www.alibapir.com

عەلی باپیر

خواپەرستی ئیسلامی

نوزاد

لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا

بەرگی چوارەم

ڕۆژووگرتن

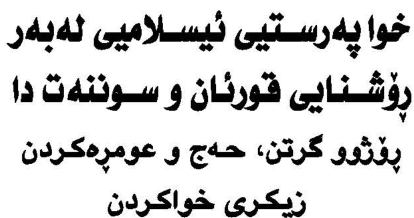
حەج و عومرە کردن

زیکری خوا کردن

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
عەلی باپیر/AliBapir
archive.org/details/@alibapir
عەلی باپیر/AliBapir
کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir
www.alibapir.net
English - عربي - کوردی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

خوا پەرستیی ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا

ڕۆژوو گرتن، حەج و عومرەکردن

زیکری خواکردن

www.alibapir.com

خواپەرستیی ئیسلامیی
لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا

بەرگی چوارەم

ڕۆژوو گرتن، حەج و عومرەکردن
زیکری خواکردن

عەلی باپیر

بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن

ناوی کتێب: خواپەرستیی ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا - بەرگی چوارەم

نوسەر: عەلی باپیر

بڵاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن/ هەولێر

خەت: نەوزاد کۆیی

بەرگ: أمین مخلص

نەخشەسازی ناوەوە: عزالدین محمد

نۆرەو ساڵی چاپ: دووەم ١٤٣٠ك - ٢٠٠٩ز

تیراژ: ١٥٠٠ دانە

سەرپەشتی چاپ: نەهرۆ محمود

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانەکان ژمارەی سپاردنی (١٢٦٢) ی ساڵی ٢٠٠٧ دراوەتێ

تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن
هەولێر - شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
ت : ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨
مۆبایل : ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

www.al-tafseer.com

چاپکردنی نوێی کتێبەکانم بە نۆبە بە گوێرەی

توانا و هەلومەرجی ئەو ڕۆژگارە بوو.

وە لە مێژ بوو هیوام وابوو شێوەی چاپکردنێکی

وایان بۆ بڕەخسێ کە مایەی بەهرە لێوەرگرتنی زیاتری

خوێنەرانیان بێ. جا ئێستا سوپاسی خوای بەخشەر

دەکەم کە نووسینگەی تەفسیر بەو کارە هەڵدەستێ.

خوا بەرەکەت بخاتە ئیش و کاریانەوە و کۆمەکیان

بێت، هەمیشە سوپاسیان دەکەم.

عەلی باپیر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله محمد وصحبه ومن والاه

بەندە (عەلی باپیر) ڕێگەم بە مامۆستا مخلص و

شەوبەشێنگەی تەفسیرم تەحویل کرد بۆ چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانم ، خوا پاداشتی چاکەو خێریان زیاتر

بکات لە ئیش وکاریانەوە .

وە جگە لەوان هیچ کەسێکی تر مافی چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانی بەندەی نیە .

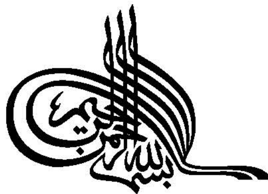
ع

عەلی باپیر

١١ ربیع الثانی ١٤٢٦

٢٠٠٥/٥/١٩

هەولێر

﴿وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ
إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ٥٦﴾ (الذاريات)

پێشکەش بێ

بە هەموو ئەوانەی تەنیا خوا سبحانە وتعالی دەپەرستن‌و ، بەس بەو شێوەیەش دەیپەرستن کە شەریعەت فەرمانی پێکردوون‌و بۆی دیاری کردوون.

پێشەکی

الحمدلله رب العالمين، والصلاة والسلام على النبّي الأمين محمد المبعوث الى الإنس والجّن وآله المهتدين بهديه المبين من الصحب والأزواج والقرابة والتابعين لهم بإحسان الى يوم الدين.

خوێنەری بەڕێز!

ئەم کتێبە کە بەرگی چوارەمو کۆتایی (خواپەرستیی ئیسلامیی)یە، هەرسێك دروشمی گەورەو گرنگی: (ڕۆژووگرتن، حەجو عومرەکردن، زیکری خواکردن)ی گرتوونە خۆی، هەر کامێکیان لە چەند بەندێکدا.

جا لە سۆنگەی ئەوەوە کە ئێمە لە بەرگی یەکەمی ئەم زنجیرە باسەدا بە تێرو تەسەلی لەبارەی خواپەرستیی (عبادة)یەوە بەگشتی دواوین، لێرەدا بەپێویستی نازانم ئەوەی لەوێ بەدرێژی باسمان کردوە، دووبارەی بکەینەوەو، بەم چەند دێرە کۆتایی بەم پێشەکی یە دێنین:

وەك چۆن جەستە بۆ گەشەکردنو بەردەوامبوونی پێویستی بە چەندان جۆرە خۆراك هەیە، تاکو پێداویستیەکانی خۆییان پێ دابین بکات، ڕووحیش بە هەمان شێوە، هەر بۆیەش خوای کاربەجێ دروشمەکانی خواپەرستیی جۆراو جۆر کردوون، کە بێگومان بە هەموویان وێکڕاو هەرکامێکیان لایەنێکی پێداویستییەکانی ڕووحی مرۆڤ دابین دەکەن، وە هیچ کامیان وەبری ئەوی دیکە ناکەوێو ناتوانێ قەرەبووی نەبوونی بکاتەوە.

هەروەها لە ڕووی کۆمەڵایەتیو سیاسیو...هتدیشەوە دیسان دروشمە جۆراوجۆرەکانی خواپەرستیی، هەر کامێکیان شوێنەوارو بەرهەمو کاریگەریی تایبەتی خۆی هەیەو هیچ کامیان کەلێنی ئەوی دیکەیان پڕ ناکاتەوە.

هەر بۆیەش پێویستە تاكو کۆمەڵی مسوڵمان وێکڕاو تێکڕا مشووری ئەنجامدانی سەرجەم دروشمەکانی خواپەرستیی بخۆنو هیچ کامیان لێ فەرامۆش نەکەن.

عەلی باپیر
٢٠٠٩/٧/٤
هەولێر

سـێـیەمین دروشـمی خواپەرسـتی

ڕۆژوو گـــرتن

(الصـيـام)

* ڕۆژووگرتن بە گشتی.

* ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان.

* ڕۆژووە سوننەتەکان.

* ئەو ڕۆژانەی کە ڕۆژووگرتنیان تێدا قەدەغە کراوە.

* ئیعـتیکـاف.

* بەرهەمو سوودەکانی ڕۆژووگرتنو چوونە ئیعتیکافەوە.

ڕێ خۆشکردن

خوێنەری بەڕێـز

ڕۆژووگـرتن بەگـشتی سـێیەمین دروشـمو نیـشانەی خواپەرسـتیی ئینـسانی مسوڵمانو ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانیش چوارەمین پایـەو کۆڵەگـەی ئیـسلامەتییە، وەك چۆن هەرکام لـە نوێـژکردنو زەکـات، کـە دوو پایـەو بنـەڕەتی هەرەگـەورەی ئیسلامو دیارترینو کاریگەرترین دروشمی خواپەرستی مرۆڤی مـسوڵمانن، خـاوەنی چەند ئیمتیازو تایبەتمەندییەك بوون، کە لە باسەکانی رابردوودا ڕوونمـان کردنـەوە، ڕۆژووگرتنیش چەند تایبەتمەندییەکی خۆی هەیە، کە وایان لێکـردوە بـچێتە ڕیـزی شایەتمانو نوێژو زەکاتـەوەو یـەکێك لـە پایـەو کۆڵەگـەو نیـشانە سـەرەکییەکانی دینداریو مسوڵمانەتی پێك بێنێ.

جا ئێمە خوا پشتیوان بێ ئەو دروشمە گەورەو گرنگـەی خواپەرسـتی لـە شـەش بەندانـدا دەتوێژینەوە، بەم شێوەیەی خوارێ:

بەندی یەکەم: (ڕۆژووگرتن بە گشتی) کە لە حەوت خاڵان پێك دێو هەرکام لـە: پێناسەی ڕۆژووگرتن، پلەو پایـەو پاداشـتی، پایـەو فـەڕزەکانی، جۆرەکـانی ڕۆژووگـــرتن، ئـــادابو ڕەوشـــتەکانی، موباحـــەکانی ڕۆژووگـــرتن، وە هەڵوەشێنەرەوەکان (مبطلات)ی، هەرکام لە خاڵێکی سەربەخۆدا توێژراونەوە.

بەنـدی دووەم: (ڕۆژووی مـانگی ڕەمـەزان) کـە ئـەمیش لـە دە (١٠) خـاڵان پێکهاتوە، کە ئەمانەن:

پێناسەی ڕۆژووی ڕەمەزانو کاتی فـەڕزبوونی، چـاکییو گـەورەیی مـانگی ڕەمەزانو ڕۆژووگرتن تێیدا، حوکمی گرتنی ڕۆژووی مانگی رەمەزان، چۆنیەتی

ئیسپاتکردنی هاتنی ڕەمەزان، خواپەرستیو طاعەتی ڕەمەزان، ئەوانەی مۆڵەتیان هەیە، کە لەکاتی خۆیدا ڕۆژووی ڕەمەزان نەگرن، گێڕانەوەی ڕۆژووی ڕەمەزان، حوکمی کەسێك بمرێو ڕۆژووی ڕەمەزان قەرزدار بێ، چۆنیەتی ڕۆژووگرتنی ڕەمەزان لەو وڵاتانەدا، کە ڕۆژوویان تێدا کورتو شەویان درێژە، یان بە پێچەوانەوە، شەوی قەدر (ليلة القدر).

بەندی سێیەم: (ڕۆژووە سوننەتەکان)، کە هەموو ئەو جۆرە ڕۆژووە سوننەتانەی، کە بە دەقێکی ڕاست (صحيح)ی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ ئیسبات بوون باسکراون.

بەندی چوارەم: (ئەو ڕۆژانەی کە ڕۆژووگرتنیان تێدا قەدەغە کراوە) خراونە ڕوو.

بەندی پێنجەم: (ئیعتیکاف)، کە لە چەند خاڵێکدا هەم پێناسەیو هەم شەرعی بوونیو هەم کاتەکەیو هەم مەرجەکانیو هەم پایەکانیو هەم ئەو شتانە کە بۆی ڕەوانو، هەم ئەو شتانەی، کە (إعتكاف)یان پێ هەڵدەوەشێتەوەو، هەم گێڕانەوەی ئیعتیکافو، هەم لەخۆگرتن (نذر)ی ئیعتیکاف لە مزگەوتێکی دیاریکراوداو هەم بەرهەمی ئیعتیکاف، تویژراونەوە.

بەندی شەشەم: (بەرهەمو سوودەکانی ڕۆژووگرتنو چوونە ئیعتیکافەوە) کە لە چەند خاڵێکدا بەرهەمو کەڵکەکانی مەعنەویو ماددیو تاکیو کۆمەڵایەتی هەر کام لە ڕۆژووگرتنو چوونە ئیعتیکاف ڕوون کراونەوە.

هیوادریشم، کە بتوانین بەسەرجەم ئەو کورتە باسانەی کە لەو شەش بەندەدا خراونەڕوو، کە لە دەوری شەست (٦٠) خاڵدان، ڕووی گەشو درەوشاوەی ڕۆژووو ئیعتیکاف، وەك حەقیقەتی شەرعییانەی خۆیان پیشان بدەینو، بە توێژینەوەی ئەم دروشمە گەورەو گرنگەی خواپەرستی (عبادة)یش زیاترو چاکتر مسوڵمانانی بەڕێزو خۆشەویست بەرەو دینداریيو مسوڵمانەتيو کاملْ بوون هان بدەین.

بەندی یەکـــەم

ڕۆژووگـرتن بە گـشـتی

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
عەلی باپیر/AliBapir

archive.org/details/@alibapir
عەلی باپیر/AliBapir

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

AliBapir
Google Play
App Store

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

١- ڕۆژووگـرتن (صـيام) يـانی چـی؟!

وشـەی (صـوم) لـە ئەسـڵی زمانـدا وەك (راغـب الأصـفهاني) گوتوويـەتی[١]: (الإمساك عن الفعل، مطعماً كان أو كلاماً أو مـشياً) خۆگرتنەوەيە لە كردن، جـا خواردن بێ، يان قسەكردن بێ، يان ڕۆيشتن. بەڵێ(صوم) واتە: نەكردن بە موتڵەقی.

بەڵام لە زاراوەی شـەرعدا ئـەوە سـەرجەم زانايـان ئـاوا پێناسـەيان كـردوە[٢]: (إمساك المكلف بالنية من الخيط الأبيض إلى الخيط الأسود عـن تنـاول الأطيـبين والأستمناء والأسـتقاء) خۆگرتنەوەی ئينـسان بـەنيازو مەبەسـتەوە لـە خـواردنو خواردنەوەو سەرجێیو ئاوی خۆهێنانەوەو خۆڕشاندنەوەو لە سـپێدەی بەرەبەيانـەوە هـەتا لێڵـی ئيـوارێ. هەندێكيـشيان[٣] بەمەبەسـتی كورتكردنـەوەی پێناسـەكە گوتوويانە: (الصوم في الشرع: إمساك مخصوص في زمن مخصوص عن شيء مخصوص بشرائط مخصوصة)، واتە: ڕۆژووگـرتن لـە شـەرعدا: خۆگرتنەوەيـەكی تايبەتـە لـە كاتێكی تايبەتدا لە شتێكی تايبەت بە چەند مەرجێكی تايبەتەوە.

ئەوەی گوتمان پێناسەی ڕۆژووگرتن بوو لە ئەسڵی زمانی عارەبیو لە ئيسلامدا، بـەڵام بـە پێـی ئايـەتی ژمـارە (٢٦) سـوورەتی (مـريم) دەردەكـەوێ، كـە لـە بەرنامەكانی پێش ئيسلامدا قسەنەكردن (سكوت)يش جۆرێك بووە لە ڕۆژووگرتن، يان بەشێكی ڕۆژووگرتن بـووە، وەك فەرموويـەتی: ﴿...إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنسِيًّا ﴿٢٦﴾ مريم﴾، واتـە: مـن ڕۆژووم بـۆ خـوای بەبـەزەييم گرتوەو ئەمڕۆ هيچ كەسێك نادوێنم.

---

١) بڕوانە: (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص٢٩٠-٢٩١.

٢) بڕوانە: (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص٢٩٠-٢٩١.

٣) بڕوانـە: (فـتح البـاري)، ج٤، ص٥٩٢، وە: (شـرح صـحيح مـسلم)، ج٥، ص٢٩٤٢، ط١، سـنة ١٩٦٦.

٢- پلـەو پایـەو پاداشـتی ڕۆژووگرتن:

خـوای پـەروەردگار فەرموویـەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ١٨٣ البقـرة ﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە، ڕۆژووگرتنتان لەسەر پێویست کراوە، وەك چـۆن لەسەر ئەوانەی پـێش ئێـوە نووسـرابوو، بـۆ ئـەوەی پارێزکـاریی بکـەن. کەواتـە: ڕۆژووگرتن یەکێکە لە هۆکارەکانی پەیدابوونو زێدەبوونی پارێزکاریی.

پێغەمبەریش ﷺ لە فەرموودەیەکی قودسیدا فەرموویەتی: **((قال الله عزّوجلّ: کل عمل إبن آدم له إلاّ الصیام فإنه لي وأنا أجزي به، والصیام جنّة فإذا کان صوم یوم أحدکم فلا یرفث ولا یصخب ولا یجهل، فـإن شـاتمه أحد أو قاتلـه فلیقـل إنـي صائم مرتین، والذي نفس محمد بیده لخلوف فم الصائم أطیب عند الله یـوم القیامـة من ریح المسك، وللصائم فرحتان یفرحهما، إذا أفطر فرح بفطره، وإذا لقي ربه فرح بصومه))** متفق علیه عن أبي هریـرة رضي الله عنه، واتە: خـوای باڵادەسـتو خـاوەن شـکۆ فەرموویەتی: هەموو کردەوەکانی ئادەمیزاد بۆ خۆیەتی بێجگە لە ڕۆژووگرتن، ئەو تەنیا بۆ منەو خۆشم پاداشتی لەسەر دەدەمەوە، وە ڕۆژووگرتن قـەڵغانو پـارێزەرە لە گوناهو هەڵە. جا ئەگەر ڕۆژی بەڕۆژووبوونی یەکێکتان بوو با قسەی ناشـیرینو قڕەو گاڵەو نەفامیی نەکات، وە ئەگەر کەسێکیش قسەی پێ گوت، یان شەڕی پـێ فرۆشت بابڵێ: من بەڕۆژووم با دوو کەڕەتان وابڵێ، سوێند بەو کەسەی، کە گیـانی موحەممەدی بەدەستە بۆنی گۆڕاوی زاری ڕۆژەوان لەلای خوا لە ڕۆژی قیامەتدا لـە بۆنی میسك خۆشترە، ڕۆژووگر دوو جار خۆشـحاڵ دەبـێ، کاتێـك ڕۆژووی شـکاند بەڕۆژوو شکاندنەکەی خۆشحاڵ دەبێ، وە کاتێکیش بە دیداری پـەروەردگاری شـاد بوو بەڕۆژووەکەی خۆشحاڵ دەبێت.

شایانی باسیشه، كه زانایان دەربارەی ڕستەی" (كل عمل إبن آدم له إلا الصيام فإنه لي وأنا أجزي به) زۆر شتیان گوتوه، خاوەنی (فتح الباري)[1] ده ڕای زانایانی نەقلْ كردوون، كه وا پێدەچێ یەكەمیان، كه خۆیشی پەسەندی كردوه، لە هەموویان بەهێزتر بێت، ئەویش ئەوەیە، كه مەبەست لەوە، كه ڕۆژووگرتن تایبەته به خواوەو هەر بۆ خۆیشی پاداشتی دەداتەوه، ئەوەیە كه هەموو كردوەو چاكەكانی دیكە دەگونجێ ڕیابازییان تێكەڵ بێ جگه له ڕۆژوو، چونكه ئەگەر ئینسان بۆ خوای نەبێ دەتوانێ بەدزی خەڵك، خواردنو خواردنەوه بخوات، واش پیشان بدات، كه بەڕۆژوویه، كەواته ڕۆژوو، كه گیرا هەر بۆ خوایەو مەگەر چۆن، دەنا كەلێنی ڕیای تێدا نیه.

هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**إن في الجنّة بابا يقال لـه الريـان، يـدخل منه الصائمون يـوم القيامـة لا يـدخل منـه أحـد غيرهـم، يقـال أيـن الـصائمون؟! فيقومون لا يدخل منه أحد غيرهم، فإذا دخلوا أغلق ولم يدخل منه أحـد**)) متفـق عليه عن سهل بن سعد، واته: بەهەشت دەرگایەكی هەیه پێی دەگوترێ (ڕەییـان) ڕۆژی قیامەتێ ڕۆژووگران لێیەوه دەچنه ژوورێو، بێجگه لەوان كەسی دیكه پێیدا ناچێته ژوورێ، دەگوترێ: كوان ڕۆژووگران؟ جا ئەوان هەڵدەستنو، جگه لەوان كەسی دیكه لێیەوه ناچێته ژوورێ، جا كاتێك ئەوان چوونه ژورێ، دادەخرێو هیچ كەسی دیكه لێیەوه ناچێته ژوور.

٣- پـایەو فـەڕزەكـانی ڕۆژوو:

ڕۆژووگرتن دوو پایەی هەن، كه لێیان پێكدێ:

<u>یەكەم:</u> خۆگرتنەوه لەو شتانەی، كه ڕۆژوو پێی دەشكێ، لـه دەركـەوتنی سـپێدەی بەرەبەیانەوه هەتا، ئـاوابوونی خـۆر، وەك خـوای زانـا فەرموویـەتی: ﴿ فَٱلْـَٔـٰنَ

١) بڕوانه: (فتح الباري)، ج٤، ص٥٩٨-٦٠٢.

بَٰشِرُوهُنَّ وَٱبْتَغُوا۟ مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ مِنَ ٱلْفَجْرِ ۖ ثُمَّ أَتِمُّوا۟ ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيْلِ ..﴿١٨٧﴾ البقرة ﴾،

واتە: جا ئێستا بچنە لای ژنەکانتانو مەبەستتان ئەوە بێ، کە خوا بۆی نووسیون —لە منداڵی صاڵحو داوێن پاك ڕاگرتنی خۆتانو هاوسەرانتان- وە بخۆنو بخۆنەوە هەتا دەزووی سپی بەرەبەیانتان لە دەزووی ڕەش بۆ جیا دەبێتەوە، پاشان هەتا شەوگار دێ ڕۆژووگرتنەکانتان تەواو بکەن.

دیارە مەبەستیش لە دەزووی سپیو دەزووی ڕەش، سپیەتی ڕۆژگارو ڕەشیەتی شەوگارە، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ لەکاتێکدا (عدي بن حاتم الطائي) لەو مەسەلەیەدا بەهەڵەدا چووبوو، بۆی ڕاست کردەوەو پێی فەرموو: ((**إنّما ذلك سواد الليل وبياض النهار**)) رواه البخاري ومسلم.

<u>دووەم:</u> نیازو مەبەست (نیة) هەبوون، چونکە خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾ البينة ﴾، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: (إنّما الأعمال بالنيات وإنما لكل أمريء مانوى...) متفق عليه.

ئاشکراشە، کە نیەت بەدڵەو هیچ پەیوەندیەکی بە زمانەوە نیە، وەك لە باسی نیەت هێنانی نوێژدا ڕوونمان کردۆتەوە، بەڵام حەتمەن دەبێ ئەو نیازو مەبەست بەدڵدا هاتنە لە بەشێکی شەوگاردا بێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**من لم يجمع الصيام قبل الفجر فلا صيام له**)) رواه أحمد وأصحاب السنن وصححه إبن خزيمة وإبن حبان، واتە: هەرکەسێك پێش بەرەبەیان دڵی لەسەر ڕۆژووگرتن ساغ نەکردبێتەوە، ڕۆژووگرتنەکەی دروست نیە.

جا بۆ ڕۆژووی فەڕز –کە ڕەمەزانە- ئەوە زۆربەی هەرەزۆری نزیك بەیەكدەنگی زانایان ڕایان وایە، كە پێویستە نیەتەكەی لە شەودا بێ[١]. بەڵام بۆ ڕۆژووی سوننەت زۆربەیان ڕایان وایە، كە نیەتەكەی مەرج نیە لەشەودا بێ‌و بە ڕۆژیش دروستە، ئەوەندە هەیە بەشێكیان، كە (أبو حنیفەو شافعی)یان لەنێودان دەڵێن: دەبێ پێش نیوەڕۆ بێ، بەڵام هەندێكیان، كە (أحمد) یەكێكیانە، دەڵێن پێش نیوەڕۆ بێ، یان پاش نیوەڕۆ یەكسانەو هەر دروستە، هەندێكیشیان وەك (مالك ولیث وإبن أبي ذئب) دەڵێن: ڕۆژووی سوننەتیش، وەك فەڕز وایەو دەبێ لە شەوێدا نیازی گرتنی لە دڵ گیرابێ[٢]، بەڵام بێگومان ڕای زۆربەی زانایان ڕاسترەو فەرموودەكەی پێشووش مەبەستی پێ ڕۆژووی ڕەمەزانە، چونكە عائیشە خوا لێی ڕازی بێ ئەم دەقەی لێگێڕاوەتەوەو گوتوویەتی:

((دخل عَليَّ رسول الله ﷺ ذات يوم، فقال: هل عندكم شيء؟ قلنا: لا، قال: فإني إذن صائم)) رواه مسلم وأصحاب السنن عن عائشة بن طلحة رضي الله عنها، واتە: ڕۆژێكیان پێغەمبەری خوا ﷺ لێم وەژووركەوت، فەرمووی: ئایا شتێكتان خواردن لەلایە؟ گوتمان نەء، فەرمووی: دە كەواتە بەڕۆژووم.

٤- جۆرەكانی ڕۆژووگرتن:

ڕۆژووگرتن بە گشتی دوو جۆرە:

<u>یەكەم:</u> ڕۆژووگرتنی فەڕز.

<u>دووەم:</u> ڕۆژووگرتنی سوننەت.

ئنجا ڕۆژووی فەڕزیش سێ جۆرە:

---

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٦٠٤-٦٤١.

٢) سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگو لاپەڕە.

أ- ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان، کە لە بەندێکی سەربەخۆدا باس دەکەین.

ب- ڕۆژووی کەفارەت (صوم الكفارة)، وەك کەفارەتی کوشتنی هەڵە (القتل الخطأ)و سوێند شکاندن -حنث اليمين) و شکاندنی ڕۆژووی ڕەمەزان بە جیماع (لإفطار رمضان بالجماع) و ظیهارکردن لە ژن (الظهار من الزوجة)[1].

ج- ڕۆژوو لە خۆگرتن (صوم النذر)، ئەویش ئەوەیە، کە یەکێك ڕۆژێك یان زیاتر ڕۆژووگرتن لە خۆی بگرێ بۆ خوا، ئەگەر فلانە کارەی سەری گرت، یان فلانە بەڵایەی لەکۆڵ بۆوە.

ڕۆژی سوننەتیش جۆری زۆرن‌و خوا یاربێ ئەمیش لە بەندێکی سەربەخۆدا دەتوێژینەوە.

٥- ئاداب‌و ڕەوشتەکانی ڕۆژووگرتن:

بۆ بابای ڕۆژووەوان چەند شتێك سوننەت‌و پەسەندن‌و بەئەدەب‌و ڕەوشتێکی بەرزی ئیسلامی دادەنرێن، ڕۆژووەکە چ فەرز بێ چ سوننەت:

یەك: پارشێوکردن (السحور)، کە ئوممەت لەسەر سوونەت بوونی یەکدەنگە، چونکە چەندان فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە هەن، بۆ وێنە: **((تسحروا فإن في السحور بركة))** رواه البخاري ومسلم عن أنس رضي الله عنه، واتە: پارشێو بکەن، چونکە پارشێوکردن پیت‌و پیێزی تێدایە.

دیارە پارشێوکردنیش بەخواردن‌و خواردنەوەی کەم یان زۆر بێ دێتە دی، ئەگەر قومە ئاوێکیش بێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((السحور بركة، فلا تدعوه ولو أن يجرع أحدكم جرعة ماء...))** رواه أحمد عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه، واتە: پارشێو کردن بەرەکەتەو وازی لێ مەهێنن، ئەگەر بەس ئەوەندەش بێ، کە یەکێکتان قومە ئاوێك بنۆشێ.

---

١) ڕاوی‌یەکە (أنس بن مالك)ە خوا لێی رازی بێ.

کاتی پارشێوکردنیش لە نیوەشەوەوەیە تاکو بەرەبەیان، چونکە: (زید بن ثابت) خوا لێی رازی بێ گێڕرایەتەوە: ((**تسحرنا مع رسول الله ﷺ ثم قمنا إلى الصلاة، قلت: كم كان قدر بينهما؟! قال خمسين آية**)) متفق عليه، واتە: لەگەڵ پێغەمبەری خوادا پارشێومان کرد، پاشان هەستاین بۆ نوێژ، -ڕاوی دەڵێ- گوتم: ئەندازەی نێوانی پارشێوو نوێژەکە چەند بووە؟!

گوتی: هێندەی -خوێندنی- پەنجا ئایەت بوو.

واش پەسەندە، کە پارشێوکردن بۆ کۆتایی شەو دوابخرێ، چونکە (عمرو بن میمون) گوتوویەتی: ((**كان أصحاب محمد ﷺ أعجل الناس إفطارا وأبطأهم سحورا**)) رواه البيهقي بسند صحيح، واتە: هاوەڵانی موحەممەد ﷺ -خوا لێیان رازی بێ- لە هەموو کەس خێراتر ڕۆژوویان دەشکاندو درەنگتر پارشێویان دەکرد.

ئینجا هەرچەندە ئیحتیاط کردن بۆ ئەوە، کە پارشێوەکەی نەکەوێتە دوای بەرەبەیان پێویستە، بەڵام هەتا لە بەرەبەیانیش دڵنیا دەبێ، ڕێی خواردنو خواردنەوە هەر هەیە[1].

<u>دوو</u>: پەلەکردن لە بەربانگکردنەوەدا: پێغەمبەری خوا ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((**لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر**)) رواه البخاري ومسلم عن سهل بن سعد ﷺ، واتە: خەڵکی مسوڵمان هەتا بەربانگ بەزوویی بکەنەوە حاڵیان هەر باشە.

(نووي) لە ڕاڤەی ئەم فەرموودەیەدا گوتوویەتی[2]: (فيه الحث على تعجيله بعد تحقق غروب الشمس، ومعناه: لا يزال أمر الأمة منتظما وهم بخير ماداموا محافظين على هذه السنة، وإذا أخروه كان ذلك علامة على فساد يقعون فيه)، واتە: هاندانی تێدایە بۆ زوو بەربانگکردنەوە پاش دڵنیابوون لە ئاوابوونی خۆر،

---

١) ئەمە رای زۆربەی زانایانە، بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٠٠، وە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٢٩٢٧.

٢) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٢٩٨٢.

وە مەبەستی ئەوەیە، کە کاروباری ئۆممەت هەر ڕێك و پێکەو حاڵیـان خێـرداره، هەتا لەسەر ئەو سوننەتە دەوام بکەن، جا هەرکات بەربانگیان دواخست ئـەوە نیشانەی حاڵەتێکی خراپە، کە تێی کەوتوون.

واش پەسندە، کە ئینسان بە چەند دەنکە خورمایەك بـەربانگ بکاتـەوە، وە ئەگەر نەبوو بەئاو ڕۆژووەکەی بشکێنێ، (أنـس) خـوا لێـی ڕازی بـێ لـەوبارەوە گوتوویەتی: (كان رسول الله ﷺ يفطر على رطبات قبل أن يصلي، فأن لم تكـن فعلى تـمرات فإن لم تكن حسا حسوات من ماء)، رواه ابوداود والحاكم وصـححه والترمذي وحسنه، واته: پێغەمبەری خوا ﷺ عادەتی وابـوو بـە چـەند دەنکـە فەریکە خورمایەك بـەربانگی دەکـردەوە بەرلـەوەی نوێـژی شـێوانی کردبایـە، ئەگەرنا بەچەند دەنکە خورمایەك، ئەگەر نەبووایە چـەند قومێـك ئـاوی نـۆش دەکرد.

بەڵام ئەگەر خواردنی ئێوارە سازکرابوو ئەوە چاکتر وایە خواردنەکـەی بخـوات ئـەوجار نوێژەکـەی بکـات، چـونکە پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: ((إذا قـدم العشاء فابدأوا به قبل صلاة المغرب ولا تعجلوا عن عـشائكم)) رواه الـشيخان عن أنس، واتە: ئەگەر خواردنی ئێوارە دانـرا بەرلـەوەی نوێـژی شـێوان بکـەن بیخۆن، وە پەلە مەکەن هەتا نانی ئێوارەتان دەخۆن.

سێ: پاڕانەوەو دووعاکردن لەکاتی بەربانگ کردنەوەدا: پێغەمبـەر ﷺ لـەوبارەوە فەرموویەتی: ((للصائم عند فطره دعوة لا ترد))، رواه ابن ماجـة عـن عبـدالله بن عمرو بن العاص، واتە: ڕۆژووە وان لە دەمی بەربانگدا پاڕانەوەیـەکی هەیـە ڕەت ناکرێتەوە.

وە (عبدالله بن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویەتەوە، کە پێغەمبەر ﷺ لە دەمی بەربانگ کردنەوەدا دەیفەرموو: ((ذهب الظمأ وابتلت العروق وثبت الأجر إن شـاء الله)) رواه ابـو داود وحـسنه الألبـاني، واتـە: تینـوێتی نـەماو ڕەگـو

دەمارەکان تەڕبوونو، ئەگەر خواش حەز بکات پاداشتەکەش مسۆگەر بووە، وە بەگوێرەی فەرمودەی: ((**ثلاثة لا ترد دعوتهم الصائم حتى يفطر، والأمام العادل، والمظلوم**))[1] رواه الترمذي بسند حسن، واتە: سێ جۆرە کەس پاڕانەوەیان گیرایە ڕۆژووەوان تا بەربانگ دەکاتەوە، وە پێشەوای دادگەر، وە بابای ستەم لێکراو.

بەڵێ بە پێی ئەم فەرموودەیە بابای ڕۆژووگر لە میانەی ڕۆژووەکەشدا هەرپاڕانەوەی گیرایە نەك تەنیا لە دەمی بەربانگدا.

چوار: خۆپاراستن لە هەر خولیاو قسەو ڕەفتارێك، کە خێری ڕۆژوەکە کەم دەکاتەوە: پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموودەی زۆرن بۆ وێنە:

* ((**عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبّي ﷺ قال: من لم يدع قول الزور**[2] **والعمل به ليس لله حاجة في أن يدع طعامه وشرابه**)) رواه البخاري واصحاب السنن، واتە: هەر کەسێك قسەو ڕەفتاری درۆو هەڵە وێڵ نەکات، خوا پێویستی بە نەخواردنو نەخواردنەوەکەی نیە.

* ((**رب صائم ليس من صيامه إلاّ الجوع، ورب قائم ليس له من نيامهِ إلاّ السهر**)) رواه النسائي وإبن ماجه والحاكم وقال: صحيح على شرط البخاري، واتە: زۆر ڕۆژووگر لە ڕۆژووگرتنەکەی بەس برسیەتی پێ دەبڕێو، زۆر شەونوێژکەریش لە شەونوێژکردنەکەی تەنیا شەونخوونی بۆ دەمێنێتەوە.

پێنج: سیواك کردن: سیواك کردن یەکێکە لە سوننەتە داکۆکی لەسەرکراوەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((**لولا أن أشُقَّ على أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل وضوء**)) رواه مالك والشافعي والبيهقي والحاكم، واتە:

---

1) الحديث ضعيف، انظر (الضعيفة) (١٣٥٨)، الطبعة الثانية ١٩٩٩ و (فقه السنة)، ج١، ص٥٢٣، طبعة مصححة مخرجة الأحاديث وموافقة الأحكام الشيخ محمد ناصرالدين الألباني.

2) وشەی (زور) بەمانای درۆ (كذب)و ناهەق (باطل) دێ، چ قسە بێ، چ کردەوە، بڕوانە (المعجم الوسيط) وشەی (زور).

ئەگەر لەبەرئەوە نەبووایە، کە ئۆممەتەکەم سەغڵەت بکەم لەدەمی هەموو دەستنوێژگرتنێکدا فەرمانم پێدەکردن سیواك بکەن.

جا هەرچەندە هەندێك لەزانایان ڕایان وایە، کە بۆ بابای ڕۆژووەوان دوای نیوەڕۆیان سیواك کردن نەك سوننەت نیە، بەڵکو ناپەسند (مكروه)یشە! بەڵام ڕای زۆر بە ڕاست ترە، کە بە موتڵەقی بە سوننەتی دەزانن و ئەم فەرموودەیەش بەبەڵگە دێننەوە:

* ((**عن عبدالله بن عامر بن ربيعة عن أبيه قال: رأيت رسول الله ﷺ مالم أحص يتسوك وهو صائم**)) رواه الترمذي واحمد وابوداود، واتە: ئەوەندە جاران، کە بۆم ناژمێررێن پێغەمبەری خوام ﷺ بینیوە، کە بەڕۆژوو بووەو سیواکی کردوە، ئەمەش ڕای هەرکام لە (ثوري وأوزاعي و أبوحنيفة و شافعي)یە[1].

٦- ئەو شتانەی بۆ ڕۆژووەوان موباح و ڕەوان:

یەك: خۆشۆردن بۆ خۆفێنككردنەوە، یان خۆپاككردنەوە، چونكە (عائشة) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: ((**أن النبي ﷺ كان يصبح جنباً وهم صائم ثم يغتسل**)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەر ﷺ جاری وا بووە، کە ڕۆژی لێبۆتەوە بە ڕۆژووش بووە، لەش پیس بووە پاشان خۆی شۆردوە.

هەروەها (ابوبكر بن عبدالرحمن) لە هەندێك لە هاوەڵانی پێغەمبەری ﷺ بیستوە، کە گوتوویەتی: ((**لقد رأيت رسول الله ﷺ يصب على رأسه الماء وهو صائم من العطش أو من الحر**)) رواه أحمد ومالك وأبوداود باسناد صحيح، واتە: پێغەمبەری خوام ﷺ دی، کە بەڕۆژوو بوو لەبەر تینوێتی، یان گەرما ئاوی بەسەر خۆیدا دەکرد.

١) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٨٩-٩٠، وە بڕوانە: (الفقه الاسلامي..)، ج٣، ص١٦٩١، ط٤.

دوو: چاوڕشتن، یان دڵۆپە (قطرة)ی دەرمان لەچاوکردن، ئەگەر تامو چێژیشی بچێتە زارییەوە، چونکە چاو پەیوەندی بەگەدەوە نیە، ئەمەش ڕای شافیعییەکانەو (إبن المنذر)یش لە (عطاء وحسن ونخعي وأوزاعي وأبو حنيفة وأبو ثور) گێڕاویەتەوە، وە مەزەبی (داود الظاهري)یشەو (ترمذي)یش گوتوویەتی: لەوبارەوە هیچ شتێکی ڕاست (صحيح) لە پێغەمبەرەوە ﷺ نەهاتوە[1].

سێ: ماچ کردنی هاوسەر بەمەرجێك خۆی کۆنترۆڵ بکاتو لەخۆی دڵنیابێ، ئەگەرنا دروست نیە، بەڵگەی دروست بوونیشی بەمەرجی لەخۆ دڵنیابوون ئەو دەقەیە، کە (عائشه) خوا لێی ڕازی بێ هێناویەتی: **((كان النبّي ﷺ يقبل ويباشر وهو صائم وكان أملككم لأربه))** متفق عليه، واتە پێغەمبەر ﷺ هاوسەری خۆی ماچ دەکردو دەستی لەدەستی دەداو[2] بەڕۆژووش بوو، وە لە هەمووتان زیاتر ئارەزووی خۆی مەرزەم دەکرد.

چوار: کەڵەشاخ لەخۆگرتنو دەرزی لەخۆدانو خوێن تێکرانو خوێن دان، چونکە (بخاري) لە (إبن عباس)ەوە خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویەتەوە، کە گوتوویەتی: (إحتجم النبّي ﷺ وهو صائم) واتە: پێغەمبەر بەڕۆژوو بووو کەڵەشاخیشی لەخۆی گرت.

هەروەها (ثابت البناني) لە (أنس بن مالك)ی خوا لێی ڕازی بێ، پرسیوە: **((أكنتم تكرهون الحجامة للصائم؟ قال: لا الاَّ من أجل الضعف))** رواه البخاري، واتە: ئایا کەڵەشاختان بۆ ڕۆژووەوان پێ خراپ بوو؟ گوتی: نەء مەگەر لەبەر بێهێزی[3].

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٠٤.

٢) (مباشرة) واتە: پێك کەوتنی پێست (بَشْرَة)ی یەکێك بەهی یەکێکی دیکە.

٣) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٦٧٢، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٢٢.

پێنج: ئاو لەزارو لووت وەردان (المضمضة والإستنشاق)، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**وبالغ في الاستنشاق الاّ أن تكون صائما**)) رواه اصحاب السنن، واتە: وە- لەکاتی دەستنوێژ گرتندا- باش ئاو لە لووت وەربدە مەگەر بەڕۆژوویی.

وە ئەگەر لەکاتی ئاو لە دەم‌ولووت وەرکردندا بێ‌ئەوەی بیەوێ ئاو لە گەرووی چووە خوارێ، ئەوە بەڕای (أوزاعي واسحاق)و (شافعيو أحمد)یش یەکی لە قسەیەکیاندا ڕۆژووەکەی زیانی پێ ناگات، بەڵام (ابوحنيفة ومالك) ڕایان وایە، کە ڕۆژووەکەی دەشکێ بەڵگەشیان ئەوەیە، کە پێغەمبەر ﷺ زیدەڕۆیی (مبالغة)کردنی لە ئاو لە لووتو زار وەرداندا قەدەغەکردوە[1]، بەڵام واپێدەچێ ڕای یەکەم ڕاست تر بێت، چونکە بەدەست خۆی نەبووەو مەرجیش نیە (نهي)ەکەی پێغەمبەر ﷺ بۆ حەرام کردن (تحريم)بێت بەڵکو نیزیکتر ئەوەیە، کە بۆ ناپەسەندی (كراهية) بێت.

شەش: ڕۆژووکردنەوە بەلەش پیسی، وەك پێشتر لە (عائشة)وە هێنامان، کە جاری وا بووە پێغەمبەر ﷺ خۆشۆردنی لەش پیسی (غسل الجنابة)ی لەسەر بووەو ڕۆژی لێبۆتەوە ئەوجار خۆی شۆردوە، (بخاري و مسلم) گێڕاویانەتەوە.

حەوت: ئافرەتی زەیساندارو حەیزدار (النفساء والحائض) ئەگەر لە شەوێدا پاکبوونەوە دروستە خۆشۆردنەکەیان دوابخەن تا ڕۆژ دەبێتەوەو بە ڕۆژووش بن، پاشان بۆ نوێژ خۆیان بشۆن[2].

هەشت: هەروەها قووتدانی ئەو شتانەی، کە بابای ڕۆژووەوان بۆی نالوێ خۆی لێیان بپارێزێ موباحو ڕەوایە وەك: تۆزو خۆڵی ڕێو بان، تۆزی ئارد، مێشو مێشوولە، تفو بەڵغەمو وێنەی ئەمانە[3].

١) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٤٤-٤٥.

٢) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص١٨٨٦-١٨٨٧، ط٤.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٢٦-٣٢٩، هەروەها بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٦٥٨.

بەڵام بنێشت(علك) جوون، ئەگەر هیچ تامی نەبێ‌و پارچەی لێ جیانەبنەوە ئەوە زۆربەی زانایان، کە حەنەفییەکان‌و شافیعییەکان‌و حەنبەلییەکانیان لەنێودان بە ناپەسەندی دەزانن‌و، هەشیانە بە موباحی دەزانن[1]. بەڵام هەموویان لەسەر ئەوە ڕێك کەوتوون، کە ئەگەر تام‌و چێژی یان پارچەی لێ جیابێتەوەو بچێتە گەدەوە ڕۆژوو بەتاڵ دەکاتەوە[2].

نۆ: تاماندن (تامکردن) لە خواردن بۆ کابان، یان بۆ کڕیاری خواردنێك، زۆربەی زانایان بە دروست (جائز)ی دەزانن[3]، بەڵکو شافیعییەکان بەڕەوای دەزانن، کە باب، یان دایك خواردن بۆ منداڵەکەیان بجوون‌و پاشان بیدەنێ، دیارە بەمەرجێك هیچی لە گەرووی ئەودیوە نەبێت[4].

دە: دەربارەی خۆ بۆن خۆشکردن‌و بۆنکردنی بۆنی خۆشیش، هەرچەندە زۆر لە شەرعزانان بەناپەسەند (مکروە)ی دەزانن، بەڵام ئەوەندەی گەڕام‌و سەرنجمدا هیچ بەڵگەیەکم نەدی، کە بایی ئیسپاتکردنی ئەو دەعوایە بکات، بۆیە پێم وایە ئەو ڕایە ڕاست‌و تەواوە، کە بۆن کردنیش بە موباح دەزانێ[5]، چونکە حوکمی شەرعی بە بەڵگە نەبێ ناچەسپێ.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٦٩، وە (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٤٥-٤٦، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٦١٠.
٢) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٠٦، وە (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص١٧٠٥-١٧٣٤، ط٤.
٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٦٩، وە: (المغني)، ج٣، ص٤٦، وە بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٩١.
٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٦٩-٣٧٠.
٥) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى) لأبن تيمية، ج٢٥، ص١٣٠، وە: (الوجيز في فقه السنة والكتاب العزيز)، ص١٩٩.

٧- هـەڵوەشـێنەرەوەکـان (مبطلات)ی ڕۆژوو:

<u>یـەك‌و دوو:</u> خواردن‌و خواردنەوە بە ئانقەست (الأكل والشرب عمداً)، بەڵام ئەگـەر بـەهۆی لەبیرچـوونەوە (نـسیان)، یـان زۆرلێکـران (إکـراه)ەوە بـوو، ئـەوە بـۆ لەبیرچـوونەوە زانایـان یەکـدەنگن لەسـەر بەتاڵنەبوونـەوەی ڕۆژووەکـەی‌و، بـۆ زۆرلێکرانیش ڕایان جیاوازەو زۆربـەیان، کـە (أبـو حنیفـة ومالـك وأحمـد)یـان لەنێودان دەڵێن: بەتاڵ دەبێتەوە، بەڵام (شافیعییەکان) دەڵێن: مـادام تـۆبزی[1] لێکرابێ ڕۆژووەکەی بەتاڵ نابێتەوە، ڕایەکی دیکەی سێیەمیش هەیە، کە (أبـو ثور وإبن المنذر)و (إبن عقیل)ی حەنبەلی پەسەندیان کردوە، ئەویش ئەوەیە، کە تۆبزی لێکردن (إکراه) دوو جۆرە: أ- بەهەڕەشەو ترساندن. ب- بەکردەوە، وەك ئەوەی بەدەست خواردن‌و خواردنەوە بەگەروویدا بکرێ، جا دەڵێن: ئەگەر جـۆری یەکەم بێ ئەوە ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێتەوە، چونکە ئـەو کاتـە بابـای ڕۆژووەوان وەك ئەو کەسە دەبێ کە لەبەر عوزرێك وەك نەخۆشی، یان سـەفەر ڕۆژووەکـەی دەشکێنێ، بەڵام ئەگەر تۆبزی لێکرانەکە جـۆری دووەم بـێ، ئـەوە ڕۆژووەکـەی زیانی پێ ناگات، چونکە بابای ڕۆژووەوان هیچ ئیرادەو ویستی لەدەست خۆیـدا نەماوە!

جا بەندەش ئەم ڕایەی سێیەم‌و کۆتایی‌یەم پێ لە ڕایەکانی دیکە ڕاسـتـرەو دوای ئەمیش ڕای (شافیعییەکان)[2]م پێ بەڵگەدارترە، چونکە بە فـەرموودەی پێغەمبەر ﷺ پشت ئەستوورە.

---

١) زۆر لە زانایان بڕوایان وایە، کە ئاو هێنرانەوەو ڕەحەتکرانیش بەتۆبزی هـەمان حـوکمی خـواردن‌و خواردنەوەی هەیە، بڕوانە: (المجموع) ج٦، ص٣٣٤-٣٣٥.

٢) هەرچەندە شافیعییەکان ڕای دیکەشیان هەیە، بەڵام (نووي) ئەم ڕایەی بەڕاسـتـر داناوە، (المجموع)، ج٦، ص٣٣٧.

ئەو فەرموودەیەش، کە زانایان بۆ ئیسپاتی ئەوە، کە بابای لەبیرچوو (ناسي)و زۆر لێکراو (مکره) ڕۆژووەکانیان بەتاڵ نابێتەوە، پشتیان پێ بەستوون، ئەمانەن:

* ((من أكل ناسياً وهو صائم فليتم صومه فإنّما أطعمه الله وسقاه)) رواه البخاري ومسلم والترمذي وأبو داود وأحمد وغيره عن أبي هريرة ﷺ، واتە: هەرکەسێك بەڕۆژووبووو لەبیری چوو شتێکی خوارد، با ڕۆژووەکەی تەواو بکات، چونکە بێگومان خوا خواردنو خواردنەوەی داوەتێ.

* ((من أفطر في شهر رمضان ناسيا فلا قضاء عليه ولا كفارة) رواه الدارقطني والبيهقي والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم وقال الحافظ إبن حجر: إسناده صحيح[1]، واتە: هەرکەسێك لەبیری چووو لە مانگی ڕەمەزاندا ڕۆژووی شکاند ئەوە نەگێڕانەوەی لەسەرە نە کەففارەت.

* ((إن الله وضع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه)) رواه إبن ماجه والطبراني والحاكم، واتە: خوا -گوناهی- هەڵەو لەبیرچوونەوەو تۆبزی لێکرانی لەسەر ئوممەتەکەم لابردوە.

شایانی باسە، کە لە گەروو ئەودیوکردنو قووتدانی هەر شتێك بانەشخورێ وەك گڵ، بەرد، خوێ...هتد، لەلای زۆربەی زانایان ڕۆژووی هەر پێ دەشکێ[2].

سێ: ڕشانەوەی بەئانقەست (القيء العمد)، بەڵام ئەگەر بەدەست خۆی نەبوو ڕشانەوەی هات، ئەوە ڕۆژوەکەی ناشکێو گێڕانەوەو کەفارەتیشی ناوێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((من ذرعه القيء فليس عليه قضاء، ومن

---

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٦٦١.

٢) بڕوانە: (فقه السنة) وە: (المجموع)، ج٦، ص٣٢٣.

استقاء عمداً فليقض)) رواه أحمد والترمذي وأبو داود وإبن ماجه وإبن حبان والدار قطني والحاكم وصححه. واتە: هەرکەسێك ـــی ڕۆژووگر- بەدەست خۆی نەبوو ڕشانەوەی هات، ئەوە ڕۆژوو گێڕانەوەی لەسەر نیە، بەڵام کەسێك بە ئانقەست ڕشایەوە با بیگێڕێتەوە.

چوار: چوونە لای هاوسەر (جماع)و ئاوی خۆهێنانەوە بەهەر شێوەیەك بێ، تەنانەت ئەگەر بە هۆی ماچ کردنو بەخۆوەگوشینی هاوسەریشیەوە بێت، دەبێتە هۆی بەتاڵبوونەوەی ڕۆژوو[1]، بەڵام ئەگەر بە هۆی ڕوانین (نظر)ەوە بێ هەرچەندە گوناهبار دەبێ، بەڵام ڕۆژوەکەی بەتاڵ نابێتەوە[2]، بەڕای زۆبەو هەندێکیش ڕایان جیایە[3].

ئەگەر جیماع، یان ئاوهێنراوەکەش بەتۆبزی بوو، یان لەبەر لەبیرچوونەوەوە، ئەوە بۆ تۆبزی لێکران (إكراه) وەك پێشتریش ئاماژەمان پێکرد زۆربەی زانایان ڕایان وایە، کە ڕۆژووی پێ ناشکێ، بەڵام بە مەرجێك تۆبزی لێکرانێکی جیددی کردەیی بێت، بۆ لەبیرچوونەوەش زۆربەی زانایان، کە (أوزاعي وليث ومالك

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٧٢، بەڵام (أبن حزم)، ڕای وایە بەس بە جیماع بەتاڵ دەبێتەوەو جگە لە جیماع، کە دەقی لەسەرە بەهیچ جۆرە ئاو هاتنەوەو ئاوی خۆهێنانەوەیەکی دیکە ڕۆژوو ناشکێ چ هاوسەری ماچ بکاتو بەخۆیەوە بگووشێ، چ بەدەست، یان بەهەر شێوەیکی دیکە ڕەحەت بێتو ئاوی بێتەوە!! بڕوانە: (المحلى)، ج٦، ص١٤١-١٤٢، المسألة: ٥٧٣. بەڵام لە ڕاستیدا ڕایەکەی زۆر بێهێزو پێزەو ئەوەی، کە ئەو کەڵە زانایەش تووشی ئەو جۆرە بیروبۆچوونە سەیرو ڕیزپەڕ (شاذ)انە دەکات، ئەوەیە کە بڕوای بە (قیاس) نیەو پاشان زۆر زێدەڕۆیی لە پابەندی وشك بە دەقەکانەوە دەکاتو چاوپۆشی لە ڕووحی شەرعو مەبەستەکان (مقاصد)ی شەریعەت دەکات.

٢) بڕوانە: (المغنى)، ج٣، ص٤٩، کە گوتوویەتی: (ثوري وأبو حنيفة وشافعي وأبن منذر) دەڵێن: پێی بەتاڵ نابێتەوە، بەڵام (أحمد) ڕای وایە بەتاڵی دەکاتەوە، هەرچەندە (أبن قدامة)ش رای زۆبەی پەسەند کردوە، بەبەڵگەی ئەوە، کە نە دەق (نص) لەوبارەوە هەیە نە ئیجماع.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

وأحمد)یان لە نێودا هەن‌و ڕایەکی شافیعییەکانیشە[1] دەڵێن: ڕۆژووی پێ بەتاڵ دەبێتەوە، بەڵام ڕای بەهێزتری شافیعییەکان‌و ڕاستە مەزەبیان وەك (نووی) گوتوویەتی: [2] ئەوەیە، کە حوکمی لەبیرچوونی جیماع کردن‌و ئاوهاتنەوەش هەروەك حوکمی خواردن‌و خواردنەوە وایەو ڕۆژووی پێ ناشکێ، بەڵگەی ئەوەش کە بە جیماع‌و ئاوی خۆهێنانەوە (إستمناء) ڕۆژوو دەشکێ ئەو فەرمودەیەیە، کە (بخاري ومسلم وأصحاب السنن) لە (أبي هريرة) خوا لێی رازی بێ گێڕاویانەتەوە، کە پیاوێك هاتۆتە لای پێغەمبەر ﷺ و پێی گوتوە: ئەی پێغەمبەری خوا فەوتاوم! ئەویش فەرموویەتی: چی فەوتاندووی؟! گوتوویەتی: لە ڕەمەزانیدا چوومەتە لای ژنەکەم...هتد، کە لە بەندی دووەمدا دەیهێنین[3].

پێنج‌و شەش: کەوتنە حەیزو زەیستانییەوە، کە ئەمیش چەندان دەقی سوونەتی لەسەرن‌و تێکڕای زانایانیش لەسەری یەکدەنگن،[4] هەرچەندە ئەو کەوتنە حەیز (حيض)و زەیستانی (نفاس)یەش لە دواییین دەمی پێش خۆرئاوابووندا بێ.

حەوت: نیەت هێنانی شکاندنی ڕۆژووەکەی، ئەمیش دەبێتە هۆی بەتاڵ بوونەوەی ڕۆژووەکەی، مەگەر دوایی لەم نیازەی پەشیمان بێتەوە، چونکە وەك پێشتر باسمان کرد نیازو مەبەست (نية) یەکێکە لە دوو پایەکانی ڕۆژووگرتن، کەواتە بنەمای هەرکام لەو دوو پایە ڕۆژووەکە هەرەس دێنێ، ئەمە ڕای زۆربەی زانایانە[5].

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٦٦٠.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٣٤، وە (نووي) گوتوویەتی: ئەم ڕایە هی (ابو حنيفة وأسحاق وأبو ثور وداود أبن المنذر)یشە، کەوابێ ئەمان زۆرینەن!
٣) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٦٦٨-٦٦٩.
٤) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦١٠.
٥) بەڵام ڕای دیکەش هەیە، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٠٢.

هەشت: خواردنو خواردنەوەو جیماع کردن بە گومانی ئەوە، کە هەر جاریَ شەوەو نەبۆتە ڕۆژ، یان خۆرئاوا بووەو ڕۆژ داهاتوە، پاشان دەربکەویَ کە بەپێچەوانەوەیە، ئەمەش بەڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان، کە (أبو حنيفة و مالكو شافعي وأحمد)یشیان لەنێودا هەن، دەبێتە هۆی هەڵوەشاندنەوەی ڕۆژوو، وە پێویستە دوایی بیگێڕیتەوە، هەندێکیشیان وەك (إسحاق وداود وإبن حزم) پێیان وایە ڕۆژووەکەی دروستەو گێڕانەوەی ناویَ، جا هەرچەندە هەردووك لایان چەند فەرموودەو شوێنەوار (أثر)ێك بە بەڵگە دێننەوە، بەڵام بەڵگەکانی زۆربەو جەماوەری زانایان بەهێزترن، کە یەکێکیان ئەمەیە: ﴿**عن علي بن حنظلة عن أبيه وكان أبوه صديقا لعمر قال: كنت عند عمر ﷺ في رمضان فأفطر وأفطر الناس، فصعد المؤذن ليؤذن فقال: أيها الناس هذه الشمس لم تغرب! فقال عمرﷺ من كان أفطر فليصم يوماً مكانه، (وفي الرواية الأخرى) فقال عمرﷺ لانبالي والله نقضي يوماً مكانه**﴾ رواه البيهقي[1]، واتە: لە ڕەمەزانێدا لای عومەر بووم خوا لێی ڕازی بیَ ڕۆژووی شکاندو خەڵکیش ڕۆژوویان شکاند. پاشان بانگبێژ سەرکەوت کە بانگ بدات، گوتی ئەی خەڵکینە! ئەمە خۆرە ئاوانەبووە! عومەریش خوا لێی رازی بیَ گوتی: هەرکەسێك ڕۆژووی شکاندوە با ڕۆژێکی لە جیاتی بگرێتەوە، (لە ڕیوایەتەکەی دیکەدا) عومەر ﷺ گوتی: خەمان نیە بەخوا ڕۆژێکی لە جیاتی دەگرینەوە.

جا هەرچەندە لەوبارەوە دەقێکی دیکەی پێچەوانە لە عومەرەوە خوا لێی ڕازی بیَ گێڕراوەتەوە کە گوتویەتی: ((**والله ما نقضيه وما يجانفنا الأثم**)) رواه البيهقي، بەڵام زانایان بۆ وێنە (بيهقي) ڕایان وایە کە ڕیوایەتەکانی پێشوو ڕاستترن[2].

---

1) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣١٨.

2) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

شایانی باسیشە، کە لایەنگرانی ڕای دووەم فـەرموودەی: **((إن الله تعالى تجاوز لي عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه))** رواه إبن حبان على شرط الشيخين وإبن ماجه والبيهقي والدار قطني والحاكم على شرط الشيخين ووافقه الذهبي، بە بەڵگەی ڕایەکەیان دێننەوە، بەڵام (نووي) وەڵامێکی باشیان دەداتەوە، کە گوتوویەتی:

(أنه هنا محمول على رفع الأثم فأنه عام خص منه غرامات المتلفات، وانتقاض الوضوء بمجرد الحدث سهواً، والصلاة بالحدث ناسيا وأشباه ذلك، فيخص هنا بما ذكرنا)[1]، واتە: ئەم فەرموودەیە لێرەدا مەبەستی لاچوونی گوناحە، جا ئەم فەرموودەیە گشتییەو چەند شتێکی لێ هەڵاوێرراوە، وەك: بژاردنی شتی فەوتێنراو -کە بەهەرشێوەیەك فەوتێنرابن دەبێ ببژێررێن- وە دەستنوێژ شکان بە بالێبوونەوەی هەڵە، وەنوێژێکە کە بەهەڵە بەبێ دەستنوێژیی کرابێ‌و وێنەی ئەمانە، جا لێرەشدا ئەوەی باسمان کرد لێی هەڵداوێررێ‌و جیادەکرێتەوە، کەواتە نابێتە بەڵگە.

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣١٨، بۆ بەڵگەو وەڵامی ئەهلی ڕای دووەم بڕوانە: (المحلى)، ج٦، ص١٤١، مسألة: ٧٥٣.

www.alibapir.com

له تۆڕه كۆمه‌لایه‌تییه‌كان له‌گه‌ڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگه‌یاندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی باپیر
عه‌لی باپیر/AliBapir

archive.org/details/@alibapir
PDF
عه‌لی باپیر/AliBapir

AliBapir
GET IT ON Google Play
Download on the App Store

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

كه‌ناڵی
ڕاگه‌یاندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی باپیر

ڕاگه‌یاندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی باپیر

بەنــدی دووەم

ڕۆژووی مانگــی ڕەمـــەزان

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

عەلی باپیر/AliBapir

archive.org/details/@alibapir

عەلی باپیر/AliBapir

AliBapir

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

١- پێناسەی ڕۆژووی ڕەمەزان و کاتی فەرزبوونی:

گرتنی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان لە مانگی شەعبانی ساڵی دووەمی کۆچیداو ساڵ و نیوێك پاش کۆچکردنی پێغەمبەرو ﷺ هاوەڵانی بەڕێز (خوا لێیان ڕازی بێ) بۆ شاری (یثرب)، کە دواتر ناوی گۆڕڕا بە (مدینة)، فەرزکراوەو زانایان لەسەر ئەمە یەکدەنگن، پێغەمبەریش ﷺ نۆ (٩) مانگی ڕەمەزانی گرتوون لە نۆ ساڵاندا[١].

٢- چاکیی و گەورەیی مانگی ڕەمەزان و ڕۆژووگرتن تێیدا:

وەك لە دەقەکانی قورئان و سوننەتدا دەردەکەوێ، وەك چۆن ڕۆژی جومعە گەورەو سەروەری ڕۆژەکانی هەفتەیە، مانگی ڕەمەزانیش سەروەرو سەرقافڵەی مانگەکانی ساڵە، چونکە:

أ- تێدا بەڕۆژووبوونی ڕۆژەکانی فەرزەو پێنجەمین پایەی ئیسلامەتی یە.

ب- قورئانی بەڕێز لەو مانگەدا هاتۆتە خوارێ.

ج- شەوێك لەو مانگەدا هەیە، کە بە دەقی قورئان لە هەزار مانگ گەورەترە، کە بریتیە لە شەوی ڕێز، یان ئەندازەگیریی (ليلة القدر).

د- ئەو مانگە مانگی طاعەت و تەزکیەو بەخشین و دەورکردنەوەی قورئان و... هتدە.

ئەمەش چەند دەقێك لەوبارەوە:

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٦٢٩، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٥٧٥.

* ﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلْقُرْءَانُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلْهُدَىٰ وَٱلْفُرْقَانِ ... ﴿١٨٥﴾ البقرة ﴾، واتە: ئەو مانگی ڕەمەزانەی، کە قورئانی تێدا نێرراوەتەوە خوارێ، کە ڕێڕوونییە بۆ خەڵکیو بەڵگە گەلە لە ڕێ پیشاندانو لە یەك جیاکردنەوە -ی هەقو ناهەق-.
* ((إذا جاء رمضان فتحت أبواب الجنة، وغلقت أبواب النار، وصفدت الشياطين)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة ﷺ، واتە: هەرکات ڕەمەزان هات دەرگاکانی ئاوەڵا دەکرێنەوەو دەروازەکانی ئاگری دۆزەخ گاڵە دەدرێنو شەیتانەکان زنجیر پێچ دەکرێن.
* ((الصلوات الخمس والجمعة إلى الجمعة و رمضان إلى رمضان مكفراتٌ لما بينهن إذا اجتنبت الكبائر)) رواه مسلم عن أبي هريرة ﷺ، واتە: پێنج نوێژە -فەرزە-کانو جومعە بۆ جومعەو ڕەمەزان بۆ ڕەمەزانێکی دیکە، سڕەوەی ئەو گوناحانەن، کە لە نێوانیاندا دەکرێن، بەمەرجێك دوورە پەرێزی لە گوناحە زلەکان کرابێ.
* ((من قام رمضان إيمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة ﷺ، واتە: هەر کەسێك شەوانی ڕەمەزان بە ئیمانو ئیخلاصەوە شەونوێژ بکات، هەرچی گوناهی ڕابردووی هەیە دەپۆشرێ.
* ((من صام رمضان أيمانا وأحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه)) رواه أحمد وأصحاب السنن، واتە: هەرکەسێك ڕۆژووی ڕەمەزان بە ئیمانو خوا پێ مەبەست بوونی ساغەوە بگرێ، خوا لە گوناهی ڕابردووی خۆش دەبێت.

٣- حوکمی گرتنی ڕۆژووی ڕەمەزان:

وێڕای بەڵگەی قورئانو سوننەت، کە دوایی ئاماژەیان پێ دەکەین ئوممەتیش تێکرا لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە گرتنی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان فەرزی تایبەتی (فرض العين)یە لەسەر هەموو مسوڵمانێکی عاقڵو باڵغو ساغو نیشتەجێو بێعوزر.

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلْقُرْءَانُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلْهُدَىٰ وَٱلْفُرْقَانِ ۚ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۗ يُرِيدُ ٱللَّهُ بِكُمُ ٱلْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ ٱلْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا۟ ٱلْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا۟ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ البقرة ﴾، مانای (فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) یانی: جا هەرکامێکتان لەو مانگەدا ئامادەبوو — واتە ڕێبوار نەبوو بەڵکو نیشتەجێ بوو- بابیگرێ.

پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: ((**بني الأسلام على خمس: شهادة أن لا إله إلا الله، وأن محمدا رسول الله، وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة وصيام رمضان وحج البيت لمن استطاع إليه سبيلا**)) رواه البخاري ومسلم عن إبن عمر رضي الله عنهما، واتە: ئیسلام لەسەر پێنج -پایە- بنیاتنراوە: شایەتی دان بەوە، کە جگە لە خوا هیچ پەرستراو نینو، کە موحەممەد ڕەوانەکراوی خوایەو، بەرپاکردنی نوێژو، زەکات دانو، ڕۆژووگرتنی ڕەمەزانو، حەجی ماڵی خوا بۆ کەسێك، کە بتوانێ بیگاتێ.

٤- چۆنیـەتی ئیسـپات کردنی هاتنی مانگی ڕەمـەزان:

بەشێوەیەکی گشتی هاتنی مانگی ڕەمەزان، بە یەکێك لەم دوو ڕێیـە ئیـسپات دەبێ:

أ- دیتنی مانگ بە یەك شەوەیی‌و لە شەودا.

ب- مانگی شەعبان ببێتە سی (٣٠) پڕ.

چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((**صوموا لرؤيته وأفطروا لرؤيته فـإن غُمَّ عليكم فأكملوا عدة شعبان ثلاثين**)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريـرة رضي الله عنه، واتە: کە مانگتان دی بەڕۆژووبن‌و -کە لەوسەریشەوە دووبارە- بینیتان کۆتایی بـە ڕۆژووگرتن بێنن، وە ئەگەر هات‌و مانگتان لـێ‌پەنهان بوو، ئەوە ژمارەی ڕۆژەکانی شەعبان (٣٠) تەواو بکەن -ئەوجار دەست بە گرتنی ڕەمەزان بکەن-.

وە بەڕای بەشێك لە زانایان شایەتیدانی یەك شاهید بەسە بۆ ئیسپاتی دیتـرانی مانگ، بەڵام بەمەرجێك بابایەکی دادگەرو جێی متمانە بێت، ئەم فەرموودەیـەش بە بەڵگەی ڕایەکەیان دێننەوە: ((**عن إبن عمر رضي الله عنهما قال: تراءى الناس الهلال فأخبـرت رسول الله ﷺ أني رأيته، فصام وأمر النـاس بـصيامه**)) رواه أبـو داود والحاكم وإبن حبان وصححاه، واتە: خـەڵکی لـە دیتنـی مـانگی یـەك شـەوە دەخەفتان، جا من هەواڵمدا بە پێغەمبەری خوا ﷺ کە دیتوومـە، ئـەویش خـۆی دەستی بە ڕۆژووگرتن کرد، وە فەرمانیشی بە خەڵك کرد، کە بیگرن.

هەروەها ئەم فەرموودەیەش بەبەڵگـە دێننـەوە: ((**عـن إبـن عبـاس رضي الله عنه جاء أعرابي إلى النبّي ﷺ فقال: إني رأيت الهلال يعني رمضان – فقال: أتـشهد أن لا إله إلا الله؟ قال: نعم، قال: أتشهد أن محمدا رسول الله؟ قال: نعم، قال: يا بلال أذن في الناس فليصوموا غدا**)) رواه أبو داود والترمذي والنـسائي وابـن ماجـه والحـاكم وصححه، کە ماناکەی ڕوون‌و ئاشکرایە.

بەڵام زۆربەی زانایان ڕایان وایە، کە هەتا دوو کەسی دادگەر شایەتی نەدەن ناکرێتە بەڵگە لەسەر دیترانی مانگو هاتنی رەمەزان، کە (عمر بن عبدالعزیز ومالك وأوزاعي ولیث وإسحاق وإبن ماجشون وداود وثوري)یان لەنێودان[1]، بەڵگەشیان ئەم فەرموودەیەیە: ((عن حسین بن حریث الجدلي قال: خطبنا أمیر مکة الحارث بن حاطب فقال: أمرنا رسول الله ﷺ أن ننسك لرؤیته، فإن لم نره فشهد شاهدان عدلان نسکنا بشهادتهما)) رواه أبو داود والدار قطني والبیهقي وغیره وصححه کل من الدار قطني والبیهقي والنووي[2]، واتە: فەرماندەی مەککە (حارث بن حاطب) وتاری بۆ داین وگوتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێکردووین، کە ئەگەر مانگمان دی بەڕۆژووبین، وە ئەگەر نەمانبینی، بەڵام دوو شایەتی دادگەر شایەدییاندا ئەوە دیسان لەسەر بناغەی شایەدییەکەی ئەوان بەڕۆژوو بین.

بەندەش وای بۆ دەچێ، کە هەرکام لەو دوو ڕایانە ڕاستو بەجێن، ئەوەندە هەیە ڕای زۆربەو جەماوەر دووربینیو (إحتیاط)ی زیاتری تێدایەو ئەو فەرموودەیەش، کە بە بەڵگەیان هێناوەتەوە ئەوەی لێ نافامرێتەوە کە کەمتر لەدوو شایەد مەسەلەی دیترانی مانگی پێ ئیسپات ناکرێ، ئاشکراشە کە کارپێکردنی هەموو فەرموودەکان چاکترە لە وازلێهێنانی بەشێکیان!

بەڵێ ڕای یەکەم، کە (شافعي وأحمد وإبن المبارك) پەسەندیان کردوە[3] ئاسانکاری زیاتری تێدایەو ڕای دووەمیش[4] دووربینی زیاتری تێدا ڕەچاوکراوە، کە دیارە هەر کام لە ئاسانکاریو دووربینیش دەگونجێ لە شوێنی تایبەتی خۆیاندا بەکاربهێنرێن.

---

١) بڕوانە: (المجموع شرح المهذب)، ج٦، ص٢٨٤.

٢) هەمان سەرچاوە، ج٦، ص٢٧٨.

٣) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص٨.

٤) بەڵام (أبو حنیفة) ڕایەکی دیکەی سێیەمی هەیە، کە دەڵێ: ئەگەر ئاسمان هەورو تەمومژ بوو شایەدێك بەسە بۆ دیتنی مانگ، بەڵام ئەگەر ئاسمان ساف بوو نەك یەك بگرە دوو شایەدیش بەس نینو دەبێ ژمارەیەکی زۆربن، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٨٤-٢٨٥.

ئەوە بۆ دیترانی مانگ لەم سەرەوە کـە مـانگی ڕەمەزانـە، بـەڵام بـۆ دیترانـی مـانگ لەو سەرەوە، کە مانگی شەووالە، ئەوە زۆربەی زانایـان پـاش ئـەوەی، کـە لەسەر ئەوە ڕێککەوتوون، کە مانگەکانی عارەبی دەگونجێ سی (٣٠) پڕ بـن، یـان بیستو نۆ (٢٩) بن[1]، لەسەر ئەوە، کە ئایا دیترانی مانگی یەکشەوە (هـیلال)ی شەوالیش وەك هـی ڕەمـەزان بـە شـایەدێك ئیـسپات دەبـێ، یـان دوو شـایەدی پێویستـن؟ ڕایان جیاوازە، زۆربەی[2] هەرە زۆریان، کە (أبو حنیفه ومالك وشافعي وأحمد وأسحاق وثـوري وطـبري وأوزاعـي)یـان لـەنێودان دەڵـێن: دیترانـی مـانگی شەووالو مانگەکانی دیکەش بێجگە لە ڕەمەزان بە دوو شـایەد کـەمتر ئیـسپات نابێ، بەڵگەشیان ئەوەیە، کە بـۆ مـانگی ڕەمـەزان دەق (نـص) هەیـە بۆیـە لـەو بنچینە (قاعـدة) شەرعییە لاماندا، کە بۆ ئیـسپاتی هـەر دەعوایـەك دوو شـایەد بەمەرج دەگرێ، بەڵام دیترانی مانگی شەووالو مـانگەکانی دیکـە هـیچ دەقێکـی شەرعییان لەسەر نیە، کە بەیەك شایەد ئیسپات بـن، بۆیـە هـەر بـەپێی بنـچینە شەرعییەکە ڕەفتاریان لەگەڵ دەکەین. (أبو ثور وإبن منـذر)یـش دەڵـێن: شـایەدێك بەسە بۆ ئیسپاتی. ئنجا (إبـن حـزم)یـش[3] وەك عـادەتی خـۆی زۆر بـە سـەختی بەرگری لە ڕای (أبو ثور وإبن المنـذر) دەکاتو زۆر توندیش هێرش دەکاتە سەر ڕای جەماوەرو زۆربەی زانایان، وە ڕای وایە، کە یەك شایەد –چ پیاو بێ چ ئـافرەت– بەسە بۆ شایەدیدانو ئیسپاتی دیترانی هەموو مانگـەکانی سـاڵ بـەبێ جیـاوازی، هەروەها (شوکاني)یش پشتگیری هەمان ڕای کردوە[4]، منیش پـێم وایـە وەڵامـی

١) پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((...الشهر هكذا وهكذا، يعني مرة تسعة وعشرين، ومرة ثلاثـين)) (متفق عليه عن أبن عمر رضي الله عنهما، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٨٧.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٨٣.

٣) بڕوانە: (المحلى)، ج٦، ص١٦٣-١٦٦، مسألة: ٧٥٧.

٤) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٦، ص٢٦٠.

هەموو بەڵگەکانی (إبن حزم) زۆر زەحمەتەو هەرچەندە رای جەماوەر دووربینی زیاتری تێدایە، بەڵام ڕایەکەی (أبو ثور وإبن حزم)یش بەدوور نازانم[1].

جیاوازی شوێنەکانی هەڵهاتنی مانگ (إختلاف المطالع):

هەروەها زانایان لەبارەی ئەوەوە کە ئایا دیترانی مانگ لە شوێنێك یان وڵاتێکدا دەبێتە بەڵگەی شەرعی بۆ پێویست بوونی دەست پێکردنی ڕۆژووی ڕەمەزان، یان تەواوبوونی ڕەمەزانو هاتنی جەژن لەسەر مسوڵمانانی شوێنەکانی دیکە یان نا؟! دیسان ڕایان جیاوازە.

جارێ پێویستە ئەوە بزانرێ کە زانایان تێکڕا لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئەو شوێنانەی مانگ لێیانەوە هەڵدێ کە بە عارەبی (مطالع)ی پێ دەڵێنو کۆی (مطلع)ە، جیاجیان[2]، بەڵام نوختەی جێگای ڕا جیایی (إختلاف)یان ئەوەیە کە ئایا ئەو جیاجیاییەی (مطلع)ەکانی مانگ لە کاتێکدا مانگ لە شوێنێکدا دەبینرێ، دەبێتە پاساو (مبرر)ی پێویست نەبوونی دەست پێکردنی گرتنی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان لەسەر مسوڵمانانی شوێنو وڵاتانی دیکە، یان هەر کاتێك لە هەر جێیەکی جیهانی ئیسلامیدا مانگ بینرا لەسەر سەرجەم مسوڵمانان فەرز دەبێ کە بە ڕۆژوو بن؟!

جا هەرچی زۆربەو جەماوەری زانایانن رایان وایە کە جیاوازی (مطالع) نابێ بکرێتە پاساوی بەڕۆژوو نەبوونی مسوڵمانانی شوێنو وڵاتانی دیکەو هەر کاتێك لە هەر شوێنێکی جیهانی ئیسلامی مانگی یەك شەوەی ڕەمەزان دیترا، ئەوە لەسەر تێکڕای مسوڵمانان پێویست دەبێ دەست بە گرتنی ڕۆژووی ڕەمەزان بکەن،

---

١) هەندێك لە شافیعییەکانیش ڕایان وایە، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٨٣.

٢) بڕوانە: (المفصل في أحكام المرأة والأسرة في الشريعة الإسلامية)، ج٢، ص٢٨.

بەلگەشیان ئـەو فەرموودەیـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ کـە تێیـدا فەرموویـەتی: **((صوموا لرؤيته وأفطروا لرؤيته))** متفق عليه.

چونکە هەرکام لە فەرمانی (صوموا)و (أفطروا) روویـان لەسـەرجەمو تێکـڕای مسولمانانە لە هەر شوێنو ولاتێك بن، ئەمەش وەك گوتمان رای زۆربـەی زانایانـە کە بە پێی قسەی (إبن المنذر) کە (نـووي) لێـی نـەقلّ کـردوە، هـەرکام لـە (أبـو حنيفةو مالك وشافعي وأحمد وليث)یان لە نێودا هەن[1]، هەندێکیشیان هەن رایان وایە، کە دیترانی مانگ لە هەر شوێنو ولاتێك بەس خـەلکی ئـەو شـوێنە پابەنـد (ملزم) دەکات بە گرتنی رەمەزانەوەو بۆ شوێنەکانی دیکە کاریگەری نیە[2].

ڕایەکی دیکەی سێیەمیش[3]، هەیە کە من وای بۆ دەچم لە هەموویان چـاکترو ڕاستتر دەبێت، ئەویش ئەوەیە کە ئەگەر شوێنەکان لەیەك نزیـك بـوون، بـۆ وێنـە تەنیا چەند سەعاتێکی کەم جیاوازی لە نێوان کاتو شوێنەکانی هەلهاتنی مـانگ (مطالع القمر)دا هەبوو، ئەوە پێویستە جیاوازی (مطلع)ەکان کارنەکاتە سەر پاشو پێشی ڕەمەزانو لە هەر جێیەكو لەهەر شوێنێك دیترانـی مـانگ ئیـسپات بـوو، سەرجەم مسولمانان بگرێتەوەو پێیەوە پابەند بن، بەلام ئەگەر هاتو شوێنەکان زۆر لەیەك دوورو (مطلع)ەکان زۆر لەیـەك جیـاواز بـوون، بـۆ وێنـە: وەك ئوسـتڕالیاو ڕۆژهەلاتی نێوەراست، یان ئاسیاو ئەمریکا، کە لە یەکێکیان ڕۆژو لەوی دیکـەیان شەو دەبێ، ئەوە پێویستە دیترانی مانگ لە هەرکام لەو شوێنانە تایبـەت بـێ بـە خەلکەکەیەوەو خەلکی لایەکەی دیکە نەگرێتەوە، ئنجـا لـە ڕاسـتیدا ئـەم ڕایـەی سێیەم وێـڕای کۆکردنـەوەی هـەردووك ڕای یەکـەمو دووەم، هـەم لەگـەلّ ڕووحـی

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٧٦، وە بڕوانە: (المغنى)، ج٣، ص٧، وە بڕوانـە: (مجموعـة الفتـاوى)، ج٢٥، ص٦٣-٦٧.

٢) ئەمە ڕای (أسحاق)ە، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٧٦.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٧٤-٢٧٥، وە بڕوانە: (المغنى)، ج٣، ص٧.

شەریعەتدا کە هەمیشە لەگەڵ یەکبوونو یەکدەنگیو یەکڕەنگی مسوڵمانان دایەو، هەم لەگەڵ واقیعی جوگرافیای جیهانیشدا زۆر گونجاوو تەباو ڕێکە[1].

ئاشکراشە کە لەیەك دوورییەك کاریگەری لەسەر جیاوازی کاتو شوێنی هەڵهاتنەکانی مانگ (مطالع القمر) هەیە کە لە ڕۆژهەڵاتەوە بەرەو لای ڕۆژئاوا بێت، بە زاراوەی جوگرافیای هاوچەرخ لە ئاستی هێڵەکانی پانی (خطوط العرض) بێتو هێڵەکانی درێژی (خطوط الطول) ببڕێ، چونکە جووڵانو سووڕانەوەی مانگ لە ڕۆژهەڵاتەوە بەرەو ڕۆژئاوایەو سەرێو خوارێ (شمالو جنوب) کارناکاتە سەر جیاوازبوونی شوێنی هەڵاتن (مطلع)ەکانی.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کە زۆربەی جیهانی ئیسلامی شوێنی هەڵاتن (مطلع)ەکانی مانگیان تێدا لەیەك نزیکەو ئەوپەڕی چەند سەعاتێکی[2] کەمیان نێوانە، بۆیە دەگونجێ هەموو وڵاتانی جیهانی ئیسلامی یان بەلای کەمەوە زۆربەیان پێکەوە بەڕۆژوو بنو پێکەوەش بیکەنە جەژن، کە بێگومان ئەمە یەکبوونی ئوممەتی ئیسلامی چاکترو زیاتر دەردەخات.

٥- خواپەرستیو طاعەتی مانگی ڕەمەزان:

* وەك پێشتریش باسمان کرد مانگی ڕەمەزان مانگی بەخۆدا چوونەوەو لە خوا نزیك بوونەوەیە، هەر بۆیە دەبینین لە مانگی ڕەمەزاندا پێغەمبەری خوا ﷺ هەم بۆ خۆی زیاترو چاکتر کۆششی کردوەو خۆی ماندووکردوە لە طاعەتو

١) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٢٨-٣٠، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٦٥١-١٦٦٢، وە بڕوانە: (فقه السنة) ج١، ص٥٧٨-٥٧٩.

٢) لەیەك دوورترین دوو وڵاتی ئیسلامی نۆ (٩) سەعاتیان بەینە، بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٦٦٢، ط٤.

خواپەرستیو چاکەکاریدا، وەهەم فەرمانیشی بە ئوممەتەکەی کردوەو هانی داون کە هەرچی زیاترو چاکتر لەو مانگەدا کردو کۆش بکەن، جا ئێمە لەبەر تیشکی چەند دەقێکدا جۆرو چۆنیەتی ئەو خواپەرستیو طاعەتەی مانگی ڕەمەزان دەخەینەڕوو: خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ .. ﴿١٨٧﴾ البقرة﴾، واتە: لە شەوی ڕۆژووگرتندا چوونە لای هاوسەرەکانتان بۆ حەڵاڵ کرا، ئەوان پۆشاکن بۆ ئێوەو ئێوەش پۆشاکن بۆیان، خوا زانی کە -خۆتان ڕاناگرنو بەهۆی چوونەلایانەوە لە حاڵێکدا کە لێتان قەدەغە کراوەو- سەرەنجام ئێوە خیانەت بەخۆتان دەکەن، جا ئەوە پەشیمان بوونەوەتانی وەرگرتو لێتان خۆش بوو، دەجا ئێستا بچنە لایانو هەوڵی وەدەست هێنانی ئەوە بدەن کە خوا بۆی نووسیون- لە منداڵی چاکو یەکتر پاراستن لە گوناحو هەڵە.

لەم ئایاتەوە دەزانرێ کە لە سەرەتای فەرزبوونی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانەوە لەسەر مسوڵمانان شەوانەش چوونە لای ژنەکانیان لێ قەدەغە بووە، بەڵام دوایی خوای بە بەزەیی بۆی حەڵاڵ کردوون، (بخاري) لە (جامع الصحيح)ەکەی خۆیدا لەوبارەوە ئەم دەقەمان لە (براء)ەوە بۆ دەگێڕێتەوە[1]:

(كان أصحاب محمد ﷺ اذا كان الرجل صائما فحضر الافطار فنام قبل أن يفطر لم يأكل ليلته ولايومه حتى يمسي، وإن قيس بن صرمة الأنصاري كان صائما فلما حضر الأفطار أتى أمرأته فقال لها: أعندك طعام؟ قالت لا، ولكن أنْطلِقُ فاطلب لك، وكان يومه يعمل فغلبته عيناه، فجاءته أمرأته، فلما رأته قالت: خيبة لك!

١) بڕوانە: (فتح الباري) ج٤ص٦٢٦.

فلما أنتصف النهار غشي عليه، فذكر ذلك للنبي ﷺ فنزلت الآية: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ ٱلصِّيَامِ ٱلرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ... ﴿١٨٧﴾ البقرة﴾، ففرحوا بها فرحا شديدا، ونزلت: ﴿..وَكُلُواْ وَٱشْرَبُواْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ ..﴿١٨٧﴾ البقرة﴾، واتە: هاوەڵانی موحەممەد ﷺ ئەگەر پیاوێکیان بەڕۆژوو بووایەو کاتی بەربانگ هاتبایەو بەرلەوەی بەربانگ بکاتەوە نوستبایە. بۆی نەبوو نەشەوەکەی‌و نە ڕۆژەکەش هیچ بخوات هەتا ئێوارەیەکی دیکە! جا (قیس بن صرمة)ی ئەنصاری بەڕۆژوو بوو کاتێك بەربانگ بوو هاتەلای ژنەکەی‌و پێی گوت: خواردنت لایە؟ گوتی: نەء، بەڵام دەچم بۆت دێنم، بەڕۆژانەش (صرمة) کاری دەکرد بۆیە- لەبەر ماندوێتی- خەوی لێ کەوت، جا کە ژنەکەی هاتەوەو بینی، گوتی: پەشیمانی بۆ تۆ! وە کاتێك ڕۆژو نیوە بوو (صرمة) لە خۆچوو، جا ئەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ باس کرا، وە ئەم ئایەتە هاتەخوار: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ ٱلصِّيَامِ ٱلرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ ... ﴿١٨٧﴾ البقرة﴾، وە - هاوەڵان خوا لێیان ڕازی بێ- یەکجار پێی دڵخۆشبوون. وە: ﴿...وَكُلُواْ وَٱشْرَبُواْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ ...﴿١٨٧﴾ البقرة﴾ هاتە خوارێ.

شایانی باسە (نووي)[1] پێی وایە، کە پاش هەرکام لە نوێژی خەوتنان کردن‌و نووستن، خواردن‌و خواردنەوەو جیماع قەدەغە بووون‌و ئەم دەقەی (إبن عباس)یش خوا لە خۆی‌و بابی ڕازی بێ بە بەڵگە دێنێتەوە: **((كان الناس على عهد رسول الله ﷺ اذا صلوا العتمة حرم عليهم الطعام والشراب والنساء وصاموا الى القابلة))** رواه ابوداود والبيهقي، واتە: خەڵکی لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خوادا ﷺ

١) بڕوانە (المجموع)، ج٦، ص٢٤٨.

ئەگەر – رەمەزانان- نوێژی خەوتنانیان کردبایە خـواردنو خواردنـەوەو چـوونەلای ژنانیان لـێ قەدەغە دەبوو، وە دەبووایە هەتا شەوێکی دیکە ئەوکاتە بە رۆژووبن.

بەڵام (إبن حجر)[1] ئەو رایەی پێ راست ترە، کـە هۆکـاری لێ قەدەغەکرانەکـە بەس نووستن بووەو گوتوویەتی: وا پێ دەچێ باسی نوێژی خەوتنانیش لەبری نووستن بێت، چونکە بەزۆری پاش نوێژی خەوتنان نووستوونە.

واش پێدەچـێ قـسەکەی (الحـافظ إبـن حجـر) راسـت بێـت، چـونکە زۆربـەی فەرموودەکان بەس باسی خەوتن (نوم)یان کردوە، پاشان دەقەکەی (إبن عباس)یش کە (ابوداودو بیهقی) هێناویانە، (نووي)[2] بە بێهێز (ضعیف)ی داناوە.

جا خوێنەری بەرێز!

لەمەوە دەردەکەوێ کە مانگی رەمەزان مانگی تەزکیـەو تـەقواو بـەهێزکردنی لایەنی مەعنەوی‌یە، چ رۆژەکانیو چ شەوەکانیشی! وە مانگی خۆپاكو چاککردنو وەرزشێکی رووحی‌یە لە هەموو بوارێکدا، کە بە سەرنجدانی چەند دەقێکی دیکەش زیاترو چاکتـر لەوبارەوە دڵنیادەبیـن، بۆ وێنە: **((عن إبن عباس رضي الله عنهما قال: كان النبّي ﷺ أجود الناس بالخيـر وكـان أجـود مايكـون في رمـضان حيـن يلقـاه جبـريل، وكان جبـريل عليه السلام يلقـاه كل ليلة في رمضان حتى ينـسلخ، يعرض عليه النبّي ﷺ القرآن، فإذا لقيه جبـريل عليه السلام كان أجود بالخير من الريح المرسلة))** رواه البخاري، واتە: پێغەمبەر ﷺ لـەماڵ بەخـشیندا لـە هـەموو کەس بەخشەرتر بوو، لە رەمەزاناندا کاتێك بـە جوبرائیـل دەگەیـشت لـە هـەموو کاتێك بەخشەرتر دەبوو، وە جوبرائیل هەموو شەوێکی رەمەزان پێـی دەگەیـشتو هـەتا رەمـەزان دەرۆیـی، پێغەمبـەر ﷺ قورئـانی لەسـەر رادەنوانـد –و دەوری

١) بروانە (فتح الباری)، ج٤، ص٦٢٧.

٢) بروانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٤٨.

دەكردەوە-، جا كاتێك جوبرائیل پێی دەگەیشت لە (با)ی خێرا بەخشەرتر بوو بۆ ماڵو سامان.

لەم دەقەشدا دەبینین، كە پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ لە ڕەمەزانانـدا، لە هەموو كاتێك زیاتر جەختی لەسەر ماڵو سامان بەخشینو، پێداچوونەوەو تێوەڕامانو دەوركردنەوەی قورئان كردوە! بەڵێ، ڕەمەزان تەنیا مانگی ڕۆژوگرتن نیە، بەڵكو مانگی بەخشینو سەخاوەتیشەو، مانگی زیاتر وردبوونەوەو سەرنجدانی قورئانیشە!.

* هەروەها ڕەمەزان مانگی شەونوێژو شەوبێداریو شەونخوونیشە، وەك لەم دەقانەدا دەبینرێ، كە (بخاري) لە (الجامع الصحیح)ەكەی خۆیدا لەژێر ناوونیشانی: (كتاب التراویح)دا هێناونی[1]:

أ- **((عن أبي هریرة رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: من قام رمضان إیمانا وإحتسابا غفر له ماتقدم من ذنبه))** رواه البخاري ومسلم وغیرهما، واتە: هەركەسێك بە ئیمانو ئیخلاسەوە لە- شەوانی- ڕەمەزاندا شەونوێژ بكات هەرچی گوناحی پێشوویەتی دەبوورێ.

ب- (الحافظ إبن حجر) لە ڕاڤەی ئەم فەرموودەیەدا نووسیویەتی[2]: (كە فەرموویەتی: (غفر لە) بە ڕواڵەتەكەی گوناحە گچكەو گەورەكان دەگرێتەوەو (إبن المنذر)یش داكۆكی لەسەر ئەوە كردوە، بەڵام (نووی) گوتوویەتی: ئەوەی باوە تایبەتە بەگوناحە گچكەكانەوە، وە (امام الحرمین)یش داكۆكی لەسەر ئەم ڕایە كردوەو پاڵیشی داوەتە لای (أهل السنة)، هەندێكیشیان گوتوویانە: دەگونجێ ئەگەر گوناحی گچكەی لێ هەڵنەكەون گەورەكان سووك بكات).

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٧٨-٧٧٩.
٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٨٠.

ج- ((عن عبدالرحمن بن عبدالقادري أنه قال: خرجت مع عمر بن الخطاب ليلة في رمضان الى المسجد فاذا الناس أوزاع متفرقون يصلي الرجل لنفسه، ويصلي الرجل فيصلي بصلاته الرهط، فقال عمر: إني أرى لو جمعت هؤلاء على قارئٍ واحد لكان أمثل، ثم عزم فجمعهم على أبي بن كعب..)) رواه البخاري، واتە: شەوێكی ڕەمەزان لەگەڵ عومەری كوڕی خەططابدا چوومە مزگەوت، دیاربوو خەڵك بە جیاجیاو پرژو بڵاوی نوێژیان دەكرد، پیاوی واھەبوو بۆ خۆی نوێژی دەكرد، وە پیاوی واش ھەبوو كۆمەڵێك لەگەڵ نوێژەكەیدا نوێژیان دەكرد، عومەر گوتی: من پێم وایە، ئەگەر ئەم خەڵكە لەسەر قورئان خوێنێك كۆیكەمەوە باشتر دەبێ، پاشان بڕیاریداو لەسەر (ابي بن كعب) كۆی كردنەوە — كە پێش نوێژیی یان بۆ بكات-.

د- ((عن عروة أن عائشة رضي الله عنهما أخبرته أن رسول الله ﷺ خرج ليلة من جوف اليل فصلى في المسجد وصلى رجال بصلاته، فأصبح الناس فتحدثوا، فاجتمع أكثر منهم، فصلوا معه، فأصبح الناس فتحدثوا فكثر أهل المسجد عن أهله حتى خرج لصلاة الصبح، فلما قضى الفجر أقبل على الناس فتشهد ثم قال: أما بعد فأنه لم يخف عليَّ مكانكم ولكني خشيت أن تفرض عليكم فتحرَّجوا عنها، فتوفى رسول الله ﷺ والأمر على ذلك)) رواه البخاري، واتە: عائیشە خوا لێی ڕازی بێ ھەواڵی بە (عروة بن الزبير) داوە، كە شەوێكیان پێغەمبەر ﷺ لە نیوەشەودا چۆدەرێو لە مزگەوتێ نوێژی كردو، چەند پیاوێكیش لەگەڵ نوێژەكەیدا نوێژیان كرد، جا بەیانی خەڵكی باسی ئەو مەسەلەیان كرد، وە — بۆ شەوی دووەم- خەڵكێكی پتر كۆبوونەوەو نوێژیان لەگەڵ كرد، دیسان بەیانیەكەی خەڵك باسیان كرد، لە شەوی سێیەمدا خەڵكی مزگەوت زۆربوون، جا پێغەمبەر ﷺ چووە دەرو نوێژی كرد، ئەوانیش نوێژیان لەگەڵ كرد، جا شەوی چوارەم — ھێندە قەڵەباڵغ بوو- مزگەوت جێی

خەڵکەکەی تێدا نەدەبوو، -ئیدی پێغەمبەر ﷺ بۆ شەونوێژ نەچووە مزگەوت- تا بۆ نوێژی بەیانی چوو.

جا کاتێك نوێژی بەیانی تەواو کرد ڕووی کردە خەڵکەکەو شایەتمانی هێناو پاشان فەرمووی: (أما بعد): (بێگومان لێرەبوونی ئێوەم دەزانیو پەنهان نەبوو، بەڵام لەوە ترسام -کە بەهۆی بەردەوامبوونمانەوە- لەسەرتان پێویست بکرێو پاشان بۆتان نەکرێ)، جا چۆنیەتی نوێژی تەراویح هەر بەو جۆرە بوو کە پێغەمبەری خوا ﷺ کۆچی دوایی کرد.

هـ- دەربارەی ڕکاتەکانی نوێژی تەراویحیش هەرچەندە زۆربەی[1] هەرەزۆری

---

١) بەڵام (مالك) ڕای وایە کە (٣٦) رکات بن بێجگە لە وەتر، واتە: بەوەترەوە کە سێ رکاتە سی و نۆ (٣٩) رکات، وە لە (أسود بن مزيد) گێڕراوەتەوە کە (٤٠) رکاتی کردوە لەگەڵ حەوت (٧) رکات وەتر کە دەکاتە چلو حەوت (٤٧) رکات، جا وەك (نووی) گوتوویەتی: (مالك) کردەوەی خەڵکی مەدینە (عمل أهل المدينة)ی کردۆتە بەڵگەی رایەکەی خۆی، ئەوانەش کە دەڵێن دەبێ تەراویح بیست ڕکات بێت -واتە: بەوەترەوە بیست وسێ (٢٣) ڕکات-، ئەم دەقانە بەبەڵگە دێننەوە:

أ- (عن السائب بن يزيد رضي الله عنه قال: كانوا يقومون على عهد عمر بن الخطاب رضي الله عنه في شهر رمضان بعشرين ركعة، وكانوا يقومون بالمائتين، وكانوا يتوكؤون على عصيهم في عهد عثمان رضي الله عنه من شدة القيام) رواه البيهقي وغيره بأسناد صحيح كما يقول (النووي).

ب- (عن يزيد بن رومان قال كان الناس يقومون في عهد عمر بن الخطاب رضي الله عنه بثلاث وعشرين ركعة) رواه مالك في الموطأ والبيهقي لكنه مرسل كما يقول النووي.

ج- (عن علي رضي الله عنه أنه قال: قيام رمضان بعشرين ركعة) رواه البيهقي. بەڵام ئەم دەقانە -وەك (ناصر الدين الالباني) ساغی کردۆتەوە کە دواتر قسەکانی لێوە نقڵ دەکەین- بێهێز (ضعیف)ن و بایی ئەوە ناکەن ئیسپاتی ئەوەیان پێ بکرێ کە بیست رکات سوننەت بێت. بەڵام پێویستە لێرەدا چەند شتێك بزانرێ کە تێکڕای زانایان لەسەریان یەکدەنگن:

یەکەم: بەکۆمەڵکردنی نوێژی تەراویح سوننەتەو خێرترە لەوەی کە بەتەنیا بکرێ.

دووەم: سوننەتە زۆر قورئان لە رکاتەکانی تەراویحدا بخوێنرێو کەم قورئان تێدا خوێنرانو بەپەلەپەل کرانیان بیدعەتەو پێچەوانەی سوننەتە.

سێیەم: نوێژی تەراویح لە شێوەی کردنیداو لە خوێندنی (دعاء الأستفتاح)و (أستعاذة)و زیکرەکانی ڕکووعو سەجدەو دووعایەکانی تەحییاتو هەموو سوننەتو شێوە پەسەندەکانی دیکەی نوێژدا،

زانایان، کە (حەنەفییەکانو شافیعییەکانو حەنبەلییەکان وثوري وإبـن المبـارك و داود)یان لەنێودان ڕایان وایە کە بیست (٢٠) بن بێجگە لە وەتر، بـەڵام ئـەوەی لە پێغەمبەرەوە ﷺ هاتوە ئەوەیە کە شەوانە بە نوێژی وەتـرەوە لـە ڕەمـەزانو غەیری ڕەمەزانیشدا هەر یازدە (١١) ڕکاتی کردوون، وەك (عائـشة) خـوا لێـی ڕازی بێ گوتوویەتی: (ما كان يزيد في رمـضان ولا في غيــره على إحدى عـشر ركعة) رواه البخاري ومسلم وغيرهما، واتە: پێغەمبەر ﷺ لە ڕەمەزانو غـەیری ڕەمەزانیشدا -شەونوێژی لە یازدە ڕکات زیاتر نەدەکرد، جا بێگومان مەبەستی (عائـشة) خوا لێی ڕازی بێ شەونوێژو وەترە بەیەکەوە[1] وەك لە فـەرموودەکانی

کتومت وەك نوێژە فەڕزەکان -کە بەدرێژی باسمان کردوون- وایـەو هـیچ جیـاوازی یـان نیـە، کەواتە:

با هەموو ئەو کەسانەی کە لە ئـەنجامی نـەزانیو بێئاگـایی لـە دەقـەکانی سـوننەتو کتێبـە شەرعییەکانیش وا حاڵی بوون یان وا حاڵی کراون کـە هـەتا نوێـژەکانی تـەراویح بەپەلـەپرووزەترو خێراخێراتر بکرێن چاکترە، بزانن کە بەهەڵەدا چوونو هیچ کام لە زانایان وایاننەگوتوەو سەرجەمیان لەسەر ئەوە ڕێککەوتوون کە دەبێ قورئانی زۆر لە ڕکاتەکانی تەڕاویحدا بخوێنرێ، بۆ وێنـە: (نـووی) لە (المجموع)دا لە ژێر سەرباسی: (فرع فيما كان السلف يقرؤون في التراويح)دا، چەند دەقێك لەوبارەوە نەقڵ دەکات کە ئەمە یەکێکیانە: (كان القارئ يقوم بسورة البقـرة في ثـمان ركعـات) رواه مالـك في الموطأ عن داود بن الحصين عند عبدالرحمن الأعرج، واتـە: عـادەت وابـوو بابـای قورئـان خـوێن - مەبەست ئیمامە- سووڕەتی (البقرة)ی لە هەشت ڕکاتاندا دەخوێند، بڕوانە: (المجموع)، ج٤، ص٣٩.

بۆ زانیاری زیاتریش دەبارەی نوێژی تەڕاویح بڕوانە ئەم سەرچاوانە:

١- (المجموع)، ج٤، ص٣٦-٤٠.

٢- (المغني والشرح الكبير) ج٢، ص٧٩٨-٨٠٢.

٣- (فتح الباري)، ج٤، ص٧٧٨-٧٨٣، ٤-(فقه السنة)، ج١، ص٢٤٤-٢٢٦.

١) بەپەسەندی دەزانم لێرەدا پوختەی نامیلکـەی (صـلاة التراويـح)ی زانـای نـاوداری فـەرموودەناس (محدث)ی ئەم ڕۆژگارە: (الشيخ ناصر الدين الألباني)، خوا لێی خۆشـبێ بـۆ بەرچـاوڕوونی زیـاتری خوێنەرە بەڕێزەکان لەبارەی نوێژی (تەڕاویح)ەوە بێنمەوە، شایانی باسیشە کە ئەم پوختەیەی دەشی نووسین هەر خۆی کردوویـەتی لـە کۆتـایی نامیلکەکـەدا کـە بـە ڕاسـتی لێکۆڵینەوەیـەکی وردو زانستیانەیە لەبارەی تەڕاویحەوە، بەتایبەت ژمارەی ڕکاتەکانی، جا من بۆ ئاسانکردنی تێگەیشتنی

ئەوەی نووسیویەتی کە چەند بڕگەیەکە بۆ هەر بڕگەیەك ژمارەیەك دادەنێم، پاش لێکۆڵینەویەکی تێرو تەسەل نووسیویەتی:

پوختەی مەبەست:

١- بەکۆمەڵ کردنی نوێژی تەڕوایح سوننەتەو بیدعەت نیە، چونکە پێغەمبەر ﷺ چەند شەوێك کردوویەتی، بەڵام دوایی وازی لێهێنا -واتە: وازی لە بەکۆمەڵ کردنی هێنا- لەترسی ئەوە نەوەك یەکێك لە ئوممەت بەفەرزی بزانێ ئەگەر لەسەری بەردەوام بێ، جا ئەو مەترسی یە بە کۆچی دوایی ئەو ﷺ کە شەریعەت تەواو بووە، نەماوە.

٢- وە پێغەمبەر ﷺ بە یازدە رکات کردوویەتی و، ئەو فەرموودەیەی کە دەڵێ بە بیست ڕکات کردوویەتی: زۆر بێهێز (ضعیف)ە.

٣- وە دروست نیە لە یازدە رکات زیاتر بکرێ، چونکە زیادکردنی دەبێتە مایەی هەڵوەشاندنەوەی کردەوەی ئەو ﷺ و کارپێنەکردنی فەرموودەی: ((صلوا كما رأيتموني أصلي)) هەر بۆیەشە کە دروست نیە سوننەتی پێشنوێژی بەیانیو غەیری دیش لێیان زیاد بکرێ.

٤- وە ئێمە کەسانێك کە نوێژی تەڕاویح بە زیاتر لەو -یازدە ڕکات-ە دەکەن بە بیدعەتچیو گومڕا دانانێین، مادام ڕێبازی پێغەمبەریان بۆ روون نەبوویێتەوەو لە سۆنگەی ئەوەوە شوێنی نەکەوتبن.

٥- وە ئەگەر گریمان بشگوترێ: دروستە لەو ژمارەیە زیاد بکرێ ئەوە بێگومان هەر چاکتر وایە بەس ئەو ئەندازەیە بکرێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (خير الهدي هدي محمد) باشترین ڕێباز ڕێبازی موحەممەدە ﷺ.

٦- وە عومەر خوا لێی رازی بێ هیچ شتێکی لە نوێژی تەڕوایح دا دانەهێناوە، بەڵکو بەس سوننەتی بە کۆمەڵ کرانی زیندوو کردۆتەوەو پارێزگاریشی لەسەر ژمارە سوننەتییەکەی کردوە، وە ئەوە کە گوایە لێی زیاد کردوە هەتا کردوویەتیە بیست رکات، هیچ کام لە ڕێیەکان -واتە زنجیرەی ڕاویی یەکان-ی ڕاست نین، وە ئەو ڕێیانە لەو جۆرە نین کە هەندێکیان هەندێکیان بەهێز بکات، وە هەر کام لە (شافعي و ترمذي) ئاماژەیان کردوە بۆ بێهێزی ئەو ڕێیانە، وە (نووي) و (زيعلي) و غەیری ئەوانیش هەندێکیانیان بەبێ هێز داناوە.

٧- وە ئەگەر گریمان ئەو زیاد کردنە بشسەلمێنرێ، ئەوە ئێستا پێویست نیە کاری پێبکرێ، چونکە لەبەر هۆیەك بووە ئێستا نەماوە(*)، وە زۆر جار سوور بوون لەسەر کردنی بیست ڕکات وا لە خاوەنەکانیان دەکات کە نوێژەکانیان بەپەلە پەل بکەنو گەردن کەچی (خشوع)یان تێدا نەمێنێ، بگرە هەندێك جار هەر بەریش نەکەون(**).

٨- وە ڕەفتار نەکردنی ئێمە بەو قسەو ڕایەی عومەر کە لە نوێژی تەڕاویح زیاد بکەینو {بیکەینە بیست ڕکات}، ڕاست وەك رەفتار نەکردنی دادگا شەرعییەکان (المحاكم الشرعية)ە بەو رایەی

عومەر کە تەڵاقی سێبەسێ بەسێ دابنرێ (إيقاع الطلاق الثلاث ثلاثا) وە هیچ جیاوازی یان نیە! بەڵکو تەنانەت لەلای شوێن کەوتوان (مقلدین)ی مەزهەبەکانیش ئەوەی ئێمە لە پێشترە(***)!

٩- وە لە هیچ کام لە هاوەڵانەوە بەرێیەکی ڕاست ئیسپات نەبووە، کە تەراویحیان بە بیست ڕکات کردبێ، بەڵکو (ترمذي) ئاماژەی کردوە، کە ئەوەی لەوبارەوە لە (علي) خوا لێی ڕازی بێ هاتوە بێهێز (ضعیف)ە.

١٠- وە {بەپێچەوانەی ئەوەوە کە هەندێك گوتوویانە} یەکدەنگی -زانایان- لەسەر ئەو ژمارەیە {واتە ژمارەی بیست} دانەمەزراوە.

١١- وە پێویستە بەو ژمارەیەوە پابەندبین کە سوننەتە، چونکە هەر ئەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ ئیسپات بووە، وە لە عومەریشەوە، دیارە فەرمانیشمان پێکراوە کە شوێن ڕێبازی ئەو ﷺ و ڕێبازی جێنشینە سەر ڕاستەکانی -خوا لێیان ڕازی بێ- بکەوین.

١٢- وە زێدەکردن لەو ژمارەیە {مەبەستی یازدە ڕکاتە} هەر کام لە (مالك وإبن العربي)و زانایانی دیکەش بەهەڵەیان داناوە.

١٣- وە ڕەخنەگرتنیش لەو زیادکردنە مانای ڕەخنەگرتن نیە لەو پێشەوا موجتەهیدانەی، کە ئەو ڕایەیان هەڵبژاردوە، هەروەها پێچەوانەی ئەوان بیرکردنەوەو ڕەفتارکردنیش تانە لێدان لە زانیارییان یان بەچاکتر دانانی پێچەوانە ڕەفتارکەریان لە زانیاری‌و تێگەیشتندا، ناگەیەنێ.

١٤- وە هەرچەندە دروست نیە لە یازدە ڕکات زیاتر بکرێ، بەڵام بەلای کەمکردنەوەدا هەتا یەك ڕکاتیش دروستە، چونکە ئەوە لە سوننەدا ئیسپاتە، وە پێشین -سلف-یش وایان کردوە.

١٥- وە هەموو ئەو شێوانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی وەتری پێکردوون دروستن، بەڵام چاکترینیان زۆرترینیانەو سەلامدانەوەیە لە دوای هەر دوو ڕکاتێك(****).

(*) ئەویش ئەویە کە لە سۆنگەی ئەوەوە لە ڕۆژگاری عومەردا خوا لێی ڕازی بێ موسڵمانان زۆریان قورئان لە نوێژی تەراویحدا دەخوێند تەنانەت هەتا تەواو دەبوون لە بەرەبەیانی نزیك دەبوونەوە، گوایە عومەر خوا لێی ڕازی بێ ویستوویەتی بە مەبەستی لەسەر سووك کردنیان ڕکاتەکانیان بۆ زیاد بکات، بۆ ئەوەی بەهۆی زۆر ڕاوەستانەوە ماندووو شل نەبن، جا نووسەر (شێخ ناصر) دەڵێ: مادام ئێستا موسڵمانان نوێژی تەراویحیان زۆر کورت کردوونەوەو کەمیان قورئان تێدا دەخوێنن، ئەوە پاساو (مبرر)ی ناوبراو نەماوە بۆ زۆر کردنی ڕکاتەکانی تەراویح..

(**) بەهۆی ئارام نەگرتن لە ڕکووع‌و سەجدەکانداو فریانەکەوتنی خوێندنی فاتیحەو تەحییات بەڕاست‌و ڕەوانی‌و لەپێش هەموو شتێکیشەوە نەبوونی بیر لێکردنەوەو گەردن کەچی (خشوع) کە ڕووح و کاکڵەی نوێژە!

دیکەدا ڕوون کراونەتەوە، ئاشکراشە کە شوێنکەوتنی ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ پێویستە هەر قسەو بیروڕایەکی دیکەی بە قوربان بکرێ ئەگەر خەڵکی دنیاش سەرجەم لەسەری کۆبووبن، وەك بۆ خۆی فەرموویەتی: ((وخير الهدي هدي محمد ﷺ)) رواه مسلم.

* ئنجا بێگومان مانگی ڕەمەزان هەمووی هەر خێرو بەرەکەتە، بەڵام دە شەوی کۆتایی ئیمتیازو پلەو پایەیەکی تایبەتییان هەیە لە سۆنگەی ئەوەوە کە شەوی (قدر) یان تێدایە، پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((**تحروا ليلة القدر في العشر الأواخر من رمضان**)) رواه البخاري عن عائشة رضي الله عنها، واتە: لە دەیەکانی کۆتایی ڕەمەزاندا بۆ شەوی قەدر بگەڕێن.

جا هەر بۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ گرنگیو بایەخێکی تایبەتی بە خواپەرستی کردن لەو دە شەوەدا دەدا، وەك (عائشة) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: ((**كان النبّي ﷺ إذا دخل العشر الأواخر شد مئزره وأحيا ليله. وأيقظ أهله**)) رواه البخاري، واتە: پێغەمبەر ﷺ عادەتی وابوو کە دەیەکان ـی کۆتایی ڕەمەزان- دەهاتن خۆی گورجو گۆڵ دەکرد (یان دووری لە خێزانەکانی دەگرتو نەدەچووە لایان)[1]، وە شەوگاری زیندوو دەکردەوە -بەخواپەرستیو نەدەنووست-، وە خێزانی بێدار دەکردەوە.

(***) چونکە ئەگەر سەرپێچیکردنی ڕای عومەر خوا لێی رازی بێ گوناح بێت، بێگومان لە مەسەلەی تەڵاقدا گوناحترو مەترسی دارترەو شوێنەواری خراپی زیاترن لە نوێژی تەراویح کە شتێکی شەخسی یە.

(****) بڕوانە نامیلکەی ناوبراو (صلاة التراويح)، ص١٠٦-١٠٨، کە بەندە وەك خۆیو بێ هیچ دەستکارییەك وەرمگێڕاوەتە سەر کوردی، چاپی دووەمی ساڵی ١٤٠٥/١٩٨٥.

تێبینی: ئەمەی نێوان کەوانەکانی ئاوا: { } خۆم زیادم کردوە.

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٨٠٣...

٦- ئەوانەی کە مۆڵەتیان هەیە لە کاتی خۆیدا ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان نەگرن:

وەك پێشتر باسمان کرد گرتنی ڕۆژووی ڕەمەزان فەڕزی تایبەتی (فرض العین)ە لەسەر هەموو مسوڵمانێکی عاقڵ و باڵغ، بەڵام خوای پەروەردگارو بەخشندە لە چەند حاڵەتێکدا مۆڵەتی داوە، کە بابای مسوڵمان ڕۆژووی ڕەمەزان نەگرێ، بۆ ئەوەی دووچاری سەغڵەتیو زەحمەت نەبێ، چونکە خوا حەز ناکات بەندەکانی سەغڵەتو تەنگەتاو بکات وەك فەرموویەتی:

﴿...وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ... ﴿٧٨﴾ الحج﴾، واتە: وە -خوا- لە ئایین دا هیچ شتێکی مایەی سەغڵەتی لەسەرتان دانەناوە...

هەروەها فەرموویەتی: ﴿...يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ... ﴿١٨٥﴾ البقرة﴾، واتە: خوا ئاسانی بۆ ئێوە دەوێ و نایەوێ لەسەرتان قورس بکات.

جا ئەو کەسانەی کە بۆیان هەیە، بگرە جاری وایە لەسەریشیان پێویستە، کە ڕۆژووی ڕەمەزان لە کاتی خۆیدا نەگرن، بەگشتی سێ جۆرە کەسن:

<u>جۆری یەکەم</u>: مۆڵەتیان پێ دراوە نەیگرن، بەڵام دەبێ فیدیە (فدیة) بدەن:

ئەمانیش چەند بەشێکن:

<u>یەك</u>: پیرەمێردو پیرەژنی بەساڵاداچووی کەنەفت، کە تواناو بڕستی ڕۆژوگرتنیان نیە لە هیچ کام لە کەش (فصل)ەکانی ساڵدا، چونکە خوای بەبەزەیی فەرموویەتی: ﴿...وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ... ﴿١٨٤﴾

البقرة﴾، واتە: وە ئەوانەی بەبەکارهێنانی هەموو[1] وزەیانەوە ئەوجار دەتوانن بیگرن، با فیدیە بدەن کە خواردنی نەدارێکە –بۆ هەر ڕۆژێك–[2].

وە ئەوە کە پیاوو ئافرەتی پیرو کەنەفت ڕۆژوویان لەسەر نیەو دەبی فیدیە بدەن، بۆ ڕۆژوو لەسەر نەبوونیان –مادام لە توانایاندا نەبێ مەگەر بە زەحمەتو نارەحەتییەکی زۆر، کە بێگومان مەترسی تێداچوون هەبوونیشی تێدا بەمەرج نەگیراوە–، زانایان یەکدەنگن، بەڵام فیدیە دانیان ئەوە ڕای زۆربەی زانایانە کە (أبو حنيفة وشافعي وأحمد وثوري وأوزاعي)[3] یان لەنێودا هەن، هەندێکیشیان کە (مالك ومكحول وربيعة وأبو ثور وإبن المنذر)[4] یان لەنێودا دەڵێن: فیدیەیان لەسەر نیە.

بەڵام وا پێدەچێ ڕای زۆربەو جەماوەر ڕاستر بێت، چونکە (إبن عباس) خوا لێیان ڕازی بێت لە تەفسیری ڕستەی (وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ)دا گوتوویەتی[5]: (للشيخ الكبير والمرأة الكبيرة، لا يستطيعان أن يصوما فيطعمان مكان كل يوم مسكيناً) رواه البخاري عن عطاء، واتە: ئەم ئایەتە دەربارەی پیاوی پیرو ئافرەتی پیرە کە ناتوانن بەڕۆژووبن، جا لە جیاتی هەر ڕۆژێك خواردنی نەدارێك دەدەن.

١) چونکە (أطاق) ئەو مانایەشی هەیە، بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٢٥٧١ وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي...)، ج٣، ص١٧٤٣ کە لە تەفسیری، (وعلى الذين يطيقونه)دا نووسیویەتی: (أي على الذين يتحملون الصوم بمشقة شديدة، الفدية)، یانی وە ئەوانەی کە بەزۆر زەحمەت و نارەحەتی ڕۆژوویان بۆ دەگیرێ، با فیدیە بدەن.
٢) ئەم ئایەتە تەفسیری دیکەشی هەیە بڕوانە: (فتح الباري)، ج، ص٣٤-٣٥.
٣) (المجموع)، ج٦، ص٢٥٨.
٤) سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگ و لاپەڕە.
٥) بڕوانەك (نيل الأوطار)، ج، ص٤٣١٤.

دیارە هەندێك لە زانایانیش ڕایان وایە كە ڕستەی: (وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) بەڕستەی: (فمن شهد منكم الشهر فليصمه) كە لە ئایەتی دواییدا هاتوە نەسخ كراوەتەوەو لەسەرەتاوە مسوڵمان بۆیان هەبووە بەڕۆژووبن، یان بەڕۆژوو نەبن‌و فیدیە بدەن‌و پاشان ئەو حوكمە بۆ كەسانێكیش كە لە وزەو توانایاندا نیە، هەر لە شوێنی خۆیەتی[1].

بەڵام بەهەر حاڵ ئەوەی گرنگە ئەوەیە كە سەرجەم زانایان لەسەر ئەوە یەكدەنگن كە پیاوو ئافرەتی پیری بێ توانا ڕۆژوو گرتنیان لسەر نیەو دەبێ —بەڕای زۆربەیان- فیدیە بدەن، بەڵام ئەگەر فیدیەشیان لە تواناد نەبوو نەیان بوو، ئەوە ئەوەشیان لەسەر لادەچێ[2] چونكە: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ... (٢٨٦) البقرة﴾.

ئنجا لەبارەی ئەندازەی ئەو فیدیەیەشەوە كە خوای كاربەجێ بۆ خۆی بە خواردنی نەدارێك (طعام مسكين) تەفسیری كردوە، زانایان چەند قسەیەكیان هەیە كە لە یەكترەوە نزیكن: هەرچی (شافعي وطاوس وسعيد بن جبير وثوري وأوزاعي)[3]ین دەڵێن: مست (مد)ێكە لە بژێوی زۆربەی خەڵكی ئەو شوێنە، (أحمد)یش ڕای وایە كە ئەگەر (گەنم) بێت ئەوە مستێكە، بەڵام ئەگەر (خورماو جۆ) بوون دەبێ دوو مست بێ[4]، (أبو حنيفة)ش ڕای وایە لە گەنم نیو صاع‌و ئەگەر خورماش بوو صاعێك[5]، دیارە (صاع)یش چوار مستە[1].

---

١) بڕوانە: (جامع البيان) للطبري، ج٢، ص١٨٥-١٩١، وە بڕوانە: (الجامع لأحكام القرآن) للقرطبي ج١، ص٢١٩-٢٢١ وە بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٦٩٨-٧٠٠.

٢) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٣٧، وە بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص١٦، وە: (المجموع)، ج٦، ص٢٥٧.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٥٨.

٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

دوو: نەخۆشێك كە هیوای چاكبوونەوەی لێ ناكرێو (مريض لا يرجى برؤه) ئەمیش هەم لە نەگرتنی ڕۆژوو داو هەم لە فیدیەداندا كتومت وەك پیرەمێردو پیرەژنی كەنەفت وایە[٢]، بەڵام ئەگەر ئومێدی چاكبوونەوەی هەبێ ئەوە جۆرێكی دیكەیەو حوكمەكەشی جیایە، وەك دوایی باسی دەكەین.

ئنجا شایانی باسیشە كە هەركام لە بابای پیرو نەخۆش ئەگەر هاتو دڵنیابوون كە لە ئەنجامی ڕۆژووگرتندا حاڵیان زیاتر شپرزە دەبێو بەرەو مەرگ دەچن، ئەوە لەسەریان حەرام دەبێ بەڕۆژوو بنو ئایەتی: ﴿...وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ... ﴿١٩٥﴾ البقرة﴾، وە ئایەتی: ﴿...وَلَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ النساء﴾ن دەیانگرنەوە.

سێو چوار: ئافرەتی دووگیان (سك پڕ)و ژنی شیردەر (الحامل والمرضع)، بەڵگەی مۆڵەت پێدرانی ئەم دووانەش ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە ﷺ: **((إن الله عزوجل وضع عن المسافر الصوم وشطر الصلاة، وعن الحبلى والمرضع الصوم))** رواه أحمد وأصحاب السنن، عن أنس بن مالك الكعبي، واتە: بێگومان خوای زاڵو خاوەن شكۆ ڕۆژوو نیوەی نوێژی لەسەر ڕێبوار لابردوە، وە ڕۆژووی لەسەر ژنی ئاوسو ژنی شیردەر لابردوە.

بەڵام بێگومان مەرجی مۆڵەت پێدرانی ئەم دوو جۆرە ژنە ئەوەیە كە ئەگەر بەڕۆژوو بن مەترسی لە خۆیان یان لە خۆیانو كۆرپە شیرەخۆرەكەیان، یان تەنیا لە كۆرپە شیرەخۆرەكەیان هەبێ.

---

١) لە باسی زەكاتدا پێناسەی (صاع)مان كردوە.

٢) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص١٦، وە (المجموع)، ج٦، ص٢٥٧، وە (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٧٠٠، ط٤.

جا ئەگەر بە هـۆی ڕۆژووگرتنـەوە مەترسـییان لـە خۆیـان یـان لـە خۆیـانو منداڵەکانیان هەبوو، ئەوە زۆربەی زانایان دەڵێن: بـەڕۆژوو نـابن، بـەڵام دەبـێ دوایـی ڕۆژووەکانیـان بگێڕنـەوە[1]، بـەڵام ئەگـەر مەترسـییان تـەنیا لـە منداڵەکانیان هەبوو، ئەوە دیسان زۆربەیان کە (عطاء وحسن وضحاك ونخعي وزهري وربيعة وأوزاعي وأبو حنيفة وثوري وأبو عبيد وأبو ثور وأصحاب الرأي)یان لەنێودان، دەڵێن: بـەڕۆژوو نـابنو پاشـان ڕۆژووەکانیـان دەگێڕنـەوەو فیدیە نادەن، (شافعي وأحمد)یش دەڵـێن: دەبـێ وێـڕای گێڕانـەوەی ڕۆژووەکـان فیدیـەش بـدەن، (مالـك)یـش دەڵـێ: ئـافرەتی دووگیـان بـەس ڕۆژووەکـانی دەگێڕێتەوە، بەڵام شیردەر (مرضع) وێڕای گێڕانەوە دەبێ فیدیەش بدات[2].

بەڵام (إبن عمر وإبن عباس وسعيد بن جبير) خوا لێیان ڕازی بێ، دەڵـێن: ژنـی دووگیانو ژنی شیردەر لە هەموو حاڵاندا واتە مەترسییان تەنیا لـە خۆیـان هـەبێ بەهۆی ڕۆژووگرتنەوە، یان تەنیا لە منداڵەکانیان یـان لـە خۆیـانو منداڵـەکانیان، ئەوە بەڕۆژوو نابنو دواییش نایگێڕنەوە بەڵکو بەس فیدیە دەدەن[3].

واش پێ دەچێ کە ڕای زۆربە بەهێزتر بێ، چونکە مادام دەق نەبێ لەسەر فیدیە دانیان، دەگونجێ بە عـەقڵ تەماشـای مەسـەلەکە بکـەینو، کـاتێکیش بەعـەقڵ ڕادەمێنین، دەتوانین بڵێیـن:

هەرکام لە ژنی دووگیانو شیردەر مادام لە کاتی خۆیدا شەرع ڕێی داون بەڕۆژوو نەبن، جا چ لەبەر خۆیان وە چ لەبەر خۆیانو منداڵەکانیان یان هەر لەبـەر کۆرپـەو منداڵەکەیان بێ، کەواتە ڕۆژوو قەرزدارنو شـەرعیش ئـەو قـەرزەی پێـداونو ئـەو

---

١) بگرە ئەگەر لەبەر (إبن عمر وإبن عباس وإبن جبيـر) نەبووایە دەمـانگوت: تێکـڕای زانایـان، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٩٦.

٢) بڕوانە: (المجموع) ج٦ص٢٩٦، وە (الفقه الإسلامي) ج٣ص١٧٠١.

٣) بڕوانە: (المجموع) ج٦٢٦٩، وە: (المغني) ج٣ص٢١، وە: (فقه السنة) ج١ص٥٨٣.

ڕێیەی داون! دەجا باشە بۆ چی لە کاتی وەرگێرانـەوەی قەرزەکـەدا سـوود (ربـا)ی فیدیە دەچێتە سەری[1]؟!

دیارە وەك پێشتر گوتم ئەگەر دەقی شەرعی هەبێ ملمان کەچەو ڕێـی ئـەوجۆرە هەڵسەنگاندنە عەقلییەمان نیە، بەڵام مادام دەق نەبێو هەر بـە قیـاسو عـەقڵو راوبۆچوون دانرابێ، ئێمەش ڕێی هەڵسەنگاندنی عەقڵمان هەیە.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کە زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئافرەتی شیردەر، یەکسانە دایکی منداڵە شیرە خۆرەکە بێت، یان نا[2].

---

١) ئەوەی سەرێ وەڵامی (شافعي وأحمد ومالـك)ە، کە شـافیعیو ئەحمـەد بـۆ هـەرکام لـە دووگیـان (حامل)و شیردەر (مرضـع) مالیکیش بۆ شیردەر وێـڕای گێڕانـەوە (قـضاء) فیدیەشـیان بـە فـەرز زانیوە، جا دیارە بێئاگاش نیم لەوەی ئەوە بە بەڵگە دێننەوە کە دووگیانو شیردەریش دەچـنە نێـو جوغزی مانای گشتی (وعلى الذين يطيقونه فدية)! بەڵام لە راستیدا ئەو رایە ڕاسـت نیـە، چـونکە پیاوو ئافرەتی پیرو کەنـەفتو نەخۆشـی بـێ ئومێـد لـە چـاکبوونەوە، هـەر سـێکیان عـوزرێکی هەمیشەیيو بەردەوامیان هەیە بۆ نەگرتنی ڕۆژوو، بەڵام ژنـی دووگیـانو ژنـی شـیردەر تـەنیا بـە شێوەیەکی کاتی (مؤقت) خاوەن عوزر (معذور)ن بۆ نەگرتنی ڕۆژووەکانیانو پاش تێپەڕبوونی ئـەو کاتو هەلومەرجە کاتییە، دەتوانن ڕۆژووەکانیان بگێڕنەوە، کەواتـە (دووگیـانو شـیردەر) لـەپیرو نەخۆشی نائومێد جیانو ئایەتەکە نایانگرێتـەوە، وە دووگیـانو شـیردەر کتومـت وەك نـەخۆشو ڕێبوار (المريض والمسافر) وانە، کە لە کاتی خۆیدا رۆژوو ناگرن، بەڵام پاشان دەیگێڕنەوە، بێ ئەوەی فیدیە بدەن، وەك دوایی باسیان دەکەین.

بۆ وەڵامی ڕایەکەی (إبن عمر وإبن عباس وإبن جبير)یش دەڵێیـن: مادام پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (إن الله عزوجل وضع عن المسافر الصوم وشطر الصلاة، وعن الحبلى والمرضع الصوم) کەواتە وەك چۆن ڕێبوار ڕۆژووەکانی بەس دەگێڕێتەوەو فیدیە نادات، دەبێ (دووگیانو شیردەر)یش هەروابن، چونکە پێغەمبەر ﷺ پێکەوە باسی کردوونو دیارە حوکمیان یەکە، وە لەراستیدا ئەم فەرموودەیە بەڵگەشە لەسەر (شافعي وأحمد ومالك)یش، وە ئەو شتانەش کە (إبن عمر)و ئەوان بەبەڵگەیان دێننەوە توانای خۆڕاگرییان نیە لە ئاقار ئەم دەقەدا کە هێناومانە، چونکە بەڵگەکانی ئەوان زیاتر قیاسو هەڵهێنجان (أستنباط)ن، بێگومان هەر خواش زاناترە.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٦٨، وە (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٧٠٠.

وە بۆ دیاریکردنی سنووری هەبوونو نەبوونی مەترسی (خوف) کە گوتمان هەرچی مۆڵەت (رخصة) پێدرانی ڕۆژوونەگرتنی ژنی دووگیانو ژنی شیردەرە، زانایان دەڵێن: یان دەبێ لەسەر بناغەی گومانێکی زاڵ (ظن راجح) بێت، کە لە ئەزموونو شارەزایی پێشترەوە پەیدابووە، یان پزیشکێکی مسوڵمانی شارەزاو دادگەر بڕیار بدات[1].

جۆری دووەم: مۆڵەتیان پێدراوە کە نەیگرن، بەڵام دەبێ دوایی بیگێڕنەوە:

ئەمانیش چەند بەشێکن:

یەكو دوو: نەخۆشو ڕێبوار، خوای پەروەردگار لەبارەیانەوە فەرموویەتی: ﴿ شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٖ مِّنَ ٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡفُرۡقَانِۚ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُۖ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٖ فَعِدَّةٞ مِّنۡ أَيَّامٍ أُخَرَۗ يُرِيدُ ٱللَّهُ بِكُمُ ٱلۡيُسۡرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ ٱلۡعُسۡرَ وَلِتُكۡمِلُواْ ٱلۡعِدَّةَ ... ﴿١٨٥﴾ البقرة ﴾، واتە: ئەو مانگی ڕەمەزانەی کە قورئانی تێدا نێرراوەتە خوار، ڕێڕوونیە بۆ خەڵكو بەڵگە گەلێکە لە ڕێڕوونیو جیاکردنەوەی هەقو ناهەق، جا هەرکامێکتان لەو مانگەدا ئامادەو نیشتەجێ بوو با بیگرێ، وەهەر کەسێکیش نەخۆش بوو یان لە سەفەر بوو باچەند ڕۆژێك -بەئەندازەی ڕۆژووە فەوتاوەکانی- لە ڕۆژانی دیکە بگرێتەوە، خوا ئاسانی بۆتان دەوێو نایەوێ لەسەرتان قورس بکات، وە بۆئەوەی ژمارەی ڕۆژووەکان-ی ڕەمەزان- تەواوبکەن..

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٧٠٠، ط٤.

جا زانایان دەربارەی مەرجەکانی ئەو سەفەرو نەخۆشییەی، کە دەبنە پاساو (مبرر)ی ڕۆژوونەگرتن لە ڕەمەزاندا زۆریان شت گوتوە، بەلاّم پوختەی قسان ئەوەیە:

أ- بۆ بابای نەخۆش هەرچەندە خوای پەروەردگار بەموتڵەقی‌و بەبێ بەندو مەرج (قید وشرط) فەرموویەتی: بەلاّم شتێکی ئاشکراو ڕوونە، کە پەنجە بریندار بوونێك‌و دان ئێشەیەك‌و ژانە سەرێك، نابنە هۆی سەغڵەت کردن‌و ناڕەحەت بوونی بابای ڕۆژووگر، کەواتە نەخۆشی یەك پاساوی بەڕۆژوو نەبوونە کە حاڵ‌و باڵی ئینسان شپرزە بکات، یان ڕۆژووگرتنەکە ببێتە مایەی سەختتر بوونی‌و چاکنەبوونەوە یان درەنگ چاکبوونەوە[1].

هەرچەندە هەندێك لە زانایانی پێشین (علماء السلف) وەك (إبن قدامة) گوتوویەتی[2] موتڵەقی نەخۆشی‌و نەساغی یان کردەوە بەبیانووی ڕۆژوونەگرتن تەنانەت ئەگەر ئازاری پەنجەو دان ئێشەیەکیش بێت، کە ئەمە ڕای (بخاري وعطاء)و ظاهرییەکانیشە[3]، بەلاّم بێگومان ڕای زۆربەو جەماوەری نزیك بەیەکدەنگی زانایان چاکترو بەهێزترە کە دەڵێن: دەبێ نەخۆشییەکی وابێ کە ئەو سیفەتانەی تێدابن کە پێشتر باسمان کرد.

ب- بۆ ڕێبواریش کاتێك مۆڵەتی ڕۆژوونەگرتنی مانگی ڕەمەزانی پێ‌دەدرێ کە سەفەرەکەی لەوجۆرە بێ کە کورتکردنەوە (قصر)ی نوێژە چوار رکاتییەکانی تێدا دروست بێ، کە لە باسی نوێژدا بە وردی باسمان کردوە قسەو بیروڕای زانایان‌و بەڵگەکانیانمان خستۆتەڕوو، هەروەها ئەو ماوەیەی کە بابای ڕێبوار لە سەفەرەکەی داو لەکاتی مانەوەو نیشتەجێ بوونیدا بۆی هەیە ڕۆژووی تێدا

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٥٧.

٢) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص١٦.

٣) بڕوانە: (فقه السنة)، ج٥٨٥.

نەگرێ، ئەو ماوەیەیە کە بۆی هەیە نوێژەکانی تێدا کورت بکاتەوە. کە دیسان ئەم مەسەلەیەشمان لە باسی (کورتکردنـەوەو کۆکردنـەوەی نوێـژەکان)دا چـاك ڕوون کردۆتەوە.

ئنجا زانایان[1] دوای ئەوەی لەسەر ئەوە کۆکن، کە ئەگەر هاتو هەرکام لـە بابای نەخۆش‌و ڕێبـوار بـەڕۆژووبوون‌و مۆڵەتەکـەیان وەرنـەگرت، ڕۆژووەکـەیان دروستە[2]، مەگەر لـە حاڵێکـدا کـە لـە سـۆنگەی بەڕۆژووبوونـەوە گـیرۆدەی نەخۆشی زیاترو ناڕەحـەتی‌و زیـانێکی زۆر بـبن یـان بـەرەو مـەرگ بـچن، کـە بێگومـان ئەوکاتـە بـەڕۆژوو نەبوونەکـەیان فـەرزو ڕۆژوو گرتنەکـەیان حـەرام دەبێ[3]، بەڵێ دوای یەکدەنگ بوونیان لەسەر ئەوە کە رابرد، لەوبارەوە کە ئایـا ئەگەر هەر کام لە بابای نەخۆش‌و ریبوار لە خۆیان رابیینن ودڵنیا بن کە بێ‌زیان دەبن، کام لایان بۆ چاکترە: ڕۆژووگرتن یان نەگرتن، یان وەك یەکن‌و یەکسانن؟! ئەوە ڕایان جیـاوازە: جـاری بـۆ نـەخۆش ئـەوە زۆربـەیان کـە (حەنەفییـەکان‌و مـالکییەکان‌و شافیعییەکان)یان لەنێودان دەڵـێن: هـەردووك لا (بـەڕۆژووبوون‌و نەبوون) وەك یەکن[4] —دیارە بەو مەرجەی کە پێشتر باسمان کرد-، (أحمـد)یـش رای وایە کە بەڕۆژوو نەبوون سـوننەت‌و ڕۆژووگرتنـی ناپەسـەند (مکـروە)ە[5]،

---

١) بێجگە لە ظاهرییەکان.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٥٦-٢٥٧، وە بڕوانە: (مجموعة الفتـاوی)، ج٢٥، ص١١٤، وە بڕوانـە: (المغني)، ج٣، ص١٦، کە گوتوویەتی: (والمریض إذا خاف الضرر والمسافر استحب لهما لافطر، فـإن صاما أجزأهما). وە بڕوانە: (بدایة المجتهد)، ج١، ص٣٠٤، کـە گوتوویـەتی: (والمفطرون في الـشرع علی ثلاثة أقسام: صنف یجوز له الفطر والصوم بإجماع... أمـا الـذین یجوز لهـم الأمـران: فـالمریض باتفاق والمسافر باختلاف).

٣) بڕوانە: (الفقه لإسلامي) ج٣ص١٦٩٨، ط٤، کە گوتوویەتی: (وإن غَلَبَ علی الظن الهلاك بـسبب الصوم أو الضرر الشدید کتعطیل حاسة من الحواس وجب الفطر).

٤) بڕوانە: (الفقه الإسلامي...) ج٣ص١٦٩٩ان ١٧٠٠، ط٤.

٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

هەندێکیشیان –وەك ظاهرییەکان- ڕۆژووگرتن بۆ بابای نەخۆش بەحەڕام دەزانن[1]، مەگەر نەخۆشێك کە هیچ نارەحەتی بۆ ڕۆژووگر پەیدا نەکات.

بەڵام لەبارەی بەڕۆژووبوونی بابای ڕێبوارەوە، زانایان پێنج ڕایان هەن:

١- زۆربەیان کە جگە لە ژمارەیەك لە هاوەڵانو شوێنکەوتوان (الصحابة والتابعين)، وەك: (حذيفة بن اليمان وأنس بن مالك وعثمان بن العاص) خوا لێیان ڕازی بێو (عروة بن الزبير والأسود بن يزيد وأبوبكر بن عبدالرحمن بن الحارث وسعيد بن الجبير والنخعي وفضيل بن عياض) هەرکام لە: (أبو حنيفة ومالك وشافعي وعبدالله بن المبارك، وأبو ثور وثوري)یش لەنێواندا هەن، دەڵێن، بەڕۆژووبوونی چاکترە[2].

٢- بەشێکیشیان کە جگە لە (إبن عمر وإبن عباس) خوا لێیان ڕازی بێ لە هاوەڵانو (إبن المسيب وشعبي) لە شوێنکەوتووان، هەرکام لە: (أوزاعي وأحمد وإسحاق وعبدالملك بن ماجشون)یان لەنێودان، دەڵێن: بەڕۆژوونەبوونی پەسەند ترە[3].

٣- هەندێکیشیان ڕایان وایە کە هەردووك لا –گرتنو نەگرتن- یەکسانن[4].

٤- هەندێکیشیان کە (مجاهد وقتادة وعمر بن عبدالعزيز) یان لەنێودان، دەڵێن، کام لایەی بۆ ئاسانتر بێت ئەوەیان چاکترە، (إبن المنذر)یش ئەم ڕایەی پەسەند کردوە[5].

---

١) بڕوانە: (المحلى) ج٦ص١٦٨.

٢) بڕوانە: (المجموع) ج٦ص٢٦٦.

٣) بڕوانە: (المجموع) ج٦ص٢٦٦، وە بڕوانە: (مجموعه الفتاوى)، ج٢٥، ص١١٤.

٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٥- شیعەکانو هەندێك لە ظـاهرییەکانیش ڕایان وایە، کە ڕۆژووی بابای ڕێبوار بەرناکەوێو دەبێ بیگێڕێتەوە[1].

(شوکاني)یش لەوبارەوە ڕایەکی جوانی هەیە، کە لە ڕای زۆربـەو جـەماوەری زانایانەوە نزیکە، دەڵێ: هـەرکاتێك بابـای ڕێبـوار ڕۆژووگرتنـی بـۆ زەحمـەتو بەزیان بوو، یان لە خۆی دەترسا کە بەهۆی ڕۆژووگرتنەوە تووشی ڕیاکاری بێت، یان لەو جۆرە کەسانە بوو کە مۆڵەت وەرگرتنی پێ ڕەوا نـەبوو، ئـەوە بـەڕۆژوو نەبوونی خێرترە، بەڵام ئەگەر ئەم هۆیانەی تێدا نەبوون بەڕۆژووبوونی چاکترە[2].

ئنجا بەرلەوەی ڕای خۆم دەربارەی ئـەو ڕایانـەی زانـاو پێـشەوانیانمان بڵـێم، بەپێویـستی دەزانم سـەرنجێکی ئـەو دەقانـە بـدەین، کـە لـەوبارەوە هـاتوونو زانایانیش بۆ ڕاوبۆچوونەکانی خۆیان پشتیان پێ بەستوون:

* **((عن عائشة رضي الله عنها قالت: سأل حمزة بن عمر والأسلمي رسول الله ﷺ عن الصيام في السفر؟ فقال: إن شئت فصم، وإن شئت فأفطر))** رواه مسلم، وەك دەبینین پێغەمبەری خوا ﷺ (حمزة بن عمر والأسلمي) سەرپشك کردوە لە نێوان ڕۆژووگرتنو نەگرتنیدا لە سەفەرێ.

* **((عن أبي الدرداء ﷺ قال: خرجنا مع رسول الله ﷺ في شهر رمضان في حر شديد، حتى إن كان أحدنا يضع يده على رأسه من شدة الحر، وما فينا من صائم إلا رسول الله ﷺ وعبدالله بن رواحة))** متفق عليه.

---

١) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٥، ص١١٤، وە بڕوانە: (الفقه على المذاهب الخمسة)، ص١٥١، کـە گوتوویەتی: (وقال الإمامية: إذا تمت للمسافر شروط قصر الصلاة لا يقبل منه الصوم. ولو صام قضى دون أن يكفر)، وە بڕوانە: (بداية المجتهد)، ج١، ص٣٠٥، کە گوتوویەتی: (وذهب أهل الظاهر إلى أنه لا يجزيه وأن فرضه هو أيام أخر).

٢) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص٣٠٩.

لەم فەرموودەیەشدا دەردەکەوێ کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕەمەزانداو لە کاتی سەفەردا -کە زۆر نزیکە جەنگ‌و غەزاش بووبێ- لەحاڵێکدا کە لە گەرمان هاوەڵان خوا لێیان ڕازی بێ دەستیان خستۆتە سەر سەریان، بەڕۆژوو بووە!

* ((عن جابر ﷺ كان رسول الله ﷺ في سفر فرأى رجلا قد ظلل عليه، فقال: ما هذا؟! قالوا: صائم، فقال: ليس البر الصوم في السفر) متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەفەرێك بوو پیاوێکی دی کە سێبەری لێ کرابوو فەرمووی: ئەوە چییە؟! گوتیان: بەڕۆژوویە، فەرمووی: چاکەکاری بریتی نیە لە ڕۆژووی سەفەرێ.

* ((عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنهما قالا: سافرنا مع رسول الله ﷺ فيصوم الصائم ويفطر المفطر ولا يعيب بعضهم على بعض)) متفق عليه، واتە لەگەڵ پێغەمبەری خوادا سەفەرمان دەکرد، جا هەبوو بەڕۆژوو دەبوو، هەشبوو پێنەدەبوو، وەهیچ کامیان ڕەخنەیان لەوی دیکە نەدەگرت.

* (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ ساڵی فەتح لە ڕەمەزاندا بەرەو مەککە دەرچوو، هەتا گەیشتە (كراع الغميم) بەڕۆژوو بوو، خەڵکیش پێ بوو، پاشان قاپە ئاوێکی داواکردو بەرزی کردەوە هەتا خەڵکی تەماشایان کرد ئنجا خواردیەوە، دوای ئەوە گوترا، هەندێك کەس بەڕۆژوون، فەرموو: (أولئك العصاة أولئك العصاة) رواه مسلم، واتە ئەوانە سەرپێچیکەرن، ئەوانە سەرپێچیکەرن.

جا دیارە جگە لەمانە فەرموودەی دیکە هەن، کە وەك دەبینین سەرجەمی فەرموودەکان پشتگیری ڕای زۆربەو جەماوەری زانایان دەکەن‌و، ئەو فەرموودانەش کە وایان لێ دەفامرێتەوە ڕۆژووگرتنی سەفەرێ ناپەسەند بێت لە دەق‌و سیاقی خۆیاندا دەبینرێ کە ئەو ڕۆژووگرتنە لە هەل‌ومەرجێکی نەگونجاودا بووە، وەك حاڵەتی نەخۆشی‌و بێتوانایی ڕۆژووگرو سەغڵەت بوونی، وەحاڵەتی جەنگ‌و

بەرەنگاربوونەوەی دوژمـن، کـە وەك دواتـر باسـی دەکـەین حالـەتی جـەنگو بەرەنگاری دوژمن بە تەنیاو بەبێ سەفەریش عـوزرو پاسـاوی بـەڕۆژوو نـەبوون بگرە جاری وا هەیە فەرزبوونی بەڕۆژوو نەبوونیشە، ئنجا وەك زانـای پارێزکـارو ناودارو هۆشیار (نووي) گوتوویەتی: (ولابد من هذا التأويل ليجمع بين الأحاديث)[1] بۆ پێکەوە کۆکردنەوەی فەرموودەکان ئەم جۆرە لێکدانەوەیە پێویستە.

سێو چوارو پێنج: جەنگاوەر (مقاتل)و، تینوو برسی فززە لێبـڕاوو، خـاوەن کـاری زۆر قـورسو زەحمـەتی ناچـار، ئـەمانیش بـۆ یەکـەمو دووەمیـان تێکـڕاو بـۆ سێیەمیان زۆرێك لە زانایان ڕایان وایە کـە مۆڵـەتیان هەیـە لـە کـاتی خۆیـدا ڕۆژووی ڕەمەزان نەگرنو دوایی بیگێڕنەوە.

جا با ئێستا یـەك یـەك بیانتوێژینـەوە لەبـەر تیـشکی دەقـەکانی قورئـانو سوننەتو بیـروڕای زاناو شەرعزاناندا:

أ- بابای جەنگـاوەر (مقاتل ، غازى):

﴿عن أبي سعيد الخدري: سافرنا مع رسول الله ﷺ الى مكة ونحن صيام: **فنزلنا منزلا، فقال رسول الله ﷺ: ((إنكم قد دنوتم من عدوكم والفطر اقـوى لكـم))، فكانت رخصة، فمنا من صام ومنا من أفطر، ثم نزلنا منزلا آخر، فقال: (إنكم مصبحوا عدوكم والفطر أقوى لكم فافطروا))**، وكانـت عزمـة فافطرنـا..﴾ رواه مسلم وابوداود، واتە: لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ بەرەو مەککـە سـەفەرمان کرد بەڕۆژووبووین، گـوتی: جـا لـە مـەنزڵێك دابـەزین پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرمووی: (ئێوە لە دوژمنتان نزیك بوونەتەوەو ئەگەر بەڕۆژوو نەبن هێزو پێزتان زیاتر دەبێ)، جا ئەوە مۆڵەتێك بوو هەمانبوو بە ڕۆژوو بوو هەشمانبوو بەڕۆژوو نەبوو، پاشان لە مەنزڵگایەکی دیکە دابەزین، فەرمووی: (بێگومان ئێوە بەیانی

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٦٦.

بەرەنگاری دوژمنتان دەبن، جا ئەگەر بەرۆژوونەبن تینو وزەتان زیاتر دەبێ، بۆیە ڕۆژوو مەگرن)، وە ئەمجارەیان فەرمان بوو بۆیە بەرۆژوو نەبووین.

جا خوێنەری بەڕێز!

هەرچەندە فەرمایشتەکانی پێغەمبەر ﷺ خودی ئایینن‌و وەك قسەی زانایان‌و شەرعزانان نین کە بە بەڵگە نەهێنرێنەوەو بەڵگەیان بۆ بهێنرێتەوە[1] وە لەهەر بابەتێکدا، ئەگەر دەقێکی قورئان نەبوو، فەرمودەیەکی پێغەمبەر ﷺ مادام لەوە دڵنیابین کە ڕاست (صحيح)ەو ئەو زاتە فەرموویەتی بەسە، بەڵام بۆ زێدە دڵنیایی‌و ئاشنابوونیش بە چۆنیەتی تێگەیشتنی زانایان لەو فەرمایشتانە بۆیە زۆرجار قسەو بیروڕاو بۆچوونی زانایانیش دەخەینەڕوو.

جا ئێستا کە زانیمان پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوە بابای جەنگاوەر ڕۆژووی ڕەمەزان نەگرێ، با بزانین زاناو شەرعزانانیش لەوبارەوە چییان گوتوە:

١- حەنەفییەکان گوتوویانە[2]: (إن المحارب الذي يخاف الضعف عن القتال وليس مسافرا له الفطر قبل الحرب) واتە: ئەو جەنگاوەرەی کە مەترسی هەیە —بەهۆی ڕۆژووگرتنەوە- لەکاتی کوشتاردا لاواز بێت‌و ڕێبواریش نەبێ، بۆی هەیە بەر لەجەنگ بەرۆژوونەبێ.

٢- حەنبەلییەکان گوتوویانە[3]: (ومن قاتل عدوا أو احاط العدو ببلده والصوم يضعفه عن القتال ساغ له الفطر بدون سفر للحاجة اليه)، واتە: وەهەر کەسێك دژی دوژمنێك لە جەنگ دابوو، یان دوژمن ئابلووقەی وڵاتەکەی دابوو، وە ڕۆژووش بێهێزی دەکرد لە جەنگ کردن، ئەوە بێئەوەی لە سەفەر دابێ بۆی هەیە بەرۆژوونەبێ لەبەر پێویستی.

١) گوتراوە: (اقوال العلماء يستدل لها ولا يستدل بها).
٢) بڕوانە: (الفقه الاسلامي وادلته)، ج٣، ص١٦٩٩، ط٤.
٣) بڕوانە: (كشف القناع) ج١، ص٥٠٨، لە: (المفصل)، ج٢، ص٤١.

٣- هەندێك لە شافیعییەكان فـەتوایان داوە، كـە (ئەگـەر بابـای ڕۆژووەوان لـە ڕەمەزانێدا كەسێك ببینێ، كە خەریكی خنكانو شێوەی ئەوەیەو بـەبێ ڕۆژوو شكاندنیش نەیدەتوانی قوتاری بكات ئەوە دروستەو بگرە فـەڕزە ڕۆژووەكـەی بشكێنێو دوایی بیگێڕێتەوە)[1].

٤- وە (إبن تیمیة) فەتوای داوە، كە ئەگەر ڕۆژوو بوو بـە مایـەی بـێهێزكردنی بابای موجاهیدو جەنگاوەر ئەوە ناپەسەند (مكروه)ە بەڕۆژووبێ، بەڵكو مادام بەبێ شكاندنی ئەو فەڕزەی بۆ ئەنجام نەدرێ پێویستە پێشگیری لێ بكـرێ لـە ڕۆژووەكەی، وە كاتێك تەتەرو مەغۆلەكان لە مانگی ڕەمەزاندا بەرەو دیمەشق چوون (إبن تیمیة) فەتوای دا بۆ جەنگاوەران كە بەڕۆژوو نەبن بـۆ ئـەوەی بـۆ جەنگو جیهاد بەهێزبن، وە گوتی: (الفطـر في هـذه الحال اولى مـن الفطـر في السفر) واتە: بەڕۆژوو نەبوون لەم حاڵەتەدا پێویست ترە وەك لە سەفەردا[2].

ب- بابای تینووو برسیو فززە لێبـڕاو بەهۆی ڕۆژووەوە:

ئەمیش سەرجەم زانایان لەسەر ئەوە یەكدەنگن كە مادام بەهۆی ڕۆژووەكەیەوە مەترسی مەرگ یان نەخۆش كەوتنو پەیدابوونی ناتـەواوی (نقـص)یـەكی لـە جەستەیدا هەبێ، ئەوە نەك بۆی هەیە بگرە لەسەریشی فەڕزە كـە ڕۆژووەكـەی بشكێنێ، بەڵگەشیان چەند دەقێكە بـۆ نـموونە: ﴿...وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ النسـاء﴾.

١) بڕوانـە: (المجمـوع) ج٦، هـەروەها ئەمـە ڕای حەنبەلییەكانیـشە، بڕوانـە (الفقـه الاسـلامي) ج٣، ص١٧٠٢، كە لە (غاية المنتهى) ج١، ص٣٢٣ وەریگرتوە، جا دیارە ئەگەر قوتاركردنی ئینـسانێك لە مەترسی مەرگ ڕۆژوو شكاندنی بۆ ڕەوا بێت، جیهادو جەنگ كە ڕزگاریو سـەرفرازی گـەلێكو بگرە ئۆممەتێكی پێوە بەندە، حەوجار بۆی ڕەوایە.

٢) بڕوانە: (الأختيارات الفقهية من فتاوى شيخ الاسلام ابن تيمية)، ص١٠٧.

وە: ﴿...وَلَا تُلْقُوا۟ بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ... ﴿١٩٥﴾ البقرة﴾.

(نووي) لەوبارەوە گوتوویەتی[1]: (قال أصحابنا وغيرهم من غلبه الجوع والعطش وخاف الهلاك لزمه الفطر وان كان صحيحا مقيما) واتە: هاوەڵانمانو هی دیکەش گوتوویانە هەرکەسێك برسیەتیو تینوێتی تینیان بۆ هێناو مەترسی فەوتانی لەسەر هەبوو لەسەری پێویستە، کە ڕۆژووەکەی بشکێنێ هەرچەندە ساغو نیشتەجێش بێ.

ج- کەسێك لەبەر ژیانو گوزەرانی خۆیو ئەوانەی بە ئەستۆیەوەن ناچاری جۆرە کاروکاسبییەك بێت کە زۆر قورسو زەحمەت بێتو ڕۆژووی بۆنەگیرێ:

ئەمیش زۆربەی زانایان ڕایان وایە کە مۆڵەتی هەیە ڕۆژووەکانی لەکاتی خۆیدا نەگرێو پاشان بیان گێڕێتەوە، بەڵام ئەوەی تێدا بەمەرج گیراوە کە بابای ئیشکەر هیچ ئیشو کارێکی دیکەی وای چنگ نەکەوێ کە بابی دابین کردنی ژیانو گوزەرانی بکات[2].

جۆری سێیەم: ئەوانەی کە لەسەریان فەرزە بەڕۆژوو نەبنو پاشانیش گێڕانەوەی ڕۆژووەکانیان لەسەر فەرزە:

ئەمانیش تەنیا ژنانی زەیستانی حەیزدارانو تێکڕای زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئافرەتی حەیزدار (حائض)و ژنی زەیستان (النفساء) لەسەریان فەرزە کە هەتا لەماوەی حەیزو زەیستان داِبن بەڕۆژوو نەبنو، لەوکاتانەدا ڕۆژوو گرتنیان

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٥٧، وە بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص١٧٠١، وە بڕوانە: (المفصل)، ج٢٣٧، وە بڕوانە: (المحلى)، ج٦، ص١٥٩.

٢) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص١٧٠٢، وە (فقه السنة)، ج١، ص٥٨٢، وە (المفصل) ج٢، ص٣٧-٣٨.

لیٚ قەدەغـەکراوەو ئەگـەر گریـــمان بـەڕۆژووش بـوون ڕۆژووەکانیـان بەرناکـەویٚو بەتاڵنو سەربارە گوناحباریشن[1].

بەڵام لەسـەریان فـەرزە کـە پـاش پاکبوونـەوەو چـاکبوونەوەیان ڕۆژووەکانیـان بگێڕنەوە، جا هەرچەندە وێڕای ڕۆژووگرتن نوێژکردنیشیان هەر لیٚ قەدەغەیە، بەڵام تەنیا گێڕانەوەی ڕۆژووەکانیان لەسەر فەرزە، (عائشە) خوا لێی ڕازی بیٚ لـەوبارەوە گوتوویەتی: ((**كنا نحيض على عهد رسول الله ﷺ فنؤمر بقضاء الصوم، ولا نؤمر بقضاء الصلاة**)) متفق عليه، واتـە: ئێمـە لەسـەردەمی پێغەمبـەری خـوادا ﷺ دەکەوتینە حەیزەوە جا فەرمانـمان پیٚ دەکرا کە ڕۆژوو بگێڕینەوە، بەڵام فەرمانمان پیٚ نەدەکرا کە نوێژ بگێڕینەوە.

ئنجا شایانی باسیشە کە هەر کاتێك ئافرەتی زەیستانو حەیزدار پـاك بوونـەوە ئەگەر تاو (لحظة)یٚکیش بەر لە سپێدەی بەیانی (طلـوع الفجـر)بـیٚ، بـەڕۆژووبوونی ئەو ڕۆژەیان دەکەوێتە سەرو درەنگ خۆشۆردنیش زیان بەڕۆژووەکـەیان ناگەیـەنیٚ، بەڵام نابیٚ بهێڵن نوێژی بەیانییان بچێت.

٧- گـێڕانـەوەی ڕۆژووی بەئانقەسـت چوێنراوی مانگی ڕەمـەزان:

ڕۆژووی ڕەمەزان کە دەچوێنریٚ لە دوو حاڵان بەدەر نیە، یـان لەبـەر عوزرێکـەو بابای ڕۆژووگر مۆڵەتی پیٚ دراوە کە نەیگریٚ، یان بەئانقەست (عمـد)ە، جـا ئێمـە سوپاس بۆ خوا لە خاڵی پێشوودا (ئەوانەی کـە مۆڵـەتیان پـیٚ دراوە کـە لـەکاتی خۆیدا ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان نەگرن) بەدرێژی باسـی حاڵـەتی یـەکمان کـرد لـە یازدە (١١) بڕگەدا باسی هەموو ئەو کەسانەمان کـرد کـە لەبـەر عـوزرێکی ڕەوا

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٥٤، (نووی) گوتوویەتی: (لا يـصح صـوم الحـائض والنفـساء ولايجب عليهما ويحرم عليهما ويجب قضاه، وهذا كله مجمع عليه).

مۆڵەتیان پێ دراوە کە لەکاتی خۆیدا ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان نەگرن، جا چ دوایە فیدیە بدەنو نەیگێڕنەوە، وە چ بیگێڕنەوەو فیدیە نەدەن، وە چ – بەڕای هەندێك لە زانایان – هەم فیدیەش بدەنو هەم بیشیگێڕنەوە.

ئنجا ئەوە لەم خاڵی حەوتەمەشدا باسی حوکمی ئەو کەسانە دەکەین کە بەئانقەست ڕۆژووی ڕەمەزان دەچوێنن یان دەیشکێنن، دیارە ئەو کەسانەش لە دوو حاڵان بەدەرنین:

أ- یان بەهۆی جیماعو ئاوی خۆهێنانەوەوە – بەهەر شێوەیەك بێ – ڕۆژووەکەیان دەشکێننو دەیچوێنن.

ب- یان بەهۆی یەکێك لە بەتاڵکەرەوەکانی دیکەی ڕۆژوو جگە لە جیماعو ئاوی خۆهێنانەوە ڕۆژووەکەیان دەشکێنن.

جا لەبەرئەوەی ئێمە سوپاس بۆ خوا پێشتر لە خاڵی حەوتەمی بەندی یەکەم لە هەشت (٨)خاڵدا باسی بەتاڵکەرەوەکانی ڕۆژوومان کرد کە بریتین لە: (خواردنو خواردنەوەو ڕشانەوەی بەئانقەست جیماعو ئاوی خۆهێنانەوەو کەوتنە حەیزو زەیستانیو نیەتی شکاندنو خواردنو خواردنەوەو جیماعو ئاوی خۆهێنانەوە بەگومانی ئەوە کە هەر شەوەو نەبۆتە ڕۆژ، یان شەو داهاتووەو ڕۆژووەکە تەواو بووە، پاشان دەربکەوێ کە وانەبووە).

هەروەها باسی حوکمی هەرکام لە حاڵەتەکانی: لەبیرچوونەوە (نسیان)و بەهەڵەداچوون (خطأ) زۆرلێکران (إکراه)مان کرد، ئێستا هەر بەکورتیو پوختی دەڵێین:

أ- ڕۆژووشکاندنی بەئانقەست بەهۆی یەکێك یان زیاتر لە هەڵوەشێنەرەوەکانی ڕۆژوو جگە لە جیماعو ئاوی خۆهێنانەوە:

حوکمی ئەم حاڵەتە بەڕای زۆبەی هەرە زۆری زانایـان کـە (أبوحنیفـةو مالـكو شافعيو أحمد)یان لەنێودان ئەوەیـە بابـای ڕۆژووشـکێن زۆر گوناحبـارەو دەبـێ دوایی ئەو ڕۆژووە بگێڕێتەوەو لەدوای شـکاندنی ڕۆژووەکەشـییەوە لەبـەر ڕێـزو حورمەتی ڕەمەزان خۆی لەهەر شتێکی ڕۆژووشکێن بپارێزێ هەتا ئێوارە[1].

بەڵام هەندێکیان کە (زهري وثوري وأوزاعي وإسحاق) یـان لـەنێودان دەڵـێن: بەهەر شتێك ڕۆژووی ڕەمەزان بشکێ دەبـێ وێـڕای گێڕانـەوە کـەفارەتی گـەورە (الکفارة العظمی)ش بدات کە لە بڕگەی (ب)دا باسی دەکەین[2].

دیارە لە هەرکام لە (أبو حنیفة ومالك)ەوە ڕای تریش گێڕڕانەوە لەوبارەوە[3].

واش پێدەچێ ڕای یەکەم کە (نـووي)[4] گوتوویەتی: هـی زۆربـەی هـەرەزۆری زانایانە، ڕاست تر بگرە ڕاست بێ، چونکە وەك (إبن رشـد)[5] ڕوونـی کردۆتـەوە خاوەنی ڕای دووەم هیچ دەقێکیان بەدەستەوە نیەو پشتیان بە قیـاس بەسـتووە، کە قیاسی ڕۆژووشکێنی بەغەیری جیماعیان کردۆتە سەر ڕۆژووشـکێنی بـەهۆی جیماعەوە، ئاشکراشە کە پەنابردنە بەر قیاسو عـەقڵ لـەم جـۆرە مەسـەلانەدا ڕایەکی بێهێزە[6].

ب- ڕۆژووشکاندنی بە ئانقەستو بەهۆی جیماع، یان ئاوی خۆهێنانەوەوە:

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٤٠-٣٤١.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٣) بڕوانە: (بدایة المجتهـد)، ج١، ص٣١٣، کە گوتوویەتی: (أبو حنیفه ومالك)یش دەڵـێن: کـەفارەتی لەسەرە.
٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٦٣٤٠.
٥) بڕوانە: (بدایة المجتهد)، ج١، ص٣١٣.
٦) لەبەر ئەوەی لە خاڵی حەوتەمی بەندی یەکەمدا ئەو دەقانەمان هێناونەوە کە زانایان کردوویانن بە بەڵگەی گێڕانەوەی ئەو ڕۆژووانەی بەو شتانە دەشکێنرێن، بۆیە لێرەدا باسی ناکەین.

حوكمی ئەم حاڵەتەش[1] بەڕای زۆربەی هەرە زۆری نزیك بەیەكدەنگی زانایـان كە وەك (نووي) گوتوویەتی[2]: هەركام لە: (مالك وأبو حنيفة وشـافعي وأحمـد و داود الظاهري وكافة العلماء)یـان لـەنێودان، ئەوەیـە كـە وێـڕای گوناحبـاریی‌و گێڕانـەوەی ڕۆژووەكـەی پێویـستە كـەفارەتیش بـدات، هەندێكیـشیان وەك[3]: (شعبـي وسعيد بن جبير ونخعي وقتادة) ڕایان وایە كە تەنیا گێڕانەوەی لەسـەرەو كەفارەتی ناكەوێتە سەر.

بەڵام بێگومان ڕای یەكەم كە هی زۆربەی نزیك بەیەكدەنگی تێكڕای زانایانـە، ڕاستە، چونكە فـەرمودەی پێغەمبـەری خوایـان ﷺ بەدەسـتەوەیە كـە ئەمـە دەقەكەیەتی:

***((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: جاء رجل إلى النّبي ﷺ فقال: هلكت يارسول الله! قال: وما أهلكك؟! قال: وقعت على أمرأتي في رمـضان! قـال: هـل تجد ماتعتق رقبة؟ قال: لا، قال: فهل تستطيع أن تصوم شهرين متتابعين؟! قـال: لا، قال: فهل تجد ما تطعم ستين مسكينا؟ قال: لا، قال: ثم جلس، فـأتيَ النبّـي ﷺ بعرق فيه تـمر، فقال: تصدق بهذا! قال: على أفقر مِنّا! فما بين لابتيها أهل بيت أحوج إليه منـا، فـضحك النبّـي ﷺ حتـى بـدت أنيابـه، ثـم قـال: إذهـب فأطعمه أهلك))** رواه البخاري ومسلم. وأصحاب السنن[4]، واتە: پیاوێـك هاتـە لای پێغەمبەر ﷺو گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا فەوتام! فەرمووی: بە چ شتێك

---

١) دیارە بۆ (جیماع) ئەوە ڕایانە، بەڵام بۆ ئاوهاتنەوە بە شتی دیكـە، (أبـو حنيفـة وشـافعي) ڕایـان وانیە دەڵێن: كەفارەتی نیە، جگە لە پشتەوەی ژن یان پیاو كە زۆربـەی هـەرە زۆر وەك جیماعیـان داناوە، (المجموع)، ج٦، ص٣٥٤-٣٥٥.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٥٧، وە بڕوانە: (بداية المجتهد)، ج١، ص٣١١-٣١٢.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٤) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣٠٠٨، وە: (فتح الباري)، ج٤، ص٦٦٨-٦٦٩.

فەوتای؟ گوتی: لە ڕەمەزانێدا چوومە لای ژنەکەم! فەرمووی: هێندەت ماڵ هەیە کە کۆیلەیەك ئازاد بکەی؟ گوتی: نەء، فەرمووی: ئەدی دەتوانی دوو مانگ بەدوای یەکدا -بێ پسانەوە- بەڕۆژووبی؟ گوتی: نەء، فەرمووی: ئەدی هێندەت هەیە خواردنی شەست نەدار بدەی؟ گوتی نەء، دەڵێ ئنجا دانیشت، وە زەمبیلەیەکیان بۆ پێغەمبەر ﷺ هێنا کە خورمای تێدا بوو، جا -پێغەمبەر- فەرمووی ئەوە بکە بەخێر! گوتی: جا بیدەم لە خۆم هەژارتر؟ بێگومان لەنێو دوو لایەکان -ی شاری مەدینە-یدا هیچ خێزانێکی تێدا نیە کە لە ئێمە بۆی ئاتاج تر بێت، جا پێغەمبەر ﷺ پێکەنی هەتا ددانەکانی دەرکەوتن، پاشان فەرمووی: بڕۆ دەرخواردی ماڵو خێزانەکەتی بدە.

<u>کۆتایی ئەم خاڵەش بەم چەند وردە تێبینییە دێنین:</u>

١- زۆربەی هەرە زۆری زانایان ڕایان وایە، کە ڕەچاوکردنی ڕیز (ترتیب) لە سێ جۆرە کەفارەتەکاندا (ئازادکردنی کۆیلە، دوو مانگ ڕۆژووی بێ پسانەوە، خواردنی شەست نەدار)، پێویستە. (نووي) گوتوویەتی: ئەمە ڕای (أبو حنيفة و ثوري وأزاعي وشافعي وأحمد)ە.

(مالك)یش ڕای وایە، کە بابای کەفارەتدەر سەرپشکە لەنێوان هەرسێکیاندا[1].

٢- زۆربەی هەرەزۆری زانایان بەدوا یەکدا هاتنو نەپسانەوە (تتابع)ی دوو مانگە ڕۆژووەکان بە فەرز دەزانن، هەشیانە دەڵێ مەرج نیەو تەنیا سوننەتە[2].

٣- بەشێك لە زانایان کە (بغوي) بەزۆربەی داناونو (أحمد ومالك وأبو ثور وإبن المنذر)یان لەنێودانو قسەیەکی (أحمد)یشە، دەڵێن: ژنیش -مادام تۆبزی لێکراوو

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٥٧-٣٥٨، وە: (نيل الأوطار)، ج٤، ص٢٩٥.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٥٨، وە (شرح صحيح مسلم) ج٥، ص٣٠١٥، وە (المحلى) ج٦، ص١٣٨.

خاوەن عوزر نەبێ- پێویستە کەفارەت بدات وەك مێردەکەی، هەندێکیشیان کە (داود وشافعي وأوزاعي)یان لەنێودان دەڵێن: ژن کەفارەتی لەسەر نیە[1].

٤- زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە بابای ڕۆژووشکێن بە جیماع ئەگەر لەیەك ڕۆژدا چەند جارێکیش جیماعەکەی دووبارە بکاتەوە هەر یەك کەفارەتی لەسەرە، بەڵام ئەگەر لە ڕۆژێك زیاتر بێ، ئەوە بۆ هەر ڕۆژێك کە بە هۆی جیماع کردنەوە چواندوویەتی کەفارەتی لەسەرە[2]، بەڵام (أبو حنیفة)و شوێنکەوتووانی تۆزێك ڕایان جیایە[3].

٥- بابای ڕۆژووگێڕەوەی ڕەمەزان بێجگە لە ڕەمەزانی ساڵی دووەمو ئەو ڕۆژانە کە ڕۆژووگرتیان تێدا قەدەغە کراوە، لەسەر لەبەری ساڵێدا بۆی هەیە ڕۆژووەکانی بگرێ، ئەمە ڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایانە، بەڵام لە (علي إبن أبي طالب) خوا لێی رازی بێو (الحسن البصري والزهري)یەوە هاتوە، کە ڕۆژیگێڕانەوەیان لە مانگی (ذوالحجة)دا پێ پەسند نەبووە[4].

٦- زۆربەی هەرە زۆری زانایان کە جگە لە: (علي بن أبي طالب ومعاذ وإبن عباس وأنس وابوهریرة) خوا لێیان ڕازی بێ (أوزاعيو ثوريو أبوحنیفةو مالك وأحمدو أسحاقو أبوثور)یشیان لەنێودان خوا لە هەموویان ڕازی بێ ڕایان وایە کە پەسەند ئەوەیە ڕۆژووە چوێنراوەکانی ڕەمەزان بەدوای یەکداو بێ پسانەوە بگێڕرێنەوە، ئەگەرنا بە جیاجیاش هەر دروستە، بەڵام (إبن عمر و عائشة

١) بڕوانە: (شرح صحیح مسلم)، ج٥، ص٣٠١٦، وە (نیل الأوطار)، ج٤، ص٢٩٥-٢٩٦. وە بڕوانە: (بدایة المجتهد)، ج١، ص٢١٥.

٢) بڕوانە: (بدایة المجتهد)، ج١، ص٣١٦، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٧٤٢، ط٤.

٣) ئەویش ئەوەیە ئەگەر کەسێك لە ڕەمەزاندا جیماعیکرد، پاشان بەر لەوەی کەفارەت بدات ڕۆژێکی دیکە جیماعی کردووە، ئەوە بەس یەك کەفارەتی دەوێ. بڕوانە: (الفقه الإسلامي) ج٣، ص٧٤٢.

٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٨٨، وە بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٧٧.

والحسن البصري وعروة بن الزبير النخعي‌و داود الظاهري) گوتوویانە: فەرزە بەدوای یەكدا بیانێگرێتەوە[1].

٧- زۆربەی زانایان كە جگە لە (أبو هريرة وإبن عباس وعطار بن رباح‌و قاسم بن محمدو زهري) خوا لێیان ڕازی بێ (اوزاعي‌و مالك‌و ثوري‌و شافعي واحمدو اسحاق)یشیان لەنێودان دەڵێن: هەركەسێك ڕۆژووی ڕەمەزانێك قەرزدار بوو، وە بەبێ عوزر گێڕانەوەكەی دواخست تا ڕەمەزانی دیكە هات ئەوە پێویستە وێڕای گێڕانەوە بۆ هەر ڕۆژوویەكش فیدیە (خواردنی نەدارێك) یەك بدات، بەڵام ئەگەر دواخستنەكەی لەبەر هۆیەكی ڕەواو شەرعی بوو، ئەوە هەر گێڕانەوەی لەسەرەو فیدیەی ناوێ، بەلام (ابوحنيفةو مزني‌و داود) دەڵێن: هەرچۆن بێت هەر گێڕانەوەی لەسەرەو فیدیەی ناوێ، (إبن عباس‌و إبن عمرو سعيد بن جبير وقتادة)ش دەڵێن: مادام ڕەمەزانێكی دیكەی بەسەرداهات گێڕانەوەی ناوێ‌و دەبێ لەجیاتی هەر ڕۆژێك فیدیەك بدات[2].

وە (نووی) گوتوویەتی: ڕای ڕاستتر لە مەزەبی شافیعیدا ئەوەیە كە ئەگەر چەند ڕەمەزانێك بەبێ هۆوو عوزری شەرعی ڕۆژووە قەرزەكانی دواخست ئەوە بە ژمارەی ڕەمەزانە تێپەڕبووەكان بۆ هەر ڕۆژوویەك فیدیەی دەكەونە سەر[3].

٨- ئەگەر ڕۆژووگرێك لە ڕۆژێكی ڕەمەزاندا چووە لای هاوسەرەكەی (جیماعی كرد)وە گوتی: نەمزانیوە كە حەرامە! تەماشا دەكەین ئەگەر لەو جۆرە كەسانە بوو كە بەهۆی تازە مسوڵمانبوونی یان دووری لە زانایان‌و ئەهلی ئیسلامەوە

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٨٧، وە بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٧٨-٧٩.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٨٧، وە بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٧٧-٧٨.
٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٨٥-٣٨٦.

ئەو جۆرە زانیارییانەی لێ پەنهان بن، ئەوە کەفارەتی[1] ناکەوێتە سەر، ئەگەرنا دەکەوێتە سەری‌و، هەرچۆنیش بێ ڕۆژووەکەی بەتاڵە[2].

٨- کەسێك بمرێ‌و ڕۆژووی ڕەمەزان قەرزاربێ حوکمی چییە؟!

ئەو کەسەی کە دەمرێ‌و ڕۆژوی ڕەمەزان قەرزدارە لە دوو حاڵان بەولاوە نیە:

أ- کە هۆیەکی شەرعی هەبووبێ کە نەیتوانیوە ڕۆژووەکان بگرێتەوەو، ئەو هۆیەش بەردەوام بووبێ تا کاتی مەرگی، ئەوە تێکڕای[3] زانایان یان بەلای کەمەوە زۆربەی هەرەزۆریان دەڵێن: هیچی لەسەر نیەو میراتگرو خزمەکانی نەڕۆژووگرتن نە فیدیەیان لەسەر پێویست نیە، چونکە هەر لە ئەسڵدا قەرزدار نیە لە سۆنگەی ئەوەوە کە هەتا مردوە لە توانایدا نەبووە ئەو فەرزە جێبەجێ بکات، خواش فەرموویەتی: ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ... ﴿٢٨٦﴾ البقرة ﴾، وە فەرموویەتی: ﴿ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ مَا ٱسْتَطَعْتُمْ ... ﴿١٦﴾ التغابن ﴾، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: **((وإذا أمرتكم بأمر فأتوا منه ما أستطعتم)**) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه.

ب- کە توانیبێتی‌و دەرفەتی هەبووبێ ڕۆژووە چوێنراوەکانی بگێڕێتەوە، بەڵام هەر بە ئانقەست کەمتەرخەمی کردبێ‌و گوێی نەدابێتێ تا مردوە،جا ئەم جۆرەیان بێگومان قەرزدارەو زانایانیش لەوبارەوە کە ئایا خزم‌و نزیکەکانی چی بۆ بکەن‌و چۆن ئەو فەرزەی بۆ بدەنەوە بەگشتی سێ ڕایان هەن:

---

١) وشەی (كفارة)یانی: سڕەرەوەو خاوێنکەرەوەو ئەسڵی وشەکەش (كَفَر)ە کە بەمانای (سَتر)ە.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٥٧.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٩٥، وە (المفصل)، ج٢، ص٩٣.

یەکەم: بەشێکیان کە (طاوس والحسن البصري والزهري وقتادة وابوثورو داود الظاهري[1] وإبن حزم[2] والشيعة الأمامية[3])یان لە نێودانو (نووي)یش بە یەکێك لە دوو ڕایەکانی شافیعی داناوەو گوتووشیەتی[4]: (أصحهما في الدليل) لە ڕووی بەڵگەوە ڕاستترینیانە، وە زۆربەی هەرەزۆری زانایانی فەرموودەناس (محدث)یش پەسندیان کردوە[5] وەك (بخاري[6] وابوالطيب[7] الطبري ونووي وإبن حجر العسقلاني[8]و شوكاني[9] قنوجي[10]) دەڵێن: سوننەتە خزمو کەسوکاری ڕۆژووەکانی بۆ بگرنەوە. بگرە (إبن حزم) بە فەرزیشی دەزانێ لەسەریان[11]!

جا زۆر لەم زانایانەش دەڵێن کەسو کاری مردووەکە سەرپشکن لەنێوان ڕۆژووگرتنو فیدیەدانو هەر کامێکیان بێ هەر دەبێ[12].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٩٥، وە (المفصل)، ج٢، ص٩٣.
٢) بڕوانە: (المحلى)، ج٦، ص١٩١، مسألة: ٧٧٥.
٣) بڕوانە: (الفقه على المذاهب الخمسة)، ص١٥٨، حديث الصحيحة الصريحة).
٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٩٥، وە لە (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣٠٧٤دا گوتوویەتی: (وهذا القول هو الصحيح المختار الذي نعتقده وهو الذي صححه اصحابنا الجامعون بين الفقه والحديث لهذه الاحاديث الصحيحة الصريحة).
٥) بڕوانە: (نيل الاوطار)، ج٤، ص٣٢٠.
٦) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٠٦-٧٠٧.
٧) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٨) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٩) بڕوانە: (نيل الاوطار)، ج٤، ص٣٢١.
١٠) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٣٤٠.
١١) بڕوانە: (المحلى)، ج٦، ص١٩١.
١٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٠٦-٧٠٧، کە گوتوویەتی: (...وأنما قالوا يتخير الولي بين الصيام والاطعام)، وە بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٩٧، وە بڕوانە (شرح صحيح مسلم) ج٥،

دووەم: هەندێکیشیان وەك: (لیث واحمد واسحاق وابوعبید) دەڵێن: دروستە ڕۆژووی لەخۆگیراو (نذر)ی بۆ بگێڕرێتەوە، بەڵام هی دیکە چ هی ڕەمەزانو چی غەیری ڕەمەزان دروست نیە بۆ مردوو بگێڕرێتەوە.

سێیەم: (ابوحنیفەو مالك)یش دەڵێن: هیچ جۆرە ڕۆژوویەك بۆ مردوو ناگێڕرێتەوە، بەڵکو دەبێ فیدیەی بۆ لەجیاتی ڕۆژووەکانی بدرێ، وە (قاضي عیاض) گوتوویەتی، ئەمە ڕای جەماوەری زانایانە[1].

بەڵام لە ڕاستیدا وەك پێشتریش لەزمانی زانایانەوە باسمان کرد مادام فەرموودەی ڕاستو ڕاشکاو (صحیح وصریح)ی پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە هەبێ، ئەگەر نەك جەماوەرو زۆرینە، بگرە سەرجەم زانایانیش لەسەر ڕاو بۆچوونێك کۆبن کە لە بەرانبەریدا فەرمایشتی ئەو زاتە هەبێ کەمو زۆری ئەو زانایانە لەگەڵ ڕێزو حورمەتی تەواوماندا بۆیان هیچ لە مەسەلەکە ناگۆڕێ، ئنجا هەر بۆیەشە کە زانایەکی پایەبەرزی وەك (نووي) لەگەڵ ئەوەشدا کە خۆی بە شوێنکەوتووو پەیڕەوی شافیعی دەزانێ، بەڵام چونکە دەزانێ پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموودەو بڕیاری هەیە بەبێ سڵ کردنو سڵەمینەوە هەم لە کتێبی: (المجموع)و هەم لە (شرح صحیح مسلم)ەکەی دا فەرموودەکەی کردۆتە پێشەواو چرای ڕێگاو ڕۆیشتوەو گوتوویەتی: (وهذا القول هو الصحیح المختار الذي نعتقده).

کەواتە: مردوو مادام قەرزداری ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان بێ بۆ خزمانو کەسو کاری سوننەتە هەندێکیش بە فەڕزی دەزانن کە ڕۆژووە قەرزەکانی بۆ بگرنەوە، ئەگەرنا بەلای کەمەوە لە میراتی خۆی ئەگەر هەیبوو دەنا لەماڵو سامانی خۆیان بە ئەندازەی ڕۆژووەکانی فیدیەی بۆ بدەن.

ص٣٠٧٤، کە گوتوویەتی: (... فأن من یقول بالصیام یجوز عنده الاطعام، فثبت ان الصواب المتعین تجویز الصیام وتجویز الاطعام والولي مخیر بینهما).

١) بڕوانە: (شرح صحیح مسلم)، ج٤، ص٣٠٧٤.

ئەو فەرموودانەش کە زانایان کردوویانن بە بەڵگەی ڕۆژوو بۆ گێڕانەوەی مــردوو لەلایەن کەسوکارییەوە زۆرن، بۆ وێنە:

* ((**عن عائشة رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ قال: من مات وعليه صيام، صام عنه وليه**) متفق عليه، واتە: هەر کەسێك مــردوو ڕۆژووگرتنــی لەسەر بوو، با نزیکەکەی بۆی بگرێتەوە.

* ((**عن إبن عباس رضي الله عنهما إن امرأة أتت رسول الله ﷺ فقالت: إن أمي ماتت وعليها صوم شهر، فقال: أرأيت لو كان عليها دين أكنت تقضينه؟! قالت: نعم، قال: فدين الله أحق بالقضاء**)) رواه البخاري ومسلم واصحاب السنن، واتــە: ئافرەتێــك هاتــە لای پێغەمبــەری خــوا ﷺ گــوتی: دایکم مردوەو ڕۆژووی مانگێکیش قەرزدارە! فەرمووی: ئایــا ئەگــەر دایکــت قەرزی خەڵکی لەسەر بووایە بۆت دەدایەوە؟ گوتی: بــەڵێ، فــەرمووی: دەجــا قەرزی خوا شایستەترە بدرێتەوە.

ئنجا زانایان دەربارەی ئەوە کە ئایا کێ‌و کێ لە خــزم‌و نزیکــانی مــردوو بۆیــان هەیە ڕۆژووە قەرزەکانی بۆ بگرنەوەو بگێڕنەوە؟ زۆرشتیان گوتوە، بەڵام پوختەکەی ئەوەیە کە مەبەست لە وشەی: (ولي) کە لە فەرموودەکەدا هاتوە، وەك هەرکام لە (نووی)و (الحافظ إبن حجر العسقلاني) گوتوویانە: [1](والمراد بالولي القريب، سواء كان عصبة[2] أو وارثا او غيرهما، وقيل المراد الوارث، وقيل العصبة، والصحيح الاول) واتە: وە مەبەست لە دۆست (ولي) نزیك‌و خزمە، جا ئایا هــی پــشتێ بــێ، یان هەر میراتگرێك بێت یان غەیری ئــەوان، وە گــوتراوە مەبەســت میراتگــرە، وە

١) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣٠٧٤.

٢) وشەی (عصبة) لە ئەسڵی زماندا ئەوەیە، کــە نووســیومانە (خزمــی پــشتێ) بــەڵام لــە زانیــاری (فرائض)دا بەو کەسانە دەگوترێ کە بەشێکی دیاریکراو (مفــروض)یان لــە میراتــدا بــۆ دانــەنراوەو هەرچییەك کە لەبەر خاوەن بەشەکان (ذوو الفروض) مایەوە دەیبەن، (المعجم الوسيط)، ص٦٠٤.

گوتراوە خزمی پشتێیە، بەڵام قسەی ڕاست هەر یەکەمیانە- کە خزمو نزیکە جا هەر پلەیەکی هەبێ-.

هەروەها زانایان لەسەر ئەوەش مشتومڕیان بووە کە ئایا ئەگەر بابایەکی بێگانەو دوور بۆ بابای مردوو بەڕۆژووبێو بۆی بگیرێتەوە بۆی بەردەکەوێ؟!

هەندێکیان بۆ وێنە: (نووي)[1]و (شوكاني)[2] ڕایان وایە کە بەبێ ئیزنو مۆڵەتی خزمو نزیکەکانی بەرناکەوێ، بەڵام (بخاريو أبوالطيب الطبري وإبن حجر العسقلاني)[3] ڕایان وایە کە هەرچۆن بێ بەردەکەوێ، وەك چۆن ئەگەر بابایەکی بێگانەش قەرزی مردوو بداتەوە لەسەری لادەچێ؛ واش پێدەچێ ڕای (بخاري)و هاوەڵەکانی پێکابیەتیو پێم وایە ئەوەش لە لوتفو کەرەمی بێسنووری خوا نزیکترەو هەر خواش زاناترە.

1) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٤، ص٣٠٧٤.
2) بڕوانە: (نيل الاوطار)، ج٤، ص٣٢١.
3) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٠٧.

٩- چۆنیەتی گرتنی ڕۆژووی ڕەمەزان بۆ بابای دیل و بۆ کەسانێك کە لە وڵاتێکن ڕۆژی تێدا کورت و شەوی تێدا درێژە یان بە پێچەوانەوە:

لەبارەی چۆنیەتی بەڕۆژووبوونی بابایەکی دیل (أسیر)، یان دوورخراوە (مَنْفي)یەك کە لە شوێنێکی دوورو پەڕیدەو دوور لە خەڵك، یان لەنێو خەڵکێکی کافردا گیراون و ئاگایان لە مانگەکانی ساڵ، یان تەنانەت لە شەوو ڕۆژیش نیە بۆ وێنە ئەگەر لە حەپسخانەیەکی تاریك و تەڵەم دابن، ئەوە زۆربەی هەرەزۆری[1] زانایان ڕایان بەم شێوەیە:

پێویستە هەوڵ بدات و کۆشش (اِجتهاد) بکات کە بزانێ داخۆ ڕەمەزان هاتوە یان نا، جا ئەو کاتەی بەپێی زانیاری و مەزەننەیەك کە بۆی پەیدا بووە بەڕۆژوو دەبێ، جا ئەگەر ڕۆژووگرتنەکەی ڕێك لەکاتی ڕەمەزاندا بوو، یان لە دوای ڕەمەزان ئەوە ڕۆژووەکانی بۆ وەبەر دەکەون، بەڵام ئەگەر کەوتبوونە پێش ڕەمەزان بۆی حیساب ناکرێن و دەبێ دوایی بیانگێڕێتەوە، بەڵام (الحسن بن صالح) ڕای وایە کە هەر چۆنێکی بێ هەر بۆی بەرناکەون و دەبێ بیانگێڕێتەوە، هەروەها زۆربەی هەرە زۆری زانایان ڕایان وایە کە ئەگەر هەندێك لە ڕۆژووەکانی کەوتبوونە ڕەمەزانەوە بەردەکەون و ئەوانی دیکەش هیچ و دەبێ بیاگێڕێتەوە[2].

دەربارەی کەسانێکیش کە لە وڵاتێکن کە ڕۆژەکانی تێدا درێژترن لە شەوان، یان بە پێچەوانەوە، ئەوە زانایان دوو ڕایان هەن:

أ- بەشێکیان دەڵێن: دەبێ ئەندازەگیری ڕۆژانی ڕۆژوو تێداگیران بە گوێرەی ئەو وڵات و شوێنانە بکرێ، کە شەوو ڕۆژیان تێدا میانە (معتدل)ن، وەك شارەکانی

---

١) کە هەرکام لە (ابوحنیفة و مالك شافعي و ابوثور واحمد) لەنێودان، بڕوانە: (المجموع) ج٦، ص٣٩١.
٢) بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو: (شرح صحیح مسلم) و (فتح الباري) هەمان بەرگ و لاپەڕە.

مەككەو مەدینە كە شەرع دانان (تشريع)یش هەر لەوان دا بووە[1].

ب- بەشێكیشیان ڕایان وایە كە ئەندازەگیری (تقدير)یەكە دەبێ بەپێی ئەندازەی شەو ڕۆژی نزكترین وڵاتی میانە (معتدل) بێت، لێیانەوە[2].

ئاشكراشە كە لەم ڕۆژگارەدا كە بە هۆی پەرەستاندنو بەرەو پێش چوونی دامو دەزگاكانی ڕاگەیاندنی هەمەجۆرەوە دنیا وەك شارێكی لێهاتوە، چارەسەری ئەو مەسەلەیە شتێكی زۆر سێنایە، جا بەهەر بارێكیاندا بێگرفتی تێدا نیەو هەردوو ڕایەكەش لە نێوەڕۆكدا ئەگەر یەكیش نەبن زۆر لەیەكەوە نزیكن.

١٠- شەوی قەدر (ليلة القدر):

خوا پشتیوان بێ لە چوار بڕگەدا باسی شەوی قەدر دەكەین:

یەك: پێناسەی شەوی قەدر[3]:

شەوی قەدر گەورەترینو چاكترین شەو لە شەوەكانی ساڵ، چونكە خوای زاناو پەنهان بین فەرموویەتی: ﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ القدر﴾، واتە: شەوی قەدر لە هەزار مانگ چاكترە، كە دیارە مەبەست لە چاكتربوونی خواپەرستیو دینداریيە لەو شەوەدا، لە ڕووی خێرو پاداشتەوە.

وشەی (قدر)یش یان مەبەست پێی قەدرو حورمەتو ڕێزو شەرەفە، یان مەبەست ئەندازەگیرییە، جا ئەگەر مەبەست حورمەتو ڕێزو كەرامەت بێ، ئەوە دیارو ڕوونە، چونكە بێگومان شەوی ناوبراو شەوێكی خاوەن ڕێزو شەرەفو كەرامەتە.

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦١٦.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٨٤-٧٨٥، وە بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣١٣٧-٣١٣٨.

وە ئەگەر ئەندازەگیری (تقدیر) بێت، ئەوە هۆی ناونرانی بەو ناوەوەو وەسفکردنی بەو سیفەتە ئەوەیە کە لەو شەوەدا هەرچی کاروبارو بڕیاری ئەو ساڵەیە لەلایەن فریشتەکانەوە دەنووسرێو تۆمار دەکرێ، وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿ تَنَزَّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَٰمٌ هِىَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ ٱلْفَجْرِ ﴿٥﴾ القدر ﴾، واتە: فریشتەکانو جوبرائیل بەفەرمانی پەروەردگاریان تێیدا دێنە خوار بۆ هەر کاروبارێك –کە ئەندازەگیریی بکەن-.

دوو: پلەو پایەی شەوی قەدرو گەورەیی و پاداشتی خواپەرستی و طاعەت تێداکردنی:

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةِ ٱلْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَٰمٌ هِىَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ ٱلْفَجْرِ ﴿٥﴾ القدر ﴾، واتە: ئێمە ناردوومانەتە خوار –واتە قورئان- لە شەوی ڕێز –یان ئەندازەگیریی-دا. وە تۆ چووزانی شەوی ڕێز چیە؟ شەوی ڕێز –خواپەرستیو طاعەت تێداکردنی- لە هەزار مانگ باشترە. فریشتەکانو جوبرائیل بە فەرمانی پەوەردگاریان بۆ بڕیارو ئەنجامدانی هەر کارێك تێیدا دێنە خوارێ، وە ئەو شەوە هەر خێرو خۆشیو ئاشتییە هەتا شەبەقی بەیانی.

پێغەمبەری خواش ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((..ومن قام ليلة القدر إيمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه)) رواه البخاري ومسلم، واتە: وە هەر کەسێك لە شەوی قەدردا بەئیمانو ئیخلاصەوە هەستێ –بۆ خواپەرستی- هەرچی گوناحی ڕابردوویەتی دەبوورێ.

سێ: شەوی قەدر کەنگێیە؟!

زانایان دەربارەی ئەوە کە شەوی قەدر کەنگێیەو چ شەوێکە وەك (الحافظ بن حجر) هێناویەتی زیاتر لە چل (٤٠) قسەی لەسەرە[1]! بەڵام ئەوەی زیاتر دەقەکانی سوننەت دەیگەیەننو تاڕادەییەکی زۆر جێگای دڵنیاییە ئەوەیە کە لە شەوە تاقەکانی دەشەوی کۆتایی ڕەمەزانە، لەوبارەوە چەندان فەرموودە هەن، بۆ وێنە:

* ((**عن عائشة رضي الله عنها أن رسول الله ﷺ قال: تحروا ليلة القدر في الوتر من العشر الأواخر من رمضان**)) متفق عليه، واتە: لە تاکەکانی دەشەوی کۆتایی ڕەمەزاندا بۆ شەوی قەدر بخەفتێن.

هەروەها فەرموویەتی:

* ((**إلتمسوها في العشر الأواخر من رمضان...**)) متفق عليه، واتە:- بۆ شەوی قەدر – لە دە شەوەکانی کۆتایی ڕەمەزان بۆی بگەڕێن.

جا لە سۆنگەی ئەوەوە کە مانگی ڕەمەزان وەك مانگەکانی دیکەی عارەبی بیستو نۆییان هەیەو سی (٣٠) پڕیان هەیە، ئەگەر مسوڵمان بیەوێ بە مسۆگەری بیپێکی دەبێ دەشەوەکانی کۆتایی هەموویان بە طاعەتو خواپەرستی زیاترو چاکتر زیندو بکاتەوە، چونکە ئەگەر وا بکات جەبی ناداتو هەر دەیپێکێ.

ئنجا لەبەرئەوەی لە چەند فەرمودەیەکیشدا هاتوە کە لەو حەوت شەوانەی کۆتایی دایە کەواتە ئامانجەکە نزیك کەوتۆتەوە، بۆ وێنە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**أرى رؤياكم قد تواطأت في السبع الأواخر فمن كان متحريها فليتحريها في السبع الأواخر**)) رواه البخاري ومسلم عن إبن عمر رضي الله عنهما، واتە: دەبینم خەونەکانتان لەسەر حەوت شەوی کۆتایی یەکیان گرتۆتەوە، جا هەر کەسێك بۆی دەگەڕێ با لەو حەوت شەوەی کۆتاییدا بۆی بخەفتێ.

---

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٩١.

چوار: لە شـەوی قەدردا، چ جۆرە خواپەرستییەك باشترە؟!

بێگومان خواپەرستی لەهـەموو كـاتو شـوێنێكدا هـەر شـتێكی پێویـستو پەسەندو چاكە، بەڵام لەوكاتو شوێنانەدا كە خوای كاربـەجێو پـەنهان بـین ڕێـزو حورمەتی زیاتری لێ ناون پێویست ترو پەسەندترو خێرو پاداشتی چاكتری هەیە.

جا یەكێك لەو كاتانە بگرە، گرنگترینو مەزنتـرینیان شەوی قەدرە، بـەڵام ئایـا چ جۆرە خواپەرستییەك لەو شەوەدا گەورەترو پاداشتی زیاترە؟ وەڵامەكـەی لەبـەر تیشكی ئەم دوو فەرموودەیەی پێغەمبەری خوادا ﷺ دەدەینەوە، كە فەرموویەتی:

* **((من قام ليلة القدر إيـمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه))** رواه البخاري ومسلم عن ابي هريرة، واتە: هەركەسێك بە ئیمانو خوا پێ مەبەسـت بوونـەوە شەوی قەدر شەو نوێژ بكات ئەوە هەرچی گوناحی پێشوویەتی دەبووردرێ:

* **((عن عائشة رضي الله عنها قالت يا رسول الله! أرأيت إن علمت أي ليلة ليلة القدر، ما أقول فيها ؟! قال: قولي: أللهم انك عفو تحب العفو فاعف عني))** رواه أحمـد وابـن ماجـة والترمـذي وصـححه، واتـە: عائـشە خـوا لێـی ڕازی بـێ گوتوویەتی: گوتم ئەی پێغەمبەری خوا، دەبینی ئەگەر زانیم چ شـەوێك شـەوی قەدرە، ئایا چی تێدا بڵێم؟! فەرمووی: بڵێ ئەی خوایە بێگومان تۆ لێبـوردەیو حەز لە لێبوردن دەكەی دەجا لێم ببوورە.

بەڵێ شەوی قەدر شەوی هەموو جۆرەكانی خواپەرستییە، بە تایبـەت نوێـژكردن — كە لە قورئان خوێندنو ڕكووعو سەجدەو زیكـری خـواو تـەحییات پێكـدێ —و لەخوا پاڕانەوەو، داوای لێبوردن كردن لێی.

بەندی سێیەم

ڕۆژووە سوننەتەکان

www.alibapir.com

ڕۆژووە سوننەتەکان بەگشتی دە جۆرن:

یــەك: شـــەش ڕۆژ لە مانگی شـەوال:

پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((**من صام رمضان ثم أتبعه ستاً من شوال كان كصيام الدهر**)) رواه مسلم وأبو داود والترمذي وابن ماجه وأحمد عن أبي أيوب الأنصاري رضي الله عنه، واتە: هەر کەسێك ڕەمەزان بگرێ و پاشان شەشیش لە شەووال بەدوایدا بگرێ، ئەوە وەك ئەوە وایە هەموو ساڵ بەڕۆژوو بووبێ[1].

جا هەرچی (أبو حنيفة وشافعي وداود)ن ڕایان وایە کە یەکسەر لە دوای جەژنەوەو بێ پسانەوە بەدواییەکدا بگیرێن چاکترە، ئەگەر نا مادام بکەونە نێو شەووالەوە هەر دروستەو ئەسڵی سوننەتەکە دێتەدی، بەڵام (احمد) ڕای وایە کە خێرو پاداشتەکەی هەر چۆن بێ یەکسانەو جیاوازی نیە[2].

(مالك)یش ڕای وایە کە شەشی شەووال سوننەت نین بگیرێن[3]! بەڵام وەك (نووي)یش[4] بەرپەرچی داوەتەوە، ڕایەکی بێهێزەو، نەك ڕای وی ڕای هەرکەسێکی دیکەش کە لەگەڵ فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ تێکبگیرێ هەر بێهێزەو ڕەتکراوەیە.

---

١) چونکە چاکەیەك بە دەیەو ساڵیش دەوری (٣٦٠) ڕۆژە، کەواتە: (٣٦×١٠=٣٦٠).

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٠١.

٣) بڕوانە: (الموطأ)، ص٢٦٢.

٤) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣١٢٨.

دوو: رۆژی عـەرەفە، واتە ئەو رۆژەی کە حاجی یەکان لە دەشت و کێـوی عەرەفات رادەوەستن:

کە دەبێتە هـۆی سـڕانەوەی گوناحـەکانی سـاڵی رابـردووو داهـاتوو، وەك لـەم فەرموودەیەدا دەردەکەوێ: ((**عن أبي قتادة ﷺ قال: سئل رسول الله ﷺ عن صوم يوم عرفة؟ فقال: يكفر السنة الماضية والباقية**)) رواه مسلم والترمذي وأبو داود وابن ماجه وأحمد وغيرهم.

بەڵام زۆربەی هەرە زۆری زانایان رایان وایە، کە بۆ کەسانێك، کە لـە عـەرەفات بن –واتە لە حەج بن– سوننەت نیە، بگرە ناپەسەند (مکروه)یشە، چونکە دەبێتـە هۆی بێهێزبوونی و چاك دووعاو پاڕانەوە پێنەکرانی، کە گەورەترین عیبادەتی ئەو رۆژو شوێنەیە، هەندێکیش دەڵێن مادام لە خۆی راببینێ و نەبێتە هـۆی بـێهێزی و شپرزەبوونی، هەر سوننەتە بیگرێ[1]، دیارە رای زۆربەش بەهێزترو بەڵگەدارترە.

سـێ: رۆژی دەیەمـی مانگـی موحـەڕڕەم (عـاشوراء):

کە ئەمیش وەك (أبو قتادة) گێڕاویەتەوە خوا لێی رازی بـێ، کـە لـە بارەیـەوە پرسیاری لێکراوە فەرموویەتی: (يكفر السَّنة الماضية) رواه مسلم والترمذي وأبو داود وابن ماجه وأحمد، واتە: گوناحەکانی ساڵی رابردوو دەسڕێتەوە.

ئنجا وەك (نووي)و زانایانی دیکەش گوتوویانە: مەبەست لـە گونـاح سـڕانەوە وردە گوناحەکانن، نەك گوناحە زلەکان، کەسێکیش هەر گوناحی گـەورەی هـەبن، ئومێد وایە ببێتە هۆی سووککرانیانو، بۆ بابای بێگوناحیش مایەی بەرزکرانەوەی پلەو پایەن،[2] شایانی باسیشە، کە وێڕای تێـدا بـەرۆژووبوونی دەیـەمی مـانگی

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٠٣.

٢) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣١١٩.

موحەڕڕەم، گرتنی ڕۆژی نۆیەمیشی هەر سوننەتە، چونکە پێغەمبەر ﷺ لە ساڵی تێدا وەفات کردنیدا فەرموویەتی: **((..فإذا كان العام المقبل إن شاء الله صمنا اليوم التاسع))** رواه مسلم وأبو داود والبيهقي وأحمد عن إبن عباس رضي الله عنهما، واتە: ئەگەر ساڵی ئایندە هات ئەگەر خوا بیەوێ ڕۆژی نۆیەمیش بەڕۆژوو دەبین.

چوار: نۆ ڕۆژەکانی سەرەتای مانگی (ذي الحجة):

کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەیانەوە فەرموویەتی: **((ما من أيام العمل الصالح فيها أفضل منه في هذه الأيام))** رواه البخاري، واتە: هیچ ڕۆژانێك کردەوەی چاکیان تێدا چاکترو خێرتر نیە لەم ڕۆژانە -کە مەبەستی دە ڕۆژەکانی سەرەتای مانگی (ذي الحجة)یە.

بەڵگەی سوننەت روونی تێدا بەڕۆژووبوونی نۆ ڕۆژەکانی سەرەتای مانگی ناوبراو کە گەورەترینیان ڕۆژی نۆیەمە، وەك پێشتر باسمان کرد، ئەم فەرموودەیەیە: **((عن هنيدة بن خالد عن امرأته عن بعض أزواج النبّي ﷺ قالت: كان رسول الله ﷺ يصوم تسع ذي الحجة..))** رواه أبو داود وهذا لفظه وأحمد والنسائي.

پێنج: زۆربەی ڕۆژەکانی مانگی موحەڕڕەم:

چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: **((أفضل الصوم بعد شهر رمضان شهر المحرم، وأفضل الصلاة بعد الفريضة صلاة الليل))** رواه مسلم وأصحاب السنن وأحمد والبيهقي، واتە: پەسەندترین ڕۆژوو دوای مانگی ڕەمەزان، ڕۆژووی مانگی موحەڕڕەمە، وە چاکترین نوێژیش دوای فەرزەکان شەونوێژە.

شەش: زۆربەی رۆژەکانی مانگی شەعبان:

بەڵگەی ئەمیش ئەم دەقەیە:

((عن عائشة رضي الله عنها قالت: ما رأيت رسول الله ﷺ استكمل شهراً قط إلا شهر رمضان، وما رأيته في شهر أكثر منه صياما من شعبان)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوام ﷺ نەدیوە بێجگە لە مانگی ڕەمەزان هەرگیز ڕۆژووگرتنی هیچ مانگێکی تەواو کردبێ، وە نەمدیوە لە هیچ مانگێکدا هێندەی شەعبان بەڕۆژوو بووبێ.

حەوت: مانگە حەڕامەکان (الأشهر الحرم) کە بریتین لە: (ذو القعدة و ذو الحجة ومحرم و رجب):

وەك لەم فەرموودەیەدا هاتوە کە پێغەمبەر ﷺ بە پیاوێکی (باهلي) فەرمووە: ((صم من الحرم واترك، صم من الحرم واترك، صم من الحرم واترك)) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه والبيهقي بسند جيد.

هەشت: ڕۆژانی دووشەممەو پێنج شەممە لە هەفتەدا:

کە لەوبارەشەوە چەندان فەرموودە، هەن بۆ وێنە:

* ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان رسول الله ﷺ يتحرى يوم الأثنين والخميس)) رواه النسائي والترمذي وحسنه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژانی دوو شەممەو پێنج شەممە دەخەفتا -بۆ ڕۆژووگرتن-.

ئنجا حیکمەتی تایبەتکردنی ئەو دوو ڕۆژەش بەڕۆژووەوە ئەوەیە -وەك پێغەمبەر ﷺ خۆی فەرموویەتی:-

* ((تعرض أعمال الناس في كل جمعة مرتين: يوم الأثنين ويوم الخميس)) رواه مسلم عن أبي هريرة ﷺ، واتە: كردەوەكانی خەڵكی هەموو هەفتەیەك دووجار ڕادەنوێنرێن[1]: ڕۆژی دووشەممەو ڕۆژی پێنج شەممە.

هەروەها پێغەمبەر ﷺ كە لەبارەی ڕۆژووی دووشەممەوە پرسیاری لێكراوە فەرموویەتی:

* ((ذلك يوم ولدت فيه ويوم بعثت أو أنزل عليّ فيه)) رواه مسلم عن أبي قتادة ﷺ، واتە: ئەو ڕۆژە ڕۆژێكە كە تێیدا لە دایك بوو وم، وە ڕۆژێكە كە تێیدا ڕەوانە كراوم، یان تێیدا قورئانم بۆ نێرراوەتە خوار.

نۆ: سێ ڕۆژ لە هەر مانگێك:

لەوبارەشەوە چەندان فەرموودە هەن، بۆ وێنە:

* ((عن أبي هريرة ﷺ قال: أوصاني خليلي بثلاث: صيام ثلاثة أيام من كل شهر، وركعتي الضحى، وأن أوتر قبل أن أنام)) رواه البخاري، واتە: خۆشەویستەكەم ڕای سپاردووم كە سێ شتان بكەم: بەڕۆژووبوونی سێ ڕۆژان لە هەر مانگێكدا، وە دوو ڕكاتی چێشتەنگاو، وە نە خەوم هەتا نوێژی وەتر نەكەم.

جا هەرچەندە وەك زانایان گوتوویانە هەرچۆن بێ مادام لە هەر مانگێكدا سێ ڕۆژان بەڕۆژووبێت سوننەتە كە دێتەدی،[2] بەڵام پەسەندتر وایە كە ئەو سێ ڕۆژە بن كە ڕۆژە سپییەكان (الأيام البيض)یان پێدەگوترێ، جا ئەمانیش هەرچەندە زانایان لەسەر دیاریكردنیان ڕایان جیاوازەو (الحافظ إبن حجر) دە (١٠) ڕای

١) واتە: لەسەر خوای پەروەردگار ڕادەنوێنرێن وەك لەو فەرموودەیەدا هاتوە، كە (أبو داود ونسائي) لە (أسامة)ی دەگێڕنەوە، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤١١.

٢) بڕوانە: (المجموع) ج٦ص٤٠٩.

زانایانی لەوبارەوە هێناون[1]، بەڵام وەك (نووي)[2] گوتوویەتی: ئەوەی كە زۆربەی هەرەزۆری زانایانی لەسەرن ئەوەیە كە مەبەست پێیان ئەو ڕۆژانەن كە شەوەكانیان بەهۆی مانگەوە زۆر سپیو ڕۆشنن كە سێزدەو چواردەو پازدەن، چونكە چەند فەرموودەیەك لەوبارەوە هەن بۆ وێنە: **((عن جريرة بن عبدالله ﷺ عن النبّي ﷺ قال: (صيام ثلاثة أيام من كل شهر صيام الدهر، أيام البيض: ثلاث عشرة وأربع عشرة وخمس عشرة))** رواه النسائي بسند حسن، واتە: بەڕۆژووبوونی سێ ڕۆژان لە هەر مانگێك بە بەڕۆژووبوونی تێكڕای ساڵ هەیە، ئەوانیش ڕۆژە سپیەكانن، سێزدەو چواردەو پازدە.

دە: ڕۆژێك نا ڕۆژێك:

كە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ئەوە شێوەی ڕۆژووگرتنی (داود)ە عليه السلام، وەك لەو فەرموودەیەدا دەبینرێ كە (عبدالله بن عمر بن العاص) گێڕاویەتەوە كە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی:

((لا صوم فوق صوم داود، شطر الدهر، صيام يوم وإفطار يوم)) متفق عليه، واتە: هیچ ڕۆژوویەك لەسەرووی ڕۆژووی داودەوە نیە، نیوەی ساڵ، بەڕۆژووبوونی ڕۆژێكو پێنەبوونی ڕۆژێك.

جا خوێنەری بەڕێز!

هەرچەندە ئەو ڕۆژانە هەموویان سوننەتن، بەڵام وەك لە دەقەكانی سوننەتیشدا دەركەوت هەیانە خێرو پاداشتی زیاترەو، ئەگەر بشگونجێ وا پەسندە ئینسان هەموو ئەو دە جۆرە ڕۆژانە بگرێ، بەڵام بێگومان لەیەك كاتدا نا، چونكە ئەوە

---

١) بڕوانە: (فتح الباري) ج٤ص٧٤٩.

٢) بڕوانە: (المجموع) ج٦ص٤١٠.

گونجاو نیەو هەندێکیان پێکەوە تێك دەگیرێن، بە تایبەت پێنج شەممەو دوو شەممە لە هەفتەداو ڕۆژێك نا ڕۆژێك وسێ ڕۆژ لە مانگێدا، بەڵام دەتوانێ هەر ماوەیە یەکێك لەو جۆرانە بگرێ، بۆ ئەوەی ڕەفتار بە سەرجەم دەقەکانو سوننەتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ بکات، کە بێگومان وەك کاتی خۆی لە بابەتی دووەم (بنچینە گرنگەکانی هەڵسوکەوتی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکاندا)دا ڕوونمان کردەوە، ئەوە چاکترو خێردارترەو لە ڕێبازو سوننەتی پێغەمبەر ﷺ نزیك ترە، نەك دەق گرتنو خوو پێوەگرتنی جۆرو شێوەیەك لە جۆرو شێوەکانی خواپەرستییەکانو لێ لانەدانو واز لێ نەهێنانی، کە بێگومان ئەو جۆرە ڕەفتارە سەرەڕای پشت گوێخستنی بەشێکی سوننەت مایەی پەیدابوونی دەمارگیریی و تەسك بینیو لایەك لەهەق بینینیشە!

لە کۆتایی ئەم بەندی سێیەمەشدا کە بۆ ڕۆژووە سوننەتەکانمان تەرخان کردبوو بە پێویستی دەزانم ئاماژەیەکی کورت بە مەسەلەیەکی گرنگ بکەین کە بریتیە لە تەواوکردنو نەکردنی ڕۆژووی سوننەت[1]:

زۆربەی هەرە زۆری زانایان کە جگە لە: (عمر وعلي وإبن مسعود وإبن عمرو إبن عباس وجابر بن عبدالله) خوا لێیان ڕازی بێ، هەر کام لە: (سفیان والثوريو شافعي واحمد وإسحاق)یشیان لە نێودان، دەڵێن: وا پەسندە بگەیەنرێنە سەر، بەڵام ئەگەر شکێنراش بە عوزر یان بێعوزر نە حەرامەو نە گێڕانەوەشی دەوێ، (أبو حنیفە)ش ڕای وایە کە تەواوکردنی فەرزە، بەڵام ئەگەر بە عوزرێکەوە شکاندی هەر گێڕانەوەی لەسەرەو گوناحبار نیە، بەڵام بەبێ عوزر گوناحبارەو دەبێ بیشیگێڕێتەوە، (مالكو أبوثور)یش ڕایان وایە تەواوکردنی فەرزە، بەڵام ئەگەر بە عوزرێك شکاندی گێڕانەوەی لەسەر نیە، ئەگەرنا لەسەریەتی[2].

---

١) نوێژی سوننەتیش هەمان حوکمی هەیە، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٢١.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٢١.

www.alibapir.com

لە تۆڕە كۆمەڵایەتییەكان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/عەلی باپیر
AliBapir
www.alibapir.net
English - عربي - كوردی
كەناڵی
ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر
ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر

بەنـــدی چوارەم

ئەو ڕۆژانەی کـە ڕۆژووگرتنیان تێدا قەدەغەیـە

www.alibapir.com

پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژووگرتنی لە چەند ڕۆژێکدا بە قەدەغە، یان ناپەسند (مکروه) داناوە کە ئەمانەن:

یەك و دوو: ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان و ڕۆژی قوربان (یوم الفطر ویوم النحر):

(نووی)[1] گوتوویەتی: زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ڕۆژووگرتن لەو دوو ڕۆژەدا حەرامە، واتە وێڕای بەرنەکەوتنی ڕۆژووەکە خاوەنەکەیان گوناحباریش دەبێ، لەوبارەشەوە فەرموودە زۆرن بۆ وێنە:

* ((عن أبي سعيد الخدري ﷺ أن رسول الله ﷺ نهى عن صيام يومين، يوم الفطر ويوم النحر)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ تێدا بەڕۆژوو بوونی دوو ڕۆژانی قەدەغەکردوە: ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان و ڕۆژی قوربانی سەربڕین-ی حاجییان-.

سێ: ڕۆژەکانی پاش ڕۆژی قوربانی سەربڕین:

کە بە (أيام التشريق) ناسراون و لەسەر ڕای زۆربەی نزیك[2] بەیەکدەنگی زانایانیش سێ ڕۆژن، وە زۆربەی هەرەزۆری زانایان دەڵێن ڕۆژووتێداگرتنیان حەرامە[3]، بەڵام زۆربەیان دەڵێن بۆ بابای حاجی کە حەجەکەی بە جۆری (تمتع)بێت، مۆڵەت هەیە تێیاندا بەڕۆژووبێت مادام قوربانی چنگ نەکەوتبێ سەری بڕێ[4] -واتە توانای کڕینی نەبووبێ- هەندێکیشیان دەڵێن: بە هیچ جۆرێك تێدا بەڕۆژووبوونیان دروست نیە.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٥٣

٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٧٠، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٥٤.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٥٤-٤٥٥.

٤) هەرکام لە: (مالك وأوزاعي واسحاق وشافعي وأحمد) ڕایان وایە، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٥٥.

چ بۆ بابای (متمتع)[1] چ بۆ غەیری وی[2]، کەمێکیش لە زانایـان دەڵـێن، بـۆ هەموو کەس دروستە تێیاندا بەڕۆژووبێت[3].

بەڵام وا پێدەچێ ئەو ڕایەی کە دەڵێ: ڕۆژووگرتنیان تێدا دروست نیـە، مەگـەر بۆ حاجییەکی (متمتع) کە توانای قوربانی سـەربڕینی نیـە، کـە وەك گوتمـان ڕای زۆربەی زانایانە، لە ڕایـەکانی دیکـە ڕاسـت تـر بێـت، چـونکە ئـەم فەرموودانـە پشتگیری دەکەن:

* ((عن نُبَيْشة ﷺ قال: قال رسول الله ﷺ: أيام التـشريق[4] أيـام أكـل وشـرب وذكـر الله تعـالى)) رواه مـسلم والنـسائي وابـوداود واحمـد والبيهقـي، واتــە: ڕۆژەکانی تەشریق ڕۆژانی خواردنو خواردنەوەو زیکری خوای بەرزن.

* ((عن عائشة و إبن عمر رضي الله عنهما، قالا: لم يـرخّص في أيـام الـشريق أن يصمن الاّ لمن لم يـجد الهدي)) رواه البخاري، واته: مۆڵەت نەدراوە کە لە ڕۆژانی تەشریقدا ڕۆژوو بگیرێ مەگەر بۆ کەسێك کە قوربانی نەبێ سەری بڕێ.

---

١) (متمتع) واتە: کەسێك کە حەجی بە جۆری (تمتع) کردبێ کە لە باسی حەج دا ڕوونی دەکەینەوە.

٢) بڕوانە: (المجموع) ج٦ص٤٥٤، وە (فتح الباري)، ج٤، ص٧٦٨.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٤) دەربارەی هۆی ناونرانی ئەو سێ ڕۆژانە بە (أيام التـشريق) زانایـان چـەند ڕایـەکیان هـەن، بـەڵام وێچووترینیان ئەوەیە کە لەبەرئەوەی لەو ڕۆژانەدا قوربانییەکان سـەردەبڕێنو گۆشـتەکانیان لەبـەر خۆر هەڵدەخرێ بۆ وشك بوونەوە (کە دیارە کاتی خۆی عادەتیان وا بووە) بۆیە بەو ناوەوە ناونراون، وەك (نووی) گوتوویەتی: (وسميت ايام التشريق لان الحجاج يشرقون فيها لحوم الاضـاحي والهـدايا أي ينشرونها ويقددونها) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٥٤، وە (فتح الباري)، ج٤، ص٧٦٨.

چـوار: ڕۆژی جومـعـه به تەنیـــا:

ئەمیش زۆربەی زانایان تێدا بەڕۆژووبوونی بەتەنیاو جیـا، بەناپەسـند (مکـره) دەزانن، که (زهريو أبويوسفـو شافعيو أحمدو اسحاقو إبن المنذر) یان لـەنێودان، بەڵام (ابوحنيفةو مالك ومحمد بن الحسن) دەڵێن دروسته[1].

دیاره ڕای جەماوەریش ڕاستەو پەسنده چـونکه پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: ((لايصومن أحدكم يوم الجمعة الا يوما قبله أو بعده)) متفق عليه عن ابي هريرة، واته: هیچ کامتان ڕۆژی جومعه- بەتـەنیا- بـەڕۆژوو مـەبن، مەگـەر ڕۆژێـك لـه پێشیەوه یان له دوایەوه بگرن.

وه لەبارەی حیکمەتی ئەو بەتەنیا تێدا بەڕۆژوو نەبوونه زانایـان شـەش حـەوت خاڵیان باس کردوون، بەڵام وەك (إبن حجر العسقلاني) گوتوویەتی[2] ئـەوەیان کـه دەڵێ: هۆی بەجیا تێدا بەڕۆژوونەبوونی ئەوەیه که جەژنی هەفتـەیی مـسوڵمانانه، له هەموویان بەهێزتره وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((يوم الجمعـة يـوم عيـد، فلا تجعلوا يوم عيدكم يـوم صـيامكم إلا أن تـصوموا قبلـه او بعـده)) رواه الحـاكم وغيره، كما قال ابن حجر. عن أبي هريرة ﷺ مرفوعـا، واته: ڕۆژی جومعـه ڕۆژی جەژنه، جا ڕۆژی جەژنتان مەکەنه ڕۆژی ڕۆژووگرتنتـان مەگـەر لـه پێـشیەوه یـان لەدوایەوه بەڕۆژووبن.

پێویسته ئەوەش بگوترێ که پەسند نەبوونی بەتەنیا تێدا بەڕۆژووبوونی جومعه ئەوەی تێدا به مـەرج گـیراوه کـه ئـەو ڕۆژەی نەکەوێتـه ئـەو ڕۆژانـەی کـه تێـدا بـەڕۆژووبوونیان سـوننەته، وەك: ڕۆژی عەرەفـەو دەیـەمی موحـەڕڕەمو شەشـی شەووالو ڕۆژی تێدا بەڕۆژووبوونی بابای ڕۆژ نا ڕۆژ گرو.. هتد[3].

---

١) بڕوانه: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٥٨، وه (المجموع) ج٦ص٤٥٠، ٤٥١.

٢) بڕوانه: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٥٨-٧٥٩.

٣) بڕوانه: (المجموع)، ج٦، ص٤٤٩.

پێنـج: ڕۆژی شـەممە بەتەنیـا:

ئەمیش زۆربەی زانایان کە (حەنەفییەکانو شافیعییەکانو حەنبەلییـەکان)یـان لەنێودان بەناپەسندی دەزانن[1]، بەڵام (مالـك) ڕای وایـە کـە دروسـتەو ناپەسـند نیە[2]، ڕای جەماوەری زانایانیش بەهێزترە، چونکە فەرموودەیان بەدەستەوە هەن، بۆ وێنە:

* ((عن أم سلمة رضي الله عنها قالت: إن رسول الله ﷺ أكثر ماكان يصوم يـوم السبت ويـوم الأحـد، وكـان يقـول: إنهمـا يومـا عيـد للمـشركين وأنـا أريـد أن أخالفهم)) رواه النسائي والبيهقي والحاكم وغيرهـم، واتە: پێغەمبەری خـوا ﷺ بەزۆری ڕۆژانی شەممەو یـەك شـەممە بـەڕۆژوو دەبـوو، وە دەیفـەرموو: ئـەم دوو ڕۆژانە ڕۆژی جەژنی هاوبەش دانەرەکانن‌و منیش دەمەوێ پێچەوانەیان ڕەفتـار بکەم. (کەواتە: ئەگەر بەتەنیا نەبێ حەرام یان ناپەسند نیـە، ئەگـەرنا دروسـت نیە بەتەنیا بگیـرێ).

شـەش: نیوەی دووەمی مانگـی شـەعبان:

مەگەر بۆ کەسێك کە عادەتی بێ، یان ڕۆژووی فەرز قـەرزداربێ‌و بیگرێتـەوە. چونکە پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: ((إذا انتـصف شـعبان فـلا تـصوموا)) رواه ابوداود والترمذي والنسائي وابن ماجـة[3]، واتە: هەر کات شەعبان گەیشتە نیوەی بەڕۆژوو مەبن.

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٥٤-٤٥٢، وە (فقه السنة)، ج١، ص٥٩٠.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٥١-٤٥٢.
٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٢٦، و رواه بلفظ: (إذا انتصف شعبان فلا صيام).

حەوت: ڕۆژی گومان لێکراو (یوم الشك):

ئەمیش زۆربەی هەرەزۆری زانایان تێدا بەڕۆژوو بونی بەمەبەستی ڕەمەزان بەحەرام دەزانن، دیارە مەبەستیش لە ڕۆژی گومان لێکراو ڕۆژی پێش هاتنی مانگی ڕەمەزانو کۆتایی مانگی شەعبانە.

بەڵگەی زۆربەی زانایانیش کە (أبوحنیفەو مالكو أوزاعيو شافعي وإسحاق سفیانو الثوري وأحمد)یان لەنێودان[1]، ئەم دەقەیە:

* ((**عن عمار بن یاسر رضي الله عنهما قال: من صام الیوم الذي یشك فیه فقد عصى ابا القاسم ﷺ**) رواه الترمذي وقال: حسن صحیح ورواه النسائي والدارمي والدارقطني والبیهقي وابن خزیمة والحاكم على شرط الشیخینو وافقه الذهبي[2]، واتە: هەرکەسێك ئەو ڕۆژە بەڕۆژوو بێت کە تێیدا لە گومان دایە-ئایا ڕەمەزانە یان نا- ئەوە سەرپێچی لەبابی قاسم ﷺ کردوە.

بەڵام هەندێك لە زانایان نەك بەدروست (جائز) بگرە بە پێویستی دەزانن کە ڕۆژی ناوبراو بەمەبەستی ڕەمەزان بگرنو چەند شتێکیش بە بەڵگە دێننەوە یەکێکیان ئەم قسەیەی (أبو هریره)یە خوا لێی ڕازی بێ: ﴿لأن أصوم الیوم الذي یشك فیه من شعبان أحب اليَّ من ان أفطر یوما من رمضان) رواه البیهقي﴾، واتە: ئەگەر ئەو ڕۆژە بگرم کە گومانی تێدایە لە شەعبان بێت پێم خۆشترە کە ڕۆژێك لە ڕەمەزان بخۆم.

بەڵام (نووي) زۆر چاك پشتگیری لەڕای جەماوەر کردوەو سەری خستوەو کارێکی بەڕای بەانبەر کردوە کە نەتوانێ ڕاست بێتەوە[3].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٢٨، وە (فقه السنة)، ج١، ص٥٩١.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٢٦.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٢٨-٤٤٨.

ئنجا خوێنەری بەڕێـز جگە لەم ڕۆژە دیاریکراوانە چەند حاڵەتێکی دیکەش هەن کە ڕۆژووگرتنیان تێدا قەدەغە یان لانی کەم ناپەسندە، کە لـە خاڵـەکانی دیکـەدا باسیان دەکەین.

هەشـت: ڕۆژووگرتن بێ پسـانەوەو بێبواردن (صـیام الدهـر):

ئەمیش دوای ئەوەی کە لەسەر ئەوە یەکدەنگ بوو ون کـە ئەگـەر هـاتو ئـەو ڕۆژانەی ڕۆژووگرتنیان تێدا قەدەغە کراوە نەی بواردن، ئەوە دروسـت نیـە، لەسـەر ئەوە کە ئایا ئەگەر ڕۆژەقەدەغەکراوەکانی بواردن دروستە یان نا؟! ڕایان جیـاوازە، بەشێکیان[1] بەمویاحو دروست بگرە بە پەسەندی دەزانن، مـادام لـەڕو لاوازیـیو ئەركو کاری گرنگترو گەورەتر چواندنی بەدوادا نەیەت، بەشێکیشیان هەرچۆن بـێ هەر بەناپەسندی دەزانن.

جا بەسەرنجدانی دەقەکانی سوننەت کە لەوبارەوە هاتوون دەردەکـەوێ کـە ڕای دووەم بەهێزترو بەڵگەدارترە، با بزانین چۆن؟!

* ((عبدالله بن عمرو) گێڕاویەتەوە دەڵێ: هەواڵ بە پێغەمبەری خـوا ﷺ دراوە کە من گوتوومە: سوێند بـەخوا هـەتا بـژیم هەمیـشە ڕۆژێ بـە ڕۆژوو دەبمو شەوێش هەڵدەستمەوە بۆ شەونوێژ-، منیش پێم گوت: لە جێی بابـمو دایکـم وام گوتوە، فەرمووی: ((**فانك لاتستطيع ذلك، فصم وأفطر، وقم ونم، وصم من الشهر ثلاثة أيام فأن الحسنة بعشر أمثالها وذلـك مثـل صيام الـدهر**)) واتـە: بێگومان ئەوەت بۆ ناکرێ، بـەڵام ڕۆژوو بگـرەو بواریـشی بدەیـە، وە شـەوێ هەستەوەو بشخەوە، وە لە مانگێ سێ ڕۆژان بەڕۆژوو بـە چـونکە چـاکە یـەك بەدەیە، وە ئەوە وەك ڕۆژووگرتنی تێکڕای ساڵێیە.

---

١) کە (نووي) بە (عامة العلماء)یان دادەنێ، بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤١٦.

منیش گوتم: لەوە چاکترم لـە توانادایـە، فـەرمووی: ((**فـصم يومـا وأفطـر يومين**)) (دەجا ڕۆژێك بگرەو دوان ببوێرە) گوتم: لەوەش چاکترم لـە توانادایـە، فەرمووی: ((**فصم يوما، وأفطر يوما، فذلك مثل صيام داود عليه السلام وهو أفضل الصيام**))، (دەجا ڕۆژێك نا ڕۆژێك بەرۆژوو بە وەئەوە وەك ڕۆژووگرتنـی داوودە عليه السلام وە ئەوە چـاكترین ڕۆژوو گرتنـە)، گـوتم: لـەوەش چـاكترم پێدەكرێ، فـەرمووی: (لا أفـضل مـن ذلـك)، (لـەوە چاكتـــر نیـە). (بخـاری ومسلم) گێڕاویانەتەوە[1].

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**لا صام من صـام الأبـد، لاصـام مـن صام الأبد**)) رواه البخاري ومسلم عن عبدالله بن عمرو بن العـاص رضـي الله عنهما، واتە: هەركەسـێك هەمیـشە بـەرۆژووبێ ڕۆژووی نـەگرتوە، (زانایـان گوتوویانە مەبەست ئەوەیە كە پاداشتی ڕۆژووگرتنی نیە، یان هەر ڕۆژووەكەی دروست نیەو، بۆی بەرنەكەوتوە، یان مەبەست دووعا لێكردنیەتی)[2].

كەواتە: بەپێی ئەم دوو فەرموودەیەی پێغەمبـەر ﷺ (لا أفـضل مـن ذلـك) وە (لاصام من صام الدهر)، ئەوە هیچ كە ڕۆژووگرتنی تێكڕای ساڵو ڕۆژگار شـتێكی پەسەندو سوننەت نیە، بگرە دروستو ڕەواش نیە، جا هەرچەندە (إبن حجر)[3] ڕای (إبن حزم)ی بە ڕیزپـەڕ (شـاذ) دانـاوە كـە گوتوویـەتی، ئـەو جـۆرە ڕۆژووگرتنـە حەڕامە[4]، بەڵام من پێم وایە ڕایەكەی بەهێزو پێزە، چونكە پـشتگیریی كـراو بـە سوننەتی پێغەمبەری بەڕێزە ﷺ.

---

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٤٠، رقم الحديث: ١٩٧٦.
٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٤٣، كە لە (ابن العربي المالكي) نەقڵی كردوە.
٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٧٤٣.
٤) بڕوانە: (المحلی شرح المجلی)، ج٦، ص١٩٨، مسألة:٧٩٠.

بەڵام پێم وایە ناشگونجێ بە گشتی ڕۆژووی ناوبراو بە حەڕام دابنێین چونکە، چەند فەرموودەیەکیش هەن کە لێیان دەفامرێتەوە ڕۆژوو نەپساندنەوەش دروستو ڕەوابێ، بۆ وێنە:

((عن عائشة أن حمزة بن عمرو الأسلمي رضي الله عنه سأل النبي ﷺ فقال: يا رسول الله أني رجل أسرد الصوم، أفأصوم في السفر؟! فقال: صم إن شئت وأفطر إن شئت)) رواه مسلم واصحاب السنن الاّ إبن ماجة، واته: (حمزة بن عمرو الأسلمي) خوا لێی ڕازی بێ پرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کرد گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا من پیاوێکم ڕۆژوو ڕیز دەکەم- واتە زۆر ڕۆژووان دەگرمو نایپسێنمەوە – جا ئایا لە سەفەریش بەڕۆژووبم؟ فەرمووی: ئەگەر حەزت کرد بەڕۆژووبەو ئەگەر حەزیشت کرد مەگرە.

کەواتە: واپێ دەچێ ڕای ڕاست ئەوەبێ کە ئەگەر بابای ڕۆژووگر دووچاری زیان بوو یان هەقو مافێکی فەوتاند، بەهۆی ئەو جۆرە ڕۆژووگرتنەوە، ئەوە وەك (إبن حزم) گوتوویەتی حەڕامە، ئەگەر نا موباحو ڕەوایە، هەرچەندە مادام پێغەمبەری خوا ﷺ بەڕۆژووی ڕۆژناڕۆژێکی فەرمووە (أفضل الصيام)، دیارە ئەو جۆرە- بۆ کەسێك بیەوێ ڕۆژووی زۆر بگرێ- چاکترین جۆرە ڕۆژووگرتنە.

نۆ: دروست نیە یان لانی کەم ناپەسندە کە ژن بەبێ مۆڵەتو ئاگاداریو ڕەزامەندیی مێردی ڕۆژووی سوننەت بگرێ:

وە ئەگەر ژن بەبێ ڕێ پێدانی مێردەکەی بەڕۆژوو بوو مێردەکەی بۆی هەیە بەهۆی چوونە لایەوە ڕۆژووەکەی لێ تێك بدات، چونکە هەقو مافی جینسی مێردەکەی فەڕزەو لەکاتی تێك گیرانیشدا سوننەت بە قوربانی فەڕز دەکرێ، لەوبارەشەوە چەندان فەرموودە هەن، بۆ وێنە:

* **((عن أبي هريرة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ لايحل للمرأة أن تصوم و زوجها شاهد إلاّ بأذنه))** رواه البخاري ومسلم وأحمد وأصحاب السنن سوى النسائي، وهذا لفظ البخاري، واتە: ژن بۆی ڕەوا نیە مادام مێردەکەی لەماڵ بێ، بەبێ ڕێ پێدانی وی بەڕۆژوو بێت.

ئاشکراشە کە مەبەست لێرەدا ڕۆژووی سوننەتە، چونکە ڕۆژووی فەرز جا چ لەکاتی خۆیدا بێت چ گێڕانەوە یان لە خۆگرتن و کەففارەت بێت ئیزنی ناوێ.

دیارە هەندێك لە زانایانیش ڕایان وایە کە ئەو جۆرە ڕۆژووگرتنە تەنیا ناپەسندەو حەرام نیە، بەڵام بە پێی ئەو فەرموودەیەی سەرێ ڕای یەکەم ڕاست ترە، هەرچەندە ئافرەتێك لەحاڵەتی وادا ڕۆژووبگرێ، ئەگەر ڕۆژووەکەی بردەسەرێ، هەر بەردەکەوێ، بەڵام لەسەر مۆڵەت وەرنەگرتنەکەی گوناحبارە.

هەروەها ئەگەر ژن مێردەکەی لە سەفەر یان نەخۆشی سەرجێگابوو، بۆی هەیە بەبێ مۆڵەت وەرگرتن بەڕۆژوو بێت(١).

دە: پێکەوە لکاندنی دوو ڕۆژوو یان زیاتر (الوصال):

ئەمیش وەك زانایان گوتوویانە: بریتیە لەوە کە بابای ڕۆژووگر دوو ڕۆژ یان زیاتر بەڕۆژوو بێت بێئەوەی بەربانگ و پارشێو بکات هیچ خواردن و خواردنەوەیەکی بچێتە هەناوەوە، بەڵام ئەگەر هیچی خواردو خواردەوە هەرچەندە کەمیش بێت بە (وصال) دانانرێ، هەروەها دواخستنی خواردن و خواردنەوەی بەربانگ بۆ پارشێو دروستەو بە (وصال) دانانرێ(٢).

---

١) لەوبارەوە سەرنجی ئەم سەرچاوانە بدە: (المجموع)، ج٦، ص٤١٩، وە: (المحلى)، ج٦، ص٢١٢، مسألة٨٠٤، وە (فقه السنة)، ج١، ص٥٩٢.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٧٤، وە (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٢٩٩٠.

جا زۆربەی هەرەزۆری نزیك بەیەكدەنگی (اجماع) زانایان (وصال) بەنا پەسەندو نادروستو بگرە بە قەدەغەكراو (حرام)ی دەزانن، كەمێكیشیان بە موباحو ڕەوای دادەنێن، ژمارەیەكیش لە زانایان وەك: (احمد واسحاق وإبن امنذر وإبن خزيمة)و هەندێك لە مالیكییەكان (وصال) هەتا پارشێو (سحر) بەدروست دەزانن، وە زۆربەی شافیعییەكانیش دەڵێن بەربانگ نەكردنەوەو دواخستنی بۆ پارشێو بە (وصال) دانانرێ، چونكە (وصال) ئەوەیە كە لەهیچ بەشێكی شەوێدا هیچ نەخواتو ڕۆژووەكان پێكەوە بلكێنێو پێكەوە پەیوەست بكاتو هیچ خواردنو خواردنەوەیان نەكەوێتە نێوان[1].

ئێستاش با سەرنجی چەند فەرموودەیەكی پێغەمبەر ﷺ بدەین دەربارەی (وصال):

* ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: نهى رسول الله ﷺ عن الوصال، قالوا: انك تواصل! قال: إني لست مثلكم إني أطعم وأسقى)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ (وصال)ی قەدەغەكردوە، گوتیان: ئەدی بۆچی تۆ (وصال) دەكەی؟ فەرموی: من وەك ئێوە نیم، من خواردنو خواردنەوەم دەدرێتێ.
* (عن ابي سعيد الخدري) خوا لێی ڕازی بێ لە پێغەمبەری بیستوە فەرموویەتی: (وصال) مەكەن، هەركامێكتان ویستی (وصال)بكات با هەتا پێش بەرەبەیان بیكات.

زانایان دەربارەی فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ (إني أطعم وأسقى) زۆر قسەیان كردوە، بەڵام واپێدەچێ ئەو ڕایەیان كە دەڵێ:

مەبەست ئەوەیە كە هێزو پێزی خواردنو خواردنەوەی پێدەدرێ (أعطى قوة الطاعم والشارب) لە هەموویان ڕاستترو ماقووڵتر بێت، وەك (نووي)

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٢٠.

گوتوویەتی[1]، وە بێگومان ئەم ڕایە لەگەڵ ئەوەی کە (إبن حجر العسقلانی) لە (إبن القیم الجوزیة) وە نەقڵی کردوە کە دەڵێ: واتە بەبیر لێکردنەوەو تێوەڕامانی بەرزیو مەزنی خۆیەوە سەرقاڵم دەکاتو وام لێ دەکات کە لەبەر ڕۆچوونو نقووم بوون دەربارەی ناسینیو خۆشویستنیو بەگەورە گرتنیدا نەمپەرژێتە سەر هەستکردن بە برسیەتیو تینوێتی، تێك ناگیرێن، چونکە ئەوەی (إبن القیم) گوتوویەتی تەفسیرو ڕوونکردنەوەی ڕای ناوبراوو هەڵبژێرراوە[2].

١) بڕوانە: (شرح صحیح مسلم)، ج٥، ص٢٩٩١

٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧٢٥.

www.alibapir.com

بەنـدی پێـنـجـەم

ئیعتـیکـــاف (الأعتـكـاف)

www.alibapir.com

خوا پشتیوان بێ لە چەند خاڵێکدا بە کورتی باسی ئیعتیکاف دەکەین:

١- ئیعتیکاف چیەو چۆنە؟!

وشەی (إعتكاف) لە ئەسڵی زماندا بریتیە لە مانەوەو پەیوەست بوون بەشوێنێکەوە، یان بە شتێکەوە (لزوم الشيء أو مكانٍ وحبس النفس عليه)[١]، لە زاراوەی شەرعیشدا بریتیە لە مانەوەی کەسێکی تایبەت بە شێوەیەکی تایبەت لە مزگەوتدا (المقام في المسجد من شخص مخصوص على صفة مخصوصة)[٢].

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿...وَلَا تُبَٰشِرُوهُنَّ وَأَنتُمۡ عَٰكِفُونَ فِي ٱلۡمَسَٰجِدِۗ ...﴾ البقرة ١٨٧، واتە: وە لە کاتێکدا کە لە مزگەوتەکاندا لە ئیعتیکاف دان مەچنە لایان –واتە لەگەڵ ژنەکانتان جووت مەبن-.

٢- حوکمەکەی:

وە زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە چوونە ئیعتیکاف سووننەتەو فەرز نیە[٣]، وە ئیعتیکاف (جوار)یشی پێ دەگوترێ‌و هەم لە قورئانی بەپێزداو هەم لە سوننەتی پێغەمبەری پایەبەرزو بەڕێزیشدا باسی کراوە، خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿...وَلَا تُبَٰشِرُوهُنَّ وَأَنتُمۡ عَٰكِفُونَ فِي ٱلۡمَسَٰجِدِۗ ...﴾ البقرة ١٨٧.

لە سوننەتیشدا بە هەردووك وشەی (جوار)و (إعتكاف) هاتوە:

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٦٨، وە (فتح الباري)، ج٤، ص٨٠٥.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣١٤٧، وە بڕوانە: (فتح الباري) ج٤، ص٨٠٧.

* ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان رسول الله ﷺ يعتكف العشر الأواخر من رمضان)) رواه مسلم.
* ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان النبّي ﷺ يصغي إليّ رأسه وهو مجاور في المسجد فأُرَجِّلُه وأنا حائض)) رواه البخاري، واتە: پێغەمبەر ﷺ سەری خۆی لێم نزیك دەخستەوە لە حاڵێكدا كە لە مزگەوت لە ئیعتیكافدا بوو منیش هەرچەندە لە حەیزدا بووم سەریم شانە دەكرد.

٣- كاتەكەی:

زانایان دەربارەی كاتی تێدا چوونە ئیعتیكافەوە بە گشتی دوو رایان هەن: هەرچی (شافعیو أحمد وداود الظاهري)و ڕایەكی (أبو حنیفة)ەن دەڵێن: لە هەموو كاتەكانی شەوو ڕۆژدا دروستە چ كەم بێ زۆر.

بەڵام مالیكو ڕای باوی (أبو حنیفة) دەڵێن: دەبێ بەلای كەمەوە ڕۆژێكی تەواو (یوم بكامله) بێ، چونكە ئەوان رایان وایە كە بەڕۆژووبوونیش مەرجە بۆ چوونە ئیعتیكافەوە[1].

بەڵام وەك (نووي) گوتوویەتی[2] رای یەكەم بەهێزترە، چونكە ئیعتیكاف لە ئەسڵی زماندا بەمانەوە دێتو، شەرعیش تایبەتی كردوە بەمانەوە لە مزگەوتدا بەمەبەستی خواپەرستی، بەڵام هیچ سنووری بۆ دیاری نەكردوە، كەواتە لەسەر ئەسڵی ماناكەی بهێڵرێتەوە، لەخاڵی چوارەمیشدا باسی ڕۆژوو لەگەڵ گرتنی دەكەین.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٨٠-٤٨١.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٤- مەرجەکانی:

ئەو مەرجانەی کە زانایان لەسەریان ڕێك کەوتوون بۆ کەسێك کە دەچێتە ئیعتیکافەوە (الشخص المعتكف) ئەمانەن:

١- مسوڵمان بوون.

٢- عاقڵ بوون.

٣- پاك بوون بۆ پیاو لە لەش پیسی (جنابة)و بۆ ئافرەت لە لەش پیسیو لە بێ نوێژیش[1].

٤- لە مزگەوت دا بوون[2].

٥- لە ڕۆژێك کەمتر نەبێ —واتە لە سپێدەی بەیان هەتا ڕۆژئاوابوون-.

٦- وێڕای ڕۆژوو گرتن بێت.

جا پێشتر ئاماژەیەکمان بە مەرجی پێنجەم کردو ئەو ڕایەمان پەسەند کرد کە دەڵێ: بەمەرج گرتنی کەمتر نەبوونی ماوەی ئیعتیکاف لە ڕۆژێك، ڕایەکی بێهێزە.

بۆ مەرجی شەشەمیش کە زۆربەی زانایان وەك: (الزهري ومالك وأوزاعي وثوري وأبو حنيفة وأحمد وإسحاق)، بەمەرجیان گرتوەو هەندێکیشیان وەك (شافعي وأبو وثور وداود الظاهري وأحمد) لە ڕاسترین ڕیوایەتیدا، گوتوویانە: مەرج نیە[3]، هەر بە کورتی دەڵێین:

---

١) بڕوانە: (المجموع) ج٦ص٤٦٩.

٢) بڕوانە: (فتح الباري) ج٤، ص٨٠٦، بەڵام (أبو حنيفة) ڕای وایە کە بۆ ئافرەت مۆڵەت هەیە کە لەو ژوورەیدا کە نوێژی تێدا دەکات لە ماڵێ بچێتە ئیعتیکافەوە.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٧٧.

أ- هیچ کام لەو دەقانەی کە بەناوی پێغەمبەرەوە ﷺ لەبارەی بەمەرج گرتنی ڕۆژوو بۆچوونە ئیعتیکاف گێڕرانەوە ڕاست نینو لە مەحەکی زانایانی فەرموودەناس (العلماء المحدثون) دەرچوونەو هەموویان لاواز (ضعیف)ن.

ب- بەڵام چەند فەرموودەیەکی ڕاستو ڕاشکاو (صحیح وصریح) هەن بۆ ئیسپاتی ئەوە کە ئیعتیکاف بەبێ ڕۆژووگرتنیش دروستە، هەرچەندە سوننەتو پەسەند وایە ڕۆژووگرتنی لەگەڵ بێت، بەڵام مەرج نیە، بۆ وێنە:

* **((عن عائشة أن النبّي ﷺ اعتكف العشر الأول من شوال))** رواه مسلم بهذا اللفظ والبخاري بلفظ آخر، واتە: پێغەمبەر ﷺ دە ڕۆژەکانی سەرەتای شەووال چووە ئیعتیکافەوە، جا ئاشکرایە کە یەکەمین ڕۆژی مانگی شەووال ڕۆژی جەژنی ڕەمەزانەو ڕۆژووگرتنی تێدا قەدەغەیە!

* **((عن عمر ﷺ أنه نذر أن يعتكف ليلة فقال له النبّي ﷺ: أوف بنذرك))** متفق عليه، واتە: عومەر خوا لێی رازی بێ شەوێك ئیعتیکافی لە خۆی گرتبوو، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: ئەوەی لە خۆتت گرتوە ئەنجامی بدە.

* **((عن ابن عباس ﷺ أن النبّي ﷺ قال: ليس على المعتكف صيام إلا أن يجعله على نفسه))** رواه الحاكم في المستدرك وقال على شرط الشيخين، ورواه الدار قطني، واتە: بابای چووە ئیعتیکاف ڕۆژووگرتنی لەسەر نیە، مەگەر بۆ خۆی لەسەر خۆی پێویستی کردبێ[1].

---

* و * ئەمە ڕای دیکەشیان هەیە.

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٧٨-٤٧٩، وە بڕوانە: (الروضة النديَّة شرح الدرر البهية)، ج١، ص٣٥١-٣٥٢.

٥- فــەرزو پایەكــانی:

ئیعتیكاف لە دوو پایەو فەرزی بنەڕەتی پێك دێت[١]:

یەكەم: مانەوە لە مزگەوت بەمەبەستی خواپەرستیو طاعەت:

دووەم: نیــازو مەبەســت (النیــة القـصد) لــە دڵــدا هــەبوون لــە ســەرەتای دەســت بەكاركردنەوە تا كۆتایی.

شایانی باسیشە كە زانایان پــاش یەكـدەنگ بوونیــان لەســەر ئــەوە كــە دەبــێ ئیعتیكاف لە مزگەوتدا بێتو لە شوێنی دیكــەی غــەیری مزگەوتــدا بەرناكــەوێ، لەبارەی مزگەوتێك كە بۆچوونە ئیعتیكافەوە بشێ ڕایان جیاوازە، هەیانە پێی وایە كە تەنیا لە مزگەوتی پێغەمبەردا ﷺ لە مەدینە دروستە[٢]! هەشــیانە رای وایــە كە دەبێ لە یەكێك لە سێ مزگەوتەكان (مزگەوتی حەرام، مزگــەوتی پێغەمبــەری ﷺ، مزگەوتی ئەقصا)دا بێ[٣]، هەندێكیشیان گوتوویانــە لــە هــەر مزگــەوتێكی جومعە تێدا كراو (جامع)دا دروستە[٤].

(أبو حنیفة وإسحاق وأبو ثــور)یــش گوتوویانــە: هــەر مزگــەوتێك پێــنج نوێــژە فەڕزەكانی بە كۆمەڵ تێدا بكرێن ئیعتیكافی تێدا دروستە[٥].

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٢٠، وە: (المجموع)، ج٦، ص٤٧١ وە ٤٨٧،٤٨٦.

٢) ئەم رایە لە (سعید بن المسیب) گێڕراوەتەوە، بــەڵام (نــووي) گومــانی لەبارەیــەوە هەیــە، بڕوانــە: (المجموع)، ج٦، ص٤٧٤.

٣) ئەمیش لە (حذیفة بن الیمــان) خوا لێی رازی بێ گێڕراوەتەوە، بڕوانە سەرچــاوەی پێــشوو هــەمان بەرگو لاپەڕە.

٤) ئەمیش ڕای (الزهري والحاكم وحماد)ە، هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕەی پێشوو.

٥) بڕوانە سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگو لاپەڕە، وە: (فقه الـسنة)، ج١، ص٦٢٠-٦٢١. وە بڕوانە: (نیل الأوطار)، ج٤، ص٣٦٠-٣٦١.

واش پێدەچێ رای (مالك وشافعي وداود الظاهري) کە (شوکاني)یش بەلایدا شکاوەتەوە لە هەموو ڕایەکانی دیکە ڕاستتر بێت، کە دەڵێ: ئیعتکاف لە هەموو مزگەوتێکدا دەبێ، چونکە -وەك (نووي) گوتوویەتی:-خوای پەروەردگار بە گشتی فەرموویەتی: ﴿... وَأَنتُمْ عَٰكِفُونَ فِى ٱلْمَسَٰجِدِ ... ﴿١٨٧﴾ البقرة﴾، وە هیچ بەڵگەیەکی ئەوتۆش -لە سوننەتدا- نیە کە چەمکی فراوانو گشتی: (المساجد) تایبەت بکات بە هەندێك جۆرە مزگەوتەوە[1]، بەڵکو هەر ئەم ڕایە ڕاستەو تەواوە.

٦- چ شتێك بۆ بابای چووە ئیعتیکافەوە سوننەتە؟!

دیارە ئەو کە دەچێتە ئیعتیکافەوە بەمەبەستی طاعەتو بەندایەتی بۆ خوا کردنو بیرکردنەوە ڕامانو بەخۆدا چوونەوەو لە خوا نزیك بوونەوە ئەو کارە دەکات.

کەواتە سوننەتە هەمیشە سەرگەرمی ئەو شتانە بێت کە ئەو ئامانجەی بۆ مسۆگەر دەکەنو خۆی لەهەر قسەو ڕەفتارێکی دیکە بپارێزی، ئەگەرنا هەر تەنیا بەمانەوەی لە مزگەوتو بەنیازو مەبەستی طاعەتو خواپەرستییەوە، ئیعتیکافەکەی دێتەدی[2].

٧- ئەو شتانەی بۆ بابای چووە ئیعتیکافەوە ڕەوان، چین؟

زانایان لەسەر ئەوە ڕێك کەوتوون کە بابای (معتکف) بۆی هەیە بۆ تارەت گرتنو دەست نوێژگرتن لە مزگەوت بچێتەدەرێ[3]، هەروەها ئەگەر مزگەوتەکە

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢) چونکە ئەو جۆرە مانەوەیە لە مزگەوتدا خۆی لە خۆیدا خواپەرستییە، بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣١٤٧.

٣) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٨٠٨، وە (المجموع)، ج٦، ص٤٨٨-٤٨٩.

جومعەی لێنەکرا لەسەری پێویستە بۆ نوێژی جومعەش بچێتە دەرێ[1]، هەروەها زۆربەی زانایان ڕایان وایە کە بۆ بابای چووە ئیعتیکافەوە سوننەتە کە لەنێو مزگەوتدا سەردانی نەخۆش بکاتو نوێژ لەسەر جەنازە بکات، بەڵام ئەگەر بۆ ئەو شتانە بچێتە دەرەوەی مزگەوت ئەوە ئیعتیکافەکەی هەڵدەوەشێتەوە، مەگەر بۆ دەستنوێژو پێویستی (حاجة) بچێتەوەماڵو بەسەر ڕێگاوە لە نەخۆشەکە بپرسێ ئەمەیان زۆربەی زانایان بەدروستی دەزانن[2].

بەڵام ئەگەر بەتۆبزی (إكراه) برایە دەرێ یان لەبیری چوو، ئەو زانایان یەکدەنگن لەسەر زیان نەگەیشتن بە (ئیعتیکاف)ەکەی[3]، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**رفع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه**)) وەك پێشتر باسمان کردوە.

ئەمەش چەند دەقێکی سوننەت لەوبارەوە:

* ((**عن عائشة رضي الله عنها قالت: وإن كان رسول الله ﷺ ليدخل عليَّ رأسه وهو في المسجد فَأُرَجِّلُهُ، وكان لا يدخل البيت إلا لحاجة إذا كان معتكفا**)) متفق عليه، واتە: وە پێغەمبەری خوا ﷺ سەری خۆی بۆ دەهێنامە ژوورێو بۆم شانە دەکرد وە جەستەی لە نێو مزگەوتێدا دەبوو، وە کاتێك کە لە ئیعتیکافدا بووایە مەگەر بۆ پێویستی (تارەت گرتن) ئەگەرنا نەدەهاتە ماڵ.

* ((**عن عائشة رضي الله عنها قالت: إن كنت لأدخل البيت للحاجة والمريض فيه فما أسأل عنه إلا وأنا مارة**)) رواه مسلم، واتە: من جاری وابوو دەچوومەوە ماڵ بۆ پێویستی[4] و نەخۆشیش لەوێ بووە، بەڵام بەسەر پێوە نەبێ لێم نەپرسیوە.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٥٠١.
٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٨٠٨.
٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٥٠٨.
٤) مەبەست لە پێویستی (حاجة) تارەت گرتنە.

دیارە هەندێکیش لە زانایان سەردانی نەخۆش‌و شوێنکەوتنی جەنازەیان بۆ بابای چووە ئیعتیکافەوە بەڕەوا زانیوە، بەڵام قسەکەیان بێ‌هێزەو ڕای زۆربەو جەماوەری زانایان ڕاست ترە[1].

٨- ئیعتیکاف بەچی هەڵدەوەشێتەوە؟

ئیعتیکاف بەنەمانی یەکێك لەو شتانەی کە بۆ خودی بابای (معتكف) بەمەرج گیراون کە (مسوڵمانەتی‌و عاقڵ بوون‌و پاکی لەش لە پیسی وبێ‌نوێژی)ین، وە بەنەمانی یەکێك لە دوو فەرزو پایەکانی ئیعتیکاف کە (نیەت‌و لە مزگەوتدا مانەوە)ن، هەڵدەوەشێتەوە، کەواتە: هەرکاتێك بابای (معتكف) کافر بوو، یان شێت بوو، یان لەش پیس‌و بێ‌نوێژ بوو، یان نیەتی ئیعتیکافی گۆڕی یان بەبێ عوزری ڕێپێدراو لە مزگەوتێ چووە دەرێ، ئەوە ئیعتیکافەکەی هەڵوەشاوەتەوە.

دوو تێبینی:

١- چوونە دەر بۆ چەند کارێکی دیکەی وەك: (خواردن‌و خواردنەوە، شایەدی دانێك کە پەکی لەسەر وی کەوتبێ، کەڵەشاخ لەخۆگرتن، چارەسەری خۆ کردن لە نەخۆشی) زانایان ڕایان جیاجیایە بۆ هەڵوەشانەوەو هەڵوەشانەوەی ئیعتیکاف‌و هەندێکیان دەڵێن بە موتڵەقی پێیان هەڵدەوەشێتەوەو، هەندێکیشیان کە (ثوري وشافعي وأحمد) لە ڕیوایەتێکیدا، لەنێویاندان دەڵێن: ئەگەر لە سەرەتای چوونە ئیعیتکافییەوە بەمەرجی گرتبن زیانیان نیە ئەگەرنا پێیان هەڵدەوەشێتەوە، بەڵام هەر کام لەوشتانە لەلای شافیعییەکان ڕا جیایی (اختلاف)یان تێدایە[2].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٥٠٠.

٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٨٠٨، وە (المجموع)، ج٦، ص٤٩٣-٤٩٤.

٢- بەڵام زانایان لەسەرە ئەوە یەکدەنگن کە بابای چووە ئیعتیکافەوە بۆ هەر ئیش‌و کارێکی دیکەی موباح بۆی هەیە هەتا دەرگای مزگەوت بچێ، چونکە وەك لە (صحيح البخاري)دا هاتوە لەژێر ناونیشانی: (باب هل يخرج المعتكف لحوائجه إلى باب المسجد؟!)دا، پێغەمبەری ﷺ کاتێك (صفية)ی هاوسەری خوا لێی ڕازی بێ لە مزگەوتێ سەردانی کردو ئەویش –واتە پێغەمبەر ﷺ- لە ئیعتیکاف دا بوو، پاش هەستانی (صەفییە) پێغەمبەر ﷺ هەتا دەرگای مزگەوت بەڕێی کردو لەگەڵی چوو[1].

٩- گێڕانەوەی ئیعتیکاف (قضاء الإعتكاف):

زانایان سەرجەم لەسەرئەوە یەکدەگن کە ئەگەرئیعتیکافەکە لەخۆگیراو (منذور) بوو ئەوە پێوستە بگێڕرێتەوە،[2] بەڵام ئەگەر سوننەت (تطوع) بوو، ئەوە مەگەر خاوەنەکەی وەك سوننەت جێبەجێ کردنێك حەزبکات ئەگەرنا لەسەری فەرز نیە، بەڵام (مالك) هەرچۆنێك بێ گێڕانەوەی بەپێویست دەزانێ[3]، دیارە ڕای زۆربەی زانایانیش وێچووترە، بەبەڵگەی ئەوە کە (بخاري) لە (عائشة)ی گێڕاوەتەوە: کاتێك پێغەمبەر ﷺ وەك عادەتی خۆی لە دە ڕۆژی کۆتایی ڕەمەزاندا چووە ئیعتیکافەوەو ژمارەیەك لە خێزانەکانیشی خوا لێیان ڕازی بێ سەرو چادری گچکەیان لە مزگەوتدا هەڵداو چوونە ئیعتکافەوەو پێغەمبەریش ﷺ لەکاردانەوەی ئەوەدا ئیعتیکافەکەی خۆی شکاندو فەرمانی کرد چادرەکانیان پێچانەوە، پاشان پێغەمبەر ﷺ دە ڕۆژ ئیعتیکافەکەی خۆی لە مانگی شەووالدا

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٨١٣-٨١٤.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٥٢٠-٥٢١، وە (فقه السنة)، ج١، ص٦٢٨.
٣) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٨١٢.

گێڕانەوە، بەڵام بە هاوسەرەکانی نەگوت کە ئێوەیش دەبێ بیانگێڕنەوە. جا دیارە فەرز بووایە فەرمانی پێدەکردن بەگێڕانەوەی[1].

١٠- لەخۆگرتنی ئیعتیکاف لە مزگەوتێکی دیاریکراودا:

هەر کەسێك چوونە ئیعتیکافەوەی لە مزگەوتێکی دیاریکراودا لە خۆی گرت. ئەوە دەبێ جێبەجێی بکات، چونکە یەکێك لە سیفەتە بەرزەکانی بەندە چاکەکانی خوا وەفا کردنیانە بە (نذر)، وەك فەرموویەتی: ﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ الإنسان﴾، واتە: ئەوەی لە خۆیانی دەگرن جێبەجێی دەکەن، وە لە ڕۆژێك بیمیان هەیە کە مەترسییەکی بەربڵاوی هەیە.

هەروەها بەڵگەی تایبەتی جێبەجێکردنی لەخۆگرتن (نذر)ی ئیعتیکاف ئەم فەرموودەیەیە کە (بخاري) لە (إبن عمر)ەوە خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویەتەوە لەژێر ناوونیشانی: (باب إذا نذر في الجاهلية أن يعتكف ثم أسلم)دا هێناویەتی و، ئەوەی خوارەوە دەقەکەیەتی[2]:

* **((عن ابن عمر أن عمر ﷺ نذر في الجاهلية أن يعتكف في المسجد الحرام – قال: أراه قال: ليلة –قال له رسول الله ﷺ: أوف بنذرك))**، واتە: عومەر خوا لێی ڕازی بێ لە سەردەمی نەفامێتیدا لەخۆی گرتبوو کە لە مزگەوتی حەرامدا بچێتە ئیعتیکافەوە –گوتی: پێم وایە گوتی: شەوێك بوو –جا پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو: نەذرەکەت جێبەجێ بکە.

---

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٨١٢-٨١٣.

٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٨٢١.

پێشم وایە ئەمە سەرجەم زانایان لەسەری یەکدەنگن‌و تێیدا جیاواز نین، ئەوەندە هەیە زانایان گوتوویانە بێجگە لە سێ مزگەوتەکان (مزگەوتی حەڕام‌و مزگەوتی پێغەمبەر ﷺ‌و مزگەوتی ئەقصا لە قودس)، بابای لەخۆگر (ناذر) لەسەری پێویست نیە کە لە خودی ئەو مزگەوتەدا کە ئیعتیکافەکەی تێدا لەخۆی گرتوە، بچێتە ئیعتیکافەوە، چونکە بێجگە لەو سێ مزگەوتە کە دەقی سوننەت هەیە لەسەر پلەو پایەیان‌و ئیمتیازی خواپەرستی تێیاندا، مزگەوتەکانی دیکە وەك یەکن‌و، ئەگەر لەخۆگرتن (نذر)ەکەی بە موتڵەقی بووبێ لە هەر مزگەوتێکدا بیکات بۆی بەردەکەوێ[1].

لێرەشدا کۆتایی بەم بەندی پێنجەمەش دێنین‌و خوا یاربێ دەچینە سەر بەندی شەشەم‌و کۆتایی لەم دروشمی سێیەمە.

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٢٨-٦٢٩.

www.alibapir.com

له تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
عەلی باپیر/AliBapir
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
عەلی باپیر/AliBapir
archive.org/details/@alibapir
کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
www.alibapir.net
کوردی - عربي - English
AliBapir
Google Play
App Store
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

بەنــدی شــەشــەم

بەرهــەمو ســوودەکانی ڕۆژووگــرتنو چــوونە ئیعتــیکافــەوە

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

خوێنــەری بەڕێز!

هەرچەندە بابای مسوڵمان کە خواپەرستییە جۆراوجۆرەکان جێبەجێ دەکات دەبێ تەنیاو تەنیا مەبەستی ڕازیکردنی خواو وەدەستهێنانی پاداشتو بەهەشتەکەی بێت.

بەڵام لە سۆنگەی ئەوەوە کە هەموو ئەو ئەرکانەی خوای کاربەجێ بە بەندەکانی سپاردوون، پڕپڕن لە حیکمەتو بەرهەمو سوود بۆ جەستــەو عــەقڵو ڕووحو تــاکو خێزانو کۆمەڵگا لە دنیاو دوارۆژدا، شتێکی پەسەندو باشە کە هەوڵ بدات پەی بە حیکمەتو بەرهــەمو کەڵکــەکانی لــە خواپەرســتییەکان بــەرێ، بــۆ ئــەوەی هــەم دڵگەرمانەتر بەندایەتی بکاتو هەم هاتنەدی بەشێك لەبەرهەمو ســوودەکانی ئــەو ئەرکو خواپەرستی یانە بکاتە سەنگی مەحەكو تەرازووی ئەندازەی چاك یان خراپ ئەنجامدانی ئەو ئەركو خواپەرستییانە.

جا ئەوە ئێمەش لێرەشدا لــە کۆتــایی توێژینــەوەی ڕۆژووگــرتنو ئیعتیکافــەوە، هەوڵ دەدەین بەکورتی ئاماژە بە بەرهەم وکەڵکەکانی هەرکامێکیان بکەین.

١- بەرهــەمو ســوودەکانی ڕۆژووگــرتن :

یــەك: پاداشتێك کە بــەس خــوای پــەروەردگار ئەنــدازەو چــۆنیەتییەکەی دەزانــێ، چونکە خوای بەرزو مەزن لە فەموودەی قودسیدا فەرموویەتی: ((**كل عمل إبن آدم له إلا الصيام فإنه لي وأنا أجزي به..**)) رواه مسلم وأحمد والنسائي، وەك پێشتر لە بەندی یەکەمدا ڕوونــمان کردەوە.

دوو: شادبوون بە بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەی خوای بەخشەر، چــونکە (أبــو أمامــة) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: چوومە لای پێغەمبەری خوا ﷺو پــێم گــوت: کردەوەیەکم پێ بڵێ کە پێــی بــچمە بەهەشــت! ئــەویش فــەرمووی: ((**عليــك بالصوم فإنه لا عدل له**)) واتە: ڕۆژوو بگرە چونکە هــیچ شــتێك هاوتــای نیــە،

پاشان بۆ جاری دووەم چووەوە لای هەر فەرمووی ((**عليك بالصيام**)) رواه أحمد والنسائي والحاكم وصححه، واتە: خەریكی ڕۆژووگرتن ببە.

سێ: دووركەوتنەوەو چەپاڵەدران لە ئاگری دۆزەخ، چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((**مامن عبد يصوم يوما في سبيل الله إلا باعد الله بذلك اليوم وجهه عن النار سبعين خريفا**)) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن إلا أبا داود[1]، واتە: هەر بەندەیەك یەك ڕۆژ لەڕێی خوادا -یان لەكاتی جەنگو جیهاددا- بەڕۆژووبێ خوا بەو ڕۆژە حەفتا ساڵ ڕێ ڕووی لە ئاگر -ی دۆزەخ- دووردەخاتەوە.

چوار: پاكبوونەوەو داشۆردن لە چڵكو چەپەری گوناح، چونكە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**الصلوت الخمس والجمعة إلى الجمعة ورمضان إلى رمضان مكفرات لما بَيْنهن إذا اجتنبت الكبائر**)) رواه مسلم، كە پێشتر لە بەندی دووەمدا تەرجەمەمان كردوە.

پێنج: پارێزكاری (تقوى) بەرهەمی ڕۆژووگرتنە، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ١٨٣ ﴾ البقرة، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە، ڕۆژووگرتنتان لەسەر نووسراوە وەك چۆن لەسەر ئەوانەی پێش ئێوە پێویست كرابوو بۆ ئەوەی پارێزكاریی بكەن.

شەش: ڕۆژووگرتن قوتابخانەی تێدا فێربوونو ڕاهێنران لەسەر ڕەوشتە بەرزو جوانەكانە، وەك: لێبوردنو ڕقی خۆ قوتدانەوەو ئارام گرتن (صبر)و، جڵەوی نەفس توندكردنو خۆمەرزەم كردن لەئاقار ئارەزووەكاندا، هەر بۆیەش خوای پەنهان بینو كاریەجێ ڕۆژووگرتنی بە قەڵغانو سوپەر پێناسە كردوەو

---

١) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣٠٨٧.

فەرموویەتی: ((**والصيام جنّـة فإذا كان يوم صوم أحدكم فلا يرفث ولا يصخب ولا يجهل فإن شاتـمه أحـد أو قاتله فليقـل: إنـي صـائم مرتيــن**)) رواه مــسلم وأحمد والنسائي، وەك پێشتر لە بەندی یەکەمدا ڕوونــمان کردۆتەوە.

کەواتە ئەو کەسانەی کە بەهانەی بەڕۆژووبوونەوە خۆیان توورەو تۆسنو مۆنو مرچ دەکەنو لەگەڵ سێبەری خۆیان بەشەڕ دێن، با ئاگادار بن کە ڕۆژووەکــەیان بەس خۆتینووو برسی کردنەو ئەو ڕۆژووە نیە کە شەرع داوای کردوە.

حەوت: پەیدابوونو بەهێزبوونی خەسڵەتی بەرزو پەسەندی ئەمینــداری (الأمانـة)و هەست کردن بە چاودێری خوای پەنهان بین، چونکە بابای ڕۆژوەوان ئەگەر تەنیا لەبەر خوا نەبێتو هەست بە ئاگاداریو چاودێری وی نەکات کاتێك کە خەڵکی لێ دیار نەبێ دەتوانێ ڕۆژووەکەی بشکێنێ، بێئەوەی هیچ کەس پێــی بزانــێ، پێشتریش ڕوونــمان کردەوە کە مەبەست لە ڕستەی: ((**الصيام لـي وأنـا أجـزي به**))، رواه البخاري وأبو داود، کە لــە فــەرموودەی قودســی خــوای بێوێنــەدا هاتوە هەر ئەوەیە کە گوتــمان.

هەشت: پەیدابوونو بەهێزبوونی ئیرادەو عەزیــمەت لەسەر دینداریو خواپەرســتی، چونکە وەك چۆن ئەندامــەکانی جەستە بەجووڵاندنو کارپێکردنو وەرزش بەهێز دەبنو پتەو دەبن، ویست (إرادة)ی ئینسانیش بەهەمان شێوە، جا کەسێك لــە بەیانییەوە هەتا ئێوارە خۆی لە هەموو ئەو شتانە بگرێتەوە کە ڕۆژوویــان پــێ دەشکێ، وەك خواردنو خواردنەوەو خۆڕشاندنەوەو تۆو (مــني) هاتنــەوە، یــان ڕۆژوویان پێ سوك دەبێ[1] وەك: درۆو غەیبــەتو قــسەی ناشــیرینو ڕوانینــی حــەرامو قــسەو ڕەفتــاری پــووچ (لغــو)و زیــاد لــە پێویــست خــەوتنو قسەکردنو...هتد، هەر بۆیەش خــوای کاربــەجێ یــان پێغەمبــەری خــوا ﷺ

---

١) (إبن حزم) ڕای وایە، کە هەموو ئەو گوناحانەی قەدەغە کراون دەبنە هۆی ڕۆژوو شکاندن! بڕوانــە: (المحلی)، ج٦، ص١٢١، مسألة: ٧٣٤ (ويبطل الصوم أيضا تعمد كل معصية أي معصية كانت).

فەرموویەتی: ((**فإذا كان يوم صوم أحدكم فلا يرفث ولا يصخب ولا يجهل**))، بەڵێ بێگومان بابایەکی وا وردە وردە دەبێتە خاوەنی ئیرادەو عەزمێکی پتەوو دامەزراو لەسەر طاعەتو چاکەکاریو لە بەرانبەر گوناحو خراپەکاریدا.

نۆ: ڕوونو صافبوونی بیرو زەینو بەهێزبوونی عەقڵو هۆش لەسەر جێبەجێکردنی ئەرکو چالاکیەکانیان، چونکە شتێکی ئاشکراو جەربێنراوە کە کەم خۆریو خاڵی بوونی گەدە (معدة) کاریگەرییەکی زۆری هەیە بۆ ئازادبوونی عەقڵو دەست ئاوەڵا بوونی بۆ بیرکردنەوەو ڕامانو وردبوونەوەو هەڵێنجانو شت لەبەرکردنو...هتد، هەر بۆیەش لە (لقمان الحكيم) خوا لێی رازی بێ گێڕراوەتەوە کە بە کوڕەکەی خۆی گوتوە[1]: ((**يا بني إذا امتلأت المعدة نامت الفكرة، وخرست الحكمة وقعدت الأعضاء عن العبادة**))، واتە: ئەی کوڕە شیرینەکەم! هەر کات گەدە پڕبوو عەقڵ دەنویو هۆش لاڵ دەبیو ئەندامەکانیش لە خواپەرستی سست دەبن.

دە: ڕۆشنبوونەوەی دڵو دەروون، ئەمیش ڕاستییەکی روونە بۆ هەر کەسێك کە وەك شەرع گوتوویەتی بەڕۆژوو بووبێ، (أبو حامد الغزالي) خوا لێی رازی بێ لەوبارەوە گوتوویەتی[2]: ((**والأنسان رتبته فوق البهائم لقدرته بنور العقل على كسر شهوته ودون رتبة الملائكة لاستيلاء الشهوات عليه وكونه مبتلى بمجاهدتها، فكلما انهمك في الشهوات انحط إلى أسفل سافلين والتحق بغمار البهائم. وكلما قمع الشهوات ارتفع إلى أعلى عليين والتحق بأفق الملائكة، والملائكة مقربون من الله عزّوجل، والذي يقتدي بهم ويتشبه بأخلاقهم يقرب من الله كقربهم...**))، واتە: وە ئینسان پلەو پایەی لە سەرووی ئاژەڵانەوەیە چونکە بە ڕووناکی عەقڵ دەتوانێ جڵەوی ئارەزووی خۆی بگرێ، وە لە خوار

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص١٦١٨.

٢) بڕوانە: (إحياء علوم الدين)، ج١، ص٢٣٦.

پلەی فریشتانەوەیە، چونکە ئارەزووەکان بەسەریدا زاڵن‌و بەسەر شکاندنەوەو جڵەو توندکردنیان تاقی کراوەتەوە، جا ئینسان هەتا زیاتر سەرگەرمی ئارەزووەکانی بێت پتر بەرەو نزمی دەچێ‌و دەچێتە ڕیزی ماڵاتەوە، وە هەتا چاکتر ئارەزووەکانی کپ بکات‌و کۆنتڕۆڵ بکات باشتر بەرەو بەرزی دەچێ‌و دەگاتە ئاسۆی بڵندی فریشتەکان، جا بێگومان فریشتەکانیش لە خوای زاڵ‌و پایە بەرز نزیك خراوەن، کەواتە هەرکەسێکیش چاویان لێ بکات‌و خۆی وەك وان لێ بکات لەڕەوشت‌و خەسڵەتەکاندا ئەوە وەك ئەوان لەخوا نزیك دەبێتەوە.

یازدە: بەرهەمێکی دیکەی ڕۆژوو گرتن ڕاهێنانی ئینسانە لەسەر ڕێك‌و پێکی (نظام)و خووپێوەگرتنی، چونکە لە کاتێکی دیاریکراو وە چەند شتێکی دیاریکراوی لێ قەدەغە دەکرێ‌و هەتا کاتێکی دیاریکراو نابێ توخنیان بکەوێ، ئەمەش چاکترین مەشق‌و ڕاهێنانە لەسەر ئەسڵی پابەندی (إلتزام) بە ڕێك‌و پێکییەوە لە هەموو بوارەکانی دیکەی ژیان‌و گوزەراندا.

دوازدە: بەهێزکردنی هەست‌و نەستی برایەتی‌و یەکڕەنگی‌و یەکڕیزی لەنێوان مسوڵمانانددا لە سەرتاسەری جیهان‌و سەرجەم ئوممەتدا، چونکە هەموویان تێکڕاو وێکڕا بەڕۆژوو دەبن‌و پاشان کۆتایی بەڕۆژووگرتنیان دێنن‌و جەژن دەکەن.

سێزدە: گەشە پێدان‌و پتەوکردنی سۆزو بەزەیی‌و پەرۆشی سەبارەت بەهەژارو نەدارو برسییان، چونکە وەك ئاشکرایە ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان برسی‌و تینوێتیوونێکی گشتی‌و ناچارییەو دەوڵەمەندو نەدار حەتمەن دەبێ برسی‌و تینووبن، جا ئەگەر بۆ ئاتاج‌و نەدارو برسییەکان حاڵەتێکی ئاسایی‌یە، چونکە پێوەی ڕاهاتوون! ئەوە بێگومان بۆ دەوڵەمەندو دەستڕۆیشتووە تێرو پڕەکان حاڵەتێکی ڕیزپەڕو نائاسایی‌یەو بەو حاڵەتە نائاسایی‌یە کاتییەی خۆیان لە حاڵەتی ئاسایی‌و بەردەوامی هەژارو نەدارەکانیش ئاگادار دەبن، وەسەرئەنجام ئەگەر ویژدانیان پێشتر خەوتووش بووبێ بێدار دەبێتەوەو ئاگاداریان دەکات کە هەوڵێکیان بۆ بدەن کارێکیان بۆ بکەن‌و، بەمەش پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی نێوان

کۆمەڵگا پتەوو توندو تۆڵ دەبن‌و تۆکمە دەبێت.

چواردە: وە بەرهەم‌و سوودێکی دیکەی ڕۆژووگرتن بریتیە لە ڕەخساندنی دەرفەت‌و بوارێکی باش بۆ فێربوونی زانست، بەتایبەت شارەزابوانی قورئان کە خوێندن‌و بیر لێکردنەوەو تێگەیشتنی یەکێکە لە گەورەترین جۆرەکانی خواپەرستی‌و کاریگەرترین هۆیەکانی تەزکیەی نەفس‌و لە خوا نزیك بوونەوە.

پازدە: وە لە کۆتاییدا: یەکی دیکە لەبەرهەم‌و شوێنەوارەچاك‌و پاك‌و شەریفەکانی ڕۆژووگرتن ئەوەیە کە دەبێتە هۆی تەندروستی (الصحة) ولەش ساغی بەهۆی:

أ- پشوودان‌و ئاسوودەبوونی گەدەو کۆئەندامی هەرس‌و باقی کۆئەندامەکانی دیکەی نێو جەستە.

ب- نوێبوونەوەی خانەو شانەکان (الخلايا والأنسجة)ە جەستەو قوتاربوون لەو خانەو شانانەی کە پیربوون‌و لەکارکەوتوون.

ج- ڕزگاربوونی جەستە لە پاشماوەی خۆراکە هەرس نەکراوەکان‌و ماددە پەزمەندەبووو زیادەکان، بەکورتی: خۆ بژارکردن‌و خۆ تەتەڵەو لەبێژنگدانی جەستە.

د- ڕێ ئاسان بوون بۆ زاڵبوون بەسەر ئەو جۆرە نەخۆشییانەدا کە پارێز نەکردن لە خواردن‌و خواردنەوە بە گشتی، یان هەندێك جۆرە خواردن‌و خواردنەوە هۆکاری مانەوەو پەرستاندنیانە، بۆ وێنە: پارێزکردن لە شیرنەمەنی بۆ نەخۆشی شەکرەو....هتد.

دیارە هەر بۆیەش کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((صوموا تصحوا)) رواه ابو نعيم وابن السني عن أبي هريرة رضي الله عنه وهو حديث حسن، واتە: بەڕۆژووبن لەش ساغ دەبن، یان لەشتان ساغ دەبێتەوە[1].

---

١) بۆ نووسینی ئەم باسە (بەرهەم و سوودەکانی ڕۆژووگرتن) سوودێکی باشم لە کتێبی (الفقه الاسلامي وأدلته) د. وهبة الزحيلي، ج٣، ص١٦١٧-١٦١٩، ط٤ وەرگرتوە.

بەڵێ خوێنەری بەڕێز!

ئەمانەن بەرهەمو سوودەکانی ڕۆژووگرتن هەر بۆیەشە کە خوای کاربەجێ گرتنی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانی کردوە بە یەکێك لە پێنج پایەو بنەڕەتەکانی ئیسلامەتیو مسوڵمانەتی مرۆڤی مسوڵمان، وە هەر بۆیەش وەك چۆن پێویستە دایكو باب سەرپەرشتکاری منداڵ، منداڵەکەیان لە حەوت ساڵییەوە لەسەر نوێژکردن ڕابهێنن، بەهەمان شێوەش زۆربەی زانایان بە پێویست یان لانی کەم بەسوننەتیان زانیوە، کە منداڵ لەسەر ڕۆژووگرتنی ڕەمەزانیش ڕابهێنرێ هەرچەندە هەتا باڵغ نەبێ لەسەری فەرز نابێ، وەك (إبن حجر العسقلاني) لە (فتح الباري)یەکەیدا هێناویەتی[١].

٢- بەرهەمو کەڵکی چوونە ئیعتیکافەوە :

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویست!

دەتوانین بەرهەمو سوودەکانی چوونە ئیعتیکافەوە لە چەند خاڵێکدا بنووسین بەڵام لە سۆنگەی ئەوەوە کە حیکمەتو بەرهەمی بەرزی ئیعتیکاف هەرچەندە زۆرین بەڵام سەرجەم لەیەك جوغزدا کۆدەبنەوە کە بریتییە لە (بەخۆداچوونەوەو لەخوا نزیك بوونەوە) بە پەسەندم زانی کە خاڵ بە خاڵی نەکەمو یەکبینەو بەسەریەکەوە بیخەمە ڕوو:

هەموو ئینسانێك پێویستی بەوە هەیە کە نێوە نێوە خۆی لە گرمەو زرمەی ژیانو گوزەرانو قەڵەباڵغیو جەنجاڵی نێو کۆمەڵگا بدزێتەوەو لەگەڵ خۆیدا خەریك بێتو لەگەڵ خوای پەروەردگارو بێوێنەیدا سەرگەرمی ڕازو نیازو پاڕانەوەو بیرکردنەوەو ڕامان بێتو:

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٧١٥، (باب: صوم الصبيان).

أ- ئاوڕێك لە ڕابردووی خۆی بداتەوە داخۆ هەر لەکاتی باڵغ بوونییەوە چی کردوەو چی نەکردوە لە چاکەو خراپە، چی کردوە لە چاکەو طاعەت تاکو سوپاسی خوای لەسەر بکاتو لێی زیاد بکات، وەچی کردوە لە خراپەو گوناح تاکو لێی پەشێمان بێتەوەو پەرێزی خۆی لێ پاك بکاتەوە.

ب- سەرنجێکی ئێستایو واقیعی ژیانو گوزەرانی خەڵكو دەوروبەرییو کۆمەڵگاکەی بدات داخۆ دووریو نزیکی لە ئایینو بەرنامەی خواوە چۆنەو ئەویش ئەرکی سەرشانی چیەو پێویستە چی بکات بۆ چاککردنو بەرەو خواو ئیسلام هێنانیو پاکسازیو چاکسازی کردنی!

ج- تەماشایەکی ئایندەی خۆی بکاتو بەرەو هەوارو مەنزڵگای کاتیی گۆڕو بەرزەخو یەکجاریو هەمیشەیی دواڕۆژ بڕوانێو وردبێتەوەو ڕابمێنێو دابمێنێ! داخوا چی بۆ ئەو سەفەرو کۆچو کۆچبارەو مەنزڵگاو هەوارگانە ئامادە کردوە!

بەڵێ: مادام پێغەمبەری هەڵبژاردەو هەرە پایە بەرزی خوا ﷺ پێویستی بەوە بووبێ کە بەلای کەمەوە ساڵی دە ڕۆژ -دە ڕۆژی کۆتایی ڕەمەزان- بچێتە نێو ئیعتیکافەوەو بەتەنیا سەرگەرمی زیکرو فیکرو تەقواو طاعەتو بیرکردنەوەو ڕامان بێت، ئایا ئێمەی نقووم بوو- ئەگەر نەڵێم خنکاو- لە دەریای بێئاگاییو هەڵەو پەڵەو گوناحو دنیا دۆستیدا حەوجار حەوجار پێویستیمان پێی نیەو پەکمان لەسەری نەکەوتوە؟! بێگومان با، بەڵام لێرەدا بە پێویستی دەزانم وەڵامی دوو ئیشکال بدەمەوە کە لەسەر مەسەلەی (ئیعتیکاف) هەڵدەستن:

یەك: ئایا لە کاتێکدا دەبینین بارودۆخی موسڵمانان هێندە شپرزەو شێواوە ماقووڵەو دەگونجێ واز لە خەڵكو کۆمەڵگا بهێننو لە کونجی مزگەوتێکدا سەرگەرمی ئیعتیکاف بن؟!

جا لە وەڵامی ئەم پرسیارو ئیشکالەدا دەڵێین: مادام پێغەمبەری خوا ﷺ سەرەڕای ئەو هەموو ئەرك‌و كارە گەورەو مەزنانەی پێغەمبەرایەتی كە بە ئەستۆوەیەوە بوون ون كە بێگومان لە ئەرك‌و كاری هەركەسێك قورسترو مەزنتر بوون ون، بە پێویستی زانیبێ كە بە لای كەمەوە ساڵی دە ڕۆژ بچێتە ئیعتیكافەوە، دیارە ئەو چوونە ئیعتیكافەوە شتێكی هێندە گرنگ‌و پێویستە كە ئەوەندە دێنێ ئەو كاتەی بۆ تەرخان بكرێ‌و ئەویش ئەرك‌و كارێكە لە ڕیزی ئەرك‌و كارە گرنگەكانی دیكەو پێویستە هەقی خۆی بدرێتێ، هەر بۆیەش زۆربەی هەرەزۆری زانایانی ڕۆچووو لێكۆڵەرەوە، چوونە ئیعتیكافیان نەك هەر بە سوننەت بگرە بە سوننەتێكی داكۆكی لەسەركراو (سنة مؤكدة) داناوە[1].

ئنجا لە ڕاستیدا ئەو كەسەی كە خۆی پێ‌نەگۆڕێ چاكتر خەڵكیشی پێ‌ناگۆڕێ‌و، ئەو كەسەی ئاگاشی لە خۆی ببڕێ وەك تیغی كول هیچ نابڕێ، وە كەسێكیش لەماوەی ساڵێكی ڕەبەقدا دە ڕۆژ یان كەمتر یان زیاتر بەتەنیا دانیشتن‌و ڕامان‌و خواپەرستن بە خۆی ڕەوانەبینێ، لە ئاقار خۆیدا زۆر كەمتەرخەمە، بە تایبەت ئەگەر لەو جۆرە كەسانە بێت كە كارو چالاكی نێو خەڵك‌و كۆمەڵگای هەبێ.

دوو: ڕەنگە زۆر كەس كە باسی ئیعتیكاف دەكرێ یەكسەر خەڵوەكێشانی هەندێك لە ئەهلی تەریقەتی بێتە بەرچاوی زەین‌و خەیاڵ!

بەڵام بێگومان خەڵوەكێشان‌و چلەكێشانی هەندێك لە ئەهلی تەریقەت زۆر لە چوونە ئیعتیكافەوە دوورەو هێندەی ئاسمان‌و ڕێسمان لەیەك جیان، جا هەرچەندە ڕەنگە لەسەرەتاوە وشەی خەڵوەكێشان كە كورد بەكاریانهێناوە هەم لە زەین‌و هەم لە واقیعدا كت‌ومت ئیعتیكافی گەیاندبێ، بەڵام بێگومان ئێستا زۆر لەیەك دورن‌و بگرە هەندێك جار دژو پێچەوانەشن، چونكە ئەسڵی ئیعتیكاف بریتیە لە مزگەوتدا

1) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٨٠٧.

مانــەوە بەمەبەســتی خواپەرســتی[1]، وە دەبــێ بابــای (معتكــف) لــە میانــەی ئیعتیكافەكەیدا ســەرگەرمی زیكــرو فیكــر بێــت بــە تایبــەت قورئــان خوێنــدنو تێوەڕامانی[2]، وە تەنیا ئامانجیشی دەروون پاكبوونەوەو چاك بوونو لــەخوا نزیــك بوونەوە بێت، وە سوننەتە بابای چــووە ئیعتیكافــەوە بــە ڕۆژوو بێــتو پاشــان زوو بەربانگ بكاتەوەو درەنگیش پارشێو بكات!

بەڵام ئەوانەی كە لەم ڕۆژگارەدا دەچنە خەڵوەكێــشانەوە، كــەمتر وایــە ســنووررو ئادابەكانی شەرع ڕەچاوبكەن، هەم لە شوێنی تێدا چوونە خەڵوەوە، كە بەزۆری لــە ئەشكەوتو شوێنی پەڕیدەو چەپەكو تاریكدا ئەنجام دەدرێ، نەك لە مزگەوتــدا! وە هــەم لــە ماوەكەیــدا كــە بــە زۆری چــل (٤٠) شــەویان پێدەچــێ، وە هــەم لــە چۆنیەتییەكەیدا كە كەمتر وایــە قورئــان خوێنــدنی تێــدابێو بەدەگمــەنیش نــەبێ خواردنو خواردنەوەیان نابێو شەوو ڕۆژ بەڕۆژون! وە هەم لە ئامانجیــدا كــە زیــاتر بابای خەڵوەكێش مەبەستی كەشفو كەرامەتو دیتنی شتی عەجایبو نائاسییە!

جا دیارە هەر بۆیەشە كە دەبینین لە سۆنگەی چوونە ئیعتیكافەوە ئینــسان ئــەو بەرهەمو سوودانەی چنگ دەكەون كە شــەرع پەســەندی كــردوون، وەك زیــادبوونو گەشەكردنی ئیمانو تەقواو ئیخلاصو تەزكیە بــوونی دەروونو دنیــا لــەلا گــچكە بوونەوەو بە كەمگرتنو بەهەشت لەلا شیرینتر بونو زیادبوونی ئارەزووو ئیشتیاقی دیداری خوای پەروەردگارو ... هتد.

بەڵام بەهۆی خەڵوەكێشانەوە- مەگەر ئەوانەی سنوورو ئادابە شەرعییەكانی تێدا ڕەچاوبكەن كە ئەو كاتەش خەڵوەكێشانو ئیعتیكاف كردن دەبنە دوو وشــەی هــاو واتا (مترادف)- بەزۆری ئینسان تووشی ئەنجامو بەرهــەمی شــوومو بــێخێری وەك: لەخۆبایی بوونو خۆپێ چاكبوونو خۆلــێ گۆڕان، قسە بزڕكانــدنو وڕێنــەی ســەیرو

---

١) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣٤١٧.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٥١٥-٥١٦.

سەمەرەکردن کە لە زاراوی (تصوف)دا (شطحات)ی پێ دەڵێن، وە تەنانەت جاری وا هەیە بەهۆی هیچ نەخواردنو نەخواردنەوە-یان زۆر کەم- وە نەخەوتنو خۆئەشکەنجەدانو تەنیاییو تاریکیو ترسانو فێڵو تەڵەکەی جندو شەیطانەکانەوە تووشی شێتیو تێکچوونیش دەبن، یان بەلای کەمەوە گۆڕانێکیان بەسەردا دێ کە دەبنە ئینسانی نائاساییو نامۆو نەگونجاو!

خوای زاناو کاربەجێش فەرموویەتی: ﴿وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ...﴿٥٨﴾ الأعراف﴾، واتە: وە خاکی بە پیت بەفەرمانی پەروەردگاری ڕووەکی-بەرهەمداری- لێ دەڕوێ، بەڵام ئەوەی پیسو بێ پیت بێت شتی نەگبەتو بێخێر نەبێ سەوز ناکات.

سا خوایە بە لوتفو کەرەمی خۆت هیدایەتمان بدە کە موو بەموو پابەندی شەریعەتەکەت بینو هەنگاو بە هەنگاو ڕێبازی پێغەمبەرەکەت ﷺ بگرینو لەسایەی پابەندبی بە بەرنامەکەتو فەرمانبەرییمان بۆ پێغەمبەرەکەتەوە هەمیشە بەرچاو ڕوون بینو لە خەمو گرفتو گرفتارییەکانی دنیاو دواڕۆژ بڕەخسین.

ئەلێرەشدا پاش سوپاسو ستایشی خوای بەخشندەو بەخشەر، کۆتایی بە توێژینەوەی ئەم سێیەمین درووشمی خواپەرستییە دێنینو، بە پشتیوانی خوا دەچینە سۆراغی درووشمی چوارەم کە حەجو عومرەیە.

چوارەمین درووشمی خوا پەرستی

حەج و عومرەکردن

(الحج والعمرة)

* پێناسەو پلەو پایەو حوکمی حەج و عومرە.
* جۆرەکانی حـەج و عومـرەو مەرجەکانیان.
* میقاتەکان و شـوێنەکان (المواقیت الزمانیـة والمکانیة)ی حـەج و عومرە.
* پایەو فـەرزو سـوننەتەکانی حـەج و عـومرە.
* ئەو شتانەی کە لە ماوەی ئیحرام دا حـەرامن.
* چۆنیەتی ئیحرام شکاندن و تەواوکردنی حەج و عومرە.
* چۆنیەتی حەج و عومرەکردن.

ئەم بەندەش لە دوو خاڵ پێکهاتوە:

یەك: حەجی ماڵئاوایی (حجة الوداع)ی پێغەمبەری خوا ﷺ.

دوو: چـۆن حـەج و عومرە دەکەی؟!

* چەند وردە بابەتێکی دیکە لەبـارەی حەج و عومرەوە، کە حەوت وردە بابەتی گرنگی گرتوونە نێوخۆ.
* بەرهـەم و سوودەکـانی حەج و عـومـرە.

ڕێ خۆشکردن

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویستم!

حەج‌و عومرە چوارەمین درووشمی دینداری‌و خواپەرستی ئینسانی مسوڵمانن‌و حەجیش پێنجەمین کۆڵەکەو پایەی ئیسلامەتییە! وە لە ڕاستییدا مەگەر لە نوێژدا ئەگەرنا لە هیچ جۆرە خواپەرستییەکی دیکەدا هێندەی حەج‌و عومرە بەندایەتی‌و گەردن کەچی ئینسان بۆ خوای پاك‌و بێ وێنەو تاك دەرناکەوێ‌و نادرەوشێتەوە.

بەڵێ بەڕاستی حەج‌و عومرە جۆرە خواپەرستییەکی یەکجار تایبەتی‌و ناوازەو سەرسووڕهێنەرن‌و حیکمەت‌و نهێنی گەورە گەورەی جوراوجۆریان تێدان و، هەتا بڵێی تێوەڕامان وسەرنج دانی وردو قووڵ هەڵدەگرن.

جا هەرچەندە زاناو پێشەوایانمان خوا پاداشتی هەرە چاکیان بداتەوەو هەرچی زیاتر پلەو پایەیان بەرز بکاتەوە زۆر وردەکارییان لە توێژینەوەی حەج‌و عومرەدا کردوەو ڕووبەرێکی فراوانیان لە کتێبەکانیاندا بۆ باس‌و خواسی حەج‌و عومرە تەرخان کردوە،[1] بەڵام ئێمە وەك عادەتی خۆمان لەم کتێبەدا زۆر ناچینە نێو

---

١) بۆ وێنە سەرنجی ئەم سەرچاوانە بدە، کە بۆ نووسینی ئەم لێکۆڵینەوەیە پشتم پێیان بەستوە: (١) (كتاب الموطأ) للامام مالك، كتاب الحج، ص٢٧٣-٢٦٠. (٢) (المغني والشرح الكبير) ج٣، ص١٥٩-٥٩١. (٣) (المجموع شرح المهذب)، ج٧، هەمووی‌و ج٨، ص٣١٨. (٤) (شرح صحيح مسلم)، ج٥ و ج٦، ص٣١٥٥-٣٧٢٥. (٥) (احكام القرآن) لابن العربي، ج١، ص١٦٧-٢٠٢. (٦) (الجامع لاحكام القرآن)، للقرطبي، ج١، ص٦٦٠-٧١٥، وه ج٢،ص١-١٤. (٧) (مجموعة الفتاوي) لأبن تيمية، ج٢٦ هەمووی. (٨) (زاد المعاد في هدي خير العباد)، ج١، ص١٧١-٢٤٧. (٩) (المحلي شرح المجلي)، لأبن حزم، ج٧، ص١-٢٠٩. (١٠) (بداية المجتهد)، ج١، ص٣٣٠- ٣٩٦. (١١) (فتح الباري)، ج٤، ص١٥٢-٥٩١. (١٢) (سبل السلام شرح بلوغ المرام)، ج٢، ص٩١٩-١٠١٢، (١٣) (العدة على الاحكام شرح العمدة)، ج٣، ص٢٧٥-٤٢٧. (١٤) (الروضة الندية شرح الدرر البهية)، ج١، ص٣٥٦- ٤٠٨. (١٥) (الادلة الرضية)، ص١٤٠-١٦٢. (١٦) (الفقه على

وردەكارییەكانی هەموو مەسەلەو بابەتەكانەوە، خـوا یـاریێ هـەوڵ دەدەیـن كـە هەرچی پێویستە لەبارەی حەجو عومرەوە بزانرێ لەم دە (١٠) بەندەدا بیخەینەڕوو:

بەندی یەكـەم: پێناسەو پلەو پایەو حوكمی حەجو عومرە.

بەندی دووەم: جۆرەكانی حەجو عومرەو مەرجەكانیان.

بەندی سـێیەم: میقاتەكانو شوێنەكانی (المواقیـت الزمانیـة والمكانیـة)ی حـەجو عومرە.

بەندی چـوارەم: پایەو فەرزو سوننەتەكانی حەجو عومرە.

بەندی پێنجـەم: ئەو شتانەی كە لەماوەی ئیحرام دا حەرامن.

بەندی شـەشـەم: ئەو شتانەی كە لە ماوەی ئیحرام دا مویاحو ڕەوان.

بەندی حـەوتەم: چۆنیەتی ئیحرام شكاندنو تەواوكردنی حەجو عومرە.

بەندی هەشـتەم: چۆنیەتی حەجو عومرەكردن.

ئەم بەندەش لە دوو خاڵ پێك هاتوە:

یەك: حەجی ماڵئاوایی (حجة الوداع)ی پێغەمبەری خوا ﷺ .

دوو: چۆن حەجو عومرە دەكەی؟!

بەندی نۆیـەم: چەند وردە بابەتێكی دیكە لەبارەی حەجو عومرەوە، كـە حـەوت وردە بابەتی گرنگی گرتوونە نێوخۆ .

بەندی دەیـەم: بەرهەمو سوودەكانی حەجو عومرە.

المذاهب الخمسة) محمد جواد مغنية، ص١٨٩-٢٨٨. (١٧) (فقه السنة) للسيد سابق، ج١، ص٦٣٣-٧٨١. (١٨) (المفصل في احكام المرأة والبيت المسلم)، د. عبدالكريم زيـدان، ج٢، ص١٤٧-٤٦٠. (١٩) (الفقه الاسلامي وأدلته)، د. وهبة الزحيلي، ج٣، ص٢٠٦١-٢٤١٦. (٢٠) (الـوجيز في فقـه السنة والكتاب العزيز) تأليف عبدالعظيم بن بـدوي، ص٢٢٩-٢٧٦. (٢١) (فتـاوي مهمـة تتعلـق بالحج والعمرة) الشيخ عبدالعزيز بن عبدالله بن باز.

لە خوای پەروەردگارو بەخشەریش داواکارم کە هیدایەتم بدات بتوانم لەدوو توێی ئەم دە بەندەدا ڕووی گەش‌و جوانی ئەو دوو جۆرە خواپەرستییە بەرزو مەزنە وەك خۆیان پیشان بدەم، کە بەڕاستی ئینسان هەتا زیاتر تێیانەوە ڕابمێنێ- بەتایبەتی ئەگەر بە قیسمەتی بێ ئەنجامیان بدات- چاکتر زانایی‌و کاربەجێیی خوای دادگەرو کاربەجێی بۆ ئاشکرا دەبێت‌و تێدەگات کە بۆچی خوای پەروەردگار حەجی کردوە بە پێنجەمین پایەی ئیسلامەتی‌و، یەکێك لە درووشم‌و نیشانە هەرەگەورەو گرنگەکانی دینداریی‌و خواپەرستیی ئینسانی مسوڵمان‌و خەڵك‌و کۆمەڵگای مسوڵمان!

وە بۆچی- بە پێچەوانەوە- بەجێ نەهێنانی حەجی بە سیماو نیشانەی ئەهلی کوفر داناوە! وەك فەرموویەتی: ﴿...وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٧﴾ آل عمران﴾، واتە: وە هەقی خوایە لەسەر خەڵکی کە هەرکەسێك بۆی لواو ڕێی بۆ ئاچووغ بوو حەجی ماڵەکەی بکات، هەر کەسێکیش کافربوو، ئەوە بێگومان خوا بێنیازە لە تێکڕای جیهانییان.

شارەزوور/ هەڵەبجە
١٢ی رمضان ١٤٢٠
١٩٩٩-١٢-٢٠

www.alibapir.com

له تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir
Google Play
App Store

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

بەنــدی یەکـەم

پێناسـەو پلـەو پایـەی
حـەج و عومـرە

خوا پشتیوان بێ لەم بەندەدا هەرکام لە (پێناسە)ی حەج و عومرەو (پلەو پایە)و (حوکم) یان لە خاڵێکی سەربەخۆدا دەخەینەڕوو:

١- پێناسەی حەج و عومرە:

تێکڕای زانایانی زمان لەسەر ئەوە پێکهاتوون کە وشەی (حەج) کە بە (حَجّ)و (حِجّ) دەبێژرێ[1] -لە ئەسڵی زمانی عارەبیدا بەمانای: جێی مەبەست (قصد)[2] دێ، هەندێکیشیان بۆ وێنە: (خليل بن أحمد الفراهيدي) -وشەی حەج لە زاراوەی زمانزاناندا بە (كثرة القصد إلى معظم)[3]، واتە: (زۆر ڕووتێکردن و سەردانکردنی بەمەزن گیراوێك) مانا دەکەن.

وشەی عومرە (عمرة)ش لە ئەسڵی زماندا بە مانای سەردان (زيارة) دێ[4].

لە زاراوەی شەرعیشدا وشەی حەج بەچەند جۆرێك پێناسە کراوە کە لە نێوەڕۆکدا یەکن، بۆ وێنە: (القصد إلى البيت الحرام بأعمال مخصوصة)[5]، واتە: چوون بۆ ماڵی خوا (کابە) بەچەند کردەوەیەکی تایبەت.

یان: (الحج: قصد موضع مخصوص وهو البيت بصفة مخصوصة في وقت مخصوص بشرائط مخصوصة)[6]، واتە: حەج کردن بریتیە لە چوون بۆ شوێنێکی تایبەت —کە

---

١) بڕوانە: شرح صحيح مسلم، ج٥، ص٣١٥٥، وە: (المعجم الوسيط)، ج١، ص١٥٦، (نووي) گوتوویەتی: (حج) بەسەری (حَ) چاوگ (مصدر)ەو بەسەرو ژێر (حَجّ)یشی ناو (أسم)ە، وە بڕوانە: (أحكام القرآن) لأبن العربي، ج١، ص١٦٩، وە بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص١٥٢.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٤) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣١٥٥، وە: (أحكام القرآن)، ج١، ص١٦٩.

٥) بڕوانە: (فتح الباري) ج٤ص١٥١، وە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣١٥٥ (لە پەراوێزدا).

٦) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

ماڵی خوایە- بەشێوەیەکی تایبەت، لە کاتێکی دیاریکراودا، بەچەند مەرجێکی تایبەتەوە.

عومرەش لە زاراوەی شەرعدا ئاوا پێناسە کراوە:

سەردانی ماڵی خوایە بە ئیحرام بەستنو سووڕانەوە بەدەوری کابەداو هاتنو چوون لە نێوان صەفاو مەروەداو تاشینی سەر یان کورتکردنەوەی[1].

بە کورتی: هەرکام لە حەجو عومرە لە زاراوەی شەرعدا بریتین لە سەردانی ماڵی خوا -کە کابەیە- (بیت الله الحرام)[2] وە هەر کامێکیان لە چەند پایەو فەرزو سوننەتێك پێك دێن.

ئەوەندە هەیە حەج چەند ئیمتیازێکی بەسەر عومرەدا هەن، کە گرنگترینیان ڕاوەستانە لە عەرەفات، کە پایەو کۆڵەگەی سەرەکی حەجە، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (الحج عرفة) رواه أصحاب السنن، واتە: حەج کردن ڕاوەستانە لە عەرەفات.

٢- پلەو پایەی حەجو عومرە:

هەم خوای بێوێنەو هاوەڵو هەم پێغەمبەری سەروەریشمان ﷺ لە زۆر دەقی قورئانو سوننەت باسی حەجو عومرەو پایەو فەرزو سوننەتەکانیان کردوەو بەرزی پلەو پایەیانو گەورەیی خێرو پاداشتی ئەنجامدرانیان خستۆتەڕوو، کە ئێمە چەند دەقێك لە هەر کامێکیان بەنموونە دێنینەوە:

---

١) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص١٤٧، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٧٦٣.

٢) بۆیە کابە (كعبة) بە (بيت الله الحرام) ناونراوە، چونکە زێدە حورمەتو ڕێزی هەیە بەسەر شوێنەکانی دیکەداو چەند شتێکی تێدا حەرام کراون لە شوێنەکانی دیکەدا موباحو ڕەوان.

یەك: لە قورئانیـدا:

* ﴿ وَأَتِمُّواْ ٱلۡحَجَّ وَٱلۡعُمۡرَةَ لِلَّهِۚ ... ﴿١٩٦﴾ البقرة﴾، واتە: وە حەجو عـومرە بـۆ خـوا تەواو بكەن.

* ﴿ ... وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلۡبَيۡتِ مَنِ ٱسۡتَطَاعَ إِلَيۡهِ سَبِيلٗاۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٩٧﴾ آل عمران﴾، پێشتر تەرجەمە كرا).

* ﴿ ... وَأَذِّن فِي ٱلنَّاسِ بِٱلۡحَجِّ يَأۡتُوكَ رِجَالٗا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٖ يَأۡتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٖ ﴿٢٧﴾ الحج﴾، واتە: وە بەنێو خەڵكیدا جاڕ بـدە بـێن بـۆ حـەج، بـەپێ یـان بـە سـواری هـەر وڵاخێكـی لـەڕولاواز – بـەهۆی ڕێـی دووربڕینەوە- كە لە هەموو ڕێیەكی دوورەوە دێن.

دوو: لە سـوننەتدا:

* ((عن أبي هريرة ﷺ قال: سئل رسول الله ﷺ أي الأعمـال أفضل؟! قـال: إيـمان بالله ورسوله، قال: ثم ماذا؟ قـال: حـج مبـرور)) متفـق عليـه، واتـە: پرسیار لە پێغەمبەری خوا ﷺ كرا: چ كردەوەیەك چاكتـرە؟، فەرمووی: بڕوا-یەكی پتەو- بە خواو پێغەمبەرەكەی، گـوترا: ئـەدی دوای ئـەوە؟ فـەرمووی: حەجێكی تێرو تەواو[1].

* ((عن أبي هريرة ﷺ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: من حج فلـم يرفـث ولم يفسق رجع كيوم ولدته أمه)) متفق عليه، واتە: هەر كەسـێك حـەج بكـاتو

١) بۆیە وشەی (مبـرور)م بە (تێرو تەواو) لێكدایەوە، چونكە زانایان بە (مقبول)، وە (الذي لا تخالطه المعصية) وە (الذي وفيت أحكامه ووقع موقعا لما طلب من المكلف على الوجه الأكمـل) تەفـسیریان كردوە، بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٤، وە: (فتح الباري)، ج٤، ص١٥٧.

هیچ قسەو[1] ڕەفتارێکی ناشیرینی نەبوو، وە گوناحی نەکرد، ئەوە وەك ئەو ڕۆژەی کە تێیدا لە دایك بووە دەگەڕێتەوە -ماڵ-، (واتە: وەك چۆن منداڵی تازە لە دایك بوو هیچ گوناحێکی نیەو پاكو بێگەردە ئەویش بەهۆی حەجەکەیەوە ئاوا پاك دەبێتەوە).

* ((عن أبي هريرة ﷺ قالَ قال رسول الله ﷺ: العمرة إلى العمرة كفارة لما بينهما، والحج المبرور ليس له جزاء إلا الجنّة)) متفق عليه، واتە: عومرە هەتا عومرەیەکی دیکە نێوان خۆیان -لە گوناح- دەسڕنەوە، وە حەجی تێرو تەواو جگە لە بەهەشت پاداشتێکی دیکەی نیە.

* ((عن عائشة رضي الله عنها قالَت: قلت يارسول الله نرى الجهاد أفضل العمل أفلا نجاهد؟ قال: لكن أفضل من الجهاد حج مبرور)) رواه البخاري والنسائي وابن ماجه وأحمد والبيهقي، واتە: عائیشە خوا لێی ڕازی بێ دەڵی: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ دەبینین جیهاد چاکترین کردەوەیە، جا ئایا جیهاد نەکەین؟! فەرمووی: بۆ ئێوەی ئافرەت حەجی تێرو تەواو لە جیهاد چاکترە[2].

* ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبّي ﷺ قال: عمرة في رمضان تعدل حجة أو حجة معي)) متفق عليه، واتە: عومرە کردنێك لە ڕەمەزاندا بارتەقای حەجێکە -یان حەجێکی گەڵ منە-.

---

١) وشەی (رفث) بەمانای جیماعو پێشەکییەکانیو قسەی جینسییانە لەگەڵ ژنانو هەر قسەو ڕەفتارێکی دزێوو ناشیرین هاتوە، بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص١٥٨، وە بڕوانە: (الجامع لأحكام القرآن) للقرطبي، ج١، ص٣١٤-٣١٥.

٢) ئەو فەرموودەیە بەو شێوەیە لە (المجموع)م نەقڵ کردوە، ج٧، ص٤، بەڵام (فتح الباري) ئاوای هێناوە: (لكن أفضل الجهاد)، بڕوانە: ج٤، ص١٥٧، دیارە دەبێ هەردووکیشیان هاتبن.

* ((عن عائشة رضي الله عنها أن رسول الله ﷺ قال: ما من يوم أكثر من أن يعتق الله فيه عبداً من النّار من يوم عرفة)) رواه مسلم، واته: لە هیچ ڕۆژێکدا خوا هێندەی ڕۆژی عەرەفە بەندەکان لە —سزای- ئاگر ئازاد ناکات. هەڵبەتە دەقی دیکەش هەن، بەڵام ئەوانەی هێنراونەوە بەسن بۆ ئیسپاتی بەرزی پلەو پایەو پاداشتی حەجو عومرە.

٣- حوکمی حەجو عومرە:

حەج یەکێکە لە پێنج پایەکانی ئیسلامو زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن[١] کە لەسەر هەر مسوڵمانێکی عاقڵو باڵغو ئازادو خاوەن توانا (مستطیع) فەرزی عەینە، چونکە دەقەکانی قورئانو سوننەت لەوبارەوە زۆر ڕوونو ڕاشکاو (واضح وصریح)ن، هەروەها زانایان لەسەر ئەوەش یەکدەنگن کە ئافرەتو پیاو تێیدا یەکسانن[٢]، لە تەمەنیشدا تەنیا جارێك فەرزە[٣].

ئەمەش چەند دەقێکی قورئانو سوننەت کە زانایان کردوویاننە بەڵگەی فەرزبوونی حەجو بناغەی یەکدەنگی یان لەوبارەوە:

* ﴿ .. وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ... ﴿٩٧﴾ ﴾ آل عمران.

* ﴿ وَأَتِمُّوا۟ ٱلْحَجَّ وَٱلْعُمْرَةَ لِلَّهِ ... ﴿١٩٦﴾ ﴾ البقرة.

* ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: بني الإسلام على خمس: شهادة أن لا إله إلاّ الله وأن محمدا رسول الله، وإقام الصلاة وإيتاء

١) ئەو فەرموودەیە بەو شێوەیە لە (المجموع)م نەقڵ کردوە، دەبێ هەردووکیشیان هاتبن.
٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص١٥٢، وە: (أحكام القرآن)، ج١، ص١٦٩.
٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

الزكاة وحج البيت وصيام رمضان)) متفق عليه، واته: ئيسلام لەسەر پێنج — پایە-ان بنیات نراوە: شایەتـمان هێنان بەوە کە جگە لە خوا هـیچ پەرسـتراو نین، وە کە موحەممەد ڕەوانەکراوی خوایە، وەنوێژ بەرپاکردنو، وە زەکات دان، وە حەجی ماڵ -ی خوا-، وە ڕۆژووگرتنی ڕەمەزان.

* (عن أبي هريرة ﷺ قال: خطبنا رسول الله ﷺ فقال: أيّها الناس إن الله قـد فرض الله عليكم الحج فحجوا، فقال: رجل: أكل عـام يـا رسـول الله؟ فـسكت حتى قالها ثلاثا، ثم قال ﷺ: لـو قلـت نعـم لوجبـت ولمـا آسـتطعتم..)) رواه مسلم والنسائي، واته: پێغەمبەری خوا ﷺ وتاری بۆ داینو فەرمووی: ئـەی خەڵکینە! بێگومان خوا حەجی لەسـەر پێویـست کـردوون جـا حـەج بکـەن! پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ئایا هەموو ساڵێکە؟! جـا بێـدەنگ بـوو هەتا سێ جاران گوتیەوە، ئەوجار فـەرمووی: ئەگـەر گوتبـام بـەڵێ ئـەوە — هـەموو سـاڵێك- لەسـەرتان پێویـست دەبـوو وەنەشـتان دەتـوانی... ئەمـە دەربارەی حوکمی حەج کردن.

دەربارەی عومرەش زانایان ڕایان جیاوازە هەرچی (شافعي وثوري وأحمد وإسحاق وداود الظاهري وإبن عبيد)ن بە فەرزیان زانیوە[1]، هەروەها هەرکام لـە (بخاري[2] وإبن حزم[3] وشوكاني[4])یش هـەمان ڕایـان هەیـە، بـەڵام (أبـو حنيفـة وأبـو ثـور ونخعي) بە سوننەتیان داناوە[5]، وە هەرکام لـە (إبـن تيميـة[6] وصـنعاني[1] وإبـن العربي[2])یش پشتگیری ئەم ڕایەیان کردوە.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٨٥٧.
٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٤٣١.
٣) بڕوانە: (المحلى شرح المجلى)، ج٧، ص٥، مسألة: ٨١١.
٤) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٣٦٠.
٥) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٨، وە: (أحكام القرآن)، ج١، ص١٦٩.
٦) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٦، ص٨.

واش دێتە بەرچاو کە ڕای ئەوانە ڕاستتر بێت کە عومرە بەفەرز نـازانن، چـونکە وەك گوتوویانە[٣]: هیچ بەڵگەیەك لەوبارەوە نیەو ڕسـتەی: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾ش نابێتە بەڵگە، چونکە ڕای بەهێزتری توێژەرەوانی قورئـان لەوبارەیـەوە ئەوەیە کە خوای پەروەردگار فەرمانی کردوە بە تەواوکردنو بەتەواوی بەجێهێنانی حەجو عومرە پاش دەسـت پێکردنیان، دیارە ئەمەش بەڵگە نیە لەسەر فـەرزبوون لە سەرەتاوە[٤].

هەروەها لەوبارەوە کە ئایا حەج کردن -وە لەسەر ڕای ئەوانەش کە عـومرە بـە فەرز دەزانن عومرەکردنیش- پێویستە دەستبەجێ (فورا) بکرێن، یان بـە کـاوەخۆ (تراخي)ش هەر دروستە؟ دیسان ڕایان جیاوازە، هەرچی (أبو حنيفة ومالـك وأحمـد وأبو يوسف وبعض أصحاب الشافعي)ی ڕایـان وایـە کـە پێویـستە دەسـت بـەجێ بێت[٥]، بەڵام (شـافعي وثـوري وأوزاعـي ومحمـد بـن الحـسن) ڕایـان وایـە کـە بـە کاوەخۆش بێت هەر دەبێو مادام پێش مردن ئەنجامی بدات گوناحبار نابێ[٦].

واش پێدەچێت ڕای یەکەم بەهێزترو چاکتر بێت، چونکە وێڕای هـەبوونی چـەند دەقێکی سوننەت دووربینی (إحتياط)یشی تێدایەو هیچ کەس نازانێ هەتا سبەینێ چی لێ بەسەردێ!

١) بڕوانە: (سبل السلام شرح بلوغ المرام)، ج٢، ص٩٢٢.
٢) بڕوانە: (أحكام القرآن)، ج١، ص١٦٩.
٣) بڕوانە: (الجامع لأحكام القرآن)، ج٢، ص٢٨٣، وە بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٨، ص٨.
٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٥) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٣٧.
٦) هەمان سەرچاوەو بەرگ.

ئەو دەقانەش کە ئەنجامدانی حەج دەستبەجێ (فورا) دەگەیەنن، بۆ وێنە:

* ((عن إبن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ قال: من أراد الحج فليعجل فإنه قد يمرض وتضل الراحلة وتكون الحاجة)) رواه أحمد وابن ماجه والبيهقي والطحاوي، واتە: هەر کەسێك ویستی حەجێ بکات با پەلە بکات، چونکە ئینسان نەخۆش دەبێ و ولاخ –وەسیلەی سواریی- بزر دەبێ‌و، ئیش‌وکاری دیکەش دێتە پێش.

* ((عن إبن عباس أن رسول الله ﷺ قال: تعجلوا إلى الحج فإن أحدكم لا يدري ما يعرض له)) رواه البيهقي وأحمد، واتە: بە پەلەو خێرا بچن بۆ حەجێ، چونکە یەکێکتان نازانێ چی دێتە پێش.

دیسان زانایان دەربارەی ساڵی فەرزکرانی حەج ڕایان جیاوازە، زۆربەیان ڕایان وایە کە ساڵی شەشەمی کۆچی فەرز کراوە، هەندێکیشیان ڕایان وایە کە ساڵی نۆیەم یان دەیەمی کۆچی فەرزکراوە هەرکام لە (إبن تيمية وإبن القيم)یش ئەم ڕایەیان پەسەند کردوە[1].

دیارە ئەم مەسەلەیەش شتێکی مێژووییەو بەهەر بارێکیان دابێ بۆ ئێمە جیاوازییەکی ئەوتۆی نیە، بەڵام بە نیشانەی ئەوە کە ئایەتی:﴿...وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ..﴿٩٧﴾﴾ (آل عمران) پاش﴿ وَأَتِمُّوا۟ ٱلْحَجَّ وَٱلْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴿١٩٦﴾﴾ (البقرة) هاتۆتە خوارو ئایەتەکەی (آل عمران)یش ڕوون‌و ڕاشکاوانەتر فەرزبوونی حەج دەگەیەنێ لە ئایەتەکەی (البقرة) کە مشت‌ومڕی لەسەرە لەوبارەوە، بەڵی بە نیشانەی ئەوە وابێ دەچێ ڕای دووەم بەهێزتر بێت.

---

١) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٦، ص٧-٩، وە بڕوانە: (زاد المعاد في هدي خير العباد)، ج١، ص١٧٥، وە بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص١٥٢- ١٥٣، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص٢٠٦٥، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٣٣.

بەنـــدی دووەم

جۆرەکانی حــەج و عومــڕەو مەرجــەکانیــان

www.alibapir.com

خوێنەری بەڕێـز!

پاش ئەوەی لە بەندی یەکەمدا زانیمـان حـەجو عـومرە چـینو چـۆنن‌و، ئـەنجام دەرانیان چ خێرو پاداشتێکیان هەیەو، حوکمی هەرکامێکیان چیە! خوا یارمەتیدەر بێت لەم بەندەدا لە دوو خاڵدا هەم جۆرەکانیان‌و هەم مەرجەکانی ئەنجام دانیـشیان ڕوون دەکەینەوە:

١- جـۆرەکانی حـەج‌و عومـرە:

تێکڕای[1] زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە جۆرەکانی حـەج کـردن سـێ(٣)ن‌و هەر سێکیان دروستن، کە ئەمانەن[2]:

أ- (إفراد) کە بریتیە لەوەی لە پێشدا ئیحرام بەحەج ببەسـترێ‌و، کارەکـانی حـەج تەواو بکرێن، پاشان عومرە بکرێ.

ب- (تمتع) کە بریتیە لەوەی کە لە مانگەکانی حەجدا عومرە بکرێ، پاشان ئیحرام بشکێنرێ‌و دوایی دووبارە ئیحرام بەحەج ببەسترێ‌و حەجەکەش ئەنجام بدرێ.

ج- (قران) کە بریتیە لەوەی لە یەك کاتدا وێکڕا ئیحرام بەحەج‌و عومرە ببەسترێ‌و پێکەوە ئەنجام بدرێن.

ئنجا زانایان پاش یەکدەنگبوونیان لەسەر دروست (جائز)ی‌و ڕەوایی هەرکام لەم جۆرە حەج‌و عومرە کردنانە، لەوبارەوە کە ئایا کامیان چـاکترەو خێـرو پاداشـتیان زۆرترە؟ ڕایان جیاوازەو قسەو باسی زۆریان کردوە، هەندێکیان کـە (شـافعییەکان‌و

١) بڕوانە: (المجموع) ج٧ص١٢٠-١٢١، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٦٦، وە: (المغني)، ج٣، ص٢٣٣.

٢) چونکە هاوەڵان خوا لێیان ڕازی بێ لە حەجی ماڵئاواییدا هەرسێك جۆریان کردوون وەك (عائـشة) گێڕاویەتەوە: (خرجنا مع رسول الله ﷺ موافين لهلال ذي الحجة، منا من أهل بعمرة، ومنا من أهل بحجة وعمرة، ومنا من أهل بحجة، فكنت فيمن أهل بعمرة..) رواه مسلم، (المجموع)، ج٧، ص١١٨.

مالكییەكان)یان لەنێودان ڕایان وایە، كە تاق كردنەوەی حەج (إفـراد) چـاكترە،[1] هەندێكیشیان كە (حەنەفییەكان)یان لەنێودان جووتكردنی حـەج‌و عـومرە (قـران) بەچاكتر دەزانن،[2] هەندێكیشیان كە (حەنبەلییەكان)یان لە نێودان جۆری (تـمتع) لە هەموویان بە چاكتـر دادەنـێن،[3] شـیعەی (إمامیـة)ش ڕایـان وایـە كـە هـەر كەسێك چل‌و هەشت (٤٨) میل لە مەككـەوە دووربێـت مەگـەر زۆر ناچـار بێـت ئەگەرنا بێجگە لە جۆری (تـمتع) هیچ جۆرێكی دیكەی بۆ نیە، وەك چۆن خـەڵكی مەككەو دەوربەریشی بە نزیكـی كـەمتر لـە (٤٨) میـل بـەس جـۆری (إفـراد)و (قران)یان بۆ هەیەو مەگەر زۆر تێگیراوو ناچار بن ئەگەرنا بۆیان نیە بـە (تـــمتع) بیكەن.[4] بەڵام بەڵگەی شیعەكەن بۆ ئیسپاتی دەعوایەكەیان شتێكی ئەوتۆ نیە.

واش پێدەچێ كە ئەم سێ جۆرە یەكسان بن‌و[5] بۆیەش حەج‌و عـومرەكردن بـە سێ جۆر دانراوە تاكو بۆ مسوڵمانان ئاسان بن‌و بـەگوێرەی حاڵەتـە جیاجیاكانیـان كام جۆرەیان بۆ ئاسانتربوو ئەویان هەڵبژێرن، بۆیەش ئەم ڕایـەم هەڵبـژارد، چـونكە پەسەندكەرانی هەر كام لەو سـێ جۆرانـە بەڵگـەیان بەدەسـتەوە هـەن‌و ئەوەنـدەی سەرنجم دان هیچ كامیانم بۆ هەڵنەبژێررا بەسەر ئەوانی دیكەدا[6].

بەڵام هەركام لە جۆری (تـمتع)و (قران)، لەسەر خاوەنـەكانیان پێویـستە خـوێن بدەن كە سەربڕینی مەڕ -یان بزن- ێكە یان حـەوت یـەك (١/٧)ی حوشـترێك یـان مانگایەك، وە ئەگەر نەیبوو پێویستە دە(١٠) ڕۆژان بەڕۆژوو بێت سێیان لە كاتی

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٦٨، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١٢١.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ‌و لاپەڕە.
٤) بڕوانە: (الفقه على المذاهب الخمسة) محمد جواد مغنية، ص٢٠٦-٢٠٧.
٥) (نووي)یش ڕایەكی وای لە (قاضي عیاض)و ئەویش لە (بعض العلماء)ەوە هێناوە، (المجموع) ج٧، ص١٢١.
٦) بڕوانە: (المغني والشرح الكبیر)، ج٣، ص٢٣٣-٢٣٨، وە (المجموع)، ج٧، ص١١٩-١٤٠.

حەجەکەیداو حەوتیشیان پاش گەڕانەوەی، وەك خوای پەروەردگار لەوبارەوە فەرمووییەتی: ﴿... فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ...﴿١٩٦﴾ البقرة﴾، (واتە: ...جا هەر کەسێك -بەهۆی ئیحرام شکاندنەوە- لە دوای عومرەوە لەززەتی وەرگرت (لەو شتانەی کە بەهۆی ئیحرام بەستنەوە لێی قەدەغەکرابوون) هەتا هاتنی کاتی ئیحرام بەستن بەحەج، ئەوە دەبێ ئەوەی ئاسانە لە قوربانی -کە یەك سەر مەڕ یان بزنە- سەرببڕێ، بەڵام کەسێك نەیبوو ئەوە ڕۆژووگرتنی سێ ڕۆژان لە حەجێو حەوتیش کە گەڕایەوە قەرزدارە، کە دەکاتە دە -ڕۆژوو- ی تەواو.

دیسان پێویستە ئەوەش بزانرێ کە بەڕای زۆربەو جەماوەری زانایان لە جۆری جووتکردنو وێکڕاکردنی حەجو عومرە (قران)دا تەنیا یەك جار سووڕانەوەی دەوری کەعبە (طواف)و یەك جار هاتنو چوونی نێوان صەفاو مەڕوە (سعي)و یەك جار سەرتاشینو کورتکردنەوەو هەڵپاچین هەیە، واتە: جیاوازی جۆری (قران)و (إفراد) تەنیا لەوەدایە کە جۆری (قران) لەکاتی نیەت هێنانو ئیحرام بەستنەکەیدا هەرکام لە حەجو عومرە ئامادە دەبنو نیەتیان لێدەهێنرێو ئیحرامیان پێدەبەسترێ[1].

بەڵام (أبو حنيفة) ڕای وایە کە دەبێ دوو طەوافو دوو (سعي) هەرهەبن[2] دیارە ڕای جەماوەریش بەهێزترە کە ئەم دەقانەیان بەدەستەوە هەن:

* ((عن جابر ﷺ قال: قرن رسول الله ﷺ الحج والعمرة وطاف لهما طوافا واحدا)) رواه الترمذي وحسنه، واتە: پێغەمبەری خوا حەجو عومرەی وێکڕاکردنو تەنیا یەك طەوافی بۆ کردن.

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١٤٥، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٧٠.
٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٢٠٧.

* ((عن ابن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ قال: من أَهَلَّ بالحج والعمرة أجزأه طواف واحد وسعي واحد)) رواه الترمذي وقال حسن صحيح غريب وأخرجه الدارقطني وزاد، (ولا يحل منهما حتى يحل منهما جميعا).

* وە پێغەمبەر لە حەجیماڵئاواییدا بە عائیشەی فەرمووە: ((طوافك بالبيت وبين الصفا والمروة يكفيك لحجك وعمرتك)) رواه مسلم، واتە: سووڕانەوەت بەدەوری کابەداو بەنێوان صەفاو مەڕوەدا وەبری حەجەکەت‌و عومرەکەشت دەکەوێ.

کەواتە: پوختەی مەبەست ئەوەیە کە زانایان هەموویان لەسە ئەوە یەك دەنگن‌و ڕێککەتوون کە حەج‌و عومرە بەسێ جۆر دەکرێن‌و هەرسێکیشیان ڕەوان، ئەوەندە هەیە لەسەر ئەوە کە کامیان چاکترو خێرترە ڕایان جیاوازە، هەرکام لەو سێ جۆرە کە (إفرادو قران‌و تمتع)ن، بەشێك لە زانایان بە چاکتریان داناوە، بەڵگەی دروست (جائز) بوونی ئەو سێ جۆرەش چەند دەقێك کە یەکێکیان ئەمەیە:

* ((عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: خرجنا مع رسول الله ﷺ عام حجة الوداع فمنا من أَهَلَّ بعمرة، ومنا من أَهَلَّ بحجة وعمرة، ومنا من أَهَلَّ بالحج وأهل رسول الله ﷺ بالحج فأما من أهل بالحج أو جمع الحج والعمرة، لم يحلوا حتى كان يوم النحر)) رواه البخاري[1]، واتە: لە ساڵی حەجی ماڵئاواییدا لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ -بۆ حەج‌و عومرەکردن- چووینەدەر، جا هەمان بوو ئیحرامی بە عومرە بەستبوو، وە هەمان بوو ئیحرامی بە حەج‌و عومرە بەستبوو، هەشمان بوو ئیحرامی بەحەج بەستبوو، وە پێغەمبەری خوا ئیحرامی بە حەج بەستبوو، جا ئەوانەی نیەتی حەجیان هێنابوو یان حەج‌و عومرەیان کۆکردبوونەوە، ئەوە هەتا ڕۆژی قوربانی سەربڕین ئیحرامیان نەشکاند.

---

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٢٠٧.

ئێستاش بەرلەوەی ئەم باسە بەجێبهێڵین چەند وردە ڕوونکردنەوەیەکی دیکەش بەپەسەند دەزانم:

یەك: زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن[1] کە ئەگەر کەسێك بە موتڵەقی و بەگشتی نیەت بهێنێ و ئیحرام ببەستێ بێئەوەی جۆری حەجەکەی دیاری بکات، ئەوە ئیحرام بەستنەکەی دروستەو دامەزراوە، پاشانیش سەرپشك (مختار)ە داخۆ کام جۆریان هەڵبژێرێ. هەروەها ئەگەر لە کاتی نیەت هێنان و ئیحرام بەستنەکەیدا گوتی: وەك فلانەکەس –کەسێکی دیاریکراو- حەج و عومرە دەکەم بێئەوەی بزانێ ئەو کەسە چ جۆرێکی هەڵبژاردوە دیسان دروستە، بەڵگەش ئەم دەقەیە[2]:

* ((عن أبي موسى الأشعري ﷺ قال: قدمت على رسول الله ﷺ وهو منيخ بالبطحاء، فقال لي: بما أهللت؟ قلت: لبيك بأهلال كأهلال رسول الله ﷺ، قال أحسنت، فأمرني فطفت بالبيت وبالصفا والمروة ثم قال: حل)) متفق عليه.

واتە: لە سەفەر گەڕامەوە بۆ لای پێغەمبەر ﷺ کە لە بەطحاء بارگەی خستبوو پێی فەرمووم: بەچی ئیحرامت بەستوە؟ گوتم: گوتوومە (لبيك) بە ئیحرام بەستن وەك ئیحرامی پێغەمبەری خوا ﷺ، فەرمووی: چاکت کردوە، ئنجا فەرمانی پێکردم بەدەوری کابەدا سووڕامەوەو بەنێوان صەفاو مەڕوەدا هاتم و چووم، پاشان فەرمووی ئیحرام بشکێنە.

دوو: ئەو کەسەی کە بەهۆی جۆری حەجی (تَمَتُّع)[3]ەوە خوێنی دەکەوێتە سەر کەسێکە کە خەڵکی دەرەوەی مەککەو سنووری حەرەم و دەرەوەی حەرەمیشە بە

1) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٢٥٠-٢٥١، وە: (المجموع)، ج٧، ص١١٩-١٢٠.
2) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٢٥١.
3) بۆیە وشەی (تمتع) کە بەمانای ڕابواردن و لەززەت لێوەرگرتنی شتێك دێ، بۆ ئەو جۆرە حەجکردنە بەکارهاتوە، چونکە بابای حاجی بەهۆی ئیحرام شکاندنیەوە دوای عومرەکردن بۆی هەیە هەموو ئەو شتانەی کە بەهۆی ئیحرام بەستنەوە لێی قەدەغە کرابوون کەڵکیان لێ وەربگرێ و بێگومان بەسترانەوەی ئینسانیش بە ئیحرام و پێویستییەکانییەوە سەغڵەتی زۆری تێدایە.

ئەندازەی ماوە (مسافة)ی نوێژ تێدا كورتكردنەوە (مسافة القصر)، كە لە زاراوەی شەرعدا پێی دەگوترێ! (آفاقي)، چونكە خەڵكی مەككەو دەوروبەری میقاتی ئیحرام بەستنیان بەحەج هەر ماڵەكانی خۆیانەو ئەمەش زانایان[1] لەسەری یەكدەنگن، چونكە خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿... فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلْعُمْرَةِ إِلَى ٱلْحَجِّ فَمَا ٱسْتَيْسَرَ مِنَ ٱلْهَدْيِ ۚ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ فِى ٱلْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۗ ذَٰلِكَ لِمَن لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُۥ حَاضِرِى ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۚ ... ﴿١٩٦﴾ البقرة﴾، واتە:...ئەوە —واتە ئەو قوربانیدان یان ڕۆژوو گرتنە- بۆ كەسێكە كە ماڵی لە نزیك مزگەوتی حەرامەوە نەبێ.

سێ: هەر كاتێك بابای (متمتع) پاش عومرەكردنو ئیحرام شكاندن بۆ ئیحرامی حەج گەڕایەوە بۆ میقات، ئەوە قوربانی یان برێتی (بدل)یەكەی كە ڕۆژووگرتنە، ناكەوێتە سەر، ئەمە ڕای زۆربەی زانایانەو (أبو حنیفة)ش ڕای وایە كە هەر لە سەری دەبێ.

بەڵام ڕای زۆربە ڕاستترە، چونكە بێگومان بابای (متمتع) لەبەر نەچوونەوە بۆ میقات بۆ ئیحرام بەستن كەفارەتی خوێن، یان ڕۆژووی دەكەوێتە سەرو، كە چووەوە بۆ میقات پاساو (مبرر)ی ئەو كەفارەتە نامێنێ[2].

چوار: زانایان یەكدەنگن لەسەر ئەوە كە ئەگەر كەسێك لە مانگەكانی حەج كردندا ئیحرامی بە عومرە بەست، مادام طەوافی نەكردبێ بۆی هەیە حەجیشی بخاتە گەڵو ببێتە (قارن)، بەڵام ئەگەر طەوافی كردبێ ڕایان جیاوازە، هەروەها

1) بڕوانە: (المغني والشرح الكبیر)، ج٣، ص٢٤٢.
2) بڕوانە: (المغني...)، ج٣، ص٢٤١، وە: (المجموع)، ج٧، ص١٥١.

لەوبارەشەوە ڕایان جیاوازە کە ئەگەر ئیحڕامی بەحەج بەستبێ، ئایا دروستە عومرەشی ڕەگەڵ بخات یان نا؟![1]

پێنج: هەروەها زانایان پاش ئەوەی لەسەر ئەوە یەك دەنگ بوون کە بابای (متمتع) هەم بۆی هەیە ڕۆژی شەشەمی مانگی (ذو الحجة) ئیحڕام بەحەج ببەستێ بۆ ئەوەی پێش چوونە عەرەفات فریای ڕۆژووگرتنی سێ ڕۆژوەکانی حەج بکەوێ -ئەگەر قوربانی نەبوو-، وە بۆشی هەیە ڕۆژی هەشتەم کە (یوم الترویة)[2]ی پێدەڵێن ئیحڕام بەحەج ببەستێ، وە بۆشی هەیە کە لە سەرەتا مانگی (ذوالحجة)وە ئیحڕام ببەستێ، لەسەر ئەوە کە کام لەم سێ حاڵەتانی چاکترە، ڕایان جیاوازە[3].

شەش: زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە بابای (متمتع) مادام قوربانی (هدي) پێ نەبێ هەرکات کارەکانی عومرەی تەواوکردن ئیحڕام دەشکێنێو هەموو شتێکی بۆ حەڵاڵ دەبێ، بەڵام ئەگەر قوربانی پێبوو ئەوە (مالكو شافعي) بۆ ئەمیش هەر ڕای پێشوویان هەیە، بەڵام (ابوحنیفةو احمد) دەڵێن: مادام قوربانی پێ بێ دروست نیە ئیحڕام بشکێنێ هەتا دووبارە ئیحڕام بە حەج دەبەستێتەوە، هەرکام لەو دوو ڕایانەش بەڵگەیان هەیە، بەڵام وەك (نووي) ساغی کردۆتەوە ڕای (مالكو شافعی) بەهێزترە[4].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١٥٦.

٢) بۆیە بەو ناوە ناونراوە، چونکە لەو ڕۆژەدا حوشترەکانیان تێراوکردوونو ئاویشیان هەڵهێنجاوە، بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٣١٧.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١٥٥.

٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١٥٤.

٢- مەرجەكانی حەج و عومرە:

مەرجەكانی حەج‌و عومرە بەڕای تێكڕای زانایان پێنجن:

أ- مسوڵمان بوون (الإســلام).

ب- عــــاقــڵ بوون (والعقــل).

ج- باڵغ بوون (والبلــوغ).

د- ئازادبوون (والحريــة).

هـ- بۆ لوان‌و بۆ گونجان (والإستطاعة).

جا ئەم پێنج مەرجەش دەبنە سێ بەش:

یەك: كە مەرجی فەڕزبوون‌و دروست (جائز) بوونن، كە (مسوڵمان بــوون)و (عاقــڵ بوون)ن، چونكە حەج لەسەر بابای كــافرو شــێت نــە فــەڕز دەبــێ‌و نــە ئەگــەر ئەنجامیشی بدەن دروستە.

دوو: كــە مــەرجی فــەڕزبوون‌و بــۆ وەبەركــەوتن (إجـزاءْ)ن، كــە (بــاڵغ بــوون)و (ئازادبوون)ن، بەڵام مەرجی دروست (جائز، صحيح) بوون نین، چونكە منــداڵ‌و كۆیلەش حەجەكەیان دروستە، بەڵام بۆیان وەبری حەجی فەڕز ناكەوێ‌و هەركات منداڵی نەباڵغی حەج كردو باڵغ بوو، وە بابای كۆیلەی حەجكردوو ئــازاد بــوو، وە توانایان هەبوو پێویستە حەج بكەن.

سێ: كە مەرجی فەڕزبوون (وجوب)ە، ئەویش توانا هەبوون‌و بۆلوان (اســتطاعة)ە، چونكە كەسێك كە توانای نیەو بۆی نالوێ حەج بكات، ئەگەر خۆی ماندووكردو هەرچۆن بوو حەجی كرد، ئەوە حەجەكەی دروستەو بۆیشی بەردەكەوێ‌و حەجی لەسەر لادەچێ، كەواتە توانا هەبوون (استطاعة) تەنیا مەرجە بۆ ئەوەی حەجی لەسەر فەڕز بێت، بەڵام مەرجی دروست بوون‌و وەبەركەوتنی نیە.

بەڵگەی ئەم مەرجانەش چەند دەقێکی قورئانو سوننەتن، بۆ وێنە:

١- ئیسلامەتی: خوای پەروەردگار فەرمووبەتی: ﴿...أُوْلَٰٓئِكَ لَمۡ يُؤۡمِنُواْ فَأَحۡبَطَ ٱللَّهُ أَعۡمَٰلَهُمۡۚ ...﴾ (١٩) الأحزاب، واتە: ئەوانە چونکە بڕوایان نەهێناوە خوا کردەوەکانیانی پووچەڵ کردۆتەوە -و هەڵی وەشاندوونەتەوە-.

بەڵێ ئینسانی نا مسوڵمان شایستەی ئەرك پێسپێررانی نیەو هەرچی بیشیکات بێسوودەو پووچە.

٢و٣- عاقڵ بوونو باڵغ بوون: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((رفع القلم عن ثلاثة: عن النائم حتى يستيقظ، وعن الصبِي حتى يشب، وعن المعتوه حتى يعقل)) رواه ابوداود وابن ماجه والترمذي وقال: حديث حسن، واتە: قەڵەمی گوناح نووسین لەسەر سێ جۆرە کەسان هەڵگیراوە: لەسەر نوستوو تا بێداردەبێتەوە، لەسەر منداڵ هەتا دەبێتە گەنج -و باڵغ دەبێ-،و لەسەر شێت تا عەقڵی دێتەوە سەر.

٤- ئازادبوون: ئەمیش چەندان دەق هەن لەسەر ئەوە کە بەبێ ڕێپێدانی خاوەنو گەورە (سید)ەکەی بۆی نیە بەملاولادا بڕواتو سەفەری دوور بکات[1].

٥- توانا هەبوون (استطاعة): خوای پەروەردگار فەرموویەتی:

* ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَا ...﴾ (٢٨٦) البقرة.

* ﴿..وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلۡبَيۡتِ مَنِ ٱسۡتَطَاعَ إِلَيۡهِ سَبِيلٗا ..﴾ (٩٧) آل عمران.

جا ئەوەی کە لەم مەرجانە زاناو شەرعزانان زۆریان توێژینەوە لەسەر کردوە ئەم مەرجی پێنجەمەیە، واتە: توانا هەبوونو بۆلوان (إستطاعة).

١) بێگومان حەجو عومرەکردنیش سەفەری دوورو پارەو مەصرەفیان دەوێو بەبێ ئەوانە نالوێ بکرێن، کەواتە مەرجی توانا هەبوون (استطاعة)یش ئەم هەر دەگرێتەوە.

جا زانایان هەرچەندە هەموویان لەسەر بەمەرج گیرانی ئەم مەرجە یەکدەنگن بەڵام لەبارەی ماهیەت‌و لق‌و پۆپەکانییەوە ڕایان جیاجیایە.

بەڵام هەموویان یان بەلای کەمەوە زۆربەی هەرەزۆریان لەسەر ئەم پێنج بڕگەیە بۆ تەفسیری توانا هەبوون (إستطاعة) پێکهاتوون:

یەك: لەش ساغ بوون، جا ئەگەر لەبەر پیری یان نەخۆشییەك کە ئومێدی چاکبوونەوەی نەبێ نەیتوانی، وە ماڵ‌و دارایشی هەبوو، ئەوە پێویستە یەکی دیکە لە جێی خۆی بنێرێ، وەك دواتر ئەو جۆرە حەج کردنە ڕوون دەکەینەوە.

دوو: هێمنی‌و سەلامەتی ڕێ‌و بان، بە جۆرێك کە لە ماڵ‌و گیانی خۆی دڵنیابێ، بەڵام ئەگەر دڵنیا نەبوو، ئەوە هەتا بارودۆخ دەگۆڕێ لەسەری پێویست نیە بچێ.

سێ: نەبوونی پەرچ‌و ڕێگرێك وەك حەپس کران، یان ترس‌و بیم هەبوون لە دەستەڵاداریکی ستەمکار، یان هەر ڕێ پێ نەدران بەهەر شێوەیەك بێ.

چوار: دابینکردنی بژێوو پێداویستیە بنەڕەتییەکان (الحاجات الأصلية)ی خۆی‌و ئەوانەی بە ئەستۆیەوەن بۆ کاتی چوون‌و گەڕانەوە.

(شیرازی) لەوبارەوە گوتوویەتی[1]:

(وان وجد مايشتري به الزاد والراحلة وهو محتاج اليه لدين عليه لم يلزمه حالا كان الدين أو مؤجلا.. وان كان محتاجا اليه لنفقة من تلزمه نفقته لم يلزمه الحج.. وان احتاج اليه لمسكن لابد له من مثله، او خادم يحتاج الى خدمته لم

١) (شیرازی) خاوەنی (المهذب) لە فیقهی مەزهەبی شافیعیدا کە (نووي) شەرح‌و لێکدانەوەی ناوازەی (المجموع)ی لەسەر کردوە، بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٤٥-٤٧. هەروەها بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص١٦٩-١٧٤، کە بە تەعبیری جیا هەمان مەبەستی (شیرازی) هێناوە، هەروەها شیعەی (إمامية)ش هەمان ڕایان هەیە، بڕوانە: (الفقه على المذاهب الخمسة) محمد جواد مغنية. ص١٩٠-١٩١، وە١٩٤.

يلزمه...وان احتاج الى النكاح وهو يخاف العنت قدم النكاح..)، واتە: وە ئەگەر كەسێك كە دەیەوێ حەجێ بكات هێندەی پارەو ماڵ هەبوو، كە توێشووی ڕێگاو وڵاخی سواری پێ بكڕێ بەڵام بۆ دانەوەی قەرزێك پێویستی پێی هەبوو حەجی لەسەر نیە، جا قەرزەكە چ كاتی درانەوەی هاتبێ چ نەهاتبێ.. هەروەها ئەگەر پێویستی بەو پارەو ماڵە بوو بۆ مەسرەفی ئەوانەی كە بە ئەستۆیەوەن دیسان حەجی لەسەر نیە.. دیسان ئەگەر خانوویەك كە بابای وەك وی بۆ ئەوجۆرە خانوە ئاتاجبێ، یان بۆ گرتنی خزمەتچییەك كە پێویستی بە خزمەتكردنەكەی هەبێ بۆی ئاتاج بێ، حەجی ناكەوێتە سەر، وە ئەگەر پێویستی بەژن هێنان بوو، وە مەترسی گوناحو ناڕەحەتی زۆری هەبوو-بە هۆی بێ ژنییەوە- ئەوە دەبێ ژن هێنانەكەی پێش بخرێ.

<u>پێنج</u>: هەبوونی هۆكاری گەیشتن (وسيلة الوصول) كە شەرعزانان بە (راحلة) ناویان بردوە وە لەم ڕۆژگارەدا كرێ (أجرة)ە گرتنی سەیارە، یان كەشتی، یان فڕۆكە جێگای دەگرێتەوە، چونكە ئێستا ئەم هۆكارانە بەكاردێن بۆ گەیشتنە مەككەو شوێنی حەج لێكردن.

پێویستە ئەوەش بگوترێ كە هەرچەندە چەند دەقێك لە پێغەمبەری خواوە ﷺ گێڕراونەوە وشەی توانا هەبوون (استطاعة)یان بەتوێشووو وڵاخ (الزاد والراحلة) تەفسیر كردوە، بەڵام تێكڕای زانایان لەسەر ئەوەش یەكدەنگن كە دەبێ ئەو توێشووەو وڵاخە لە دابینكردنی پێداویستییە بنەڕەتییەكانی خۆیو ئەوانەی بە ئەستۆیەوەن هەتا دەچێو دەگەڕێتەوە، زیاد بن، خاوەنی (المغني والشرح الكبير) لەوبارەوە نووسیویەتی[1]: (الشرط الخامس: الإستطاعة وهي أن يملك زادا وراحلة صالحة لمثله بآلتها الصالحة لمثله او مايقدر به على تحصيل ذلك، فاضلا عما يحتاج

١) بڕوانە: (المغنى والشرح الكبير)، ج٣، ص١٦٩.

اليه من مسكن وخادم وقضاء دينه ومؤنة عياله على الدوام)، واتە: مەرجی پێنجەم: توانا هەبوون، ئەمیش ئەوەیە کە توێشووو ولاخێکی وای هەبێ کە بۆ کەسایەتی وەك وی بشێ، وێڕای کەلو پەلێك بۆ ولاخەکەی کە شایستەی وی بێت، یان هێندەی مالێ هەبێ کە بتوانێ پێی وەدەست بهێنێ، وە دەبێ لە پێداویستییەکانی زیاد بێت لە خانووو بەرەو خزمەتچیو قەرزدانەوەو مەسرەفی مالو خێزانی بە بەردەوامی -تا دەگەڕێتەوە-.

ئەمەش چەند دەقێك لەوانەی کە تەفسیری (إستطاعة) بە (الزاد والراحلة) دەکەن، هەرچەندە زانایان تێبینییان لەسەر (سند)ەکانیشیان هەیە:

* **((عن جابر وعبدالله بن عمر وعبدالله بن عمرو وأنس وعائشة رضي الله عنهم أجمعين أن النبّي ﷺ سئل ما السبيل؟ قال: الزاد والرحلة))** رواه الدارقطني، واتە: پرسیار لە پێغەمبەر کرا ﷺ دەربارەی مانای وشەی[1] (السبيل)؟ فەرمووی: توێشووو ولاخە.
* **((عن إبن عمر رضي الله عنهما أن رجلا جاء الى النبّي ﷺ فقال: يا رسول الله ما يوجب الحج؟ قال: الزاد والراحلة))** رواه الترمذي وقال: حديث حسن، واتە: پیاوێك هاتە لای پێغەمبەر ﷺ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا -هەبوونی- چ شتێك حەجێ فەرز دەکات؟ فەرمووی: توێشووو ولاخ.

شایانی باسیشە کە بەمەرج گیرانی هەبوونی هۆکاری گەیشتن (وسيلة الوصول) تایبەتە بەو کەسانەوە کە خەلکی شاری مەککەو دەوروبەری نزیکی نین، ئەگەرنا بۆ ئەمان بە مەرج نەگیراوە[2].

---

١) مەبەست وشەی (سبيلا) کە لە ئایەتی (ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا)دا هاتووە.

٢) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص١٧٠-١٧١.

حـەجكـردنی ئافـرەت

دەربارەی حەجو عومرەكردنی ئافرەتیش جگە لـەو مەرجانـەی ڕابـردن زۆربـەی هەرە زۆری زانایان لەسەر بەمەرج گرتنـیو مـەرجێكی دیكـەش یەكـدەنگن، كـە بریتیە لەوەی ئەگەر مێردی لەگەڵ نەبوو، لە سۆنگەی ئەوەوە كە مێردی نەكردبوو، یان مردبوو، یان لەگەڵی نـەهاتبوو پێویـستە خزمێكـی مـەحرەمی یـان كۆمەڵـە ئافرەتێكی متمانە پێكراوی لەگەڵ بن، ئەگەر نا حەجەكەی لەسەر پێوسـت نابـێ، چونكە دروست نیە بەبێ لەگـەڵ بـوونی مێـرد، یـان مـەحرەمێك، یـان كۆمەڵـە ئافرەتێكی متمانە پێكراو سەفەر بكات نە بۆ حەجو نە بۆ غەیری حەجیش، مادام سەفەرەكە دوور بێت[1].

هەندێكیش لە زانایان وەك: (داود الظاهري[2] وابـن حزم[3])و هەنـدێك[4] لـە شافیعییەكانو شیعەی[5](إمامیة)ش ڕایان وایە، كـە ئـافرەت هـەر كـات حـەجی لەسەر فەرز بوو، مێردیشی نەبوو یـان هـەیبوو بـەڵام لەگـەڵی نەچـوو وە كەسـی مەحرەمیشی چنگ نەكەوت لەگەڵی بچێ، ئەوە نەك بۆی هەیە حەجەكەی بكـات، بگرە لەسەری فەرزە بچێو ئەنجامی بدات، مادام ڕێ سەلامەت بێ.

بەڵام بە سەرنجدانی هەردووك لایـان زۆر بـەڕوونی دەردەكـەوێ كـە ڕای زۆربـەو جەماوەری زانایان بەهێزترەو بەڵگەدارترە، چونكە بەڵگەكانی ئـەمان دەق (نـص)ن لەو بابەتەدا كە قسەی لێ دەكرێ –كە سەفەركردنی ئافرەتە بەبێ مەحرەم-، بەڵام

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٢٤٣-٢٤٤، وە: (المغني)، ج٣، ص١٩٠-١٩٥، وە: (فتح الباري) ج٤، ص٥٥٢-٥٦٠.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٢٤٣.

٣) بڕوانە: (المحلى)، ج٧، ص١٤-١٧، مسـألة: ٨١٣.

٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٢٤٢.

٥) بڕوانە: (الفقه على المذاهب الخمسة)، ص١٩٣-١٩٤.

بەڵگەکانی ئەوانی دیکە دەقی گشتی (نصوص عامة)ن‌و تایبەت نین بەو بابەت (موضوع)ەوە، ئنجا وەك زانایانی (أصول الفقه)یش بڕیویانەتەوەو بڕیاریان داوە، هەرکات بابەت‌و مەسەلەیەك دوو جۆرە دەقی گشتی‌و تایبەتی لەسەر هەبوون، ئەوە پێویستە دەقە تایبەتییەکان پێش بخرێن‌و چەمك‌و واتای دەقە گشتییەکانیان پێ تایبەت (تخصیص) بکرێ[1].

ئەمەش چەند دەقێك کە زۆربەو جەماوەری زانایان کردوویاننە بەڵگەی ڕایەکەیان:

* ((عن إبن عباس رضي الله عنهما قال: قال النبّي ﷺ: لا تسافر المرأة إلا مع ذي محرم ولا يدخل رجل إلاّ ومعها محرم، فقال رجل: يا رسول الله إني أريد أن أخرج في جيش كذا وكذا، وامرأتي تريد الحج، فقال: أخرج معها)) متفق عليه، واتە: ئافرەت لەگەڵ مەحرەمی دا نەبێ سەفەر ناکات، وە هیچ پیاوێك لێی وەژوور ناکەوێت، مەگەر مەحرەمێکی لەلا بێت، پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا من دەمەوێ لەگەڵ سوپایەکی ئاواو ئاوادا دەربچم -بۆ غەزا- ژنەکەم دەیەوێ حەجێ بکات! فەرمووی: لەگەڵی بچۆ -بۆ حەج-.

* ((لا تسافر امرأة مسيرة يومين ليس معها زوجها أو ذو محرم)) رواه البخاري ومسلم عن أبي سعيد الخدري مرفوعا، واتە: نابێت هیچ ئافرەتێك دوو ڕۆژە ڕێ بە سەفەر بچێ، مادام مێردی یان خزمێکی مەحرەمی لەگەڵ نەبێ.

* ((عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبّي ﷺ قال: لا يحل لامرأةٍ تؤمن بالله واليوم الآخر أن تسافر مسيرة يوم وليلة ليس معها حرمة)) متفق عليه، واتە: هەر ئافرەتێك بڕوای بەخواو بەڕۆژی دوایی هەبێ بۆی نیە بۆ ماوەی شەوو ڕۆژێك بە سەفەر بچێ مادام خزمێکی مەحرەمی لەگەڵ نەبێت.

---

١) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص١٦٧-١٧٢، کە زۆر جوان ڕای جەماوەری سەرخستوە.

ئەو فەرموودانەی ڕابردن بەڵگەی ئەوەبوون کە ئافرەت بۆی نیە بەبێ مێردی، یان خزمێکی مەحرەمی سەفەر بکات، بەڵگەی ئەوەش کە ئەگەر مێردو مەحرەم[1] نەبوون، بەڵام کۆمەڵە ئافرەتێکی متمانە پێکراو هەبوون لەگەڵی بچن بۆی هەیەو لەسەری فەرزە کە حەجی فەرز بکات ئەم دەقەیە[2]: (أذن عمر ﷺ لأزواج النبّي ﷺ في آخر حجة حجها، فبعث معهن عثمان بن عفان وعبدالرحمن بن عوف) رواه البخاري عن إبراهيم عن أبيه عن جده، واتە: عومەر خوا لێی ڕازی بێ لە دوایین حەجیدا کە کردی مۆڵەتیدا کە هاوسەرەکانی پێغەمبەر ﷺ -خوا لێیان ڕازی بێ- حەجێ بکەن، جا (عثمان بن عفان)و (عبدالرحمن بن عوف)ی لەگەڵ ناردن -خوا لێیان ڕازی بێ-.

هەروەها (إبن سعد)یش لە (طبقات)دا هەمان مەبەستی لە (أم معبد الخزاعیة) گێڕاوەتەوە بە (سند)ێکی ڕاست[3].

دیارە مەبەستیش لە نێررانی (عثمان وعبدالرحمن) خوا لێیان ڕازی بێ، خۆیانو ئافرەتەکانیانە، چونکە خۆیان مەحرەم نەبوو ونو، لەگەڵ بوونی ئافرەتەکانیان چ ژن چ کچ..هتد، قەرەبووی ئەو بێمەحرەمییەیان کردۆتەوە.

---

١) (الحافظ ابن حجر) لە پێناسەی (محرم)دا گوتوویەتی: (وضابط المحرم عند العلماء من حرم علیه نكاحها على التأبيد بسبب مباح لحرمتها) (فتح الباري)، ج٤، ص٥٥٨، واتە: وە پێناسەی مەحرەم لەلای زانایان هەرکەسێکە کە بەهەمیشەیی نیکاحی ئەو ئافرەتەی لێ حەرام بێ دیارە ئەو کەسانەش کە بە هەمیشەیی لە ئافرەت حەرامن، یان بەهۆی نەسەبیەوە وەك بابی، یان بەهۆی شیر خواردن (رضاع)ەوەیە، وەك برای شیری، یان بەهۆی ژنو ژن خوازیەوە وەك بابی مێردیو کوڕی مێردی، بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص١٩٢.

٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٥٥٢.

٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٥٥٤.

ئنجا ئەو مەسەلەیەش کە عومەری خەلیفەی سەر ڕاست خوا لێیان ڕازی بێ بە ئاگاداری سەرجەم هاوەڵان پێی هەستاوە، بەیەکدەنگی (إجماع) دادەنرێ، وەك زانایان گوتوویانە[1].

لە کۆتایی باسی حەجی ئافرەتدا پێویستە ئاماژەش بەوە بکەین کە تێکڕای زانایان مەگەر[2] -بەدەگمەن- لەسەرە ئەوە کۆکن کە ئافرەت بۆ حەجی فەرز لەسەری پێویست نیە مۆڵەت لە مێردی وەربگرێ، بەڵکو سوننەتە پرسی پێ بکات، وە مێردیشی بۆی نیە کە ژنەکەی لە سەفەری حەجی فەرز بگێڕێتەوە، بەڵام بۆ سەفەری حەجی سوننەتو بۆ عومرە هەم ژن پرس کردنو مۆڵەت وەرگرتنی لەسەر فەرزە، هەم مێردیشی بۆی هەیە نەهێڵێ بچێ[3].

هەروەها زۆربەی[4] زانایان دەڵێن لە (عدة)دا نەبوونی ئافرەت، جا چ (عدة)ی جیابوونەوە (طلاق) بێت چی هی (مێرد مردن) مەرجێکی دیکەی حەج لەسەر فەرز بوونیەتی، چونکە خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿...وَأَحْصُوا۟ ٱلْعِدَّةَ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ رَبَّكُمْ ۖ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنۢ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ ... ﴿١﴾ الطلاق﴾، واتە: وە عیددە بژمێرنو پارێز لە پەروەردگارتان بکەن ئەو ئافرەتانە لە ژوورەکانیان وەدەرمەنێنو با خۆشیان نەچنە دەرێ -تا عیددەیان بەسەر دەچێ-.

١) بڕوانە: (المفصل في أحكام المرأة والأسرة)، ج٢، ص١٧١، وە بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٥٥٧.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٢٣٩-٢٤٠، بەڵام ڕای دیکەشیان هەیە وەك ڕای زۆربەی زانایان.
٣) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص١٩٤، کە گوتوویەتی: (وليس للرجل منع إمرأته من حجة الإسلام وبهذا قال: النخعي وأسحاق وأبو ثور وأصحاب الرأي وهو الصحيح من قولي الشافعي وله قول آخر: له منعها).
٤) بڕوانە: (المفصل)، ح٢، ص١٨٠-١٨١، وە: (المجموع)، ج٨، ص٢٤٠-٢٤١.

بەنـــدی ســێــیەم

میقــاتە کاتیو شــوێنی یەکانی حــەجو عومــڕە

www.alibapir.com

له تۆڕه كۆمه‌ڵایه‌تییه‌كان له‌گه‌ڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگه‌یاندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی باپیر

AliBapir/عه‌لی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عه‌لی باپیر

كه‌ناڵی
ڕاگه‌یاندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی باپیر

AliBapir

Google Play
App Store

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

ڕاگه‌یاندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی باپیر

خوێنەری بەڕێز!

بۆ ئیحرام بەستن بەهەرکام لە حەجو عـومرە، چـەند کـاتو شـوێنێك بەمـەرج گیراون کە لە دوو خاڵدا باسیان دەکەین:

١- کاتەکـانی ئیحـرام بەستن بە حـەجو عـومـرە:

خـوای پـەروەردگار فەرمـوویـەتی: ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْأَهِلَّةِ قُلْ هِىَ مَوَٰقِيتُ لِلنَّاسِ وَٱلْحَجِّ ... ﴿١٨٩﴾ البقرة﴾، واتە: دەربارەی مانگەکان لێت دەپرسن؟ بڵـێ: ئەوانە –مایەی- کاتی دیاری کراون بۆ –کاروباری- خەڵكو بۆ حەج.

زۆربەی هەرەزۆری زانایان ڕایان وایە کە مـانگەکانی حـەج تێـداکردن (شـوال)و (ذو القعدة)و دە (١٠) ڕۆژی سەرەتای (ذو الحجة)ن، کـە هـەرکام لـە (أبـو حنيفـة وشافعي وأحمد ونخعي وثوري وأبو ثور و داود)یـان لـەنێودا هـەن، ئەوەنـدە هەیـە (شافعي ونخعي وثوري وأبو ثور وأبو يوسف وداود) ڕایان وایە کە ڕۆژی دەیـەم کـە ڕۆژی قوربانی سەربڕین (يوم النحر)و جەژنە، کاتی حەج نیە بەس شەوەکەی هەوە، بەڵام ئەوانی دیکە دەڵێن: هەم ڕۆژەکەیو هەم شەوەکەشی کاتی حەجە.

(مالك)یش ڕای وایە کە وێڕای: (شـوال)و (ذو القعـدة) سـەرجەم مانگـــــــی (ذو الحجة)ش کاتی حەج تێداکردنە[1].

ئنجا زانایان پاش ئەوەی لەسەر ئەوە یەکدەنگ بوو ون کە دروست نیە هیچ کام لە کردەوەکانی حەج (أعمال الحج) لە غەیری مانگەکانی حەجدا بکرێن،[2] لەسـەر ئەوە کە ئایا دروستە لە پێش مانگەکانی حەجدا ئیحرام بەحەج ببەسترێ یـان نـا؟

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١١٢، وە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢١٢١-٢١٢٣.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١١٠، وە (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢١٢١-٢١٢٣.

ڕایان جیاوازە، هەرچی (أبو حنيفة ونخعي وثوري ومالك وأحمد)ن دەڵێن: دروستە بەڵام پەسەند نیە، بەڵام (شافعي وأبو ثور) دەڵێن: ئەگەر ئیحرامی بەحەج بەست دانامەزرێ بەڵکو بە (عومرە) بۆی حیساب دەکرێو دەتوانێ بەو ئیحرامەی عومرە بکات بەڵام حەج نا، (داود)یش ڕای وایە کە ئیحرامەکەی هەر دانامەزرێ نە بەحەجو نە بەعومرە.

واش پێدەچێ ڕای ئەوانە بەهێزتر بێت کە دەڵێن: لە غەیری مانگەکانی حەجدا ئیحرام بە حەج دانامەزرێ، چونکە (بخاري)[1] لە (إبن عباس)ەوە هێناویەتی کە گوتوویەتی: (من السنة أن لايحرم بالحج إلا في أشهر الحج) هەروەها (إبن عمر)ەوە هێناویەتی کە گوتوویەتی: (أشهر الحج شوال و ذو القعدة و عشر من ذي الحجة).

ئەوەی ڕابرد دەربارەی کاتەکانی ئیحرام بەستن بوو بەحەج.

بەڵام بۆ عومرە ئەوە زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە هەموو مانگەکانی ساڵ کاتن بۆ عومرە تێدا کردن بەبێ جیاوازی[2].

٢- شوێنەکانی ئیحرام تێدا بەستن بە حەجو عومرە:

زانایان لەسەر ئەم پێنج شوێنە کە (میقات)[3]ی ئیحرام تێدا بەستنی بابای (حاج)و (معتمر)ن لە هەر پێنج لای کابە (بيت الحرام)ەوە یەکدەنگن:

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٤٠٢، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٦١-٦٦٢.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١١٣-١١٦.

٣) وشەی (میقات) لە ئەسڵی زماندا بەمانای سنووری شتێك (حد شيء) دەگوترێو لە زاراوەی شەرعیشدا یانی کات یان شوێن (وقت أو موضع)ێکی دیاریکراو بۆ خواپەرستییەکی تایبەت، بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢١٢٥.

یەك: میقاتی خەڵکی مەدینە کە (ذو الحليفة) یان (آبار علي)یشی پێدەڵێن‌و شەش میل لە مەدینەوە دوورەو چوار سەدو شەست (٤٦٠) کلم لە مەککەوە دوورە، وە دوورترین (میقات)ە لە مەککەوە.

دوو: میقاتی خەڵکی شام‌و میصرو مەغریب کە (جُحْفة)یەو (رابغ)یشی پێ دەڵێن وە دووسەدو چوار (٢٠٤) کلم لە مەککەوە دوورە.

سێ: میقاتی خەڵکی عێراق‌و غەیری ئەوانیش لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی مەککە کە (ذات عرق)ە، وە سەدو نەوەدو چوار (١٩٤) کلم لە مەککەوە دوورە.

چوار: میقاتی خەڵکی نەجدو کوەیت‌و ئیمارات‌و تائیف کە (قرن المنازل)ەو (وقرن الثعالب)یشی پێدەڵێن‌و لەنزیك شوێنێکە کە ئێستا (سیل)ی پێ دەڵێن و، نەوەدو چوار (٩٤) کلم لە مەککەوە دوورە.

پێنج: میقاتی خەڵکی یەمەن‌و تیهامەو هیند کە (یلملم)ی پێدەڵێن[١].

شایانی باسیشە هەرکەسێك لە ڕێیەکەوە بڕوات -چ وشکانی چ دەریایی چ هەوایی- کە بکەوێتە نێوان دوو میقاتەوە ئەوە پێویستە هەر کاتێك گەیشتە ئاقار (ئاست) یەکێك لە میقاتەکان ئیحرام ببەستێ، بەڵام پێویستە بۆ دووربینی (إحتیاط) بەرلەوەی بگاتە ئاستی ئیحرام ببەستێ، چونکە بەر لە گەیشتن بە میقات ئیحرام بەستن دروستە، بەڵام کە تێپەڕبوو تازە ئیحرام بەستنەکەی دروست نابێ‌و ئەگەر نەگەڕێتەوە بۆ میقات خوێنی دەکەوێتە سەر.

دیارە گەیشتنە ئاست هەر کام لە میقاتەکانیش لەڕێی هەواییەوە هەمان حوکمی حاڵەتی پێشووی هەیە[٢].

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١٧٣-١٧٦، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٦٢-٦٦٣.
٢) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢١٢٩-٢١٣٠.

وە زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئەو میقاتانەی باسکران بۆ هەموو ئەو کەسانەیە کە لەو شوێنانە دێن کە ناویان هێنراوە، با خەڵکی خودی ئەو شوێنانەش نەبن وەك لەو فەرمایشتانەدا دەردەکەوێ کە لەوبارەوە هاتوون(١).

هەروەها زانایان لەسەر ئەوەش ڕێککەوتوون، کە ئیحرام بەستن بە حەجو عومرە لەو شوێنانەدا کە بە (المواقيت المكانية) ناو دەبرێن بۆ کەسانێکە کە بە (آفاقي) ناسراونو خەڵکی دەرەوەی مەککەو دەرەوەی سنووری میقاتەکانن(٢)، ئەگەرنا خەڵکی شاری مەککەو خەڵکی نێوان میقاتەکانو شاری مەککە هەر لە ماڵەکانی خۆیانەوە ئیحرام بە حەج دەبەستن، بەڵام بۆ ئیحرامی عومرە پێویستە بچنە دەرەوەی سنووری حەرەم، جا زانایان دەربارەی چاکترین شوێن (میقات) بۆ ئیحرام تێدا بەستن بۆ عومرە ڕایان جیاوازە:

هەرچی حەنەفییەکانو حەنبەلییەکانن دەڵێن: (تنعیم) باشترین شوێنە، چونکە (بخاري‌و مسلم) گێڕاویانەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی کرد بە (عبدالرحمن بن أبي بكر) خوا لێیان ڕازی بێ کە عومرە بە (عائشة) بکات لە (تنعیم)، چونکە نزیکترین شوێنی دەرەوەی حەرەمە لە مەککەوە، پاشان (جعرانة) ئەوجار (حديبية) لە هەموو شوێنەکان باشترن(٣).

بەڵام شافیعییەکان ڕایان وایە کە چاکترین شوێن (جعرانة)یە، چونکە وەك (بخاري ومسلم) گێڕاویانەتەوە پێغەمبەری خوا ﷺ لەوێدا ئیحرامی بە عومرە بەستوە، پاشان (تنعیم) چونکە فەرمانی بە (عائشة) کردوە کە لەوێ ئیحرام، بە عومرە ببەستێ، پاشان (حديبية) لەهەموو شوێنەکانی دیکە چاکترە(٤).

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١٧٣.

٢) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص١٦٠-١٦٤، وە: (المجموع)، ج٧، ص١٧١-١٧٣.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١٧٩-١٨١، وە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢١٢٦-٢١٢٧.

٤) بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگو لاپەڕە، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٦٣.

ئێستاش باچەند فەرموودەیەك دەربارەی میقاتەكانی حەج‌و عومرە بێنینەوە:

* **((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبّي ﷺ وقت لأهل المدينة ذا الحليفة، ولأهل الشام الجُحْفة، ولأهل نجد قرن المنازل، ولأهل اليمن يلملم، وقال: هن لهن ولكل من أتى عليهن من غيرهن ممن أراد الحج والعمرة ومن كان دون ذلك فمن حيث أنشأ حتى أهل مكة من مكة، (وفي رواية لهما): فمن كان دونهما فَمَهِلُّهُ من أهله))** رواه البخاري ومسلم، واتە: پێغەمبەر ﷺ (ذا الحليفة)ی كردە میقاتی خەڵكی مەدینەو، (جحفة) بۆ خەڵكی شام‌و، (قرن المنازل) بۆ خەڵكی نەجدو، (يلملم) بۆ خەڵكی یەمەن، وە فەرمووی: ئەمانە میقاتی خەڵكی ئەو شوێنانەو هەركەسێكی دیكەشە كە بە مەبەستی حەج‌و عومرەكردن پێیاندا دێ، كەسێكیش كە لەملاوەیە –واتە كە لە میقاتەكان لە مەككەوە نزیكترە-، (لە ریوایەتێكی دیكەیاندا): وە هەر كەسێك لەو میقاتانە بەرەو لای مەككە نزیكتر بوو ئەوە ماڵەكەی شوێنی ئیحرام بەستنیەتی.

* **((عن عائشة رضي الله عنها أن النبّي ﷺ وقت لأهل العراق ذات عرق))**، واتە: پێغەمبەر ﷺ (ذات عرق)ی بەمیقاتی خەڵكی عێراق داناوە.

* **((عن أبي الزبير أنه سمع يسأل عن المهل فقال: سمعت أحسبه رفع إلى النبّي ﷺ قال: ومهل أهل العراق من ذات عرق))** رواه مسلم.

* **((عن عطاء عن النبّي ﷺ أنه وقت لأهل المشرق ذات عرق))** رواه الشافعي والبيهقي بإسناد حسن مرسلا، واتە: پێغەمبەر ﷺ (ذات عرق)ی كردوە بە میقاتی خەڵكی ڕۆژهەڵات.

وە پێشتریش گوتمان ئەم پێنج میقاتانە زانایان لەسەریان یەکدەنگن، وەك (نووي) لە (إبن المنذر)ەوە هێناویەتی[1].

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص١٧١، وە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢١٢٥-٢١٣٤.

بەندی چوارەم

پایەو فەرزو سوننەتەکانی حەجو عومرە

www.alibapir.com

خوێنــەری خۆشــەویســت!

ئەم بەندی چوارەمە بۆ توێژینــەوەی کردەوەکــانی حــەج‌و عــومڕە (أعمـال الحـج والعمرة) تەرخان کراوە، کە هەر کامێکیان لە خـاڵێکی ســەربەخۆدا دەتوێژینــەوە، بەڵام بە پەسندی دەزانم بەرلەوەی باسی هەرکام لە پایەو فەرزو سوننەتەکانی حەج‌و عومڕە بکەین، سەرەتا بۆ بەرچاوڕوونی کردەوەکانی هەرکام لە حــەج‌و عــومڕە بــە ڕیز بنووسین جا هەر جۆرێك بن –واتە چ پایە بن چ فەرز چ سوننەت-:

أ- کردەوەکــانی حـــەج:

١- ئیحرام بەستن: کە بریتیە لە نیەتهێنان بەئەنجامدانی حـەج، یـان عــومڕە یـان هەردووکیان.

٢- چوونە نێو شاری مەککە لەلای سەروویەوە پاشــان مزگــەوتی حــەڕام‌و دوایــی طەوافی چوونە مەککە (طواف القدوم).

٣- شەو مانەوە (المبيت) لە مینا کە شەوی نۆیەمی (ذو الحجة)یە.

٤- ڕاوەستان لە عەرەفات (الوقوف بعرفات) کە لە ڕۆژی نۆیەم دایە.

٥- شەو مانەوە لە موزدەلیفە (المبيت بمزدلفة).

٦- بەرد تێفڕێدانی سێ جەمرەکان (رمي الجمرات الثلاث) کــە لــە ڕۆژی دەیــەمی (ذو الحجة)، وە دەخایەنێ هەتا سێزدەیەمی‌و ژمارەیان حەفتا(٧٠) بەردۆچکەیە.

٧- قوربانی سەربڕین پاش بەرد تێفڕێدانی جەمرەی عەقەبە، کە پێشی دەگــوترێ، جەمرەی گەورە (الجمرة الكبرى) لە ڕۆژی دەیەمی (ذو الحجة)دا.

٨- سەری خۆتاشین یان کورتکردنەوەی پاش ســەربڕینی قوربــانی، هــەر لــە ڕۆژی دەیەمدا.

٩- طەوافی دەوری کابە (الطواف حول الكعبة)، کە بە طەوافی پایە (طواف الركن)، یان (طواف الإفاضة) ناودەبرێ.

١٠- هاتن‌و چوون (سعي) نێوان صەفاو مەڕوە.

١١- طەوافی خوا حافیزی (طواف الوداع).

ب- کردەوەکانی عومرە:

١- ئیحرام بەستن.

٢- طەواف کردن.

٣- هاتن‌و چوون لەنێوان صەفاو مەڕوەدا.

٤- سەری خۆتاشین، یان کورتکردنەوە.

ئاشکراشە کە هەر کام لەم کردەوانە ڕوونکردنەوەی زۆریان دەوێ، کە دواتر باسیان دەکەین، بەڵام ڕیز (ترتیب)ی جێبەجێکردنیان بەوجۆرەیە کە نووسیومانن.

یەکەم: پایەو فەڕزو سوننەتەکانی حەج:

خوێنەری بەڕێز!

زانایان دەربارەی زۆر لە کردەوەکانی حەج لەسەر پایە بوون یان فەڕزبوونیان، وە فەڕز یان سوننەت بوونیانەوە ڕاجیایی (إختلاف)ی زۆریان هەیە، جا ئێمە خوا یاربێ بەپێی ئەو ڕایانە کە زۆربەی زانایان لەسەریان پێکهاتوون یان پێمان وایە بەڵگەکانیان بەهێزترە، ئەوە لە خوارەوە لە سێ خاڵاندا هەرکام لە پایەو فەڕزو سوننەتەکانی حەج دەنووسین‌و وەك عادەتی خۆشمان ئاماژە بە بیروڕایەکانی دیکەی زانایانیش دەکەین:

یەك: پایەكانی حەج:

١- ئیحرام بەستن:

كە بریتیە لە نیەت هێنان بە ئەنجامدانی حەج، بەڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان پایەیەو حەنەفییەكانیش بەمەرج (شرط)ی دادەنێن، جیاوازی نێوان ڕای زۆربەو جەماوەری زانایانو حەنەفییەكانیش هەر ئەوەیە كە ئەمان ئیحرام لە دەرەوەی حەج دادەنێن، بەڵام زۆربەو جەماوەری زانایان دەڵێن لەنێو حەج دایە، ئەگەرنا وەك چۆن هیچ خواپەرستییەك بەبێ هەموو پایە (ركن)ەكانی دانامەزرێ، بەبێ مەرجەكانیشی بەهەمان شێوە دروست نابێو بەرناكەوێ[١].

جا هەرچەندە ئێمە دواتر باسی فەرزو سوننەتەكانی ئیحرام بەستن دەكەینو چۆنیەتییەكەی ڕوون دەكەینەوە، بەڵام پێویستە لێرەدا ئەوە هەر بگوترێ كە تێكڕای زانایان ڕایان وایە كە بەلای كەمەوە سوننەتە لە كاتی ئیحرام بەستنو نیەت هێنانی حەجدا -بەپێچەوانەی نیەت هێنانی هەموو خواپەرستییەكانی دیكەوە- دەنگ بە نیەتەكە بەرز بكرێتەوە، دەنگیش بە (تلبیة) بەرزبكرێتەوەو، بەشێكیشیان دەنگ بەرزكردنەوە بە ئیحرام بەستنو نیەت هێنان بەفەرز دەزانن، جا هەندێكیان كە مالكییەكانن دەڵێن: هەرچەندە فەرزە بەڵام ئیحرامو نیەتەكە ئەگەر بەبێ كردەوەو قسەیەكی پەیوەست بە حەجەوە بوو، ئەوە دادەمەزرێ، بەڵام دەبێ قوربانییەك سەربڕێ، حەنەفییەكانیش پێیان وایە كە ئەو جۆرە ئیحرامو نیەتە هەر دروست نیەو دانەمەزراوە[٢].

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص٢١٨٠-٢١٨٣.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە، وە: (المفصل)، ٣٧٤، ٢٧٥.

چۆنیەتی ئیحرامو نیەتەکەش ئەوەیە کە بە دەنگی بەرز بڵێ: (لبيك اللّهم بحجة) یان (لبيك اللّهم بحجة وعمرة) یان (نويت الحج لله تعالى) یان هەر شێوەیەکی دیکە کە هەمان مەبەست بگەیەنێ، دیارە مەرجیش نیە بە زمانی عارەبی بێتو بەهەر زمانێك بێت هەر دروستو ڕەوایە، چونکە ئەسڵ ئەوەیە کە لە دڵ دایە[1].

ئەمەش چەند دەقێك لەبارەی ئیحرام بەستنو نیەت هێنانو (تلبية) کردنەوە:

* ((**عن عمر ﷺ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: إنّما الأعمال بالنيات وإنّما لكل امريء مانوى**)) متفق عليه، (ئاشکراشە کە مەبەست لە (الأعمال) کردەوە پەسەندو باشەکانن بە تایبەت خواپەرستییەکان).

* ((**عن أنس ﷺ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: لبيك بحجة وعمرة**)) رواه مسلم. (دیارە بیستنی (أنس)یش بەڵگەیە لەسەر دەنگ پێ بەرزکردنەوەی پێغەمبەر ﷺ).

* ((**عن سالم بن عبدالله بن عمر رضي الله عنهم عن أبيه قال: سمعت رسول الله ﷺ يُهِلُّ مُلَبِّدا**))[2] رواه البخاري، واتە: گوێم لە پێغەمبەری خوا ﷺ بوو کە لەکاتێکدا قژی سەری کۆکردبۆوە سەریەك، دەنگی بەنیەتو ئیحرام بەرزکردەوە.

* ((**عن سالم بن عبدالله عن أبيه رضي الله عنهما أنّهُ سمعه يقول: ((ما أهل رسول الله ﷺ إلا من عند المسجد)) يعني: مسجد ذي الحليفة**)).

دیارە میقاتی خەڵکی مەدینە (ذو الحليفة)یەو پێغەمبەریش ﷺ لە مەدینەوە هاتوە بۆ حەج بۆیە لەوێوە ئیحرامی بەستوەو نیەتی هێناوە.

---

١) سەرچاوەکانی پێشوو، وە: (فتح الباری)، ج٤، ص١٦١، وە ص١٨٠.

٢) وشەی (مُلَبِّدا) بۆیە وا وەرگێراوە چونکە چەمكو واتاکەی وایەو (لباد)ی کوردیش دیارە هەر لەوەو هاتوە کە خورییەکە دەشێلرێتە سەر یەكو پێکەوە دەچەسپێ.

ئەمانە دەربارەی نیەت هێنانەو، دەربارەی چۆنیەتی (تلبية)[1]ش:

((عن نافع عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما أن تلبية رسول الله: لبيك اللّهم لبيك لبيك لا شريك لك لبيك، إن الحمد والنعمة لك والملك، لا شريك لك)) رواه البخاري، واتە: (تلبية)ی پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوابوو: ئەی خوایە بەدەم فەرمانتەوە هاتمو لە خزمەت دام، لە خزمەت دام هیچ هابەشت نین لە خزمەت دام، بێگومان ستایشو چاکەو موڵك هەر هی تۆیەو بەس، هیچ هاوبەشت نین.

هەڵبەتە بەر لە نیەت هێنانو ئیحرام بەستنو دەست بە (تلبية) کردن پێویستە بابای ئیحرام بەستوو (محرم) هەرچی جلو بەرگو پۆشاکی ڕواڵەتیو ژێرەوەی هەیە تەنانەت کڵاوو پێڵاوو گۆرەویش دابنابنو خۆی تەنیا بە دوو پارچە قوماش -کە باشتر وایە سپی بن- پۆشتە کردبێ، ئەمەش زانایان لەسەری یەکدەنگن، چونکە چەندان دەقی ڕاستو ڕاشکاوی سوننەتی لەسەرن، بۆ وێنە ئەم دەقە:

((عن إبن عمر رضي الله عنهما أن رجلا قال يارسول الله ما يلبس المحرم من الثياب؟ قال رسول الله ﷺ: لا يلبس القمص ولا العمائم ولا البرانس ولا الخفاف، إلا أحد لا يجد نعلين فيلبس خفين فليقطعهما أسفل من الكعبين، ولا تلبسوا شيئا من الثياب مسه الزعفران والورس)) رواه البخاري، واتە: پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا بابای ئیحرام گرتوو چ جۆرە جلو بەرگێك دەپۆشێ؟ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: نابێ نە کراسان دەبەر بکات نە مێزەران لەسەر بکات نە شەرواڵان دەپێ بکات نە کڵاوان[2] لەسەرنێ نە خوففو[3] پێڵاوان دەپێ بکات و،

---

١) وشەی (تلبية) جگە لە (إستجابة) بەدەنگەوەهاتن لە خزمەت دابوون بەچەند واتایەکی دیکەش تەفسیرکراوە، بەڵام وەك خاوەنی: (فتح الباري)، ج٤، ص١٩١، گوتوویەتی: بێهێزن.

٢) (برانس) کۆی (برنس)ە کە هەم جۆرەکانی کڵاووو کلێتەو تەپڵەو شەبقەو، هەم هەر بەرگێك دەگرێتەوە کە سەرو کڵاوەکەی پێیەو لکابێ، بڕوانە: (المعجم الوسيط) وشەی (برانس).

٣) هەرچەندە بەپێی عورف (خف) گۆرەوی چەرمە، بەڵام وا دیارە پێڵاویش دەگرێتەوە لە ئەسڵدا.

مەگەر کەسێك نەعلی نەبن ئەوە با دوو خوفف -پێڵاو-ان دەپێ بکات‌و لەخوار گوێزینگەکانەوە (قولاپە) بیانبڕێ، هەروها هیچ بەرگێك -مەبەست قوماشە- دەبەر مەکەن کە زەعفەران[1] یان وەرسی[2] پێ‌کەوتبێ.

(نووي) گوتوویەتی[3] -وەك (إبن حجر العسقلاني) لێیەوە نەقلْ کردوە - کەزانایان گوتوویانە: هەرچەندە پێغەمبەر ﷺ لەبارەی ئەو جۆرە بەرگانەوە پرسیاری لێکراوە کە دروستە لە لەکاتی ئیحرامدا بپۆشرێن، بەڵام ئەو جۆرانەی دیاری کردوون کە دروست نیە بابای ئیحرام گرتوو بەکاریان بێنێ، جا بێگومان ئەوەش وەڵامێکی حەکیمانەیە، چونکە ئەو جۆرە بەرگ‌و پۆشاکانەی دروست نیە دەبەر بکرێن دیاریکراو (محصور)ن، بەڵام ئەوانەی دروستە بپۆشرێن سەرژمێر ناکرێن‌و دیاری نەکراو (غیر محصور)ن!

بەڵێ ڕاستە، چونکە پێغەمبەری لێزان ﷺ لەم فەرموودەیەیدا ڕوونی کردۆتەوە کە:

أ- دروست نیە بابای ئیحرام گرتوو هیچ شتێك لەسەر نێ‌و سەری بەهیچ شتێك دابپۆشێ، بۆیە هەم باسی مێزەر (عمامة)ی کردوە هەم باسی کڵاو (برنس).

ب- وەدروست نیە هیچ شتێکی بە تەقەڵ‌و دوورمان لە پشتێن بەرەو ژووری دەبەر بکات، بۆیە باسی (قمیص)ی کردوە.

ج- وە دروست نیە لە پشتێن بەرەوژێری هیچ شتێك کە تەقەڵ‌و دوورمانی هەبێ دەپێ بکات، بۆیە باسی شەڕواڵ (سروال)ی کردوە.

د- وەدروست نیە هیچ شتێك بکاتە پێی کە گوێزینگی بگرێ چ پێڵاو چ خوفف چ گۆرەوی، بۆیە باسی خوفف (خف)ی کردوە.

---

١) (زعفران‌و ورس) دوو جۆرە گیاو گوڵی بۆنخۆشن، بڕوانە: (المعجم الوسیط)، ص٣٩٤، وە ١٠٢٥.
٢) هەمان سەرچاوە پێشوو.
٣) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص١٨٢-١٨٣.

هـ- وە دروست نیە کە هیچ جۆرە بەرگ‌و پۆشاکێك بپۆشێ‌و بکاتە بـەرگی ئیحـڕام کە بۆنی[1] خۆشی لێ درابێت، دیارە بـۆنی خـۆش لـە خـۆدانیش[2] بەهـەمان شێوە قەدەغەیە، بەڵام بۆنی خۆش (طیب) لـە جەسـتەدان لـە کـاتی پۆشـینی بەرگی ئیحڕامـدا دروسـتە، چـونکە (بخاري) لـە (عائشة)ی گێڕاوەتـەوە کـە گوتوویەتی: (كنت أُطَيِّبُ رسـول الله ﷺ لإحرامـه حَيْثُ يحرم ولِحلِّهِ قبـل أن يطوف بالبيـت)، واتە: من پێغەمبەری خوام ﷺ بۆن خۆش دەکرد کاتێـك کـە ئیحڕامی دەبەست، وە کاتێك کە ئیحڕامی دەشکاند بەر لـەوەی کـە طـەوافـی کابە بکات.

بەڵام پێویستە بزانرێ کە زانایان تێکڕا[3] لەسەر ئـەوە یەکـدەنگن کـە دروسـت نەبوونی پۆشینی ئەو جۆرە بەرگ‌و کەلوپەلانە تایبەتە بە پیاوانەوەو بـۆ ئافرەتـان هەر جۆرە بەرگ‌و پۆشاکێك بپۆشن دروستە تەنیا سێ شت بۆ ئافرەت دروست نین‌و لێیان قەدەغە کراون:

أ- بۆنی خۆش لە بەرگ‌و پۆشاك دان.

ب- پەچـە (نقـاب)کـردن‌و ڕوو داپۆشـین مەگـەر لـەکاتی مەترسـی گونـاح‌و تەماشاکردندا.

ج- دەستکێش (قفاز) لەدەست کردن.

لەبارەی بەرگ‌و پۆشاکی کاتی ئیحڕامی ئافرەتانیش دەقـی سـوننەت زۆرن، بـۆ وێنە: **((عن ابن عمر رضي الله عنهما نهى النبّي ﷺ النساء في إحرامهن عن القفازين والنقاب، وما مَسَّ الوَرْسَ والزعفران من الثياب، ولتلبس بعد ذلك ما**

---

1) واتە: بەرلەوەی خۆی پێ بپۆشێ بۆنی خۆشی لێدرابێت.

2) واتە: دوای ئەوەی دەبەرکراوەو پۆشراوە بۆنی خۆشی لـێبدرێ.

3) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص١٨٣، وە بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٣٠٧-٣٠٨.

أحبت من ألوان الثياب، من معصفر أو خز أو حلي أو سراويل أو قميص أو خف)) رواه أبو داود والبيهقي والحاكم ورجاله رجال الصحيح، واتە: پێغەمبەر ﷺ ئافرەتانی لەکاتی ئیحرامیاندا لە پۆشینی دەستکێش‌و پەچەو هەر بەرگێك کە وەرس‌و زەعفەرانی لێدرابێ قەدەغە کردوە، بەڵام غەیری ئەوە با هەر جۆرە بەرگێکی حەزیان لێیەتی بیپۆشن: لە ڕەنگکراو بە ڕەنگی سوور، یان ئاوریشم، یان خشڵ، یان دەرپێ، یان کراس، یان پێڵاو.

بەڵگەی ئەوەش کە ئافرەتان لەکاتی ئیحرامدا بۆیان هەیە لەکاتی مەترسی‌و گوناح‌و تەماشاکران دەم‌وچاویان داپۆشن، ئەم دەقەیە:

* **((عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان الركبان يمرون بنا ونحن مع رسول الله ﷺ محرمات، فإذا حاذوا بنا سدلت إحدانا جلبابها على وجهها، فإذا جاوزنا كشفناه))** رواه أبو داود وابن ماجه، واتە: لە کاتێکدا کە ئێمە لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ بووین‌و لە ئیحرامدا بووین سوارەکان بەلاماندا ڕەت دەبوون، جا کاتێك دەگەیشتنە ئاقارمان هەر یەکێکمان چارشێو[1] (جلباب)ەکەی بەسەری ڕوویدا شۆڕدەکردەوە، کاتێك لێمان تێدەپەڕین ڕووی خۆمانمان دەردەخستەوە.

دیارە ئەمەش ڕای زۆربەی[2] زانایانە وەك: (مالك وثوري وشافعي وأحمد واسحاق وشوكاني)یش[3] پەسەندیان کردوە.

هەندێکیشیان ڕایان وایە کە دروست نیە ئافرەتی ئیحرام گرتوو دەم‌وچاوی داپۆشێ لە هیچ حاڵێکدا، هەندێك لەوانەش کە بە دروستیان داناوە ئافرەت

---

١) (جلباب) پۆشاکێکە کە هەموو جەستەی ئافرەت بگرێتەوە وەك عەبا، یان بەسەر سەروشان‌و ملدا بدرێ وەك چارشێو‌و کۆڵوانە، بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص١٢٨.

٢) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٣٢٣-٣٢٤، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٨٥.

٣) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٥، ص٦.

لەکاتی مەترسی گوناح (خوف الفتنة)دا ڕووی خۆی داپۆشێ ئەوەیان بەمەرج گرتوە کە نابێ ئەو پۆشاكو پەچەیەی ڕووی خۆی پێدەپۆشێ بەر پێستی دەموچاوی بکەوێو دەبێ لێی دوور بێ، بەڵام ڕای ڕاستتر ئەوەیە کە ئەو مەرجە پێویست نیەو هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیە کە شایانی باس بێت[1].

٢- ڕاوەستان لە عەرەفات (الوقوف بعرفة):

زانایان تێکڕا[2] لەسەر ئەوە یەك دەنگن کە ڕاوەستان لە عەرەفات پایەی بنەڕەتیو هەرە مەزنی حەجە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (الحج عرفة) رواه أصحاب السنن وأحمد.

شوێنی لێ ڕاوەستان:

زانایان لەسەر ئەوەش یەکدەنگن[3] کە لە هەر بەشێکی عەرەفات بوەستێ دروستە، بەڵام چاکتر وایە لە نزیكو دامێن (جبل الرحمة)وە بێت لەلای تاشە بەردە زلەکانو ڕوو بە کابە ڕابوەستێ.

بەڵگەی ئەوەش کە دەشتی عەرفات هەمووی دروستە لێی بوەستی، ئەم فەرموودەیەیە: ((قد وقفت ههنا وعرفة كلها موقف)) رواه ابوداود وابن ماجه، واتە: ئەوە من (قسەکەر پێغەمبەری خوایە ﷺ) لێرە وەستاوم، بەڵام بزانن عەرەفات هەمووی شوێنی لێ ڕاوەستانە.

وە بەڵگەی پەسەندو سوننەت بوونی دامێن (جبل الرحمة) ئەو دەقەیە کە لەو فەرمودەیەدا هاتوە کە (مسلم) لە (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: ((ثم

---

١) بڕوانە: (المُغْني والشرح الكبير)، ج٣، ص٣٢٤، وە بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٦٠٣.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٩٧-١١٣.

٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص١٠٤.

ركب رسول الله ﷺ حتى آتى الموقف فجعل بطن ناقته القصواء الى الصخرات وجعل حبل المشاة بين يديه واستقبل القبلة))، واته: پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ سواربوو هەتا هاتە شوێنی وەستان، جا كەلەكەی حوشترە تۆزێك لە گوێ قرتاوەكەی كردە گابردەكانو ئاپۆرایی پێڕۆیانی خستە پێش خۆیو ڕووی كردە قبیلە.

وە زانایان لەسەر ئەوەش یەكدەنگن[1] كە هەر كەسێك لە عەرەفات نەوەستێ حەجەكەی بەتاڵەو دانەمەزراوە.

كـاتی ڕاوەستان:

زۆربەی هەرەزۆری[2] زانایان ڕایان وایە كە كاتی ڕاوەستان لە عەرەفات لەوكاتەوە دەست پێدەكات كە خۆر لە نێوەڕاستی ئاسمان بەرەو لای ڕۆژئاوا لادەدات لە ڕۆژی نۆیەمی (ذي الحجة) وە هەتا سپێدەی بەرەبەیانی ڕۆژی دەیەم دەخایەنێ، بەڵام حەنبەلییەكان دەڵێن: لەبەربەیانی ڕۆژی نۆیەمەوە، بەڵام زانایان لەسەر ئەوە یەكدەنگن[3] كە ئەگەر كەسێك پێش نیوەڕۆی ڕۆژی نۆیەم ڕابوەستێ بەر لەلادان (زوال)ی خۆر عەرەفات بەجێ بهێڵێ ئەوە ڕاوەستانەكەی بەرناكەوێ.

هەروەها زۆربەی زانایان كە (حەنەفییەكانو مالیكییەكانو حەنبەلییەكان)یان لەنێودان، دەڵێن فەرزە هەتا دوای خۆرئاوا بوون بوەستێ، بۆئەوەی شەوو ڕۆژان پێكەوە كۆیكاتەوە لە ڕاوەستانەكەیدا، بەڵام (شافیعییەكان) بەس بە سوننەتی دەزانن‌و ڕای جەماوەریش بەڵگەدارترە[4].

---

١) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٢٣٢، ط٤، وە: (المجموع)، ج٨، ص٩٧.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١١٢.
٣) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٢٣٤.
٤) چونكە پێغەمبەری ﷺ وەك (مسلم) هێناویەتی هەتا خۆرئاوا نەبوو عەرەفاتی جێنەهێشت، بەڵام بە پێی ڕای زۆربەش حەجەكەی هەر دروستە، ئەوەندە هەیە خوێنی دەكەوێتە سەر.

ئەنـدازەی ڕاوەســتان:

زانایان لەسەر ئەوەش یەکدەنگن[1] کە ئەوەندە بەسە بۆ ڕاوەستان (وقوف) لەسەر عەرەفات کە ماوەیەکی کەم لەدوای لادانی خۆر (زوال الشمس)ەوە هەتا بەرەبـەیان بـمێنێتەوە، هەروەها لەسەر ئەوەش یەکدەنگن کـە پـاکییو دەسـتنوێژ هـەبوونو خۆداپۆشینو ڕووکردنە قیبلە، هیچ کامیان مەرج نین بۆ ڕاوەستان لەسەر عەرەفات[2].

لەوبارەشەوە کە ئایا چاکتر وایە ڕاوەستان لە عـەرەفات بـە سـواری بێـت، یـان پیادە زانایان ڕایان جیاوازەو هەندێکیان ڕایان وایە کـە وەك یـەکنو بەشێکیـشیان سواریو بەشێکیشیان پیادەبوون بە پەسندتر دەزانن[3].

حوکمی ڕانەوەســتان لە عەرەفـات :

وەك پێشتریش گوتـمان ڕاوەستان لە عەرەفات پایەی بنـەڕەتیو هـەرە مـەزنی حەجەو هەرکەسێك لەدەستی بچێ ئەو حەجەکەی بەرنەکـەوتوەو ئەمـەش زانایـان لەسەری یەکدەنگن[4].

٣- طـەواف (حـەوت جار سووڕانەوە بەدەوری کـابەدا):

طـەوافەکانی حەج سـێ جۆرن:

أ- طەوافی هاتنە نێو مەککەوە (طواف القدوم)، کە زۆربەی زانایان بە سوننەتی دەزانن[5].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٠٣.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٠٦، وە بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٢٣١٠، ط٤.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٠٦-١٠٧.

٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٩٧، وە (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٢٢٢، ط٤.

٥) بڕوانە: (الفقه الاسلامي...)، ج٣، ص٢١٧٧، وە ٢١٧٩، ط٤.

ب- طەوافی هاتنە خوار لە عەرەفات (طواف الإفاضة) كە بەیەكدەنگی زانایان پایەیە[1].

ج- طەوافی بەجێ هێشتنی مەككەو مزگەوتی حەرام (طواف الوداع)، كە زۆربە بە فەرزی دەزانن[2].

جا سەرجەم زانایان لەسەر ئەوە یەكدەنگن كە طەوافی دوای گەڕانەوە لە عەرەفات كە (طواف الإفاضة)و (طواف الركن)و (طواف الزيارة)شی پێ دەڵێن، یەكێكە لە پایە گرنگەكانی حەجو بەبێ وی حەج دروست نابێ[3].

خوای پەروەردگار دەربارەی طەوافی پایە فەرموویەتی: ﴿ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴾ الحج: ٢٩، واتە: ئنجا -كە لە عەرەفاتو موزدەلیفە گەڕانەوە- با چڵكو چەپەریان لابەرنو قوربانییەكانیان سەربڕن، وە با بەدەوری ماڵی لەمێژینە-ی خوا- دا بسووڕێنەوە.

زۆربەی هەرەزۆری زانایانیش لەسەر ئەوە ڕێككەوتوون كە پێویستە طەواف بە پۆشتەیی بەجەستەو بەرگو پۆشاكی خاوێنو بە دەستنوێژو نیەتەوە بێت، ئەمانە مەرجن بۆ دروستبوونی طەواف، بەڵام (أبو حنيفة) خاوێنی (النظافة)ی جەستەو پۆشاك بە سوننەتو پۆشتەییو لەش پاكی (طهارة)یش بە فەرز دەزانێ، وە نیەت بەمەرج دەزانێ، بەڵام (مالك) نیەت بە فەرزو (شافعيو أحمد)یش بە سوننەتی دەزانن[4]، پێشم وایە كە لە بەمەرج گرتنی پۆشتەیی و[5] خاوێنی (نظافة)و پاكی

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣) خاوەنی (المغني)، ج٣، ص٤٦٥، گوتوویەتی: (..وهو ركن للحج لايتم الاّ به لا نعلم فيه خلافا).

٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٨-١٩، وە (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٢١٩-٢٢٢٠.

٥) مەبەست لە پۆشتەیی داپۆشینی عەورەتە (ستر العورة).

(طهـارة)دا زۆربەو جەماوەر ڕایەکەیان بەهێزترە، بەڵام لە نیەتدا ڕای (أبـو حنيفـة) بەهێزترە کە بەمەرجی گرتوە.

ئەمەش چەند دەقێکی سوننەت کە زانایان کردویانن بە بەڵگەی ڕاکانیان:

* **((عن عائشة أن النبي ﷺ أول شيء بدأ به حين قدم مكة أن توضأ ثم طاف بالبيت))** متفق عليه، واتە: پێغەمبەر ﷺ کاتێك چووە مەکە یەکەمین شـت کە دەستی پێکرد ئەوەبوو کە دەستنوێژی گـرت، پاشـــان بـەدەوری مـاڵ-ی خوا-دا سووڕایەوە.

* **((عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ قال لها حين حاضت وهـي محرمـة: إصنعي ما يصنع الحجاج غيـر أن لاتطـوفي بالبيـت حتـى تغتـسلي))** متفـق عليه، واتە: پێغەمبەر ﷺ بە عائیشەی فەرموو کاتێك کەوتە حەیزەوە کە لە ئیحرام دابوو، هەرچی حاجی دەیکەن تۆش بیکە، بەڵام هەتا خـۆت نەشـۆری طەوافی کابە مەکە.

* **((عن ابن عباس رضي الله عنه أن النبي ﷺ قال: الطواف بالبيـت صـلاة إلا أنـه أذِنَ فيه بالمنطق، فمن استطاع أن لا ينطق الا بخير فليفعل))** اخرجه البيهقي، واتە: طەوافی ماڵێ خواش هەر نوێژە، بەڵام مۆڵـەتی داوە قـسەی تێـدابکرێ، جـا هەرکەسێك کە بۆی لوا با قسەی خێر نەبێ نەکات.

* پێغەمبەری خوا ﷺ لە حەجی پێش حەجی ماڵئاواییدا (أبـوبكر الـصديق)ی خوا لێی ڕازی بێ کردە ئەمیرو لەگەڵ کۆمەڵێك ناردی کە بەنێو خەڵکیدا جاڕ بدات لە ڕۆژی قوربانی سەربڕیندا: **((أن لا يحج بعد العـام مـشرك ولا يطـوف بالبيت عريان))** متفق عليه، واتە: با لەم ساڵ بەدواوە هیچ هاوبەش بـۆ خـوا دانەرێك حەج نەکات، وە هیچ کەس بەڕووتی طەوافی ماڵی خوا نەکات.

هەروەها زانایان لەسەر ئەوەش ڕێککەوتوون کە دەبێ ژمارەی سووڕانەوەکانی دەوری کابە حەوت (٧)بن‌و هەموو جارێکیش لەبەردە ڕەش (الحجر الاسود)ەوە بۆ بەردەڕەش بێت، وە دەبێ سووڕانەوەکەش لە نێو مزگەوتی حەرامدا بێ، وە بەڕیز (ترتیب)یش بێت، واتە لە بەردەڕەش (الحجر الاسود)ەوە دەست پێ بکات‌و لەلای چەپییەوە بسووڕێتەوە[١]، وە زۆربەیان دەڵێن: مەرجە بە پێیان بێ نەك بە سواری مەگەر ناچاربێ[٢]، بەڵام لەسەر چەند مەسەلەیەك ڕایان جیاوازە:

أ- بە دوای یەکدا هاتن (الموالاة)ی سووڕانەوەکان، کە حەنەفییەکان‌و شافیعییەکان تەنیا بە فەرز، بەڵام مالیکییەکان‌و حەنبەلییەکان بەمەرجیشی دەزانن[٣].

ب- کاتی طەوافی پایە، کە شافیعییەکان‌و حەنبەلییەکان ڕایان وایە لە دوای نیوەشەوی جەژنی قوربانەوە دروستە، بەڵام حەنەفییەکان‌و مالیکییەکان ڕایان وایە کە لەپاش بەرەبەیانی ڕۆژی جەژنەوە دروستەو پێشتر دروست نیە.[٤]

ج- دوو ڕکاتی طەواف کە شافیعی‌و حەنبەلییەکان بە سوننەت‌و حەنەفی‌و مالیکییەکانیش بە فەرزی دەزانن[٥].

٤- هاتن‌و چوون (سعي)ی نێوان صەفاو مەڕوە:

ئەمیش لەسەر ڕای زۆربەی هەرەزۆری[٦] زانایان پایەیەو پێویستە لە دوای طەوافیشەوە بێ وە لەسەر ئەوەش یەکدەنگن کە دەبێ حەوت کەڕەت بێت و، لە صەفاوە دەست پێ‌بکرێ‌و لە مەڕوە کۆتایی بێت، وە لە سەر ئەوەش یەکدەنگن کە

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٤، وە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٢٢٠، ط٤.
٢) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٢٠٧.
٣) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٢٢٠، ط٤.
٤) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٢٢٠، ط٤.
٥) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٢١٧٧، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٧١٦.
٦) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٨١، بەڵام (أبو حنیفة) وە (احمد) لە ڕیوایەتێکیدا بە فەرزی دەزانن.

هەر چوونێك لە صەفاوە بۆ مەڕوە كەڕەتێكەو هەر گەڕانەوەیەكیش لە مەڕوەوە بۆ صەفا كەڕەتێكی دیكەیە[1].

هەروەها زۆربەی هەرەزۆری زانایان لەسەر ئەوەش یەكدەنگن كە هاتن‌و چوونی نێوان صەفاو مەڕوە لەش پاكی (طهارة)و دەستنوێژ هەبوونی تێدا بەمەرج نەگیراوە[2].

ئەمەش چەند دەقێك دەربارەی هاتن‌و چوونی نێوان صەفاو مەڕوە:

* ﴿إِنَّ ٱلصَّفَا وَٱلْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ ٱللَّهِ فَمَنْ حَجَّ ٱلْبَيْتَ أَوِ ٱعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا ...(١٥٨) البقرة﴾، واتە: بێگومان صەفاو مەڕوە لە درووشمەكانی-ئایینی- خوان، جا هەركەسێك حەجی ماڵی خوای كرد یان عومرەی كرد ئەوە گوناهی ناگاتێ كە لە بەینیاندا بسوورێ.

دیارە هۆی ئەم جۆرە تەعبیرەش وەك (عائشة) خوا لێی ڕازی بێ بۆ (عروة بن الزبیر)ی خوشكەزای ڕوونی كردۆتەوە،[3] ئەوەیە لە سەردەمی نەفامیدا بتێك بەناوی (مناة) لەسەر هەر كام لە صەفاو مەڕوە، یان یەكێكیان هەبووەو (أنصار) پێش مسوڵمان بوونیان لەكاتی هاتن‌وچوون (سعی) یان لە نێودانیاندا ناوی ئەو بتەیان هێناوە، جا پاش هاتنی ئیسلام هەستیان بە سەغڵەتی كردوە كە لە بەینیان بێن‌و بچن، بۆیە خوای پەروەردگار ئاوای فەرمووە.

* ((**یا أیّها الناس إسعوا فأن السعي قد كتب علیكم**)) رواه الدارقطني والبیهقي باسناد حسن، واتە: ئەی خەڵكینە! -لەنێوان صەفاو مەڕوەدا- بێن‌و بچن، چونكە بێگومان هاتن‌و چوونتان لەسەر پێویست كراوە.

---

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٧٤-٧٩، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٧٢٥-٧٢٨.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٨٣، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٧٢٧.

٣) (بخاري و مسلم) گێڕاویانەتەوە، بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٨٢.

* وە لەو فەرموودەیەدا کە (مسلم) لـە (جـابر بـن عبـدالله)ی گێڕاوەتـەوە کـە دەربارەی حەجی پێغەمبەری خوایە ﷺ لە سـاڵی دەیـەمی کۆچـیدا، هـاتوە دوای ئەوەی طەوافی کردوە، لە نێوان صفاو مەڕوەدا هاتوەو چووە. (دواتر ئەو فەرموودەیە بەتەواوی دێنین).

خوێنـەری خۆشەویست!

ئەو چوار کردەوە گرنگ‌و گەورەیەی کە ڕابردن: (ئیحـرام بەسـتن‌و ڕاوەسـتان لـە عەرەفات‌و طـەوافی ماڵێ خواو هاتن‌و چوونی نێوان صفاو مەڕوە) بـەڕای زۆربـەی هەرەزۆری زانایان هەر چواریان کۆڵەکەو پایەی پێکهێنەری حەجن، دیارە هەنـدێك لە زانایانیش چەند کردەوەیەکی دیکەی حەج بەپایە دەزانن، بۆ وێنە شـافیعییەکان زۆربەیان تاشینی سـەر، یـان کورتکردنـەوە (حلـق الـرأس أو التقـصير) بـە پایـە دەزانن،[1] وە هەشیانە[2] شەو مانەوە لە موزدەلیفە (المبيت بِمُزدلِفـة)ش بـە پایـە دەزانێ،[3] بەڵام زۆربەی زانایان هـەر ئـەو چـوارەی گوتـمان بـە پایـە دەزانـن‌و، کردەوەکانی دیکەی حەج یان بە فەڕز، یان بە سوننەت دادەنێن.

دیارە جیاوازی نێوان پایە (رکـن)و پێویـست (فـرض، واجـب)و پەسـند (سـنة، منـدوب) هـەر بـەکورتی ئەوەیـە کـە: هـەبوونی پایـە مـەرجی دروسـت بـوون‌و وەبەرکەوتنی ئەو کردەوەیەو بە نەبوونی کردەوەکە پـەکی دەکـەوێ‌و نایەتـە دی‌و،

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٥١-١٥٢، وە بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢١٧٩، ط٤.
٢) بڕوانە: (الوجيز في فقه الـسنة والكتـاب العزيـز)، ص٢٤٦، عبـدالعظيم بـن بـدوي، بـەڵام لـەهیچ سەرچاوەیەکی دیکەدا ئەم ڕایەم نەدیوەو سەرجەم زانایان شەومانەوە لە موزدەلیفە بـەس بـە فـەڕز دەزانن، بەڵام دوایی لە (المجموع)دا بینیم، کـە پێـنج لـە زانایـانی تـابیعین، کـە (علقمـة والأسـود والشـعبِي والنخعي والحسن البصري)ین، وە هەرکام لـە (ابـن خزيـمة)و (ابـن بنـت الـشافعي) بـە پایەیان زانیوە، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٣٠.
٣) وشەی (هەشیانە) دەگەڕێتەوە بۆ (هەندێك لە زانایانیش) نەك بۆ شافیعییەکان.

هیچ شتێکیش قەرەبوو (تعویض)ی ناکاتەوە، بەڵام فەرز پەکی ئەسڵی کارەکە ناخات‌و بەخوێن (قوربانی سەربڕین)یش قەرەبوو دەبێتەوە، سوننەتیش بە هەبوونی خێرو پاداشتی زیاتر دەبێ‌و کارەکە چاکترو تێروتەواوتر دەبێ، بەڵام نەبوونی زیانێکی ئەوتۆ لە کارەکە نادات کە پێویستی بە قەرەبوو کردنەوە بکات[1].

جا ئێمە خوا پشتیوان بێ دوای ئەوەی بەکورتی باسی پایەکانی حەجمان کرد ئەوجار دەچینە سەر فەرزەکانی حەج‌و دواتریش سوننەتەکانی.

١) بڕوانە: (المجموع شرح المهذب)، ج٨، ص١٩٣.

دوو: فــەڕزەکــانی حــەج:

بە ڕای زۆربەی هەرە زۆری زانایان فەڕزەکانی حەج ئەمانەی خوارەوەن:

١- ئیحـڕام بەسـتن لە میقــات:

زۆربەی هەرە زۆری[١] زانایان کـە شـوێنەکەوتووانی هـەر چـوار مەزەبـەکانیان لەنێودان، ئیحڕام بەستن لە میقاتدا بەفەڕز دەزانن، بەڵام شـیعەی دوازدە ئیمـامی بەپایەی دەزانن[٢].

دیارە مەبەستیش لـە میقـات هـەرکام لـە میقـاتی کـاتی (زمـاني)و شـوێنی (مکاني)یە وەك پێشـتر ڕوونـمان کردەوە، دیارە پێویست بوونی ئیحڕام بەستران لە میقاتی شوێنی دا، تایبەتە بە کەسـانێکەوە کـە لـە دەرەوەی مەککـەو سـنووری حەڕەمو سنووری نێوان میقاتـەکانو شـاری مەککـە دان، وەك پێـشتر لـە بەنـدی سێیەمدا باسمان کردو پێویست بە دووبارەکردنەوە ناکات.

٢- وەسـتان، یان شـەو مانـەوە لە موزدەلیــفە[٣]:

سەرجەم[٤] زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە وەستان لە موزدەلیفە لە بەشێکی شەوگاردا[٥] پاش هاتنە خوار لە عەرەفات لە شەوی دەیەمی (ذو الحجة)دا فـەڕزە،

---

١) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢١٧٧، وە (المفصل)، ج٢، ص٢٧٥-٢٧٩.

٢) بڕوانە: (الفقه على المذاهب الخمسة)، ص٢٠٨، محمد جواد مغنية.

٣) موزدەلیفە کە (المشعر الحرام)و (جمع)یشی پێدەڵێن شوێنێکی دیـاریکراوە لـە نێـوان عـەرەفاتو مینادا، لەبەر لێخڕبوونەوەی خەڵك ناتراوە (جمع)و بۆیەش پێی‌گوتراوە (مزدلفة)، چونکە خەڵك تێیدا لەخوا نزیك دەبنەوە، یان لەبەرئەوەی لە بەشێکی شەودا بۆی دەچن، بۆیەش بە(المشعر الحرام) ناونراوە، چونکە یەکێکە لە درووشمەکانی حەجو خواپەرستیو ڕاووشکاری تێدا حەرام کراوە،(المفصل)، ص٢٢٧.

٤) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص٢١٧٨، وە: (المفصل)، ج٢، ص٢٨٨-٢٢٩.

٥) حەنەفییەکان دەڵێن: دەبێ دوای بەرەبەیان (طلوع الفجر) بێت، بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٢٢٩.

وەهەندێکیان شەومانەوە (المبیت)ی سەرجەم شەوی ناوبراویش بەفەڕز دەزانن، واش پێ دەچێ ئەم ڕایەی دوایی کە ڕای (عطاء وزهري وقتادة وأبو ثور وإسحاق وأحمد)و زەیدییەکان[1] و هەندێك لە شافیعییەکانیشە[2]، بەهێزتربێت، چونکە:

أ- خوای پەروەردگار ئاماژەی پێ کردوە کە فەرموویەتی: ﴿...فَإِذَآ أَفَضۡتُم مِّنۡ عَرَفَٰتٖ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ عِندَ ٱلۡمَشۡعَرِ ٱلۡحَرَامِۖ وَٱذۡكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمۡ وَإِن كُنتُم مِّن قَبۡلِهِۦ لَمِنَ ٱلضَّآلِّينَ ١٩٨﴾ البقرة، واتە: جا هەر کاتێك لە عەرەفاتەوە بەرەو خوارهاتن، ئەوە لای (المشعر الحرام) یادی خوا بکەن، وەیادی بکەنەوە کە چۆن هیدایەتیدان کە ئێوە پێشتر لە ڕێ لێ ونبووان بوون.

ب- وەك لەو فەرموودەیەدا هاتوە کە (مسلم) لە (جابر بن عبدالله) گێڕاویەتەوە پێغەمبەر ﷺ لە حەجیماڵئاواییدا شەو لە موزدەلیفە ماوەتەوە، وە فەرمووشیەتی: ((خذوا عني مناسككم))، واتە: ئەنجامدانی خواپەرستیو دروشمەکانی حەجم لێوەربگرن!.

٣- بەردۆچکە بارانکردنی[3] سێ جەمرەکان[4] (رمي الجمرات الثلاث):

ئەمیش بە یەکدەنگی زانایان[5] فەرزەو، بە دوو قۆناغیش تەواو دەبێ:

قۆناغی یەکەم: بەردووچکە بارانکردنی جەمرەی گەورە یان جەمرەی عەقەبە لە ڕۆژی جەژندا کە دەیەمی مانگی (ذو الحجة)یەو، پاش بەجێهێشتنی

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٢٢-ص١٢٣، وە ص١٣٠، وە: (المفصل)، ج٢، ص٢٢٨.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣) وشەی (رمي الجمار)، واتە: بەردۆچکە هاوێشتن، چونکە (جمار) کۆی (جمرة)یە کە بە بەردۆچکەی گچکە دەگوترێ. بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص٢٢٥٢، ط٤.

٤) بۆیە پێیان دەگوترێ (جمرات)، چونکە شوێنی تێدا خڕبوونەوەو کەڵەکەبوونی وردە بەردانن.

٥) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٤١.

موزدەلیفە ئەنجام دەدرێو بەیەکدەنگی زانایانیش پەسەندو سوننەت وایە کە لە دەمی چێشتەنگاودا بێ[1]، بەڵام مالیکییەکانو حەنەفییەکان کاتی ناوبراو بە فەرزیش دەزانن، شافیعییەکانو حەنبەلییەکانیش دەڵێن هەر سوننەتو چاکتر وایە ئەگەرنا لە پاش بەرەبەیانەوە دروستە[2].

وە زانایان لەسەر ئەوەش یەکدەنگن کە ڕۆژی جەژن تەنیا جەمرەی گەورە بەردووچکە باران دەکرێو، دەبێ حەوت (٧) دانە بەردووچکەی وەك بەردی پەلاپیتکە (خذف) بن، واتە لە دەنکە نۆك زلترو هێندەی دەنکە پاقلەیەکی ئاسایی، وە دەبێ حەوت بەردووچکەکانیش بەحەوت کەرەتان فڕێ بدات[3]، نەك هەموویان بەیەکجار، چونکە ئەگەر هەموویان بەیەکجار بهاوێژێ هەر بەیەك بەردووچکە بۆی حیسابە[4].

قۆناغی دووەم: بەردووچکە بارانکردنی هەر سێ جەمرەکان (جەمرەی گچکەو جەمرەی نێوەنجیو جەمرەی گەورە) لەهەرسێك ڕۆژەکانی (أيام التشريق)دا، کە ڕۆژانی یازدەو دوازدەو سێزدەی (ذو الحجة)نو، دەبێ لە هەرکام لەو سێ ڕۆژەدا پاش لادانی خۆر[5] (زوال الشمس) بەرەو ڕۆژئاوا هەرکام لەو سێ جەمرەیە بەردووچکە باران بکات.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٤١-١٤٢، وە بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٢٣٦-٢٤١.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٤٣، وە بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٤٥١، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٥٨، ط٤.
٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٥) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٦٩، وە بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٤٧٤-٤٧٥.

واتــە: هــەر ڕۆژێ (٧×٣=٢١) بەردووچــكە بهاوێــژێ، كــە دەكاتــە: (٣×٢١=٦٣) بەردووچكەو، لەگەڵ حەوت بەردووچكەكەی ڕۆژی جەژن دەكەنە: (٧+٦٣=٧٠) بەردووچكە[١].

بەڵام ئەگەر كەسێك پەلەی بێت بـۆ گەڕانـەوە دەتوانـێ بـەس دوو ڕۆژ لـە سـێ ڕۆژەكان (أيام التشريق) جەمرەكان بەردباران بكـاتو، دوای نیـوەڕۆی ڕۆژی دووەم مینا بەجێ بهێڵێ، واتـە تـەنیا چـلونۆ (٤٩) بەردووچـكە بهاوێـژێ، وەك خـوای میهرەبان فەرموویـەتی: ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ ۚ فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ ...(٢٠٣) البقرة﴾، واتـە: وە لـە چەند ڕۆژێكی دیاریكراودا یادی خوا بكەن. بەڵام كەسێك لە ڕۆژی دووەمدا پەلـەی -گەڕانەوە-ی كرد گوناحی ناگاتێ[٢]...

ئەمیش چەند دەقێك دەربارەی بەردووچكە بارانكردنی سێ جەمرەكان:

* **((عن جابر ﷺ قال: رأيت رسول الله ﷺ يرمي الجمرة على راحلته يوم النحر، ويقول: لتأخذوا عـني مناسـككم، فـأني لا أدري لعلـي لا أحـج بعـد حجـتي هذه))** رواه أحمد ومسلم والنـسائي، واتە پێغەمبەرم ﷺ بینی كە جەمرەی[٣] بــەردباران دەكــرد بەســەر وڵاخەكەیــەوە لــە ڕۆژی قوربــانی ســەربڕیندا، وە دەیفەرموو: بۆ ئەوی دروشمو خواپەرستییەكانتانم لــێ فێـربن، چـونكە مـن نازانم ڕەنگە لە پاش ئەم حەجەم هیچ حەجی دیكە نەكەم.

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٦٨.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص١٧٩-١٨٢.

٣) مەبەست لە جەمرە لەم جێیانەدا جەمرەی گەورەیە، كە وەك پێشتـر گوتم (جمـرة العقبــة)یـشی پێ دەبێژن.

* ((عن إبن عباس رضي الله عنه أن النبّي ﷺ بعث بضعفة أهله فأمرهم أن لا يرموا حتى تطلع الشمس)) رواه أحمد وأصحاب السنن وصححه الترمذي وقال: والعمل على هذا الحديث عند أهل العلم، واتە: پێغەمبەر ﷺ -شەوی دەیەمی (ذو الحجة)- ئەوانەی لاوازو بێهێز بوون لە ماڵو خێزانی -بەرەو مینا- ڕەوانەی کردنو فەرمانی پێکردن کە هەتا خۆر هەڵنەیەت -بەردووچکەکان- نەهاوێژن.

* ((عن عائشة رضي الله عنها أن النبّي ﷺ أرسل أم سلمة رضي الله عنها يوم النحر فرمت قبل الفجر...)) رواه أبو داود، واتە: پێغەمبەر ﷺ ڕۆژی قوربانی سەربڕین (أم سلمة)ی خوا لێی رازی بێ نارد -بەرەو مینا-، ئەویش پێش بەرەبەیان بەردووچکەکانی هاوێشتن.

* ((عن جابر رضي الله عنه أن النبّي ﷺ أتى الجمرة يعني يوم النحر فرماها بسبع حصيات يكبر مع كل حصاة منها، مثل حصى الخذف...)) رواه مسلم. واتە: پێغەمبەر ﷺ هاتە لای جەمرە[1] - واتە ڕۆژانی قوربانی سەربڕین- وە حەوت بەردووچکەی پێدادن لەگەڵ هەر بەردووچەکەیەکدا (الله أكبر)ی دەکرد، بەردووچکەکان وەك بەردی پەلاپیتکە هاویشتن بوون.

* ((عن جابر رضي الله عنه أن النبّي ﷺ رمى الجمرة أول يوم ضحى ثم لم يَرْمِ بعد ذلك حتى زالت الشمس)) رواه مسلم، ورواه البخاري تعليقا، واتە: پێغەمبەر ﷺ ڕۆژی یەکەم دەمی چێشتەنگاو جەمرەی[2] بەردووچکە باران کرد، پاشان دوای ئەوە هەتا خۆر لای نەدا -بەلای ڕۆژئاوادا- بەردووچکەکانی نەهاویشتن.

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

* ((عن إبن عمر رضي الله عنهما قال: كنا نتحين فإذا زالت الشمس رمينا)) رواه البخاري، واته: ئێمە چاوەڕێمان دەكرد، جا كاتێك خۆر لای دەدا ئەوجار —بەردووچكەكانمان- دەهاوێشتن.

ئنجا لە كۆتاییدا پێویستە ئامـاژە بەچوار مەسەلەی دیكە بكەین، كە هەموو یان زۆربەیان زانایان لەسەریان پێكهاتوون:

یەكەم: پێویستە بەردووچكە تێفڕێدانی هەرسێك جەمرەكان لە ڕۆژەكانی تەشریقدا بەڕیز بێت، سەرەتا جەمرەكەی گچكە كە نیزیكترینیانە لەميناوەو دوورترینیانە لە مەككەوە، ئنجا جەمرەی نێوەنجی، وە لە كۆتاییدا جەمرەی گەورە، یان عەقەبە كە دوورترینیانە لەمیانەوەو نزیكترینیانە لە مەككەوە، دیارە ئەمە ڕای زۆربەی[1] زانایانەو دەڵێن: ئەگەر ڕیزی جەمرەكان ڕەچاونەكات بەرناكەوێ، بەڵام هەندێك لە زانایان كە حەنەفییەكانیان لەنێودان دەڵێن: ڕەچاوكردنی ڕیز سوننەتە بەڵام فەرزو مەرج نیە[2]، دیارە قسەی زۆربەش بەهێزترو بەڵگەدارترە، چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ وای كردوە، وەك (إبن عمر) خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ گێڕاویەتەوەو (بخاري) لە (جامع الصحيح)ەكەیدا هێناویەتی.

دووەم: كەسێك لەبەر نەخۆشی، یان هەر هۆیەكی دیكەی شەرعی نەتوانێ خۆی ئەو فەرزە —فەرزی بەردووچكە هاویشتن بۆ جەمرەكان- جێبەجێ بكات، دروستە كەسێكی دیكە ڕاسپێرێو لە جیاتی ئەنجام بدات، بەڵام هەندێك لە زانایان ڕایان وایە كە هەر كەسێك بۆ خۆی ئەو فەرزە ئەنجام نەداتو وەكیل بگرێ ئەو خوێنی دەكەوێتە سەر[3].

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٦٩، وە بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص٤٧٧.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٢٥٣، وە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٥٤، وە بڕوانە: (المجموع) ج٨، ص١٧٣-١٧٦.

بەڵام مەرجە بابای وەکیل بەرد هاویشتنی خۆی ئەنجام دابێ، ئەوجار لە جیاتی بە وەکیل دانەر (موكل)ی بهاوێژێ[1].

سێیەم: پێویستە لەگەڵ هاویشتنی یەکەم بەردووچکەدا واز لە (تلبية) بهێنێ، وە ئەگەر بەر لە وردە بەرد هاویشتن (رمی الجمار) سەری خۆی تاشی بوو، یان کورت کردبۆوە، دەبێ پاش سەرتاشین، یان کورتکردنەوەی کۆتایی بە (تلبية) بهێنێ، چونکە (تلبية) لەگەڵ ئیحرام بەستندا دەستی پێ دەکرێو بە ئیحرام شکاندن پاساو (مبرر)ی بەردەوام بوونی نامێنی، ئەوەی گوترا ڕای: (أبو حنيفة وثوري وأبو ثور شافعي وجماهير العلماء من الصحابة التابعين)ە وەك (نووي) نووسیویەتی[2]، هەندێك لە زانایانیش وەك (إسحاق وأحمد) ڕایان وایە کە هەتا تەواوکردنی بەرد بارانکردنی جەمرەی گەورە هەر بەردەوام دەبێ، (مالك)یش ڕای وایە کە دەبێ بەر لە وەستان لە عەرەفات کۆتایی پێ بهێنرێ[3].

چوارەم: بەردووچکە هاویشتن بۆ جەمرەکان وەك پێشتر باسکرا فەرزەو ئەمیش وەك هەموو فەرزەکانی دیکەی حەج بەچوێنرانی یان کەمو کوڕی تێدا پەیدابوونی فیدیە لەسەر خاوەنی پێویست دەکات کە خوێن (دم) یان جێدار (بدل)ەکەیەتی کە گرتنی دە ڕۆژوویە، سێ (٣)یان لەکاتی حەجو حەوت (٧)یشیان پاش گەڕانەوە لە حەج[4].

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٤٢.
٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٤) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٦٢- ٢٢٦٥.

٤- سەری خۆتاشین، یان کورتکردنەوەی (الحلق أو التقصیر):

ئەمیش زانایان لەسەر پێویستبوونی یەکدەنگن‌و هەندێکیشیان -بۆ وێنە زۆر لە شافیعییەکان- بەپایەشی دەزانن.

جا هەرچەندە زۆربەی زانایان[1] لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە هەرکام لە بەردووچکە هاویشتن (رمي الجمار)و قوربانی سەربڕین‌و سەری خۆتاشین یان کورتکردنەوە، دروستە پاش‌و پێشیان پێ بکرێ، بەڵام لەسەر ئەوەش ڕێککەوتوون کە پەسەندو سوننەت وایە بەردووچکە هاویشتن بخرێتە سەرەتاوەو ئنجا قوربانی سەربڕین‌و پاشان سەرتاشین یان هەڵپاچین بێن.

هەروەها لەسەر ئەوەش یەکدەنگن کە تاشین(حلق) لە کورتکردنەوە(تقصیر)چاکترو خێرترەو، تاشینیش تایبەتە بەپیاوانەوە، بۆ ئافرەتان تەنیا کورتکردنەوە هەیە.

ئەمیش چەند دەقێك لەبارەی ئەم چوارەمین فەرزەی حەجەوە:

* ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ ... (٢٧) الفتح﴾، واتە: خوا بێگومان لەگەڵ خەونی پێغەمبەرەکەیدا ڕاستی کردو هێنایەدی، مسۆگەر ئێوە دەچنە نێو مزگەوتی حەرامەوە ئەگەر خوا بیەوێ بە هێمنی‌و ئاساییشەوە -هەندێکتان- سەرتان دەتاشن‌و -هەندێکتان- کورتی دەکەنەوە.

* ((عن إبن عمر رضي الله عنهما قال: حلق النبي ﷺ وحلق طائفة من أصحابه وقصر بعضهم)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەر ﷺ سەری خۆی تاشی‌و کۆمەڵێکیش لە هاوەڵانی تاشی یان، وە هەندێکیشیان کورتیان کردەوە.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٤٨، وە بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٢٥٧-٢٥٨.

* ((عن أنس رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ أتى منى، فأتى الجمرة فرماها، ثم أتى منزله بمنى ونحر، ثم قال للحلاق: خذ وأشار إلى جانبه الأيمن ثم الأيسر، ثم جعل يعطيه الناس)) رواه أحمد ومسلم وأبو داود، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە مینا، پاشان چووە لای جەمرە -ی گەورە- و بەردووچکە بارانی کرد، دوایی هاتەوە مەنزڵەکەی لە میناو قوربانییەکەی سەربڕی، پاشان بەسەرتاشی فەرموو: دەست پێبکە وە ئاماژەی بۆ لای ڕاستی سەری کرد، پاشان لای چەپی، دوایی مووەکانی بەسەر خەڵکیدا بەخشیەوە.

* ((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال: رسول الله ﷺ: اللّهم اغفر للمحلقين قالوا: قالوا يارسول الله وللمقصرين؟ قال: اللّهم اغفر للمحلقين، قالوا: يارسول الله وللمقصرين؟! قال: ألّلهم أغفر للمحلقين، قالوا: يارسول الله وللمقصرين، قال: وللمقصرين)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئەی خوایە لەسەری خۆتاشەران ببوورە، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا وە لەسەری خۆکورتکەرەوانیش؟ فەرمووی: ئەی خوایە لەسەری خۆتاشەران ببوورە، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا وە لەسەری خۆکورتکەرەوانیش؟ فەرمووی: ئەی خوایە لەسەری خۆتاشەران ببوورە، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا وە لەسەری خۆکورتکەرەوانیش؟! فەرمووی وە لەسەری خۆکورتکەرەوانیش -ببوورە-.

* ((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال له في الذبح والحلق والرمي والتقديم والتأخير، فقال: لا حرج)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەر ﷺ لە سەربڕینو سەرتاشینو بەردووچکە هاویشتندا، وە لە پێشخستنو دواخستندا فەرموویەتیو پێی فەرمووە -واتە بە (ابن عباس)- قەیدێ ناکات.

* ((عن عبدالله بن عمر بن العاص رضي الله عنهما أنه شهد النبي ﷺ يوم النحر في حجة الوداع وهم يسألونه، فقال رجل: لم أشعر فحلقت قبل أن أذبح، فقال: أذبح ولا حرج، فجاء آخر فقال: لم أشعر فنحرت قبل أن أرمي، فقال:

إرم ولا حرج، فما سئل يومئذ عن شيء قدم ولا أخر إلا قال: أفعل ولا حرج)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوام ﷺ لە ڕۆژی قوربانی سەربڕین لە حەجیماڵئاواییدا بینیوە کە پرسیاریان لێکردوە، پیاوێك گوتی: هەستم نەکرد سەری خۆمم تاشی بەرلەوەی قوربانیەکەم سەرببڕم، فەرمووی: سەڕی بڕەو قەیناکات، یەکێکی دیکە هاتو وتی: لەبیرم نەبوو بەرلەوەی بەردووچکان بهاوێژم قوربانیم سەربڕی، فەرمووی بهاوێژەو قەیناکات، ئەو ڕۆژە لە هیچ شتێك پرسیاری لێ نەکرا، کە پێش یان دواخرابێ مەگەر فەرمووی: بیکەو قەیناکات.

٥- شەو مانەوە لە مینا لە شەوەکانی (أيام التشريق)دا:

زانایان دوای ئەوەی سەرجەم لەسەر ئەوە ڕێککەوتوون[1] کە شەو مانەوە لە مینا لە شەوی ڕۆژی نۆیەمی (ذو الحجة)- واتە: ئەو شەوە کە بەیانیەکەی بەرەو عەرەفات دەچن –سوننەتە، لەسەر ئەوە کە ئایا شەومانەوە لە مینا لە شەوەکانی (أيام التشريق)دا کە شەوەکانی یازدەو دوازدەو سێزدەن، فەرزە یان سوننەتە ڕایان جیاوازە، هەرچی زۆربەیانن[2] کە (مالیکییەکانو حەنبەلییەکانو شافیعییەکان)یان لەنێودان بەفەرزی دەزانن، مەگەر بۆ کەسێك کە عوزرێکی ڕەوای هەبێ، هەڵبەتە فەرزبوونەکە تەنیا شەوانی یازدەو دوازدە دەگرێتەوە، چونکە وەك پێشتر باسمان کرد شەوی کۆتایی دەرفەتی نەمانەوەی هەیە بە دەقی قورئان.

دیارە ڕای زۆربەش بەهێزترە چونکە وەك (بخاري ومسلم) هێناویانە (إبن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە (عباس) خوا لێی ڕازی بێ مۆڵەتی لە پێغەمبەر وەرگرتوە کە ئەو شەوانە لە مەککە بێنێتەوە بۆ خاتری ئاودان بە

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٦٥.

٢) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص٤٨١، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٧٧-١٧٨.

خەڵکی، هەروەها (ترمذي) لە (أبي الدحداح بن عاصم عن أبيه) گێڕاویەتەوەو بە (حديث حسن صحيح)یشی داناوە کە پێغەمبەر ﷺ بۆ شوانان مۆڵەتی داوە[1]، جا ئەم فەرموودانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە هەر کەسێك عوزرێکی ڕەوای نەبێ شەو مانەوەی لەو شەوانەدا کە لە ڕۆژەکانیاندا بەردووچکەبارانی جەمرەکان دەکات، فەرزە.

٦- طەوافی خواحافیزی کردن (طواف الوداع):

ئەمیش زۆربەی زانایان کە (حەنەفییەکانو شافیعییەکانو حەنبەلییەکان)یان لەنێودان بەفەرزی دەزانن، بەڵام مالیکییەکان بە سوننەتی دەزانن[2]، واش پێ دەچێ ڕای زۆربە ڕاستتر بێت، چونکە ئەم دەقانەیان بەدەستەوە هەن:

* **((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: أمر الناس أن يكون آخر عهدهم بالبيت إلا أنه خفف عن الحائض))** متفق عليه، واتە: خەڵکی فەرمانیان پێکراوە کە دوایین جار -بەر لە گەڕانەوەیان- بریتی بێ لە طەوافی ماڵ -ی خوا-، ئەوەندە هەیە کە ئافرەتی حەیزدار لەسەری سووك کراوە.
* **((عن إبن عباس رضي الله عنهما قال: كان الناس ينصرفون من كل وجه، فقال رسول الله ﷺ: لاينفرن أحد حتى يكون آخر عهده بالبيت))** رواه مسلم، واتە: خەڵکی -پاش تەواوکردنی ئەرکەکانی حەج- عادەتیان وابوو بەهەموو لایاندا دەڕۆیشتن. جا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: با هیچ کەس نەڕوات-و حەرەم بەجێ نەهێڵێ- هەتا دوایین شت ماڵی خوا دەبێ.

---

١) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص٤٨١، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٧٧، كە گوتوویەتی: (أمَّا حديث عاصم بن عدي فرواه أبو داود والنسائي والترمذي وابن ماجه وغيرهم بأسانيد صحيحة..).

٢) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير) ج٣، ص٤٨٥، وە بڕوانە: (المجموع) ج٨، ص١٨٥، وە (الفقه الإسلامي) ج٣، ص٢٢٠٦.

* **((عن عمر ﷺ قال: من حج البيت فليكن آخر عهده البيت، إلا الحيض ورخص لهن رسول الله ﷺ))** رواه النسائي والترمذي والحاكم والشافعي وقال الترمذي: حديث حسن صحيح، واتە: هەر کەسێك حەجی ماڵی خوای کرد با دوایین شت کە بەجێی دەهێڵێ ماڵی خوا بێت، جگە لە حەیزداران، ئەویش پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داون.

کەواتە: تێکڕای حاجیان پێویستە طەوافی خواحافیزی لە ماڵی خوا بکەن بەرلەوەی مەککە بەجێ بهێڵن دوای ئەوەی کارو پێویستییەکانیان تەواوبوون، بەڵام ئافرەتی زەیستان یان حەیزدار، مادام پێشتر طەوافی پایە (طواف الركن)ی کردبێ، طەوافی خواحافیزی لەسەر نیەو فیدیەشی ناکەوێتە سەرێ[1]، بەپێچەوانەی پیاوانەوە کە بەهۆی چواندنی ئەم طەوافەوە فیدیەیان دەکەوێتە سەر، وەك چواندنی هەر فەرزێکی دیکەی حەج.

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

سێ: سوننەتەکانی حەج:

خوێنەری بەڕێز!

پێشتر باسمان کرد کە جیاوازی نێوان پایەو فەرز ئەوەیە کە هەبوونی سەرجەم پایەکان مەرجە بۆ دروست بوونو بەرکەوتن (إجزاء)ی حەج، بەڵام هەبوونی فەرزەکان مەرج نیە، ئەوەندە هەیە بۆ پڕکردنەوەی کەلێنی هەر فەرزێك فیدیە پێویستە.

جیاوازی نێوان فەرزو سوننەتیش ئەوەیە کە چواندنی سوننەت تەنیا لە دەستدانی خێرو پاداشتێکی زیادەیەو پێویستی بە فیدیە نیە بۆ قەرەبووکردنەوەی.

جا ئەوە ئێمە لە خوارەوە بە ڕیز (ترتیب) بە سەرژمێری سوننەتەکانی حەجدا دێین، کە سەرجەم چلو نۆ (٤٩) سوننەتنو لە نۆ (٩) بڕگەدا دەیانخەینەڕوو:

یەکەم: سوننەتەکانی ئیحڕام بەستن:

١- دانانی جلو بەرگی ئاسایی‌و خۆشردن: چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ وای کردوە، وەك ئەم دەقە دەلالەتی لەسەر دەکات: ((**عن زيد بن ثابت رضي الله عنه أنه رأى النبّي ﷺ تجرد لإهلاله واغتسل**)) رواه الترمذي وصححه الألباني.

٢- بۆنی خۆش لە جەستە دان پێش پۆشینی بەرگی ئیحڕام: چونکە (عائشة) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: ((**كنت أُطَيِّبُ رسولَ الله ﷺ لأحرامه حين يحرم، ولحله قبل أن يطوف بالبيت**)) رواه الستة أي (البخاري ومسلم وأصحاب السنن)

٣- لەخۆوە پێچانی دوو پەشتەماڵی سپی بۆ سەرو پشتێندو خوار پشتێند: چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ وای کردوە، وەك ئەم دوو فەرموودەیە دەیگەیەنن: ((**عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: أنطلق النبّي ﷺ من المدينة بعدما ترجل وادَّهَنَ ولبس إزاره ورداءه هو وأصحابه**)) رواه البخاري، واتە: پێغەمبەر ﷺ

پاش ئـەوەی قـژی شـانە کـردو چـەورکرد وە خـۆیو هـاوەڵانی یـەکی بـەدوو پەشتەماڵ، خۆیانیان پۆشی لە مەدینە وەڕێ کەوتنو دەرچوون.

وە بەڵگـەی ئـەوەش کـە پەسـەند وایـە بـەرگی ئیحـڕام سـپی بێـت ئـەم فەرموودەیەیە: ((**إلبَسُوا من ثيابكم البياض، فإنها من خير ثيـابكم وكفنـوا فيها موتاكم**)) رواه أبو داود وابن ماجـه والترمـذي وصـححه الألبـاني، واتـە: پۆشـاکی سـپی دەبـەر بکـەن، چـونکە باشـترین جـۆرە پۆشـاکتانە، وە مردووەکانیشتانی پێ کفن بکەن.

٤- دەنگ هەڵێنان بە گوتنی (تلبية): چونکە پێغەمبەر ﷺ لە حەجی ماڵئاواییدا فەرموویەتی: ((**أتاني جبريـل فـأمرني أن آمـر أصـحابي أن يرفعـوا أصـواتهم بالإهلال والتلبية**)) رواه أصحاب السنن. عن السائب بن خلاد، واتە: جوبرائیل هاتە لامو فەرمانی پێکردم کە فەرمان بە هاوەڵانم بکەم دەنگیـان بـە ئیحـڕام بەستن، یان بە گوتنی: ((لبيك اللّهم لبيك لبيك لا شريك لـك لبيـك، إن الحمـد والنعمة لك والملك، لا شريك لك)) بەرز بکەنەوە.

٥- گوتنی (سبحان الله)و (الحمد لله)و (الله أكبر) بەر لە دەنـگ بەرزکردنـەوە بـە بەستنی ئیحڕام: چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ وای کردوە وەك (أنس) خوا لێـی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: ((**صلى رسول الله ﷺ ونحن بالمدينة الظهر أربعا والعصر بذي الحليفة ركعتين، ثم بات بها حتى أصبح، ثم ركب حتـى استـوت بـه علـى البيداء حَمِدَ الله وسبح وكبـر، ثم أهلَّ بحج وعمرة**)) رواه البخاري، واتە: ئێمـە جارێ هەر لە مەدینەدا بووین پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی نیـوەڕۆی بـە چـوار ڕکات کرد وە -نوێـژی- ئێوارەشـی لـە (ذو الحليفـة) بـەدوو ڕکـات کـرد، وە شەویش لەوێ بوو هەتا بەیانی، پاشان سوار -ی وڵاخەکەی- بوو هەتا کاتێـك کە گەیشتە دەشت (الحمد لله)و (سبحان الله)و (الله أكـبر)ی کـرد، پاشـان بـە دەنگی بەرز نیەتی حەجو عومرەی هێنا.

٦- نیەت هێنان بە دەنگی بەرزو ڕووەو کابـە (کعبـة): چـونکە (نـافع) لـەوبارەو گێڕاویەتەوە: ((**كان إبن عمر –رضي الله عنهما- إذا صلى بالغداة بذي الحليفة أمر براحلته فرحلت ثم ركب، فإذا استوت به استقبل القبلة قائما ثم يلبِّي.. وزعم أن رسول الله ﷺ فعل ذلـك**)) رواه البخـاري، واتـە: عەبـدوڵڵای کـوڕی عومەر –خوا لێیان ڕازی بێت- دوای ئـەوەی نوێـژی بـەیانی لـە (ذو الحليفـة) دەکرد، فەرمانی دەکرد کە وڵاخەکەی بۆ جل بکەن، جا جل دەکراو پاشان سوار دەبوو، وەکاتێك دەچووە سەر پشتی ڕێك ڕوو بە قیبلە دەوەستا، پاشان نیـەتی دەهێناو دەستی بە(تلبية) دەکردو، دەیگوت پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوای کردوە.

دووەم: سوننەتەکانی چوونە نێو شاری مەکـکەوە:

١و٢- خۆشۆردن بۆ چوونە نێو مەککەو بەڕۆژ چوونە نێـوی: چـونکە پێغەمبـەری خوا ﷺ بەوشێوەیەی کردوە، وەك ئەم دەقە دەلالەتی لەسـەر دەکـات: ((عـن نافع قال: كان ابن عمر رضي الله عنهما إذا دخل أدنى الحرم أمسك عن التلبية ثم يبيت بذي طوى ثم يصلي الصبح ويغتسل ويحدث أن النبّي ﷺ كـان يفعـل ذلك) رواه البخاري ومـسلم، واتە: (إبن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ کاتێـك پێـی دەنایە نێو حەڕەم - ی مەککە- وە وازی لـە (لبيـك اللّهـم لبيـك...) گـوتن دەهێناو شەو لە (ذي الطـوى) دەمایەوە پاشان نوێـژی بـەیانی لـەوێ دەکـردو خۆی لەوێ دەشۆری، وەباسی دەکرد کە پێغەمـبەریش ﷺ هەروای کردوە.

٣- لە (الثنية العليا)[1] وە چوونە نێو شاری مەککەوە: چـونکە (إبـن عمـر) خـوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ وای کردوە: ((**كـان رسـول الله ﷺ يدخل من الثنية العليـا ويخـرج مـن الثنيـة الـسفلى**)) رواه البخـاري ومسلم والنسائي وإبن ماجه.

---

١) وشەی (الثنية العليا) لێرەدا مەبەسـت پـێچو دەروازەیـەکی شـاخاوییە کـە لـە سـەرووی شـاری مەککەوەیە، (الثنية السفلى)ش لە خواروویەتی.

٤- پێشخستنی لاقی ڕاست بۆ چوونە نێو مزگەوتی حەڕامەوەو خوێندنی چەند زیکرێکی تایبەت: دیارە پێشخستنی پێی ڕاستو گوتنی: (أعوذ بالله العظيم وبوجهه الكريم، وسلطانه القديم من الشيطان الرجيم، بسم الله، اللّهم صل على محمد وسلم، اللّهم افتح لي أبواب رحمتك)، واتە: (پەنا دەبەمە بەر خوای مەزن وە پەنا بەڕووی بەڕێزی دەگرم، وە بەدەستەڵاتی لەمێژینەی لە شەیتانی نەفرین لێکراو، بەناوی خوا، ئەی خوایە صەڵاتو سەلام بنێرە سەر موحەممەد، ئەی خوایە دەرگاکانی بەزەییتم بۆ ئاوەڵا بکەوە)، دیارە ئەوە لە چوونە ژوورەوەی هەموو مزگەوتێکدا سوننەتە.

٥- دەست بەرزکردنەوەو دووعاکردن لەکاتی دیتنی ماڵی خوا (كعبة)دا: (نووي) گوتوویەتی[1]: زۆربەو جەماوەری زانایان ڕایان وایە کە لە دەمی دیتنی ماڵی خوادا هەردوو دەست بەرەو ئاسمان بەرز بکرێنەوە، کە جگە لە (إبن عمر وإبن عباس) خوا لێیان رازی بێ، هەر کام لە (سفيان الثوري وإبن المبارك وشافعي وأحمد وإسحاق وإبن المنذر) یان لە نێودان، بەڵام (مالك) دەست بەرزکردنەوەی بە سوننەت نەزانیوە، جا هەرچەندە لەوبارەوە دوو دەق لە دەمی (جابر بن عبد الله)وە گێڕراونەوە کە پێچەوانەی یەکترن:

* ((عن المهاجر المكي قال: سئل جابر بن عبدالله عن الرجل الذي يرى البيت يرفع يديه! فقال: ما كنت أرى أحدا يفعل هذا إلا اليهود، قد حججنا مع رسول الله ﷺ فلم يكن يفعله)) رواه أبو داود والنسائي بإسناد حسن.

* ((عن المهاجر المكي: قال: سئل جابر بن عبدالله: أيرفع الرجل يديه إذا رأى البيت؟ فقال: حججنا مع النبّي ﷺ فكنا نفعله)) رواه الترمذي وإسناده حسن.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٠.

بەڵام وەك هەركام لـە (بیهقـي ونـووي) گوتوویانـە: ڕای دەسـت بەرزكردنەوەكـە بەهێزترە[1].

جا زانایان چەند جۆرە دووعایەكیان پێشنیار كردوون بـۆ ئـەو كاتـە كـە ئەمـە یەكێكیانەو لە عومەرەوە خوا لێی ڕازی بێ گێڕراوەتەوە: (اللّهم أنت السلام ومنك السلام فحينا ربّنا بالسلام) رواه البيهقي بأسناد حسن[2].

سێیەم: سوننـەتەكانی طـەواف كردن:

پێشتر باسمان كرد كە جگە لە (مالك)و هەندێك لە زانایان، زۆربـەو جـەماوەری زانایان طەوافی هاتنـە نێـو مەككـە (طـواف القـدوم) بەسـوننەت دەزانـن، بـەڵام (مالك) بە فەرزی دەزانێ، جا ئەمانەی خوارێ سوننەتەكانی هەرجۆرە طـەوافـێكن بەگشتی لەگەڵ یەك دوو وردە جیاوازیدا كە دوایی ڕوونیان دەكەینەوە:

١- دەرخـستنی بـە شـانو قـۆڵی ڕاسـت (الأضـطباع): كـە بریتیـە لـەوەی پەشتەماڵەكەی سەر پشتێندی بـەجۆرێك لێ بكـات كـە شـانو قـۆڵی ڕاسـتی بەدەرەوە بێت، ئەویش بەوە دەبێت كـە نێوەڕاسـتی پەشـتەماڵەكەی بخاتـە بـن هەنگڵی ڕاستیو ئەملاو لایەكانیشی هەڵبداتە سەرشانی چەپی.

بەڵگەی (اضطباع)یش چەند دەقێكە كە ئەمە یەكێكیانە: **((عـن أبـي يعلـى بن أمية ﷺ أن رسول الله ﷺ طـاف بالبيـت مـضطبعاً بـبرد))** رواه أبـو داود والترمذي وإبن ماجـه بأسـانيد صـحيحة وقـال الترمـذي: حـسن صـحيح، واتـە: پێغەمبەری خوا ﷺ طەوافی ماڵی خوای كرد بە شانو قـۆڵی ڕاسـت بـەدەرەوە بوونەوە كە قوماشێكی خەتـخەتی لەخۆی وەرگرتبوو.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٩-١١.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢- گوتنی (الله أكبر)و ئاماژە کردن بە دەستی ڕاست بۆ بەردە ڕەشەکە[١]: چونکە پێغەمبەر ﷺ وای کردوە، وەك (إبن عباس) خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەوە: ((طاف النبّي ﷺ بالبيت على بعير كلما أتى الركن أشار إليه بشيء كان عنده وكبر)) رواه البخاري، واتە: پێغەمبەری ﷺ بەسواری حوشترەکەی طەوافی ماڵی خوای کرد، جا هەر کاتێك دەگەیشتە لای گۆشە - ی بەردە ڕەشەکە- بە شتێك کە لەلای بوو- واتە بەدەستیەوە بوو-ئاماژەی بۆ دەکردو (الله أكبر)ی دەکرد.

٣- دەست گەیاندنە بەردە ڕەشەکەو ماچ کردنیو سەجدە لەسەر بردنی، ئەگەر بۆی لوا: ئەمەش چەند دەقێکە لەوبارەوە:

* ((عن إبن عمر رضي الله عنه قال: رأيت رسول الله ﷺ حين يقدم إذا استلم الركن الأسود أول ما يطوف يخب ثلاثة أطواف من السبع)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوام ﷺ بینی کاتێك کە هاتە مەککە، کە لە یەکەمین طەوافیدا پاش دەست لە بەردە ڕەشەدان سێ سووڕ لە حەوتەکان بەخێرایی ڕۆیشت.

* ((عن زيد بن أسلم عن أبيه قال: رأيت عمر بن الخطاب رضي الله عنه قَبَّل الحجر وقال: لولا أني رأيت رسول الله ما قبلتك)) متفق عليه ورواه أصحاب السنن أيضا، واتە: عومەری کوڕی خەتتابم خوا لێی ڕازی بێ دی کە بەردەکەی ماچ کردو گوتی: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە پێغەمبەری خوام دیوە ماچی کردووی ماچم نەدەکردی.

* ((عن إبن عمر رضي الله عنهما قال: رأيت عمر بن الخطاب رضي الله عنه قبل الحجر الأسود وسجد عليه، ثم عاد فقبله وسجد عليه، ثم قال: هكذا رأيت رسول الله ﷺ)) رواه البزاز وحسنه الألباني في إرواء الغليل، واتە: عومەڕی کوڕی

١) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٣٩٥-٣٩٦.

خەتتابم دی بەردە ڕەشەکەی ماچ کردو سەجدەی لەسەر برد، پاشان گەڕایەوەو ماچی کردو سەجدەی لەسەر بردو، ئنجا گوتی: پێغەمبەری خوام ﷺ ئاوا بینی.

٤- دەست گەیاندنە گۆشەی یەمانی: چونکە (إبن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ گوتوویەتی: (لم أرَ النبّي ﷺ يستلم من البيت إلا الركنين اليمانيين) متفق عليه، واتە: پێغەمبەرم ﷺ نەبینی دەست لە هیچ شوێنێکی ماڵی خوا بدات جگە لە دوو گۆشەکەی یەمانی. (ئەو دوو گۆشەیەن کە کەوتوونەتە لای یەمەنو یەکێکیان بەردەڕەشەکەی تێدایەو بە گۆشەڕەشەکە (الركن الأسود)یش ناسراوە).

٥- پاڕانەوەو زیکرکردن لە کاتی طەوافدا بە گشتیو بە تایبەت لە نێوان دوو گۆشەکانی یەمانیدا: زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە هەرچەندە دروستە لە کاتی طەوافدا قسەی ئاسایی بکرێ، بەڵام چاکتر وایە مەگەر قسەی پێویست ئەگەرنا جگە لە پاڕانەوەو زیکرو قورئان خوێندن بابای طەواف کەر بەهیچی دیکەوە سەرگەرم نەبێت، بەتایبەت لە نێوان دوو گۆشەکان (بين الركنين)دا سوننەتە ئەم دووعایە بڵێ: ((ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النّار)) چونکە (عبدالله بن السائب) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: **((سمعت رسول الله ﷺ يقول بين الركنين: ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار))** رواه أبو داود والنسائي وهو حديث حسن.

٦- خێرا ڕۆیشتنو هەنگاوی ورد لە سێ سووڕی پێشەوەدا: یەکی دیکە لە سوننەتەکانی طەوافی دەوری ماڵی خوا ئەوەیە کە لە سووڕی یەکەمو دووەمو سێیەمدا لە بەردە ڕەشەوە تا دەگاتە بەردە ڕەشە بەخێرایی هەنگاوی ورد بڕوات، بەڵام چوار سووڕەکانی دیکە بە ڕۆیشتنو هەنگاوی ئاسایی بڕوات، لەو بارەشەوە فەرموودە زۆرن، بۆ وێنە:

* ((عن جابر ﷺ قال: رأيت رسول الله ﷺ رمل من الحجر الأسود حتى إنتهى إليه ثلاثة أطواف)) رواه مسلم والنسائي والدارمي.
* ((عن إبن عمر رضي الله عنهما قال: رمل رسول الله ﷺ من الحجر إلى الحجر ثلاثا ومشى أربعا)) رواه مسلم وإبن ماجه، جا هەرچەندە زانایان لەبارەی ئەوەوە کە ئایا ڕۆیشتنی خێرا (رمل) لە چ جۆرە طەوافێکدا سوننەتە؟ ڕایان جیاوازە[1]، بەڵام هەموویان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە لە طەوافی خواحافیزی (طواف الوداع)و طەوافی سوننەت (طواف التطوع)دا سوننەت نیەو، زۆربەشیان[2] ڕایان وایە کە تەنیا لە طەوافێکدا سوننەتە کە هاتن‌و چوون (سعي)ی نێوان صەفاو مەروەی بەدوادا بێت، هەروەها زۆربەیان دەڵێن: لە طەوافی یەکەمدا سوننەتە، وە هەمووشیان یان بەلای کەمەوە زۆربەی هەرەزۆریان ڕایان وایە کە (رمل) بۆ ئافرەتان سوننەت نیە[3].

٧- کردنی دوو ڕکات نوێژ پاش تەواوبوونی طەواف لە پشت (مقام أبراهيم): چونکە (إبن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: ((قدم رسول الله ﷺ فطاف بالبيت سبعا ثم صلى خلف المقام ركعتين وطاف بين الصفا والمروة)) رواه البخاري، (ماناکەی روونە).

٨- بەر لە دەستکردن بە دوو ڕکاتەکەی ئەوە بخوێنێتەوە: (واتَّخِذوا من مقام إبراهيم مصلى) وە لە دوو رکاتەکاندا پاش فاتیحە هەرکام لە (الكافرون)و (الإخلاص) بخوێنێ، چونکە (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: ((إن رسول الله لما انتهى إلى مقام إبراهيم عليه السلام قرأ: (واتخذوا من مقام أبراهيم

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٤٤-٤٩، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٢٥-٢٢٢٦، ط٤.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٣) (ابن المنذر) گوتوویەتی: (أجمع العلماء على أن المرأة لا ترمل ولا تسعى بل تمشي) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٦٤، وی بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص٣٩٢.

مصلى) ثم صلى ركعتين وكان يقرأ فيهما، (قل هو الله أحد) و (قل يا أيها الكافرون).)) رواه مسلم.

دیارە پێشتریش باسمان کرد کە هەندێك لە زانایان ئەم دوو ڕکاتەی دوای طەواف بەفەڕز دەزانن، بەڵام ڕای بە سوننەت دانانی کە ڕای زۆربەی زانایانە بەهێزترە[1].

٩- خواردنەوە لە ئاوی زەمزەم: چونکە پێغەمبەر ﷺ وەك (جابر بن عبدالله) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوەو (مسلم) لە (جامع الصحیح)ەکەیدا هێناویەتی وای کردوە، واتە: پاش تەواوکردنی طەواف لە ئاوی زەمزەمی نۆش کردوە، وە لەبارەی ئاوی زەمەزەمەوە فەرموویەتی: ((**خير ماء على الأرض زمزم فيه طعام الطعم وشفاء السقم**)) رواه الطبراني في الكبير وابن حبان وقال المنذري رواته ثقات، واتە: باشترین ئاو لەسەر ڕووی زەمین ئاوی زەمزەمە جێگای خواردن دەگرێو شیفای نەخۆشییە.

چوارەم: سوننەتەکانی هاتنوچوون (سعي) نێوان صەفاو مەڕوە:

١- ماچ کردن، یان لانی کەم دەست لێدان (استلام)ی بەردەڕەشە، ئەگەر نەلوا ئاماژە بۆ کردنی بە دەست، یان بە گۆچانو وێنەی ئەو: بەڵگەی ئەم سوننەتەش ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ وای کردوە وەك (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: ((**ثم رجع إلى الركن فاستلمه، ثم خرج إلى الصفا..**)) رواه مسلم، واتە: پاشان -دوای ئەوەی دوو رکاتی دوای طەوافی کردن- گەڕایەوە بۆ لای گۆشەی بەردەڕەشەکەو دەستی گەیاندێ، ئنجا بەرەو صەفا چوو...

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٦٧.

٢- پاش نزیك بوونەوە لە صەفا ئەمەی خوێنـد: ﴿إِنَّ ٱلصَّفَا وَٱلْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ ٱللَّهِ فَمَنْ حَجَّ ٱلْبَيْتَ أَوِ ٱعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ ٱللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ البقرة﴾، وەك (مـسلم) لـە (جـابر بـن عبدالله)ەوە گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ وای کردوە.

٣- سەرکەوتنە سەر صەفاو ڕووکردنە قیبلەو گوتنی ئەم زیکرانە: (لا إلـه إلا الله) **((لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد يحي ويـميت وهو على كـل شيء قدير، لا إله إلا الله وحده، أنجز وعده ونصر عـبده وهزم الأحزاب وحـده))**، واتە: بێجگە لە خوا هیچ پەرستراوێك نیە، خـوا گـەورەترە، جگـە لـە خـوا چ پەرستراو نین تاکەو هاوبەشی نیە، موڵك هەر هی ویە وستایش هەر شایـستەی ویە، دەژیەنێ‌و بەڵێنی خۆی بردەسەرێ‌و بەندەکەی خـۆی سەرخـست‌و بەتـەنیا کۆمەڵەکانی –کوفری- تێك شکاند.

سێ جار ئەم زیکرانە دووبارە دەکاتەوەو لەنێوانیانیـشدا دەپاڕێتـەوە، (جـابر) خوای لێی ڕازی بێ لە پێغەمبەر ﷺ گێڕاویەتەوە، وەك (مـسلم ونـسائي) لـە کتێبەکانیاندا هێناویانە[1].

٤- هاتن‌و چوونی نێوان صەفاو مەڕوە بە ڕۆیشتنی ئاسایی دەبێ، بەڵام لـە نێـوان دوونیشانە سەوزەکاندا سوننەتە بە گورگەلۆقە (واتە خێراتر) لە ڕۆیشتنی خێراو هێواشتر لە (ڕاکردن) بڕوات، چونکە پێغەمبەر ﷺ وای کردوە، دیارە ئەمـەش لە سەرجەم هاتن‌و چوونەکاندا دەبێ، واتە لە هـەر حـەوت هـاتن‌و چـوونەکانی نێوان صەفاو مەڕوەدا، (جابر) خوا لێی ڕازی بێ لەوبارەوە گێڕاویەتـەوە: **((ثـم نزل إلى المروة حتى إذا انصبت قدماه في بطن الـوادي سـعى، حتـى إذا صـعدنا**

---

١ هەمان سەرچاوەو بەرگ ص٧١.

مشى حتى أتى المروة)) رواه مسلم، واته: پاشان بەرەو مەڕوە دابەزى هەتا كاتێك كە بەرەو مەڕوە سەركەوتينەوە ئەوجار بەرۆيشتن ڕۆيشت هەتا گەيشتينە مەڕوە. ديارە گورگە لۆقە (هرولة)ى (سعي)يش وەك خێرا ڕۆيشتن (رمل)ى طەواف بەڕاى زۆربەى زانايان تايبەتە بەپياوانەوەو بۆ ئافرەتان سوننەت نيە، بەڵام هەندێك لە زانايان ئەگەر چۆڵ بێ بۆ ئەوانيش بەسوننەتى دەزانن[1].

هەروەها بێجگە لە شافيعييەكان هيچ كام لە زانايان (إضطباع) بۆ (سعي) بو سوننەت نازانن‌و، ڕاى شافيعييەكانيش چونكە دەقى لەسەر نيەو لەسەر بناغەى (قياس) دامەزراوە بێهێزەو شتێكى ئەوتۆ نيە[2].

٥- دووبارەكردنەوەى هەموو ئەو شتانەى كە لەسەر صەفا كراون، لەسەر مەڕوەش، چونكە پێغەمبەرى ﷺ واى كردوە، وەك (جابر) گێڕاويەتەوە: ((حتى أتى المروة، فعل على المروة كما فعل على الصفا)) رواه مسلم، واتە هەتا هاتە مەڕوە، جا چى لەسەر صەفا كردبوو لەسەر مەڕوەش ئاوا كرد.

٦- هەڵبەتە بێجگە لەوانەى ڕابردن سەرجەم زانايان لەسەر چەند شتێكى ديكەش ڕێككەوتوون كە سوننەتن، وەك:

أ- بەدواى يەكدا هاتن (موالاة)ى طەواف‌و هاتن‌و چوون (سعي).

ب- دەستنوێژ هەبوون وجەستەو پۆشاك خاوێن بوون.

ج- بەپيادە ئەنجامدانى نەك بە سوارى، كە ئەمە لە طەوافيشدا هەر سوننەتە.

د- بەدواى يەكدا هاتن‌و لێك نەپچڕاندنى هاتن‌و چوونەكان (أشواط).

ديارە هەموشيان فەرموودە ڕاست (صحيح)ەكان دەلالەتيان لەسەر دەكەن بەتايبەت فەرموودەكەى (جابر) كە (مسلم) هێناويەتى.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٨٠.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٨٠-٨١، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٢٦، ط٤.

پێنجەم: سوننەتەکانی دەرچوون بەرەو مینـــا:

١- ئیحرام بەستن بە حەج لـە ڕۆژی هەشـتەمدا کـە بـە (یـوم التـروية) ناسـراوە: چونکە (جابر) خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەوە: (فلمـا كـان يـوم التروية توجهـوا إلى منى فأهلوا بالحج..) رواه مسلم، واتە: جا کـە ڕۆژی تەرویـە (هەشـتەمی مانگی "ذو الحجـة") هات –هاوەڵانی پێغەمبـەر ﷺ خـوا لێیـان رازی بـێ- ڕوویان کردە میناو دەنگیان بە نیەت هێنان بۆ حەج کردن بەرزکردەوە.

٢- شەو مانەوە لە میناو کردنی نوێژەکانی نیـوەڕۆو ئێـوارەو شـێوانو خـەوتنانو بەیانیو پاش خۆرکەوتن دەرچوون بـەرەو عـەرەفات: چـونکە پێغەمبـەر ﷺو هاوەڵانی بەرێزی وایان کردوە، وەك لەم دەقەدا دەردەکەوێ: ((**وركـب رسـول الله ﷺ فصلى بهم الظهر والعصر والمغرب والعشاء والفجر، ثم مكث قلـيلا حتـى طلعت الشمس...**)) رواه مسلم، واتە: وە پێغەمبەری خوا ﷺ سواربوو –بەرەو میناو لەوێ- نوێژەکانی نێوەڕۆو شێوانو خـەوتنانو بـەیانی پـێکردن، پاشـان تۆزێك مایەوە تا خۆرهەڵهات...

شەشـەم: سوننـەتەکانی ڕاوەسـتان لە عەرەفـات :

١- مانەوە لە نەمیرە (نـمرة) هەتا کاتی لادانی خۆر (زوال الشمس) پاشان درانـی دوو وتار، وەك ڕۆژی جومعە پاشان بانگ دانو بەرپاکردنی هـەردووك نوێـژی نیوەڕۆو ئێوارە (عەصر) بەکۆمەڵو بـە کۆکردنـەوەو کورتکردنـەوەو پێشخـستن (جمعا وقصيرا وتقديـما) –واتە هێنانی نوێژی ئێوارە بۆ لای نیـوەڕۆ-، چـونکە پێغەمبەر ﷺ وای کردوە، وەك (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: ((**وأمـر بقبة من شعر تضرب له بنمرة... فأجاز رسول الله ﷺ حتى أتـى عرفـة فوجـد القبة قد ضربت له بنمرة فنزل بها، حتـى إذا زاغـت الـشمس أمـر بالقـصواء فرحلت له، فأتى بطن الوادي فخطب الناس... ثم أذن ثـم أقـام الـصلاة فـصلى**

الظهر، ثم أقام فصلى العصر ولم يصل بينهما شيئا)) رواه مسلم، واتە: وە -پێغەمبەر ﷺ- فەرمانی کرد بە چادرێکی لە موو چنراوی لە نەمیرە بۆ هەڵبدرێ... جا پێغەمبەری خوا هاتو -لە موزدەلیفە- ڕەت بوو هەتا گەیشتە عەرەفات، لەوێش چادرەکەی کە لە نەمیرە بۆی هەڵدرابوو چووە نێوی، هەتا کاتێك کە خۆر لایدا فەرمانی کرد حوشترەکەیان بۆ جل کرد، جا هاتە (بطن الوادي) وە وتاری بۆ خەڵکیدا.. پاشان بانگ دراو قامەت کرا، وە نوێژی نیوەڕۆی - بۆ خەڵکی- کرد، دوایی قامەتکراو نوێژی ئێوارە (عصر)یشی کرد، وە لە نێوانیاندا هیچ نوێژی نەکرد.

وە ئەوە کە دەبێ وتاری عەرەفات -واتە ئەو وتارەی کە لە (نمرة) دەدرێ- دووان بن تێکڕا، یان بەلای کەمەوە زۆربەی هەرەزۆری زانایان لەسەری یەکدەنگن چونکە (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: **((أن النبي ﷺ خطب يوم عرفة، وقال: إن دمائكم وأموالكم حَرامٌ عليكم إلى آخر خُطْبَتِهِ..))** رواه مسلم[1]، واتە: بێگومان پێغەمبەر ﷺ ڕۆژی عەرەفات وتاریدا، وە فەرمووی: دڵنیابن کە خوێنتانو سامانتان لێتان حەڕامە -واتە بەشێوەی ناشەرعی-.. هەتا کۆتایی دوو وتارەکانی..

٢- خۆشۆردن (الإغتسال) لە نەمیرە بەرلەوەی بچێتە عەرەفاتو بوەستێ: چونکە (ابن عمر) خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ وای کردوەو ئاشکراشە کە (ابن عمر) لەسەر چاولێکردنی پێغەمبەر ﷺو جێبەجێکردنی سوننەتەکانی مکووڕ (حريص) بووە، بەڵگەی ئەوەش کە (عبدالله بن عمر) بۆ ڕاوەستان لە عەرەفات خۆی شۆردوە، ئەوەیە کە هەرکام لە (مالك)و (بیهقي) گێڕاویانەتەوە: **((عن نافع أن عبدالله ابن عمر كان يغتسل لإحرامه قبل أن يحرم، ولدخوله مكة**

١) بڕوانە: (المجموع) ج٨، ص٥٠، وە بڕوانە: (الفقه الأسلامي)، ج٣، ص٢٢٤٠، ط٤.

ولوقوفه عشية عرفة)) [1]، واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر –خوا لێیان ڕازی بێ- عادەتی وابوو بۆ ئیحرام بەستنی پێش ئیحرامەکەی خۆی دەشۆرد، وە بۆ چوونە مەککەوە، وە بۆ ڕاوەستان –لە عەرەفات- دوای نیوەڕۆی ڕۆژی وەستان لە عەرەفات.

٣- وە سوننەتە ڕاوەستانەکە لە نزیک (صخرات)ەوە بێ، هەرچەندە هەموو عەرەفات هەر شوێنە بۆ ڕاوەستان: وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((عرفة كلها موقف))** رواه[2] البيهقي عن إبن عباس رضي الله عنهما، بەڵگەی ئەوەش کە لە نزیك (صخرات)ەوە وەستان باشترە ئەوەیە کە (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: **((وقف عند الصخرات وجعل بطن ناقته إلى الصخرات))** رواه مسلم، وەك پێشتریش باسمان کردوە.

٤- هەروەها سوننەتە ڕاوەستانەکە ڕوو بە قیبلە بێ: چونکە (مسلم)[3] لە (جابر)ی گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ بەرەو قیبلە ڕاوەستاوە.

٥- وە سوننەتە بە سواری ڕابوەستێ: چونکە پێغەمبەر ﷺ بە سواری راوەستاوە، هەروەها واباشە بەڕۆژوو نەبێ، حیکمەتی بە سواری وەستانو بەڕۆژوو نەبوونیش لەوکاتەدا ئەوەیە کە بۆ طاعەتو پاڕانەوەو لالانەوە ئەو رۆژە موبارەکە بەهێزو پێزتر بێت، بەڵگەی ئەم دووانەش ئەم دەقەیە: **((عن أم الفضل بنت الحارث رضي الله عنها أن الناس تماروا عندها يوم عرفة في رسول الله ﷺ، فقال بعضهم: هو صائم، وقال بعضهم: ليس بصائم فأرسلت اليه أم الفضل بقدح لبن وهو واقف على بعير فشرب))** رواه البخاري ومسلم ومالك وأبو داود والبيهقي، واتە: خەڵکی لە ڕۆژی عەرەفەدا لەلای (أم الفضل) دەربارەی پێغەمبەر ﷺ

١) بڕوانە: (الموطأ)، ص٢٢٧، وە: (المجموع)، ج٨، ص٩٧.
٢) هەروەها (مسلم)یش گێڕاویەتەوە، بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٠٠.
٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٠٠، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٤٠، ط٤.

کەوتنە مشتومڕەوە، هەنـدێکیان گوتیـان بەڕۆژوویـەو هەندێکیـشان گوتیـان بەڕۆژوو نیە، جا (أم الفضل) قاپە شیرێکی بۆ نارد لە کاتێکدا کـە بـە سـواری حوشتر ڕاوەستابوو خواردیەوە.

٦- وە سوننەتێکی دیکەی گەورەو گرنگی ڕاوەستان لە عەرەفات ئەوەیە کە بابـای حاجی زۆر بە کوڵو بە دەڵگەرمییەوە سەرگەرمی دووعاو پاڕانـەوەو لاڵانـەوەو کڕووزانەوە بێ.

جا هەرچەندە زانایان چـەند جـۆرە پاڕانەوەیـەکیان کـە وا باشـە لـەو ڕۆژەدا بگوترێن، گێڕاونەوە، بەڵام فەرموودە ناسانی وەك (ترمذي)و (نـووي) بە بێهێز (ضعيف)یان داناون، کە ئەمە یەکێکیانە: ((خير الدعاء يـوم عرفـة، وخـير مـا قلت أنا والنبّي و من قبلي، لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمـد وهو على كل شيء قدير)) رواه مالـك في الموطـأ والترمـذي والبيهقـي، وضـعفه الترمذي والبيهقي والنووي[١].

دیارە زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە هەموو جۆرەکـانی پاڕانـەوەو زیکـرو قورئـان خوێنـدنو صـەڵاتو سـەلام نـاردن بـۆ پێغەمبـەرو ﷺ (تلبيـة) کـردنو...هتـد، خێـرو سـوننەتن، وە بێگومـان چـاکترین طـاعـەتی خـوای پەروەردگارن لەو کاتو حاڵو شـوێنەداو، وا باشـە هـەموو جۆرەکانیـان بڵـێ، هەرتاوە یەکێکیان[٢]، وە واباشە بـە گریـانو بـە کـوڵو دڵگەرمییـەوە بێـت، چونکە ڕاوەستان لە عەرەفات پایـەی بنـەڕەتیو مـەزنی حەجـەو کاکڵـەی لـە عەرەفات وەستانیش پاڕانەوەو زیکرو لاڵانەوەو گریانە کە لوتکـەی هەرەبـەرزی خواپەرستیو بەندایەتیو طاعەتن.

---

١) بڕوانە: (الموطأ)، ص٣٥٧-٣٥٨.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١٠٧-١١١، وە (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٤٠-٢٢٤٣.

پێغەمبەر ﷺ لەبارەی گەورەیی پلەوپایـەی ڕۆژی عەرەفـەوە فەرموویـەتی: ((**ما من يوم أكثر أن يعتق الله فيه عبدا من النّار من يوم عرفة وأنه ليدنو، ثم يباهي بهم الملائكة فيقول: ما أراد هؤلاء!**)) رواه مسلم عن عائشة رضـي الله عنها، واتە: لە هیچ ڕۆژێكدا خوا هێندەی ڕۆژی عەرەفە بەندەكانی لـە ئـاگری دۆزەخ قوتـارو ئـازاد ناكـات، وە بێگومـان لێیـان نزیـك دەكەوێتـەوە پاشـان شانازییان پێوە دەكات لەلای فریشتەكانیو، دەفەرموێ: ئەمانە چییان دەوێ"! (مەبەست ئەوەیە كە هەر داوایەكیان هەبێ جێبەجێ دەكرێو وەڵام دەدرێتەوە).

٧- هەروەها سوننەتە كە لەو ڕۆژەدا بابای حاجی خۆی بخاتە بەر هـەتاوو نەچـێتە ژێر سێبەر، مەگەر عوزرێكی بەجێی هەبێ، وەك ئەوەی بە تیشكی ڕۆژ تووشی زیان ببێ، یان پاڕانەوەو زیكری باش بۆ نەكرێ،[1] چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ لەو ڕۆژەدا نەچۆتە بن سێبەرو سێبەری لێ نەكراوە، بەڵام لـە شـوێنی دیكـەدا سێبەری لێكراوە، وەك لەم دەقەدا دەردەكەوێ: ((**عن أم الحصين رضي الله عنها أن النبـي ﷺ ظُلِّـلَ عليـه بثـوب وهـو يرمـي الجمـرة**)) رواه مـسلم وأبـو داود والبيهقي[2]، واتە: پێغەمبەر ﷺ لە كاتێكدا كە بەردووچكەی دەهاویـشتن بـۆ جەمرە ــی گەورە- بە پۆشاكێك سێبەری لێكرابوو.

حەوتـەم: سـوننەتەكانی هاتنـەخوار لـە عـەرەفات و شـەو مانـەوە لـە موزدەلیفـە:

١- لە عەرەفات هاتنەخوار پاش خۆرئاوابوون بـە ئـارامیو هێمنییـەوە: بەڵگـەی هاتنەخوار لە عەرەفات (الإفاضة من عرفات) پاش خۆرئاوابوون ئەم دەقەیە كە (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: ((**عن جابر ﷺ أن رسول الله ﷺ لم يـزل**

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١١٠-١١١.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ و لاپەڕە.

واقفا حتى غربت الشمس وذهبت الصفرة قليلا حتى غاب القرص)) رواه مسلم، واته: پێغەمبەری خوا ﷺ هەر بەردەوام بوو لەسەر ڕاوەستانی لە عەرەفات هەتا خۆرئاوابوو وە تۆزێك زەردەش ڕۆیشت تا بەتەواوی خودی خۆر ون بوو.

وە بەڵگەی ئارامیی‌و هێمنیش لەکاتی داگەڕان لە عەرەفاتەوە، ئەو دەقەیە کە (إبن عباس) خوا لێیان ڕازی بێت گێڕاویەتەوە: **((عن إبن عباس عن الفضل وكان رديف رسول الله ﷺ أنه قال في عشية عرفة وغداة جمع للناس حين دفعوا، عليكم بالسكينة وهو كاف ناقته..))** رواه مسلم وأحمد وأبو داود والبيهقي وإبن خزيمة، واته: (فضل)ی کوڕی (عباس) خوا لێیان ڕازی بێ کە لە پشت پێغەمبەری خواوە ﷺ سواربووە، گێڕاویەتەوە کە لە ئێوارەی ڕۆژی عەرەفەو بەرەبەیانی کۆبوونەوەی خەڵکیدا -لە موزدەلیفە- کاتێك بەرەو مینا چوو ون فەرموویەتی: ئارام‌و هێمن بن، وە لەوکاتەشدا جڵەوی حوشترەکەی خۆی توند کردبوو.

٢- بەرپاکردەی هەردووك نوێژی شێوان‌و خەوتنان بە کۆکراوەیی‌و کورت کراوەیی (جمعا وقصراً): چونکە (بخاری ومسلم) لە کۆمەڵێك هاوەڵان وەك: (إبن مسعود وإبن عمر وإبن عباس وأبو أيوب الأنصاري وأسامة بن زيد وجابر)[١] خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویانەتەوە کە پێغەمبەری خوا لە موزدەلیفە هەردووك نوێژی شێوان‌و خەوتنانی بەوجۆرە کردوون، بۆ وێنە ئەو فەرموودەیەی کە (بخاري) لە (إبن عمر)ەوە هێناویەتی دەڵێ[٢]: (صلى المغرب والعشاء بالزدلفة جمعا) وە ئەوەیان کە (بخاري ومسلم) لە (أبو أيوب الانصاري)یەوە هێناویانە دەڵێ: (أنه صلى مع رسول الله ﷺ في حجة الوداع المغرب والعشاء بالمزدلفة)[٣].

١) بڕوانە: (المجموع) ج٨، ص١١٦.

٢) بڕوانە: (المجموع) ج٨، ص١١٤، پەراوێزەکەی.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣- بەرپاكردنی نوێژی بەیانی لـە سـەرەتای كاتەكەیـەوە (في أول وقتها): چـونكە پێغەمبەری خوا ﷺ وای كردوە وەك (بخاري ومسلم) لـە (إبـن مـسعود)یـان گێڕاوەتەوە خوا لێی ڕازی بێ: **((عن عبدالله ابن مسعود قال: مارأيت رسول الله ﷺ صلى صلاة إلاّ لميقاتها إلا المغرب والعشاء بجمع وصلاة الفجر يومئذ قبل ميقاتها))** دیارە وەك زانایانی سوننەتناسیش گوتوویانە: مەبەست لە (قبل ميقاتها) ئەوە نیە كە بانگ نەبووبێ و بكرێ، بەڵكو ئەوەیە كە بەزوویی بكرێ و دوانەخرێ، هەر بۆیەش (مسلم) لە كتێبەكەی خۆیدا لە ژێـر سەرباسـی: (بـاب إستحباب زيادة التغليس بصلاة الصبح يوم النحر بالمزدلفة والمبالغة فيه بعد تحقق طلوع الفجر)دا ئەو فەرموودەیەی (إبن مسعود)ی هێناوە بۆ ئـەوەی هـیچ كەس بەهەڵە لێی حاڵی نەبێت.

٤- ڕاوەستان ڕووەو قیبلەو پاڕانەوەی گـەرم و گـوڕو بـەكوڵ لەبـەر خـواو زیكـری جۆراوجۆر كردن: بەڵگەی ئەمەش فـەرموودەكی (مـسلم)ە كـە لـە (جـابر بـن عبدالله)ەوە گێڕاویەتەوە كە وەسفی حەجی ماڵئاوایی پێغەمبـەری خـوای ﷺ پێكردوە كە لەبارەی چۆنیەتی ڕاوەستانەوە لە موزدەلیفـەدا گوتوویـەتی: ((ثم ركب القصواء حتى أتى المشعر الحرام فاستقبل القبلة فدعاه وكبر وهلّله وَوَحَّده فلم يزل واقفا حتى أسفر جِدًّا)) واتە: پاشان سواری حوشترەكەی بوو هەتا هاتـە لای (المشعر الحرام) جا ڕووی كردە قیبلەو لە خوا پاڕایەوەو (الله أكبر)ی كـردو (لا إله إلا الله)ی فەرمووو خوای بە تاك گرت هەتا تەواو دنیا ڕوونـاك داهـات ئاوا بە ڕاوەستاوی مایەوە.

خوای پەروەردگاریش دەربارەی پاڕانەوەو یـادی خـوا لـەلای (المشعر الحرام) فەرموویەتی: ﴿...فَإِذَآ أَفَضۡتُم مِّنۡ عَرَفَٰتٖ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ عِندَ ٱلۡمَشۡعَرِ ٱلۡحَرَامِۖ ... ﴿١٩٨﴾ البقرة﴾.

٥- شۆڕبوونەوە بەرەو مینا بەر لە خۆر هەڵهاتن: چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ لە (حجة الوداع)دا وای کردوە وەك (مسلم) لە (جابر بن عبدالله)ی گێڕاوەتەوە: ((فدفع قبل أن تطلع الشمس وأردف الفضل بن عباس)) واتە: جا بەر لەوەی خۆر بکەوێ –بەرەو مینا- کەوتەڕێ، وە (فضل)ی کوڕی عەبباسیشی لە پشت خۆیەوە سوار کرد.

٦- هەڵگرتنەوەی بەردووچکەکانی پێ بەرد بارانکردنی سێ جەمرەکان: کە وەك پێشتر باسمان کرد سەرجەم سوننەتە حەفتا (٧٠) بەردووچکە بن‌و فەرزیشە کە لە چل‌و نۆ (٤٩) دانە کەمتر نەبن، وە سوننەتە بە ئەندازەی سەری پەنجە، یان دەنکە پاقلەی ئاسایی بن.

بەڵگەی سوننەت بوونی هەڵگرتنەوەی بەردووچکەکان لە موزدەلیفە، ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کردوە کە لەوێ بۆی کۆبکەنەوە، وەك لەم دەقەدا دەردەکەوێ: ((**عن الفضل بن العباس أن النبّي ﷺ قال غداة يوم النحر إلقط لي حصى، فلقطت له حصيات مثل حصى الخذف**)) أخرجه البيهقي بأسناد صحيح، ورواه النسائي عن إبن عباس بلفظ قريب من هذا، ورواه أحمد عن ابن ماجه والحاكم[1]، واتە: پێغەمبەر ﷺ بەرەبەیانی ڕۆژی قوربانی سەربڕین فەرمووی: بەردووچکانم بۆ هەڵگرەوە، منیش ژمارەیەك بەردووچکەی وەك بەردووچکەی پەلە پیتکەم بۆ هەڵگرتنەوە.

٧- ڕۆیشتن بە ئارامی‌و هێمنی بەرەو مینا جگە لە دۆڵی موحەسسیر (وادي المحسر) کە سوننەتە بە خێرایی پێیدا تێپەڕبن: چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**أيّها النّاس عليكم السكينة فإن البر ليس بالإيضاع**)) رواه البخاري عن إبن عباس، واتە: خەڵکینە ئارام بن‌و هێمن بن، چونکە خێرو چاکە خێرا ڕۆیشتن نیە.

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص١١٥- ١١٧.

بەڵگەی پەلەکردنو خێرا ڕۆیشتنیش لە کاتی ڕەت بوون بە (وادي المُحَسِّن)دا ئەو فەرموودەیەیە کە (مسلم) لە (جابر بن عبدالله)ی گێڕاوەتەوە[1]، دۆڵێ (شیو)ی موحەسسیریش[2] پانیەکەی پێنج سەدو چلو پێنج (٥٤٥) باسك (ذراع)ە[3].

هەشتەم: سوننەتەکانی بەردووچکە هاویشتن بۆ جەمرەکان:

١- هاویشتنی بەردووچکەکان بەدەستی ڕاستو (الله أکبر) کردن لەگەڵ هەر بەردووچکەیەکدا: چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ وای کردوە وەك (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: **((أتى الجمرة يعني يوم النحر فرماها بسبع حصاة يكبر مع كل حصاة...))** رواه مسلم.

٢- وە سوننەتە لەکاتی بەردووچکە هاویشتنەکاندا مینا بخاتە لای ڕاستیو کابە بخاتە لای چەپی: بەڵگەی ئەم سوننەتەش ئەم دەقەیە[4]: **((عن عبدالله بن زيد أن عبدالله بن مسعود رضي الله عنه أنتهى إلى الجمرة الكبرى فجعل البيت عن يساره ومنى عن يمينه ورمى بسبع حصات، ثم قال: هذا مقام الذي أنزلت عليه سورة البقرة))** رواه مسلم والبخاري، واتە: عەبدوڵلای کوڕی مەسعود خوا لێی ڕازی بێ گەیشتە لای جەمرەی گەورەو کابەی خستە لای چەپو مینای خستە لای ڕاستیو حەوت بەردووچکەی هاویشتن، پاشان گوتی: ئێرە شوێنی-بەردووچکە لێهاویشتنی- ئەو کەسەیە کە سوورەتی (البقرة)ی بۆ نێرراوەتە خوار.

---

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص١١٦، وە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٥١-٢٢٥٣، ط٤.

٢) ئەو شێوە بۆیە ئەو ناوەی لێنراوە چونکە فیلەکانی ئەبرەهە کە هاتبوون بۆ ڕووخاندنی ماڵی خوا لەو شوێنە ماندووبوونو پەکیان کەوتوە، وشەی (حَسَر وكَلّ)ش یەك مانایان هەیە، بڕوانە: (المجموع) ج٨، ص١١٧.

٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص١١٧، (ذراع)یش (٤٦) سانتیمەترە، واتە دەوری نیو مەترە، بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص٩٠.

٤) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٤١٠.

٣- وە سوننەتە پاش بەردووچکە هاویشتن بۆ جەمرەی گچکەو نێوەندی، لە هەر سێك رۆژەکانی (أیام التشریق)دا، تۆزێك لە جەمرەکان دوور بکەوێتەوە ئەوجار روو بە قبلە رابوەستێو دەستەکانی بەرز بکاتەوەو بپارێتەوە، بەڵام جەمرەی گەورە پارانەوەی لە پاش نیەو، پاش بەردووچکە هاویشتنەکان یەکسەر بە جێی دەهێڵێ: ئەم دەقەش یەکێکە لە بەڵگەکانی ئەم سوننەتە[١]: ((عن سالم عن إبن عمر رضي الله عنهما أنه كان يرمي الجمرة الدنيا بسبع حصيات يكبر على إثر كل حصاة، ثم يتقدم حتى يسهل فيقوم مستقبل القبلة فيقوم طويلا، ويدعو ويرفع يديه، ثم يرمي الوسطى، ثم يأخذ ذات الشمال فيستهل ويقوم مستقبل القبلة، فيقوم طويلا ويدعو ويرفع يديه ويقوم طويلا، ثم يرمي جمرة ذات العقبة من بطن الوادي ولا يقف عندها ثم ينصرف فيقول: هكذا رأيت النبي ﷺ يفعله)) رواه البخاري، واتە: (إبن عمر) عادەتی وابوو کە حەوت بەردووچکەی بە جەمرەی نزیك دا[٢] دەدان لە پاش هەر بەردووچکەیەك (الله أکبر)ی دەکرد، دوایی دەچووە پێش هەتا دەگەیشتە دەشتایی، ئنجا بەرەو قیبلە ماوەیەکی درێژ رادەوەستا، وە دەپاڕایەوەو دەستەکانی بەرز دەکردنەوە، پاشان جەمرەی نێوەنجی بەردووچکە باران دەکرد ئەوجار لای چەپی دەگرتو دەچووە دەشتایی وە بەرەو قیبلە رادەوەستا ماوەیەکی زۆر رادەوەستاو دەپاڕایەوەو دەستی بەرز دەکردنەوەو، زۆر دەمایەوە، پاشان لای خوارەوەی شیوەکەوە جەمرەی عەقەبەی بەردووچکە باران دەکردو لەلای رانەدەوەستا، دوایی دەڕۆییو دەیگوت: پێغەمبەری خوام ﷺ دی ئاوای دەکرد.

---

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٤١٣.

٢) بۆیە بە جەمرەی یەکەم دەگوترێ (الجمرة الدنيا)، چونکە لە دووەکانی دیکە لە میناوە نیزیکترە.

نۆیەم: وتاردانە سوننەتەکانی حەج:

زانایان دوای ئەوەی لەسەر ئەوە یەکدەنگ بوون کە وتاردانەکانی حەج هەموویان سوننەتن‌و فەرز نین،[1] لەبارەی ژمارەی ئەو وتارانەوە رایان جیاوازە، هەندێکیان[2] وەك شافیعییەکان‌و (داود الظاهري) دەڵێن: چوارن، یەکەمیان لە رۆژی حەوتەمی (ذو الحجة) دایە لە مەککە، دووەمیان لە ڕۆژی عەرەفەدایە لە مزگەوتی نەمیرە، سێیەمیان لە رۆژی قوربانی سەربڕین دایە لە مینا، چوارەمیشیان لە ڕۆژی دوازدەیەم دایە هەر لە مینا.

(أبو حنيفه ومالك)[3]یش ڕایان وایە وتارەکانی حەج سێن: وتاری رۆژی حەوتەم‌و نۆیەم‌و سێزدەیەم.

(أحمد)[4]یش ڕای وایە کە سێن: رۆژی حەوتەم‌و نۆیەم‌و دوازدەیەم.

(زفر)[5]یش پێی وایە کە وتارەکانی حەج سێن، بەڵام لە ڕۆژانی هەشتەم‌و نۆیەم‌و دەیەمدا دەدرێن.

---

١) بڕوانە: (المهذب) للشيرازي، لە: (المجموع)، ج٨، ص٨٣، وە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٧٣-٢٢٧٤.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٩٢.

٣) بڕوانە: هەمان سەرچاوەو بەرگ‌و لاپەڕە.

تێبینی: خاوەنی (الفقه الإسلامي...)، ج٣، ص٢٢٧٦، تووشی هەڵەیەك بووە لەوەدا كە ڕۆژی یازدەیەمی بە دووەمین ڕۆژی (أيام التشريق) داناوە، کە لە ڕاستیدا یەکەم ڕۆژیانە، لەوەدا کە وای زانیوە هەرکام لە شافیعییەکان‌و حەنبەلییەکان‌و مالیکییەکان لە ڕۆژی یازدەیەمی (ذو الحجة)دا وتاردان بەسوننەت دەزانن! بەڵام ئەوەش هەڵەیەو شافیعییەکان‌و حەنبەلییەکان ڕۆژی دوازدەو حەنەفی‌و مالیکییەکانیش ڕۆژی سێزدەیەم بە ڕۆژی وتاردان دەزانن، بڕوانە: (المجموع) ج٨، ص٩٢، وە: (المغني)، ج٣، ص٤٨٢.

٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٩٢-٩٣.

٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

جـا ئێمــە لــە ســۆنگەی ئــەوەوە کــە ڕای یەکــەم (کــە ڕای شــافیعییەکان‌و ظاهرییەکانە)مان لە ڕووی بەڵگەوە پێ لە ڕایەکانی دیکە بـەهێزترە، بـەپێی ئـەو ڕایە وتارە سوننەتەکانی حەج باس دەکەین:

١- وتاردانی ڕۆژی حەوتەمی (ذو الحجة): بەڵگەی ئەم وتارەش ئەوەیـە کـە (إبـن عمر) خوا لێیان رازی بێ گێڕاویەتەوە: ((كان رسول الله إذا كان قبل يوم التروية بيوم خطب النـاس وأخـبرهم بمناسـكهم)) رواه البيهقـي بإسـناد جيـد كمـا قـال النووي، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژێـك بـەر لـە ڕۆژی تەرویـە وتـاری بـۆ خەڵکی دەداو خواپەرستییەکانی حەجی پێڕادەگەیاندن.

شایانی باسە کە ئەم وتارە لە شاری مەککە لە مزگەوتی حەرامدا دەدرێ، وە هەم ئەو وتارەو هەم سەرجەم وتارەکانی دیکەش لەلایەن ئەو کەسـەوە دەدرێـن کە برا گەورە، یان سەرپەرشتی کەرو مشوور خۆری حەجی مسوڵمانانە[1].

وە لە هەر کام لـەو وتارانـەدا پێویـستە وتاربێـژ وێـڕای ئامۆژگـاری گـشتی مسوڵمانان حوکم‌و یاساکانی ئەو کردەوەو ڕەفتارانەی حەجیان بۆ ڕوون بکاتەوە کە لە پێشیانەوەن.

وە بێجگە لە وتاردانی ڕۆژی عەرەفە لە مزگـەوتی نەمیــرە کـە دوو وتـارن، ئەوانی دیکە هەموویان یەك یەکن‌و هەمووشیان لە پاش نوێژی نیوەڕۆ دەبن[2]، بەڵام ئەوەی عەرەفات لە پێشیەوە دەبێ.

٢- وتاردانی ڕۆژی نۆیەمی (ذو الحجة) کە ڕۆژی عەرەفەیە: کە پێشتر باسمان کردو ڕوونـمان کردەوە کە دوو وتارن‌و وەك وتارەکانی ڕۆژی جومعەش دەخرێنە پـێش نوێژی نیوەڕۆو ئێوارەوە کە بە کـورتکراوەیی‌و کـۆکراوەیی‌و پێـشخران (قـصرا وجمعا وتقديـما) دەکرێن.

---

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٨٧.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٨٦.

٣- وتاردانی ڕۆژی دەیەم، ڕۆژی قوربانی سەربڕینو جەژن: دەقی سوننەتیش لەسەر سوننەت بوونی ئەم وتاردانەش زۆرن کە ئەمە یەکێکیانە(١):

* ((عن إبن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ خطب الناس يوم النحر فقال: ياأيّها الناس أي يوم هذا؟ قالوا: يوم حرام، قال: فأي بلد هذا؟ قالوا: بلد حرام، قال: فأي شهر هذا؟ قالوا: شهر حرام، قال: فإن دمائكم وأموالكم وأعراضكم عليكم حرام كحرمة يومكم هذا في بلدكم هذا في شهركم هذا، فأعادها مرارا، ثم رفع رأسه فقال: اللّهم هل بلغت؟ اللّهم هل بلغت؟ قال: إبن عباس رضي الله عنهما: فوالذي نفسي بيده إنها لوصيته إلى أمته، فليبلغ الشاهد الغائب: لا ترجعوا بعدي كفارا يضرب بعضكم رقاب بعض)) رواه البخاري، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژی قوربانی سەربڕین وتاری بۆ خەڵکیداو فەرمووی ئەرێ خەڵکینە ئەمە چ ڕۆژێکە؟ گوتیان: ڕۆژێکی حەڕامە، فەرمووی: ئەدی ئەم وڵاتە چ وڵاتێکە؟ گوتیان: وڵاتێکی حەڕامە، فەرمووی ئەدی ئەم مانگە چ مانگێکە؟ گوتیان مانگێکی حەڕامە؟ فەرمووی: دەجا دڵنیابن کە خوێنتانو سامانتانو ئابڕووتان لەسەر یەکتر حەڕامە وەك حەڕامی ئەم ڕۆژەتان لەم وڵاتەتانداو لەم مانگەتاندا، چەند جارێك ئەم قسەیەی دووبارە کردەوە، پاشان سەری بڵند کردو فەرمووی: ئەی خوایە ئایا پێم ڕاگەیاندن؟ ئەی خوایە ئایا پێم ڕاگەیاندن؟ (إبن عباس) خوا لێیان ڕازی بێ دەڵێ: جا سوێند بەو زاتەی گیانمی بەدەستە ئەمە وەصیەتی ئەو بوو بۆ ئوممەتەکەیو با ئەوەی لێرە ئامادەیە بەوانە ڕابگەیەنێ کە لێرەدا نین -فەرمووی-: دوای من، خۆتان کافر مەکەنەوە هەندێکتان لە گەردنی هەندێکتان بدەن!

١) بڕوانە: (فتح الباري شرح صحيح البخاري)، ج٤، ص٣٠١.

٤- وتاردانی ڕۆژی چواردەیەمی (ذو الحجة): بەڵگەی ئەم وتاردانەش چەند دەقێکی سوننەتە، بۆ وێنە:

* ((عن عبدالله بن أبي نجيح عن أبيه عن رجلين من بني بكر قالا: رأينا رسول الله ﷺ يخطب أيام التشريق ونحن عند راحلته وهي خطبة رسول الله ﷺ التي خطب بمنى)) رواه أبو داود باسناد صحيح، واتە: پێغەمبەری خوامان ﷺ بینی کە ئێمە لای حوشترەکەی بووین، لە ڕۆژەکانی تەشریقدا[1] وتاری دەدا، وە ئەو وتارە ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە مینا دای.

* ((عن سراء بنت نبهان الصحابية رضي الله عنها قالت: خطبنا رسول الله ﷺ يوم الرؤس، فقال: أيُّ يوم هذا؟ قلنا: الله ورسوله أعلم، قال: أليس أوسط أيام التشريق؟)) رواه أبو داود بإسناد حسن، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی سەران[2] (ڕۆس)دا وتاری بۆ داین‌و فەرمووی: ئەمڕۆ چ ڕۆژێکە؟ گوتمان: خواو پێغەمبەرکەی زاناترن، فەرمووی: ئایا نێوەڕاستی ڕۆژەکانی تەشریق نیە؟ ئاشکرایە کە ڕۆژەکانی تەشریق (أيام التشريق) بەڕای[3] زۆربەی هەرەزۆری زانایان سێ (٣)ن‌و نێوەڕاستەکەیشی ڕۆژی دووەمە، کە دەکاتە ڕۆژی دوازدەیەمی مانگی (ذو الحجة).

تێبینی:

(نووي) گوتوویەتی[4]: ڕۆژانی تێدا ئەنجامدرانی خواپەرستییەکانی حەج (مناسك الحج) حەوتن: یەکەمیان ڕۆژی حەوتەمی (ذو الحجة)یە لە پاش خۆرلادان

---

١) لە باسی (ڕۆژووگرتن‌و ئیعتیکاف)دا پێناسەی (أيام التشريق)مان کردوە.

٢) بۆیە ئەو ناوەی لێنراوە، چونکە لەو ڕۆژەدا حاجیان عادەتیان وابووە سەرو پێی قوربانییەکانیان خواردوە، بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٩٥، پەراوێز.

٣) پێشتر ئەو مەسەلەیەمان ڕوون کردۆتەوە، لە باسی ڕۆژووگرتندا.

٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٨٦-٨٧.

(زوال الشمس)ەوەوە، ڕۆژی کۆتاییشیان ڕۆژی سێزدەیەمە لەپاش خۆرلادانەوە، کە دوایین ڕۆژی (أيام التشريق)ە.

جا هەرچی ڕۆژی حەوتەمی (ذو الحجة)یە ناوێکی تایبەتی نیە، بەڵام ڕۆژی هەشتەمی وەك پێشتر باسكرا پێی دەگوترێ ڕۆژی تەرویە (يوم التروية)،[1] نۆیەمیشیان ڕۆژی عەرەفەیە، دەیەمیش ڕۆژی قوربانی سەربڕینە، یازدەیەمیش پێی دەگوترێ (يوم القَرّ)، چونكە لەو ڕۆژەدا حاجیان لە مینادا سەقامگیر، یان نیشتەجێ دەبن‌و ئارام دەگرن، دوازەیەمیش ڕۆژی بارکردن‌و کۆچکردنی یەکەم (يوم النفر الأول)ەو، ڕۆژی سێزدەیەمیش ڕۆژی کۆچ‌و باری دووەم (يوم النفر الثاني)ە.

1) پێشتر پێناسەی (يوم التروية)مان كردوە.

دووەم: پــایەو فـــەڕزو ســوننەتەکانی عومـــڕە:

خوێنەری بەڕێــز!

لە سۆنگەی ئەوەوە کە کردەوەکانی عومڕە وەك پێشتر باسمان کرد تــەنیا چــوارن (ئیحرام بەستن وطەواف‌و سەعی‌و سەری خۆتاشین، یان کورتکردنەوە)، وە لە باســی (پایەو فەڕزو سوننەتەکانی حەج)یش بەوردی باسی ئەو کردەوانەمان کــرد، لێــرەدا پێویست بە دووبارەکردنەوەو درێژەپێدان ناکات، چونکە هەموو ئەو شتانەی کە لــە کردەوەکانی حەجدا فەڕز یان سوننەتن، لە عومڕەشدا مەگەر بە دەگمــەن ئەگــەرنا بەهەمان شێوەن.

کەواتە لێرەدا هەر بە کورتی پایەو فەڕزەکانی عومڕە دەخەینەڕوو:

پایەکانی عومـڕە:

زانایان لەبارەی پایەکانی عومڕەوە رایان جیاوازە، هەیانــە تــەنیا (طـەواف) بــە پایەی عومڕە دەزانن‌و کردەوەکانی دیکە بە فەڕزو سوننەت دادەنێ، وە هەشــیانی هەر چوار کردەوەکانی دیکەی بە فەڕزو سوننەت دادەنێ، وە هەشــیانە هــەر چــوار کردەوەکانی بەپایە دەزانێ![1] بەڵام وا پێدەچێ ئەو ڕایە کە دەڵێ:

١- ئیحرام بەستن.

٢- طەواف کردن (سووڕانەوە بەدەوری کەعبەدا حەوت جاران).

٣- هاتن‌و چوونی نێوان صەفاو مەڕوە.

سێ پایەکانی عومڕەن، لە هەموو ڕایەکانی دیکە ڕاستتــرو بەڵگەدارتر بێت.

---

١) بڕوانە: (المفصل)٣٧١، وە: (الوجيز في فقه السنة والكتاب العزيز)، ص٢٦٠-٢٦١.

فەرزەكـانی عومــرە:

فەرزەكانی عومرەش ئەم دوانەن:

١- ئیحرام بەستن لە میقات.
٢- سەری خۆتاشین یان كورتكردنەوەی (الحلق أو التقصیر).

شایانی باسیشە كە پیاوو ئافرەت لە عومرەدا جیاوازیان نیە، مەگەر لە پۆشاكی ئیحرامدا، وە حەجو عومرە وەك یەكن لەو شتانەدا كە ئیحرامیـان پـێ دەشـكێو حەجو عومرەیان پێ هەڵدەوەشێتەوە، یان حـەجو عومرەیـان پـێ هەڵناوەشـێتەوە بەڵام قەدەغەنو فیدیە پێویست دەكەن.

وە پێغەمبەری خوا ﷺ لە ژیانیدا یەك حـەجی كـردوە كـە حـەجی ماڵئـاوایی بووە، بەڵام چوار عومرەی كردوون، وەك (بخاري) لە هەركام لە (إبـن عمـر وعائـشة وأنس بن مالك)ەوە خـوا لێیـان ڕازی بـێ گێڕاویەتـەوە، كـە ئەمـە یـەكێك لـەو ڕیوایەتانەیە:

* **((عن قتادة سألت أنسا ﷺ كم اعتمر النبّي ﷺ؟ قال: أربعٌ: عمرة الحديبية في ذي القعدة حيث صده المشركون، وعمرة من العام المقبل في ذي القعدة حيث صالحهم، وعمرة الجعرانة إذ قسم غنيمـة –أراه- حَنَين، قلـت: كـم حـج؟ قـال: واحدة))** رواه البخـاري.[1]، واتە: لـە ئەنەسـم پرسـی –خـوا لێـی ڕازی بـێ- پێغەمبەر ﷺ چەند عومرەی كردوون؟ گـوتی چـوار عـومرەن: -یەكـەمیان- عومرەی حودەیبیە لە (ذو القعدة)دا كە هاوبەش پەیداكـەران گێڕاویانـەوە، وە –دووەمیان- عومرەیەك لە ساڵی داهاتوودا هەر لە مانگی (ذو القعدة)دا كـە لەگەڵیان –واتـە لەگـەڵ هاوبـەش بـۆ خوادانەرەكانـدا- ڕێككـەوتبوو، وە –

١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٤، ص٤٣٥.

سێیەمیان- عومرەی جیعرانە- کە دەستکەوتی -لام وایە- حونەینی دابەش کرد، -(قتادة) دەڵێ- گوتم: چەند حەجی کردوون؟ گوتی: یەکێك.

جا دیارە ئەنەس بە ڕواڵەت بەس سێ عومرەی باس کردوون، بەڵام وەك (الحافظ بن حجر العسقلاني) گوتوویەتی[1]: وادیارە ئەنەس خوا لێی ڕازی بێ ئەو عومرەیەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ حەجیماڵئاواییدا کردوویەتی لەبەر زێدە ئاشکرابوونو زانرانی بەپێویستی نەزانیوە باسی بکات.

جا خوێنەری خۆشەویست!

لێرەدا کۆتایی بەم بەندی چوارەمە دێنین کە لە ڕاستیدا گەورەترینو گرنگترین باسو بابەتەکانی چوارەمین دروشمی خواپەرستی (حەجو عومرە) پێك دێنێو بە کاکڵەو جەوهەری بەندەکانی دیکە دادەنرێ، وە بەپشتیوانی خوا دەچینە سەر توێژینەوەو باسی بەندی پێنجەم: (ئەو شتانەی کە لە ماوەی ئیحرامدا قەدەغەن).

١) بڕوانە: هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٤٣٥-٤٣٦.

بەنـدی پێنجـەم

ئەو شـتانەی کە لە مـاوەی ئیحـڕامدا حـەڕامن

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir
AliBapir/عەلی باپیر

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

AliBapir
Google Play
App Store

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

ئەو شتانەی کە لە ماوەی ئیحڕامدا لە بابای حاجیو عومڕەکەر (الحاجّ والمعتمر) قەدەغە (محظور)ن بە گشتی پێنج جۆرن:

١- پۆشینی بەرگو پۆشاکی ئاسایی کە تەقـەڵو دروومـان یـان جێـدار (بـدیل)ی ئەوی هەبێ، وەك قۆپچەو زریزەو قرتێنە (لبس المخیط وما في معناه)[1].

٢- خزمەتکردنی جەستە (ترفیه البدن) بەهەر شێوەیەك لە شێوەکان، وەك خۆبـۆن خۆشکردنو لابردنی مووو کردنی نینۆكو...هتد.

٣- لەگەڵ هاوسەردا جووتبوون (جماع الزوجة) کە ئەمـەیان وێـڕای قەدەغـەبوونی مایەی تێکدانو هەڵوەشاندنەوی حەجو عومڕەشە.

٤- هەر قسەو کردەوەیەکی لە خـودی خۆیـدا خـراپ، یـان لەگـەڵ کـەشو هـەوا (مناخ)ی حەجو عـومڕەدا نـەگونجاو، وەك: دم بەدمـەو شـەڕە قـسە (جـدال)و جنێـوو گاڵتـە پـێکردن (إسـتهزاء)و ئـازاردان، وە قـسەو باسـی جینـسیو دەستبازی لەگەڵ هاوسەرداو خوازبێنی ژنو مارەکردنیو لێمارەکرانی.

٥- ڕاووشکار (الصید)و کوشتنی هەر ژیاندارێك جگە لەوانەی کە شەرع ڕێی داوە بکوژرێن.

جا ئێستا با لەبەر تیشکی چەند دەقێکی قورئانو سوننەتدا هـەرکام لـەو پێـنج شتانە بتوێژینەوەو ڕوون بکەینەوە:

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٢٢٨-٢٢٩، کە گوتوویـەتی: (وإنّمـا یحرم علیـه لـبس المخیط ومـافي معناه)، واتە: وە بێگومان تەنیا پۆشینی شتی درواوو هەر شتێك کـە وەك وی بـێ، لێـی قەدەغـە کراوە. ﴿ئاشکراشە کە قۆپچەو زریزەو قرتێنەو...هتد لە ڕیزی تەقەڵو دروومانو وەك وینو جێدار (بدیل)ی وین بۆیە هەمان حوکمیان هەیە﴾، ئەمەش زانایـان لەسـەری یەکـدەنگن، بڕوانـە (الفقـه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٩٣.

١- پۆشینى بەرگ و پۆشاكى ئاسایى تەقەڵدار (لبس المخیط):

ئەمەش چەند دەقێك لەوبارەوە:

* ((عن إبن عمر رضي الله عنهما أن رجلا قال: ما يلبس المحرم من الثياب؟ قال: رسول الله ﷺ: لا يلبس القمص ولا العمائم ولا السراويلات والبرانس ولا الخفاف، إلا أحداً لا يجد نعلين فيلبس خفين وليقطعهما أسفل الكعبين، ولا تلبسوا من الثياب شيئا مسه زعفران أو ورس)) رواه البخاري ومسلم وأبو داود والنسائي.

جا لەبەر ئەوەی ئێمە لە سەرەتای بەندی چوارەمدا ئەم فەرموودەیەمان تەرجەمە كردوەو شی كردۆتەوە، لێرە دووبارەی ناكەینەوە، بەڵام پێویستە ئەوە بگوترێ كە زۆربەی[1] هەرەزۆری زانایان لەسەر ئەوە رێككەوتوون كە ئەگەر كەسێك نەعل و پەشتەماڵی چنگ نەكەوتن، مۆڵەت دراوە كە پێڵاوو شەرواڵ دەپێ بكات بێئەوەی دەستكاریان بكات و بیاندڕێ، بەڵگەشیان ئەم دەقەیە:

* ((عن إبن عباس رضي الله عنهما قال: سمعت رسول الله ﷺ يخطب بعرفات: من لم يجد النعلين فليلبس الخفين، ومن لم يجد إزارا فليلبس سراويل للمحرم)) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن إلاّ إبن ماجه، واتە: لە پێغەمبەری خوام بیست لە عەرەفات وتاری دەدا: دەیفەرموو: هەركەسێك دوو نەعلی چنگ

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٢٣٥-٢٣٦، وە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٩٢-٢٢٩٣، وە بڕوانە: (الوجيز...)، ص٢٥١، وە: (المغنى والشرح الكبير)، ج٣، ص٢٧٢-٢٧٥، بەڵام شایانی باسە كە بۆ گۆرێی چەرم (خف)و پێڵاو زۆربەیان ڕایان وایە كە پێویستە هەتا خوار گوێزینگ بڕێن ئەگەرنا فیدیەی دەكەوێتە سەر، هەرچەندە من پێم وایە ڕایەكەی دیكەی بەهێزترەو وەك لایەنگرانی ئەو ڕایەش گوتوویانە ئەو فەرموودەیەی كە باسی بڕین (قطع) ناكات مادام لە (عەرەفات) گوترابێ (ناسخ)ی ئەوەی پێشەوەیە كە بڕین (قطع)ی تێدایە، دەشتوانین بڵێین: بڕینی پێڵاو-خف) هەر سوننەتە ئەگینا بێ بڕینیش دروستن.

ناكەون با دوو گۆرێی چەرم (خف) كە بێگومان پێڵاویش دەگرێتەوە دەپێ بكات، وە هەر كەسێك پەشتەماڵی خوار پشتێنی چنگ ناكەوێ با شەرواڵ دەپێ بكات، بۆ بابای ئیحرام گرتوو.

دیارە هەركام لە سەرداپۆشین (تغطية الرأس) بۆ پیاوی خاوەن ئیحرامو دەستو دەموچاو داپۆشین (تغطية اليدين والوجه)ی ئافرەتی خاوەن ئیحرامیش قەدەغەن، بەڵام بۆ ئافرەت ئەگەر مەترسی تەماشاكردن (خوف الفتنة)ی هەبێ زۆربەی هەرەزۆری زانایان بە دروست (جائز)ی دەزانن كە ڕووی خۆی بپۆشێ، وە لە سەرەتای بەندی چوارەمدا ئەو مەسەلانەمان بە بەڵگەكانیانەوە خستوونەڕوو بۆیە لێرە دووبارەیان ناكەینەوە.

هەروەها سەرجەم زانایان لەسەر ئەوەش یەكدەنگن، كە بابای خاوەن ئیحرام بۆی هەیە قایش، یان هەرشتێكی دیكە بكاتە پشتێند بۆ بەستنەوەی پەشتەماڵی خوار پشتێنە (إزار)یو هەڵگرتنی پارەو شتی وا[(١)]، وە لەسەر ئەوەش یەكدەنگن كە بۆی هەیە لەبەر برین، یان سەرماو گەرما سەری داپۆشێ، بەڵام ڕایان وایە كە فیدیەی دەكەوێتە سەر[(٢)]، چونكە خوای كاربەجێ فەرموویەتی: ﴿...فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِۦٓ أَذًى مِّن رَّأْسِهِۦ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ... ﴿١٩٦﴾ البقرة﴾.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٢٢٩، كە گوتوویەتی: (وله أن يتقلد المصحف وحمائل السيف وأن يشد الهميان والمنطقة في وسطه ويلبس الخاتم ولا خلاف في جواز هذا كله.. وبه قال العلماء كافة إلا إبن عمر في اصح الروايتين عنه فكرهها)، وە بڕوانە: (المغني...)، ج٣، ص٢٧٧-٢٧٩.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٢٣٢، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٩٦، ط٤.

٢- خزمەتكردنی جەستە (ترفيه البدن):

ئەمەش چەند دەقێك لەوبارەوە:

* ((عن إبن عمر رضي الله عنهما قال: قام رجل إلى النبّي ﷺ فقال: من الحاج؟ فقال: الشعث التفل)) رواه الترمذي وإبن ماجه، واتە: پیاوێك هەستاو هاتە لای پێغەمبەر ﷺو گوتی: حاجی كێیە؟ فەرمووی: بابای سەروقژ هاڵۆزو چڵكنە.

لەم فەرموودەیەوە دەردەكەوێ كە هەر شتێك پێچەوانەی چڵكنیو قژ بژو ئاڵۆزبوونو دژوێن بوونو تۆزو خۆڵاویو ئارەقاوی بوون بێ، لە كاتی ئیحرام هەبووندا قەدەغەیە، هەربۆیەش تێكڕای زانایان خۆبۆنخۆشكردنو موو لەخۆكردنەوەو نینۆككردنیان بە حەرامو، بەشێكیشیان خۆشۆردنیان بە مەبەستی پاكو خاوێنی دیسان بەقەدەغە زانیوە، خوای پەروەردگاریش لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ ثُمَّ لْيَقْضُواْ تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُواْ نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُواْ بِٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾ الحج ﴾، واتە: پاشان با بەهۆی ئیحرام شكاندنی یەكەمەوە (التحلل الأصغر) -چڵكو چەپەریان لابەرن، (مەبەست سەرتاشینو نینۆك كردنو خۆشۆردنو خۆگۆڕینە) وە باقوربانیەكانیان سەربڕن، وە با طەوافی ماڵی لە مێژینەی- خوا- بكەن.

لەم ئایەتە بەپێزەشەوە دەردەكەوێ كە هەتادوای ئیحرام شكاندن خزمەتكردنی جەستەو پاكو خاوێنكردنەوەی بە هەر شێوەیەك بێ، پێچەوانەی حاڵەتی لە ئیحرام دا بوونە، چونكە وشەی (تفث) بەمانای چڵكو چەپەرو تۆزو خۆڵو دژوێنی دێ[1].

دەربارەی بۆنی خۆش بەكارهێنانیش پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((ولا تلبسوا من الثياب شيئا مسه زعفران أو ورس)) متفق علیە، كە پێشتر مانامان

١) بڕوانە: (المعجم الوسيط) وشەی (تفث).

کردوەو ڕوونمان کردۆتەوە، کە (زەعفەرانو وەرس)یش دوو جۆرە گوڵو گیای بۆن خۆشن.

هەروەها پێغەمبەری خوا لەبارەی بابایەکی حاجی یەوە فەرموویەتی: **((لاتحنطوهُ ولا تخمروا رأسه فإنه يبعث يوم القيامة ملبيا))** رواه البخاري ومسلم وأبو داود والنسائي، واتە: حەنووطی تێمەدەنو سەری دامەپۆشن، چونکە ڕۆژی دوایی بە (لبيك اللّهم لبيك...) گوتنەوە زیندوو دەکرێتەوە.

دەربارەی مووی جەستەش چ هی سەر، چ هی شوێنەکانی دیکەی جەستە خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿...وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ... ﴿١٩٦﴾ البقرة﴾، واتە: وەسەرتان مەتاشن هەتا قوربانیەکان دەگەنە شوێنی خۆیان.. هەروەها وەك (ابن المنذر) گوتوویەتی[1]: زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە بابای خاوەن ئیحرام نینۆککردنی لەسەر قەدەغەکراوە.

دەربارەی خۆشۆردنیش وەك پێشتر ئاماژەمان پێ کرد، زانایان ڕایان جیاوازەو هەرچی شافیعییەکانو حەنبەلییەکانن بە دروستی دەزانن ئەگەر بە صابوونیش بێت، بەڵام بە مەرجێك سەری شانە نەکاتو نەهێڵێ موو لە جەستەی هەڵوەرن، بەڵام حەنەفییەکان بە صابوونو وێنەی ئەو بەدروستی نازانن، وە مالیکییەکانیش مەگەر بۆ خۆفێنککردنەوە ئەگەرنا بە هیچ شێوەیەك بۆ خۆ خاوێنکردنەوە بەدروستی نازانن، واش دێتە بەرچاو کە ڕای مالیکییەکان لە ڕایەکانی دیکە بەڵگەدارتر بێو بێگومان سەلامەتیو دووربینی (إحتياط)یشی تێدایە[2].

---

١) بڕوانە: (المعجم)، ج٧، ص٢٢٣، بەڵام (داود الظاهري) گوتوویەتی: نینۆککردن دروستەو فیدیەشی ناوێ، کەواتە ناگونجێ بڵێین لەوبارەوە یەکدەنگن، مەگەر وەك (نووي) گوتوویەتی: گوێ بە داود نەدرێ! کە من ئەو ڕایەم پێ ڕاست نیە، چونکە هیچ زانایەك مافی ڤیتۆی نیە!

٢) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٠٠، وە بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٣٠٦-٣٠٧.

بەڵام چەورکردن (إدهان)ی جەستە، ئەوە وەك (إبن المنـذر) گوتوویەتی[1]: زانایان لەسەر دروستبوونی یەکدەنگن، بەڵام بەمەرجێك بەمەبەستی بۆنخۆشی نەبێت.

هەروەها زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە بابـای ئیحـڕام بەسـتوو هـیچ جـۆرە خواردنەوەو خۆراکێکی لـێ قەدەغە نەکراوە، مەگەر لە ئەسڵدا ناشەرعی بێت[2].

٣- چوونە لای هاوســـەر (جمـاع الزوجـة):

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ٱلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَـٰتٌ ۚ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ ٱلْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِى ٱلْحَجِّ ۗ ...﴿١٩٧﴾ البقرة﴾، واتـە: کـاتی حەج کردن چەند مانگێکی زانراون، جا هەرکەسێك حـەجی تێیانـدا لەسـەر خـۆی پێویست کرد، ئەوە نابێ گوناحو دم بەدمە بکات لەکاتی حەج کردندا..

مانا لێدانەوەی (رفث)یش بەچوونە لای هاوسەر (جماع الزوجة) لێرەدا ڕای (إبـن عمر وإبن عباس وعطاء إبن أبي رباح وعطاء بـن يسار ومجاهد والحسن البـصري والنخعي والزهري وقتادة)[3]یەو بەڵگەی ڕاستی ئەو تەفسیرەش ئەوەیە کـە وشـەی (رفث) لە شوێنێکی دیکەش لە قورئاندا هاتوە کە مەبەست پێی (جماع)ە: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ ٱلصِّيَامِ ٱلرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ ۚ ...﴿١٨٧﴾ البقرة﴾.

وەك پێشتریش گوتمـان (جمـاع) وێـڕای حەڕامییەکـەی دەبێتـە هـۆی تێکـدانو هەڵوەشاندنەوەی حەجو عومرەش، (إبن المنذر) لەوبارەوە گوتوویەتی[4]: (أجمع اهل

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٢٥٠.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ.

٣) بڕوانە: (المفصل في أحكام المرأة والأسرة)، ج٢، ص٢٩٩.

٤) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص٣١٥.

العلم على ان الحج لا يفسد بأتيان شيء في حال الإحرام إلا الجماع)، واتـە: زانايـان لەسەر ئەوە يەكدەنگن كە لەكاتی ئیحڕامدا حەج (هەروەها عومرەش) بێجگە لـە جیماع بەهیچ شتێكی دیكە -ی قەدەغەكراو- تێك ناچێ.

دیارە ئێمە دوایی باسی فیدیەو (كفارە)ی كردنی هەركام لەشتە قەدەغەكراوەكان دەكەین، بۆیە لێرە لێیان دەگەڕێین‌و بۆ ئەوێیان هەڵدەگرین.

٤- هـەرقـسـەو ڕەفتـارێكی گونـاح، یـان نەگونجـاو لەگـەڵ حاڵـەتی ئیحـڕامـدا:

خوای بەرزو مـەزن لـەوبارەوە فەرموویـەتی: ﴿ٱلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَٰتٌ ۚ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ ٱلْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِى ٱلْحَجِّ ۗ ... ﴿١٩٧﴾ البقرة﴾.

كە پێشتر مانامان كرد، جا هەرچەندە زۆربەی زانایان ڕایان وایە كە مەبەست لە (رفث) جیماعە، بەڵام بێگومان پێشەكییەكان (مقدمات)ی جیماعیش دەگرێتـەوە وەك ڕوانین (نظر)و مـاچ كـردن‌و دەسـتبازی (ملاعبـة)و ... هتـد، هـەر بۆیـەش زۆربەی[1] هەرەزۆری زانایان هەركام لە خـوازبێنی (خطبـة)و مـارەكردن (نكـاح)و لـێ‌مارەكردن (إنكـاح)یـشیان بـۆ بابـای خـاوەن ئیحـڕام بەقەدەغـە دانـاوە، پێغەمبەریش ﷺ لەوبارەوە ئەم فەرمایشتەی هەیە: ((عن عثمـان ﷺ أن النبّـي ﷺ قـال: لايـنكح المحـرم ويـنكح ولا يخطـب)) رواه مـسلم والنـسـائي وابـوداود والترمذي، واتە: خاوەن ئیحڕام نە ژن مارە دەكات، نە لە خەڵكی مارە دەبـڕێ نـە خوازبێنی دەكات.

---

١) بروانە: (المجموع)، ج٧، ص٢٥٤-٢٥٨، ئەمە ڕای تێكڕای زانایانە جگە لە (ثوري وأبو حنيفة) كە ئەو سێ شتانەیان بە موباح زانیوە، بەڵام ڕای جەماوەر بەڵگەكەی بـەهێزترە، وەك (نـووي) ڕوونـی كردۆتەوە.

ئاشكراشە كە وشەی (فسوق) هەموو جۆرە گوناحو خراپەیەكی زمانییو كردەیی دەگرێتەوە كە یەكێكیان دم بەدمەو شەڕە قەسە (جدال)یە، بەڵام بۆیە بەتایبەتیش باسكراوە، چونكە لەكاتی سەفەردا زەمینەی پەیدابوونو سەرهەڵدانی لەبارترەو زیانو شوێنەواری خراپیشی لەسەر هاوەڵایەتی (رفاقة) دیارترنو، زۆرجار دەبێتە مایەی لەیەك ترازانو لەیەك دابڕانی هاوەڵان.

٥- ڕاوو شكاركردن لە زەوی ووشكانیدا:

خوای پەنهان بین فەرموویەتی: ﴿...وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا... ﴿٩٦﴾ المائدة﴾، واتە: وە ڕاوكردنتان لە وشكانیدا لێ قەدەغەكراوە هەتا لە ئیحرام دا بن.

قەدەغەبوونی ڕاووشكاریش لەكاتی ئیحرامدا زانایانی ئۆممەت لەسەری یەكدەنگن وەك (نووي) گوتوویەتی[١].

ئنجا هەروەك چۆن ئەسڵی ڕاوكردن (إصطیاد) قەدەغەیە، خواردنی گۆشتی نێچیری ڕاویش بەهەمان شێوە، جا چ ئەو نێچیرە خۆی ڕاوی كردبێ، چ بۆیان ڕاوكردبێ، وە چ بەهەر شێوەیەك لە شێوە ئاشكراو پەنهانەكان دەستی هەبووبێ لە گرتنو كوشتنو ڕاوكردنیدا[٢].

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٢٦٠-٢٧١. كە فەرمودەی ناوبراوی بە زۆربەی ڕیوایەتەكانیو بێژە (لفظ)ەكانییەوە هێناوەو زۆربەیان (بخاري و مسلم) لەسەریان یەكدەنگن (متفق)ن و ئەوانی دیكەش هی (بخاري) یان (مسلم)ن.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

بەڵام ئەگەر هیچ دەستی تێیدا نەبووبێ ئەوە هیچ ئیشکال لە گۆشت خواردنەکەیدا نیە[1]، بەڵگەی ئەوەش کە ڕابرد ڕووداوی (أبو قتادة)یە خوا لێی ڕازی بێ کە (بخاري‌و مسلم) گێڕاویانەتەوەو پوختەکەی ئەوەیە کە ساڵی حودەیبییە (عام الحديبية) کاتێك کە پێغەمبەری خواو ﷺ هاوەڵانی بەڕێزی خوا لێیان ڕازی بێ ئیحرامیان بەستوەو (ابو قتادة) جارێ ئیحرامی نەبەستوە، کەرە کێوییەکی دیوەو پەلاماری داوەو کوشتوویەتی‌و هەرچەندە داوای هاوکاری لە هاوەڵان کردوە، بەڵام هیچیان هاوکارییان نەکردوە، جا دوای ئەوەی هەموویان لێیان خواردوە لەوبارەوە لە پێغەمبەریان ﷺ پرسیوە، ئەویش فەرموویەتی: (كلوه حلال) واتە: بیخۆن، حەڵاڵە، هەروەها لە هەمان دەق‌و ڕووداودا هاتوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((هل منكم أحد أمره أن يحمل عليه وأشار اليه؟!))، واتە: ئایا هیچ کامتان پێی گوت کە پەلاماری بدات وە ئاماژەی بۆ لاکرد؟!

شایانی باسیشە کە زانایان لەسەر ئەوەش یەکدەنگن کە بابای خاوەن ئیحرام بۆی هەیە هەرجۆرە ئاژەڵ‌و ژیاندارو پەلەوەرێکی ماڵی بکوژێتەوە، هەروەها بۆی هەیە لە دەریادا ڕاو بکات‌و نێچیری دەریایی بخوات، چونکە خوای زانا فەرموویەتی: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ...﴾ (٩٦) المائدة، واتە: نێچیری دەریایی‌و خواردەمەنی دەریاتان بۆ حەڵاڵ کراوە کەڵك‌و سوودە بۆ خۆتان‌و بۆ کاروان‌و ڕێبوار.

هەروەها بابای خاوەن ئیحرام بۆی هەیە هەر ژیاندارو زیندەوەرێکی دڕندەو زیانبەخش بکوژێ‌و لە خۆی دوور بخاتەوە، بەڵگەشیان کۆمەڵێك فەرموودەی پێغەمبەری خوان ﷺ بۆ وێنە:

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

* ((عن عائشة رضي الله عهما أن رسول الله ﷺ قال: خمس من الدواب كلهن فاسق يقتلهن في الحرم: الغراب والحدأة والعقرب والفأرة والكلب العقور)) متفق عليه، واته: پێنج ژیاندار كه هەموویان خراپەكارن بابای خاوەن ئیحرام له حەرەمدا بۆی هەیه بیانكوژێ: قەلەڕەشه (یان قەله بەڵەكه)و باشووو دووپشكو مشكو سەگی خەڵك گر.

شایانی باسیشه كه زۆربەی[1] زانایان ڕایان وایه كه جگه لەم پێنج ژیانداره هەر ژیاندارو زیندەوەرێكی دیكەش كه زیانبەخش بێت هەمان حوكمی هەیه، وەك مار (حیة) كه له (صحیح مسلم)یشدا هاتووەو گورگو شێرو پڵنگو زەردەواڵەو ژەنگەسوورەو ئەسپێو كێچو ..هتد.

هەندێكیشیان[2] كوشتنی كێچو ئەسپێو ڕشك به ناپەسند (مكروه) دەزانن، چونكه پێچەوانەی حاڵەتی حەج كردنو ئیحرامەو، جۆرێكه له خزمەتكردنی جەسته (ترفیه الجسد)، وه دەڵێن هەركەسێك ئەسپێو كێچ له خۆی بكوژێ وا باشه ئەگەر پارووه خواردنێكیش بێت فیدیه بدات[3].

پێویسته ئەوەش بگوترێ كه سەرجەم یان لانیكەم زۆربەی زانایان كوشتنی چەند گیاندارێك له هەموو حاڵێكدا به حەرام دەزاننو كوشتنی هەر گیاندارو زیندەوەرێكی بێ زیانیش بەلای كەمەوه به ناپەسند (مكروه) دەزانن، لەوبارەشەوه چەند دەقێك له سوننەت به بەڵگه دێنینەوه بۆ وێنه:

* ((عن إبن عباس رضي الله عنهما أن النبّي ﷺ نهى عن قتل أربع من الدواب: النملة والنحلة والهدهد والصرد)) رواه أبو داود باسناد صحيح على

1) بڕوانه: (فتح الباري)، ج٤، ص٥١٢، كه گوتوویەتی: (وذهب الجمهور كما تقدم الى الحاق غير الخمس بها في هذا الحكم).
2) بڕوانه: (المجموع)، ج٧، ص٢٨٥.
3) بڕوانه: (المجموع)، ج٧، ص٣١٧.

شرط البخاري ومسلم، واتە: پێغەمبەر ﷺ کوشتنی چوار زیندەوەری قەدەغە کردوە: مێروولەو هەنگو پەوپوو سلێمانەو صورەد[1].

دیارە بۆق (ضفدع)و پەرەسێلکەو حاجی لەق لەقو شەمشەمەکوێرەش هەمان جۆرنو هەمان حوکمیشیان هەیە[2]، هەروەها هەر ژیاندارێکی دیکەی وەك ئەوانیش.

* ئەو فەرموودەیەی کە باسی گەزرانی یەکێك لە پێغەمبەرانی خوا ﷺ لە لایەن مێروولەیەکەوەو فەرمانکردنی بە سووتاندنی شارەمێروولەکەو گلەیی لێکردنی لەلایەن خواوە دەکات، کە (بخاريو مسلم) لە (أبو هريرة) یان گێڕاوەتەوە.

١) صورەد (الصرد) وەك (المعجم الوسيط)، ص٥١٢، گوتوویەتی: باڵندەیەکی سەرو دەندووك زلە لە چۆلەکە گەورەترەو مێشو مەگەزو زیندەوەرو شتی وا دەخواتو ڕاو دەکات.

٢) سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگ، ص٢٨٤.

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

عەلی باپیر/AliBapir
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

عەلی باپیر/AliBapir
archive.org/details/@alibapir

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir
Google Play
App Store

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

بەنـدی شـەشـەم

ئەو شـتانەی کە لە ماوەی ئیحـڕامدا موبـاح و ڕەوان

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

خوێنــەری بەڕێز!

لە بەندی پێشوودا بە گوشراویی باسی ئەو شتانەمان کـرد کـە لـەکاتی ئیحـڕام هەبووندا قەدەغەن‌و بە کردنیان فیدیە پێویست دەبێ، جا ئـەوە لێرەشـدا سـەرجەم ئەو شـتانە دەخەینـەڕوو کـە لـەکاتی ئیحڕامـدا موبـاح یـان ئەوپـەڕی ناپەسـند (مکروه)ن بەڕای هەندێك لە زانایان‌و ئینسان بە کردنیان گوناحبار نابێ‌و فیدیـەی ناکەوێتە سەر:

١- خۆشـــۆردن:

زانایان لەسە ئەوە یەکدەنگن کە شتێکی موباح‌و ڕەوایە بابای ئیحڕام گرتوو بـە ئاوێ خۆی بشوات‌و خۆیشی لە ئاوێدا نقووم بکـات، (نـووي) لـە (مـاوردي)یـەوە هێناویەتی کە ئەم مەسەلەیە زانایان تێیدا جیاوازنین[١]، بەڵگەشـیان ئـەو دەقەیـە کە (بخاري‌و مسلم) لە (أبو أيوب)ەوە گێڕاویانەتەوە: ((عن أبـي أيـوب رضـي الله عنـه: رأيت رسول الله ﷺ يغتسل وهو محرم))، واتە: پێغەمبەری خـوام ﷺ بینـی کە لە کاتێکدا لە ئیحڕام دابوو خۆی دەشۆری.

بەڵام وەك پیشتریش باسمان کرد (أبو حنيفة ومالك) ڕایـان وایـە کـە ئەگـەر بـە صابوون‌و شتی وا بێت بەمەبەستی خۆ خاوێنکردنەوەو چـڵك‌و چـەپەڕ لابـردن بـێ دروست نیەو فیدیەشی دەکەوێتە سەر[٢]، منیش هەرچەندە لـە بەنـدی پێنجەمـدا ئەم ڕایەم پێ پەسندتر بوو بە بەڵگەی ئەوە کە لە سەرجەم دەقەکانـدا وا دەبینـرێ کە تۆزو خۆڵاوی بوون‌و چلکنی‌و دژوێنی لە حەجێـدا شـتێکی ویـستراوێ، بـەڵام ئێستا دەڵێم: مادام فەرموودەی ڕاست (صحيح) هەبێ کە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣١٨.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ لاپەڕە، وە بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٣١٩-٣٢١.

کردوە حاجییەك کە وڵاخەکەی فڕێی داوەو مردووە بە ئاوو سیدر[١] بشۆرێ ((...إغلسوه بماء وسدر)) متفق علیه، کەواتە ناچارین بڵێین هەر ڕای زۆربە کە (شافعي‌و أحمد وإبن المنذر)یان لەنێودان ڕاست ترەو ئەوپەڕی بەکارهێنانی صابوون‌و لابردنی چڵك‌و چەپەڕ ناپەسەند (مکروه)ە، بەڵام ناتوانین بڵێین: حەرامە.

٢- چوونە ژێر سێبەرو سێبەر لەخۆکردن:

ئەمیش زۆربەی زانایان بە موباحی دەزانن‌و هەندێکیشیان بەناپەسەندو هەندێکیشیان بۆ کەسێك کە لە حاڵەتی ڕێ کردن (سیر) دابێ بەدروستی نازانن، بەڵام بۆ بابای دانیشتوو بەدروستی دەزانن، بەڵام بێگومان ڕای زۆربە کە (شافعي‌و ثوری وربیعة وإبن عینیة وإبن المنذر)یان لەنێودان ڕاست ترە، چونکە وەك (إبن المنذر) گوتوویەتی: هیچ دەقێکی ڕاست لەوبارەوە نیە کە قەدەغەی کردبێت‌و هەر شتێکیش کە بۆ بابای ئیحرام نەگرتوو (حلال) ڕەوابێ، بۆ ئیحرام گرتوو (محرم)ش ڕەوایە، مەگەر دەقێکی ڕاست (صحیح) پێشگیری لێ بکات[٢].

ئنجا وێڕای ئەمەش دەقی ڕاست هەیە کە پێغەمبەر ﷺ سێبەری لێکراوە:

* **((عن أم الحصین رضي الله عنهما قالت: حججت مع النبـي ﷺ حجة الوداع فرأیت أسامة وبلالا وأحدهما آخذ بخطام ناقة النبـي ﷺ والأخر رافع ثوبه یستره من الحر حتی رمی جمرة العقبة))** رواه مسلم، واتە: لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ حەجی ماڵئاوایی (حجة الوداع)م کرد، جا (أسامة وبلال)م بینی خوا لێیان ڕازی بێ یەکێکیان ڕێشمەی حوشترەکەی پێغەمبەری ﷺ بەدەستەوەبوو، ئەوی دیکەشیان پۆشاکەکەی خۆی بڵند ڕاگرتبوو لەبەر گەرما سێبەری لێدەکرد، هەتا بەردووچکەکانی بە جەمرەی عەقەبە دادان.

---

١) سیدر گەڵای درەختی (نیق)ە.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣١٩-٣٢٠، وە (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٣١٦.

٣- سەرو ڕیش شانەکردن‌و خۆ خوراندن بە نینۆك :

زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە دروستە بابای ئیحرام گرتوو بێجگە لە سەرو ڕیشی هەموو جەستەی بخورێنێ[(١)]، بەڵگەشیان ئەم دەقەیە کە (مالك) لە (موطأ) داهێناویەتی[(٢)]:

* ((عن علقمة بن أبي علقمة عن أمه أنها قالت: سمعت عائشة زوج النبي ﷺ تسأل عن المحرم: أيحك جسده؟ قالت نعم فليحككه وليشدد ولو ربطت يداي ولم أجد إلاّ رِجليَّ لحككت))، واتە: دایکی (علقمة) گوتوویەتی: گوێم لێ بوو پرسیار لە عائیشەی هاوسەری پێغەمبەر ﷺ کرا، دەربارەی بابای ئیحرام گرتوو؛ ئایا بۆی هەیە جەستەی خۆی بخورێنێ؟ گوتی: بەڵێ با خۆی بخورێنێ بەتوندیش، وە ئەگەر من هەردووك دەستیشم بەسترابن‌و تەنیا لاقەکانم مابن خۆم دەخورێنم.

بەڵام بۆ خوراندنی سەروڕیش‌و شانەکردنیان زۆر[(٣)] لە زانایان بە ناپەسەند (مکروه)ی دەزانن نەبادا مووی سەروڕیشی بکەونە خوارو هەڵبقەندرێن، کەواتە بەڵگەی بە ناپەسەند دانانی بە نینۆك سەروڕیش خوراندن‌و شانەکردنیان بەس مەترسی موو هەڵقەندرانەو ئەگەر کابرای سەروڕیش خورێن لەوبارەوە دڵنیابێ هیچی تێدا نیەو ناپەسند نیە[(٤)]، هەرچەندە خۆپاراستن‌و دووربینی(إحتیاط)یش هەر چاکە.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣١٩-٣٢٠، وە (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٣١٥-٢٣١٦.
٢) بڕوانە: (الموطأ)، ص٣٠٦، (باب: مايجوز للمحرم أن يفعله).
٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣١٦.
٤) ئەوە زیاتر ڕاوبۆچوون‌و ئەنجامگیری بەندەیە.

٤- چاوڕشتن بە کل و قەترەو دەرمان تێکردنی چاو:

زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە بەمەبەستی چارەسەر (علاج) کل تێکردنی چاو، هەروەها قەترەو دەرمان دروستەو هیچی لەسەر نیە، هەروەها لەسەر ئەوەش یەکدەنگن کە ئەگەر پێویست بوو بۆ چارەسەر کل (کحل)ە کە بۆنی خۆشی تێبکرێ دیسان دروستە، بەڵام دوایی فیدیەی دەکەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر هەر بە شێوەیەکی ئاسایی چاوی بڕێژێو کلەکەش بۆنی خۆشی تێدا نەبێ، ئەوە هەندێکیان کە (شافعي)یان لە نێودایە بە ناپەسندو زۆربەش کە (اصحاب الرأي وثوري وإسحاق واحمد وإبن المنذر)یان لەنێودان بە موباحی دەزانن[1] ڕای زۆربەش وێچووترە، مادام هیچ بەڵگەیەك لەسەر ناپەسند بوونی نیە.

٥- کەڵەشاخ لە خۆگرتن و خوێن دان و خوێن تێکران:

ئەمیش زۆربەی هەرەزۆری زانایان بە موباح و هەندێکیشیان وەك (مالك)، مەگەر لەبەر ناچاری ئەگەرنا بەدروست (جائز)ی نازانن، بەڵام ڕای زۆربە کە (ثوري وإسحاق وشافعي وأحمد وإبن المنذر) یان لە نێودان ڕاستترە، چونکە ئەم دەقە پشتگیری ڕایەکەیان دەکات[2]: ((**عن إبن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ إحتجم وهو محرم**)) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأصحاب السنن، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتێکدا کە ئیحرامی هەبوو کەڵەشاخی لەخۆی گرت.

تێبینی: ئاشکراشە کە کاتی خۆی تەنیا خوێن لە جەستە دەرهێنان هەبوو بەهۆی کەڵەشاخ گرتن (حجامة)و خوێن لە دەمارگرتن (فصد)ەوە، بەڵام خوێن تێکردن

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣١٨.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٣١٩.

نەبووە بۆیە باس نەکراوە، ئەگەرنا هەر وەك یەکن و یەك حوکمیشیان هەیە، بۆیەش لەسەرە باسەکەدا پێکەوەم هێنان.

٦- پۆشینی پەشتەماڵی ڕەنگدار (لبس الثياب المصبغة):

ئەمیان زۆربەی زانایان بەناپەسەند (مکروە)ی دەزانن، بەمەرجێك بۆندار نەبێت ئەگەرنا حەرامە، بەڵگەی ناپەسەند بوونیشی ئەم دەقەیە[1]: ((عن أسلم بن عمران أن عمر ابن الخطاب رأى على طلحة بن عبيدالله ثوبا مصبوغا وهو محرم فقال عمر ﷺ: ماهذا الثوب المصبوغ يا طلحة؟ فقال: طلحة: يا أمير المؤمنين إنّما هو مدر، فقال عمر: إنّكم أيّها الرهط أئمة يقتدي بكم الناس فلو أن رجلا جاهلا رأى هذا الثوب لقال: إن طلحة بن عبيدالله كان يلبس الثياب المصبغة في الإحرام، فلا تلبسوا أيّها الرهط شيئاً من هذه الثياب المصبغة)، واتە: عومەڕی کوڕی خەتتاب (خوا لێی ڕازی بێ) بەرگێکی ڕەنگداری بە (طلحة بن عبيدالله)وە (خوا لێی ڕازی بێ) بینی کە لە ئیحرام دا بوو، جا عومەر گوتی: ئەم بەرگە ڕەنگ کراوە چیە ئەی طەلحە؟! طەڵحەش گوتی: ئەی فەرماندەی بڕواداران ئەمە خاکییە، عومەر گوتی: ئەی کۆمەڵی هاوەڵە پێشینەکان ئێوە پێشەوان خەڵکی چاوتان لێ دەکەن، ئێستا ئەگەر پیاوێکی نەزان ئەم پۆشاکە ببینێ، دەڵێ: طەڵحەی کوڕی عوبەیدوڵڵا لە ئیحرامدا بەرگی ڕەنگکراو دەپۆشی، جا ئەی کۆمەڵ ـی دانسقەو چاولێکراو- هیچ شتێك لەو پۆشاکە ڕەنگدارانە مەپۆشن لەکاتی ئیحرامدا.

---

١) بڕوانە: (الموطأ)، ص٢٨٠، (باب: لبس الثياب المصبغة في الإحرام).

٧- تەماشاکردنی ئاوێنە:

زۆربەی هەرەزۆری زانایان کە (إسحاق وأحمد إبن المنذر)یان لە نێودان، ڕایان وایە کە تەماشاکردنی ئاوێنەش بۆ بابای ئیحڕامدار موباحە، هەندێکیشیان کە (مالك)یان لەنێودایە ڕایان وایە ئەگەر ناچار نەبێ ناپەسەندە، بەڵام ڕای زۆربە ڕاستترەو ئەم دەقەش پشتگیریەتی[1]: ((عن نافع أن إبن عمر نظر في المرآة وهو مُحرِمٌ)) رواه الشافعي والبيهقي بإسناد صحيح على شرط البخاري ومسلم، واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر کە لە ئیحڕام دا بوو تەماشای ئاوێنەی کرد.

٨- قسەکردنی ئاسایی:

تێکڕای[2] زانایان لەسەر ئەوە کۆکن کە بابای ئیحڕامدار بۆی هەیە هەر جۆرە قسەیەکی ئاسایی بکات، بەڵام هەمووشیان بەپەسەندی دەزانن کە بەزۆری سەرگەرمی زیکرو فیکرو پاڕانەوە بێ‌و جگە لە قسەی خێرو چاکە هیچی دیکە نەڵێ‌و خۆی لە قسەی پووچ (لغو)و بێ‌کەڵك بپارێزێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيرا أو ليصمت**)) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن إلا النسائي، واتە: هەر کەسێك بڕوای بە خواو ڕۆژی دوایی هەیە با یان قسەی چاك بکات، یان بێ‌دەنگ بێت.

ئەگەرنا زانایان گوتوویانە بابای ئیحڕامدار بۆی هەیە قسەی موباح‌و ئاسایی بکات، ئەگەر شیعریش بێت بەتایبەت لەوجۆرەی کە پێغەمبەر ﷺ لەبارەیەوە فەرموویەتی: ((**إن من الشعر لحكمة**)) رواه أحمد والبخاري وأبو داود وإبن ماجه، واتە: شیعری وا هەیە حیکمەتە.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣٢١.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٣٢٠.

بەندی حـەوتەم:

چۆنیەتی ئیحـڕام شـکاندنو تەواو کردنی حـەجو عومـڕە

شتێکی ئاشکرایەکە بابای حاجیو عومرەکەر هەر کاتێك پایەو فەرزەکانی هەرکام لە حەجو عومرەیان تەواوکردنو بەوجۆرەی کە خستمانەڕوو ئەنجامیان دان، ئەوە بۆیان ڕەوایە کە ئیحرام بشکێننو کۆتایی بە حەجو عومرەکەیان بهێنن.

جا سەرجەم زانایان لەوبارەوە لەسەر ئەوە ڕێککەوتوون کە ئیحرام شکاندنو کۆتایی پێهێنانی خواپەرستییەکانی حەجو عومرە (إتمام مناسك الحج والعمرة) بەدوو قۆناغ ئەنجام دەدرێ:

قۆناغی یەکەم: ئیحرام شکاندنی یەکەم (التحلُّل الأول):

کە ئیحرام شکاندنی گچکە (التحلل الأصغر)یشی پێ دەگوترێو ئەمیش بە ئەنجامدانی دوو شت لەم سێیانە دێتەدی:

أ- وردەبەرد هاویشتن بۆ جەمرەی گەورە کە جەمرەی عەقەبە (جمرة العقبة)یشی پێ دەگوترێو وەك پێشتر ڕوونمان کردەوە پێش نیوەڕۆی ڕۆژی دەیەمی (ذو الحجة) کە بە ڕۆژی قوربانی سەربڕین (یوم النحر) ناسراوە، جێبەجێ دەکرێ.

ب- سەری خۆتاشین، یان کورتکردنەوە (الحلق أو التقصیر)، کە ئاشکرایە بۆ ئافرەتان بەس کورتکردنەوە دروستە.

ج- بەدەوری کەعبەدا سووڕانەوە پاش شۆڕبوونەوە لە عەرەفات کە بە (طواف الإفاضة) ناودەبرێ، هەروەها بە طەوافی پایە (طواف الركن)یش.

جا بەم ئیحرام شکاندنی یەکەمە بەڕای زۆربەی زانایان کە (حەنەفییەکانو شافیعییەکانو حەنبەلییەکان)یان لەنێودان هەموو شتێك بۆ ئینسان حەلاڵ دەبێ وەك پێش ئیحرام بەستن، جگە لە جیماعیو هاوسەرو پێشەکییەکانی، بەڵام

مالیکییەکان ڕایان وایە کە وێڕای ئەوە ڕاووشکارو بۆنی خۆش بەکارهێنانیش هەر بە قەدەغەیی دەمینێتەوە[1]، بەڵگەی جەماوەری زانایان ئەم دەقەیە:

* ((عن إبن عباس رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: **إذا رميتم الجمرة فقد حل لكم كل شيء إلا النساء**)) رواه النسائي وإبن ماجه، وفي رواية أبو داود عن عائشة رضي الله عنها: ((**إذا رميتم وحلقتم فقد حل لكم الطيب والثياب وكل شيء إلا النساء**))، کە مانەکەیان ڕوونو ئاسانە.

مالکییەکانیش بۆ قەدەغەبوونی ڕاووشکار ئەم ئایەتە:

* ﴿... لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ ...﴾ (٩٥) المائدة.

وە بۆ قەدەغەیی مانەوەی بۆنی خۆش بەکارهێنانیش ئەم دەقە:

* ((عن عبدالله بن الزبير رضي الله عنهما أنه قال: **من سنة الحج إذا رمى الجمرة الكبرى حل له كل شيء حرم عليه إلا النساء والطيب حتى يزور البيت**)) رواه الحاكم وقال: على شرط الشيخين.

قۆناغی دووەم: ئیحـڕام شـکاندنی دووەم (التحلل الثـاني):

کە ئیحڕام شکاندنی گەورە (التحلل الأكبر)یشی پێ دەگوترێ، کـە ئـەمیش بـە ئەنجامدانی شتی سێیەم لەو شتانەی گوتمـانن دێتـە دی، کـە بـەزۆری بریتیـە لـە طەوافی پایە یان (طواف الإفاضة)، چونکە مەگەر چۆن دەنا وردە بەرد هاویشتن بۆ جەمرەی گەورەو سەری خۆتاشین یان کورتکردنەوە بەزۆری بەدوای یەکدا دێن.

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلتـه)، ج٣، ص٢٢٨٩-٢٢٩٠، هـەروەها بڕوانـە: (فقـه السنة) ج١، ص٧٤١.

جا بەیەکـدەنگی تێکڕای[1] زانایـان هـەر کاتێـك بابـای ئیحڕامـدار ئـەو سـێ شتانەی ئەنجامدان ئەوە لە ئیحڕامداریی چۆتە دەرێ، بەڵام هەر پێویستە کە بەلای کەمەوە دوو ڕۆژی دوایشی، واتە یازدەو دوازدە وردە بەردەکان بە سێ جەمرەکاندا بدات و ئەگەر هەرسێك ڕۆژەکان بێت و حـەفتا (٧٠) بەردووچـکان تـەواو بکـات چاکتـریشە.

هەروەها بێجگە لە حەنەفییەکانیش زۆربەی زانایـان بەفـەڕزی دەزانـن کـە ئـەو ماوەیەش هەر لـە (مینـا) بـمێنێتەوە، هەرچـەندە لـە حاڵـەتی ئیحڕامداریـشدا نەماوە، وەك چۆن نوێژکەر بە سەلامی لای ڕاست لە نوێژەکەی دەچێتە دەرێ، بەڵام داوای لێکراوە کە هـی دووەمـیش هـەر بداتـەوە، ئەوەنـدە هەیـە سـەلامدانەوەی دووەمی نوێژ سوننەتە، بەڵام ئەو مانەوەیەی حاجی لە مینا فەڕزە[2].

ئەوەی ڕابـرد پوختەیـەك بـوو دەربـارەی چـۆنیەتی ئیحـڕام شـکاندن و کۆتـایی پێهێنانی حەج و عومرە بەتایبەت حەج.

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص٢٢٩٠.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

بەنـدی هەشـتەم

چۆنیـەتی حـەج و عومـڕە کردن

www.alibapir.com

خوێنەری بەڕێزی‌و خۆشەویستم!

خوا پشتیوان بێ بۆ ڕوونکردنەوەی چۆنیەتی حەج‌و عومرەکردن سەرەتا حەجی ماڵئاوایی پێغەمبەری خوا ﷺ دەخەینەڕوو، پاشان بە کورتی‌و پوختی‌و بە ڕیز چۆنیەتی جێبەجێکردنی کردەوەکانی حەج‌و عومرە دەخەینەڕوو، واتە ئەم بەندە لەدوو خاڵی سەرەکیدا پێشکەش دەکەین:

١- حەجی ماڵئاوایی پێغەمبەری خوا ﷺ:

دەقی تەرجەمەی ئەو فەرموودەیەی کە (مسلم) لەوبارەوە هێناویەتی‌و گوتوویەتی: (أبوبكر بن أبي شيبة)و (إسحاق بن إبراهيم) هەردووکیان لە (حاتم)ەوە بۆیان باس کردم (أبوبكر) گوتی: (حاتم بن إسماعيل المدني) لە (جعفر بن محمد) ئەویش لە بابی‌یەوە بۆی گێڕامەوە، گوتوویەتی: ﴿چووینە لای (جابر بن عبدالله) خوا لێی ڕازی بێ ئەویش لە خەڵکەکەی پرسی هەتا گەیشتە من، گوتم: من موحەممەدی کوڕی عەلی کوڕی حوسێنی کوڕی (علي) کوڕی (أبو طالب)م، ئەویش دەستی بۆلای سەرم ڕاکێشاو قۆپچەی سەرەوەی کراسەکەم‌و پاشان قۆپچەی خوارەوەی کردەوە کە ئەو کاتە من تازە دەگەیشتمێ، لەپە دەستی خستە سەر سینگم[1]، ئنجا گوتی برازای خۆم بەخێربێی، چیت دەوێ پرسیار بکە، جا منیش پرسیارم لێکرد وە ئەو کاتە کوێر بوو وە کاتی نوێژ هات، جا هەڵساو عەبایەکی لەخۆ وەرگرت، لەبەر گچکەیی کە دەیخستە سەر شانی ئەولاو لای دەگەیشتنەوە یەك، وە کراسەکەشی لە تەنیشتییەوە لەسەر هەرزاڵێك دانرابوو، نوێژی بۆمان کرد، ئنجا گوتم: دەربارەی حەجی پێغەمبەر ﷺ هەواڵم بدەیە ئەویش بەدەستی

١) لەبەری ئەوەی تازە ساڵ‌و گەنج بووە ویستوویەتی بیلاوێنێتەوەو دڵی خۆش بکات، بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٣، ص٣٣٢٩.

ژمارەی نۆی دروست کردو گوتی: پێغەمبەری خوا نۆ ساڵان مایەوەو حەجی نەکرد، ئنجا لە ساڵی دەیەمدا لەنێو خەڵکیدا جاڕیدا کە پێغەمبەری خوا ﷺ حەج دەکات، جا خەڵکێکی زۆر هاتنە مەدینەوە، هەموویان دەیانویست چاو لە پێغەمبەری خوا بکەن‌و وەك وی بکەن، جا لەگەڵی ڕۆیشتن هەتا گەیشتینە (ذو الحليفة) لەوێ (أسماء بنت عميس)[1] موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکری بوو، وە بۆ لای پێغەمبەری خوای ﷺ نارد کە چی بکەم؟ فەرمووی: خۆت بشۆو بە پەڕۆیەك خۆت بپێچەوەو ئیحرام ببەستە، جا پێغەمبەری خوا ﷺ لە مزگەوتێ نوێژی کردو سواری حوشترەکەی بوو، جا کاتێك بە سواری حوشترەکەی گەیشتە دەشت، تەماشای بەردەمیم کرد هەتا چاو بڕەکات لە سوارو پیادە هەبوو، هەروەها لەلای ڕاستی‌و لای چەپی‌و لە پشتەوەی بەهەمان شێوە، وە پێغەمبەری خواش لەنێومان دابوو، قورئانی بۆ دەهاتە خواری‌و ئەویش مەبەستەکەی دەزانی، وەهەرچی ئەو ڕەفتاری پێ کردبایە ئێمەش کارمان پێدەکرد﴾.

جا پێغەمبەر ﷺ دەنگی بەخوا بە یەکگرتن (لبيك اللّهم لبيك لبيك لا شريك لك لبيك إن الحمدَ والنعمةَ لكَ والملك لا شريك لك) بەرزکردەوە، خەڵکیش هەر بەو وشانەی کە ئێستا بە دەنگی بەرز دەیانڵێن، دەنگیان بەرزکردەوە، وە پێغەمبەری خوا ﷺ بەرپەرچی هیچ وشەیەکیانی نەداوەتەوە، ئنجا پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر (تلبية)کەی بەردەوام بوو. (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گوتی: جگە لە حەجێ بەتەمای هیچ شتێکی دیکە نەبووین، عومرەمان نەدەزانی، هەتا لەگەڵی هاتینە لای ماڵی خوا، جا دەستی گەیاندە بەردە ڕەشەکەو سێجار بە خێرایی‌و چواریشیان بە ڕۆیشتنی ئاسایی -بەدەوری کەعبەدا- سووڕایەوە، دوایی چووە لای (مقام إبراهيم) سەلامی خوای لێبێ وە ئەمەی خوێند: ((**واتخذوا من مقام إبراهيم مصلى**)) وە (مقام)ی خستە نێوان خۆی‌و کابەوەو نوێژی دابەستن جا بابم دەیگوت:

---

١) کە هاوسەری (أبوبكر الصديق) بوو خوا لێیان رازی بێ.

(وە پیشم وایە هەر لە پێغەمبەرەوە ﷺ باسی دەکرد) لە دوو ڕکاتەکاندا (**قل هو الله أحد**)و (**قل يا أيّها الكافرون**)[1]ی دەخوێند، پاشان گەڕایەوە بۆ لای بەردە ڕەشەکەو دەستی گەیاندەوە پێی، دوایە لە دەرگاکەوە بەرەو صەفا چووو کە لێی نزیك بۆوە، ((**إن الصفا والمروة من شعائر الله**))ی خوێند، وە فەرمووی: بەوە دەست پێدەکەم کە خوا لێیەوە دەستی پێ‌کردوە، جا لە صەفاوە دەستی پێ‌کردو سەرکەوتە سەری‌و کاتێك ماڵی خوای بینی ڕووی کردە قیبلەو تاکێتی‌و گەورەیی خوای ڕاگەیاندو فەرمووی: ((**لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، لا إله إلا الله وحده، أنجز وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده**))[2] وە لەو نێوانەشدا دەپاڕایەوە، دەڵێ:

سێ جاران ئاوای کرد، پاشان بەرەو مەڕوە هاتە خوار، هەتا کاتێك کە پێیەکانی بەرەو نزمایی شیوەکە شۆڕبوونەوە بە گورگە لۆقە ڕۆیشت، بەڵام کە بەرەو سەرێ تێ‌هەڵکشایەوە بە ڕۆیشتن ڕۆیی هەتا گەیشتە مەڕوە، وە لەسەر صەفا چی کردبوو لەسەر مەڕوەش کردی، جا لە جاری کۆتایی سەر مەڕوەدا فەرمووی: ئەگەر ئەوەی تێپەڕی بۆم بێتەوە پێش قوربانی لەگەڵ خۆم ناهێنم‌و ئەمیان دەکەمە عومرە، جا هەرکامێکتان قوربانی نەهێناوە با ئیحرام بشکێنێ‌و ئەم طەواف‌و سەعی‌یە بکاتە عومرە[3]، لەو کاتەدا (سراقة بن مالك بن جعشم) هەڵساو گوتی: ئەو پێغەمبەری خوا ﷺ ئایا هەر بۆ ئەم ساڵمان یان هەر بۆ هەمیشەیە؟! پێغەمبەری خواش ﷺ پەنجەکانی هەردووك دەستی خستنە نێو یەك‌و دوو جاران فەرمووی: عومرە چووە نێو حەجەوە، نەخێر بەڵکو بۆ هەتا هەتایە.

---

١) واتە: لە ڕکاتی یەکەمدا پاش فاتیحە (کافرون)و لە ڕکاتی دووەمیشدا (قل هو الله أحد)ی خوێندوە.

٢) پێشتر مانامان کردوە بۆیە لێرە دووبارەی ناکەینەوە.

٣) کە ئەم جۆرە حەج کردنە پێی دەگوترێ (تمتع) و ئەوەی پێغەمبەریش ﷺ (قران)ە.

وە عەلی خوا لێی رازی بێ کە لە یەمەنەوە هاتبۆوەو حوشتری هێنابوون چووە لای پێغەمبەر ﷺ (فاطمة)ی بینی خوا لێی ڕازی بێ لەوانەیە کە ئیحرامیان شکاندوەو بەرگ و پۆشاکی ڕەنگداری پۆشیوەو چاوی ڕشتوون، عەلییش لەوبارەوە گلەیی لێکرد، ئەویش گوتی: بابم بەمە فەرمانی پێکردووم، گوتی: جا عەلی لە عێراق دەیگوت منیش چوومە لای پێغەمبەری خوا ﷺ کە گلەیی لە (فاطمة) بکەمو ئەوی لێ هان بدەم کە لێپرسینەوەی لەگەڵ بکات لەسەر ئەوەی کە کردوویەتی! وە لەوبارەوە کە لە دەمی پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕایەوە لێی بپرسم، جا کە هەواڵم پێدا من لەوبارەو گلەییم لێ کردوە، فەرمووی: ڕاست دەکات (ئنجا فەرمووی) ئەوە کاتێك کە ئیحرامت بە حەج بەست چیت گوت؟ دەڵێ گوتم: ئەی خوایە ئەوە من دەنگ بەرز دەکەمەوەو ئیحرام دەبەستم بەو شتەی کە پێغەمبەرەکەت ئیحرامی پێ بەستوەو فەرمووی: دەجا... من قوربانیم هێناون تۆش جارێ ئیحرام مەشکێنە، دەڵێ: جا ئەو کۆمەڵە قوربانییەی کە عەلی لە یەمەنەو هێنابوونیو ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ هێنابوونی سەد (١٠٠) سەر بوون. ئیدی سەرجەم خەڵکی ئیحرامیان شکاندو سەری خۆیانیان کورت کردەوە، بێجگە لە پێغەمبەر ﷺو ئەو کەسانەی کە قوربانیان هێنابوو.

ئنجا لە ڕۆژی تەرویەدا ڕوویان کردە مینا، وە ئیحرامیان بە حەج بەست وە پێغەمبەری خواش ﷺ سوار بوو، وە نوێژەکانی نیوەڕۆو ئێوارەو شێوانو خەوتنانو بەیانی لەوێ (واتە لە مینا) کرد، ئنجا هەتا خۆرکەوتن مایەوەو فەرمانی کرد کە چادرێکی لە موو چنراوی لە نەمیرە بۆ هەڵ بدەن.

ئەوجار پێغەمبەری خوا ﷺ کەوتە ڕێو قوڕەیشیەکان دڵنیا بوون کە لەلای (المشعر الحرام)[1] ڕادەوەستێ، وەك چۆن قوڕەیش لە سەردەمی نەفامێتیدا

---

١) مەشعەری حەرام شاخۆڵکەیەکە لە موزدەلیفە پێی دەگوترێ: قوزەح، هەندێکیش گوتوویانە سەرجەم موزدەلیفە مەشعەری حەرامەو قورئانیش ئەوە دەگەیەنێ، بڕوانە: (شرح صحیح مسلم ج٣، ص٣٣٤٣.

دەیانکرد، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەت بوو هەتا هاتە عەرەفات، وە بینی ئەوە چادرەکەی لە نەمیرە بۆ هەڵدراوەو لەوێدا دابەزیو سەقامگیر بوو، هەتا کاتێك کە خۆر لایدا فەرمانی کرد حوشترەکەیان بۆ جل کردو هاتە لای (بطن الوادي)[1]، جا لەوێ وتاری بۆ خەڵکی داو فەرمووی: {بێگومان خوێنتانو ماڵتانو سامانتان وەك قەدەغەیی ئەم ڕۆژەتان لەم مانگەتانو لەم وڵاتەتاندا (بەناهەق) لێتان قەدەغەیە! بزانن کە هەر شتێك پەیوەندی بە نەفامێتییەوە بێ لە ژێر ئەم دوو پێیەمدایە، وە خوێنەکانی سەردەمی نەفامێتی بە فەوتاو (هدر) دادەنرێن، وە یەکەمین خوێن کە بە بەزایەچووی دادەنێم لە خوێنەکانمان خوێنی (إبن ربيعة بن الحارث) کە لە نێو تیرەی (بني سعد) بە دایەن درابوو، تیرەی (هذيل) کوشتیان، هەروەها سوود (ربا)ی سەردەمی نەفامێتی بە فەوتاو دادەنێم، وە یەکەمین سوود کە بە بەزایە چووی دادەنێم، سوودی خۆمانە، سوودی (عباس بن عبدالمطلب) ئەوە هەمووی بە فەوتاو حیسابە (واتە: هیچ کەس بۆی نیە داوای ئەو جۆرە خوێنو سوودانە بکاتەوە).

وە دەربارەی ژنان پارێز لە خوا بکەن، چونکە ئێوە بە ئەمانی خوا وەرتان گرتوونو بە ئیزنو فەرمانی خوا داوێنیانتان حەڵاڵ کردوە، وە مافی ئێوەیە لەسەریان کە هەر کەسێك حەز لە چارەی نەکەن نەهێڵن بێنە ماڵتانو فەرموویان نەکەن[2]، وە ئەگەر ئەوەیان کرد (وە بە ئامۆژگاری کردنو واز لە سەرجێی هێنانیان چاك نەبوون) ئەوە بۆ تەمبێ کردنیان بە شێوەیەك کە زۆر توند نەبێ

١) (بطن الوادي) بریتیە لە دۆڵی (عرنة)، کە بەڕای زۆربەی زانایان لە ڕیزی عەرەفاتدا ناژمێررێ بەڵام (مالك) گوتوویەتی: ئەویش هەر عەرەفاتە، بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٣، ص٣٣٤٤.

٢) (نووي) گوتوویەتی: هەر کەسێك لە خزمو بێگانەو پیاوو ئافرەت، مێرد حەز لە چارەی نەکات دروست نیە ژن فەرمووی لێبکات، با مێردەکەی بەڕاشکاویش لێی قەدەغە نەکات، مادام بزانێ کە مێردەکەی حەز لە چارەی ناکات، بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٣، ص٣٣٤٧.

لێیان بدەن، وە مافی ئەوانیشە بەسەر ئێوەوە کە بە چاکەو بەشێوەی باو بژێوو بەرگو پۆشاکیان بۆ دابین بکەن.

وە شتێکم لە نێوتان بەجێهێشتوە کە ئەگەر چاك دەستی تێبگرن، هەرگیز پاش پەیڕەوییتان لێی سەرگەردان نابن، ئەویش کتێبی خوایە.

وە ئێوەش دەربارەی من پرسیارتان لێ دەکرێت، جا ئایا چی دەڵێن؟ گوتیان: شایەدی دەدەین کە بەڕاستی تۆ پەیامی خوات پێڕاگەیاندین‌و جێبەجێت کردو دڵسۆزیی‌و پەرۆشییت نواند، ئەویش بە پەنجەی شایەتمانی ئاماژەی بەرەو ئاسمان کردو بەرزی کردەوەو ڕووی پێکردە خەڵکەکەو فەرمووی: (اللّهُم اشهد اللّهُم اشهد) ئەی خوایە شایەد بە! ئەی خوایە شایەد بە، سێ کەڕەتان.

پاشان بانگی داو قامەتی خوێندو نوێژی نیوەڕۆی کرد، دوایی قامەتی خوێندو نوێژی ئێوارەی کرد، وە لە نێوانیاندا هیچ نوێژی نەکرد.

ئنجا پێغەمبەری خوا ﷺ سواربوو هەتا هاتە شوێنی ڕاوەستان (موقف) لە عەرەفات‌و ڕووی کردە قیبلەو زگی حوشترەکەی کە بە (قصواء) ناسراوە کردە تاتەبەردەکان (صخرات)و ڕێچکەو ئاپۆرایی خەڵکەکەی خستە بەردەمی خۆی، ئنجا هەر ئاوا بە ڕاوەستاوی مایەوەو (زیکرو پاڕانەوەی کرد) هەتا خۆر ئاوا بوو وە زەردەش تۆزێك ڕۆیشت‌و قورسی خۆر ون بوو[1].

ئنجا پێغەمبەری خوا ﷺ، کە (أسامة)ی لە پشت خۆیەوە سوارکردبوو، بەرەو موزدەلیفە شۆڕبۆوە، لە کاتێکدا کە هێندە جڵەوی (قصواء) توند کردبوو سەری لە قەرپووزی کورتانەکەی دەدا، وە بەدەستی ڕاستی ئاماژەی دەکردو دەیفەرموو: "ئەی خەڵکینە ئارامیی، ئارامیی" هەر کات دەگەیشتە گردێك لە گردۆڵکەکان

---

١) چونکە هەم بە (جبل)و هەم بە (حبل)یش هاتوە، جا یەکەمیان ڕێچکە بەستنی خەڵك‌و دووەمیشیان حەشامات‌و ئاپۆرایی دەگەیەنێ، بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٣، ص٣٣٥٠.

تۆزێك جڵەوی بۆ شل دەكرد هەتا لێی سەردەكەوت، تا هاتە موزدەلیفە، جا لەوێ نوێژی شێوانو خەوتنانی بە بانگێكو دوو قامەت كردو هیچ نوێژی سوننەتی لە نێوانیاندا نەكرد، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ هەتا سپێدەی بەیانی ڕاكشاو خەوت، وە كاتێك بەیانی بۆ ڕۆشن بۆوە بە بانگێكو قامەتێك نوێژی بەیانی كرد، ئنجا سواری حوشترەكەی (قصواء) بۆوە هەتا هاتە لای مەشعەری حەڕام، جا لەوێ ڕووەو قیبلە وەستاو لێی پاڕایەوەو (الله أكبر)ی كردو (لا إله إلا الله)ی كردو یەكتایی خوای ڕاگەیاندو هەروا بەڕاوەستاویی مایەوە، هەتا تەواو دنیا ڕووناك داهات، ئنجا بەر لەوەی ڕۆژ دەربكەوێ كەوتەڕێ.

وە (الفضل بن العباس)ی لە پشت خۆیەوە سوار كرد كە پیاوێكی قژ جوانو سپی پێستو بەرچاو بوو، جا كاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ كەوتەڕێ چەند ئافرەتێك كە دەڕۆیشتن بەلایدا ڕەت بوون (فضل)یش دەستی كرد بە سەرنجدانیان پێغەمبەری خواش ﷺ دەستی خستە سەر ڕووی (فضل)و (فضل)یش ڕووی بەلایەكەی دیكەدا سووڕاندو هەر تەماشای دەكرد، دووبارە پێغەمبەری خوا ﷺ بەلایەكەی دیكەدا دەستی خستەسەر دەمو چاوی (فضل) ڕووی لەلایەكەی دیكەش وەرچەرخاند، چونكە هەر تەماشای ئافرەتەكانی دەكرد، هەتا گەیشتە دۆڵی موحەسسیر (وادي المحسر) تۆزێك وڵاخەكەی خێراكرد، پاشان ئەو ڕێیەی نێوەڕاستی گرت كە بەرەو جەمرەی گەورە دەچێ، هەتا هاتە لای ئەو جەمرەیەی كە لەلای درەختەكەیەو حەوت بەردووچكەی تێگرتن، لەگەڵ هەر بەردووچكەیەكدا (الله أكبر)ی دەكرد، كە وەك بەردووچكەی پەلاپیتكە بوونو لە (بطن الوادي)یەوە دەیهاویشتن.

دوایی بەرەو كوشتارگە (منحر) چوو، جا شەستو سێ(٦٣) حوشتری بە دەستی خۆی كوشتنەوە، دوایی دایە دەست عەلیو ئەوەی مابوون سەری بڕین، وە لە قوربانییەكانی خۆیدا بەشداری كرد، پاشان فەرمانی كرد لە هەر حوشترێك پشكێكی بخرێتە مەنجەڵێكەوەو كوڵێنرا، وە لە گۆشتەكەیان خواردو لە چەلاوەكەیشیان خواردەوە.

دوایی پێغەمبەری خوا ﷺ سوار بۆوەو بەرەو ماڵی خوا ڕۆیشتو طەوافی کـرد، وە نوێژی نیوەڕۆی لە مەککە کرد، ئنجا هاتە لای (بني عبدالمطلب) کە لە زەمزەم ئاویان دەدا بە خەڵکیو فەرمووی: ئەی وەچـەی (عبـدالمطلب) هـەڵهێنجن ئەگـەر لەبەر ئەوە نەبووایە کە خەڵکی ئەو ئاو پێدانـەتان لێ بـستێنن منـیش لەگـەڵتان هەڵمدەهێنجا، پاشان دۆلکەیەکیان دایەو لێی خواردەوە}.

شایانی باسە کە ئەم فەرموودەیە وێڕای (مسلم) هەرکام لـە (أبـو داود ونـسائي وابن ماجە)یش گێڕاویانەتەوەو[1] زۆر لە زانایان شەرحو ڕاڤەیەکی باشـیان لەسـەر کردوە بە تایبەت (أبوبكر ابن المنذر) کە وەك (نووي) لێیـەوە نـەقڵ کـردوە سـەدو پەنجاو ئەوەندە جۆرە حوکمی لـێ هەڵهێنجاون[2]، هەروەها (نـووي) خۆیـشی چـل (٤٠) لاپەڕەی بۆ تەرخان کردوە[3].

٢- چـۆن حـەجو عومـرە دەکـەی؟!

دیارە عومرە ئەگەر بە تەنیا بکرێ جا چ پـێش حـەج، چ دوای حـەج، وە چ لـە مانگەکانی غەیری حەجدا، ئەوە وەك پێشتر باسمان کرد هـەر ئەوەیـە کـە ئیحـڕام ببەستێو پاشان طەوافی کەعبـەو هاتووچـۆی نێـوان صـەفاو مـەڕوە بکـاتو لـە کۆتاییدا سەری بتاشێ، یان کورتی بکاتەوەو بەو جۆرە عومرەکەی تەواو دەبێ.

بەڵام ئەگەر حەجو عومرە وێکڕا بکرێن ئەوە وەك پێشتر ڕوونـمان کردۆتەوە سێ حاڵەتی هەن:

---

١) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٣، ص٣٣٢٧.
٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٣٣٢٨.
٣) کە لاپەڕە (٣٣٢٧) تا (٣٣٦٦)ی بەرگی سێیەمی (شرح صحيح مسلم) گرتۆتەوە.

أ- (تـمتع) كە لە ئەسڵی زماندا بەمانای كەڵكو سوود وەرگرتن دێو، لـە زاراوەی شەرعیشدا بریتیـە لـەوەی كـە لـە مانگـەكانی حەجـدا ئیحـڕام بـە عـومرە ببەستـرێو پاش تەواوكردنو بـەجێهێنانی كردەوەكـانی ئیحـڕام بـشكێنرێو، ئنجا دووبارە ئیحڕام بە حەج ببەسترێو ئەویش تەواو بكرێ.

ب- (قران) لە ئەسڵی زماندا یانی پێكەوە جووت كرانو كۆكردنـەوەی دوو شـتو، لە زاراوەی شەرعیشدا ئەوەیە كە حەجو عومرە لەیەك سـەفەردا كۆبكرێنـەوە، واتە لەكاتی ئیحڕام بەستندا نیەتی ئەنجامدانی هەردووكیان بهێنێ، جا زۆربەی هـەرەزۆری زانایـان ڕایـان وایـە كـە لـەم جـۆرە حـەجو عـومرە كردنـەدا بـۆ هەردووكیان یەك طەوافو یەك سەعی پێویستە، بەڵام (أبـو حنیفـة) ڕای وایـە كە هەركامێكیان طـەوافیكیو عومرەیەكی سەربەخۆی پێویستە[1]، دیـارە ڕای جەماوەریش ڕاستو تەواوە، چونكە لە چەندان فەرموودەی ڕاسـتو ڕاشـكاودا هاتوە كـە بابـای (قـارن) طـەوافێـكو سـەعی یـەكی بەسـن بـۆ حەجەكـەیو عومرەكەیشی، بۆ وێنە:

* ((من أحرم بالحج والعمرة أجزأه طواف واحد وسعي واحـد حتـى يحـل منهمـا جميعا)) رواه الترمذي وصححه ورواه أيضا أحمد وابن ماجه بلفـظ قريـب منـه عن إبن عمر رضي الله عنهما، واتە: هەر كەسێك ئیحڕام بـە حـەجو عـومرە ببەستێ، ئەوە یـەك طـەوافو یـەك سـەعی بەسـە، هـەتا دوایـی ئیحڕامـی هەردووكیان دەشكێنێ.

هەروەها عائیشە خوا لێی رازی بێ گوتوویەتی: ((وأمـا الّـذين جمعـوا بـين الحج والعمرة فإنّما طافوا طوافا واحدا)) متفق عليه.

---

١) بڕوانە: (الفقه السلامي)، ج٣، ص٢٢٨٤-٢٢٨٥.

وە پێغەمبەر ﷺ بە عائیشەی فەرموو: ((**يجزيء عنك طواف بالصفا والمروة عن حجك وعمرتك**)) رواه مسلم.

بەڵام زانایان یەکدەنگن[1] کە هەرکام لە بابای: (متمتع)و (قارن) خوێنیان دەکەوێتە سەر کە مەڕێك، یان بزنێك، یان حەوتیەك (١/٧)ی حوشترێك یان مانگایەکە، چونکە خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿...فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلْعُمْرَةِ إِلَى ٱلْحَجِّ فَمَا ٱسْتَيْسَرَ مِنَ ٱلْهَدْيِ ... ﴿١٩٦﴾ البقرة﴾.

ج- (إفراد) کە لە ئەسڵی زماندا بە مانای تاککردنەوەی شتێك‌و جیاکردنەوەیەتی لە غەیری خۆی، بەڵام لە زاراوەی شەرعدا بریتیە لە لەیەك جیاکردنەوەی حەج‌و عومرە، بەجۆرێك کە هەتا لە کردەوەکانی حەج نەبێتەوە ئیحرام بە عومرە نەبەستێ‌و هەرکامێکیان بەجیا لەوی دیکەیان بکات.

ئێستاش دوای ئەوەی باسی چۆنیەتی عومرە کردنمان کرد، چ بە تەنیاو، چ لەگەڵ حەجێدا، با ئەمجار باسی چۆنیەتی حەجکردنیش بکەین، بەڵام لە سۆنگەی ئەوەوە کە لە باسەکانی ڕابردوودا بەوردی باسی هەموو کردەوەکانی حەجمان کردوە بەپایەو فەرزو سوننەتەوەو لەسەر هەموویان بەڵگەو دەقەکانمان خستۆتەڕوو، لێرەدا هەر بەکورتی‌و گوشراویی‌و بە ڕیز باسی چۆنیەتی ئەنجامدانی حەج‌و جێبەجێکردنی کردەوەکانی دەکەین:

یەکەم: هەرکاتێك بەڕێ کەوتنت بۆ سەفەری حەج نزیك بۆوە، جوان خۆت بشۆو نینۆکەکانی دەست‌و پێت بکەو سمێڵت کورت بکەوەو...هتد، جا ئەگەر بۆ گەیشتنە میقات زۆری نەمابوو دەتوانی بەرگی ئیحرامیش بپۆشێ کە چاکتر وایە دوو پەشتەماڵ یان پارچە قوماشی سپی پاك بن، ئەگەر نا دەتوانێ سەعاتێك یان کەمتر بەر لە گەیشتنە میقات بیپۆشی، وە لە میقات یان لە

١) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص٣٣٤.

ئاست میقات ئەگەر سواری فڕۆکە بووی باشتریش وایە ئیحتیات بکرێو پێش گەیشتنە میقات نیەت بهێنرێ، نەوەك لێی تێ بپەڕیو نیەت لە میقات هێنانەکەت بۆ وەبەر نەکەوێ، دیارە سوننەتە پێش نیەت هێنان دوو رکات نوێژیش بکرێ دوایی یەکسەر نیەت بهێنرێو ئیحرام ببەسترێ، جا ئەگەر بتەوێ بەتەنیا حەج بکەیو (مُفْرِد) بی، ئەوە نیەتو ئیحرامەکە بەس باسی حەجی تێدا دەکەی، بەلاّم ئەگەر بتەوێ سەرەتا عومرەو پاشان حەج بکەیو (متمتع) بی، ئەوە بەس ئیحرام بە عومرە دەبەستی، وە ئەگەر بشتەوێ هەردووکیان پێکەوە ئەنجام بدەیو (قارِنْ) بی، باسی هەردووکیان دەکەیو نیەتی هەردووکیان دەهێنی، ئنجا پاش ئیحرام بەستنو نیەت هێنان یەکسەر دەست بە گوتنی ((**لبيك اللّهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك، إن الحَمدَ والنعمةَ لَك والملك، لا شريك لك**)) دەکەی.

وە بێجگە لە گوتنی (تلبية)و زیکرو قورئان خوێندنو پاڕانەوە مەگەر بە ئەندازەی پێویست ئەگەرنا خۆت لەهەر جۆرە قسەیەکی ئاساییش بپارێزە، چ جای قسەی خراپو حەرامو شەڕە دەندووکەو شەڕە قسە لەگەلّ ئەمو ئەودا.

دووەم: پاشان کە چوویە شاری مەککەو چوویە مزگەوتی حەرامو چاوت بە کەعبە کەوت سێ جاران (الله أكبر)و (لا إله إلا الله) بکەو بپاڕێوە، ئەوجار یەکسەر بڕۆ طەوافی چوونە مەککەوە (طواف القدوم) بکەو، ئەگەر (مفرد) بووی یان (قارن)، بەلاّم ئەگەر (متمتع) بووی ئەوە یەکسەر سەعیش بکەو عومرەکەت تەواو بکە.

سێیەم: ئنجا ئەگەر (مفرد) یان (قارن) بووی ئەوە دیارە ئیحرامت هەیەو نەتشکاندوە، بەلاّم ئەگەر (متمتع) بوویو ئیحرامت شکاندبوو، ئەوە ڕۆژی هەشتەمی (ذو الحجة) کە رۆژی تەرویەی پێ دەلّێن، ئیحرام بە حەج ببەستەوەو، بچۆ بۆ میناو نوێژەکانی نیوەڕۆو ئێوارەو شێوانو خەوتنانو بەیانی لەوێ بکەو پاش هەلّهاتنی خۆری ڕۆژی نۆیەمی (ذو الحجة) سەرەتا بەرەو

نەمیرەو کردنی نوێژەکانی نیوەڕۆو ئێوارەش بە کۆکراوەیی‌و کـورت کراوەیــی‌و، پاشان بەرەو عەرەفات بچۆ.

چوارەم: لە عەرەفاتیش لە هەر جێیەك بوەستی هەر دروستە، بەڵام باشتر وایە کـە لــەلای تاتــە بــەردەکان‌و ڕووەو قیبلــە بوەســتی‌و هــەتا دوای خۆرئــاوابوون سەرگەرمی پاڕانەوەو لاڵانەوەو زیکر بی.

پێنجەم: ئنجا پاش خۆرئاوابوون بەتەواوی لەگەڵ بوولێڵدا بەرەو موزدەلیفـە بــچۆو لەوێش پاش کردنی نوێژەکانی شێوان‌و خەوتنان بە کۆکراوەیی‌و کـورتکراوەیی، هەتا بەیانی ئیسراحەت بکەو پاش نوێژی بەیانی‌و ڕووناك بوونەوەی بەرەو مینا بکەوە ڕێ.

شەشەم: ئنجا کە چوویە مینا سەرەتا بچۆ حەوت بەردووچکە بە جەمرەی گەورەدا بدە، پاشان ئەگەر قوربانیت هەبوو، یان خوێنت لەسەر بوو بچۆ سـەری ببــڕەو پاشان سەرت بتاشە یان کورتی بکەوە، کە ئەمانەشت کرد گەیشتوویە قۆناغی یەکەمی ئیحڕام شکاندن‌و، جگە لە چوونە لای هاوسەرو پێشەکییەکانی هەموو شتێکت بۆ ڕەوایەو دەتوانی خـۆت بــشۆری‌و پەشــتەماڵەکانت دابنێــی‌و خـۆت بگۆڕی و..هتد.

حەوتەم: پاشان بەرەو مەککەو مزگەوتی حەڕام بچۆو طەوافی پایە (طواف الـركن) کە (طواف الزيارة)و (طواف الإفاضة)شی پێدەگوترێ بکەو پاشان ئەگەر (مفرد) یان (قارن) بووی‌و پاش (طواف القـدوم) سـەعییت نـەکردبوو ئـەوە سـەعییش بکەو، دوای ئەوەش دەگەیە قۆنـاغی دووەم‌و کۆتـایی ئیحـڕام شـکاندن‌و دوای تەواوکردنی بەردووچکە هاویشتن بۆ سێ جەمرەکان (رمـي الجمـار الـثلاث) لـە ڕۆژانی یازدەو دوازدەو سێزدەی مانگدا یەکجاری خواپەرستی (منسك)یـەکانی حەجەکەتت تەواو کردوەو پاش طەوافی خوا حافیزی (طواف الـوداع)، دەتـوانی شاری مەککەی بەرێز بەجێ بهێڵی‌و بەرەو ماڵ بگەڕێیەوە.

بەنـدی نۆیـەم

چـەند وردە بابەتێکـی دیکـە لەبارەی حـەج و عومـرەوە

www.alibapir.com

له تۆڕه كۆمەڵایەتییەكان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

كەناڵی
ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir
Google Play
App Store

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر

خوا پشتیوان بێ لەم بەندەش دا چەند بابەتێکی دیکە لەبارەی حەج و عومرەوە دەتوێژینەوە، کە لە باسەکانی ڕابردوودا یان هەر باس نەکراون، یان زۆر بەکورتی و خێرایی ئاماژەیان پێ کراوە.

١- ئایا دروستە حەج لە جیاتی زیندووو مردوو بکرێ؟!

أ- حەج کردن لە جیاتی زیندوو:

زۆربەی هەرە زۆری زانایان کە (أبو حنیفةو شافعيو أحمد)یان لەنێودان بە دروستو ڕەواو بگرە بە فەرزی دەزانن کە کەسێك لەبەر پیریو کەنەفتی، یان لەبەر نەخۆشییەك کە ئومێدی چاکبوونەوەی نەماوە حەجی بۆ نەکرێو پارەو ئیمکانیەتی حەج کردنیشی هەبێ، یەکێکی دیکە بکاتە جێدار (نائب)ی خۆیو حەجی لەجیاتی بکات، بەڵام (مالك) ڕای وایە کە مادام خۆی لە توانایدا نەبێ لەسەری پێویست نیە[1].

بەڵام ئەگەر نەخۆشییەکەی وابوو کە ئومێدی چاکبوونەوەی هەبوو، یان گیراو (مسجون) بوو وە هیوای ئازادکردنی هەبوو ئەوە (شافعيو أحمد) دەڵێن بۆی نیە کەس لەجیاتی خۆی بنێرێو دەبێ چاوەڕێ بکات هەتا چاك دەبێتەوە یان ڕزگاری دەبێ، بەڵام (ابوحنیفة) ڕای وایە کە بۆی هەیەو دواییش ئەگەر بۆی لوا پێویستە بیکاتەوە، ئەگەرنا لەسەری لا چووە[2].

بەڵگەی دروستبوونی حەج کردنیش لە جیاتی زیندووی بۆ نەلواو، ئەم فەرموودەیە:

---

١) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص١٧٧.

٢) بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگ، ص١٧٩.

* **((عن إبن عباس رضي الله عنهما أن امرأة من خثعم قالت يا رسول الله إن فريضة الله على عباده في الحج أدركت أبي شيخا كبيرا لايثبت على الراحلة، أفأحج عنه! قال: نعم))** رواه البخاري، واته: ئافرەتێکی خەثعەمی: گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا لەکاتێکدا فەرزی حەجی خوا لەسەر بەندەکانی لەسەر بابم پێویست بووە کە بۆتە پیرێکی گەورەو لەسەر وڵاخ ڕانەوەستێ، جا ئایا حەجی لەجیاتی بکەم؟! فەرمووی: بەڵێ.

بەڵام مەرجی ئەو کەسەی کە دەبێتە جێدارو حەج لەجیاتی یەکێك دەکات ئەوەیە کە بۆ خۆی حەجی کردبێ، بە بەڵگەی ئەم دەقە:

* **((عن إبن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ سمع رجلا يقول: لبيك عن شبرمة، فقال: أحججت عن نفسك؟ قال: لا، قال: فحج عن نفسك ثم حج عن شبرمة))** رواه ابوداود وإبن ماجه وقال البيهقي هذا إسناد صحيح، واته: پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی لە پیاوێك بوو دەیگوت: (لبيك) لەجیاتی شوبڕەمە، ئەویش فەرمووی: ئایا بۆ خۆت حەجت کردوە؟ گوتی: نەء، فەرمووی: دەجا لەجیاتی خۆت حەجێ بکە، پاشان لەجیاتی شوبرەمەش بیکە.

ئنجا ئەمەش کە کەسێك بۆ خۆی حەجی نەکردبێ دروست نیە لەجیاتی یەکێکی دیکە بیکات ڕای زۆربەی زانایانە[1]. وە وەك (إبن المنذر)یش نەقڵی کردوە زانایان سەرجەم لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە کەسێك بۆ خۆی توانای هەبێ دروست نیە یەکێکی دیکە حەجی لەجیاتی بکات[2].

١) بڕوانە: (فقه الاسلامي)، ج١، ص٦٤٧، وە (المفصل)، ج٢، ص١٦٢-١٦٣.
٢) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص١٨٠.

ب- حەج کردن لەجیاتی مردوو:

زانایان دەربارەی حەج کردن لەجیاتی مردوو ڕایان جیاوازەو بەشێکیان کە (طاوس)و شافیعییەکانو حەنبەلییەکانیان لەنێودان، ڕایان وایە کە دروستە مردوو حەجی لەجیاتی بکرێ جا وەصیەتی کردبێ یان نا، بەڵام حەنەفییەکانو مالیکییەکان گوتوویانە: مەگەر وەصیەتی کردبێ ئەگەرنا دروست نیە[1]، بەڵام بێگومان ڕای یەکەم ڕاستو تەواوە، چونکە چەند فەرموودەیەك لەوبارەوە هەن، بۆ وێنە:

* ((عن إبن عباس رضي الله عنهما أن امرأة سألت رسول الله ﷺ عن أبيها مات ولم يحج، فقال: حجي عن أبيك)) رواه النسائي.

* ((عن إبن عباس رضي الله عنهما أن إمرأة قالت لرسول الله ﷺ أن أمها ماتت ولم تحج أفيجزيءُ عن أمها أن تحج عنها؟ فقال: نعم)) رواه النسائي.

وەك دەبینین پێغەمبەر ﷺ لە وەڵامی هەرکام لەو دوو ئافرەتە کە پرسیاریان کردوە ئایا دروستە لەجیاتی باب‌و دایکیان حەج بکەن؟ فەرموویەتی: بەڵێ.

٢- مەرج گرتن لەکاتی ئیحرام بەستندا:

زۆربەی زۆری زانایان بەدروست (جائز)و بگرە بەپەسەندی دەزانن کە بابای حاجی‌و عومرەکەر لەدەمی ئیحرام بەستندا مەرج بگرن‌و بڵێن: لە هەر شوێنێك ڕێگامان لێ گراو بۆمان نەکرا، بۆمان هەبێ کە ئیحرام بشکێنین، سوودی ئەم مەرج گرتن (اشتراط)ەش ئەوەیە کە لە هەر جێیەك بەهۆی نەخۆشی، یان پارە لێ بزربوون، یان ڕێگا لێ بەسترانەوە بۆیان نەکرا کە حەج‌و عومرەکەیان تەواو بکەن، ئەوە بۆیان هەیە ئیحرام بشکێنن‌و فیدیەشیان ناکەوێتە سەری.

---

١) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص١٦٣.

بەڵام (أبو حنیفةو مالـك) ڕایان وایە کە ئەو بەمەرج گرتنە دروست نیە[1]! بەڵام بێگومان ڕای زۆربە کە (شافعيو أحمدو إسحاق وأبو ثور)یان لەنێودا هەن ڕاستو تەواوە، چونکە چەندان فەرموودەیان بەدەستەوە هەن، بۆ وێنە[2]:

* ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: دخل رسول الله ﷺ على ضباعة بنت الزبير، فقال لها: أردت الحج؟! قالت والله! ما أجدني إلاّ وجعة، فقال لها: حَجِيٌّ واشترطي، وقولي: اللّهم محلي حيث حبستني)) رواه البخاري ومسلم واصحاب السنن، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ چووە لای (ضباعة)ی کچی (زبیر) پێی فەرموو: دەتەوێ حەجێ بکەی؟! گوتی: بەخوا پێم وایە نەخۆش دەکەوم، پێی فەرموو: حەجێ بکەو مەرج بگرەو بڵێ: ئەی خوایە شوێنی ئیحرام شکاندنی من ئەو جێیەیە کە پێشگیریم لێ دەکات.

٣- فیدیە[3] چیەو بەچیو چی پێویست دەبێ؟!

فیدیە بەدەقی قورئان یەکێکە لە سێ شتان، کە خوای پەروەردگار دەربارەی سەرتاشینی بابای ئیحرامدار خستوونیە ڕوو: ﴿... وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ ۚ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ... ﴿١٩٦﴾ البقرة﴾، واتە: وە سەرتان مەتاشن تاکو قوربانییەکە دەگاتە شوێنی کوشتنەوەی خۆی، جا ئەگەر یەکێکتان نەخۆش بوو یان سەری ئازارێکی هەبوو (پێویستی بە تاشین بوو) ئەوە با فیدیە بدات لە ڕۆژووگرتن، یان بەخشین یان سەربڕین-ی مەڕ، یان بزن-ێك.

---

١) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣٢٦٤-٣٢٦٥.

٢) سەرچاوەی پێشوو، هەمان بەرگ، ص٣٢٦٢.

٣) زانایان ئاوا پێناسەی فیدیەیان کردوە: (الفداء مايقدم لله جزاءٌ لتقصير في عبادة، ككفارة الصوم والحلق ولبس المخيط في الأحرام..) بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٦٧٨.

پێغەمبەری خواش ﷺ ئەندازەی ئەو ڕۆژووگرتنو بەخشینو سەربڕینەی ڕوون کردۆتەوە، وەك لەم فەرموودەیەدا دەبینرێ[1]:

* ((عن كعب بن عجرة رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ مر به زمن الحديبية، فقال له: آذاك هوام رأسك؟! قال كعب: نعم، فقال النبّي ﷺ إحلق رأسك ثم إذبح شاة نسكا، أو صم ثلاثة أيام، أو أطعم ثلاثة آصُعٍ من تَمر ستة مساكين)) رواه مسلم، وهذا لفظه والبخاري وأصحاب السنن.

وەك دەبینین پێغەمبەری خوا ﷺ كە دیتوویەتی ئەسپێی زۆر ئەو هاوەڵەیان ناڕەحەت كردوە، پێی فەرمووە كە سەری بتاشێ، پاشان بۆ پڕكردنەوەی ئەو كەلێنەی یەكێك لە سێ شتان بكاتو سەرپشك بێت كامیان هەڵدەبژێرێ: سەربڕینی مەڕێك یان بزنێك، گرتنی سێ ڕۆژوو، سێ صاع لە خورما كە بدرێنە شەش نەدار، واتە یەكی دوو مست، چونكە هەر صاعێك چوار مستە.

فیدیەش بەگشتی بۆ چوار شتان دەدرێ :

أ- كردنی شتێك لەو شتانەی كە لە حاڵەتی ئیحرامدا قەدەغەكراون، جگە لە جیماع، وەك لابردنی مووی جەستەو سەرتاشین[2]، نینۆك كردن، جل وبەرگی ئاسایی پۆشین، پێڵاو دەپێ كردن، بۆنی خۆش بەكارهێنان، داپۆشینی سەر بۆ پیاوو دەمو چاو بۆ ئافرەت، ڕاووشكارو بڕینو شكاندنەوەی دارو درەختو ڕووەكی حەرەم، ماچ كردنو دەستبازی لەگەڵ هاوسەر. بەلام جیماع دەبێتە هۆی تێكدانی حەجو عومرەو دوایی باسی دەكەین سزاكەی چۆنە.

---

١) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٣٢٣٩ .

٢) ئەوە ڕای زۆربەیە، بەلام (اهل الظاهر)و (مالك) لە ڕیوایەتێكیدا دەڵێن: مووی هیچ شوێنێك لە جەستەدا جگە لە هی سەر فیدیەی ناوێ، بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٢٢٢-٢٢٣.

ب- چواندنی یەکێك لە فەرزەکانی حەج، وەك وردە بەرد هاویشتنەکان، ئیحرام بەستن لە میقات، شەو مانەوە لە موزدەلیفە، شەو مانەوە لە مینا لەکاتی وردە بەرد هاویشتنەکاندا، نەکردنی طەوافی خوا حافیزیو...هتد.

شایانی باسیشە کە پێویستبوونی فیدیە بۆکردنی شتێك لە قەدەغەکراوەکان (محظورات)ی ئیحرام، وە چواندنی یەکێك لە فەرزەکانی حەج هەموویان یان دەقی قورئانو سوننەت یان لەسەرە، یان یەکدەنگی زانایان، یاخود بەلای کەمەوە یەکدەنگی زۆربەی هەرەزۆریان[1].

ج- و د- ئەنجامدانی حەجو عومرە بەشێوەی (تمتع)و (قران) ئەمیش زانایان لەسەری یەکدەنگن کە هەر کەسێك بە یەکێك لەو دوو جۆرە حەجو عومرەی کرد پێویستە فیدیە بدات، (إبن قدامە) لەوبارەوە گوتوویەتی: (لا نعلم خلافا في وجوب الدم على المتمتع والقارن..)[2].

ئنجا پێویستە بزانرێ کە ئەو شێوە فیدیەدانەی باسمان کرد، دوو شت تۆزێك جیاوازییان تێیدا هەیە:

أ/ فیدیەی حەجو عومرەکردن بە شێوەی (تمتع)و (قران) کە بریتییە لە سەربڕینی مەڕێك یان بزنێك، ئەگەر نەیبوو گرتنی دەڕۆژوو، سێیان لەکاتی حەجداو حەوتیشیان پاش گەڕانەوە لە حەج، کە پێشتر ڕوونمان کردۆتەوە.

ب/ فیدیەی ڕاوو شکارو بڕینو شکاندنەوەی دارو درەختو ڕووەکی حەرەم بێجگە لە ڕووەکی ئیذخەر (الإذخر)، خوای پەروەردگار دەربارەی فیدیەو کەفارەتی ڕاووشکار لەکاتی ئیحرامدا فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا

---

1) بۆ وێنە: نینۆك نەمزانیوە هیچ دەقی لەسەربێ، بەڵام یەکدەنگی زانایانی لەسەرە بێجگە لە (داود الظاهري)، بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٢٢٣.

2) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٣٣٤.

تَقْتُلُوا۟ ٱلصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌۭ ۚ وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدًۭا فَجَزَآءٌۭ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ ٱلنَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدْلٍۢ مِّنكُمْ هَدْيًۢا بَـٰلِغَ ٱلْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّـٰرَةٌۭ طَعَامُ مَسَـٰكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًۭا ... ﴿٩٥﴾ المائدة﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە لەکاتێکدا کە ئیحرامتان هەیە نێچیر مەکوژن، وە هەرکەسێك لەئێوە بەئانقەست بیکوژێ ئەوە سزایەکەی وێنەی ئەوەیە کە کوشتوویەتی لە ئاژەڵان (حوشترو مانگاو مەڕو بزن) دوو کەسی دادگەرتان بڕیاری لەسەر دەدەن، بکرێتە قوربانیو بەرەو کەعبە ببرێ، یان خواردن بۆ نەداران بکرێتە کەفارەت، یان بارتەقای ئەو خواردنە ڕۆژوو گرتن.

کە سەرجەم زانایان جگە لە (أبو حنيفة) دەڵێن: دەبێ چ جۆرە ژیانداریکی ڕاوکردوە ئاژەڵێکی هێندەی وی بکرێتە قوربانی، یان بارتەقای نرخەکەی خواردن بدات بە نەداران، یان لەجیاتی هەر مست (مد)ێك خواردن ڕۆژوویەك بگرێ.

بەڵام (ابوحنيفة) ڕای وایە کە فیدیەکەی بە پارەیەو ئەوجار سەر پشك دەکرێ کە قوربانییەکی پێ بکڕێو سەری ببڕێ، یان بارتەقای ئەوە خواردن بکڕێو هەر نیو صاعی بداتە نەدارێك، یان لەجیاتی هەر نیو صاع ڕۆژوویەك بگرێ[1].

بڕینی دارو درەختو ڕووەکی حەرەمی مەککەش، مالیکییەکان گوتوویانە تۆڵەی نیە، بەڵام ئەوانی دیکە یەکدەنگن لەسەر تۆڵەو فیدیە، جا هەرچی (ابوحنيفة)یە ڕای وایە کە نرخەکەی بدرێو ببەشرێتەوە، بەڵام شافیعییەکانو حەنبەلییەکان دەڵێن: دەبێ بەگوێرەی گەورەییو گچکەیی درەختەکە ئاژەڵێك سەرببڕێ، وەك: حوشتر، مانگا، مەڕ، بزن، وە بۆ ڕووەکەکەش بەگوێرەی نرخەکەی ئاژەڵێك دیاری بکرێو بکوژرێتەوە[2].

---

١) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٣٤٢.

٢) سەرچاوەی پێشوو، هەمان بەرگ، ص٢٣٤٣.

دەقی سوننەتیش لەسەر قەدەغەیی بڕینو شکاندنەوەی دارو درەختو ڕووەکی حەرەمی مەککە زۆرن، بۆ وێنە[1]:

* **((عن إبن عباس رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ يوم فتح مكة: إن هذا البلد حرمه الله، لا يعضد شوكه ولاينفر صيده ويلتقط لقطه إلا من عَرَّفها))** متفق عليه.

وفي رواية (مسلم): **((فقال العباس: يا رسول الله إلا الأذخر، فانه لَقَيْنِهِم ولبيوتهم: فقال ﷺ إلا الأذخر))**، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژی گرتنی مەککە فەرمووی: خوا ئەم وڵاتەی حەڕام کردوە، نابێ چڕوو لقو پۆپی دارو درەختی ببڕرێ، وە نابێ نێچیرەکانی بسڵەمێنرێنەوە، وە نابێ شتی کەوتووی لێ هەڵبگیرێتەوە مەگەر کەسێك بیناسێنێو خاوەنی بۆ بدۆزێتەوە..

بەڵام دیارە ڕووەکی ئیذخەر لەو حوکمە گشتییە هەڵاوێرراوە، وەك (عباس) خوا لێی ڕازی بێ پێشنیاری کردوەو پێغەمبەریش ﷺ پێشنیارەکەی وەرگرتوە.

٤- هۆی تێکچوونی حەجو عومرە چیەو پێویستە چی بکرێ؟

زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە هیچ کام لە قەدەغەکراوەکان (محظورات) نابنە مایەی تێکچوونی حەجو عومرەو بەرنەکەوتنیان جگە لە جیماع، (ابن المنذر) لەوبارەوە گوتوویەتی[2]: **((أجمع أهل العلم على أن الحج لا يفسد بأتيان شيء في حال الإحرام إلاّ الجماع))**.

هەروەها زانایان لەسەر ئەوەش یەکدەنگن کە دەبێ بابای جیماعکەر لە حاڵەتی ئیحرامدا کەفارەتو فیدیە بدات، جا هەرچی زۆربەن کە (مالكو شافعيو

---

١) بڕوانە: (المغنی)، ج٣، ص٣٦٤-٣٦٥.

٢) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٥١٣.

أحمد)یان لەنێودان دەڵێن: دەبێ ئەو فیدیە حوشترێك بێت جا چ نێر بێ چ مێ، بەڵام (ابوحنیفة) دەڵێ: دەبێ مەڕێك یان بزنێك بێت[1].

هەروەها زۆربەی زانایان ڕایان وایە کە بابای حەج‌و عومرە لێ تێکچوو لەسەری فەرزە کە دێژە بە حەج‌و عومرەکەی بدات‌و بیانگەینێتە سەر هەرچەندە بۆشی بەرناکەون، چونکە خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ...﴿١٩٦﴾ البقرة﴾.

(مالك)یش ڕای وایە کە ئەگەر حەج بوو بیکاتە عومرە، (داود الظاهري)یش گوتوویەتی: هەر کام لە حەج‌و عومرە لەو حاڵەتەدا دروست نیە لەسەریان بەردەوام بێت‌و دەبێ دەستیان لێ هەڵگرێ[2]، واش پێدەچێ بەڵگەی جەماوەر لە هی ئەوانی دیکە بەهێزتر بێت[3].

وە تێکڕای زانایان لەسەر ئەوەش کۆکن کە گێڕانەوە (قضاء)ی ئەو جۆرە حەج‌و عومرەیە پێویستە، ئەوەندە هەیە بەشێکیان کە شافیعییەکان‌و حەنبەلییەکانیان لە نێودان دەڵێن: دەبێ بە زووترین کات واتە ساڵی داینده بیانگێڕێتەوەو هەندێکیشیان گوتوویانە دەستبەجێ (فورا) گێڕانەوەیان فەرز نیە[4].

---

١) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٣٤٨-٣٤٩.

٢) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٣٥٤.

٣) بەڵام ئێستا دەڵێم: ڕای (دود) بەهێزترە، چونکە مادام حەج‌و عومرەکەی بەتاڵ بوویێتەوە بۆچی لەسەری بەردەوام بێ؟!

٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٥- ڕێگا لێگیران و فریانەکەوتنی وەستان لە عەرەفات (الإحصار والفوات):

أ- وشەی (إحصار) لە ئەسڵی زماندا لـە مانـای نەهێـشتن و ڕێ لــێ گرتن (المنـع والحبس)ەوە دێت، بەڵام لـە زاراوەی شـەرعدا (مُحْصَر) نـاوە بـۆ کەسـێك کـە ئیحرامی بەستوە پاشان پێشگر (مانع)ێکی هاتۆتە بەر کە لەڕووی شـەرعییەوە ئیعتیباری پێدەکرێ و ڕێی تەواوکردنی حەج و عومرەی لـێ گرتوە[1].

ئنجا سەرجەم زانایان لەسەرئەوە یەکدەنگن کە هەرکەسێك لەترسی دوژمنەکەی حەجی بۆ نەکرێ، ئەوە لەڕووی شەرعەوە خاوەن عوزرەو بۆی هەیە ئیحرامەکەی بشکێنێ، بەڵام ئایا نەخۆشی و پارە لـێ بزربوون و حەپس کـران و...هتـدیش بـە عوزر دادەنرێن یان نا؟! زانایان لەویارەوە دوو ڕایان هەن، بەشێکیان ڕایان وایـە کە ئەو شتانە بە عوزر دانانرێن و هەرکام لە (مالـك و شـافعي وإسـحاق وأحمـد) خاوەنی ئەو ڕایەن، بەشێکیشیان کە (حەنەفییەکان والنخعي ثوري وأبو ثور)یان لەنێودان، ڕایان وایە کە بەهەر شتێك و هەر شێوەیەك ئینسان ڕێی لـێ بگـیرێ و دەرفەتی بەجێهێنانی حەج و عومرەی نەبێ ئەوە بە (محصر) دادەنرێ[2].

بێگومانیشم کە ڕای دووەم بەهێزترە، چونکە فەرمایـشتی خـوا کاربەجـــێ: ﴿ وَأَتِمُّواْ ٱلْحَجَّ وَٱلْعُمْرَةَ لِلَّهِۚ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا ٱسْتَيْسَرَ مِنَ ٱلْهَدْيِۖ ... (١٩٦) البقـرة ﴾، واتە: وە حەج و عومرە بۆ خوا بەتەواوی بـەجێ بهێـنن، وە ئەگـەر ڕێتـان لـێ بەسترا، ئەوە قوربانییەك کە بۆتان هەڵدەسووڕێ و ئاسـانە بیکوژنـەوە..، بـەڵێ وشەی (أُحْصِرْتُمْ) گشتییەو تایبەت نەکراوە بە دوژمنەوەو هەر وەك خۆیـشی بـە گشتی بهێڵرێتەوە، مادام بەڵگەیەکی شـەرعی بـێ چـەندو چـوون نیـە لەسـەر تایبەت کردن (تخصیص)ی چەمکەکەی بە شتێکەوە.

١) بڕوانە: (النهاية في غريب الحديث والأثر)، ج١، ص٣٩٥، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٧٧٢، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج٣، ص٢٣٤٧-٢٣٥٦.

٢) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٢٩٤، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٤٨.

حوكمی بابای ڕێی حەجو عومرە كردن لێ گیراویش ئەوەیە كە:

یەك: ئیحرام بشكێنێ، بەڵام دەبێ دوایی فیدیە بداتو مەڕێك یان بزنێك سەربڕێ، ئەمەش ڕای زۆربەی زانایانە، بەڵام (مالك) گوتوویەتی فیدیەی لەسەر نیە[1]، بەڵام مادام خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿...فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...﴾ البقرة ١٩٦ ڕایەكەی مالك وەك (إبن قدامة) گوتوویەتی: ڕاست نیە[2].

دوو: ساڵی دوایی یان هەر كاتێك بۆی لوا ئەوەی كە ئیحرامی بۆ بەستوە كە دەگونجێ حەج یان حەجو عومرە، یان بەس عومرە بێت بیگێڕێتەوە.[3]

بەڵام وەك پێشتر لە خاڵی دووەمی ئەم بەندەدا گوتمان ئەگەر لەكاتی ئیحرام بەستندا مەرجی گرتبێ كە لە هەر شوێنێك ڕێی لێ گیرا ئیحرام بشكێنێ، ئەوە بەڕای زۆربەی زانایان فیدیەی ناكەوێتە سەر[4]، دیارە لەسەر ڕای ئەوانەش كە بەس ترسی دوژمن بە پێشگیر (مانع) دەزانن، بابای ڕێ لێ گیراو بەهۆی نەخۆشیو حەپس كرانو وڵاخو پارە لێ بزربوونو...هتدەوە، مادام مەرجی نەگرتبێ بۆی نیە ئیحرامەكەی بشكێنێو هەتا قوربانییەكەی دەنێرێتە مەككەو لەوێ دەكوژرێتەوە،[5] دەبێ ئیحرامی هەر هەبێو قەدەغەكراوەكان (محظورات)ی ئیحرامیشی هەر لێ قەدەغەن.

ب- وشەی (فوات) لە ئەسڵی زماندا بەمانای لەدەست چوونو فریانەكەوتنەو، لە زاراوەی شەرعیشدا بەوە دەگوترێ كە كەسێك ئیحرامی حەجی بەستبێو بەرەو

---

١) بڕوانە: (المفصل)، ج٢، ص٢٩٥.
٢) بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص٣٧١.
٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٣٧٩، وە: (المفصل)، ج٢، ص٢٩٧.
٤) سەرچاوەو بەرگی پێشوون، ص٣٧٧.
٥) هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە.

ئەنجامدانی کەوتبێتە ڕێ، بەڵام بەهۆی پێڕانەگەیشتن‌و فریانەکـەوتنی ڕاوەسـتان لە عەرەفاتەوە، کە پایەی هەرە مەزن‌و بنەڕەتی حەجە حەجەکەی بفەوتێ.

جا هەرکەسێك بەو جۆرە حەجی فەوتا ئەوە بەڕای زۆربەی نزیـك بـە یەکـدەنگی زانایان پێویستە سێ شتان بکات:

یەك: کردوەکانی عومرە ئەنجام بدات، واتە حەجەکەی بگۆڕێ بە عومرە.

دوو: ساڵی ئایندە حەجەکەی بگێڕێتەوە.

سێ: مەڕێك یان بزنێك بکاتە قوربانی وەك فیدیەو کەفارەت.

بەڵگەی ئەم ڕایەش کە لە (عمر بن الخطاب وابن عمر وابن عمرو وزيد بـن ثابـت وابن عباس وابن الزبيـر) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕراوەتەوەو (حەنەفییەکان ومالك و ثوري وشافیعییەکان‌و حەنبەلییەکان)یش لەسەری پێکهاتوون ئەم دەقەیە[1]:

* ((عن سليمان بـن يـسار أن أبـا أيـوب الأنـصاري خـرج حاجـا حتـى إذا كـان بالنازية من طريق مكة أضل راحِلتُهُ، وأنه قـدم علـى عمـر بـن الخطـاب يـوم النحر، فذكر ذلك له فقال عمر: إصنع كما يصنع المعتمر ثم قـد حللـت، فـإذا أدركت الحج قابلا فأحْجُجْ وأهْدِ ما استيسر من الهدي)) رواه مالك والشافعي، واتە: (أبو أيوب الأنصاري) چووە حەج‌و لە ناوچـەی نازیـە لـە ڕێـی مەککـە وڵاخەکەی لـێ ون بوو، پاشان ڕۆژی قوربانی سەربڕین بە (عمـر بـن الخطـاب) خوا لێی ڕازی بێ گەیشت‌و ئەوەی بۆ باس کرد، عومەریش پێی گوت: بابـای عومرەکەر چی دەکات بیکەو دوایـی ئیحـرام بـشکێنە، ئنجـا ئەگـەر سـاڵی دوایی فریای حەج کەوتی حەجێ بکەو مـەڕێك یـان بزنێـك سـەربڕەو، بیکـە قوربـانی. شـایانی باسیـشە کـە (أبـو حنيفـة) بەپێـچەوانەی ڕای زۆربـەو جەماوەرەوە پێی وایە کە بابای حەج فەوتاو خوێنی لەسەر نیە[2].

---

١) بڕوانە: (الموطأ)، ص٣٢٦، وە بڕوانە: (الأم) للشافعي، ج٢، ص١٦٦، هەروەها بڕوانە: (المفصل في أحكام المرأة والبيت المسلم)، ج٢، ص٣٥٩-٣٦٠، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٢٢٠.

٢) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٤٤.

٦- جیاوازییەكانی ئافرەت لە پیاو لە چەند كردەوەیەكی حەج و عومرەدا[١]:

پیاوو ئافرەت لەكردەوەكانی حەج‌و عومرەدا وەك یەكن، بەڵام بەڕای سەرجەم یان لانی كەم زۆربەی هەرەزۆری زانایان لە چەند وردە شتێك دا لەیەك جیان:

یەك: لە بەرگ‌و پۆشاكی ئیحرامدا كە ئافرەت هەر بەرگی ئاسایی خۆی دەپۆشێ.

دوو: لە كاتی گوتنی: (لبيك اللّهم لبيك...الخ) ئافرەت دەنگی هەڵناهێنێ‌و بە نزمیی دەیڵێ، هەرچەندە ئەمە بەڵگەیەكی وای لەسەر نیە.

سێ: پیاو سەری داناپۆشێ، بەڵام ئافرەت ڕووی داناپۆشێ مەگەر لەكاتی مەترسی گوناحدا.

چوار: (رمل)و (اضطباع) بۆ پیاو سوننەتن، بەڵام بۆ ئافرەت یەكەمیان بەلای كەمەوە ناپەسند (مكروه)و دووەمیشیان بە مسۆگەری حەرامە.

پێنج: لەكاتی هاتن‌و چوونی (سعي) نێوان صەفاو مەڕوەدا پیاو لە نێوان دوو كۆڵەكە سەوزەكان (العمودين الأخضرين)دا بە گورگە لۆقە دەڕوات، بەڵام ئافرەت نا.

شەش: سوننەتە پیاو سەركەوێتە سەر صەفاو مەڕوە، بەڵام بۆ ئافرەت سوننەت نیە، بگرە ناپەسەندیشە.

حەوت: پیاو لەكاتی بەردووچكە هاویشتندا دەست بەرزدەكاتەوە، بەڵام ئافرەت نا.

هەشت: سوننەتە پیاو بۆخۆی قوربانییەكەی سەربڕێ، بەڵام بۆ ئافرەت سوننەت نیە.

نۆ: تاشینی سەر لە كورتكردنەوەی بۆ پیاوان خێرترەو چاكترە، بەڵام بۆ ئافرەتان تەنیا كورتكردنەوە هەیەو تاشین ناپەسەندە، وەك (نووي) گوتوویەتی‌و، منیش پێم وایە قەدەغەیە، چونكە بۆ ئافرەتان سەرتاشران ئەتكە[١].

---

١) بۆ نووسینی ئەم نۆ خاڵە پشتم بە (المجموع)، ج٧، ص٣٢٢-٣٢٣، بەستوە.

ده: هەروەها بۆ ئافرەتـان بـە پێـچەوانەی پیاوانـەوە چـوونە لای تاتـە بـەردەکان (صخرات) لە عەرەفاتو نزیك کەوتنـەوە لـە کابـە (کعبـة) لـەکاتی طـواف کردندا مەگەر ئاسان بنو تێکەڵاویی زۆر دروست نەبێ، ئەگەرنا سوننەت نـین، هەروەها هەر جۆرە پارێزکردنو خۆ دوورگرتنێکی دیکەی لەو بابەتە لە کـاتو شوێنو حاڵەتە قەڵەباڵغەکاندا بۆ ئـافرەت شـتێکی پەسـەندە، وەك لـە دەقـە گشتییەکانی قورئانو سوننەت کە لەوبارەوە هاتوون، دەفامرێتەوە.

٧- سـنوورو تاییـە تمەندییـەکانی حەرەمی مەککـەو مەدینـە:

وشەی حەرەم (الحرم) لە ئەسڵی زماندا بـە هـەر شـوێنو شـتێکی خـاوەن رێـزو حورمـەت دەگوترێ کە پاراسـتنو پارێزگـاری لێکردنـی پێویـستە، هەربۆیـەش بـە ناموسی ئینسانو ماڵو خێزانی دەگـوترێ (حـەرەم)، هـەروەها حـەرەم نـاوە بـۆ پەناگەو حەشارگەیەك کە ئینسان تێیدا سەلامەتو پارێزراو[٢] دەبێ.

بەڵام لە زاراوەو عورفی شەرعدا وشەی حەرەم بـۆ هـەردووك شـاری مویـارەکی مـەککەو مـەدینەو دەوروبەریان بەکاردێت.

جا ئێمە خوا یاربێ لەم خاڵەدا بە کورتی سەرەتا چەند دەقێك دەربـارەی حـەرەم بوونی هەرکام لە مـەککەو مـەدینە دەخەینەڕوو، پاشان سنوورەکانیان واتە سنووری حەرەمـەکانیان ڕوون دەکەینەوە، وە لە کۆتاییشدا تایبەتمەندییەکان (خـصائص)یـان دەخەینەڕوو:

---

١) دیارە ئەگەر عورفی کۆمـەڵگەیەك وابێ کە سەرتاشینی ئافرەتان بـە ئـەتكو سـووکایەتی نـەزانێ حوکمەکەی جیایە.

٢) بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص١٦٨-١٦٩.

یەك: چەند دەقێك دەربارەی بە حەرەم دانرانی مەككەو مەدینە:

* **((عن أنس ﷺ أن النبّي ﷺ قال: اللّهم إن إبراهيم حَرَّم مكة وإني أُحَرِّمُ المدينة ومابين لابتيها))** متفق عليه، واتە: ئەی خوایە بێگومان ئیبراهیم مەككەی حەڕام كردوە، جا منیش مەدینەو ئەوەی دەكەوێتە نێوان دوو تەنیشتەكانییەوە حەڕام دەكەم.
* **((عن جابر ﷺ قال: قال رسول الله ﷺ إن إبراهيم حرم مكة وإني حرمت المدينة ما بين لابتيها لا يعضد عضاهها ولايصاد صيدها))** رواه مسلم، واتە: بێگومان ئیبراهیم مەككەی حەڕام كردوە، منیش مەدینەم حەڕام كردوە ئەوەی دەكەوێتە نێوان دوو لایەكانییەوە، نابێ ڕووەكی دڕكاوی ببڕڕێ‌و نێچیری ڕاوبكرێ.

كەواتە: مەبەست لە حەڕام كردنی مەككەو مەدینە ڕێزو حورمەت بۆ دانانێكی زیادەیە بەهۆی ڕاونەكردنی نێچیرەكانیان‌و نەبڕین‌و هەڵنەپساندن‌و نەشكاندنەوەی دارو درەخت‌و ڕووەكیان، مەگەر ئەوجۆرانەی، یان لەو حاڵەتانەداو بۆ ئەو ئامانجانەی كە شەرع ڕێی داوە.

شایانی باسیشە كە زۆربەی[1] زانایان ڕایان وایە كە مەككەو دەوروبەری هەر لە ڕۆژی بەرێوە خوا ڕێزو حورمەتی زیادەی لێناوەو ئەو شتانەی تێدا حەڕام كردوون كە لە شوێنەكانی دیكەی دنیادا حەڵاڵن، بەڵگەشیان چەند فەرموودەیەكە كە ئەمە یەكێكیانە:

* **((عن إبن عباس رضي الله عنهما أن النبّي ﷺ قال يوم فتح مكة: هذا بلد حرمه الله تعالى يوم خلق السموات والأرض وهو حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة))** متفق عليه، واتە: ئەمە وڵاتێكە كە خوای بەرز لەو ڕۆژەوە

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣٨٦-٣٨٧، هەندێكیشیان گوتوویانە: بەس لە ڕۆژگاری ئیبراهیمەوە حەڕام كراوە.

ئاسمانەکانو زەوی خولقاندوون حەڕامی کردوە جا بەهۆی حەڕام کردنی خـواوە هەتا ڕۆژی قیامەت حەڕامە.

وە مەبەست لە وشەی (لابتيها) دوو لایەکانی کە دەربارەی مەدینەفەرموویەتی، وەك لەم فەرموودەیەدا دەردەکـەوێ، ئـەو دوو زنجـیرە بـەردە[1] ڕەشـانەن کـە لـە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوای مەدینەن، وەك دوو زنجیـرە چیای گچکەو نزم:

* ((عن أنس ﷺ أن النبّي ﷺ لما أشرف على المدينة قال: اللّهم إني أحرم مـا بين جبليها مثل ما حرم به إبراهيم مكة)) رواه البخاري، واتە: کاتێك وەڕووی مەدینە کەوت، فەرمووی: ئەی خوایە وەك چۆن ئیبراهیم مەککەی حەڕام کرد منیش ئەوەی دەکەوێتە نێوان دوو چیاکانیەوە حەڕامی دەکەم.

دوو: سـنووری حەڕەمی مەککـەو حەڕەمی مەدینـە:

(نووي) گوتوویەتی[2]: مەبەست لە حەڕەمی مەککە، مەککەو دەوروبەریـەتی.. کە لەلای مەدینەوە بەدووری سێ (٣) میلو لەلای یەمەنەوە بەدووری حەوت (٧) میل لە مەککەوە، وە لە ڕێگای (طائف)ەوە ڕووەو عەرەفات بۆ ماوەی حەوت (٧) میلو، لە ڕێگای عێراقەوە دیسان حەوت (٧) میلو، لە ڕێگای (الجعرانـة) وە بـە دووری نۆ (٩) میلو، لە ڕێگای (جدة)ەوە بە دووری دە (١٠) میل لە مەککەوەیە.

ئەمە بە کورتی سنووری حەڕەمی مەککەیە، سنووری حەڕەمی مەدینـەش وەك لە فەرموودەکانی پێغەمبەردا ﷺ بـەڕوونیو ڕاشـکاویی خراوەتـەڕوو بریتیـە لـە مەدینەو دەوروبەری ئەوەی کە دەکەوێتە نێوان دوو لایە شـاخاوییەکەیەوە بـەباری درێژییو پانییدا[3]، وەك لە چـەندان فـەرموودەدا هـاتوە، پێـشتر ئاماژەمـان بـە هەندێکیان کرد، ئەمەش یەکێکی دیکەیانە:

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٩٦، کە گوتوویەتی: (واللابة: ذات حجارة سود).

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣٨٥، وە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٨٠-٢٣٨١.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣٩٨.

* ((عن أبي سعيد ﷺ أن رسول الله ﷺ قال: اللّهم إن إبراهيم حرم مكة فجعلها حراما وإني حرمت المدينة حراما ما بين مأزميها أن لا يهراق فيها دم ولا يحمل فيها سلاح ولا يخبط فيها شجر إلا لعلف)) رواه مسلم، واتە: ئەی خوایە! ئیبراهیم مەککەی حەڕام کردوەو بە قەدەغەی داناوە، جا منیش مەدینەم حەڕام کردوەو ئەوەی دەکەوێتە نێوان دوو تەنیشتەکانییەوە کردوومەتە قەدەغە کە هیچ خوێنێکی تێدا نەڕێژرێ‌و، هیچ چەکێکی بۆ جەنگ تێدا هەڵنەگیرێ‌و، گەڵای درەختی تێدا نەوەرێنرێ، مەگەر بۆ ئالف.

بەشێکیش لە زانایانی شەرعزان‌و شوێنەوارناس بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی سنووری حەرەمی مەدینە گوتوویانە[1]: سنووری حەرەمی مەدینە لە هەر چوار لایەوە بەدووری بەرید (بريد)ێکە جا دیارە بەریدێك چوار فەرسەخ‌و هەر فەرسەخێکیش سێ میلە، کەواتە بەریدێك دەکاتە دوازدە (١٢) میل، بەڵگەشیان ئەم دەقەیە:

* ((عن علي ﷺ قال: قال رسول الله ﷺ: المدينة حرام ما بين عير إلى ثور)) متفق عليه، واتە: مەدینە لە عەیرەوە تا ثەور حەڕامە.

جا گوتوویانە[2]: عەیر چیایەکی ناودارە لە نزیك مەدینەوەو، ثەوریش چیایەکی گچکەیە لە پشت چیای ئوحودەوە لەلای سەرووییەوە.

سێ: تایبەتمەندییەکانی دوو حەرەمەکان (خصائص الحرمين):

أ- تایبەتمەندییەکانی حەرەمی مەککە:

١- زۆربەی زانایان ڕایان وایە فەرزەو شافیعییەکانیش دەڵێن سوننەتە کە بەبێ ئیحرام نەچیە نێو حەرەمی مەککەوە[3].

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٩٥-٢٣٩٦، وە (المجموع)، ج٧، ص٣٩٨.
٢) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٩٦، لە: (إعلام الساجد)، ص٢٢٦-٢٢٩.
٣) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٩٠، وە: (المجموع)، ج٨، ص٩، ٣٨٨.

٢- بەیەکدەنگی زانایان ڕاوکردنی نێچیریو بڕینو هەڵپساندنی دارو درەختو ڕووەکی حەڕامە، وەك پێشتر باسمان کرد، دیارە ئەهلی حەڕەمو بێ ئیحڕامیش لەو حوکمەدا یەکسانن(١).

٣- زۆربەی زانایان نیشتەجێ بوونو پێدا ڕەت بوونی ئینسانی کافر لە حەڕەم دا بە حەرام دەزانن، بەڵام (أبو حنيفة) پێدا تێپەڕبوون بەدروست (جائز) دەزانێ(٢).

٤- هیچ کەس بۆی نیە شتی دۆزراوە (لقيطة) هەڵبگرێتەوە مەگەر بۆ کەسێك کە خاوەنی بۆ پەیدا بکاتەوەو بانگ بکاتو بیناسێنێ(٣).

٥- تێدا نێژرانی هاوبەش بۆ خوا دانەر، یان دەرهێنانەوەی ئێسكو پرووسکی حەڕامە(٤).

٦- کەسێك لە حەڕەمدا یەکێك بکوژێ خوێنەکەی قورستر دەکرێ لە کوشتن لە شوێنەکانی دیکە(٥).

٧- بەڕای زۆر لە زانایانکە (أبو حنيفة وأحمد)و ظاهرییەکانیان لەنێودان کەسێك سزا (حد)و تۆڵە (قصاص)ێکی شەرعیی لەسەر پێویستبووبێ هەتا لە سنووری حەڕەمی مەککەدابێ، نابێ بەسەریدا بچەسپێنرێ، بەڵام مالیکییەکانو شافیعییەکان دەڵێن: حەڕەمیش وەك شوێنەکانی دیکەیە لەوبارەوە،(٦) چونکە خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿...وَلَا تُقَٰتِلُوهُمۡ عِندَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ حَتَّىٰ

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣٨٨، وە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٩٠-٢٣٩٢.
٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣٩٨، وە (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٩٣.
٥) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣٩٨، وە (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٩٢.
٦) بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٩٢-٢٣٩٣.

﴿يُقَٰتِلُوكُمْ فِيهِ ... ﴿١٩١﴾ البقرة﴾، وە پێغەمبەریش ﷺ ڕێی داوە کە پێنج ژیاندارە زیانبەخشەکان (الفواسق الخمس) لە هەموو شوێنێك بکوژرێن.

لایەنگرانی ڕای یەکەمیش بە فەرمایشتی خوا ﴿...وَمَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا ... ﴿٩٧﴾ آل عمران﴾، وە فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ: **((إن مكة حرمها الله ولم يحرمها الناس فلا يحل لامريء يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك بها دما..))** کە بەهەمان شێوە مەبەست پێی خوێن ڕشتنی بەناهەقە، ڕایەکەیان پشتگیریی دەکەن.

ئەگەر یەکێکیش بڵێ: جا خۆ ئازاری خەڵك دانو خوێن ڕشتنیان لە هەموو جێگەیەك هەر حەرامە!! دەڵێین: ڕاستە، بەڵام لەوێدا حەرامترو گوناحو سزای گەورەترە.

٨- بابای (متمتع)و (قارن) مادام خەڵکی سنووری حەرەم بن خوێنو فیدیەیان لەسەر نیە[1].

٩- چەك هەڵگرتن بەبێ پێویست بوون لە سنووری حەرەمی مەککەدا حەرام یان لانیکەم ناپسەندە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((لا يَحِلُّ أن يحمل السلاح بمكة))** رواه مسلم عن جابر رضي الله عنه[2].

١٠- سەرجەم زانایان ڕایان وایە کە هەموو ئەو فیدیانەی کە بە هۆی ئیحرامەوە لەسەر بابای ئیحرامدار (محرم) فەرز دەبن، وەك فیدیەی (تمتع)و (قران)و کردنی یەکێك لە شتە حەرام کراوەکان، وەك بەکارهێنانی بۆنی خۆش، وە سزاو تۆڵەی ڕاوکردنی نێچیرو بڕینی دارو درەختو ڕووەکی حەرەم، بەڵێ

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣٩٨، وە: (الفقه الإسلامي) وە: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٣٩٣.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣٨٩.

هەموو ئەو فیدیانە چ ئـاژەڵی سـەربڕاو بن چ خواردەمەنی، پێویـستە بـدرێن بە خەڵكو دانیشـتووانی حەڕەم، چـونكە خـوای پـەروەردگار فەرموویـەتی: ﴿...هَدْيًا بَٰلِغَ ٱلْكَعْبَةِ ...﴾ [المائدة: ٩٥](١).

١١- بەڕای زۆربەی هەرەزۆری(٢) زانایان مەككە چاكترین (أفضل) شوێنە لەسەر زەوی بە بەڵگەی ئەوە كە (عدي بن الحمراء) خوا لێی ڕازی بـێ گێڕاویەتـەوە كە لەكاتێكدا پێغەمبەر ﷺ سواری ولاخەكـەی بـوو بـوو، ڕوو بـە مەككـە فەرمووی: **((والله إنك لخير أرض الله وأحب الى الله ولـولا أنـي أُخرِجْتُ مـا خَرَجْتُ))** رواه أحمد وأصحاب السنن الاّ ابا داود وقال الترمذي: حسن صحيح.

١٢- نوێژو طاعەتەكانی دیكەش لە مەككەداو بەتایبەت لە مزگەوتی حەڕامـدا پادشاتیان زیاترە، چونكە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((صـلاة في مـسجدي هذا أفضل من ألف صلاة فيما سواه من المساجد الاّ المسجد الحرام، وصلاة في المسجد الحرام أفضل من مائة صلاة في مسجدي))** رواه أحمد والبيهقي بإسناد حسن، كە پێشتر لە نوێژدا تەرجەمەمان كردوە.

١٣- مزگـەوتی حـەڕام یەكـەمین مزگەوتـە لەسـەر زەوی دروسـت كـراوە بـۆ خواپەرستی تێداكردن، بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیە:

* **((عن أبي ذر ﷺ قال: سألت رسول الله ﷺ عن أول مسجد وضع في الارض؟ قال: المسجد الحرام، قلت: ثم أي؟ قال: المسجد الأقصى، قلـت كـم بينهمـا ؟! قال: أربعون عاما))** رواه البخاري ومسلم، واتە: پرسیارم لە پێغەمبەری خوا ﷺ كرد لەبارەی یەكەمین مزگەوتەوە كە لەسـەر زەوی دانـراوە؟ فـەرمووی: مزگەوتی حەڕامە، گوتم: ئـەدی دوای ئـەو؟ فـەرمووی: مزگـەوتی ئەقـصا، گوتم: ماوەی چەندیان نێوان بووە؟ فەرمووی: چل (٤٠) ساڵ.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٤٠٠-٤٠١.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ و لاپەڕە.

ب- تایبەتـمەندییەکانی حەرەمی مەدینە:

١- نوێژێك لە مزگەوتی پێغەمبەردا ﷺ پاداشتی هەزار نوێـژی هەیـە کـە لـە شوێنەکانی دیکە بکرێ جگە لە مزگەوتی حـەرام لـە مەککـە، وەك پێـشتر باسمان کردو ئەمەش فەرموودەیەکی دیکەیە لەوبارەوە: ((**صلاة في مـسجدي هذا خير من ألف صلاة في غيره من المساجد الا المسجد الحرام**)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه.

٢- ڕاوکردنی نێـچیری حـەرەمی مەدینــەو بـڕینو شـکاندنەوەی دارو درەخـتو ڕووەكو وەرانـدن (خـبط)ی گـەڵای دارو درختەکانیـشی وەك هــی حـەرەمی مەککە حەرامە مەگەر ئەوەی بۆ خانووبەرە پێویـست بـێ، یـان بـۆ ئـالفی وڵاخو مەڕو ماڵات[١]، وەك پێشتر باسمان کردو چەند فەرموودەیەکمـــــان لەوبارەوە هێنانەوە، دیارە ئەمەش ڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایانە[٢].

٣- سەفەرکردنو بارگەو بنەپێچانەوە بۆ سەردانی هیچ مزگەوتێك دروسـت نیـە بێجگە لـە مزگـەوتی حـەرام لـە مەککـەو، مزگـەوتی پێغەمبـەر ﷺ لـە مەدینەو، مزگەوتی ئەقصا لـە قـودس، وەك پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: ((**لاتُـشَدُّ الرحـال إلاّ الى ثلاثـة مـساجد، مـسجدي هـذا، والمـسجد الحـرام، والمسجد الاقصى**)) متفق عليه عن أبي هريرة رضي الله عنه.

٤- بێگومان سەردانو زیارەتی گۆڕستان لە ئەسڵدا ڕەوایـەو بگـرە سوننەتیـشە، جا گۆڕی بەڕێزی پێغەمبەری خـوا ﷺو دوو هـاوەڵو وەزیـرە بەڕێزەکەشـی ئەبووبکرو عومەر خوا لێیان ڕازی بێ، لە مزگەوتی پێغەمبەردایە ﷺ بۆیـە

---

١) بڕوانــە: (فــتح البــاري)، ج٤، ص٥٦٧، وە: (المغـني والـشرح الكـبير)، ج٣، ص٣٧٠-٣٧١، وە بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص٢٣٩٩.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

شتێکی سوننەتو پەسەندە بۆ هەر کەسێك کـە چـووە مەدینــەو مزگـەوتی پێغەمبەر ﷺ سەردانی گۆڕی پڕ ڕێزو حورمەتی پێغەمبەر ﷺو دوو هاوەڵە بەڕێزەکەیشی بکاتو سەلامیان لێ بکاتو صەڵاتو سـەلامو بـەرەکات لـە خوا بۆ پێغەمبەر ﷺ داوا بکاتو، دووعای خێریش بۆ دوو وەزیـرو هاوەڵـە پایە بەرزو بەڕێزەکانی بکات[1].

پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەی ئـەوەوە کـە ئەگـەر سـەلامی لـێبکرێ پێـی دەگاتو وەڵامیشی دەداتەوە فەرموویەتی: ((ما من رجل يُسَلِّمُ علي إلاَّ ردَّ الله عَلَيَّ روحي حتى أَرُدَّ عليه السلام)) رواه أبوداود عـن أبـي هريـرة ﷺ، واتـە: هیچ پیاوێك (ئاشکرایە ئافرەتیش هەمان حـوکمی هەیـە) سـەلامم لێ ناکـات مەگەر خوا گیانەکەمم بۆ دەگێڕێتەوە تاکو وەڵامی سەلامەکەی دەدەمەوە.

وە (عبدالله بن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ عادەتی وابوو کە دەچووە مزگەوتی پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگوت: ((السلام عليـك يـا رسـول الله، الـسلام عليـك يـا أبابكر، السلام عليكم يا أبت)) پاشان دەڕۆیشت[2].

هەروەها باقی هاوەڵانیش هەر ئاوا سەلامیان لێ دەکردن[3].

وە بەڕای زۆربەی هەرە زۆری زانایان کە (مالكو شافعيو أحمد)یان لـەنێودان وا پەسەندە کە لەکاتی سەلام کردندا ڕووبکەیە گۆڕەکانو پشت بکەیـە قیبلـە، بەڵام (أبو حنيفة) ڕای وایە کە ڕوو بکرێتە قیبلە[4].

---

١) بڕوانە: (مجموعة الفتاوي)، ج٢٦، ص٨١، وە: (المغني)، ج٣، ص٥٨٨-٥٨٩.
٢) بڕوانە: (مجموعة الفتاوي)، ج٢٦، ص٢٨١، وە بڕوانە: (المغني)، ج٣، ص٥٩٠-٥٩١.
٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٤) بڕوانە: (مجموعة الفتاوي)، ج٢٦، ص٨١، وە بڕوانـە: (المغـني)، ج٣، ص٥٩١، وە بڕوانـە: (الفقـه الاسلامي)، ج٣، ص٢٤٠٤، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٢٠٣.

بەڵام دەست لێدانو ماچ کردنی دەرو دیواری گۆڕی پێغەمبەر ﷺو پاڕانەوەو دووعاکردن ڕووەو گۆڕی پڕ حورمەتو ڕێزی، ئەوە ناپەسەندەو بگرە سەرجەم پێشەواو زانایەکان قەدەغەیان کردوە[1]، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ لە زۆر فەرمایشتیدا مسوڵمانانی لەوجۆرە شتانە ئاگادار کردۆتەوە کە حەڕامنو توخنیان نەکەون، بۆ وێنە:

* ((**اللّهم لا تجعل قبري وثناً يُعْبَد**)) رواه أحمد ومالك، واتە: ئەی خوایە مەهێڵە گۆڕەکەم بکرێتە بتو بپەرسترێ.

* ((**لا تتخذوا قبري عيداً**)) رواه أحمد وأبو داود، واتە: گۆڕەکەم مەکەنە جەژن، (واتە: وەك چۆن خەڵکی لە جەژندا لە کاتو شوێنێکی دیاریکراودا قەڵەباڵغی دەکەن، ئێوەش لەسەر گۆڕەکەم وا مەکەن).

هەڵبەتە ئەگەر ئینسان جگە لە صەلاتو سەلامو بەرەکات داواکردن لە خوا بۆ پێغەمبەری پایەبەرز ﷺ هەر وشەیو تەعبیرێکی دیکەش بەکاربهێنێ، مادام وشەو تەعبیری بەڕێزو شایستەبنو تێپەڕاندن (غلوّ)یشیان تێدانەبێ ئەوە هەر شتێکی ڕەواو پەسەندە[2]، بۆ وێنە ئەگەر بڵێ: ((السلام عليك يا حبيب الله: ياخيرة الله من خلقه، يانبِي الله، يا أكرم خلق الله على ربّه، يا إمام المتقين وقائد المجاهدين، ويا سيد الأولين والآخرين..الخ))، چونکە بێگومان هەموو ئەم وەسفانەو زۆر زیاتریشی شایستەن، بەڵام گرنگ ئەوەیە لە ڕیزی بەندەکان (عباد) نەبرێتەدەرو سیفەتەکانی خوای پەروەردگاری بۆ دانەنرێ.

٥- لەبەرئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((**ما بين قبري ومنبري روضة من رياض الجنّة**)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، وا

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢) بڕوانە: (مجموعه الفتاوى)، ج٢٦، ص٨١، وە: (الوجيز في فقه الكتاب والسنة)، ص٢٦٤-٢٦٥.

پەسەندە کە ئینسان ئەوەندەی بتوانێ لەو شێوینە پیرۆزو پڕ پیت‌و پێزەدا نوێژو پاڕانەوە بکات، بەڵام لە ئازاردان‌و سەغڵەتکردنی مسوڵمانان وریابێ.

کۆتایی ئەم خاڵەش بە پێناسەیەکی کورتی چەند شوێنێك دێنین، کە لە حەرەمی مەککی‌و مەدەنی یان لە نزیك‌و دەوروبەریان دان:

یەکەم: چەند شوێنێکی گرنگی سنووری حەرەمی مەککەو دەوروبەری: [1]

أ- ئەشکەوتی حیرا (غار حراء) کە لە چیای ڕووناکی (جبل النور)ەو ئەمیش پێنج کیلۆمەتر لە مەککەوە دوورە لەلای سەروویەوەو دەوری دووسەد (٢٠٠) مەتر بەرزەو، سەرەتای دەستپێ‌کردنی هاتنی وەحی کە ئایەتەکانی سەرەتای سوورەتی (العلق) بوون، لە ئەشکەوتی ناوبراودا بوو.

ب- ئەشکەوتی ثەور کە لە چیای (ثور) دایەو پێنج سەد (٥٠٠) مەتر بەرزەو، دەکەوێتە خوارووی مەککەوەو شەش میل دوورەو حەشارگەی پێغەمبەرو ﷺ هاوەڵە بەڕێزو خۆشەویستەکەی (أبوبکر) بوو لەکاتی کۆچکردنیاندا بەرەو مەدینە.

ج- خانووی ئەرقەم (دار الأرقم) کە لە نزیك صەفاوەیەو ماڵی (الأرقم المخزومي) بووەو حەوتەمین کەس لە هاوەڵان مسوڵمان بووەو بنکەی بانگەوازی نهێنی پێغەمبەر ﷺ بووەو عومەریش خوا لێی ڕازی بێ هەر لەوێ مسوڵمان بووە.

د- گۆڕستانی (المعلاة) یان (الحجون) کە لە ڕۆژهەڵاتی باکووری مەککەوەیەو گۆڕی زۆر لە (بني هاشم)ی لێیەو گۆڕی (آمنة)ی دایکی پێغەمبەرو ﷺ هاوسەری دڵسۆزو بەڕێزی (خديجة الكبرى)و گۆڕی (عبدالله بن الزبير)و (أسماء)ی دایکی لێیە.

---

١) بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته).

هـ- (منى) مینا کە حەوت کیلۆمەتر لە مەککەوە دوورەو هەرسێك جەمرەکانی لێن‌و هەرکام لە مزگەوتەکانی (الكبش)و (البيعة)و مزگەوتی گەورەی (الخيف)ی لێیە.

و- عەرەفات (عرفات)یش چیاو گردێکی مەیلەو تەختە کە دەوری دووسەدو بیست‌و پێنج (٢٢٥) مەتر لە ئاستی رێکاری دەریا بەرزترەو دەوری بیست‌و پێنج کیلۆمەتر لە مەککەوە دوورەو دەکەوێتە خوارووی رۆژهەڵاتیەوە، وە چیای بەزەیی (جبل الرحمة)یش دەکەوێتە باکووریەوەو ئەو شاخۆلکەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەساڵی دەیەمی کۆچی‌و حەجی ماڵئاواییدا لەسەری وەستاو ئایەتی ﴿...ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ ۝٣﴾ المائدة ی بۆ هاتەخوار.

دووەم: چەند شوێنێکی گرنگی سنووری حەرەمی مەدینەو دەوروبەری[1]:

أ- چەند مزگەوتێك جگە لە مزگەوتی پێغەمبەر ﷺ لەنێو شاری مەدینەدا هەن کە ناودارترینیان مزگەوتی قوبا (قباء)ە کە یەکەمین مزگەوتە لە مەدینەدا دروست کراوە، وە پێغەمبەر ﷺ لەبارەیەوە فەرموویەتی[2]: (من تطهر في بيته وأحسن الطهور ثم أتى مسجد قباء لا يريد إلاّ الصلاة فيه كان له كأجر عمرة) رواه أحمد والنسائي وإبن ماجه عن سهل بن حنيف، واتە: هەرکەسێك لە ماڵی خۆی دەستنوێژ بگرێ‌و چاك دەستنوێژ بگرێ پاشان بێتە مزگەوتی قوباو بێجگە لە نوێژ تێداکردنی مەبەستێکی دیکەی نەبێ، ئەوە پاداشتی عومرەیەکی هەیە[3].

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٢) بڕوانە: (مجموعه الفتاوى)، ج٢٦، ص٨٣.
٣) (نووي)گوتوویەتی: (يستحب استحبابا متأكدا أن يأتي مسجد قباء) بڕوانە:(المجموع)ج٨، ص٢٠٤

یەکی دیکەشیان مزگەوتی نوێژگە (مسجد المصلى) یان مزگەوتی (الغمامة)یە کە کاتی خۆی پێغەمبەر ﷺ نوێژی جەژنەکانی لەوشوێنە کردوەو دوایی کراوەتە مزگەوت.

هەروەها مزگەوتی (الفتح) کە لەسەر چیای (سلع)و لەو شوێنە کە کاتی خۆی خەندەق (خندق)ی لێ بووە لە جەنگی (الأحزاب)دا.

وە مزگەوتی دوو قیبلەکان (مسجد القبلتین) کە لەسەر قەراغی شیوی (العتیق)ەو هۆی ناونرانیشی بەو ناوە ئەوەیە کە دوو میحرابی هەن یەکێکیان بەرەو باکوور ڕووی لە (بیت المقدس)ەو ئەوی دیکەشیان بەرەو باشوور ڕووی لە مەککەیە، هۆی ئەمەش ئەوەبوو کە کاتێك هەواڵی وەرچەرخان (تحویل)ی قیبلە بۆ خەڵکی ئەو مزگەوتە هاتوە لە نوێژدا بوونو یەکسەر لە نوێژەکەیاندا ڕوویان بەرەو کەعبە وەرسووڕاندوە.

ب- گۆڕستانی بەقیع (مقبرة البقیع) کە دەکەوێتە لای ڕۆژهەڵاتی مزگەوتی پێغەمبەرەوەو ﷺ چەند سەد مەترێك لێیەوە دوورەو گۆڕی هەزارەها کەس لە هاوەڵانو خزمانو بنەماڵەی پێغەمبەری ﷺ لێیەو بێگومان سەردان کردنو دووعای خێر بۆکردنیان کارێکی پەسەندو چاکە.

ج- گوندی بەدر (قریة بدر) کە دەکەوێتە خوارووی ڕۆژئاوای مەدینەوەو سەدو پەنجاو شەش (١٥٦) کیلۆمەتر لێیەوە دوورەو، شەڕگەی جەنگی بەدری لێیە کە لە حەڤدەی ڕەمەزانی ساڵی دووەمی کۆچی ڕوویدا، وە گۆڕستانی شەهیدەکانی بەدریش نزیکەی یەك میل لە خوارووی گوندی بەدرەوەیە.

د- چیای ئوحود (جبل أحد) کە پێغەمبەر ﷺ لەبارەیەوە فەرموویەتی: ((أحد جبل یُحبنا ونُحبه)) رواه البخاري والترمذي عن سهل بن سعد.

چیای ناوبراویش چوار کیلۆمەتر لە سەرووی مەدینەوەیەو درێژییەکەی دەوری شەش کیلۆمەترەو دەوری هەزارو دووسەد مەتر بەرزەو، لە دامێنییەوە شاخۆلکەی (جبل الرماة)و گۆڕی سەروەری شەهیدان (سید الشهداء) حەمزەی مامی پێغەمبەرو ﷺ گۆڕستانی شەهیدەکانی دیکەی جەنگی ئوحودە، خوا لێیان ڕازی بێ.

تێبینی: پێویستە بزانرێ کە بێجگە لەو شوێنانەی دەقی شەرعییان لەسەرە کە سەردانیان سوننەتە وەك مزگەوتی پێغەمبەرو ﷺ گۆڕی پڕ حورمەتو ڕێزیو مزگەوتی قوباء سەردانی گۆڕستانی شەهیدانو مسوڵمانانی دیکەو دووعا بۆکردنیان، سەردانی شوێنەکانی دیکە سوننەت نیە، بەڵام ئەگەر بە مەبەستێکی شەرعییەوە بێ قەدەغەش نیەو موباحە، بەڵام گرنگ ئەوەیە بە جۆرە خواپەرستییەك دانەنرێ، دیارە خێرو پاداشت پێگەیشتنیش تایبەت نیە بە فەرزبوون یان سوننەتبوونی شتێکەوەو زۆر کردەوەی موباح بەهۆی نیەتی چاکەوە پاداشتی زۆریان هەیە.

www.alibapir.com

بەنـــدی دەیـــەم

بەرهەمو ســوودەكانی حـــەج و عومـــڕە

www.alibapir.com

له تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

کەناڵی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

بێگومان سوودو بەرهەمەکانی حەجو عومرەکردن زۆرو جۆراوجۆرن‌و هەوڵ دەدەین هەروا بەخێراییی‌و بەکورتی ئاماژە بۆ گرنگترینیان بکەین، چونکە لەڕاستیدا حەجو عومرە وەك چۆن شارەزا بوون دەربارەی چۆنیەتی ئەنجامدانیان کەمتر بەهۆی موتالآو خوێندنەوەو بیستنەوە دەستگیر دەبێ‌و، ئینسان هەتا بۆ خۆی بەکردەوە جێبەجێیان نەکات وەك پێویست لێیان تێناگات، کەڵك‌و بەرهەمەکانیشیان بەهەمان شێوە زیاتر کەسێك پەییان پێ دەبات کە حەجو عومرەی کردبن‌و تام چێژی لێ‌وەرگرتبن، ئەگەرنا بە قەڵەم‌و قسە کەمتر دەگونجێ تەعبیر لەو هەموو بەهرەو بەرهەمە جۆراوجۆرانەیان بکرێ کە لەنێو خۆیانیانەوە گرتوون.

جا ئەوە ئێمە لەم چەند خاڵەی خوارەوەدا بەکورتی‌و گوشراوی ئەوەندەی کە لە تەعبیرو دەربڕیندا جێگای بێتەوە ئاماژەیان پێ دەکەین:

١- پاکبوونەوە لە چڵك‌و چەپەری گوناح‌و هەڵدانەوەی لاپەڕەیەکی سپی لەگەڵ خوادا:

لەوبارەوە چەندان دەقی سوننەت هەن، بۆ وێنە:

* ((عن أبي هريرة ﷺ عن النبّي ﷺ أنه قال: من حج ولم يرفث ولم يفسق رجع من ذنوبه كيوم ولدته أمه)) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن إلا أبا داود، واتە: هەرکەسێك حەج بکات‌و قسەی ناشیرین نەکات‌و ڕەفتاری هەڵە نەکات ئەوە وەك ئەو ڕۆژەی کە لەدایك بووە گوناحەکانی لێ دەسڕێنەوە.
* ((عن أبي هريرة ﷺ قال: قال رسول الله ﷺ: العمرة إلى العمرة كفارة لما بينهما والحج المبرور ليس له جزاء إلاّ الجنّة)) رواه الجماعة إلا أبا داود، واتە: عومرە بۆ عومرە گوناحەکانی نێوان خۆیان لادەبەن، وە حەجی چاك‌و تێرو تەواو جگە لە بەهەشت پاداشتێکی دیکەی نیە.

بەڵێ خوێنەری بەڕێز!

یەکەمین‌و گەورەترین بەرهەمی حەج‌و عومرەکردن ئەوەیە کە ئەگەر بەوشێوەیە ئەنجام بدرێن کە خوا فەرموویەتی‌و پێغەمبەر ﷺ کردوویەتی، ئەوە مسۆگەر خاوەنەکەیان لە چڵك‌و چەپەری گوناح‌و هەڵەکانی پاك‌و خاوێن دەکەنەوەو هیچ لەکەو پەڵەیەکی پێوە ناهێڵن‌و دەتوانێ لاپەڕەیەکی سپی، کە هیچی تێدا نەنووسرابێت، لەگەڵ پەروەردگاری خۆیدا هەڵبداتەوە.

٢- پتەوتربوونی ئیمان‌و تازەکردنەوەی پەیمانی بەندایەتی‌و زیادبوونی پارێزکاری:

ئەگەر چاوێك بە سەرجەم کردەوەکانی حەج‌و عومرەدا بخشێنین وەك ڕۆژی ڕوون بۆمان ئاشکرا دەبێت کە هەرکام لە: (دەمە زەردبوونەوەو پتەوتربوونی ئیمان)و (نوێکردنەوەی پەیمانی بەندایەتی‌و تۆختترکردنی خواپەرستی)و (زیادبوون‌و گەشەکردنی پارێزکاری) بەرهەم‌و زادەی بێچەندو چوونی ئەو دووجۆرە خواپەرستییەن بەتایبەت (حەج) کە بێگومان گەورەترو گرنگترو کاریگەرتریشە، بابزانین چۆن؟:

- <u>نیەت هێنان‌و ئیحرام بەستن</u>: کە یەکەمین پایەو هەنگاوی دەست پێکردنی حەج‌و عومرەشە، یەکلایی بوونەوەو ساغبوونەوەی ئینسان بۆ خواو فڕێدان‌و لابردنی هەموو ناوونیشان‌و پلەوپایە دنیایی‌و ڕواڵەتییەکانی تێدا دەدرەوشێتەوەو، بابای مسوڵمان ئەگەر بۆ ماوەیەکی کورتی چەند ڕۆژەش بێت حەقیقەت‌و چییەت (ماهیە)ی خۆی بەبێ توێکڵ‌و دیکۆر دەبینێ‌و بەشێوەیەکی کردەیی‌و واقیعی بەندە (عبد)بوونی خۆی وەك باقی خەڵکی‌و نەبوونی هیچ ئیمتیازێك بەسەریاندا، لەلا بەرجەستە دەبێ.

پاشان ئەو حاڵەتەی کە دوای ئیحرام بەستن بۆ ئینسان دێتە دی، کە بریتیە لە ئەوپەڕی هۆشیاریو لەخۆ وریابوونو توخن نەکەوتنی هیچ کام لە قەدەغەکراوەکان (محظورات) تەنانەت قرتاندنو هەڵقەندنی تاڵە موویەکیش![1] بەندایەتیو پابەندیو پارێزکاری (العبودية والإلتزام والتقوى)ی تێدا پتەوو تۆخ دەکاتو دەبێتە مایەی سەرشکاندنەوەی نەفسو جڵەو توندکردنی، ئنجا پاش ئیحرام بەستن، دەست کردن بە گوتنی (لبيك اللّهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك، إن الحَمدَ والنعمةَ لَك والملك، لا شريك لَك) وە بەردەوام بوون لەسەری هەتا دەست پێکردنی بەردووچکە پێدادانی سێ جەمرەکان، نیشانەی هەمیشە دەست لەسەر سینگ بوونو فەرمانبەر بوونە بۆ بەندایەتی کردن بۆ خواو فیداکاریو خەباتو خۆبەخت کردن لە پێناویدا.

- سووڕانەوە بە دەوری ماڵی خوادا: کە دەبێ لە بەردە ڕەشە (الحجر الاسود)ەوە دەست پێبکاتو هەر بەویش کۆتایی پێبێ، وە هەموو کەرەتێکیش لە حەوت سووڕانەوەکان بەردە ڕەشە ماچ بکرێ یان دەستی لێبدرێ، یان لانیکەم ئاماژەی بۆ بکرێ، ئەوەی تێدا دەخوێندرێتەوە کە بابای مسوڵمان پێویستە هەردەم پەپوولەی دەوری چرای خواپەرستی بێتو بێجگە لەو مەبەستە بەرزە بەدەوری هیچ شتێکی دیکەدا وێڵ نەبێو نەخولێتەوە، وە دەبێ جموجۆڵو کردو کۆشو هەوڵەکەشی بە پەیمان بەستن لەگەڵ خوای پەروەردگارو بەڵێنی بەندایەتی بۆکردن پێدانی دەست پێبکات، چونکە بەردە ڕەشە ڕەمزو هێمای دەستی ڕاستی[2] خوای بەرزو بێوێنەیەو ماچ کردنو دەست لێدان یان سەلامو ئاماژە بۆ کردنیشی بەڵێنو پەیمانە لەگەڵ خوادا سبحانه وتعالى.

---

١) (نووي) گوتوویەتی: (أما إذا حلق شعرة أو شعرتين فعليه الضمان، هذا مذهبنا قال العبدي، وبه قال أكثر العلماء..) بڕوانە: (المجموع)، ج٧، ص٣٢٧.

٢) وەك لە هەندێك شوێنەوار (أثر)دا هاتوە.

- **راوەستان لە عەرەفات:** ئەمیش کە پایەی هەرە گەورەو بنەڕەتی حەجە، زەقترینو جوانترین شێوەی پێشاندانی بەندایەتیو فەرمانبەرییو ئامادەییو چاوەڕوانییە بۆ جێبەجێکردنی هەموو ئەركو فەرمانێکی بەندایەتی، وەك چۆن سەرباز (جندي) بە پێوەو بە سڵاو (تحية)کردنەوە لەبەردەم فەرماندە (قائد)ەکەیدا رادەوەستیو چاوەڕێی فەرمانی دەکات.
- **شەو مانەوە لە میناو لە موزدەلیفە:** ئەمیش ئەوە دەگەیەنێ کە بابای مسوڵمان هەمیش ئامادەی شەونخوونیو شەو بێدارییە لە پێناوی خواداو ئامادەیە کە وەك سەربازو خزمەتگوزارێکی چوستو چالاکی رێبازی خوا شەوو رۆژان پێکەوە گرێ بداتو لەوپێناوەدا ئاسوودەییو سرەوتنی نەبێت.
- **وردە بەرد پێدادانی سێ جەمرەکان:** ئەمیش رەمزو هێمای یاخی بوون لە شەیطانو بە قسەنەکردنو رەفزکردنو بەرپەرچدانەوەی خوتخوتەی بەدو خراپیەتی، چونکە وەك لە مێژووی ژیانی ئیبراهیمو هاجەرەی هاوسەریو ئیسماعیلی کوڕیاندا هاتوە[1]، کاتێك خوای کاربەجێ فەرمانی بە ئیبراهیم کرد کە ئیسماعیلی تاقە کوڕو جگەر گۆشەی سەرببڕێ: ﴿...قَالَ يَٰبُنَيَّ إِنِّيٓ أَرَىٰ فِي ٱلۡمَنَامِ أَنِّيٓ أَذۡبَحُكَ فَٱنظُرۡ مَاذَا تَرَىٰۚ...﴾ (١٠٢) الصافات، شەیطان سەرەتا لە شوێنی جەمرەی گەورە رێی بە ئیبراهیم گرتو خوتخوتەی بۆ کرد یان لە شێوەی پیاوێکدا پێی گوت کە کاری وا نەکات، ئیبراهیم بەردبارانی کرد، هەروەها هاجەرەش لەشوێنی جەمرەی نێوەنجیو ئیسماعیلیش لەشوێنی جەمرەی گچکە بەهەمان شێوە بەردبارانیان کردو گوێیان بۆ نەگرتو سووربوون لەسەر جێبەجێکردنی فەرمانی خوا، ئیدی بەوجۆرە ئیبراهیمو هاجەرەو ئیسماعیل علیهم السلام بوونە سەرمەشقی پیاوانو ئافرەتانو منداڵانی بڕوادار، بۆ گوێ بە شەیطان نەدانو جێبەجێکردنی فەرمانی خوای پەروەردگار.

١) بڕوانە: (الكامل في التاريخ)، ج١، ص١١١-١١٢، تأليف: إبن الأثير.

٣- ڕاهاتن لەسەر ڕەوشت بەرزیی و هێمنیی و ئارامیی و خۆدوورگرتن لە گوناح و هەڵە:

لە ڕاستیدا حەج و عومرە هەرکامێکیان قوتابخانەیەکن بۆ فێربوونی ڕەوشت و خەسڵەتە بەرزو جوانەکانی وەك: خۆڕاگریی (صبر) و هێمنیی (سكينة) و لێبوردن و بەخشین و...هتد وەخۆ پاراستن لە گوناح و هەڵەو پەڵەو خەسڵەتە بەدو دزێوەکان، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ٱلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَٰتٌ ۚ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ ٱلْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِى ٱلْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ ٱللَّهُ ۗ وَتَزَوَّدُوا۟ فَإِنَّ خَيْرَ ٱلزَّادِ ٱلتَّقْوَىٰ ۚ وَٱتَّقُونِ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٧﴾﴾ البقرة، واتە: حەج لە چەند مانگێکی زانراودا دەکرێ، جا هەرکەسێك نیەتی حەجی تێیاندا هێنا، ئەوە نابێ لە حەجکردندا هیچ جۆرە قسەیەکی جینسیی و ڕەفتاری ناشایست و شەڕە قسە بکات، وە هەر چاکەیەکیش بکەن خوا پێی دەزانێ، وەتوێشوو هەڵگرن بێگومان پارێزکاریی چاکترین توێشوویە، وە ئەی خاوەن عەقڵان پارێزم لێ بکەن.

٤- لەبەرچاو بەرجەستەو نمایان بوونی سیرەو ژیانی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی:

بەڵێ یەکی دیکە لە حیکمەت و بەرهەمە گرنگەکانی حەج ئەوەیە کە ئینسان بەهۆی دیتنی ئەو وڵات و نیشتمانەوە کە پێغەمبەر ﷺ یەکەمین جاری خوا بەیەکگرتن (التوحيد)ی تێدا داو، هاوەڵە بەڕێزەکانی خوا لێیان ڕازی بێ لەسەر پەروەردە کردو پێگەیاندو، پاشان کۆمەڵی مسوڵمان و کۆمەڵگای ئیسلامی کیان و قەوارەی ئیسلامی تێدا بنیات ناو، هەموو جۆرو شێوەکانی ئازارو ئەشکەنجەو ناڕەحەتی دەروونی و جەستەیی و تاکیی و کۆمەڵیییان تێدا بینی، کە قەڵەم لە

نووسینیدا کۆڵو زمان لە دەربڕینیدا لاڵە، بەڵێ بەهۆی دیتنی ئەو شوێنەوارانەوە ئینسان چۆنیەتی سەرهەڵدانی مسوڵمانەتی‌و خەملانی کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵمان‌و بنیاتنرانی کیان‌و قەوارەی ئیسلامی لەلا بەرجەستە دەبێ‌و، ئەگەر تا ئێستاو لە ڕێی خوێندنەوەو بیستنەوە تەنیا لە ئاوێنەی زەین‌و خەیاڵیدا بینیویەتی، ئێستا لە دنیای واقیع داو بەچاوی سەر دەیبینێ‌و تێیەوە ڕادەمێنێ‌و گوتراویشە: (لیس الخبر كالعيان).

ئنجا بەر لە پێغەمبەرو هاوەڵانی (عليهم الصلاة والسلام) بەهۆی حەج‌و عومرە کردنەوە ئینسان شوێنەوارەکانی ئیبراهیم‌و ئیسماعیل‌و هاجەرە (عليهم الصلاة والسلام)و ڕاددەی لێبڕاویی‌و خۆیەکلاکردنەوە (التجرد)یان بۆ خوا بەرجەستەیی دەبینێ‌و، تێدەگات کە بەندایەتی ڕاستەقینە بۆ خوا ئەوەیە کە سەرو ماڵ‌و کوڕو خێزان‌و هەموو شتێك لە پێناوی خوادا بەخت بکەی‌و هیچ شتێکت پێ لەوە بەرزتر نەبێ کە لە ڕێی خوادا بیکەیە قوربانی، ئەگەر تاقە ڕۆڵەو جگەر گۆشەکەشت بێ!!

٥- بە نمایانی‌و بەرجەستەیی دیتنی زۆر لە بەها بەرزەکان (القيم العليا)ی ئیسلام:

بەڵێ زۆر بیردۆزە هەن کە لافی هەبوونی گەلێك لەو بەها بەرزانە لێدەدەن کە سروشت‌و فیترەتی ئینسان تینووو عەوداڵیانە، بەڵام هەر بە تیۆریی (نظري) لە دوو توێی کتێبەکاندا دەمێننەوەو چاو بە دنیای ڕوونی بوون هەڵناهێنن! بەڵام ئیسلام حەج‌و عومرەشی -وەك هەموو خواپەرستییەکانی دیکە- کردوون بە ئاوێنەیەك کە زۆر لەو بەها بەرزو جوانانەی بە کردەوەو لە دنیای واقیعدا تێدا دەردەکەون:

ئایا ئەوە کە ئینسانەکان بەندەی خواو برای یەکترن‌و هیچ کەس هیچ زیادو ئیمتیازێکی بەسەر کەسدا نیە وەك لە حەجدا دەردەکەوێ، لە کوێ‌و لە چی دیکەدا

ئـاوا دەردەکـەوێ؟! هـەزارەها کـەس لـە شـوێنەکانی وەك مینـاو موزدەلیفـەو عەرەفاتو دەوری کەعبە بە بەرگی سادەو یەك شێوەی ئیحرامو سەری ڕووتو پێی نیوەڕووت[1] پێکەوەو بە تێکەڵیو بێجیاوازی سـەرگەرمی (لبیـك اللّهـم لبیـك) گوتنو جێبەجێکردنی خواپەرستییەکان (مناسك)ی حەجو عومرەن!

وە ئایا یـەکڕیزیو یـەکڕەنگیو یەکـدەنگیو یەکـسەنگی مـسوڵمانان وەك لـە سووڕانەوەیان بەدەوری کەعبەدا بەیەك شێوەو بەیەك ئاڕاسـتەدا دەردەکـەوێ، کـە ئەگەر لە شوێنێکی بڵندەوە بڕوانی هەست دەکەی کـە مـاڵی خـوا دڵـی ئوممـەتی ئیسلامەو هەمووی بەدەوری خۆیدا دەخولێنێتەوە! لە چ کاتو چ شتێکی دیکـەدا ئەو بەها بەرزەی یەکبوون (وحدة)ە ئاوا بەرجەستەو نـمایان دەبێ؟!

وە ئایا یەك هەڵوێستی مـسوڵمانان لـە بەرانبـەر دوژمنـانو ناحەزانیانـدا کـە ئیبلیسی بەرجەستە لە سێ جەمرەکان (الجمرات الثلاث)دا ڕەمزو هێمایـەتی، وەك لە بەردووچکە بارانکردنی جەمرەی گەورەو نێوەنجیو گچکەدا کە ڕەمـزی هـەموو جۆرە شـەیطانـەکانن لـە هـەر چـوار ڕۆژەکـانی دەیـەمو یازدەیـەمو دوازدەیـەمو سێزدەیەمدا دەردەکەوێ، لە چ شتێکی دیکـەدا ئـاوا بـەزەقی ئـەو بـەها بـەرزەی دۆستایەتیو دوژمنایەتی (الموالاة والمعادات)یە بەرجەستە دەبێ؟!

ئنجا جێی سەرنجیش ئەوەیە کە هەموو پایەو فـەڕزەکانی حـەج تـەنیا جارێـكو بەس لە کاتێکدا ئەنجام دەدرێن، بەڵام بەردووچکە بارانکردنی جەمرەکان چـوار ڕۆژ لەسەریەكو هەر حاجیەك دەبێ حەفتا (٧٠) بەردووچکە، یـان لانیکـەم چـلو نـۆ (٤٩) بەردووچکەیان پێدا بدات، کە بێگوما ئەوە دەگەیەنێ کە دژایـەتی کردنـمان بۆ شەیتانو پێڕو دارو دەستەکەی دەبێ درێژخایەنو بەردەوامو نەپساوە بێت.

---

١) پۆشاکی ئافرەتان هەر پۆشاکی ئاسایی خۆیانەو تەنیا لەسـەر پیـاوان فـەڕزە کـە سـەریان ڕووتو پێیان نیوەڕووت بێو دوو پەشتەماڵ بپۆشن.

وە ئایا ئەوە کە پیاوو ئافرەت لە ئەسڵی مرۆڤ بوونو بەندەی خـوا بوونـدا وەك یەکنو جیاواز نینو کامیان پارێزکارترو بەندەیەکی شایستەتری خـوا بێـت ئـەویان لەلای خوا بەڕێزو حورمـەت تـرە: ﴿...إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ...(١٣)﴾ الحجرات، وەك لە جێبەجێکردنی سەرجەم خواپەرستییەکان (مناسك)ی حەجـدا دەبینرێ کە ئافرەتو پیاو وێکڕاو بە تێکەڵی جێبەجێیان دەکەن بـەبێ جیـاوازیو لێکجیا کردنەوەیان لە هیچ شتێکدا جگە لە پۆشاکی ئیحرام کـە ئافرەتـان تێیـدا ئازادترن، لە چ شتێکی دیکەدا، یەکسانیو[1] وەك یەك بوونی پیاوو ئافرەت ئـاوا نـمایان دەبێ؟!

٦- خـۆبەخـتـکـردنو قوربـانیـدان لە پێنـاوی خـوادا:

قوربانی سەربڕینی حاجیان لە ڕۆژی دەیەمی (ذو الحجة)دا کـە لەلایەکـەوە بـە ڕۆژی جەژن (عید الأضحی)و لەلایەکی دیکەشەوە بە ڕۆژی قوربانی سەربڕین (یـوم النحر) ناو دەبرێ، جا چ قوربانی سەربڕینەکە فـەرز بـێ، وەك لـەخۆگرتن (نـذر)و کەفارەتو فیدیە، وە چ هەر سوننەت بێت، ئەوە دەگەیەنێ کـە دەبـێ مـسوڵمانان هەمیشەو دایم ئامادەی قوربانیدانو فیداکاریی بن، وە ئامـادەی کوشـتارو خـوێن ڕشـتنیش بـن لـە پێنـاوی بەرزکردنـەوەی بەیـداغی ئـایینی خـواو چەسـپاندنی بەرنامەکەیداو بەرگریی کردن لە یاساکانی شەریعەتی خواو پاراستنی سـنوورەکانی کیانو قەوارەی ئیسلامیدا.

کەواتـە: ئـەو مـسوڵمانەی کـە لـە زللـە لێـدرانو مریـشك سـەربڕینێکیش دەسڵەمێتەوە، بابزانێ کە خراپ لە ئاینەکەی حاڵی بووە!

---

١) یەکسانی یەکە لە ئەسڵی مرۆڤایەتیو بەنـدەی خوابـوون دایـە، نـەك لـە سروشـتو ئەرکـدا کـە بێگومان جیاوازن.

٧- ڕاهاتن بە گوێڕایەڵیی و فەرمانبەری (السمع والطاعة)یەوە:

ئەگەر بە وردی سەرنج بدەینە کردەوەکانی حەجو عومرە دەبینین کە سەرجەمیان نهێنیدار (مرموز)ن و حیکمەتی پەنهانیان هەیە، جا بێگومان کاکڵو جەوهەری بەندایەتی بۆ خوا کردن (العبودیة لله)یش ئەوەیە کە ئینسان بە موتڵەقیو بەبێ مەرجو بەند (بدون شرط وقید) بەندایەتی خوا بکاتو هەموو فەرمانەکانی بەبێ هەڵوەستەکردن (وقفة)و لامو جیم جێبەجێ بکات، چونکە تۆ مادام دان بەوەدا بهێنی کە خوا پەروەردگارو پەرستراوتە هەر لە سەرەتاوە ڕێگای ئەوەت لە خۆت بڕیوە کە هیچ تێبینیو ڕەخنەیەکت لە هیچ یاسایەکی هەبێ، وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ... ﴿٣٦﴾ الأحزاب﴾.

وە هەر بۆیەش ڕستەی: (سمعنا وأطعنا) دروشمی ئینسانی مسوڵمانو کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵمانە، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِۦ ۚ وَقَالُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ البقرة﴾.

بەڵی بەندە تەنیا دەبێ تا ئەو کاتە ورد بێتەوەو سەرنج بداتو هەڵوەستە بکات تاکو دڵنیا دەبێ کە فڵانە بڕیارە لەلایەن خواوەیە، جا هەرکاتێك لەوبارەوە دڵنیاو مسۆگەر بوو، ئەوە ڕۆڵی عەقڵ بەس ئەوەیە کە باش لەوە حاڵی بێت کە لەلایەن خواوەوە هاتوە بۆ ئەوەی تەسلیمی بێتو جێبەجێی بکات.

٨- حەجو عومرە سەربازگەیەکن بۆ مەشق (تدریب)و ڕاهێنان:

هەر کەسێك چووبێتە حەج دڵنیا دەبێ کە یەکێك لە حیکمەتە بەرزەکانی حەجو عومرە ئەوەیە کە مسوڵمانان بەو سەفەرو گەشتو کۆچو کۆچباری حەجو عومرە لە هەلومەرجی ئیسڕاحەتو ئاسوودەیی‌یەوە بگوازرێنەوە بۆ واقیعو بارودۆخێکی دیکەی پڕ ڕەنجو زەحمەتو ماندوێتیو دەردەسەری، کە بێگومان هیچ سەفەرێك لێی خاڵی نیە بە تایبەت سەفەری حەج.

ئنجا ئەوەی زۆر جێی سەرنجو وردبوونەوەیە ئەوەیە کە خوای کاربەجێ سەرزەمینی حیجازی هەڵبژاردوە بۆ ئەو مەڵبەندی مەشقو ڕاهێنانە، کە بیابانێکی گەرمو وشكو نارەحەتکەرە، وە ئاشکراشە کە مانگە عارەبییەکان وەك مانگە خۆرییەکان (الشهور الشمسية) چەسپاوو نەگۆڕ نینو هەموو وەرزەکانی ساڵ دەگەڕێن، کەواتە مسوڵمانان لە هەموو وەرزەکانی ساڵ (فصول السنة)دا حەج دەکەن.

٩- هەڵگرتنی باری دینداریو بەجێهێنانی ئەرکی بەندایەتی بەشداریکردنو دەستبار بۆ یەکترگرتنی هەموو ئەندامانی پێویستە:

ئاشکرایە کە هاتنو چوونی نێوان صەفاو مەڕوە (السعي بين الصفا والمروة) کە یەکێکە لە پایەکانی حەجو عومرە، شوێنەواری هاجەرەی هاوسەری ئیبراهیمە (عليهما السلام) کە وەك (بخاري) لە (إبن عباس)ەوە گێڕاویەتەوە: دوای ئەوەی ئیبراهیم هاجەرەو ئیسماعیلی کوڕی (عليهم الصلاة والسلام) لەو جێیەی کە ئێستا کەعبەی لێیە بەجێ‌هێشتو کوندەیەك ئاوو هەمبانەیەك خورمای لەلا دانان، وەپاش ئەوەی ئاوو خورمایەکەیان بڕاو هاجەرەو کوڕەکەی زۆر تینوو بوون، هاجەرە سەرنجیدا تەپۆڵکەی صەفا لە نزیکیەوەیە بۆیە چووە سەریو ڕوانی، بەڵام

هیچ کەسی بەدی نەکرد، دوایی لەوێ هاتە خوارو بەرەو تەپۆلکەی مەروە هەندێکی بە ڕۆیشتنو هەندێکی بە گورگە لۆقە ڕۆیشتو سەرکەوتە سەریو تەماشای ئەملاولای کردو دیسان هیچی نەبینی، وە حەوت کەرەتان ئەو هاتنو چوونەی کردو سەری حەوتەم جار کە لەسەر مەروە بوو، دەنگی فریشتەی بیست، بینی ئەوە بە پاژنەی یان بەباڵی زەوی دەکۆڵێو دوایی ئاو دەرکەوت...هتد[1].

جا لەم بەسەرهاتەوە بۆمان دەردەکەوێ کە:

یەکەم: یەکێك لە پایەو فەرزە مەزنەکانی حەجو عومرە شوێنەوارو یادو بیرەوەرییەکی هاجەرەیە خوا لێی ڕازی بێ کە لە ئەسڵدا کەنیزەکێك بووەو پادشای میصر بە دیاری خەڵاتی (سارا خاتوون)ی هاوسەری ئیبراهیمی کردوە (علیهما السلام)و ئەویش داویەتی بە ئیبراهیم علیه الصلاة والسلام.

دووەم: بەجێهێنانی ئەرکی بەندایەتیو دینداریی بۆ خواکردن دەستەبارگرتنی پیاوو ئافرەتو منداڵی دەوێ، باری قورسو مەزنی دینداریی کردن بەتەنیا دەست نادرێتێو پێویستی بە هاوکاری هەموو ئەندامانی خێزانو کۆمەڵگا هەیە.

هەروەها لە بنیاتنانی کەعبەشدا هەمان هاوکاریو دەستبار بۆ یەکترگرتن دبینرێ کە ئیسماعیل عليه السلام هاوکاری ئیبراهیمی بابی کرد: ﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ ... ﴿١٢٧﴾ البقرة﴾.

ئاشکراشە کە حەوشۆکەی ئیسماعیل (حِجْر إسماعيل) کە بابای طەواف کەر ئەویش نەخاتە نێو جوغزو بازنەی سووڕانەوەکەیەوە طەوافەکەی وەبەرناکەوێ!!

شوێنەوارو پەرێزی بەرجەستەی ئەو هاوکاری کردنەی ئیسماعیلە بۆ بابی بەڕێزی لە دروستکردنی ماڵی خوادا، بە طەواف کردنیش بەدەوری (حجر)دا وەك کەعبە،

١) بڕوانە: (فتح الباری)، ج٧، ص٤٦-٤٩، کە فەرموودەی ناوبراوی بە درێژی هێناوە.

ڕێزو تەقدیردانانی ئێمە مانانی مسوڵمانە بۆ ئەو هاوکاریو دەستبار بـۆ گرتنـەی ئیسماعیل ﷺ.

١٠- کۆمـەڵێك بەرژەوەنـدی دیکـەی سیاسـیو ئـابووریو فەرهـەنگیو کۆمـەڵایەتـی:

خوای کاربەجیو بەخـشەر لـەوبارەوە فەرموویـەتی: ﴿ وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾ لِّيَشْهَدُوا مَنَافِعَ ... ﴿٢٨﴾ الحج ﴾، واتە: وە بەنێو خەڵکیدا بۆ حەج جاڕ بدە کە بـە پێیـانو بە سواری هەر وڵاخێکی، کـە لـە ئـەنجامی ڕێـی دووربڕینـدا زگـی بـە پـشتیەوە نووسابێت، لە هەر ڕێیەکی دوورەوە بـێن، بـۆ ئـەوەی قـازانجو بەرژەوەنـدی زۆری خۆیان وەدەست بهێنن...

بەڵێ، بێگومان، کە ساڵانە بە هۆی حەجو عـومرەوە مـسوڵمانانی سەرتاسـەری دنیا بە هەموو ڕەنگو زمانە جیاجیاکانیانـەوە، لـە دەوری مزگـەوتی حـەرام لـە میناو عەرەفاتو موزدەلیفەو دواتر لە مەدینەی پێغەمبەر ﷺ کۆدەبنـەوەو یـەکتر دەناسنو پێکەوە ڕاوێژو پرسوڕا دەکەنو، لە حاڵو باڵی یەکتر ئاگادار دەبـنو بـە بارودۆخو هەلومەرجی یەکتـر ئاشنا دەبنو، لەبارەی وەزعی ئوممەتەوە بەرچـاویان ڕوونتـر دەبێت، ئەمە لەلایەکەوە لەلایەکی دیکەشەوە، کە دەرفەتی هەڵش وێڵشو مامەڵەو بازرگانییان بۆ دەڕەخسێ، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ ... ﴿١٩٨﴾ البقـــرة ﴾، واتە: گوناحتان ناگاتێ، ئەگەر لە کاتی حەجدا بەهۆی مامەڵـەو بازرگانییـەوە لـە ڕۆزییو بەخششی پەوەردگارتان وەدەست بێنن.

وە کە بەهۆی گوێبیستبوونی ئەو وتارانەوە کە لە مزگەوتی حەرامو لە مزگەوتی خەیفو لە میناو لە مزگەوتی نەمیرەدا لە نزیك عەرەفاتەوە دەدرێن، کە پێویستە وێڕای تیشك خستنە سەر چۆنیەتی جێبەجێکردنی خواپەرستییەکانی حەجەوە، تێیاندا باسی بارودۆخی مسوڵمانانو کێشەو گرفتەکانیشیان بکرێو چارەسەریشیان بۆ دیاری بکرێ..

بەهۆی هەموو ئەمانەوە بێگومان مسوڵمانان لە هەموو ڕووەکانی سیاسیو کۆمەڵایەتیو فەرهەنگیو ئابوورییەوە لە حەجو عومرەکەیان بەهرەمەند دەبنو کەڵكو سوودی جۆراوجۆر وەردەگرنو شارەزاییو بەرچاوڕوونی جیاجیا دەربارەی حاڵو باڵی ئوممەتی ئیسلام پەیدا دەکەن.

خوێنەری بەڕێزو سەنگین!

ئەوەی لەم دە خاڵەدا خستمانەڕوو بەشێك لەو بەرهەمو بەهرانەی حەجو عومرەکردن بوون، کە بابای حاجیو عومرەکەر وەدەستیان دێنێ، وەك لە پێشەوەش گوتمان وەك پێویست خستنەڕووی ئەو سوودو کەڵكو بەرهەمانە لە وزەی هیچ زمان قەڵەمێکدا نیەو بەدەردی ئەهلی دڵو عیرفان گوتوویانە: (من ذاق عرف ومن لم یذق لم یعرف)، واتە : ئەوەی بیچێژێ دەیزانێ، بەڵام کەسێك نەیچێشتبێ نازانێ.

خواش بە کەرەمو بەخششی خۆی ئەو دوو جۆرە خواپەرستییە ناوازەو پڕ پیتو پێزو بەهرەیە بۆ مسوڵمانان ئاسان بکاتو، ئەو سەفەری حەجو عومرەیە کە سەروەری سەفەرانە بۆ بڕواداران مەیسەر بکاتو هیدایەتیان بداتو هاوکاریشیان بکات کە حەج عومرەکەیان حەجو عومرەی ڕاستەقینە بنو خڵتەی ڕیاکارییو ناشەرعییان تێکەڵ نەبێ.

دوا قســـەم دەربارەی حـــەج و عومـــرە

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویست!

دوا قسەی خۆمت دەربارەی حەج‌و عـومرە لـەم پێـنج برگـە کورتـەدا ئاراسـتە دەکەم:

یەکەم: ئەگەر خوا قسمەتی کردو ویستت حەج‌و عومرە بکەی، بەر لە هەر شتێك‌و دوای نیازو مەبەست ساغکردنەوەت بۆ خوا هەوڵ بدە وردورد شـارەزای حـەج‌و عومرەکردن بی، بەپایەو فەرزو سوننەتەوەو با بەرچاوت ڕوون بێ‌و بزانـی چـۆن چۆنی‌و بۆچی حەج‌و عومرەکەت دەکەی؟!

دووەم: ئەگەر خوا کـردی حـەج‌و عـومرەت کـردن‌و گەڕایـەوە، ڕێـژەی ئەنـدازەی قبوولکران‌و نـەکرانی حـەج‌و عومرەکـەت بـەوە بزانـە داخـۆ تـا چ ڕاددەیـەك گۆڕیویانی‌و پاك‌و چاکیان کردووی‌و بەرەو خوایان بردووی، بەڵی ئەگەر (حج)ت (مبـرور)و (سعي)یت (مشكور) بێـت، دەبـێ (ذنـب)یـشت (مغفـور) بێـتو، ئەگەر واش بی دەبێ لەمەودوا ڕوو لەخوا بی‌و بەنـدەی پوخـت‌و بـاش‌و لەگـەڵ مسوڵمانانیش براو تەبا بی! ئەگەرنا بە ناووشۆرەتی حاجی فلان فریو مەخۆ!

سێیەم: زۆر وریابە حەج‌و عومرەکردن جگە لە هی فەرز، نەکەیـە خولیـاو ئـاواتی خۆت‌و چوونە حیجازت لێ ببێتە نەخۆشی‌و هەموو ساڵێ حیجاز بگرەو هاتم!

وە ئاگاداربە کە حەج‌و عومرە کردنەکەت لەسەر حیسابی لایەنەکانی دیکەی ئیسلام نەبێ! بۆ وێنە: ئەگەر هات‌و خوا ماڵ‌و سامانێکی زیادەی پێ بەخشی، پێت وا نەبێ ئەگەر حەج‌و عومرەی سوننەتی پێ نەکەی بە بـەلاش دەڕوات، وە بزانە لە کاتێکدا کـە فـەرزێکی کیفایـە پـەکی خرابـێ خـۆ خـەریککردن بـە سوننەتانەوە نیشانەی کرچ‌و کاڵ بوون‌و ناحـاڵی بوونـە، بەتایبـەت لـە کـات‌و

شوێنێکدا کە مسوڵمانان خاوەنی کیانو قەوارەی شەرعیی خۆیـان نـینو لـەژێر باری طاغووتدا دەناڵێنن!

چوارەم: وەك لە خاڵی دەیەمدا باسمان کـرد، بازرگـانیو مامەڵـەکردن لـە حەجـدا شتێکی ڕەواو موباحە، بەڵام نابێ هەموو کردو کۆشو تەقەللاشمان ببێتە کاری ئابووریو بازرگانی لە حەجیشدا هـەر سـەرگەرمی دنیـاو شـمەكو کەلوپـەل بیـن، خۆ ئەگەر شەیتان زەفـەرمان پـێ ببـاتو بازرگـانیو مامەڵەکـەش بـە فرتوفێڵو قۆڵ برین بێت، یان ئەو کەلو پەلانەی دەیـانکڕینو دەیانهێنینـەوە لەو جۆرە بن کە بۆ گوناحو خراپە بـەکاربهێنرێن، ئـەوە یـەکجاری لـە حـاجی شۆڕاوینو بووینە قاچاخچی!! خوا پەنامان بدات.

پێنجەم: ئاشکرایە کە حەج لەسەر کەسێك فەڕز نابێ کـە توانـای مـاڵو سـامانی نەبێ، وە مەسەلە تەنیا چوونە حەجو عومرە نیە، بەڵکو لەوەش گرنگتر ئەوەیە کە ئینسان بە ماڵی حەڵاڵو زەلاڵ بچێ، چونکە لـە ئیسلامدا وێـڕای ئامـانج پێویستە وەسیلەکانیش شەرعییو چاك بنو دەبێ لە ڕێی پاکەوە بەرەو ئامانجی چاك هەنگاو بنێین، ئەگەرنا خوانەکردە ڕەنج بەخەسارو شەرمەزار دەبیـن.

ئا لێرەشدا کۆتایی بەم دروشمی چوارەمەش دێنینو بە پشتیوانی خـوای بەخـشەر دەچینە سەر باسو توێژینەوەی دروشمی پێنجەمو کۆتایی، کە بریتیـە لە (زیکـری خوا کردن).

www.alibapir.com

پێـنجـەمین دروشـمی خوا پەرسـتی

زیكـــری خـــواكـــردن

(ذكـــر الله)

* واتاو پێناسەی زیکر لە ئەسڵی زمان و زاراوەی شـەرعدا.

* گرنگی و پلەو پایەی زیکری خوا.

* جۆرەکانی زیکـر (أنواع الذكـر).

* چۆن زیکری خوا بکـەین.

* بەرهەمی زیکری خوا کردن.

ڕێ خۆشکردن

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویست!

هەرچەندە وا باوە، کە پێنج پایەکانی ئیسلام: (شایەتمان، نوێژ، زەکات، ڕۆژوو، حەج) ئەو دروشمو نیشانە سەرەکییانەن کە ئینسانی مسوڵمانو کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵمان لە غەیری خۆیان جیادەکەنەوە! بەڵام بە سەرنجدانو تێوەڕامانی دەقەکانی قورئانو سوننەت، زۆر بەڕوونی بۆمان ئاشکرا دەبێ، کە زیکرو یادی خوا کردنیش یەکێکە لە نیشانەو سیما بنەڕەتییەکانی تاكو کۆمەڵی مسوڵمانو، وەك دواتر دەیخەینەڕوو چەندان دەقی قورئانو سوننەت ئەو ڕاستییە ئیسپات دەکەن.

هەربۆیەش بەپەسەندم زانی، کە وێڕای خستنەڕووی دروشمو نیشانەکانی دیکەش، زیکری خوا (ذكر الله)ش بتوێژینەوەو لەوانی دیکەی جیانەکەینەوە.

هەڵبەتە جیاوازی بنەڕەتی مسوڵمانو نامسوڵمانیش هەر ئەوەیە کە بابای مسوڵمان خواناسو خواپەرستەو نامسوڵمانیش بە پێچەوانەوەیە، واتە مسوڵمانو نامسوڵمان بەر لە هەر شتێکی دیکە لە خوا (الله)دا (جَلَّ جلاله) لە یەکتر جیادەبنەوە، مسوڵمان تەنیا خوا بە بەدیهێنەرو پەروەدگارو پەرستراو سەروەرو فەرمانڕەوای خۆی دەزانێو، لەسەر ئەو بنەڕەتەش خوای بێوێنەو تاکی لە هەموو کەسو لە هەموو شتێك، تەنانەت خۆیو بابو دایکیو ڕۆڵەکانیشی لەلا شیرین ترو بەڕێزو خۆشەویست ترەو، ڕێزو خۆشەویستیشی بۆ هەر کەسێكو هەر شتێکیش بە ڕێژە (نسبة)ی نزیکی ئەوکەسەو ئەو شتەیە لە خوای پەروەردگار!

هەربۆیەش بابای مسوڵمان پاش خوای تاكو پاك، پێغەمبەری خوای ﷺ لە هەموو کەس خۆشتر دەوێ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ نزیکترینو خۆشەویسترین بەندەیە لەلای خوا، دیارە پێغەمبەرانی دیکەش علیهم الصلاة والسلام هەمان حوکمیان هەیە، هەرچەندە موحەممەد ﷺ گەورەو سەروەری هەموویانە.

خوای پەروەردگار لەوبارەوە کە دەبێ خۆشەویستترین شتو خۆشەویستترین کەس لەلای ئینسانی مسوڵمان خوای بێوێنەو تاك بێت، فەرموویەتی: ﴿ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ ٱللَّهِ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ ... ﴿١٦٥﴾ البقرة ﴾.

پێغەمبەری خواش ﷺ لەوبارەوە کە خۆشویستنی پێغەمبەری خوا ئەنجامو بەرهەمی ڕاستەوخۆی خۆشویستنی خوای پەروەردگارە فەرموویەتی: ((**ثلاث من كن فيه وجد بهن حلاوة الأيمان: أن يكون الله ورسوله أحب إليه مما سواهما...**)) متفق عليه.

ئنجا شتێکی ئاشکراو ڕوونیشە کە هەر کەسێك شتێکی یان کەسێکی خۆش بوێ بە ئەندازەی خۆشویستنەکەی بە دڵو دەروونو زمان یادی دەکاتو باسی دەکات، بۆیە هەمیشەو دایم خوا لە یادبوونی مسوڵمان نیشانەو بەڵگەی زێدە نزیکیو خۆشەویستییەتی بۆ خوای پەروەردگار سبحانه وتعالی.

جا ئێمە خوا پشتو پەنا بێت لەم پێنج بەندەدا بەکورتی باسی زیکری خواکردن دەکەین:

١- واتاو پێناسەی زیکر لە ئەسڵی زمانو زاراوەی شەرع دا.
٢- گرنگیو پلەو پایەی زیکری خوا.
٣- جۆرەکانی زیکر (أنواع الذكر).
٤- چۆن زیکری خوا بکەین؟
٥- بەرهەمی زیکری خوا کردن.

بەهیوای ئەوە کە بتوانین لەو پێنج بەندەدا ئەوەی کە پێویستە دەربارەی یادی خواکردن (ذکر الله) بیخەینەڕوو.

خواش یارمەتیمان بدات کە یەکەم باش لە زیکری خـواکردن تێبگـەین‌و پاشـان بەهۆی چاك یادی خوا کردنەوە کامڵ بین‌و پێ‌بگەین، چونکە وەك پسپۆڕانی بـواری تەزکیەو عیرفان گوتوویانە:[1] (الذكر منشور الولاية الذي من أعطيه اتّـصل ومـن مُنِعَهُ عُزِلَ)، واتە: یادی خوا کـردن بڕیـارو بڕوانەمـەی دۆسـتایەتی خوایـە، هـەر کەسێك پێی بدرێ دەگاتێ‌و هەر کەسێکیش نەیدرێتێ دادەبڕێ.

جا خوای بەخشەر بەکەرەم‌و بەخششی خۆی لەو کەسانەمان بگێڕی کە شایستەی ئەوە بین لە ڕیزو لیستی: (...والذاكرين الله كثيرا والذاكرات)دا تۆمار بکرێیـن‌و بە پەیژەی زۆر یادی خواکردندا پلەکانی بەندایەتی بۆ خواکردن ببـڕین‌و سەر بکەوین‌و بەرەو خوا بچین‌و، دەستی شوومی تەماعی ئیبلیسیش لە خۆمان ببـــڕین کـە لـە سۆنگەی لە خوا بێ‌ئاگابوونەوە زەفـەرمان پێ‌دەبـات‌و یەخـسیرمان دەکـات، وەك خوای پەنهان بین فەرموویـەتی:﴿ ٱسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ ٱلشَّيْطَـٰنُ فَأَنسَىٰهُمْ ذِكْرَ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ حِزْبُ ٱلشَّيْطَـٰنِ ۚ ... ﴿١٩﴾ المجادلة﴾، واتە: شەیطان خستووینەتە (واتـە دەغەڵـەکان) ژێر ڕکێفی خۆیەوەو یادی خوای لەبیر بردوونەتەوەو، ئا ئەوانەن پێڕی شەیطان.

ئنجا لە ڕاستیدا شەیتانی نەگریس تەنیا کاتێك‌و لە حاڵێکدا زەفەر بـە ئینـسان دەبات کە لە خوا بێ‌ئاگا بێت‌و بەهۆی بێ‌ئاگایی (غفلة)یەوە حـاڵی دڵ‌و دەروونـی تاریك‌و تەڵەم داهاتبێ، چونکە لەوکاتەدا ئیبلیسی پیس وەك دزی ماڵبـڕ دەرفەت وەردەگرێ‌و پارێزی بـۆ دەبـات‌و دزی لـــێ‌دەکات، هەربۆیـەش خـوای کاربـەجێ‌و پەنهان بیـن شەیتانی بە (الوسواس الخناس) خوتخوتەکەری خۆپەنهانکەر، پێناسەی کردوەو (ابن عباس)یش گوتوویەتی: (الشيطان جاثم على قلب إبن آدم، فإذا سـهى

---

1) بڕوانە: (مدارج الـسالكين، شـرح منـازل الـسائرين)، لأبـن القـيم الجوزيـة، ج٢، ص٤٢٣. وشـەی: (منشور)یش بەمانای بڵاوکراوەو (بیان) دێ، بەڵام لێرەدا مانای بڕیارو بڕوانامە دەگەیەنێ، بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٩٢١.

وغفل وسوس، فإذا ذكر الله تعالى خنس) رواه البخاري مرفوعا تعليقا، وأخرجه الطبري، وقال الألباني: صحيح بلفظ آخر، واته: شەیتان چۆکی لەسەر دڵی ئادەمیزاد داداون، جا هەرکات لە خوا بێئاگابوو خوتخوتە دەکات‌و، کە خوای بەرزیشی هاتەوە یاد خۆی پەنهان دەکات.

بەنـدی یەکـەم

واتــاو پێناسـەی زیکـر

لە ئەسـڵی زمـان و زاراوەی شـەرع دا.

www.alibapir.com

واتاو پێناسەی زیکر:

أ- لە ئەسڵی زماندا:

زمان زانان بە چەند شێوەیەك پێناسەی وشەی (ذكر)یان كردوە كە وشەیەكی عارەبییە، بەڵام هەموو پێناسەكان لە نێوەڕۆكدا یەكن، بۆ وێنە:

* خاوەنی كتێبی (مختار الصحاح) گوتوویەتی[1]: (الذكر والذكرى والذكرة: ضد النسيان) واتە: هەركام لە: (ذكر، ذكرى، ذكرة) دژی لەبیرنەچوونەوەن، كەواتە: (ذكر) یانی لەبیربوونو بیرهاتنەوە.

* (راغب الأصفهاني)یش دەربارەی وشەی (ذكر) گوتوویەتی[2]: (وتارة يقال لحضور الشيء القلب أو القول، ولذلك قيل: الذكر ذكران: ذكر بالقلب وذكر باللسان، وكل واحد منهما ضربان: ذكر عن نسيان وذكر لا عن نسيان) واتە: وە جاری وا هەیە (ذكر) بە شتێك دەگوترێ كە لە دڵدا یان لەسەر زمان ئامادە دەبێ، بۆیە گوتراوە، یادكردن دوو جۆرە: یادی بە دڵو یادی بە زمان، هەر كامێكیشیان دوو جۆرە: یادكردن دوای بیرچوونەوە، وەیادكردن بەبێ لە بیرچوونەوە.

كەواتە: (ذكر) یانی باسكردنو یادكردنی شتێك بە دڵ یان بە زمان، یان بە هەردووكیان.

* (زمخشري)یش هەر لەوبارەوە گوتوویەتی[3]: (...واجْعَلْهُ مني على ذكر، أي لا أنساه)، واتە: واملێبكە كە فلانە شتم لەبیربێت، یانی لەیادم نەچێ.

---

١) بڕوانە: چاپی یەكەم ساڵی ١٩٢٦، لاپەڕە ٢٢١.

٢) بڕوانە: (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص١٨١.

٣) بڕوانە: (أساس البلاغة)، لفظ: (ذكر).

*(هەروەها (لسان العرب)[1] و (المعجم الوسیط)[2] یش هەمان ئەو قسانەی پێشوویان دووبارە کردوونەوە، لەبارەی پێناسەو واتای وشەی (ذکر)ەوە.

ب- لە زاراوەی شەرعدا:

دیارە شەرعیش وشەی (ذکر)ی هەر لەسەر ئەسڵی واتا زمانییەکەی خۆی بەکارهێناوە، وەك سەرجەم وشەکانی دیکەی وەك (صلاة وصوم وزکاة وحج وجهاد و... الخ)، بەڵام تایبەتو بەنددار (مقیَّد)ی کردوە بەخوای بێوێنەو تاکو پاکەوە، کەواتە پێناسەی (ذکر) لە زاراوەی شەرعدا ئاوای لێهاتوە:

(ذکر) بریتیە لە بەسەر دڵو زماندا هێنانی یادی خواو سیفەتە بەرزەکانیو ناوە پەسەندەکانیو بە پاکگرتنو ستایشکردنو بەگەورەو مەزنو بەرزگرتنیی.

ئەم پێناسەیە پوختەی سەرجەم قسەو شیکردنەوەی زانایانە کە بەمەبەستی زیاتر بەرچاوڕوونی ئەم چەند نموونەیان لێ دەخەینەڕوو:

١- (مجاهد) گوتوویەتی:[3] ئینسان ناچێتە ڕیزی (الذاکرین الله کثیرا والذاکرات) هەتا بەپێوەو بە دانیشتنەوەو بە ڕاکشانەوە یادی خوا نەکات.

٢- (سعید بن جبیر)یش گوتوویەتی:[4] هەرکەسێك لە فەرمانبەری (طاعة)ی خوادا بجووڵێو کاربکات، ئەوە یادی خوای کردوە.

٣- (عطاء)یش گوتوویەتی:[1] کۆڕەکانی زیکر بریتین لە کۆڕەکانی حەڵاڵو حەڕام باس کردن چۆن دەکڕیو دەفرۆشیو نوێژ دەکەیو بەڕۆژوو دەبیو ژن دێنیو تەڵاقی دەدەیو چۆن حەج دەکەیو ئەوجۆرە شتانە.

---

١) بڕوانە: (ج٤، ص٣٠٨-٣٠٩).

٢) بڕوانە: ص٣١٣.

٣) بڕوانە: (فقه السنة)، ج٢، ص٨٦.

٤) بڕوانە: (فقه السنة)، ج٢، ص٨٧، وە بڕوانە: (الأذکار) للنووي، ص٤١-٤٢.

٤- وە پرسیار لە (إبن الصلاح الشهرزوري) کراوە: ئایا ئینسان بە چ ئەندازەیەك لە یادی خواکردن دەچێتە ڕیزی: (الذاکرین الله کثیرا والذاکرات)ەوە؟! ئەویش گوتوویەتی:[٢] (ئەگەر لەسەر ئەو جۆرە زیکرو ویردانە بەردەوام بێ کە لە ڕێی ڕاستەوە ئیسپات بووون لە بەیانیانو ئێوارانداو لە حاڵەتە جۆراوجۆرەکانی شەوو ڕۆژدا دەگوترێن، دەچێتە ڕیزی ئەوانەوە کە بە: (الذاکرین الله کثیرا والذاکرات) ناوبراون.

٥- (قرطبِي)یش لەوبارەوە گوتوویەتی:[٣] کۆڕی زیکر، یانی کۆڕی زانستو ئامۆژگاری ئەو کۆڕانەی کە قورئانی خواو سوننەتی پێغەمبەرەکەی تێدا دەخرێتەڕوو، هەروەها هەواڵی پێشینە چاکەکانو پێشاوایانی پێشووی دنیا بەکەمگرمان -کە دووربوون لە ڕیاکاریی‌و داهێنانو دنیاویستی‌و طەماع- یانمان تێدا دەگێڕڕێتەوە.

٦- هەروەها یەکێك لە زانایانی خواناس لەبارەی چەمكو واتای یادی خواکردن لە زاراوەی شەرعدا گوتوویەتی[٤]: (إن الذكر على سبعة أنحاء: فذكر العينين البكاء، وذكر الأذنين الإصغاء، وذكر اللسان الثناء، وذكر اليدين العطاء، وذكر البدن الوفاء، وذكر القلب التسليم والرضاء، وذكر الروح الخوف والرجاء)، واتە: یادکردنی خوا حەوت جۆرە: یادی چاوان گریانەو، یادی گوێیان گوێ هەڵخستنەو، یادی زمان مەدحو ستایش کردنەو، یادی دەستان بەخشینەو، یادی جەستە وەفاداریی‌و جێبەجێ‌کردنەو، یادکردنی دڵ گەردنکەچیی‌و ڕازی بوونەو، یادکردنی گیان ترسو ئومێدە.

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٤) بڕوانە: (رياض الجنّة)، ص١٤٠، نووسراوەی: الشيخ عبدالحميد الكشك، وە بڕوانە: (یادی خوا) بەرگی یەکەم، لاپەڕە، چاپی یەکەم ساڵی ١٩٨٧.

پوختەی قســـــان:

زیکری خواکردن ئەوەیە کە ئینسان خوای پەروەردگارو بێوێنــەی لەبیــر بێــتو بەناوو سیفەتە بەرزو پەسەندەکانی باسو یادی بکـاتو بــە پـاکگرتن (تـسبیح)و ستاییش کردنو بەگەورەو مەزنو بەرزو پیــرۆزگرتنی ڕابگەیــەنێ، جـا بێگومـان هەتا ئینسان سەرگەرمی فەرمانبەریيو بەندایەتیکردن بۆ خوا بێت بەهەر جۆرێـك لە جۆرەکانی فەرمانبەریيو بەندایەتی، ئەوە خوای بەرزو مەزنی لەیادو بیــردایەو ئاگای لێی نەبڕاوە، بۆیە هەندێکیان هەرجۆرە پەیوەندی هەبوونێکیان بە خواوە بــە یادکردن (ذکر) داناوە، هەرچەندە ئەوە لە ئەندازەی سروشتی خۆ زیاتر فراوانکردنی چەمكو واتای زیکرە.

بەنــدی دووەم

گرنگــیو پلـــەو پایــەی

زیکـــری خـــوا

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

عەلی باپیر/AliBapir
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

عەلی باپیر/AliBapir
archive.org/details/@alibapir

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir
Google Play
App Store

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

خوێنەری سەنگینو شیرین!

خوا پشتیوان بێ لە سێ خاڵاندا گرنگیو بایەخو پلەو پایەی زیکری خوا ڕوون دەکەینەوە:

یەکەم: لەبەر تیشکی ئایەتەکانی قورئان دا.

دووەم: لەبەر ڕۆشنایی دەقەکانی سوننەت دا.

سێیەم: لەبەر ڕووناکی قسەی زاناو پێشەوایان دا.

یەکەم: گرنگیو پلەو پایەی زیکر لە قورئاندا:

(إبن القيم الجوزية) گوتوویەتی[1]: گرنگی پلەو پایەی یادی خوا لە قورئانێ بەدە (١٠) شێوە خراوەتەڕوو.

١- فەرمان پێکردنی: وەك خوای بەخشندە فەرموویەتی: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ الأحزاب﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە یادی خوا بکەن بە یادکردنێکی زۆر، وە بەیانیانو ئێواران بەپاکی بگرن.

٢- قەدەغەکردنی بێئاگایی لەخوا پێچەوانەی زیکرە: وەك خوای پەنهان بین فەرموویەتی: ﴿ وَٱذْكُر رَّبَّكَ فِى نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ ٱلْجَهْرِ مِنَ ٱلْقَوْلِ بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْـَٔاصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْغَـٰفِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ الأعراف﴾، واتە: وە یادی پەروەردگارت بکە لەبەرەخۆتەوەو بە لاڵانەوەو ترسەوەو بەبێ دەنگ بەرزکردنەوە، بە بەیانیانو ئێوارانو لە بێئاگایان مەبە!

١) بڕوانە: (مدارج السالكين شرح منازل السائرين)، ج٢، ص٤٢٤-٤٢٨.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ الحشر﴾، واتە: وە لەو کەسانە مەبن کە خوایان لەبیرچۆتەوە، ئەویش خۆیانی لەبیربردوونەوە، وە هەر ئەوانن لە ڕێ دەرچووان.

٣- **پێوە پەیوەست کردنی سەرفرازیی (فلاح):** وەك فەرموویەتی: ﴿...وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ الأنفال، ﴿١٠﴾ الجمعة﴾، واتە: وە زۆر یادی خوا بکەن بۆ ئەوەی سەرفرازبن.

٤- **مەدحو ستایشکرانی ئەنجامدەرانیو پاداشتی بەرز بۆ دانرانیان:** وەك خوای دادگەر لە مەدحی بڕوادارانی پیاوو ئافرەتدا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾ الأحزاب﴾.

٥- **هەواڵدان بە زەرەرمەندییو زیانباریی وازلێهێنەرانی:** وەك فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾ المنافقون﴾، واتە: ئەی ئەو کەسانەی کە بڕواتان هێناوە بامالو سامانتانو ڕۆڵەکانتان لەیادی خوا بێئاگاتان نەکەن، چونکە بێگومان هەرکەسێك وا بکات ئائەوانەن زیانباران.

٦- **خوا یادکردنی خۆی بۆ بەندەکانی کردۆتە پاداشتو بەرانبەری یادی ئەوان بۆ وی:** وەك فەرموویەتی: ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ

(١٥٢) البقرة﴾، واتە: جا یادم بکەن منیش یادتان دەکەم، وە سوپاسگوزاریم بۆ بکەن‌و سپڵە مەبن.

٧- **هەوڵدان بەوە کە زیکری خوا لە هەموو شتێك گەورەترە:** وەك فەرموویەتی: ﴿ اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ ۖ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ ۗ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ (٤٥) العنكبوت﴾، واتە: ئەوە بخوێنە کە لە کتێبی خوا پێت ڕاگەیەندراوە، وە نوێژ بەرپابکە بێگومان نوێژ -ئینسان- لە ڕەفتاری ناقۆڵاو خراپ دەگێڕێتەوە، وە بە تەئکید یادی خواکردن (کە ڕووح‌و کاکڵەی نوێژو خواپەرستییەکانی دیکەشە) لە هەموو شتێك گەورەترە، وە خوا دەزانێ چی دەکەن.

٨- **ڕوونکردنەوەی ئەو ڕاستییە کە خوا یادکەران، خاوەنی عەقڵ‌و سوودمەندن لە نیشانەکانی:** وەك خوای میهرەبان فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ (١٩٠) الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ ... (١٩١) آل عمران﴾، واتە: بەڕاستی لە دروستکرانی ئاسمانەکان‌و زەوی‌و جیاوازی‌و جێگۆڕکەی شەوو ڕۆژدا نیشانەگەلێك هەن بۆ خاوەن عەقڵان، ئەوانەی کە بە پێوەو بە دانیشتنەوەو لەسەر تەنیشتیان یادی خوا دەکەن.

٩- **کردنی‌و گێڕانی بەکۆتایی (ختم)ی سەرجەم خواپەرستی‌و کردەوە چاکەکان:**

أ- نوێژ: ﴿ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ... (١٠٣) النساء﴾.

ب- ڕۆژوو: ﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلْقُرْءَانُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلْهُدَىٰ وَٱلْفُرْقَانِ ۚ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۗ يُرِيدُ ٱللَّهُ بِكُمُ ٱلْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ ٱلْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا۟ ٱلْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا۟ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ البقرة ﴾، دیارە بەڕای تێکڕای توێژەرەوانی قورئانیش مەبەست لە (وتكبّروا الله) گوتنی (الله اكبر)ەکانی پێش نوێژی جەژنە.

ج- حەج: ﴿ فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَٰسِكَكُمْ فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَذِكْرِكُمْ ءَابَآءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۗ ... ﴿٢٠٠﴾ البقرة ﴾، واتە: جا هەرکاتێك خواپەرستییەکانی حەجەکەتانتان تەواوکردن ئەوە وەك باس و خواسی باب و باپیرانتان بگرە زیاترو چاکتریش یادی خوا بکەن.

د- نوێژی جومعە: ﴿ فَإِذَا قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ فَٱنتَشِرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَٱبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ وَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ الجمعة ﴾.

١٠- جوتکردنی لەگەڵ سەرجەم کردەوە چاکەکانداو گێڕانی بە ڕووح و کاکڵیان:

بۆ وێنە دەربارەی نوێژ فەرموویەتی ﴿ ..وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكْرِىٓ ﴿١٤﴾ طه ﴾، واتە: وە نوێژ بەرپا بکە بە مەبەستی یادکردنی من، (واتە یادی خواکردن ئامانج و نوێژ وەسیلەیە).

پێشتریش باسمان کرد کە لەگەڵ ڕۆژووو حەجدا باسکراوە، وە لە گەرمەی جەنگ و جیهادیشدا هەر هەیە، وەك فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَٱثْبُتُوا۟ وَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ الأنفال ﴾.

دووەم: گرنگـی و پلـەو پایەی زیکـر لە سـوننەت دا:

دەقی سوننەت لەبارەی گرنگیو گەورەییو پلـەو پایەبـەرزی زیکـری خـواکردن یەکجار زۆرن، ئەمانە چەند نـموونەیەکیانن:

١- ((..سبق المفردون، قيل وما المفردون يا رسـول الله؟ قال: الـذاكرون الله كثيـرا والذاكرات)) رواه مسلم والترمذي عن أبي هريرة ، واته: تاق بووە[1] وەکـان پێش هەموو خەڵکی کەوتوونەوە، گوترا: جا ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ تـاق بووەوان کێن؟ فەرمووی: پیاوانو ئافرەتانی زۆر خوا لەیاد.

٢- ((لايقعد قوم في مجلس يذكرون الله فيـه إلاّ حفـتهم الملائكـة وغـشيتهم الرّحمـة ونزلت عليهم السكينة وذكرهم الله فيمن عنده)) رواه أحمد ومسلم والترمذي عن أبي هريرة، واته: هیچ کۆمەڵێك لە شوێنێکدا دانانیشنو یادی خوای تێدا ناکەن، مەگەر فریشتەکان دەوریان دەدەنو بـەزەیی -خـوا- دایاندەپۆشـێو ئـارامییو ئۆخژنیان بۆ دێتە خوار، وە خوا لەلای ئەوانەی کە لەلانی باسیان دەکات.

٣- ((مثل الذين يذكر ربّه والذّي لايذكُر ربَّه مثل الحي والميت)) رواه البخاري وهذا لفظه ومسلم بلفظ آخر عن أبي موسى الاشعري ، واته: وێنەی کەسێك کـە یادی پەروەردگاری دەکاتو کەسێك کە یادی پەروەردگاری ناکات وەك زیندووو مردوو وایە.

٤- ((..وآمركم أن تذكروا الله تعالى فأن مثل ذلك كمثل رجـل خرج العدو في أثره سراعا حتـى إذا أتـى الى حـصنٍ حـصيـن فـأحرز نفـسـه مـنهم، كـذلك العبـد لايـحـرز نفسه من الشيطان إلا بذكر الله)) رواه أحمد والترمذي وصححه، وكـذا صـححه كـل مــن إبــن حبـان والحـاكم والالبـاني[2]، والـراوي هـو: الحـارث

١) بڕوانە: (تاج الاصول)، ج٥، ص٨٨.

٢) بڕوانە: (الوابل الصيب ورافع الكلم الطيب)، ص٣٠-٣١و پەراوێزەکەشیان.

الاشعري‌رضي الله عنه ، واتە: وە فەرمانتان پێدەکەم کە یادی خوای بەرز بکەن، چونکە وێنەی ئەوە، وەك پیاوێك وایە کە دوژمن بەخێرایی بەدوایدا بچێ هەتا خۆی دەگەیەنێتە قەلایەکی قایمو خۆی لەوێدا لە چنگ دوژمن دەپارێزێ، جا بەندەش ئاوایەو بەیادی خوا نەبێ خۆی پێ لە شەیطان پەنا نادرێو ناپارێزرێ.

٥- (عبدالله بن بسر) خوا لێی ڕازی بێ دەگێڕێتەوە کە پیاوێك گوتوویەتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێیەکانی چاکەکردن زۆرنو منیش ناتوانم هەموویان ئەنجام بدەم، جا شتێکم پێ بڵێ کە جەختی لەسەر بکەم، بەڵام با زۆر نەبێ لەبیرم بچێتەوە، ئەویش فەرمووی: ((لايزال لسانك رطبا بذكر الله تعالى)) رواه الترمذي وأحمد وإبن ماجة وصححه إبن حبان والحاكمو وافقه الذهبِي[1]، واتە: با بەردەوام زمانت بەیادی خوا پاراو بێت.

سێیەم: گرنگی پلەو پایەی زیکری خوا لە ڕوانگەی زانایانەوە :

١- (إبن عباس) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی[2]: (إن الله تعالى لم يفرض على عباده فريضة الا جعل لها حدا معلوما وعذر أهلها في حال العذر غير الذكر، فأن الله لم يجعل له حدا ينتهي اليه، ولم يعذر أحدا في تركه إلا مغلوبا على عقله، فقال: ﴿...فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ...﴾ (١٠٣) النساء. أي: بالليل والنهار في البر والبحر وفي السفر والحضر والغنى والفقر والسقم والصحة. والسر والعلانية وعلى كل حال)، واتە: بێگومان خوای بەرز هیچ فەرزێکی لەسەر بەندەکانی پێویست نەکردوە مەگەر سنوورێکی دانراوی بۆ داناوە، وە لەکاتی بۆ نەگونجانیشدا دەرفەتو مۆڵەتی خەڵکەکەی داوە کە

---

١ هەمان سەرچاوە، ص٧٦، پەراوێزی (محقق ومخرج)ەکەی.

٢) بڕوانە: (تفسير الجلالين)، ص١٢٠، ط٢، مكتبة النهضة، وە: (فقه السنة)، ج٢، ص٨٧.

نەیکەن، بێجگە لە زیکر، کە خوا سنوورێکی بۆ دانەناوە لەوێ کۆتایی بێت، وە مەگەر کەسێك هۆشی لەسەر خۆی نەمابێ ئەگەرنا مۆڵەتی بە کەس نەداوە بۆ نەکردنی، فەرموویەتی: (بەپێوەو بەدانیشتنەوەو لەسەر تەنیشتتان یادی خوا بکەن) یانی: بە شەوێو بەڕۆژێ، لە ئیشکانیو لەدەریادا، لە سەفەرێو لە ماڵێ، بە دەوڵەمەندیو بە هەژاری، بە نەخۆشیو بە ساغیو بە پەنهانیو بە ئاشکرا، وە لەهەموو حاڵاندا.

٢- (الحسن البصري) لەوبارەوە گوتوویەتی[١]: (الذكر ذكران: ذكر الله عزّ وجلّ بين نفسك وبين الله عزّ وجلّ ما أحسنه وأعظم أجره!، وأفضل من ذلك ذكر الله سبحانه وتعالى عندما حرم الله عزّ وجلّ)، واتە: زیکر دوو جۆرە: زیکری خوای زاڵو پایەدار لەنێوان خۆتو خوای باڵادەستو پایەبەرزدا، چەند چاکەو پاداشتی چەندە مەزنە؟! بەڵێ لەوە چاکتریش بریتیە لەیادی خوای پاكو بەرز لە ئاست ئەو شتانەدا کە خوای باڵادەستو پایەبەرز قەدەغەی کردوون.

٣- (إبن عطاء الله السكندري)یش هەر لەوبارەوە زۆر شتی گوتوە، بۆ نموونە[٢]: (لايستحقر الورد إلاّ جهول. الوارد يوجد في الدار الآخرة، والورد ينطوي بانطواء هذه الدنيا. وأولى ما يعتنى به مالا يخلف وجوده، الورد هو طالبه منك، والوارد أنت تطلبه منه، وأين ماهو طالبه منك مما هو مطلبك منه!!. ورود الإمداد بحسب الإستعداد. و شروق الأنوار على حسب صفاء الأسرار)، واتە: بابای نەفام نەبێ ویرد[٣] بە کەم ناگرێ. بەرهەمی ویرد لە مەنزڵگای دوارۆژدایە، بەڵام بە پێچەوانەی ئەم ژیانە دنیایی‌یە ویرد خوێندن کۆتایی دێ، جا دیارە لە پێشترین شتیش کە دەبێ بایەخی پێبدرێ، شتێکە کە بە هیچ شوێنی پڕنابێتەوە، ویرد ئەو (خوا) داوا لێی کردووی، بەڵام بەرهەمی ویرد (بۆ

---

١) بڕوانە: (إحياء علوم الدين)، للغزالي، ج١، ص٢٩٥.

٢) بڕوانە: (إيقاظ الهمم في شرح الحكم)، ج٢، ص٤٦٢.

٣) ویرد کە کۆیەکەی (أوراد)ە بەو زیکرانە دەگوترێ کە دەوامیان لەسەر دەکرێ دووبارە دەبنەوە.

وێنە کەرامەت) تۆ لەوی داوا دەکەی! دەجا ئەوەی ئەو لە تۆی داواکـردوە، زۆر جیاوازە (بەرزترو چاکترە) لەوەی کە تۆ لـەوی داوا دەکـەی. هـاتنی یارمـەتی ئیمدادی مەعنەویی بەپێی ئامادەییە، وە لە دڵدا پەیـدابوونی ڕووناکییـەکانی هیدایەت بەگوێرەی پاکیی‌و سافبوونەوەی دەروونەکانە.

مەبەستی (إبن عطاء) ئەوەیە کە بەهۆی بەردەوام بوون لەسـەر زیکـرو ویـردەوە ئینسان ئامادەیی بۆ هاتنە خوارەوەو پێبەخـشرانی یارمـەتی‌و هیدایـەتی خـوایی پەیدا دەکات‌و هەتا زیاتر ئەهلی زیکر بێت دڵی سافتـرو دەروونی پاکتـــر دەبـێ‌و لە ئاکامی ئەوەشدا زیاترو چـاکتر شایـستەیی ئـەوەی تێـدا پەیـدا دەبـێ کـە بـە ڕووناکی هیدایەتی خوا دڵ‌و دەروونی ڕۆشن‌و شوعلەوەر بێت.

بەندی سێیەم

جۆرەکانی زیکر

(أنواع الذكر)

ئەم بەندەی سێیەمە بە کاکڵو نێوەڕۆکی باسی (زیکری خواکردن) دادەنرێو بە تەنیاش لە سەرجەم بەندەکانی دیکە زیاترە، جا ئێمە بۆ ئاسانکاری خستنەڕووی بابەتەکانی، بەم جۆرەی خوارێ پێشکەشی دەکەین:

یەکەم: قورئان خوێنـــدن .

دووەم: پاڕانــەوە (الدعــاء).

سێیەم: زیکری خوا هەر لە دەمی لە خەو هەڵسانەوە هەتا کاتی نووستــن.

چوارەم: زیکری خوا دوای پێنج نوێــژە فەڕزەکان.

پێنجەم: زیکری خوا لە ســەفەرێدا.

شەشەم: زیکری خوا لەکاتی جەنگو جیهاددا.

حەوتەم: زیکری خوا لەکاتی خواردنو خواردنەوەدا.

هەشتەم: زیکری خوا لە چەند حاڵەتێکی جیاجیــادا.

نۆیــەم: چەند زیکرێکی گــەورەو گرنگ.

دەیــەم: صەڵاتو سەلام ناردن بۆ پێغەمبەر (محمد) ﷺ.

یەکــــەم: قــورئــان خوێنــدن:

زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە قورئان خوێندن گـەورەترینو چـاکترین جـۆری زیکرە، هەرچەندە جاری واش دەبێ کە جۆرە زیکرێـك لـە قورئـان خوێنـدن باشـتر دەبێو بەپێی جیاوازی حاڵەتەکانی ئینسان حوکمی ئەو مەسەلەیە دەگـۆڕێ، (إبـن القیم) گوتوویەتی: (ڕۆژێك بە (إبن تیمیة)م گوت: پرسیار لە هەنـدێ: لـە زانایـان کراوە، کە ئایا (سبحان الله) گوتن بۆ بەندە چاکتــرە یـان (أسـتغفر الله) گـوتن؟! ئەویش گوتی: پۆشاك ئەگەر خاوێن بێت ئەوە بـخوورو گوڵاوی بـۆ چـاکترە، بـەڵام ئەگەر چڵکن بێت ئاوی گەرمو صابوونی باشتر بەکەڵك دێت)[1].

ئەمـەش چەند فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ دەربارەی قورئان خوێندن:

* ((عن أبي أمامة رضي الله عنه قال: سمعت رسول الله ﷺ يقـول: أقـرؤا القــرآن فإنـــه يأتي يوم القيامة شفيعا لأصحابه)) رواه مسلم، واته: قورئان بخوێنــن، چونکە ڕۆژی قیامەتێ دێت تکا بۆ هاوەڵانی دەکات.

* ((الذي يقرا القرآن وهو ماهر به مع السفرة الكرام البــررة...)) رواه البخـاري ومسلم عم عـائشة رضي الله عنها، واتە: ئەو کەسەی کە قورئانێ دەخوێنــێو تێیدا کارامەیە لەگەڵ نوێنەرە بەڕێزە چاکەکارەکان (فریشتەکان)ە.

* ((عن إبن مسعود رضي الله عنه قال: من قرأ حرفا من كتاب الله فله حسـنة، والحسـنة بعشر أمثالها، لا أقول: (ألـم) حرف! ولكن ألف حرف ولام حرف وميم حرف)) رواه التـرمذي وقال: حسن صـحيح، واتە: هەرکەسێك پیتێك لـە کتێبـی خـوا بخوێنێ چاکەیەکی هەیە، هەر چاکەیەکیش بـە دە (١٠) دەنووسـرێ، ناشـڵێم (ألـم) هەمووی پیتێکە، بەڵکو ئەلیف پیتێکەو لام پیتێکەو میم پیتێکە.

---

١) بڕوانە: (الوابل الصيب...)، ص١٨٨.

* **((عن أبي موسى ﷺ عن النبّي ﷺ قال: تعاهدوا القرآن فوالذي نفس محمد بيده لهو أشد تفلتا من الأبل في عقلها))** متفق عليه، واتە: ئاگاداری ئەم قورئانە بن، چونكە سوێند بەو كەسەی كە گیانی موحەممەدی بەدەستە لە حوشتران كە بەپەتك دەبەسترێنەوە، بزۆزترە.

(واتە: ئەگەر زوو زوو نەیخوێنن لەبیرتان دەچێتەوەو خۆی لە پەتی زەین‌و مێشكتان بەرهەڵدەدات)[1].

دووەم: پــــارانـــەوە (الدعـــاء):

وشەی (دعاء) كە لە (دعی یدعو)ەوە هاتوە لە ئەسڵی زماندا بەمانای داواكردن دێ‌و لە زاراوەی شەرعیشدا بریتیە لە: (داواكردنی شتێك لە خوای پەروەردگار). جا ئێمە لە سێ بڕگەی كورتدا باسی پاڕانەوە دەكەین:

أ- گرنگی‌و پلەو پایەی پاڕانـــەوە :

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿...ٱدۡعُونِيٓ أَسۡتَجِبۡ لَكُمۡ...﴿٦٠﴾ غافر﴾، واتە: لێم بپاڕێنەوە وەڵامتان دەدەمەوە.

پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: **((الدعاء هو العبادة))** رواه أحمد وأصحاب السنن، واتە: هەر پاڕانەوە خواپەرستییە.

هەروەها فەرموویەتی: **((ليس شيء أكرم على الله من الدعاء))** رواه الترمذي وإبن ماجه، واتە: هیچ شتێك لە پاڕانەوە بەرێزتر نیە لەلای خوا.

---

١) بۆ قورئان خوێندن چەند ئەدەب‌و رەوشتێك هەن دەبێ رەچاو بكرێن كە لێرەدا مەودای باسكردنیان نیە، بۆ وێنە سەرنجی (التبيان في آداب حملة القرآن)ی (نووي) بدە، كە لەوبارەوەیە، هەروەها سەرنجی كتێبی (چۆن لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!) بدە چاپی دووەم سەنتەری حیكمەت/٢٠٠٩.

ئنجا خوای پەروەردگار لە قورئانیدا پاڕانەوەو نزای سەرجەم پێغەمبەرانی خۆی علیهم الصلاة والسلام وەك مەدح و پێهەڵگوتنیان، نەقلْ کردوە، کە ئادەم علیه السلام ئاوا پاڕاوەتەوەو نووح علیه السلام بەوجۆرە نزای کردەوەو ئیبراهیم علیه السلام بەوشێوەیە داوای کردوەو...هتد.

کەواتە دیارە لەخوا پاڕانەوەو کڕووزانەوەو داواکردن، کردەوەو ڕەفتارێکی پەسەندو بەرزە، ئەگەرنا سەرجەم پێغەمبەرانی پایە بەرزی خوا ﷺ لەسەری کۆنەدەبوون‌و خوای کاربەجێش ئاوا لە ڕووی مەدح‌وستایشەوە پاڕانەوەو نزایەکانیانی نەدەگێڕایەوە!

ب- شێوازو چۆنیەتی پاڕانەوە :

بۆ ئەوەی پاڕانەوە گیراو قبووڵ بێت پێویستە ئەم شتانەی خوارەوەی تێدا ڕەچاو بکرێن:

یەك: خۆپاراستن لە حەرام:

* **((عن أبي هريرة ﷺ قال: قال رسول الله ﷺ: يا أيّها النّاس إن الله طيب لا يقبل إلا طيبا وإن الله أمر المؤمنين بما أمر به المرسلين، فقال: (يا أيّها الرسل كلوا من الطيبات واعملوا صالحا إنّي بما تعملون عليم)، وقال: (يا أيّها الّذين آمنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم)، ثم ذكر الرجل يطيل السفر أشعث أغبر، ومطعمه حرام وملبسه حرام، وغذي بالحرام يمد يديه إلى السماء يارب: فأنىّ يستجاب لذلك))** رواه أحمد ومسلم، واتە: ئەی خەڵکینە خوا چاك‌و پاکەو شتی چاك‌و پاك نەبێ وەرناگرێ، وە خوا بەوە کە فەرمانی بە پێغەمبەران کردوە فەرمانیشی بە بڕواداران کردوە، فەرموویەتی: (ئەی پێغەمبەرینە لە ڕۆزییە حەڵاڵەکان بخۆن‌و کردەوەی چاك بکەن من بەوەی دەیکەن زانام)، وە فەرموویەتی: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە لەو ڕۆزییە

پاكو چاكانە بخۆن كە پێمان داون) پاشان باسی كابرایەكی كرد كە سەفەری درێژ دەكاتەوەو سەرقژنو چلكنە، وە خواردنی حەرامەو پۆشاكی حەرامەو بەحەرام بەخێوكراوە، كەچی هەردووك دەستی بەرەو ئاسمانێ هەڵدێنێ: ئەی پەروەردگارم ئەی پەروەردگارم، ئاخر ئەوە چۆن وەڵامی بدرێتەوە!!

دوو: ستایشی خوا كردنو بە بەرزو پاككرتنیو صەڵاتو سەلام ناردن بۆ پێغەمبەر ﷺ پێش داواكردنی هەر شتێك لە خوای بەخشەر:

پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((**إذا صلى أحدكم فليبدأ بتمجيد ربّه جلّ وعزّ والثناء عليه، ثم يصلي على النبّي ﷺ ثم يدعوا بعد بما يشاء**)) رواه أصحاب السنن إلاّ ابا داود عن فضالة بن عبيد وصححه الترمذي، واتە: ئەگەر یەكێكتان پاڕایەوە با بە بەرزو مەزن گرتنی پەروەردگاری پایە بەرزو باڵادەستیو ستایشكردنی دەست پێبكات، پاشان صەڵەوات لەسەر پێغەمبەر ﷺ بدات، ئنجا دوایی چی دەوێ با داوای بكات.

سێ: دڵ بێدارییو پێشاندانی ناچارییو گەردنكەچیو كڕووزانەوەو لالانەوە:

خوای بێوێنە فەرموویەتی: ﴿ ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ تَضَرُّعٗا وَخُفۡيَةًۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ۝٥٥ الأعراف﴾، واتە: بەلالانەوەو پەنهانی لە پەروەردگارتان بپاڕێنەوە، چونكە ئەو لە ڕێ دەرچووانی خۆش ناوێن.

پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ((**القلوب أوعية وبعضها أوعى من بعض فإذا سألتم الله –أيّها الناس- فاسألوا وأنتم موقنون بالإجابة فإنه لا يستجيب لعبد دعاه عن ظهر قلب غافل**)) رواه أحمد عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما، واتە: دڵەكان شوێنی هیدایەتو زانیاری تێكرانن، وە هەندێكیان لە هەندێكیان زیاتر

دەگرن، جا ئەی خەڵکینە هەرکاتێك لە خوا پاڕانەوە، بەدڵنیایی‌و مسۆگەر بوون بە وەڵامدرانەوەتان داوای لـێ بکەن، چونکە خوا وەڵامی بەندەیەك ناداتـەوە کـە بـە دڵێکی بێئاگا لێی بپاڕێتەوە.

چـوار: بەپەلە نەبوون لە گیـرابوون‌و وەڵامدرانـەوە:

پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((**یستجاب لأحدکم ما لم یعجـل، یقـول، قد دعوت ربي فلم یستجب لي**)) متفق علیه عن أبي هریرة رضي الله عنه، واتە: یەکێکتان -کە دەپاڕێتەوە- مادام پەلە نەکات وەڵامی دەدرێتەوە، کە بڵێ: لـە پـەروەردگارم پاڕامەوەو وەڵامی نەدامەوە.

وە لە ڕیوایەتێکی (مسلم)دا کـە پرسـیار لـە پێغەمبـەر ﷺ کـراوە دەربـارەی پەلەکردن فەرموویەتی[1]: (ئەوەیە کە بەندە بڵێ پاڕامەوەو پاڕامەوە، پێم وانیە کە وەڵامم بداتەوە ئنجا لە پاڕانەوە واز دێنێ‌و کـۆڵ دەدات). (وە بـەهۆی کـۆڵ دان‌و وازهێنانییەوە لە گیـرابوون‌و وەڵامدانەوەی پاڕانەوەکەی بێبەش -محروم- بێ).

پێنج: نەپاڕانـەوە بۆ شـتی گونـاح‌و تـاوان:

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**ما من مسلم یدعوا الله عـزّ وجـلّ بـدعوة لـیس فیها إثم ولا قطیعة رحم، إلا أعطاه الله بها إحدى ثلاث خصال، إما أن یعجل لـه دعوته، وإما أن یدخرها له في الآخرة، وإما ن یصرف عنه من السوء مثلها، قالوا: إذن نکثر، قال: الله أکثر**)) رواه أحمـد عـن أبـي سـعید الخدري رضي الله عنه، واتـە: هـیچ مسوڵمانێك نیە کە لە خوای زاڵ‌و پایەبەرز بپاڕێتەوە بە پاڕانەوەیەك کـە گونـاح‌و خزمایەتی پچڕاندنی تێدا نەبێ، مەگەر خوا بەو پاڕانەوەیە یەکێك لە سـێ شـتانی دەداتێ: یان پاڕانەوەکەی گیـرا دەبێ‌و جێبەجێ دەبێ، یان بـۆی هەڵدەگیـرێ بـۆ

---

١) بڕوانە: (ریاض الصالحین) للنووي، ص٤٢١.

ڕۆژی دوایی، یان بە بارتەقای ئەو شتە کە داوای کردوە شەڕو خراپەی لێ لادەدرێ، گوتیان، کەواتە زۆر دەپاڕێینەوە، فەرمووی بەخششی خوا زیاترە.

شەش: خەفتان لەو کات‌و حاڵەتانەی کە پاڕانەوەیان چاکتر تێدا گیرا دەبێ:

چەند کات‌و حاڵەتێك هەن کە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕایگەیاندوە کە پاڕانەوەیان چاکتر تێدا وەردەگیرێ، بۆ وێنە: ڕۆژی عەرەفات‌و مانگی ڕەمەزان‌و شەوو ڕۆژی جومعەو سێیەکی کۆتایی شەوگارو پێش بەرەبەیان (سحر)و حاڵەتی سەجدە بردن‌و نێوان بانگ‌و قامەت‌و دەمی تێکڕژانی سوپای ئیسلام‌و کوفرو کاتی ڕۆژوو شکاندن و...هتد.

کە هەموو ئەو کات‌و حاڵەتانە فەرموودەیان لەسەر هەن، بەڵام ئێمە بەس بۆ وێنە بەم دوو فەرموودەیە واز دێنین:

* **((عن أبي أمامة ﷺ قال: قيل يا رسول الله أي الدعاء أسمع؟! قال: جوف الليل الآخر، ودبر الصلوات المكتوبات))** رواه الترمذي بسند صحيح، واتە: گوترا: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ پاڕانەوە لە چ کاتێکدا گیراترە؟! فەرمووی: لە نێوەڕاستی بەشی کۆتایی شەوگاردا، لە پاش نوێژە فەرزەکان.
* **((عن أبي هريرة ﷺ أن النبيّ ﷺ قال: أقرب ما يكون العبد من ربّه وهو ساجد، فأكثروا الدعاء فقمن أن يستجاب لكم))** رواه مسلم، واتە: نزیکترین حاڵەتی بەندە لە پەروەردگارییەوە کاتێکە کە سەجدەی بردوە، جا لەو حاڵەتەدا زۆر بپاڕێنەوە شایستەی ئەوەیە وەڵامتان بدرێتەوە.

حەوت: چەند وردە ئەدەبێکی دیکە: وەك:

أ- ڕووکردنە قیبلە.

ب- دەست بەرزکردنەوە.

ج- دووبارەکردنەوەی پاڕانەوەکان سێ جار سێ جار.

د- دەست بە دەموچاودا هێنان لە کۆتاییدا.

کە یەکەمیان لە زۆر دەقی سوننەتدا هاتوە، بۆ وێنە لە (دعاء الأستسقاء)[1] و لە پاڕانەوەی (عرفات)[2]دا هاتوە کە پێغەمبەر ﷺ ڕووەو قیبلە پاڕاوەتەوە، دووەمیشیان بەهەمان شێوە لە چەندان دەقی سوننەتدا هاتوە،[3] سێیەمیشیان (أبو داود) لە (عبدالله بن مسعود)ەوە هێناویەتی کە گوتوویەتی پێغەمبەر ﷺ وای کردوە،[4] چوارەمیشیان هەرچەندە لە چەند ڕێیەکەوە هاتوە کە پسپۆڕانی سوننەت بەلاوازیان دادەنێن، بەڵام (الحافظ إبن حجر) گوتوویەتی: بە هەموویان دەگەنە پلەی فەرموودەیەکی باش (حسن)[5].

---

١) وەك (بخاري ومسلم) لە (عبدالله بن زيد المازني) گێڕاویانەتەوە، بڕوانە: (شرح صحيح مسلم) ج٤، ص٢٥١١-٢٥١٢.

٢) وەك (مسلم) لە (جابر بن عبدالله) وە هێناویەتیو لە باسی حەجدا بەدرێژی هاتوە.

٣) (نووي) دوای ئەوەی ئەم فەرموودەیەی هێناوە: (عن أنس رضي الله عنه أن النبي ﷺ كان لا يرفع يديه في شيء من دعاءه إلاّ في الأستسقاء حتى يرى بياض أبطيه) رواه مسلم، گوتوویەتی: (ئەم فەرموودەیە ڕواڵەتەکەی ئەوە دەگەیەنێ کە پێغەمبەر ﷺ جگە لە کاتی داواکردنی باران (إستسقاء) دەستەکانی بەرز نەکردبنەوە، بەڵام وانیە ئیسپات بووە کە لە غەیری کاتی (إستسقاء)یشدا لە زۆر حاڵەتاندا دەستی بەرزکردوونەوە کە لەوە زیاترن سەرژمێر بکرێن، کە من دەوری سی (٣٠) فەرموودەم لەوبارەوە لە ڕیوایەتی هەرکام لە (بخاري ومسلم) یان یەکێکیان لە کۆتایی باسی (صفة الصلاة) لە (شرح المهذب)دا کۆکردوونەوە، وە ئەم فەرموودەیەش بەوە تەئویل دەکرێ کە پێغەمبەر ﷺ تەنیا لە کاتی (إستسقاء)دا هێندەی دەست بەرزکردنەوە کە بن هەنگڵەکانی دیاربن، یان مەبەست ئەوەیە کە نەیدیوە دەستی بەرز کردبنەوە، بەڵام غەیری ئەو دیتوویانەو قسەی ئەوانیش پێش دەخرێ) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج٤، ص٢٥٢٥.

٤) بڕوانە: (فقه السنة)، ج٢، ص٩٩.

٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

ج- چەند پاڕانەوەیەکی هەڵبژاردە:

یــەك: لە قورئانــیدا:

* خــوای پــەروەردگار لەســەر زمــانی پێغەمبــەری ﷺ کۆتــاییو بڕوادارانــی شوێنکەوتووی فەرموویــەتی: ﴿...رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦۖ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَآۚ أَنتَ مَوْلَىٰنَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٨٦﴾ البقرة﴾، واتــە: پــەروەردگارمان! ئەگەر شتێکمان لە بیــرچوو یان هەڵەمان کرد لێمان مەگرە، پــەروەردگارمان! وە ئەرکێکمان پــێ مەســپێرە (یــان) دووچــاری حاڵــەتێکمان مەکــە کــە لــە توانامانــدا نەبێ، وە لێمان ببوورەو بــمان پۆشــەو بــەزەییت پێمانــدا بێتــەوە، بەس تۆ پشتو پەنامانی جا سەرمان بخە بەسەر کۆمەڵی کافراندا.

* وە لەسەر زمانی هاوەڵانی ئەشــکەوت (أصــحاب الکهــف) فەرموویەتــــی: ﴿...رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ الکهــف﴾، واتە: پەروەردگارمان! لەلایەن خۆتەوە بەزەیی تایبەتیمان پێ ببەخــشە، وە لــە کاروبارماندا سەرڕاستمان بکە.

* وە لەسەر زمانی ڕەببانییەکانی شوێنکەوتووانی پێغەمبــەران علــیهم الــصلاة والــسلام فەرموویــەتی: ﴿...رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِىٓ أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٤٧﴾ آل عمــــران﴾، واتــــــە: پــەروەردگارمان! لــە گوناحەکانــــمانو زیادەڕۆییمــــان لــە کاروبارمانــــدا بــمانبەخشە، وە پێیەکانمان بچەسپێنەو بەسەر کۆمەڵی کافراندا سەرمان بخە.

* وە لەسەر زمانی قووڵ ڕۆچووان لە زانیاریدا فەرموویەتی: ﴿ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾ آل عمـــران ﴾، واتە: پەروەردگارمان! دوای ئەوە ڕێڕوونیت کردووین دڵەکانـــمان لامـــەدە، وە لەلایەن خۆتەوە بەزەییمان پێ ببەخشە، بێگومان هەر تۆی بەخشەر.

* وە لەسەر زمانی (یونس) علیه السلام فەرموویـەتی: ﴿... لَّا إِلَٰهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾ الأنبيـاء ﴾، واتە: بێجگە لە تۆ چ پەرستراو نـین (ئـەی خوایـە) تـۆ پـاكو بێگـەردیو بێگومـان مـن لـە ستەمکاران بووم.

دوو: لە سـوننەتـدا

* (أنس) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەر ﷺ بـەزۆری ئـەم دوعایـەی دەکرد: ((ربّنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار)) متفق علیـە، واتە: پەروەردگارمان! لە دنیادا چـاکەو لـە دوارۆژیـش چـاکەمان پـێ ببەخشە، وە لە ئازاری ئاگر ـــی دۆزەخ- چەپاڵەمان بدە.

* ((اللّهم إني أسألك الهدى والتقى والعفاف والغنى)) رواه مـسلم، واتـە: ئـەی خوایە من ڕێڕوونیو پارێزکاریو پاکیی وبێ نیازییت لێ دەخوازم.

* ((اللّهم أغفر لي وأرحمني وأهدني وعافني وأرزقـني)) رواه مـسلم طـارق بـن أشيم، واتە: ئەی خوایە! لێم ببوورەو بەزەییت پـێم دا بێـتو ڕێـڕوونیم بکـەو سەلامەتم بکەو بژێوو ڕۆزییم بدەیە.

* ((اللّهم أصلح لي ديني الذي هو عصمة أمري، وأصلح لي دنياي الـتي فيهـا معاشي، وأصلح لي آخرتي التي فيها معادي، واجعل الحياة لي زيـادة في كـل

خير، واجعل الموت راحة لي من كل شر)) رواه مسلم عن أبي هريرة ﷺ، واتە: ئەی خوایە! ئەو دینداریيەمم بۆ چاك بكە كە مايەی ڕاوەستانی كاروبارمە، وە ئەو ژیانە دنیاییيەم بۆ باش بكە كە گوزەرانمی تێدايە، وە ئەو دوارۆژەمم بۆ چاك بكە كە بۆی دەگەڕێمەوە، وە ژیانم بۆ بگێڕە بە مايەی بەرەو پێشچوونو زیادبوونی هەر خێرو چاكەيەك، وە مردنیشم بۆ بگێڕە بە مايەی ئاسوودەبوونو قوتاربوونم لە هەر خراپەو زیانێك.

* **((اللّهم إني أعوذ بك من الهم والحزن والعجز والكسل والبخل والجبن وضلع الدين وغلبة الرجال))** رواه البخاري، واتە: ئەی خوایە! من پەنات پێ دێنم لە خەفەتو پەژارەو نەتوانینو تەنبەڵیيو ڕژدیيو ترسنۆكییو قەرزو قوڵی قورسو ستەمو دەست درێژیی پیاوان.
* **((اللّهم إني ظلمت نفسي ظلما كثيرًا ولا يغفر الذنوب إلا أنت، فاغفر لي مغفرة من عندك وارحمني إنك أنت الغفور الرحيم))** متفق عليه عن أبي بكر الصديق ﷺ، واتە: ئەی خوایە من ستەمێكی زۆرم لە خۆم كرد بەس تۆش لە گوناحەكان دەبوری، جا لێم ببوورە لێبوردنێكی تايبەت لەلايەن خۆتەوە، وە بەزەییت پێم دا بێت بێگومان بەس تۆی لێبوردەی بە بەزەیی.
* **((اللّهم آت نفسي تقواها وزكها أنت خير من زكاها، أنت وليها ومولاها))** رواه مسلم، واتە: ئەی خوایە! پارێزكاریی بە نەفسم ببەخشە، وە چاكو پاكی بكەوە تۆ چاكترین كەسی كە تەزكیەی بكەی، تۆ سەرپەرشتو پشتوپەنای وی.
* **((اللّهم إني أسألك موجبات رحمتك وعزائم مغفرتك، والسلامة من كل إثم والغنيمة من كل بِر والفوز بالجنّة والنجاة من النّار))** رواه الحاكم وقال صحيح على شرط مسلم، واتە: ئەی خوایە! من داوات لێدەكەم كە ئەو كردەوە چاكانەی بەزەییت دابین دەكەنو، ئەو كارە مەزنانەی لێبوردنت مسۆگەر دەكەن بۆم بڕەخسێنی، وە سەلامەتی لە هەر گوناحێكو پشكو بەش لە هەر

چاکەیەت لــێ داوادەکەم، وە گەیشتن بــە بەهــشتو قوتــاربوون لــە ئــاگر -ی دۆزەخ-ت لــێ دەخوازم.

* ((**اللّهم لك أسلمت وبك آمنت، وعليك توكلت وإليك أنبت، وبك خاصمت وإليك حاكمت، فاغفر لي ما قدمت وأخرت، وما أسررت وأعلنت، أنت المقدم وأنت المؤخر، لا إله أنت**)) متفق عليه عن إبن عباس رضي الله عنهما، واتە: ئەی خوایە! گەردنم بۆ تۆ کەچ کردوەو بــڕوام پێتهێنــاوە، وەپــشتم پێــت بەستوەو بۆ لای تۆ گەڕامەوە، وە تۆ بــە گــژ ناحــەزانم دا دەکــەمو دادوەریــیم دێنمە لای تۆ، دە جا تۆش لێم ببوورە لەوەی پێشم خستوەو لەوەی دواخستوە، وە لەوەی کە پەنهانم کردوەو لەوەش کە ئاشکرام کــردوە، تــۆ پێــشخەریو تــۆ دواخەری، بێجگە لە تۆ هیچ پەســتــراو نیــن.

ســێیەم: زیکــری خوا هەر لە دەمی لەخەو هەڵسانەوە هەتا کاتی نووســتن:

١- کاتی لەخەو هەستان:

* پێغەمبەر کە لە خەوێ هەڵدەستا دەیفەرموو: ((**الحمد لله الذي أحيانا بعد ما أماتنا وإليه النشور**)) رواه البخاري ومسلم وغيرهما عــن حذيفــة والــبراء بــن عازب وأبي ذر، واتە: ستایش بۆ ئەو خوایەی کە دوای ئــەوەی مردانــدبووینی زیندووی کردینەوەو هەر بۆ لای ئەویش دەگەڕێینەوە.

* هەروەها فەرموویەتی: ئەگەر یەکێکتان لەخەوێ بێداربۆوە با بڵێ: ((**الحمد لله الذي عافاني في جسدي، ورد عليّ روحي، وأذن لي بذكره**)) رواه الترمذي وإبن السني عن أبي هريرة ﷺ، واتە: ستایش بۆ خوایەك کە جەستەمی سەلامەت کردەوەو، گیانی بۆ گەڕاندوومەوەو، مۆڵەتی داوم کە یادی بکەم.

٢- لە كاتی بەرەبەیـــان:

* ((**عن أبي هريـرة ﷺ أن النبـّي ﷺ كـان يعلـم أصـحابه يقـول: إذا أصـبح أحدكم فليقل: اللّهم بك أصبحنا وبك أمـسينا وبـك نحيـا وبـك نمـوت وإليـك النشور**)) رواه أحمد والترمذي وأبو داود وإبـن ماجـه وإبـن حبـان والبخـاري في الأدب المفـرد وهــو صــحيح، واتــە: پێغەمبــەر ﷺ هــاوەڵانی فێردەكــرد دەیفەرموو: ئەگەر یـەكێكتان بـەیانی كـردەوە بابڵـێ: ئـەی خوایـە! بـە تـۆ بەیانیمان كردەوەو بەتۆ ئێوارەمان لێ داهاتو، هەر بـە تـۆ دەژیـنو بـەتۆش دەمرینو گەڕانەوەش هەر بۆ لای تۆیە.

* ((**عن عثمان بن عفان ﷺ قال: قال: رسول الله ﷺ: ما مـن عبـد يقـول في صباح كل يوم ومساء كل ليلة: بسم الله الذي لا يضر مع اسمه شيء في الأرض ولا في السماء وهو السميع العليم ثلاث مرات فيـضره شـيء**)) رواه أصـحاب السنن إلاّ النسائي وإبن حبان والألباني وهو حديث صحيح، واته: هیچ بەندەیەك نیە كە لە بەرەبەیانی هەر ڕۆژێكو ئێوارەی هەر شـەوێكدا سـێ جـاران بڵـێ: بەناوی ئەو خوایەی كە لەگەڵ نـاوی ویدا هیچ شتێك لە زەویو لـە ئاسمانـیدا زیان ناگەیەنێ، وە ئەو بیسەرەو زانایە، وە هیچ شتێك زیانی لـێ بدات.

٣- كاتی لەماڵ چوونـەدەر:

* (أنس) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە كە پێغەمبەر ﷺ فەرموویـەتی: هـەر كەسێك كە لە ماڵی خۆی دەچێتە دەرێ بڵێ: ((**بسم الله توكلـت علـى الله ولا حول ولا قوة إلا بالله**)) ئەوە پێی دەگوترێ: ئەوەندەت بەسە، وەپـارێزراوی، وە ڕێڕوونی كـراوی، وەشـەیطـان لێـی دوور دەكەوێتـەوە... (أصـحاب الـسنن) گێڕاویانەتەوەو (ألباني) بە (صحيح)ی داناوە.

* (أم سلمة) خوای لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: هەر جارێك پێغەمبەری خوا ﷺ لە ژووری من چووبایە دەرێ چاوی بەرەو ئاسمان بەرزدەکردەوەو دەیفەرموو: ((اللّهم إني أعوذ بك أن أضِلَّ، أو أُضَلَّ أو أزِلَّ أو أُزل، أو أظْلِم أو أُظْلَم، أو أجهل أو يُجهلَ عليّ)) رواه أحمد وأصحاب السنن وإبن السني والحاكم وإسناده صحيح، واتە: ئەی خوایە! من پەنات دێنمە بەر کە ڕێم لێ تێك بچێ یان ڕێم لێ تێك بدرێ، یان هەڵە بکەم یان هەڵەم پێ بکرێ، یان ستەم بکەم یان ستەمم لێ بکرێ، یان نەفامیی بکەم یان نەفامییم لەگەڵ بکرێ.

٤- کاتی تارەت گرتن و دەستنوێژگرتن و خۆشۆردن:

لەبەر ئەوەی لە باسی پاك و خاوێنی (طهارة)دا بە وردی باسی ئەو مەسەلانەمان کردوە لێرەدا دووبارەیان ناکەینەوەو خوێنەر حەواڵەی ئەوێ دەکەین.

٥- کاتی ڕووکردنە مزگەوت:

* (إبن عباس) خوا لە خۆی و بابی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ دوای ئەوەی بانگبێژ بانگی بەیانی دەداو بۆ نوێژ دەچووە دەرێ، دەیفەرموو: ((اللّهم آجعل في قلبِي نورا، وفي لساني نورا، واجعل في سمعي نورا، واجعل في بصري نورا، واجعل من خلفي نورا، ومن أمامي نورا، واجعل من فوقي نورا ومن تحتي نورا، اللّهم أعطني نورا)) رواه مسلم، واتە: ئەی خوایە! ڕووناکی بخە دڵمەوە وە ڕووناکی بخە سەر زمانم، وە ڕووناکی بخە بیستنمەوەو ڕووناکی بخە دیتنمەوە، وە ڕووناکی بخە پشتمەوەو ڕووناکی بخە پێشمەوە، وە ڕووناکی بخە سەروومەوەو ڕووناکی بخە ژێرمەوە، ئەی خوایە ڕووناکییم پێ ببەخشە.

٦- حاڵەتی چوونە نێو مزگەوت‌و هاتنە دەرو بیستنی بانگ‌و قامەت:

ئــەمانیش لــەکاتی توێژینــەوەی دروشمــی یەکــەمی خواپەرســتی (نوێــژ)دا ڕوونکراونەوەو لێرەدا دووبارەیان ناکەینەوەو دیسان خوێنەر حەواڵەی ئەوێ دەکەین.

٧- کاتی چوونە ماڵەوەو چوونە ژوور:

* ((**عن جابر ﷺ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: إذا دخل الرجل بيتـه فـذكر الله تعالى عند دخوله وعند طعامه، قال الشيطان: لا مبيت لكـم ولا عـشاء وإذا دخل فلم يذكر الله تعالى عند دخوله، قال الشيطان: أدركتم المبيت، فاذا لم يذكر الله تعالى عند طعامه، قـال: أدركـتم المبيـت والعـشاء**)) رواه مـسلم وابوداود وإبن ماجه وإبن السني، واتە: هەرکاتێك کابرا چۆوە ماڵەکەی‌و ناوی خوای بەرزی هێنا لەکاتی چوونە ژوورەوەو لەکاتی خواردنیدا، شەیطان دەڵــێ: نە شەومانەوەو نە خواردنی ئێوارەتان بۆ نیە (ئەی شەیطانەکان)، بەڵام ئەگــەر چۆوەو لەکاتی چوونە ژووردا نــاوی خــوای بــەرزی نــەهێنا، شــەیطـان دەڵــێ: شەومانەوەتان مسۆگەر کردوە، جا ئەگەر لەکاتی خواردنەکەشدا دیسان نــاوی خوای بەرزی نەهێنا، دەڵێ: شەومانەوەو خواردنی ئێوارەتان مسۆگەر کردوە.

٨- حاڵەتی جل‌و بەرگ دانان چ بۆ خۆشـۆردن یان بۆ خـەوتن:

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**ستر مابيـن أعيـن الجّن وعورات بني آدم أن يقول الرجـل المسلم إذا أراد أن يطـرح ثيابـه: بـسم الله الـذي لا الـه الاّ هـو**)) رواه إبـن السني، واتە: پەردەی نێوان چاوی جندان‌و عەورەتەکانی وەچەکانی ئادەم ئەوەیە کە کابرای مسوڵمان ویستی جلەکانی دابنێ، بڵێ: بەناوی ئەو خوایە کە بێجگە لــەوی چ پەرستراو نیــن.

٩- لەکاتی نووستنیدا:

* (حذيفة بن اليمان) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێك دەیویست بخەوێ، دەیفەرموو: **((باسمك اللّهم أموتُ و أحيا))** رواه البخاري، واتە: ئەی خوایە بەناوی تۆ دەمرمو دەژیەم، (چونکە نووستن مردنێکی گچکەو بێداربوونەوەش وەك زیندووبوونەوەیە).

* **((باسمك ربي وضعت جنبي وبك أرفعه إن أمسكت نفسي فارحمها وإنْ ارسلتها فاحفظها بما تحفظ به عبادك الصالحين))** متفق عليه عن أبي هريرة، واتە: پەروەردگارم بەناوی تۆ کەلەکەم دەخەمە سەر زەوی بە تۆش بەرزی دەکەمەوە، جا ئەگەر گیانمت کێشا بەزەییت پێدابێتەوەو، وە ئەگەر ناردتەوە بۆ نێو جەستەم ئەوە بەوە کە بەندە چاکەکانتی پێ دەپارێزی بیپارێزە.

* (عائشة) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: کە پێغەمبەر ﷺ هەموو شەوێك کە دەچووە سەر جێگا، هەردووك لەپە دەستی پێکەوە کۆدەکردنەوە پاشان فووی لێ دەکردنو (قل هو الله أحد)و (قل اعوذ برب الفلق)و (قل اعوذ برب الناس)ی تێدا دەخوێندنو ئەوەندەی بۆی لوابایە لەپە دەستەکانی بەجەستەیدا دەهێنان، لەسەریو دەموچاوییەوەو پێشەوەی جەستەیەوە دەستی پێ دەکرد، سێ جاران وای دەکرد. وەك: **((أحمد وبخاري ومسلم وأصحاب السنن))** گێڕاویانەتەوە، جگە لە (ابوداود).

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((من قرأ بالآيتين من آخر سورة البقرة في ليلة كفتاه))** رواه أحمد والبخاري ومسلم واصحاب السنن إلاّ النسائي، واتە: هەرکەسێك لە شەوێکدا دوو ئایەتی کۆتایی سوورەتی (البقرة) بخوێنێ، ئەوە بەسیەتی، (إبن القيم) گوتوویەتی[1]: (واتە: بەسنی بۆ پارێزران لە شەڕو زیان).

---

١) بڕوانە: (الوابل الصيب)، ص٢٠٥.

* (البراء ابن عازب) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو: ئەگەر چوویە سەر جێگای خەوتن، وەك بۆ نوێژ دەیگری دەستنوێژ بگرە، پاشان لەسەر لای ڕاست ڕاکشێو بڵێ: **((اللّهم إني أسلمت نفسي إليك، ووجهت وجهي إليك، وفوضت أمري إليك، وألجأت ظهري إليك، رغبة ورهبة اليك، لاملجأ ولامنجى منك إلا إليك، آمنت بكتابك الذي أنزلت، وبنبيك الذي أرسلت))**، واتە: ئەی خوایە! من خۆمم بەتۆ سپارد، وە ڕووی خۆمم کردە تۆ، وە کاروباری خۆمم حەواڵەی تۆکرد، وەپشتم بەتۆ بەست، خۆشم دەوێی لێت دەترسم، هیچ پەناو جێگای قوتاربوون نین لە چنگ تۆ مەگەر بۆ لای تۆ، بڕوام بەو کتێبەت هێناوە کە ناردووتە خوار، وە بەو پێغەمبەرەت کە ڕەوانەت کردوە، (ئنجا فەرمووی) ئەگەر بێتو لەو شەوەتدا بمری ئەوە لەسەر فیترەتی مسوڵمانەتی مردووی، وە با ئەم دووعایە دوایین قسەت بێ کە لەسەر جێگا دەیڵێی (بخاري‌و مسلم) گێڕاویانەتەوە.

١٠- حاڵەتی بێداربوونەوە بەدەم قسە بزڕکاندنەوە:

پێغەمبەر فەرموویەتی ﷺ هەرکەسێك شەوێ کە بەدەم قسە بزڕکاندنەوە بێداربێتەوە بڵێ: **((لا اله الا الله وحده لاشريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، الحمد لله، وسبحان الله، ولا اله الا الله، والله اكبر، ولا حول ولا قوة الا بالله))** پاشان بڵێ: ئەی خوایە لێم ببوورە، یان (بەهەر شێوەیەکی دیکە) بپاڕێتەوە، ئەوە وەڵامی دەدرێتەوە، وە ئەگەر دەستنوێژ بگرێو نوێژ بکات، نوێژەکەی وەردەگیرێ. (بخاري واصحاب السنن) گێڕاویانەتەوە لە (عبادة بن الصامت)ەوە خوا لێی ڕازی بێ.

١١- لەکاتێکدا کە لە خەوێ ڕاچڵەکی بێ‌و ترسابێ، یان خەونی ناخۆشی دیبێ:

* (عبدالله بن عمرو) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویانەتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەکاتی ترسانو لەخەو ڕاچڵەکیندا ئەم وشانەی فێردەکردن: **((أعوذ بكلمات الله التامة من غضبه وعقابه، وشر عباده، ومن همزات الشيطين وأن، يحضرون))** رواه ابوداود والترمذي وإبن السني ومالك في الموطأ، واتە: پەنا دەگرم بەناوە تەواوەکانی خوا لە تووڕەییەکەی‌و لە سزایەکەی، وە لە خراپەو زیانی بەندەکانی، وە لە خوتخوتەو دنەدانەکانی شەیطانەکانو لەوەی کە بێنەلام.

* **((عن أبي قتادة ﷺ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: الرؤيا من الله والحلم من الشيطان، فأذا رأى أحدكم الشيء يكرهه فلينفث عن يساره ثلاث مرات إذا استيقظ وليتعوذ بالله من شرها، فانها لن تَضُرَّهُ إن شاءالله))** متفق عليه، واتە: خەونی ڕاست لە خواوەیەو زینده خەونو خەونی ناخۆش لە شەیطانەوەیە، جا هەرکات یەکێکتان شتێکی دی کە پێی ناخۆش بوو هەرکات بێداربۆوە با سێ جاران فووی بە تف لەلای چەپی بکات، وە پەنا بەخوا بگرێ لە خراپەو زیانی، ئەوە ئەگەرخوا بیەوێ زیانی لێ نادات.

چوارەم: زیکری دوای نوێژە فەڕزەکان:

لە سۆنگەی ئەوەوە کە لەکاتی توێژینەوەی درووشمی یەکەمی خواپەرستی (نوێژ)داو لە باسی (چۆن نوێژ بەرپا دەکەی؟!) دا بەوردی باسی زیکرەکانی پاش نوێژە فەڕزەکانمان کردوە، خوێنەر حەواڵەی ئەوێ دەکەینو لێرەدا دووبارەی ناکەینەوە.

پێنجەم: زیکری خوا لە سەفەریدا:

١- لەکاتی بەڕێکەوتندا:

* پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((من أراد سفرا فليقل لمن يخلف: أستودعكم الله الذي لاتضيع ودائعه))** رواه احمد وإبن السني وحَسَّنَهُ الحافظ إبن حجر، واتە: هەرکەسێك ویستی بەسەفەر بچێ با بەو کەسانە بڵێ کە بەجێیان دەهێڵێ: بەو خوایەتان دەسپێرم کە پێ سپێرراوەکانی نافەوتێن.

بەڵام ئەگەر کەسێکی بۆ سەفەرێ بەڕێ کرد ئەوە پێغەمبەر ﷺ لەو حاڵەتەدا فەرموویەتی: **((أستودع الله دينك وأمانتك وخواتيم عملك))** رواه الترمذي وقال: حسن صحيح رواه احمد وابن ماجه وصححه الحاكم ووافقه الذهبي وصححه الألباني[1]، واتە: ئایینت وسپاردەت و سەرەنجامی کردەوەکانت بەخوا دەسپێرم.

٢- لەکاتی سواربوونی وڵاخ، یان هەر وەسیلەیەکی دیکەی سەفەردا:

(عبدالله بن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێك سواری حوشترەکەی دەبوو بۆ سەفەرێ، سێ جاران (الله اکبر)ی دەکرد پاشان دەیفەرموو: ﴿...سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقۡرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ الزخرف﴾، واتە: پاكو بێگەردی بۆ ئەو زاتەی کە ئەمەی بۆ ڕام کردووین وە خۆمان توانامان بەسەردا نەدەشکا، وە ئێمەش بەرەو لای پەروەردگارمان دەگەڕێینەوە، وە دەیفەرموو: **((اللّهم إنا نسألك من سفرنا هذا البر والتقوى، ومن العمل ما ترضى، اللّهم هون علينا سفرنا هذا واطْوِ عنّا بعده، اللّهم أنت الصاحب في السفر والخليفة في الأهل، اللّهم إني أعوذبك من وعثاء**

---

١) بڕوانە: پەراوێزی: (الوابل الصيب)، ص٢٧٢.

السفر وكآبة المنظر، وسؤ المنقلب في المال والأهل)) رواه مسلم والترمذي وابوداود وأحمد، واتە: ئەی خوایە! ئێمە لەم سەفەرەماندا چاکەکاریو پارێزکارییت لێ دەخوازین، وە کردەوەیەك کە پەسەندی بکەی، ئەی خوایە ئەم سەفەرەمان بۆ ئاسان بکەو دوورییەکەیمان بۆ بپێچەوە، ئەی خوایە تۆ هاوەڵی سەفەرمانو جێنشینو مشوورگێڕی نێو ماڵو خێزانمانی، ئەی خوایە پەنات دێنمەبەرێ لە دەردو ناڕەحەتی سەفەرێو مەینەتباری دیمەنو، خراپ گەڕانەوە بۆ نێو ماڵو خێزان.

بەڵام ئەگەر وەسیلەی سواری کەشتیو بەلەمو فڕۆکە بوو وا پەسەندە ئەم زیکرە بڵێ: **((بسم الله مجريها ومرساها إن ربّي لغفور رحيم- وما قدروا الله حق قدره))** رواه إبن السني، واتە: ڕاوەستانو ڕۆیشتنی بەناوی خوایە بێگومان پەروەردگارم لێبوردەو بە بەزەییە، وە وەك بۆ خوا شایەستەیە ڕێزیان نەگرتوە.

٣- چۆنیەتی سەفەرو چەند ئەدەبو ڕەوشتێکی:

أ- کاتی دەرچوون: وا پەسەندە سەفەر بخرێتە ڕۆژی پێنج شەممە چونکە پێغەمبەر ﷺ وای کردوە، وەك لەم دەقەدا دەردەکەوێ: ((عن كعب بن مالك رضي الله عنه ... لَقَلَّما كان رسول الله ﷺ يخرج إلا يوم الخميس)) متفق عليه.

ب- دەمی بەڕێ کەوتن: وا پەسەندە بەرەبەیانان بکەوێتە ڕێ، بە بەڵگەی ئەم دەقە: **((عن صخر بن وداعة الغامدي رضي الله عنه إن رسول الله ﷺ قال: اللّهم بارك لأُمتي في بكورها، وكان إذا بعث سرية أو جيشا بعثهم من أول النهار))** رواه ابوداود والترمذي وحسنه، واتە: ئەی خوایە بەرەکەتو پێز بۆ ئۆممەتم بخە بەیانییەکانییەوە، وە پێغەمبەر ﷺ عادەتی وابوو کە دەستەیەك یان سوپایەکی دەنارد بەیانیان بەڕێی دەکرد.

ج- دیاریکردنی برا گەورە: وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((الراكب شيطان والراكبان شيطانان والثلاثة ركب))** رواه اصحاب السنن الاّ ابن ماجه: واتە: ڕێبوارێك شەیطانەو دوو ڕێبوار دوو شەیطانەو سێ ڕێبوار کۆمەڵێکن پێکەوە.

تێبینی: مەبەست لە شەیطان بوونی ڕێبوارێكو دووان ئەوەیە کە کردەوەکەیان لە هی شەیطان دەچێو شەیطان دنەی ئینسان دەدات بۆ کارو ڕەفتاری وا.

هـ- هاوکاریکردنی یەکترو یەکدی بەجێ نەهێشتن: **((عن جابر ﷺ كان رسول الله ﷺ يتخلف في المسير فَيُزَجِّي الضعيف ويردف ويدعو له))** رواه ابوداود باسناد حسن، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ عادەتی وابوو لە ڕۆیشتندا خۆی دوا دەخستو هانی ئەو کەسەی دەدا کە بێهێزو سست بووایەو لەپشت خۆی سواری دەکردو دووعای بۆ دەکرد.

و- (الله اكبر)کردن لەکاتی سەرکەوتنی بەرزاییەکانداو (سبحان الله)کردن لەکاتی شۆڕبوونەوەدا: لەوبارەشەوە دەق زۆرن بۆ نموونە: **((عن جابر ﷺ قال: كنا إذا صعدنا كبرنا وإذا نزلنا سبحنا))** رواه البخاري.

ز- لەکاتی ترساندا لە دوژمنو ناحەزێك: (أبو موسى الأشعري) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەکاتێکدا کە ترسو بیمی لە کۆمەڵێك بووایە دەیفەرموو: **(اللّهم إنا نجعلك في نحورهم ونعوذ بك من شرورهم)** رواه ابوداود والنسائي باسناد صحيح، واتە: ئەی خوایە ئێمە تۆیان بەگژدا دەکەین وە لە خراپەو زیانیان پەنات پێ دەبەین.

ح- لەکاتی دابەزین لە مەنزڵگایەکدا: (خولة بنت حكيم) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی گوێم لە پێغەمبەری خوا ﷺ بوو دەیفەرموو: هەرکەسێك لە شوێنو مەنزڵگایەك دابەزێو بڵێ: **((أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق))** هیچ شتێك زیانی پێ ناگەیەنێ هەتا ئەو شوێنو مەنزڵە بەجێدەهێڵێ، (مسلم) گێڕاویەتەوە.

ط- لەکاتی چوونە نێو ئاوەدانییەکدا: (صهیب) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە هەر کاتێك پێغەمبەر ﷺ ئاوەدانییەکی دیبایە لەکاتی چوونە نێویدا دەیفەرموو: **((اللّهم رب السماوات السبع وما أظللن ورب الأرضين السبع وما أقللن، ورب الشياطين وما أضْلَلْنَ، ورب الرياح وما ذرين، أسألك خير هذه البلدة وخير أهلها وخير مافيها، واعوذبك من شرها وشر أهلها وشر مافيها))** رواه النسائي وإبن السني وإبن حبان والحاكم وصححه ووافقه الذهبِي، واتە: ئەی خوایە! پەروەردگاری حەوت ئاسمانەکانو ئەوەی لەژێر سێبەریان دایە، وە پەروەردگاری حەوت زەوییەکانو ئەوەی هەڵیان گرتوە، وە خاوەنی شەیطانەکانو ئەوانەی گومڕایان دەکەن، وە خاوەنی بایەکانو ئەو شتانەی ڕایان دەدەن، چاکەی ئەم وڵاتەو چاکەی خەڵکەکەیو چاکەی ئەوەی کە تێیدایە لێت داوا دەکەم، وەپەنات پێ دێنم لە خراپەو زیانیو خراپەو زیانی خەڵکەکەیو خراپەو زیانی ئەوەی کە تێیدایە.

٤- چۆنیەتی گەڕانەوە لە سەفەری:

أ- وا پەسەندە بابای ڕێبوار پاش تەواوبوونی کاروباری پەلە بکات لە گەڕانەوەدا:

* **((عن أبي هريرة ﷺ أن رسول الله ﷺ قال: السفر قطعة من العذاب يمنع أحدكم طعامه وشرابه ونومه، فإذا قضى أحدكم نهمته في سفره فَلْيَعْجَلْ الى أهله))** متفق عليه، واتە: سەفەر پارچەیەکە لە ئازار، خواردنو خواردنەوەو خەو لە یەکێکتان دەگرێتەوە، جا هەرکات یەکێکتان پێویستی خۆی لە سەفەریّ جێبەجێ کرد، با پەلە بکات لە گەڕانەوە بۆ لایماڵو خێزانی.

ب- وە وا چاکە بەڕۆژ بچێتەوە ماڵێ:

* **((عن جابر ﷺ أن رسول الله ﷺ قال: إذ طال أحدكم الغيبة فلا يطرقن أهله ليلا))** متفق عليه، واتە: ئەگەر یەکێکتان ماوەیەکی زۆر لە ماڵ دوورکەوتەوە با بەشەو نەگەڕێتەوە لای ماڵ وخێزانی.

ج- لەکاتی گەڕانەوەدا چ بگوترێ باشە؟!

* (أنس) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ گەڕاینەوە جا کاتێك گەیشتینە پشت مەدینە، فەرمووی: **((آيبون تائبون عابدون لربّنا حامدون))**، واتە: گەڕاینەوە، تۆبەکارین، پەرستارین بۆ پەروەردگارمان ستایش کارین، (ئەنەس) گوتوویەتی: وە لەسەر گوتنی ئەوە بەردەوام بوو هەتا گەیشتینەوە مەدینە، (مسلم) گێڕاویەتەوە.

د- هەروەها سوونەتە هەرکەسێك لە سەفەرێدا گەڕایەوە سەرەتا بچێتە مزگەوتو دوو ڕکات نوێژ بکات:

* **((عن كعب بن مالك ﷺ أن رسول الله ﷺ كان إذا قدم من سفر بدأ بالمسجد فركع فيه ركعتين))** متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ کە لە سەفەرێك دەگەڕایەوە بەمزگەوت دەستی پێ دەکرد دوو ڕکاتی تێدا دەکردن.

شەشەم: زیکری خوا لە جەنگو جیهاددا:

کۆمەڵە پاڕانەوەیەکی جۆراوجۆر لە پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتوون کەلەکاتی جەنگو جیهاددا فەرموونی بۆ وێنە:

* **((اللّهم مُنْزِل الكتاب ومُجْرِي السحاب وهازم الأحزاب إهزمهم وانصرنا عليهم))** متفق عليه عن عبدالله بن ابي أوفى ﷺ، واتە: ئەی خوایە! نێرەرە خوارەوەی کتێبو ڕوێنەری هەورو تێکشێنەری پێڕو تاقمەکان، تێکیان بشکێنەو سەرمان بخە بەسەریاندا.

* **((عن أنس ﷺ قال: كان رسول الله ﷺ إذا غزا قال: اللّهم أنت عضدي ونصيري، بك أحول وبك أصول وبك أقاتل))** رواه ابوداود والترمذي وقال: حديث حسن، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ کە دەچووە جەنگ دەیفەرموو: ئەی

خوایە! تۆ یاریدەدەرو سەرخەرمی، بەتۆ دەجوولێمو بەتۆ هێرش دەبەمو بەتۆ دەجەنگم.

* ((**عن أبي موسى ﷺ أن النبّي ﷺ كان إذا خاف قوما قال: اللّهم إنا نجعلك في نحورهم ونعوذ بك من شرورهم**)) رواه ابوداود بأسناد صحيح، کە پێشتریش هێنامان.

* هەروەها وا پەسەندە کە لەکاتی بیستنی هەڕەشەو گوڕەشەی دوژمناندا بگوترێ: (حسبنا الله ونعم الوكيل) واتە: خوامان بەسەو ئەویش چاکترین پشت پێبەستراوو کار پێسپێرراوە، چونکە خوای پەروەردگار هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەری ﷺ مەدح کردوە کە لەکاتی بیستنی هەڕەشەی دوژمنیاندا ئەوەیان گوتوە: ﴿ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدۡ جَمَعُواْ لَكُمۡ فَٱخۡشَوۡهُمۡ فَزَادَهُمۡ إِيمَٰنٗا وَقَالُواْ حَسۡبُنَا ٱللَّهُ وَنِعۡمَ ٱلۡوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾ فَٱنقَلَبُواْ بِنِعۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضۡلٖ لَّمۡ يَمۡسَسۡهُمۡ سُوٓءٞ وَٱتَّبَعُواْ رِضۡوَٰنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضۡلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ آل عمران﴾، واتە: ئەو کەسانەی کە خەڵکێك پێیان گوتن: کەسانێك بۆتان خڕبوونەوە جا لێیان بترسن! کەچی ئەوە بڕوای زیادکردنو گوتیان: خوامان بەسەو باشترین کار پێسپێرراویشە. سەرەنجام بە چاکەو بەخششی خواوە گەڕانەوەو هیچ ناگوزوورییەکیان تووش نەبوو، وەکەوتنە دوای ڕەزامەندیی خوا، وە خواش خاوەن بەخششی مەزنە.

* وە پاڕانەوە لە گەرمەی تێکرژانی سوپای ئیسلامو سوپای دوژمندا چاك گیرا دەبێت، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((**إثنتان لاتردان أو قلما تردان الدعاء عند النداء وعند البأس حين يلحم بعضهم بعضا**)) رواه ابوداود باسناد صحيح، واتە: دوو جۆرە پاڕانەوە هەیە ڕەد ناکرێنەوە یان کەم وایە

ڕەد بکرێنــەوە: پاڕانــەوە لــەکاتی بانگــدا وە لــەکاتی جەنگــدا کاتێــك کــە هەندێکیان لەگەڵ هەندێکیاندا دەستەویەخە دەبن.

کۆتایی ئەم باسەش بەم فەرموودە سەرسووڕهێنەرە دێنیـــن: (بـراء) خــوا لێــی ڕازی بێ گوتوویەتی: لە ڕۆژی جەنگی ئەحزابدا پێغەمبەری خــوام ﷺ بینــی کــە لەگەڵ ئێمە گڵو خۆڵی لادەبرد، جا لەکاتێکدا کــە زگــی بــە خۆڵـــێ داپۆشـرابوو دەیفەرموو: ((**اللّهم لولا أنت ما آهتدينا، ولاتـصدقنا ولاصـلينا، فـأنزلن سـكينة علينا، وثبت الأقدام إن لاقينا، إن الأولى قد بغوا علينا، إذا أرادوا فتنة أبينـا**)) متفق عليه، واتە: ئەی خوایە! ئەگەر تۆ نەبای ڕێی ڕاستمان نەدەگرت، وە خێرمان نەدەکردو نوێژمان نەدەکرد، جــا ئارامیمــان بڕژێنــە ســەر، وە ئەگــەر بــەرەنگاری دوژمنانــمان بووین پێیەکانـــمان بـچەسپێنە، بێگومــان ئەوانــە ســتەمیان لێمــان کردوە، جا ئەگەر بیانەوێ لە ڕێی خوا لامان بدەن، مل نادەین.

خوایە گیان گەر تۆ نەبای، لە ڕاستەڕێ بەدوور دەبووین
نە چاکەمان دەکرد نەنوێژ، لەسەر گومڕایی سوور دەبوین
جا ئەی خودای بە بەزەیی، ئارامی مـــان بڕژێنە ســـەر
کە ڕووبەڕووی دوژمن بووین ڕاگیـرمان کە لەنێو سەنگەر
چونکە ئەی خوایە ئەوانە لە ئێمە دەکـەن زوڵمو ســتەم
ئەگەر بیانەوێ لامان دەن، ملیـان بۆ نادەیــن بەعاستـەم[1]

---

١) ئەم چەند دێڕە شیعرە تەرجەمەی فەرموودەکە، کـاك مـلا محمـدی شـاعیر ناسـراو بـە (هێـواش) داینــاون، کە ئەو کاتە پێشمەرگەی هێزی حەمزە بوو لە بناری قەندیل، گوندی: قەڵاتووکان.

حەوتەم: زیکری خوا لە کاتی خواردن و خواردنەوەدا:

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ ﴾ البقرة، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! لەو ڕۆزییە پاك و چاکانە کە پێمان داون، بخۆن، وە ئەگەر دەتانەوێ تەنیا خوا بپەرستن سوپاسگوزاریی بۆ بکەن.

ئەمەش چەند دەقێکی سوننەت دەربارەی زیکرەکانی کاتی خواردن و خواردنەوە:

* **((عن عمر ابن أبي سلمة رضي الله عنهما قال: قال لي رسول الله ﷺ: يا بني! سم الله وكل بيمينك، وكل مما يليك))** متفق عليه، واتە: ئەی کوڕیژگەم ناوی خوا بهێنە و بەڕاستەت بخۆ، وەلەپێش خۆتەوە بخۆ.

* (عائشة) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ئەگەر یەکێکتان خواردنی خوارد با ناوی خوای بەرز لە سەرەتایەوە بێنێ، جا ئەگەر لە بیری چوو کە لە سەرەتایەوە ناوی خوای بەرز بهێنێ، با بڵێ: **((بسم الله أوله وآخره))** رواه الترمذي وأبو داود وإبن حبان وقال الترمذي: حسن صحيح، واتە: بەناوی خوا لە سەرەتاوە و کۆتاییەوە.

شایانی باسیشە کە وەك لە فەرموودەکاندا دەبینرێ زیاتر گوتنی (بسم الله) سوننەتە و (الرّحمن الرّحيم)ی لەم شوێنەدا لەگەڵ نیە.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((إن الله ليرضى عن العبد أن يأكل الأكلة فيحمده عليها، ويشرب الشربة فيحمده عليها))** رواه مسلم وأحمد والترمذي عن أنس، واتە: خوا بەوە لە بەندەکەی ڕازی دەبێ کە خواردنێك بخوات و ستایشی بکات لەسەری، وە خواردنەوەیەك بخواتەوە و ستایشی بکات لەسەری.

* هەروەها فەرموویەتی: ((**من أكل أو شرب فقال: الحمدلله الذي أطعمني هـذا الطعام ورزقنيه من غير حول مني ولا قوة، غفر له ما تقدم مـن ذنبـه**)) رواه أحمد والترمذي وأبو داود وابن ماجه وابن السني والحاكم، وحسنه الحـافظ ابـن حجر والألباني، واتە: هەرکەسێك بخوات یان بخواتەوەو بڵێ: سـتایش بـۆ ئـەو خوایەی کە ئەم خۆراکەی دەرخوارددامو پێبەخشیم بەبێ جووڵەو هێزێـك لـە منەوە، ئەوە هەرچی گوناحی پێشوویەتی دەپۆشرێن، وە (أبو سـعید الخدري) خوا لێی ڕازی بـێ گێڕاویەتـەوە کـە پێغەمبـەر ﷺ لـە خواردنـێ دەبـۆوە، دەیفەرموو: ((**الحمد لله الذي أطعمنا وسقانا وجعلنا مسلمين**)) رواه أحمد وأبو داود والتـرمذي وإبن ماجـه وحسنه الحافظ في (تخريج الأذكار).

* هەروەها (أبو أمامـة) خوا لێـی ڕازی بـێ گێڕاویەتـەوە کـە پێغەمبـەر ﷺ کاتێك خوانو سفرەکەی هەڵدەگیـرا، دەیفـەرموو: ((**الحمـد لله كـثيرا طيبـا مباركا فيه، غيـر مكفي ولا مودع ولا مستغنىً عنه، ربّنـا**)) رواه البخـاري وأحمد وأصحاب السنن إلا النسائي، واتە: ستایشێك بۆ خوا زۆر، پاكو چاك، پیتو پێزدار، خوایەکی بێ نیازو واز لە ستایش بـۆ کرانـی نـەهێنراوو هـیچ کات لـێ بێنیاز نەبوو بۆ بەندەکانی، بەس ئەو پەروەردگارمانە[1].

* وە سوننەتە ئەگەر یەکێك دەعـوەتی بـۆ کـرد، دوای خـواردن دووعایـان بـۆ بکاتو بڵێ: ((**اللّهم بارك لهم فيما رزقتهم، واغفر لهم وارحمهم**)) واتـە: ئـەی خوایە! پیتو پێز بخەرە ئەوەوە کـە پێـت داون، وە لێیـان ببـوورەو بـەزەییت پێیاندا بێت، چونکە پێغەمبەر ﷺ بەو جۆرە بۆ ماڵی (عبدالله بن بسر) خوا لێیان ڕازی بێ پاڕایەوە، وەك لە (الجامع الصحيح)ی (مسلم)دا هاتوە.

---

١) بڕوانە: (فتح البـاري)، ج١٠، ص٧٢٦-٧٢٨، کە ئەو فەرموودەیەی شیکردۆتەوەو لە ڕاستیدا ئەو فەرموودەیە زۆر مانایان هەڵدەگرێو زانایان زۆر قسەیان لەسەر کـردوون، هەرچـەندە (الحـافظ إبـن حجر) زۆر بەکورتی هێناویەتی: ئەو مانایەش کە من هێناومە بە چاکتـرینیانم دانـاوە، هەرچـەندە تێگەیشتنی وردبوونەوەیەکی دەوێو تەعبیرەکەیشم زۆر بەدڵ نیە، بەڵام لەو چاکتـرم بۆ نەهات.

تێبینی: پێغەمبەری خوا ﷺ هەرگیز عەیبو ڕەخنەی لە خواردن نەگرتوەو ئەگەر حەزی لێکردبێ خواردوویەتی، ئەگەرنا بە بێدەنگی وازی لێهێناوە، (أبو هريرة) خوا لێی ڕازی بێ لەوبارەوە گوتوویەتی: ((**ما عاب رسول الله ﷺ طعاما قط، إن اشتهاه أكله وإلاّ تركه**)) متفق عليه.

هەشتەم: زیکری خوا لە چەند حاڵەتێکی جیاجیادا:

لە وەسفی پێغەمبەری خوادا ﷺ گوتراوە: ((**كان رسول الله ﷺ يذكر الله على كل أحيانه**)) رواه مسلم عن عائشة رضي الله عنها، واتە: پێغەمبەری خوا عادەتی وابوو لە هەموو حاڵەتێکدا یادی خوای دەکرد، جا ئێمەش خوا یاربێ لەو خاڵەدا هەوڵ دەدەین لە چەند بڕگە (فقرة)یەکی کورتدا زۆربەی هەرەزۆری ئەو زیکرانە بخەینەڕوو، کە پێغەمبەری پێشەواو سەروەرمان ﷺ لە حاڵەتە جیاجیاو جۆراوجۆرەکانی ژیانو گوزەرانیدا فەرموونی:

یەك: بەیانیانو ئێواران:

هەرچەندە پێشتریش ئاماژەیەکمان پێکردوە، بەڵام تەنها باسی زیکری بەیانیانمان کردوە ئەویش بە کورتی جا لەبەرئەوەی هەم خوای پەروەردگار لە قورئانیدا هەم پێغەمبەر ﷺ لە سوننەتدا زۆر داکۆکییان لەسەر زیکری خوا کردوە لەو دوو کاتە سەرنج ڕاکێشەدا، بەپێویستم زانی ئێمەش هەقی خۆی بدەینێ:

أ- خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿... وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ... ﴿١٣٠﴾ طه﴾، واتە: بەر لە ڕۆژهەڵاتنو پێش ئاوابوونی پەروەردگارت بەپاك بگرەو ستایشی بکە.

هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((من قال حين يصبح وحين يمسي: سبحن الله وبحمده مائة مرة، لم يأت أحد يوم القيامة بأفضل مما جاء به إلاّ أحد قال مثل ما قال أو زاد)) رواه مسلم، واتە: هەر کەسێك کاتێك بەیانی دەکاتەوەو ئێوارە دەکاتەوە سەد (١٠٠) جار بڵێ: پاکی بۆ خواو ستایش بۆ وی، ئەوە لە ڕۆژی دواییدا هیچ کەس کردەوەیەکی لە هی ئەو چاکتر ناهێنێ، مەگەر کەسێك وەك وی گوتبێ یان زیاتریش.

* وە (عبدالله بن مسعود) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ کە ئێوارەی لێ دادەهات دەیفەرموو: ((أمسينا وأمسى الملك لله والحمد لله، لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، ربِّ أسألك خير ما في هذه الليلة وخير مابعدها، وأعوذ بك من شر هذه الليلة وشرِّ ما بعدها، ربِّ أعوذ بك من الكسل وسوء الكبر، ربِّ أعوذ بك من عذاب في النار، وعذاب في القبر)) وە کاتێك بەیانی دەکردەوەو دیسان ئەوەی دەفەرموو: ((أصبحنا وأصبح الملك لله...)) رواه مسلم وأبو داود والترمذي، واتە: ئێوارەمان کردەوەو وە هەرچی موڵکە هی خوایەو، وە ستایش بۆ خوا، جگە لە خوا هیچ پەرستراوێك نیە، تاکەو هیچ هاوبەشی نین، موڵكو ستایش هەر بۆ وییە، وە ئەو لەسەر هەموو شتێك بەتوانایە، پەروەردگارم داوای خێرو چاکەی دواییشی لەتۆ دەخوازم، وە پەنات پێ دێنم لە خراپەو زیانی ئەمشەوەو خراپەو زیانی دوایی، پەروەردگارم پەنات پێ دەگرم لە تەنبەڵییو خراپ پیربوون، پەروەردگارم پەنات پێ دێنم لە ئازارێك کە لەنێو ئاگری دۆزەخ دایە، وە لە ئەشکەنجەیەك کە لەنێو گۆڕدایە.

دیارە لە بەیانییەکانیشدا بەهەمان شێوە ئەم زیکرە دەگوترێ، بەڵام وشەی (أمسينا) بە (أصبحنا) دەگۆڕێ، وەك لە دەقی فەرموودەکەشدا هاتوە.

* هەروەها (أبـو هريـرة) خـوا لێـی ڕازی بـێ گێڕاوەتـەوە کـە پێغەمبـەر ﷺ هاوەڵـەکانی فێردەکـرد دەیفـەرموو: ((**إذا أصـبح أحـدكم فليقـل: اللّهـم بـك أصبحنا وبك أمسينا وبك نـحيا وبـك نـموت وإليـك النـشور، وإذا أمـسى فليقل: اللّهم بك أمسينا وبك أصبحنا وبك نـحيا وبك نـموت وإليك المصيـر**)) رواه الترمذي وأبو داود وابن ماجه والبخاري في الأدب المفرد وأحمد وصـححه الترمذي والحافظ إبن حجر والألباني، واتە: ئەگەر یەکێکتان بەیانی کردەوە بـا بڵێ: ئەی خوایە! بەتۆ بەیانیمان کردەوەو بـەتۆش ئێوارەمـان لـێ‌داهات، وە بەتۆ دەژین‌و بەتۆ دەمرین‌و گەڕانەوەو زیندووکرانەوەش هەر بۆ لای تۆیـە، وە ئەگەر ئێوارەی لێ داهات بابڵێ: ئەی خوایە! بـەتۆ ئێوارەمـان لـێ داهـات‌و بەتۆش بەیانیمان کردەوە، وە بەتۆ دەژین‌و بەتۆش دەمرین‌و سەرەنجامیش هەر بۆ لای تۆیە.

* (عبدالله بن حبيب)یش خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبـەری خـوا ﷺ پێی فەرمووم: ((**إقرأ قل هو الله أحد، والمعوذتين حين تمسي وحين تصبح ثـلاث مرات تكفيك من كل شيء**)) رواه أصحاب السنن إلاّ ابن ماجه وهو صحيح، واتە: سووڕەتەکانی (قل هو الله أحد)و هەردووك (قل أعـوذ بـرب الفلـق وقـل أعوذ برب الناس)ەکان هەموو ئێوارەیەك‌و بەیانییەك سـێ جـاران بخوێنـە بـۆ پارێزران لە زیانی هەموو شتێك بەسن.

دوو: لە کـاتی خـەم‌و خەفـەت‌و گرفتـاریـیدا:

* (عبدالله بن عباس) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەکاتی خەم‌و ناڕەحەتیدا دەیفەرموو: ((**لا إله إلا الله العظيم الحليم، لا إله إلاّ الله ربّ العرش العظيم، لا إله إلاّ الله ربّ السماوات وربّ الأرض ربّ العـرش الكريم**)) متفق عليه، واتە: جگە لە خوای مەزن‌و هێدی هیچ پەرستراو نین، جگە

لە خوای خاوەن بارەگای مەزن هیچ پەرستراو نین، جگە لە خوا هیچ پەرستراو نین، خاوەنی ئاسمانەکانو خاوەنی زەوی، خاوەنی بارەگای بەڕێزو حورمەت.

* وە ئەنەس خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ کاتێك بەهۆی کارێکەوە زۆری بۆ دەهات دەیفەرموو: ((یا حيُّ یا قیوم برحمتك أستغیث)) رواه الترمذي والحاكم وهو حدیث حسن ، واتە: ئەی زیندوو ئەی مشوورگێڕ! هاوارم دەبەزەیی تۆ بەست!

* وە (سعد بن أبي وقاص) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی پاڕانەوەی (ذي النون) کە لە حاڵێکدا لە زگی نەهەنگدا بوو فەرمووی: ((لا إله إلاّ أنت، سبحانك إني كنت من الظالمين)) هیچ کاتێك کابرایەکی مسوڵمان دەربارەی شتێك پێی ناپاڕێتەوە، مەگەر خوا بەدەنگییەوە بێت. (ترمذي وأحمد وحاكم) گێڕاویانەتەوەو (الحافظ إبن حجر وألباني)یش بە (صحیح)یان داناوە.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: هەر بەندەیەك خەمو پەژارەیەکی تووش بێو ئەم زیکرو دووعایە بڵێ ئەوە مسۆگەر خوا خەمو پەژارەکەی لادەباتو لە شوێنی ئەوە دڵی خۆشو شاد دەکات: ((اللّهم أنا عبد ابن عبدك ابن أمتك، ناصیتي بیدك ماضٍ فيَّ حكمك، عدل في قضائك، أسألك بكل اسم هو لك، سمیت به نفسك، أو أنزلته في كتابك أو علمته أحداً من خلقك، أو استأثرت به في علم الغیب عندك، أن تجعل القرآن ربیع قلبِي و نور صدري و جلاء حزني و ذهاب غمي)) (رواه أحمد وإبن حبان وصححه الألباني في سلسلة الأحادیث الصحیحة) رقم: ١٩٩، واتە: ئەی خوایە من بەندەم ڕۆڵەی بەندەتم، ڕۆڵەی بەندەی مێینەتم، پێشەسەرم بە دەست تۆوەیە، بڕیاری تۆ لەمندا جێبەجێیە، هەرچی تۆ لەگەڵم بکەی ڕەوایە، بەهەر ناوێك کە هی تۆیە داوات لێ دەکەم، چی خۆتت پێ ناونا بێ، یان لە کتێبەکەتدا ناردبێتتە خوار، یان

فێری یەکێك لە دروستکراوانی خۆتت کردبێ، یان هەر لە زانیاری پەنهانی خۆتدا هەڵت گرتبێ: کە قورئان بکەیە بەهاری دڵو دەروونمو ڕووناکی سینەمو لابەری پەژارەمو ڕەوێنەرەوەی خەمو خەفەتم.

سێ: لە کاتی بەڵاو ناڕەحەتیو تاقیکردنەوەدا:

* (أم سلمة) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: گوێم لە پێغەمبەری خوا بوو ﷺ دەیفەرموو: هەر بەندەیەك بەڵایەکی تووش بێو بڵێ: ((**إنا لله وإنا إليه راجعون، اللّهم أجُرني في مصيبتي واخلف لي خيرا منها**))، واتە: ئێمە هی خواینو بۆ لای وی دەچینەوە، ئەی خوایە لەو بەڵاو گرفتارییەمدا پاداشتم بدەوەو بەچاکتر بۆم پڕبکەوە، ئەوە حەتمەن خوای بەرز پاداشتی دەداتەوە لەو بەڵایەدا، وە بە چاکتر شوێنی دەگرێتەوە.

چوار: لە کاتی وە زەحمەتکەوتنی کارێکدا:

* پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**من لزم الأستغفار جعل الله له من كل هم فرجاً، ومن كل ضيق مخرجاً، ورزقه من حيث لا يحتسب**)) رواه أحمد وأبو داود وإبن ماجه وصححه إسناده أحمد شاكر وضعفه الألباني، والحديث عن إبن عباس رضي الله عنهما، واتە: هەر کەسێك لەسەر داوای لێبوردن کردن لەخوا بەردەوام بێت، خوا بۆ هەر خەفەتێك فەڕحانی یەكو لە هەر تەنگانەیەکدا دەروویەکی لێدەکاتەوەو بەشێوەیەك کە چاوەڕوانی ناکات ڕۆزی بۆ دەنێرێ.
* هەروەها فەرموویەتی: ((**اللّهم لا سهل إلا ما جعلته أنت سهلا، وأنت تجعل الحزن إذا شئت سهلا**)) رواه إبن السني عن أنس ﷺ، واتە: ئەی خوایە! هەر شتێك تۆ ئاسانی نەکەی ئاسان نیە، وە تۆ ئەگەر بتەوێ شتی زەحمەت سێنا دەکەی.

پێنج: لە كاتی قەرزداریی و قەرز پێنەدرانەوە:

عەلی خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە كە پێغەمبەر ﷺ بۆ ئەو حالەتە ئەم زیكرەی فێركردوە: ((**اللّهم اكفني بحلالك عن حرامك وأغْنني بفضلك عن من سواك**)) رواه أحمد والترمذي وحسنه الحافظ إبن حجر والألباني أيضا، واتە: ئەی خوایە بەهۆی ڕۆزی حەڵاڵتەوە بێنیازم بكە لە هی حەڕامت، وە بەهۆی بەخششی خۆتەوە لە غەیری خۆت بێ منەتم بكە.

تێبینی: دیارە ئەم زیكرو دووعایانە بەدیلی كاروكاسبیو ڕەنجدانو كۆشش كردن نیـن.

شەش: لە كاتی خوتختەو دنەدانی شەیطاندا :

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ فصلت ﴾، وە ئەگەر لەلایەن شەیتانەوە خوتخوتەكەیەكت تووش بوو ئەوە پەنا بەخوا بگرە، چونكە بێگومان ئەو بیسەرو زانایە.

* پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: ﴿شەیتان دێتە لای یەكێكتانو پێی دەڵێ: كێ ئەمەی دروست كردوە؟هەتا دەڵێ: كێ پەروەردگاری دروست كردوە؟ جا ئەگەر گەیشتە وێ با پەنا بەرێتە بەر خوا (واتە بڵێ: أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) وە با چی دی وەدوای نەكەوێ﴾ بخاري ومسلم گێڕاویانەتەوە.

* هەروەها لە كاتێكدا (عثمان بن العاص) خوا لێی ڕازی بێ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ شەیتان نوێژو قورئان خوێندنەكەمی شێواندو لێی تێكەڵ كردم، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((**ذلك الشيطان يقال له خنزب فإذا أحسسته فتعوذ بالله منه واتْفَلْ عن يسارك ثلاثا**)) رواه مسلم، واتە: ئەوە

شەیتانێکە پێی دەگوترێ خینزەب، جا ئەگەر هەستت پێیکرد پەنای لێ بەخوا بگرەو سێ جار تف لەلای چەپت بکە. (دیارە مەبەست وردە تفە وێڕای فووکردن).

حەوت: لە کاتی مەترسی هەبوون لە شەیطانو جرِوجانەوەرو چاوی پیسدا:

*(عبدالله بن عباس) خوا لێیان ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ دووعای پاراستنی بەسەر حەسەنو حوسەیندا خوا لێیان ڕازی بێ دەخوێندو دەیفەرموو **((أُعيذكما بكلمات الله التامة من كل شيطان وهامة ومن كل عين لامة))** رواه البخاري، واتە: پەناتان پێ دەبەمە بەر ناوە تەواوەکانی خوا، لە هەموو شەیتانو جانەوەرێك وە لە هەموو چاوێکی پیس.

هەشت: بۆ کاتی سەردانو هەواڵپرسینی نەخۆش:

* پێغەمبەر ﷺ کاتێك سەردانی نەخۆشی دەکرد دەیفەرموو: **((لا بأس طهور إن شاء الله))** رواه البخاري، واتە: هیچ نیە، ئەگەر خوا حەزبکات پاککەرەوەیە.

* وە جارێك پێغەمبەر ﷺ دووعای بۆ یەکێك لە هاوسەرەکانی خوێند، دەستی ڕاستی پێدا هێناو فەرمووی: **((اللّهم ربّ الناس أَذْهِب البأس، واشف أنت الشافي، لا شفاء إلاّ شفاؤك، شفاءاً لا يغادر سقما))** رواه البخاري ومسلم عن عائشة رضي الله عنها، واتە: ئەی خوایە پەروەردگاری خەڵکی! ئازار لابەرە، وە چاك بکەوە هەر تۆ چاککەرەوەی، جگە لە شیفای تۆ شیفا نیە، چاککردنەوەو شیفایەك کە هیچ دەردو نەخۆشی نەهێڵێ.

* عائشة خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: ئەگەر ئینسانێك ئازاری هەبووایە یان دوومەڵ، یان برینێکی لێبووایە پێغەمبەر ﷺ پەنجەی ئاوا لێدەکرد،

سوفیانی کوڕی[1] عویەینە قامکی گەیاندە خاك‌و پاشان بەرزی کردوە، وە دەیفەرموو: (بسم الله، تربة أرضنا بريقة بعضنا، يُشْفى به سقيمنا، بإذن ربِّنا) متفق عليه، واتە: بەناوی خوا، خۆڵی خاکمان بە تفی یەکێکمان بە فەرمانی پەروەردگارمان نەخۆشمانی پێ چاك دەبێتەوە.

* وە (ابن عباس) خوا لێیان ڕازی بێ لە پێغەمبەرەوە گێڕاویەتەوە ﷺ کە فەرموویەتی: هەرکەسێك سەردانی نەخۆشێك بکات کە کاتی مردنی نەهاتبێ‌و حەوت جاران لەلای بڵێ: **((أسأل الله العظيم، رب العرش العظيم، أن يشفيك))** ئەوە مسۆگەر خوای بەرز چاکی دەکاتەوە، (أبو داود وترمذي وأحمد) گێڕاویانەتەوەو (ترمذي) بە (حسن)ی داناوە.

تێبینی: بێگومان لێرەدا مەبەستی پێغەمبەر ﷺ نە هەموو جۆرە نەخۆشێك‌و نە هەر جۆرە دووعا خوێنێکیشە، واتە: هەرچەندە بە گشتی فەرموویەتی بەڵام مەبەستی پێ چەند کەس‌و حاڵەتێکی تایبەتی‌یە.

* هەروەها (أبو سعيد الخدري) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاوەیەتەوە کە پیاوێك لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ خوا لێیان ڕازی بێ دووعای بۆ کابرایەکی پێوەدراو (لديغ) خوێندو سووڕەتی (الحمد لله رب العالمين)ی بەسەردا خوێندو، وا چاك بوو وەك لە پەتێك بەرهەڵدا بووبێ‌و دەردی لێ‌نەما، وەك (بخاري ومسلم) گێڕاویانەتەوە.

* وە جارێك (عثمان بن أبي العاص) خوا لێی ڕازی بێ باسی ئازارێکی خۆی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ کرد کە لەوەتی مسوڵمان بووە لە جەستەیدا هەستی پێدەکات، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: دەستت بخەرە سەر ئەو شوێنەی کە لە جەستەتدا ئازاری هەیەو سێ جاران بڵێ: ((بسم الله)) وە حەوت جاران بڵێ:

---

١) واتە: (سُفيان بن عيينة) چۆنیەتی ئەو پەنجە لە زەویدانەی پێغەمبەری خوای ﷺ ڕوون کردەوە.

((أعوذ بالله وقدرته من شر ما أجد وأحاذر)) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السنن إلاّ النسائي، واته: پەنا بەخواو بەتوانای وی دەگرم لە خراپەو زیانی ئەو ئازارەی کە هەمەو مەترسییم لێی هەیە.

* وە سوننەتە بۆ کەسێك کە دڵنیا بووە لەوەی دەردی کارییەو بەرەو مەرگە، ئەم زیکرە بخوێنێ: ((لا إله إلا الله والله أكبر، لا إله إلا الله وحده، لا إله إلاّ الله وحده لا شريك له، لا إله إلاّ الله له الملك وله الحمد، لا إله إلاّ الله ولا حول ولا قوة إلاّ بالله)) رواه الترمذي وابن ماجه وصححه الألباني[1].

* هەروەها سوننەتە بۆ کەسێك کە لەلای نەخۆشێکە کە لەسەر مەرگو گیانەڵا دایە وشەی (لا إله إلا الله)ی پێبڵێو بۆی دووبارە بکاتەوە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((لقنوا موتاكم لا إله إلاّ الله)) رواه مسلم عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه، هەروەها فەرموویەتی: ((من كان آخر كلامه: لا إله إلاّ الله، دخل الجنّة)) رواه أبو داود والحاكم وقال النووي: صحيح الأسناد[2]، واتە: هەرکەسێك دوایین قسەی بریتی بێ لە گوتنی: بێجگە لە خوا هیچ پەرستراو نین، دەچێتە بەهەشتێ.

نۆ: لە کاتی دیتنو ڕووبەڕووبوونەوەی دیاردە سروشتییەکاندا:

أ- <u>هەڵکردنی باو گێژەڵووکەی بەهێز:</u> عائیشە خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەر ﷺ کاتێك با هەڵی دەکرد، دەیفەرموو: ((اللّهم إني أسألك خيرها وخير ما فيها وخير ما أرسلت به، وأعوذ بك من شرّها وشرّ ما فيها وشرّ ما أرسلت به)) متفق عليه، واتە: ئەی خوایە من سوودو کەڵکیو سوودی ئەوەی کە تێیدایەو قازانجی ئەوەی کە پێی نێرراوە لێت دەخوازم، وە لە خراپەو زیانی ئەوەی تێیدایەو زیانی ئەوەی کە پێی نێرراوە پەنات دێنمەبەر.

---

١) بڕوانە: (حصن المسلم من أذكار الكتاب والسنة)، ص٨٥، سعيد بن علي بن وهب القحطاني.
٢) بڕوانە: (رياض الصالحين)، ص٣٠٠، باب، تلقين المحتضر: لا إله إلاّ الله.

ب- **برووسکەو هەورەتریشقە:** (عبدالله بن الزبیـر) خوا لێی ڕازی بێ کاتێك گوێی لە هەورەتریشقە دەبوو وازی لە قسان دەهێناو دەیگوت: **((سبحان الـذي يـسبح الرعد بحمدِهِ والملائكـة مـن خيفتـه))** رواه مالـك في الموطـأ والبخـاري في الأدب المفرد وصححه النووي في الأذكار والحـافظ إبـن حجـر في تخريج الأذكـار، واتـە: پاكو بێگەردە ئەو زاتەی کە هەورەتریشقە بەپاکی دەگرێو ستایـشی دەکـاتو فریشتەکان لێی دەترسنو پاکیی ڕادەگەییـنو ستایشی دەکەن.

ج- **بـاران بارین:** عائیشە خوا لێی ڕازی بێ گوتوویـەتی: پێغەمبـەر ﷺ کاتێـك بارانی دەبینی، دەیفەرموو: **((صيبا نافعا))** رواه البخـاري، واتە: خوایە با ئـەم بارانە بارانێکی بەکەڵك بێ.

د- **مانگی نـوێ:** (عبدالله بن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ گوتوویـەتی: پێغەمبـەری خوا ﷺ کاتێك مانگی یەك شەوە (هـلال)ی دەدی دەیفـەرموو: **((الله أكبـــر، اللّهم أهله علينا بالأمن والأيـمان والسلامة والإسلام والتوفيق لما تحب وترضى ربّنا وربّـك الله))** رواه الترمـذي ورواه الـدارمي وإبـن حبـان في صـحيحه وحـسنه الألبـاني[1]، واتـە: خـوا گـەورەترە،[2] ئـەی خوایـە بـە ئاسـایشو ئیمـانو سەلامەتیو ئیسلامەوە ئەم مانگەمان لـێ نـوێ بکـەوە، وە هـەر شـتێك کـە خۆشت دەوێو پەسەندتە بۆمان ئاسان بکە، پـەروەردگارو خـاوەنی ئێمـەو تـۆ (ئەی مانگ) خوایە.

هـ- **بیستنی دەنگی چەند ژیاندارێـك:** (أبو هريرة) خوا لێی رازی بـێ گوتوویـەتی: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((إذا سمعتم نهاق الحمير فتعوذوا بالله من الشيطان فإنها رأت شيطانا، وإذا سمعتم صياح الديكة فسلوا الله من فـضله فإنهـا رأت ملكا))** متفق عليه، واتە: ئەگەر زەڕەی کەرانتان بیست پەنا بگرن بە خـوا لــە

---

١) بڕوانە: (سلسلة الأحاديث الصحيحة)، رقم: ١٨١٦.

٢) لە ڕیوایەتی (ترمذي)دا (الله أكبر)ی تێدا نیە.

شەیتان، چونکە بێگومان شەیتانیان دیوە، وە ئەگەر قووقەی کەڵەبابتان بیست لە بەخششی خوا داوا بکەن، چونکە مسۆگەر فریشتەیان بینیوە.

هەروەها فەرموویەتی: ((**إذا سمعتم نباح الكلاب ونهيق الحمير بالليل فتعوذوا بالله منهن فأنهن يرون مالا ترون**)) رواه أحمد وأبو داود والبخاري في الأدب المفرد وإبن حبان وإبن السنى وهو صحيح[1]، واتە: ئەگەر وەڕینی سەگانو زەڕینی کەرانتان بیست ئەوە لەبەر وان پەنا بەخوا بگرن، چونکە ئەوان شتی وا دەبینن کە ئێوە نایبینن.

و- **تەماشاکردنی ئاسمان لە شەوێدا کاتێك بۆ شەونوێژ هەڵدەستی:** سوننەتە ئینسان کە شەوێ بێدار بۆوە بۆ شەونوێژو تەماشای ئاسمانێ بکاتو دە (١٠) ئایەتی کۆتایی سوورەتی (آل عمران) بخوێنێ ئەو جار دەستنوێژ بگرێ، چونکە (بخاري ومسلم وأصحاب السنن) لە (إبن عباس) یان گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ وایکردوە[2].

دە: سەلام کردنو بەرو مەجلیس:

* (عبدالله بن عمر) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕاوەیەتەوە کە پیاوێك لە پێغەمبەری خوای ﷺ پرسی: (أي الإسلام خير؟) چ جۆرە ئیسلامەتییەك چاکترە؟ فەرمووی: ((**أن تطعم الطعام وتقرأ السلام على من عرفت ولم تعرف**)) متفق عليه، واتە: خواردن دەرخواردی خەڵکی هەژارو برسی بدەی، وە سەلام بکەی لە خەڵکی (کە بەلایاندا ڕەددەبی) چ بیانناسی چ نەیانناسی.

شایانی باسیشە کە سەلام کردن هەم بۆ چوونە کۆڕو مەجلیسو هەم بۆ بەجێ هێشتنیشی سوننەتە، وەك لەم دەقەدا دەبینرێ:

---

١) بڕوانە: (الوابل الصيب)، ص٢٩٧، پەراوێزی (محقق ومخرج).

٢) بڕوانە: (تفسير إبن كثير)، ج١، ص٤٤٠.

* ((**عن أبي هريرة ﷺ قال رسول الله ﷺ: إذا أنتهى أحدكم إلى المجلس فليسلم فإن بداله أن يجلس فليجلس، ثم إذا قام فليسلم فليست الأولى بأحق من الآخرة**)) رواه أبو داود والترمذي حسنه وصححه الحاكم وإبن حبان.

* (أبو هريرة) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: هەر کەسێك لە کۆڕێکدا دابنیشێ کە غەڵبەغەڵبی زۆر تێدا بووبێ، جا بەر لەوەی ئەو کۆڕەی بەجێبهێڵێ بڵێ: ((**سبحانك اللّهم وبحمدك لا إله إلاّ أنت، أستغفرك وأتوب إليك**)) ئەوە هەرچی لەو کۆڕەیدا بوویەتی لێی دەسڕێتەوە. (أحمد وترمذي وإبن حبان والحاكم) گێڕاویانەتەوە.

یازدە: پژمین و باوێشك:

* أبو هريره خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**إن الله يحب العطاس ويكره التثاؤب، فإذا عطس أحدكم وحمد الله، كان حقا على كل مسلم سمعه أن يقول: يرحمك الله، وإنّما التثاؤب هو من الشيطان، فإذا تثائب أحدكم فليرده ما استطاع فإن أحدكم إذا تثائب ضحك الشيطان منه**)) متفق عليه، واتە: بێگومان خوا پژمینی خۆشدەوێ و ڕقی لە باوێشکە، جا ئەگەر یەکێکتان پژمی و ستایشی خوای کرد، ئەوە لەسەر هەر مسوڵمانێك کە دەیبیستێ پێویستە کە بڵێ: خوا ڕەحمت پێ بکات، بەڵام باوێشك ئەوە بێگومان لە شەیتانەوەیە، جا ئەگەر یەکێکتان باوێشکیدا با ئەوەندەی دەتوانێ بیگێڕێتەوە، چونکە یەکێکتان کە باوێشك دەدات شەیتان پێی پێدەکەنێ.

* هەروەها فەرموویەتی: ئەگەر یەکێکتان پژمی با بڵێ: (الحمد لله)وە با برایەکەی یان هاوەڵەکەی پێی بڵێ: (يرحَمْك الله) جا ئەگەر پێی گوت (يرحَمْك الله) با ئەویش بڵێ: (يهديكم الله ويصلح بالكم) رواه البخاري، واتە: خوا ڕێڕوونیتان بکات و حاڵ و باڵتان چاك بکات.

* بەڵام ئەگەر باباى پژمیو (الحمد لله)ە نەكرد، ئەوە (یرحَمُك الله) گوتن پێویست ناكات، وەك لە فەرموودەیەدا دەبینرێ: **((عن أبي موسى الأشعري ﷺ: سمعت رسول الله ﷺ یقول: إذا عطس أحدكم فحمد الله فشمتوه فإن لم یحمد الله فلا تشمتوه))** رواه أحمد ومسلم.

تێبینی: وشەی (تشمیت) واتە: گوتنی (یرحَمُك الله) بەباباى پژمیو.

دوازدە: چوونە سەر گۆڕستانو سەرەخۆشی كردن:

* سوننەتە لە كاتی جەنازە خستنەنێو گۆڕدا بگوترێ: ﴿بسم الله وعلى ملة (أو سنة) رسول الله﴾ رواه أبو داود وأحمد بسند صحیح، واتە: بە ناوی خواو لەسەر ئایینی (یان ڕێبازی) پێغەمبەری خوا ﷺ.

* وە سوننەتە پاش خستنە گۆڕیو داپۆشینی ماوەیەك لەسەر گۆڕەكەی بمێننەوەو بۆی بپاڕێنەوە، وەك لەم فەرموودەیەدا دەردەكەوێ: **((عن عثمان بن عفان ﷺ قال: كان النبّي ﷺ إذا فرغ من دفن المیت وقف علیه وقال: إستغفروا لأخیكم وسلوا لە التثبیت فانە الآن یسأل))** رواه ابوداود والحاكم ووافقه الذهبِي، واتە: پێغەمبەر ﷺ كە لە بەخاك سپاردنی مردوو دەبۆوە لەسەری دەوەستاو دەیفەرموو: بۆ برایەكەتان (یان خوشكەكەتان) داوای لێبوردن لە خوا بكەنو چاك وەڵامدانەوەو دامەزراوی بۆ داوا بكەن، چونكە ئێستاكە پرسیاری لێدەكرێ.

* هەروەها لەكاتی ناشتنی مردوودا و لەسەر گۆڕستان واباشە ئامۆژگاری مسوڵمانان بكرێ، چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ وایكردوە، وەك لەو فەرموودەیەدا دەردەكەوێ كە (بخاريو مسلم)لە (علي بن ابي طالب) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویانەتەوەو سەرەتایەكەی ئاوا دەست پێدەكات: **(كُنا في جنازة في بقیع الغَردقِ، فأتى رسول الله ﷺ فقعد وقعدنا حوله، وَمَعَهُ مِخْصَرَة فنكَسَ**

وجعل ينكُتُ بِمَخصَرَتِهِ ثم قال: ما منكم من أحد الاّ وقد كتب مَقْعَدُهُ من النّار ومَقْعَدُهُ من الجنّة...الخ)، واتە: لەگەڵ جەنازەیەك بووین لە (بقیع الغردق) جا پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە لامان دانیشت ئێمەش لە دەوری دانیشتین، وە گۆچانێکی گچکەی پێبوو، جاسەری بەرەو زەوی شۆڕکردەوەو گۆچانەکەی لە زەوییەوە دەژەنی، ئنجا فەرمووی: هیچ کام لە ئێوە نیە مەگەر شوێنتان لە ئاگری دۆزەخدا یان لە بەهەشتدا دیاری کراوە...هتد.

وە (نووی) لە (ریاض الصالحین)ەکەیدا باسێکی لەوبارەوە هێناوە بەناوونیشانی: (باب الموعظة عند القبر)[1].

شایانی باسیشە کە ئەو جۆرە تەڵقیندانەی مردوو کە لەسەر گۆڕستان دەکرێو لە کوردستانو چەند شوێنێکی دیکەش باوە بەو شێوەو چۆنیەتییە سوننەت نیەو هیچ دەقێکی ڕاست (صحیح)ی سوننەت لەوبارەوە نیە وەك لەم فەرموودانەدا دەردەکەوێ کە هێنامانن، ئەسڵ لەوبارەوە پاڕانەوەو داوای لێبوردن بۆکردنو گەردن ئازادکردنی مردووەکەو، ئنجا ئەگەر هەلومەرجیش گونجاوو لەباربوو ئامۆژگاریکردنی خەڵکەکەش، چونکە لەوکاتەدا دڵیان نەرمترو بێدارترە بۆ وەرگرتنی قسەی باش.

* دیارە سەرەخۆشی لێکردنو دڵدانەوەی بابای خاوەن مردووش، وە کەسوکاری بەگشتی سوننەتە، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**من عزى مصابا فله مثل أجره**)) رواه الترمذي والبيهقي، واتە: هەرکەسێك بەڵا بەسەرهاتوویەك ئارام بکاتەوەو دڵی بداتەوە ئەوە بارتەقای وی پاداشتی هەیە.

ئنجا (نووي) لەبارەی چۆنیەتی دڵدانەوەو سەرەخۆشی لێکردنەوە گوتوویەتی[1]: ﴿ئەو وشانەی کە بۆ دڵدانەوە بەکاردێن، دیاری نەکراونو هەر

---

١) بڕوانە: ص٣٠٧، تحقيق: عبدالله احمد أبوزينة، الناشر: دار القلم.

قسەیەك ببێتە مایەی دڵخۆش کردنو ئارامکردنەوەی خاوەن مردوو دروستو بەجێیە، بەڵام زانایانی شافیعی مەزەب ئەم جۆرەیان بە پەسەند زانیوە: (أعظم الله أجركم وأحسن عزائكم وغفر لميتكم)(١)، واتە: خوا پاداشتی مەزنت بداتەوەو، چاك دڵت ئارام بكاتو، لە مردووشتان ببووریٚ.

پێغەمبەریش ﷺ لەکاتی سەرەخۆشی لێکردنو دڵدانەوەی یەکێك لە کچەکانی کە منداڵێکی مردبوو فەرمووی: ((**إن لله ما أخذ، وله ما أعطى، وكل شيء عنده بأجل مسمى..فلتصبر ولتحسب**)) متفق عليه، واتە: خوا هەقی خۆیەتی ئەوەی وەریبگرێتەوەو ئەوەی بیبەخشیٚ، وە هەموو شتێك لای وی کاتو سنووری دیاریکراوی هەیە.. جا با(کچەکەم) ئارام بگریٚو با پاداشتی لە خوا بویٚ.

* هەروەها سوننەتە کەسێك کە دەچێتە سەر گۆڕستان یان بەلایدا تێپەڕدەبیٚ، بڵیٚ: (السلام عليكم أهل الديار من المؤمنين والمسلمين، وإنا إن شاء الله بكم لاحقون، نسأل الله لنا ولكم العافية) رواه مسلم وأحمد والنسائي وابن ماجه عن بريدة بن الحصيب رضي الله عنه عن النبي ﷺ، واتە: سەلامتان لیٚبیٚ ماڵی کۆمەڵێکی بڕوادار، ئێوە پێشمان کەوتوونو ئێمەش پێتان دەگەین، ئەی خوایە لە پاداشتیان بیٚبەشمان مەکەو لەدوای وان تووشی بەڵاو گرفتارییمان مەکە.

سێزدە: چەند وردە مەسەلەیەکی پەیوەست بە ماڵو خێزانەوە:

أ- پیرۆزبایی لێکردن بە بۆنەی ژن هێنانەوە: (أبو هريرة) خوا لیٚی ڕازی بیٚ گوتوویەتی: پێغەمبەر ﷺ کاتێك پیرۆزبایی لە کەسێك دەکرد بەبۆنەی ژن هێنانییەوە (پێش گواستنەوەو دوای گواستنەوەش) دەیفەرموو: ((**بارك الله لك، وبارك عليك، وجمع بينكما في خير وعافية**)) رواه ابوداود والترمذي وابن

١) بڕوانە: (الاذكار) للنووي، ص١٣٥-١٣٦.

ماجه وأحمد ولـيس في روايـة الترمـذي كلمـة (عافيـة) وصـححه الحـاكم ووافقـه الذهبِي وصححه إبن حبان، واته: خوا لێت پیرۆز بكات‌و پیـت‌و پێـزت بڕژێتـه سەر وە لەسەر چاكەو سەلامەتی پێكەوە كۆتان بكاتەوە.

ب- دووعا لەسەر خوێندنی مێرد بۆ ژنەكەی لە شـەوی یەكەمـدا: ((اللّهـم إنـي أسألك خيرها وخير ما جبلتها عليـه، وأعوذبـك مـن شـرها وشـر مـا جبلتهـا عليه)) رواه ابوداود وابن ماجەو الحاكم وصـححەو وافقـه الـذهبِي، واتـە: ئـەی خوایە من چاكەو خێری‌و چاكەو خێری ئەوەی كـە ئـەمت لەسـەر سروشـتاندوە لەتۆ دەخوازم، وە لە خراپەی‌و خراپەی خووو خدەو سروشتی پەنات دێنمە بەر.

ج- لەكـاتی سەرجێیی كردنی ژن‌و مێرد: پێغەمبەر ﷺ فەرموویـەتی: ((لـو أن أحدكم إذا أتى أهله قال: بسم الله، اللّهم جَنِّبنا الشيطان وَجَنِّـبِ الـشّيطان مـا رزقتـنـا، فَقُضـيَ بينهما ولد لـم يضره الـشّيطان أبـدا)) متفـق عليـه عـن إبـن عبـاس ﷺ، واتە: ئەگەر لەكاتێكدا كـە یـەكێتان دەچـێتە لای خێزانـی بڵـێ: بەناوی خوا، ئەی خوایە شەیطانـمان لـێ دووربخەوە، وە شەیطان لەوە دووربگرە كە پێمان دەبەخشی، ئەوە ئەگەر منداڵێكیان لەنێودا ببـێ، هـەرگیز شـەیطـان زیانی لـێ‌نادات.

د- بانگ‌و قامـەت بـە گـوێی ڕاسـت‌و چـەپی منـداڵی تـازە لـەدایكبوودا دان: پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((مَنْ لَـهُ ولـد مولـود فـأذن فـي أذنـه اليمنى وأقام في أذنه اليسرى، لم تضره أم الصبيان)) رواه بن السنى عن الحسين بن علي رضي الله عنهما واسناده ضعيف جدا، واته: هەر كەسـێك منـداڵێكی بۆ پەیدابێ‌و بانگ بە گوێی ڕاستیداو قامەت بە گوێی چەپیدا بدات، ئـەوە (أم الصبيان)[1] زیانی لێ نادات.

---

١) لە كوردەواریدا(شەوە)ی پێ‌دەڵێن‌و ئەفسانەی زۆری لەبارەوە هەڵبەستراون.

هەروەها (أبو رافع) خوا لێی ڕازی بێ دەڵێ: پێغەمبەری خوام ﷺ بینی کە لەکاتێکدا کە (فاطمة) حەسەنی کوڕی عەلی خوا لێیان ڕازی بێ بوو بانگی نوێژی بە گوێی دادا. وەك (ابو داود وترمذي وأحمد وبيهقي) گێڕاویانەتەوەو (ترمذي) بەڕاست (صحيح)ی داناوە.

چواردە: چەند وردە حاڵەتێکی جۆراوجۆر:

أ- لەکاتی توورەبووندا: (سليمان بن صرد) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: لەلای پێغەمبەر ﷺ بووم دوو پیاو قسەیان بەیەکتری دەگوت: یەکێکیان ڕووی سوور هەڵگەڕابوو دەمارەکانی لاملی هەستابوون، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: من وشەیەك دەزانم ئەگەر بیڵێ ئەو حاڵەتەی هەیەتی نامێنێ، ئەگەر بڵێ: **(أعوذ بالله من الشيطان الرجيم)** ئەوەی هەیەتی نامێنێ، (بخاری و مسلم) گێڕاویانەتەوە.

ب- لەکاتی دیتنی بابایەکی بەڵادار (مبتلی)دا: (أبو هريرة) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: هەرکەسێك بەڵادارێك ببینێ و بڵێ: **((الحمد لله الذي عافاني مما ابتلاك به وفضلني على كثير ممن خلق تفضيلا))**[1] ئەوە ئەو بەڵایەی تووش نابێ، (ترمذي) گێڕاویەتەوەو بە (حسن) دادەنرێ.

ج- لەکاتی چوونە بازاڕدا: عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: هەرکەسێك کە چووە بازاڕەوە بڵێ: **((لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد يحي ويميت وهو حي**

١) واتە: ستایش بۆ ئەو خوایەی کە سەلامەتی کردووم لەوەی تۆی پێ تاقی کردۆتەوە، وە بەسەر زۆر لە دروستکراوەکانیدا هەڵی بژاردووم.

تێبینی: ئاشکرایە کە نابێ ئەو قسەیە بەدەنگی بەرز بکات، کە بابای دەردەدارو بەڵادار گوێی لێبێ و پێی نیگەران بێت، چونکە ئەوە حەڕامەو گوناحە.

لايـموت بيـده الخيـر وهـو على كـل شيء قـدير)) خـوا هـەزار هـەزار (١٠٠٠,٠٠٠) چاكەی بۆ دەنووسێ‌و هەزارهـەزار خراپـەی لـێ دەسـڕێتەوەو هـەزار هـەزار پلـەی بـۆ بـەرز دەكاتـەوە، (ترمـذي وإبـن الـسنى والحـاكم) گێڕاویانەتەوەو بە (حسن) دادەنرێ.

د- **لەكـاتـی هەڵەنگوتـنی وڵاخـدا:** (أبـو الملـيح) لـە پیاوێكـەوە گێڕاویەتـەوە گوتوویەتی: لەپشت پێغەمبەرەوە ﷺ سوار بووبووم، وڵاخەكـەی هەڵـەنگوت، گوتم: (تعس الشيطان) شەیطان لەبەین بچێ، ئەویش فەرمووی: مەڵێ شەیطـان لەنێو بچێ، چونكە ئەگەر وا بڵێی خۆی زل دەكـات هـەتا هێنـدەی ژوورێكـی لێدێ، بەڵام بڵێ: (بسم الله) جا ئەگەر ئەوەت گوت گچكەو نـابووت دەبێتـەوە هەتا هێندەی مێشێكی لێدێ.

هـ- **لەكاتی مـەترسی چاوێنی كردنی شتێكدا:** پێغەمبەر ﷺ فەرموویـەتی: **((إذا رأى أحدكم مايعجبه في نفسه أو ماله فليبرك عليه فأن العين حق))** رواه أحمـد والحاكم وإبن السنى عن سهل بن حنيف وهو صـحيح، واتە: ئەگەر یەكێكتان لە خۆیدا یان لە ماڵ‌و سامانیدا شتێكی وای دی كە پێی سەرسام بێـت، بـا داوای پیت‌و پێزی بۆ لەخوا بكات، چونكە كاریگەریی چاو ڕاستە.

وە (أبو سعيد الخدري) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویـەتی: **((كـان رسـول الله ﷺ يتعوذ من الجان وعين الإنس، حتى نزلت المعوذتان، فلما نزلتا أخذ بهمـا وتـرك ما سواهما))** رواه النـسائي والترمـذي وابـن ماجـه وهـو حـديث حـسن، واتـە: پێغەمبەری خوا ﷺ (بەچەند دووعا خوێندنێك) لەبەر جندو چاوی مرۆڤ پەنای بەخوا دەگرت، تا دوو پەنا پێبەرەكان{سووڕەتی (الفلق‌و الناس)} هاتنە خوار، جا كە ئەوان هاتنەخوارێ ئەوانی بەكارهێناو وازی لە دووعایەكانی دیكە هێنا.

و- **لەكاتی ڕوودانی شـتێكی ناخۆشـدا كە تازە لەدەست چووە:** **((عن ابي هريـرة ﷺ قال قال النبّي ﷺ المؤمن القويّ خيـر وأحب الى الله من المؤمن الضعيف**

وفي كل خيـر، إحرص على ما ينفعك واستعن بالله ولاتعجز، وإن اصابك شيء فلا تقل: لو أني فعلت كذا كان كذا وكذا، ولكن قل: قدر الله وما شـاء فعـل، فأنَّ لو تفتح عمل الشيطان)) رواه أحمـد ومـسلم وابـن ماجـه، واتـه: بـڕواداری بەهێز چاكترەو لەلای خواش خۆشەویست ترە لـە بـڕواداری بـێ‌هێز، هـەردووك لاشیان خێردارن، جا شتێك كە سوودت پێ‌دەگەیەنێ لەسـەری سـووربەو پـشت بەخوا ببەستەو دەستە پاچە مەبە، وە ئەگەر شتێكت تووش بوو مـەڵێ ئەگـەر وام بكردایە واو وا دەبوو بەڵكو بڵـێ: خـوا وای بڕیـاردابوو وە هەرچـی بیـەوێ دەیكات، چونكە (ئەگەر) دەرگای كردەوەی شەیطان (كە خوتخوتەی خـراپ‌و دڵ ناڕەحەتكەرە) دەكاتەوە.

ز- <u>لەكاتی سـەرسـام بـوون بـە شـتێكدا:</u> (بخاري) گێڕاویەتـەوە كـە جارێكیـان پێغەمبەری خوا ﷺ بە (أبو هريرة)ی فەرمووە، ئەوە لەكوێ بـووی ئـەی (أبـو هريرة)؟! ئەویش گوتوویەتی: ئەی پێغەمبەری خوا لەكاتێكدا تووشم بووی لەش پیس بووم، جا حـەزم نـەكرد هـەتا خـۆم نەشـۆم لەگـەڵت دابنیـشم، ئـەویش فەرمووی: (سبحان الله!) بێگومان بڕوادار پیس نابێ.

هەروەها هەر (بخاري) هێناویەتی كـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـەو حاڵەتـەدا فەرموویەتی: (الله اكبـر).

ح- <u>لەكـاتـی خۆشـیی‌و ناخۆشـییدا:</u> پێغەمبـەری خـوا ﷺ كـە حاڵـەتێكی دڵخۆشـكەری بـۆ دەهاتـە پـێش دەیفـەرموو: **((الحمـد لله الـذي بنعمتـه تـتم الصالحات))**، واتە: ستایش بۆ ئەو خوایەی كە بەهۆی چـاكەی ویـەوە كـردەوەو شـتە چـاكەكان تـەواو دەبـن‌و پێكـدێن، بـەڵام ئەگـەر حاڵـەتێكی نـاخۆش‌و ناپەسەندی بۆ پەیدابوویایە دەیفەرموو: **((الحمد لله على كل حال))**. (ابن السنى والحاكم) گێڕاویانەتەوەو (ألباني) بە (صحيح)ی داناوە[1].

---

١) بڕوانە: (حصن المسلم من أذكار الكتاب والسنة)، ص١٢٠.

ط- **لەکاتێکدا یەکێك پێت بڵێ لەبەر خوا خۆشم دەوێی:** لەو کاتەدا واپەسەندە بڵێی: **((أحبك الله الذي أحببتني له))** رواه أبو داود بإسناد صحيح، واتە: ئەو خوایەی کە منت لەبەر وی خۆشویستوە خۆشی بوێی.

ي- **لەکاتی چاکە لەگەڵدا کراندا:** پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((من صنع إليه معروف، فقال لفاعله، جزاك الله خيرا، فقد أبلغ في الثناء))** رواه الترمذي وصححه الألباني[1]، واتە: هەرکەسێك چاکەیەکی لەگەڵ بکرێو بە ئەنجامدەرەکەی بڵێ: خوا بە چاکە پاداشتت بداتەوە، ئەو زۆر چاك مەدحی کردوە.

ك- **لەکاتی سەرنجدانی خۆدا لە ئاوێنەدا:** پێغەمبەر ﷺ کاتێك تەماشای ئاوێنەی دەکرد دەیفەرموو: **((الحمد لله اللّهم كما حسنت خلقي فحسن خلقي))** رواه إبن السنى، واتە: ستایش بۆ خوایە، ئەی خوایە! وەك چۆن دیمەنت جوان کردووم ڕەوشتیشم چاك بکە.

ل- **لەکاتی سوێند خواردندا بە غەیری خوا:** پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: **((من حلف منكم فقال في حلفه: واللات والعزى فليقل: لا إله إلاّ الله))** متفق عليه، واتە: هەرکەسێکتان سوێندی خواردو لە سوێندەکەیدا گوتی: بەلاتو عوززا[2]، با بڵێ: جگە لە خوا هیچ پەرستراو نین، واتە: گوتنی (لا إله إلاّ الله) دەبێتە کەفارەتی.

---

١) هەمان سەرچاوە، ص١٠٨.

٢) دیارە سوێند بە هەر شتێکی دیکەش جگە لە خواو سیفەتەکانی هەمان حوکمی هەیەو مەرج نیە بەس ناوی لاتو عوززا بێنێ.

نۆیەم: چەند زیکرێکی گەورەو گرنگ:

خوا پشتیوان بێ لەم خاڵەدا هەوڵ دەدەین ئەو جۆرە زیکرانە کە بە گەورەترو گرنگتر دانراون وە تایبەتیش نین بەحاڵەتو کاتێکی دیاری کراوەوە، بخەینەڕوو:

یەك: چاکترین زیکر: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((...وأفضل الذكر لا إله إلا الله))** رواه النسائي والترمذي وابن ماجه وصححه الحاكم ووافقه الذهبِي، والحديث من رواية جابر بن عبد الله رضي الله عنه.

دوو: چاکترین پاڕانەوە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((إن أفضل الدعاء: الحمد لله))** نفس رواة الحديث السابق، زانایان گوتوویانە:[1] مەبەست لە چاکترین پاڕانەوە بوونی (الحمد لله) ئەوەیە کە هەر پاڕانەوەیەك بە ستایشو مەدحو ثەنای خوا دەست پێبکات باشتر گیرا دەبێ.

سێ: چاکترین فەرمایشتی پێغەمبەران: پێغەمبەری کۆتاییمان ﷺ فەرموویەتی: **((وأفضل ما قلته أنا والنبيُّون من قبلي: لا إله إلا الله وحده لا شريك له))** رواه مالك والترمذي والبيهقي.

هەروەها فەرموویەتی: **((من قال: لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير عشر مرات، كان كمن أعتق أربعة أنفس من ولد أسماعيل))** متفق عليه عن أبي أيوب الأنصاري رضي الله عنه، واتە: هەر کەسێك دە جاران بڵێ: بێجگە لە خوا هیچ پەرستراو نین تاکەو هاوبەشی نین، موڵك هەر هی ویەو ستایش هەر بۆ وییە، وە ئەو لەسەر هەموو شتێك بە توانایە، ئەوە وەك کەسێك وایە کە چوار کەسی لە نەوەی ئیسماعیل ئازاد کردبن.

---

١) بڕوانە: (كشف الخفا ومزيل الألباس..) للعجلوني، ج١، ص١٧٢.

چوار: چوار وشەی خۆشەویست لەلای خواو چاکترین قسە لەدوای قورئان: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (أحب الكلام إلى الله تعالى أربع لا يضرك بأيهن بدأت: سبحان الله، والحمد لله، ولا إله إلا الله، والله أكبر) رواه مسلم.

هەروەها فەرموویەتی: ((**لأن أقول: سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر أحب ألي مما طلعت عليه الشمس**)) رواه مسلم، واتە: ئەگەر بڵێم: پاكو بێگەردیی بۆ خواو ستایش بۆ خوایەو، جگە لە خوا هیچ پەرستراو نینو خوا گەورەترە، لەلام لە هەموو ئەو شتانە خۆشەویستترە كە خۆریان بەسەردا هەڵهاتوە.

پێنج: زیكرێك كە گوناحەكان ڕادەماڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**من قال: سبحان الله وبحمده في اليوم مائة مرة حطت خطاياه ولو كانت مثل زبد البحر**)) متفق عليه عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: هەركەسێك لە ڕۆژێكدا سەد جار بڵێ: خوا پاكو بێگەردە ستایش بۆ وی، ئەگەر گوناحەكانی هێندەی كەفی دەریاش بن لێی دەكەونە خوار.

شەش: دوو وشەی لەسەر زمان سووك لە تەرازوودا قورسو لەلای خوا خۆشەویست: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((**كلمتان خفيفتان على اللسان، ثقيلتان في الميزان، حبيبتان إلى الرّحمن، سبحان الله وبحمده، سبحان الله العظيم**)). متفق عليه عن أبي هريرة رضي الله عنه.

حەوت: چوار وشەی سێ جار دووبارە كراوە بارتەقای زیكری ڕۆژێكن: (جويرية) خوا لێی ڕازی بێ كە یەكێكە لە دایكانی بڕواداران گێڕاویەتەوە، كە پێغەمبەر ﷺ پێی فەرمووە: دوای تۆ چوار وشەم سێ جاران گوتن، ئەگەر بەوەی بەدرێژایی ئەمڕۆ گوتووتە بكێشرێن بارتەقایان دەبن: ((**سبحان الله وبحمده عدد خلقه، سبحان الله رضى نفسه، سبحان الله زنة عرشه، سبحان الله مداد كلماته**)) رواه مسلم وأصحاب السنن، واتە: پاكیی بۆ خواو ستایش

بۆ وی بە ژمارەی دروستکراوەکانی، پاکیی بۆ خوا هەتا نەفسی ڕازی دەبێ پاکیی بۆ خوا بە ئەندازەی کێشی عەرشەکەی، پاکیی بۆ خوا هێندەی ژمارەی وشەکانی، وە ئەم فەرموودەیە هەر مسلم بەم جۆرەش هێناویەتی[1]:
((سبحان الله وبحمده عدد خلقه ورضا نفسه وزنة عرشه ومداد كلماته)).

هەشت: زیکرێك كە خەزنەیەكە لە خەزنەكانی بەهەشت: (عبدالله بن قيس) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: **((يا عبدالله بن قيس ألا أدلك على كنز من كنوز الجنّة؟! فقلت: بلى يا رسول الله، قال: قل: لا حول ولا قوة إلا بالله))** متفق عليه، واتە: ئەی عەبدوڵڵای کوڕی قەیس ئایا خەزنەیەك لە خەزنەكانی بەهەشتت پێ بڵێم؟ منیش گوتم: بەڵی ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی: بڵێ: جووڵانو توانا نیە مەگەر بەخوا، یان: لادان لە هەڵەو خراپەو توانا بۆ خێرو چاكە نیە مەگەر بە خوا.

نۆ: زیکرێك كە پێغەمبەر ﷺ بۆ مشتوماڵی دەروونی فەرموویەتی: پێغەمبەری كۆتایی فەرموویەتی: **((إنه ليغان على قلبي وإني لأستغفر الله في اليوم مائة مرة))** رواه مسلم عن الأغر المزني، واتە: دڵم گەرد دەگرێ هەتا ڕۆژانە سەد (١٠٠) جار داوای لێبووردن لە خوا دەكەم. (إبن الأثير) گوتوویەتی:[2] {(ليغان على قلبي) أي يغط ويغشى والمراد به: السهو، لأنه كان لا يزال في مزيد من الذكر والقربة ودوام المراقبة فإذا سهى عن شيء منها في بعض الأوقات أو نسي، عده على نفسه ذنبا ففزع إلى الأستغفار)}، واتە: مەبەست لە (ليغان على قلبي) یانی دادەگیرێو دادەپۆشرێو مەبەست پێی: بێئاگابوونە، چونكە ئەو بەردەوام لە زێدەكردندا بووە لە یادی خواو نزیكبوونەوەو چاودێریكردنی خوا، جا ئەگە لە هەندێكی بێئاگا بووبێ لە

---

١) بڕوانە: (الأذكار) للنووي، ص٥١-٥٢.

٢) بڕوانە: (جامع الأصول)، ج٤، ص٣٨٦، لە: (حصن المسلم...)، ص١٣٩.

هەندێك حاڵاندا یان لە بیری چووبێ، ئەوە بە گوناحی داناوە بۆ خۆی‌و پەنای بردۆتە بەر داوای لێبوردن كردن لە خوا.

هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((من قال أستغفر الله الذي لا إله إلا هو الحي والقيوم وأتوب إليه، غفر له وإن كان فرّ من الزحف))** رواه أبو داود والترمذي و الحاكم وصححه ووافقه الذهبِي وصححه الألباني، واتە: هەر كەسێك بڵێ: داوای لێبوردن لەو خوایە دەكەم كە جگە لەوی هیچ پەرستراو نین، زیندوو مشوورگێڕەو بۆ لای وی دەگەڕێمەوە، ئەگەر لەكاتی هێرش هێنانی دوژمنیشدا ڕایكردبێت خوا لێی دەبووڕێ.

كۆتایی ئەم بڕگەی نۆیەمەش كە بڕگەی كۆتایی خاڵی نۆیەمە، بەم فەرموودەیە دێنین كە پێغەمبەری پێشەوامان گەورەترین جۆری داوای لێبوردن لە خواكردن (سيد الأستغفار)مان فێر دەكات:

فەرموویەتی: **((سيد الأستغفار أن يقول العبد: اللّهم أنت ربّي لا إله إلاّ أنت خلقتني وأنا عبدُك وأنا على عهدِك ووَعدِك ما استطعت، أعوذ بك من شرّ ما صنعت، أبوء لك بنعمتك علي وأبوء بذنبِي، فاغفر لي فإنه لا يغفر الذنوب إلاّ أنت))** رواه البخاري وأحمد والنسائي والترمذي، واتە: گەورەو سەرەوەری داوای لێبوردن لە خوا كردن ئەوەیە كە بەندە بڵێ: ئەی خوایە! تۆ پەروەردگارمی، جگە لە تۆ هیچ پەرستراو نین، دروستت كردووم‌و منیش بەندەتم، وە من هەتا لە توانام دایە هەر لەسەر پەیمان‌و بەڵێنی تۆم، لە چنگ خراپەی ئەوە كە كردوومە پەنات بۆ دێنم، دان بە چاكەی تۆدا دەنێم لەسەر خۆم، وە پێ لە گوناحەكانم دەنێم، جا لێم ببوورە بێگومان جگە لە تۆ هیچ كەس لە گوناحان نابووڕێ[1].

---

١) لە كتێبی: (ڕێگای صالح بوون‌و بەرەو خوا چوون)دا ئەو فەرموودەیە چاك توێژراوەتەوە، بڕوانە چاپی سێیەمی ٢٠٠٦، نووسینگەی تەفسیر.

دەیەم: صەڵاتو سەلام ناردن بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ

بێگومان صەڵاتو سەلام ناردن بۆ پێغەمبەر ﷺ وێڕای جێبەجێکردنی بەشێك لە ئەركی سەرشان بەرامبەر بەو بەندە هەرە پایەبەرزەی خوای بێوێنە، جۆرێكیشە لە جۆرە گرنگەكانی یادی خواكردن، جا لە سۆنگەی ئەوەوە كە ئێمە ستایشو سوپاس بۆ خوا لە باسی نوێژدا بەوردی باسی ماناو چەمكی صەڵاتو سەلامو چۆنیەتیو حوكمی صەڵاتو سەلام ناردن بۆ پێغەمبەرمان ﷺ كردوە، لێرەدا دووبارەی ناكەینەوەو بە هێنانەوەی ئەم چەند دەقەی قورئانو سوننەت، واز دێنین:

یەك: خوای بەخشەر فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّۚ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ صَلُّواْ عَلَيۡهِ وَسَلِّمُواْ تَسۡلِيمًا ﴿٥٦﴾ الأحزاب﴾، واتە: خواو فریشتەكانی صەڵەوات لەسەر پێغەمبەر دەدەن، ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! صەڵەواتی لەسەر بدەنو سەلامی بۆ بنێرن.

دوو: پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: **((من صلى علي صلاة صلى الله بها عليه عشرا))** رواه مسلم، واتە: هەر كەسێك یەك صەڵاتم لێ بدات، خوا بەو صەڵاتە دە صەڵەواتی لێ دەدات.

جا با لێرەدا سەرنج بدەین!

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ ذِكۡرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكۡرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ ٱلَّذِي يُصَلِّي عَلَيۡكُمۡ وَمَلَٰٓئِكَتُهُۥ لِيُخۡرِجَكُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِۚ وَكَانَ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾ الأحزاب﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! بە یادكردنێكی زۆر یادی خوا بكەن. وە بەیانیانو ئێواران بەپاكی بگرن، ئەوكەسەی كە خۆیو فریشتەكانی صەڵەواتتان بۆ دەنێرن تاكو لە تاریكییەكان قوتارتان بكات بەرەو ڕووناكی، وە خوا بە بەزەییە دەربارەی بڕوادارن.

وەك دەبینین خوای بەخشەر ڕایدەگەیەنێ کە خۆیو فریشتەکانی صەڵەواتمان لێدەدەن بۆئەوەی لە تاریکییەکان بێینەدەرو بچینە نێو ڕووناکییەوە! کەواتە هەرکەسێك خوای بەبەزەیی صەڵەواتی لێبدات لە تاریکییەوە بەرەو ڕووناکی دەچێت، ئنجا پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی کە هەرکەسێك صەڵەوات لە پێغەمبەر ﷺ بدات خوای پەروەردگار دەقات صەڵەواتی لێدەدات، کەواتە: صەڵەواتو سەلامی ئێمە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ دەبێتە مایەی داباریني ڕەحمەتو بەخششی خوا بۆ سەرمانو قوتاربوونمان لە هەموو جۆرە تاریکییەکانو گەیشتنمان بە ڕووناکی هەمەلایەنە.

شایانی باسیشە کە خوای کاربەجێو بەخشەر بەرلەوەی ڕایبگەیەنێ کە خۆیو فریشتەکانی صەڵەواتمان لێدەدەن، فەرمانی پێکردووین کە زۆر یادی بکەینو بەیانیانو ئێواران بەپاکی بگرین، ئەمەش ئەوەی لێ دەفامرێتەوە کە لە ئەنجامی زۆر یادی خواکردندا ئینسانی مسوڵمان شایستەیی ئەوە پەیدا دەکات کە خوا صەڵەواتی بنێرێتە سەر.

کەواتـــە:

یەکەم: بەدەقی قورئان زۆر یادی خوا کردنو بەپاکگرتنی زەمینە سازکەری صەڵەواتی خواو فریشتەکانیەتی بۆ بڕواداران.

دووەم: وە بەدەقی سوننەتیش صەڵەواتدانمان لەسەر پێغەمبەر ﷺ هۆی صەڵەواتی دە چەندانەی خوایە بۆمان، وە صەڵەواتی خواش بەرهەمەکەی لە تاریکییەکان قوتاربوونو بە ڕووناکی شادبوونە.

کەواتە: بابزانین بۆچی پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ هێندە جەختی لەسەر ئەوە کردوە، کە ئێمەی ئۆممەتی صەڵاتو سەلامی بۆ بنێرین! بێگومان لەبەر خێرو قازانجو بەرژەوەندی خۆمانی بووە، ڕووحم فیدای یەکێك لە سوننەتو فەرمایشتەکانی بێت، بەڵێ پێغەمبەری خوا ﷺ کە دەزانێ ئێمەی مسوڵمانو

شوێنکەوتووی بەهۆی صەڵاتو سەلام بۆ ناردنیەوە، شایستەی صەڵاتی خوای بێوێنەو فریشتە بێهەڵەو پەڵەکانی دەبینو، لە ئاکامی ئەوەشدا بەرەو ڕۆشنایی دەچینو لە تاریکییەکان قوتار دەبین، ئاوا بە جەخت کردنو هاندانەوە فەرمانی پێکردووین کە صەڵاتو سەلامی زۆری بۆ لە خوای بە بەزەییو بەخشەر بخوازین، وەك لەم چەند فەرموودەیەی دیکەشدا بەڕاشکاویی دەردەکەوێ:

سێ: أ- ((**أولى الناس بي يوم القيامة أكثرهم علي صلاة**)) رواه الترمذي عن إبن مسعود ﷺ وحسنه، واتە: کێ زیاتر صەڵەواتم لێ بدات ئەو کەسە لە ڕۆژی دوایی لە هەموو کەس لێم نیزیکتر دەبێ.

ب- (البخيل من ذكرت عنده فلم يصلي علي) رواه الترمذي عن علي رضي الله عنه وقال: حسن صحيح وحسنه الألباني، واتە: ئەو کەسە ڕژدە، کە منی لەلای باس دەکرێم، بەڵام صەڵەواتم لەسەر نادات.

ج- ((**لا تجعلوا قبري عيدا وصلّوا عليَّ فإنَّ صلاتكم تُبَلِّغني حيث كنتم**)) رواه أبي داود عن أبي هريرة بإسناد صحيح. واتە: سەر گۆڕەکەم وەك ڕۆژی جەژن قەرەباڵغ مەکەن، بەڵام صەلەواتم لێ بدەن چونکە لەهەر شوێنێك بن صەڵاتەکەتانم پێ دەگات.

بەنـدی چــوارەم

چـۆن زیکــری خــوا بکــەین؟!

www.alibapir.com

بە سەرنجدانی دەقەکانی قورئانو سوننەت بۆمان دەردەکەوێ کە زیکری خواکردن وەك چۆن بازنەو مەیدانەکەی یەکجار بەرینو فراوانەو هەموو ڕووبەرو پانتایی ژیانی ئینسان دادەگرێ، خوای کاربەجێ شێوازو چۆنیەتی زۆرو جۆراوجۆریشی بۆ داناون، بۆ ئەوەی بتوانێ لە هەموو حاڵەکانیدا یادی خوا بکات، وەك لە وەسفی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە: ((**كان يذكر الله على كل أحيانه**)) رواه مسلم عن عائشة رضي الله عنها.

جا ئێستا با ڕامێنین:

یەکەم: بێگومان ئینسان لە ڕووی قیافەی جەستەییەوە لە هیچ کاتێکدا لە سێ شێوە بەدەر نیە:

أ- ڕاوەستان (قیام).
ب- دانیشتن (قعود).
ج- ڕاکشانو پاڵکەوتن.

جا خوای کاربەجێ فەرمانی کردوە کە لە هەرسێك حاڵەتەکاندا یادی بکەین، وەك فەرموویەتی: ﴿فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَوٰةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ...﴿١٠٣﴾ النساء﴾، واتە: جا ئەگەر نوێژتان تەواوکرد یادی خوا بکەن بە پێوەو بە دانیشتنەوەو لەسەر تەنیشتتان.

وەك خوای زاناو توانا ڕایگەیاندوە کە بەوجۆرە زیکری خواکردن پیشەی بەندە ژیرو تێگەیشتووەکانی خوایە: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَٰفِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَءَايَٰتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ ...﴿١٩١﴾ آل عمران﴾، کە پێشتریش هێناومانە.

دووەم: وە لەڕووی دەرخستن و دەرنەخستنەوە ئینسان دوو حاڵەتە هەن:

أ- بە ئاشکرا یادی خواکردن (ذكر الله علانية).

ب- بەپەنهانی یادکردنی (ذكره سراً).

وە بێگومان لەوڕووەوە یادی خوا حاڵەتێکی دیکەی سێیەمی نیە، جا خوای بەرزو مەزن هەردووك حاڵەتی پەنهان و ئاشکرای دیاری کردوون، وەك لەم فەرموودە قودسییەدا دەبینرێ: ((عن أبي هريرة ﷺ: قال رسول الله ﷺ: **يقول الله تبارك وتعالى: أنا عند ظن عبدي بي، وأنا معه إذا ذكرني، فإن ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي، وإن ذكرني في ملأ ذكرته في ملأ خير منهم...))** رواه أحمد والبخاري ومسلم والترمذي وابن ماجه، واتە: خوای بەپیت و پیرۆز بەرز دەفەرموێ: من بەپێی بۆچوونی بەندەکەمم لەبارەمەوە، وە من هەر لەگەڵمی هەتا یادم بکات، جا ئەگەر لە دڵی خۆیدا (بە پەنهانی) یادم بکات، منیش لەبەر خۆمەوە یادی دەکەم، وە ئەگەر لە نێو کۆمەڵێکدا بە (ئاشکرا) یادم بکات، منیش لەنێو کۆمەڵێکی باشتر لەوەی وی یادی دەکەم..

سێیەم: وە لە ڕووی دەنگەوە ئینسان لە سێ حاڵان بەولاوە نیە:

أ- دەنگ بەرزکردنەوە (رفع الصوت).

ب- دەنگ کپ کردن و نزم کردن (خفض الصوت).

ج- میانجی (وسط).

جا لەوبارەشەوە خوای پەروەردگارو پێغەمبەری سەروەر ﷺ فەرمانیان پێ کردووین و ڕێپرووونیان کردووین کە بەهەرسێك جۆری دەنگ یادی خوا بکەین، جا

ئێمە سەرەتا باسی جۆری دووەمو سێیەم دەکەینو دوایش باسی جۆری یەکەم (دەنگ بەرزکردنەوە) دەکەین، چونکە تۆزێك مشتومڕی لەسەر هەیە:

أ- یادکردنی خوا بە دەنگی نـزم:

خـوای پـەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ وَٱذْكُر رَّبَّكَ فِى نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ ٱلْجَهْرِ مِنَ ٱلْقَوْلِ ... ﴿٢٠٥﴾ الأعراف ﴾، واتە: وە لەبەرخۆتەوەو بەلالانەوەو گەردنکەچیو ترس بیمەوە بەبێ دەنگ بەرزکردنەوە یادی پەروەردگارت بکە... هەروەها فەرموویەتی: ﴿ ٱدْعُوا۟ رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ الأعراف ﴾، واتە: بە کڕووزانەوەو گەردنکەچیو بەپەنهانی لە پەروەردگارتان بپاڕێنەوە، بێگومان ئەو لەڕێلادەرانی خۆش ناوێن.

ب- یادکردنی خوا بە دەنگی نە بەرزو نە نزم (میانجی):

خـوای پـەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ قُلِ ٱدْعُوا۟ ٱللَّهَ أَوِ ٱدْعُوا۟ ٱلرَّحْمَٰنَ ۖ أَيًّا مَّا تَدْعُوا۟ فَلَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَٱبْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾ الإسراء ﴾، واتە: بڵێ: لە خوا یان لە ڕەحمان بپاڕێنەوە، بە هەر ناوێك بانگی بکەن، خاوەنی ناوە هەرە چاکەکانە، وە پاڕانەوەکەت نە بە دەنگی بەرزو نە بە کپی مەکەو لەنێوانیاندا ڕێیەك بدۆزەوە.

ئاشکراشە کە مەبەست لە (بصلاتك) لێرەدا پاڕانەوە (دعاء)یە، چونکە هەم لە ئەسڵدا (صلاة) بەمانای پاڕانەوەیەو[1] هەم سیاقی ئایەتەکەش هەر ئەوەی لێ وەردەگیرێ[2].

---

١) بڕوانە: پێناسەی نوێژ (صلاة) لە باسی نوێژ بەرپاکردندا.

٢) (عائشة)ش گوتوویەتی: ئەو ئایەتە لەبارەی پاڕانەوەوە هاتوە، وەك (بخاري ومسلم) گێڕاویانەتەوە، بڕوانە: (الأذكار) للنووي، ص٤٠، ط١، ١٩٨١، دار الفكر.

ج- یادکردنـی خـوا بە دەنگی بـــەرز:

هەندێك پێیان وایە کە زیکرکردن بەدەنگی بەرز دروست نیەو بیدعەتە، بەڵام لە ڕاستیدا وانیەو، وەك لە دەقەکانی سـوننەتدا دەردەکـەوێ پێغەمبـەری خـوا ﷺ بە هەرسێك شێوەکانی دەنـگ (نـزم، میـانجی، بـەرز) زیکـرو پاڕانـەوەی کردوە، ئەمەش چەند بەڵگەیەك لەوبارەوە:

أ- وەك پێشتر باسمان کرد قورئان خوێندن جۆرێکە لە جۆرەکانی زیکرو گەورەترین جۆریشیەتی، دەجا ئاشکراشە کە قورئان خوێندن بەهەموو شـێوە دەنگـەکان دروستە، (نووي) لەوبارەوە گوتوویەتی:[1] (جاءت آثار بفضيلة رفـع الـصوت بالقرآن، وآثار بفضيلة الإسرار، قال العلماء: والجمع بينهمـا أن الإسـرار أبعـد من الرياء فهو أفضل في حق من يخاف ذلك، فإن لم يخف الرياء فالجهر أفـضل بشرط أن لا يـؤذي غـيره مـن مـصل أو نـائم أو غيرهمـا...)، واتـە: چـەند شوێنەوارێك هاتوون کە دەنگ بەرزکردنەوە بە قورئان بـە چـاکتر دادەنـێن‌و، هەندێکیشیان دەنگ نزمکردنەوە بەباشتر دادەنێن، زانایـان گوتوویانـە ئـەو دەقانە بەوە کۆدەکرێنە کە بگـوترێ: کەسـێك لـە ڕیابـازی بتـــرسێ دەنـگ نزمکردنەوەی بۆ چاکتـرە، بەڵام کەسێك ئەو ترسەی نەبێ بەرزکردنەوەی بـۆ چاکترە، بەمەرجێك ئازاری غەیری خۆی نەدات لە نوێژکـەرو خـەوتووو هـی دیکەش..

ب- هەموو ئەو جۆرە زیکرو پاڕانەوانەی کە لە پێغەمبـەرەوە ﷺ گێڕراونـەوە دیارە هەندێك جاران دەنگی پێیـان بـەرز کردۆتـەوە، ئەگـەرنا خـەڵك گـوێ بیستیان نەدەبوون‌و لێی نەدەگێڕرانەوە.

ج- (عبدالله بن عباس) خوا لێیان ڕازی بێ ئـەم دەقـەی دەربـارەی پاڕانـەوەی پێغەمبەر ﷺ لە جەنگی بەدردا گێڕاوەتەوە: ((قال النبي ﷺ وهو في قبته:

١) بڕوانە: (الأذكار) ص٣١١، ط١، ١٩٨٣، تحقيق: أحمد رابت حمدش.

اللّهم إني أنشدك عهدك ووعدك، اللّهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم، فأخذ أبوبكر ﷺ بيد رسول الله ﷺ، فقال: حسبك يا رسول الله، فقد ألحت على ربّك...)) متفق عليه وهذا لفظ البخاري، وفي لفظ مسلم: ((إستقبل نبّي الله ﷺ القبلة ثم مد يديه فجعل يهتف بربه فيقول: اللّهم أنجِزْ لي ما وعدتني...))، واتە: پێغەمبەر ﷺ لەکاتێکدا کە لە چادرەکەی دابوو فەرمووی، ئەی خوایە من پەیمانو بەڵێنەکەتت لێ داوادەکەم، ئەی خوایە ئەگەر بتەوێ (ئەم کۆمەڵە مسوڵمانە بفەوتێنی) لە ئەمڕۆ بەدواوە ناپەرسترێی، ئنجا ئەبووبەکر خوا لێی ڕازی بێ دەستی پێغەمبەری خوای گرتو گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەستە، چونکە زۆر داکۆکیت لە پەروەردگارت کرد، ئەمە ڕیوایەتی (بخاري)یە.

وە لە ڕیوایەتی (مسلم)دا: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووی کردە قیبلە پاشان دەستەکانی (بەرەو ئاسمان) درێژکردنو بەدەنگی بەرز هاواری دەکردە پەروەردگاریو دەیفەرموو: ئەی خوایە ئەوەی بەڵێنت پێداوم بۆم جێبەجێ بکە.

(نووي) گوتوویەتی[1]: (قلت يهتف: بفتح أوله وكسر ثالثه ومعناه: يرفع صوته بالدعاء) واتە: گوتم: (يهتف) بەسەری پیتی یەکەمیو ژێری پیتی سێیەمیەتی، وە ماناکەشی: دەنگی بەپاڕانەوەوە بەرزدەکردەوە.

د- لە زیکری دوای نوێژەکاندا ئەم فەرموودەیەمان هێناوەتەوە: ((عن عبدالله بن الزبير رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ كان يهلل دبر كل صلاة حين يسلم بهؤلاء الكلمات: لا إله إلاّ الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، لا حول ولا قوة إلا بالله، ولا نعبد إلا أياه، له النعمة وله الفضل وله الثناء الحسن، لا إله إلاّ الله مخلصين له الدين ولو كره

١) هەمان سەرچاوە پێشوو.

الكافرون)) رواه مسلم والنسائي وأبو داود وأحمد، كه لـه شـوێنی نـاوبراودا مانامان كردوه.

وشەی (يُهَلِّلُ) یانی: دەنگی هەڵدەهێنـاو بەرزی دەكردەوە.

ھ- وە (بخاري ومسلم) لـە (إبـن عبـاس)ەوە گێڕاویانەتـەوە كـە گوتوویـەتی: (ماكنا نعرف انقضاء صلاة رسول الله ﷺ إلا بالتكبير)[1].

و- هەروەها (أبو معبد) گێڕاویەتەوە كە (إبـن عبـاس) خـوا لێیـان ڕازی بـێ هەواڵی پێداوە كە دەنگ بەرزكردنەوە بە زیكركردن لە كاتێكدا كە خەڵك لـە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ لـە نوێـژی فـەرز دەبوونـەوە بـاوبووە، وە (إبـن عباس) گوتوویەتی: بەهۆی ئەو زیكرەوە دەمزانی كە نوێژیان تـەواو كـردوە، وەك (بخاري ومسلم) گێڕاویانەتەوە[2].

ز- (بخاري) لە (جابر بن عبدالله)ی گێڕاوەتەوە خوا لێی ڕازی بـێ گوتوویـەتی: (كنا إذا صعدنا كبرنا وإذا نزلنا سبحنا) وەك پێشتریش هێناومانە.

هەروەها هەمان قسە (أبو داود) لە (إبن عمر)یشی گێڕاوەتەوە خوا لێیـان ڕازی بێ، ئێستاش با سەرنجێكی قسەی ئەوانە بدەین كە پێیـان وایـە دروسـت نیـە كـە دەنگ بە زیكرو پاڕانەوە بەرز بكرێتەوە:

ئەوەندەی سەرنجی قسەكانی ئەو جۆرە كەسانەم داوە تـەنیا ئـەم سـێ بەڵگەیـەم بینیون كە بۆ پشتگیری ڕایەكەیان دەیانهێننەوە:

---

١) بەڵام لەلای (بخاري) وشەی (كنت)یە لە جیاتی (كنا) بڕوانە: (الأذكار)، ص١٣٠.

٢) كە ئەمە دەقەكەیەتی: (عن إبن عباس رضي الله عنهما: أن رفع الصوت بالذكر حين ينصرف الناس من المكتوبة كان على عهد رسول الله ﷺ وقال ابن عباس: كنت أعلم إذا انصرفوا بذلك إذا سمعته) بڕوانە: (الأذكار)، ص١٣٠.

یەك: خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ تَضَرُّعٗا وَخُفۡيَةًۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ﴿٥٥﴾ الأعراف﴾، جا ئەوانە دەڵێن: مەبەست لە (إعتداء) کە لە ڕستەی: (إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ)دا ئاماژە پێکراوە: دەنگ بەرزکردنەوەیە!

بەڵام:

یەکەم: هیچ بەڵگەیەك لەوبارەوە نیەو توێژەرەوانیش گوتوویانە مەبەست بێئەدەبیی نواندنە لەگەڵ خوادا، وەك داوای شتی مەحاڵ، یان تووكو نزای خراپ.

دووەم: ئەگەر گریمان مەبەست لە (إعتداء) دەنگ بەرزکردنەوەش بێت، مادام لە فەرموودەی ڕاست (صحیح)دا پێمان گەیشتوە کە جاری وابووە پێغەمبەر ﷺ بەدەنگی بەرزیش پاڕاوەتەوە، ناچارین بڵێین: مەبەست لێرەدا زیادەڕۆیی کردنە لە دەنگ هەڵێناندا، یان مەبەست لە حاڵەتی پاڕانەوەیە بەتەنیا، هەرچەندە ئەم حاڵەتەش دیسان هەڵاواردن (إستثناء)ی تێدایە چونکە لە جەنگی بەدردا پێغەمبەر ﷺ تەنیا خۆی پاڕاوەتەوە.

دوو: هەروەها خوای بەخشەر فەرموویەتی: ﴿وَٱذۡكُر رَّبَّكَ فِي نَفۡسِكَ تَضَرُّعٗا وَخِيفَةٗ وَدُونَ ٱلۡجَهۡرِ مِنَ ٱلۡقَوۡلِ ... ﴿٢٠٥﴾ الأعراف﴾، بەڵام لە وەڵامی ئەم بەڵگەیەشدا دەڵێین: مادام لە دەقە ڕاستو ڕاشکاوەکانی سوننەتدا هاتوە کە پێغەمبەر ﷺ بەدەنگی بەرز زیکرو دووعای کردوە، وەك دوای نوێژە فەرزەکانو گەرمەی جەنگو سەرکەوتن بە بەرزایی یانداو شۆڕبوونەوە بە نشێواندا، ناچارین بڵێین: دیارە مەبەست لەو یادکردن (ذکر)ە کە لەم ئایەتەدا هاتوە جۆرە یادکردنێکی تایبەتییە، وەك ئەوەی مرۆڤ لەبەرخۆیەوە بەتەنیا زیکری خوا بکات.

سێ: بەڵگەیەکی دیکەشیان ئەم فەرموودەیەیە کە (أبو موسى الأشعري) دەیگێڕێتەوەو دەڵێ: جارێك ئێمە لەلای پێغەمبەر ﷺ بووین جا کاتێك (لە هەورازێك) سەردەکەوتینو بەسەر نشێوێکدا دەمانڕوانی: (لا إله إلاّ الله)و (الله أكبر)مان دەکردو دەنگمان بەرز دەبۆوە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: **((ياأيها الناس أربعوا على أنفسكم فإنكم لا تدعون أصم ولا غائبا، إنه معكم سميع قريب))** متفق عليه، واتە: ئەی خەڵکان ڕەحم بەخۆتان بکەن! چونکە ئێوە نە بانگی زاتێکی کەڕ دەکەن نە نادیارو دوور، بێگومان خوا لەگەڵتانەو بیسەرو نزیکە.

بەڵام لێرەشدا دیسان وەك (نووي)یش گوتوویەتی[1]: مەبەست موتڵەقی دەنگ بەرزکردنەوە نیە، بەڵکو مەبەست زیادەڕۆیی (مبالغة) تێداکردنیەتی، چونکە، ناگونجێ فەرمایشتەکانی پێغەمبەر ﷺ دژایەتی (تناقض)و ناکۆکیان لە نێواندا هەبێتو هەر جارێك شتی وا بینرا، ئەوە بەهۆی سەرکێڵ (سطحي) ڕوانینو وردنەبوونەوەو قووڵنەبوونەوەوەیەو بەهۆی ئەوەوەیە کە هەرکام لە دەقەکان لە شوێنی سروشتیو پڕبەپێستی خۆیاندا ڕۆنەنراون، چونکە هەم لە قورئانو هەم لە سوننەتیشدا جاری وایە چەند دەقێکی جیاجیا هەن دەربارەی مەسەلەیەك کە بەڕواڵەت دژو پێچەوانەی یەکن، بەڵام لە ڕاستیدا وا نیەو هەرکامێکیان بۆ حاڵەتو ڕوویەکی جیایەو، سەرجەمیان بەسەر حاڵەتو لایەنە جیاوازەکانی ئەو مەسەلەیەدا دابەش دەبن.

---

١) بڕوانە: (الأذكار) ص٣٣٠، ٣٣١، ط١، دار الفكر، ١٩٨٣، تحقيق: أحمد راتب حموش.

چـوارەم: لە ڕووی تەنیـایی و تێکـەڵیـیـەوە مرۆڤ دوو حاڵەتی هەن :

أ- تەنیایی (إنفـراد).

ب- تێکەڵیی و کۆمەڵ بوون (الأختلاط والإجتماع).

جا لە هەردووك حاڵەتی تەنیایی و کۆمەڵ بوونیشدا دیسان مـسوڵمان فـەرمانی پێکراوە کە زیکری خوای بێوێنە بکات، جارێ بۆ حاڵەتی تەنیایی ئەوە بێگومـان حاڵەتی ئەسڵی و ئاسایی زیکری خواکردنەو پێویست بەبەڵگە لەسەرهێنانەوە ناکات.

بەڵگەی ڕەوابوونو بگرە سوننەتو پەسەندبوونی زیـکـری بەکۆمـەڵیش یـەکجار زۆرن، بۆ وێنە:

* ((**عن أبي هريـرة ﷺ قـال: قـال رسـول الله ﷺ: إن لله ملائكـة فـضلا عـن كتاب الناس، يطوفـون في الطـرق يلتمـسون أهـل الـذكر، فـإذا وجـدوا قومـا يذكرون الله تعالى، تنادوا هلموا إلى حاجتكم، قال: فيحفونهم بأجنحتهم إلى السماء الدنيا...**)) رواه البخاري وهذا لفظـه، ومـسلم دون جملـة (عـن كتـاب الناس) والترمذي وأحمد، واتە: خوا چەند فریشتەیەکی هەن کە لـە نووسـینی کردەوەکانی خەڵکی زێدەن، جا بـە ڕێو بانانـدا دەگـەڕێن لـە ئـەهلی زیکـر دەگەڕێن، جا هەر کات کۆمەڵێکیان دۆزینەوە کە یادی خـوای بـەرز بکـەن، یەکسەر بانگی یەکتـر دەکەن، وەرن بۆ ئەوەی لێی دەگەڕان فەرمووی: جا بـە باڵەکانیان دەوریان دەدەن هەتا سنووری ئاسـمانی یەکەم.

* (أبو سعيد الخـدري) خـوا لێـی ڕازی بـێ گێڕاویەتـەوە کـە (معاويـة) بـەلای بازنەیەك (لە ئەهلی زیکر) لە مزگەوتدا ڕەدبوو، گوتی: بۆچـی دانیـشتوون؟! گوتیان: دانیشتووین یادی خوای بەرز دەکەین، گوتی: توخـوا بـەس بـۆ ئـەوە دانیشتوون؟! گوتیان بەس بۆ ئەوە دانیشتووین، گوتی: ئاگادارین مـن لەبـەر ئەوە سوێندم نەدان کە متمانەتان پێ نەکەم، هـیچ کەسـێکیش لـەو پلەیـەی

منـدا بـۆ نیزیکـی لـە پێغەمبـەرەوە ﷺ لـەمن کـەمتر فـەرموودەی لـێ نەگێڕاونەوە، وە پێغەمبەری خوا ﷺ جارێك بـەلای کۆڕێـك لـە هاوەڵانیـدا ڕابرد، فەرمووی: ((**ما أجلسكم؟ قالوا: جلسنا نذكر الله تعالى ونحمده على ما هدانا للإسلام ومَنَّ به علينا، قال: آلله ما أجلسكم إلاّ ذلك؟! قالوا: والله ما أجلسنا إلاّ ذاك، قال: أما إنّي لم أستحلفكم تهمة إليكم، ولكني أتاني جبريل فأخبرني: أن الله تبارك وتعالى يباهي بكم الملائكة**)) رواه مسلم والنسائي وأحمد، واتە: بۆچی دانیشتوونو کۆبوونەتەوە؟ گوتیان: دانیشتووین یادی خوای بەرز دەکەینو ستایشی دەکەین کە ڕێڕوونی کردووین بۆ ئیسلامو بەهۆی ئەوەوە منەتو چاکەی خستۆتە سەرمان، فەرمووی: تووخوا بەس بۆ ئەوە کۆبوونەتەوە؟! گوتیان: بەخوا بـەس بـۆ ئـەوە دانیشتووین، فـەرمووی: بزانن لەبەر بێمتمانەییم پێتان سـوێندم نـەدان، بـەڵام جوبرائیـل هاتـە لامو هەواڵی دامێ کە خوای بەپیتو پیـزو بـەرزشانازیتان پێـوە دەکات بەسـەر فریشتەکانەوە.

ئنجا شایانی باسیشە کـە زیکـر لـە هـەموو ئـەو حاڵەتانـەداو بەهـەموو ئـەو شێوازانە، سێ جۆری هەن:

أ- بەدڵو بە زمان.

ب- تەنیا بـەدڵ.

ج- تەنیا بە زمان.

کە بێگومان هەرەچاکیان یەکەمیانەو دووەمیشیان نێوەنـجییەو، سێیەمیـشیان لەخوار هەموویانەوەیە، وەك زانایان گوتوویانەو شتێکی ئاشکراشە[1].

---

١) بڕوانە: (الأذكار)، ص٣٩.

کۆتایی ئەم بەندی چوارەمەش بەچەند ئەدەب‌و ڕەوشتێکی بەرز دێنین کە پەسەندە بابای خوا یادکەر لەکاتی زیکرکردنەکەیدا خۆییان پێ برازێنێتەوەو ڕەچاویان بکات[1]:

یەك: هەرچەندە وا پەسندە بابای زیکرکەر لەش پاك‌و بە دەستنوێژ بێت، بەڵام جگە لە قورئان خوێندن هەموو جۆرەکانی دیکەی زیکر، ئەگەر بە ئایەتی قورئانیش بن بۆ بابای لەش پیسیش هەر دروستن، بەمەرجێك بەمەبەستی قورئان خوێندن نەبن.

دوو: وا پەسەندە بابای خوا یادکەر لەکاتی زیکرکردندا، ئەگەر دانیشتوو بوو ڕووەو قیبلە بێت، وە لە هەموو حاڵەندا بەئارامی‌و گەردنکەچی‌و ڕێزو ویقار لەخوا گرتنەوە یادی خوا بکات.

سێ: هەروەها وا پەسەندە کە شوێنی خوا تێدا یادکردن پاك‌و خاوێن بێت، وە واپەسەندە کە زارو زمانیشی پاك‌و بۆنخۆش بن‌و، ئەگەر تام‌و بۆنی زاری گۆڕابوو سیواك بکات‌و بیشوات.

چوار: هەروەها شتێکی یەکجار پەسەندو باشە کە ئەوەندەی بۆی دەکرێ بەهۆشیاریی‌و بێداریی‌و بیرکردنەوەوە زیکرەکەی بخوێنێ، چونکە بێگومان ڕووح‌و جەوهەری زیکر ئەو هۆشیاریی‌و بێداریی‌و ئاگا لەخۆبوون‌و وردبوونەوەو ڕامانەیە، وە لە ڕاستیدا زیکرێك وانەبێ پێچەوانەی ناوەکەشیەتی، چونکە وەك لە پێناسەی زیکردا گوتمان (ذکر) پێچەوانەی (غفلة)و (نسیان)ە!!

پێنج: بەڵام لە چەند حاڵێك یادی خوا کردن (ذکر الله) بەزمان ئەگەر حەرامیش نەبێ بێگومان شتێکیناپەسەندە (مکروه)، وەك: کاتی تارەت گرتن[2]، کاتی لەگەڵ هاوسەردا جووت بوون[3]، کاتی گوێ گرتن لە وتاری دواندەر (خطیب)،

١) بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو، ص٤٢-٤٦.
٢) دیارە ئەو زیکرانە بۆ کاتی تارەت گرتن‌و جیماع کردن دانراون دەبێ بخرێنە پێشیانەوە، واتە: پێش دەست پێکردنیانە.
٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

کاتی هەڵسان بۆ نوێژی فەرز، کاتی خەواڵوویی‌و وەنەوزدان، بەڵام لە ڕێگاداو لە گەرماودا ناپەسەند نیە.

شەش: لە چەند حاڵەتێکدا پەسەندە زیکر ببڕێ‌و پاشان دەست پێ‌بکرێتەوە، وەك: وەڵامدانەوەی سەلام، ئەگەر کەسێکی لەلای پژمی (الحمد لله)ی کرد، (یرحمك الله)ی پێ دەڵێت، پاشان دەست بە زیکرەکەی دەکاتەوە، هەروەها لەکاتی بیستنی بانگدا وەڵامی دەداتەوەو دوایی دەست پێ‌دەکاتەوە، هەروەها لە کاتی دیتنی ناشەرعی (منکر)یەکدا کە پێویست بە لابردن بکات، یان چاکە (معروف)ێك کە پێویست بە چەسپێنران بکات، وە لەکاتی پرسیارکردنی کەسێك، یان داوای ئامۆژگاری کردنیداو...هتد[1].

حەوت: زیکری خواکردن هەرچەندە لە میانەی ئەنجامدانی زۆربەی خواپەرستییەکان‌و کردەوە باشەکاندا دەکرێ‌و لەگەڵیان تێکناگیرێ، وە وەك پێشتر باسمان کرد ئامانج‌و کاکڵەو جەوهەری سەرجەم خواپەرستییەکانە[2]، بەڵام دیسان زیکری خوای بێ‌وێنەو تاك‌وپاك بەدیلی ئەرك‌وکارو چالاکییەکانی دیکەی بەندایەتی بۆ خواکردن‌و مسوڵمانەتی نیەو، کەلێنی ئەوان پڕناکاتەوە، بەکورتی زیکری خواکردن زۆر گەورەو گرنگە، بەڵام هەموو شتێك نیەو تەنیا شتێکە لە شتەکانی ئیسلامەتی، وەك باقی ئەرکەکانی دیکەی ئیسلام.

کەواتە کەسانێك کە پێیان وایە تەنیا بە زیکرکردن مەداریان سازدەبێ‌و بەرەی خۆیان لەئاوێ دەردێنن، خراپ تێگەیشتوون‌و هیچ کام لە ئەرك‌و کارە گەورەو گرنگەکانی ئیسلام جێدار (بدیل)و کەلێن پڕکەرەوەی شتەکانی دیکەنین‌و هەرکامیان وەك کەرەسەی بینایەك دەبێ لە شوێنی تایبەتی‌و شیاوی خۆیدا

---

١) بڕوانە: (الأذكار) ص٤٦، ٤٧.

٢) بۆ وێنە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((إنّما جعل الطواف بالبيت وبين الصفا والمروة ورمي الجمار لإقامة ذكر الله تعالى)) رواه أبو داود والترمذي وقال حسن صحيح، وقال الألباني إسناده ضعيف، بڕوانە: (الوابل الصيب)، ص١٥٢.

بەکاربێتو لە قەبارەی سروشتی خۆیشی زلتـر نەکرێ، چونکە گەورەکردنی هەرکام لە ئەرکو کارەکانی دینداریی حەتـمەن لەسەر حیسابی لایەکانی دیکەیەتی.

ئنجا بەڕاستی جێـی سـەرنجو ڕامانـە کـە دەبینیـن خـوای کاربـەجێ پـاش خستنەڕووی زیکرو فیکری قووڵو ڕازو نیازو پاڕانەوەی گەرمو بەکوڵی بەنـدە ژیـرو عاقڵمەندەکانی خۆی کە داوای بەخـشرانو بەهەشـتی بـەرینی لـێدەکەن، بـەدەم وەڵامدانەوەیانەوە سـەرنجیان بـۆ ئـەوە ڕادەکێـشێ کـە زیکـرو فیکـرو پاڕانـەوەو لالانەوەی ڕووت بەس نیە! یان بە تەعبیـرێکی ڕاستتـر:

زیکرو فیکرو پاڕانەوەو ڕازو نیازو کڕووزانەوەیەك لەلای خـوای دادگـەر شـیاوی وەرگرتنو ئیعتبار پێکردنو ڕێزگرتنە کە:

أ- کردەوەی چاك بە گشتی.

ب- کۆچ کردنو ئاوارەییو ئازارو کوشتـنو کوژران بەتایبەتیی، بەدوادا بێت!

ئێستاش ئەوەی گوتـمان با لەم چەند ئایەتەی کۆتـایی سـووڕەتی (آل عمـران)دا بەخەتی درشتو ڕوون بیخوێنینەوە:

﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ لَءَايَٰتٍ لِّأُوْلِي
ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٠﴾ ٱلَّذِينَ يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ
فِي خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَٰطِلًا سُبْحَٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ
﴿١٩١﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾
رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا رَبَّنَا فَٱغْفِرْ
لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا
وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾ فَٱسْتَجَابَ

لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّنۢ بَعْضٍ ۖ فَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا۟ وَأُخْرِجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِمْ وَأُوذُوا۟ فِى سَبِيلِى وَقَٰتَلُوا۟ وَقُتِلُوا۟ لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ثَوَابًا مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسْنُ ٱلثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ آل عمران﴾، واتە: بێگومان لە دروستکرانی ئاسمانەکانو زەوی جیاوازی (یان جێگۆڕکە)ی شەوو ڕۆژدا نیشانە گەلێك هەن بۆ خاوەن عەقلان، ئەوانەی کە بە پێوەو بە دانیشتنەوەو لەسەر تەنیشتیان یادی خوا دەکەن، وە لە دروستکرانی ئاسمانەکانو زەوییەوە ڕادەمێنن: (دەڵێن): پەروەردگارمان ئەمەت بە هەوەنتە دروست نەکردوە، پاکیی بۆ تۆ، جا لە ئازاری ئاگر بمانپارێزە، پەروەردگارمان هەر کەسێك بخەیە ئاگرەوە ئەوە بێگومان زەبوونت کردوە، وە هیچ پشتوانێك بۆ ستەمکاران نیە. پەروەردگارمان ئێمە دەنگی بانگکەرێکمان بیست کە بۆ ئیمان بانگی دەکرد کە بڕوا بە پەروەردگارتان بهێنن ئێمەش بڕوامان هێناوە. پەروەردگارمان لە گوناحەکانمان ببورەو خراپەکانمان لێ بسڕەوەو لەگەڵ چاکەکاراندا بمانمرێنە. پەروەردگارمان وە ئەوەی کە لەسەر زمانی پێغەمبەرانت بەڵێنت پێداوین پێمان ببەخشە، وە ڕۆژی هەڵسانەوە ڕیسوامان مەکە بێگومان تۆ بەڵێنت پێچەوانە نیە. جا پەروەردگاریان وەڵامی دانەوە کە من کردەوەی هیچ بکەرێك لە ئێوە نێر بێ، یان مێ کە هەندێکتان لە هەندێکتانن بەزایە نادەم، جا کەسانێك کە کۆچیان کردوە وە لەماڵو حاڵیان وەدەرنراونو لەڕێی مندا ئازار دراونو جەنگاونو کوژراون، بێگومان خراپەکانیان لێ دەسڕمەوەو مسۆگەر دەیانخەمە باغاتێکەوە کە ڕووباریان بەژێردا دەڕۆن، کە پاداشتە لەلایەن خواوە، وە خوا چاکترین پاداشتی لەلایە.

ئا لێرەشدا کۆتایی بەم بەندی چوارەمە دێنینو دەچینە سەر توێژینەوەی بەندی پێنجەمو کۆتایی (بەرهەمی زیکرکردنی خوا).

بەندی پێنجەم

بەرهەمی زیکرکردنی خوا

www.alibapir.com

له تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

عەلی باپیر/AliBapir

archive.org/details/@alibapir

عەلی باپیر/AliBapir

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir
Google Play
App Store

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویستم!

بێگومان زیکرو یادی خوا کردن سوودو بەرهەمی زۆرو جۆراوجۆری هەنو خستنەڕوویان پێویستی بە شوێنێکی سەربەخۆو تایبەت دەکات، بەلاّم خوا پشتیوان بێ هەولّ دەدەین کە لە دووتوێی ئەم بەندەدا چەند لاپەڕەیی‌یەدا پوختەو گوشراوی زادەو بەرهەمی بەپێزی زیکری خوا بخەینەڕوو.

شایانی باسیشە کە بێجگە لە تێوەڕامانم‌و وردبوونەوەم لە دەقەکانی قورئان‌و سوننەت، بۆ نووسینی ئەم باسە پشت بەدوو سەرچاوان دەبەستم:

<u>یەکەم:</u> (الوابل الصيب ورافع الكلم الطيب)ی (إبن القيم الجوزية)، کە حەفتاو سێ (٧٣) سوودو کەڵکی زیکری خوای نووسیوە، بەلاّم هەم دووبارەیان تێدایەو هەم زۆریشیان دەگونجێ بخرێنە نێو یەکتر.

<u>دووەم:</u> (یادی خوا: گرنگی یادی خودا لە ژیانی مرۆڤدا) کە یازدە (١١) بەرهەمی گەورەی یادی خودای تێدا خراونەڕوو[١].

جا ئێمە لەم حەوت خالّەی خوارەوەدا کە هەرکامێکیان بۆ بوارێکی تایبەت تەرخان کراوە، زیاتر لە سی (٣٠) بەرهەمی زیکری خواکردن دەنووسین:

یەك: لە بواری پەیوەندی لەگەلّ خوادا جلّ جلاله.

دوو: لەبواری پەیوەندی لەگەلّ پێغەمبەرو ﷺو فریشتاندا.

سێ: لە بواری فەرمانبەریی خواو گوناح نەکردندا.

چوار: لە بواری خزمەتکردنی دلّو عەقلّو جەستەدا.

پێنج: لە بواری بەرەنگاریکردنی شەیطان‌و دوژمنان‌و پیاوێرانیاندا.

شەش: لە بواری برایەتی‌و یەکریزی مسولّمانان‌دا.

حەوت: لە بواری دروستبوونی کەسایەتییەکی ساغ‌و سەلامەت‌و تێرو تەواودا.

---

١) نووسراوی بەندە چاپی یەکەم، ١٩٨٧.

جا هەرچەندە هەوڵم داوە کە سوودو بەرهەمەکانی زیکر لەو حەوت بوارەو سی‌و ئەوەندە خاڵەدا بخەمەڕوو -بە گوشراویی-، بەلاّم دەگونجێ زۆر شتی دیکەش لەوبارەوە بنووسرێ‌و گەلێك گەوهەرو مرواری دیکەی گرانبەها لە دەریای دەوڵەمەندی یادی خوا (سبحانه وتعالى) دەربهێنرێن.

یەك: بەرهەمی یادی خوا لەبواری پەیوەندی لەگەڵ خوادا:

١- یەکەمین بەرهەمی زیکری خوای پەروەردگار لەبواری پەیوەندی مرۆڤی مسوڵمان لەگەڵ خوادا، ئەوەیە کە خوای بەخشەر بەهۆی یادکردنی خواوە لێی ڕازی دەبێ‌و ئاشکراشە کە ڕەزامەندی خوا لە هەموو شتێك گەورەترو چاکترە تەنانەت لە بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەش، وەك فەرموویەتی: ﴿وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَمَسَٰكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّٰتِ عَدْنٍ ۚ وَرِضْوَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ أَكْبَرُ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾ التوبة﴾، واتە: خوا بەڵێنی بە پیاوانی بڕوادارو ئافرەتانی بڕوادار داوە کە بیانخاتە چەند بەهەشتێکەوە کە ڕووباریان بەژێردا دەڕۆن تێیاندا هەمیشەیین، وە چەند خانوو بەرەیەکی خۆش لە چەند باغێکی هەمیشەییدا، وە ڕەزامەندی یەك لە خواوە (لەوانەی گوتران) گەورەترە، ئا ئەوەیە بردنەوەو سەرفرازی مەزن.

بەڵگەی ئەوەش کە زیکری خوا مایەی ڕەزامەندی خوایە زۆرن، بۆ وێنە: ﴿إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْقَٰنِتِينَ وَٱلْقَٰنِتَٰتِ وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلصَّٰدِقَٰتِ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰبِرَٰتِ وَٱلْخَٰشِعِينَ وَٱلْخَٰشِعَٰتِ

وَٱلۡمُتَصَدِّقِينَ وَٱلۡمُتَصَدِّقَٰتِ وَٱلصَّٰٓئِمِينَ وَٱلصَّٰٓئِمَٰتِ وَٱلۡحَٰفِظِينَ فُرُوجَهُمۡ وَٱلۡحَٰفِظَٰتِ وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرٗا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُم مَّغۡفِرَةٗ وَأَجۡرًا عَظِيمٗا ﴿٣٥﴾ الأحزاب ﴾.

چونکە بێگومان خوا لە کەسانێك خۆش دەبێ‌و پاداشتی مەزنیان دەداتەوە کە لێیان ڕازی بێ.

شایانی باسیشە کە خوای پەروەردگار وەك چۆن فەرموویەتی: ﴿ ... وَرِضۡوَٰنٞ مِّنَ ٱللَّهِ أَكۡبَرُۚ ... ﴿٧٢﴾ التوبة ﴾، فەرمووشیەتی: ﴿ ... وَلَذِكۡرُ ٱللَّهِ أَكۡبَرُۗ ... ﴿٤٥﴾ العنكبوت ﴾ .

بەڵێ زیکر کە لە هەموو طاعەتێك گەورەترە تەنانەت لە نوێژ بەرپاکردنیش[1]، پاداشتی پڕ بە پێستیشی ڕەزامەندیی خوایە کە ئەمیش لە هەموو پاداشتێك گەورەترە، تەنانەت لە بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەش.

٢- گومانی تێدا نیە کە هەستکردنی مرۆڤ بەوەکە خوای پەنهان بین هەمیشە ئاگاداریەتی‌و چاودێری دەکات گەورەترین کاریگەری هەیە لەسەری بۆ ڕێك‌و ڕاستبوونی‌و زیاتر بەرەو خواچوونی، دەجا بێگومان بەردەوامبوونی ئینسان لەسەر یادی خواو لە هەموو حاڵەتە جۆراوجۆرەکاندا، ئەو هەست‌و نەستی چاودێری (مراقبة) خوا بەسەر خۆوە دیتنەی تێدا پەیدا دەکات، پێغەمبەریش ﷺ لە وەڵامی جوبرائیلدا کە دەربارەی (الإحسان) پرسیاری لێکردوە، فەرموویەتی: ((**أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فأنه يراك**)) رواه مسلم.

---

١) چونکە ئایەتەکە ئاوایە: ﴿ ٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَۖ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِۗ وَلَذِكۡرُ ٱللَّهِ أَكۡبَرُۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تَصۡنَعُونَ ﴿٤٥﴾ العنكبوت ﴾.

٣- بەرهەمێکی دیکەی یادی خوا بریتیە لە زیادبوونو گەشەکردنی ئیمان، چونکە مسۆگەر زۆر باسکردنو یادکردنی خوا دەبێتە مایەی زیاتر خۆشویستنو چاکتر ناسینو پێ ئاشنابوونی، چونکە یادی خوا هەر بەهۆی ناوو سیفەتە بەرزو چاکەکانییەوە دەبێ، ئاشکراشە کە زۆر باسو یادکردنی ناوو سیفەتەکانی خوای پەروەردگاریش مایەی زیادبوونی خۆشویستنو ناسینو پەی پێبردنو پێئاشنابوونیەتی، خوای پەروەردگار لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتُهُۥ زَادَتْهُمْ إِيمَـٰنًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الأنفال ﴾، واتە: بڕواداران تەنیا ئەو کەسانەن کە کاتێك یادی خواکرا دڵیان ڕادەچڵەکێ، وە کاتێك ئایاتەکانییان بەسەردا خوێندرایەوە ئیمانیان زیاد دەکات، وەپشت بە پەروەردگاریان دەبەستن.

٤- بەرهەمێکی دیکەی یادی خوا سبحانە وتعالی ئەوەیە کە دەبێتە مایەی صەڵات ناردنی خواو فریشتە بێ هەڵەو پەڵەکانی بۆ بەندە خوا یادکەرەکانی، وەك فەرموویەتی: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُصَلِّى عَلَيْكُمْ وَمَلَـٰٓئِكَتُهُۥ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ ٱلظُّلُمَـٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۚ وَكَانَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾ الأحزاب ﴾.

کە پێشتر باسمان کردو ڕوونمان کردەوە کە صەڵاتی خواو فریشتەکانی دەبێتە هۆی قوتاربوونی ئینسان لە تاریکییەکانو گەیشتنی بە ڕووناکی.

٥- بەرهەمێکی دیکەی زیکر ئەوەیە کە خوای بێ وێنەش یادی ئەو کەسە دەکات کە یادی دەکات: ﴿ فَٱذْكُرُونِىٓ أَذْكُرْكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ البقرة ﴾.

٦- وە بەهۆی یادکردنی خواوە خوا بەدەنگەوە دێو دەفریای ئینسان دێتو لەکاتی تەگانەو لێقەوماندا دەستی دەگرێ، پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((..تَعرَّفْ الى الله في الرخاء يَعْرِفْكَ في الشدة)) رواه أحمد عن إبن عباس وهو حديث صحيح، واتە: لەکاتی خۆشییدا خوا بناسە ئەویش لە تەنگانەو سەغڵەتییدا لە فریات دێ.

٧- وە هەر کەسێك ئەهلی زیکر بێتو بەڕاستیو ساغی یادی خوا بکات، خوای بەخشەر چاکترو زیاتر لەوەی پێ دەبەخشێ کە بەو کەسانەی دەبەخشێ کە لێی دەپاڕێنەوە، وەك خوای پەروەردگار لە فەرمایشتێکی قودسییدا فەرموویەتی: ﴿من شغله ذكري عن مسئلتي أعطيته أفضل ما أُعطي السائلين﴾ رواه البخاري في الأدب المفرد والترمذي والدارمي والبيهقي وقال الترمذي: حسن غريب، وضعفه الألباني[1].

٨- وە بەهەمێکی دیکەی یادی خوا ئەوەیە کە خوای بەخشندە خاوەنەکەی لە ڕۆژی دواییدا لەکاتێکدا جگە لە سێبەرو پەنای وی هیچ پەنایەکی دیکە نیە، دەخاتە ژێر سێبەری خۆیەوەو پەنای دەدات، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((سبعة يظلهم الله في ظله يوم لاظل إلا ظله ... ورجل ذكر الله خالياً ففاضت عيناه)) متفق عليه، واتە: حەوت جۆرە کەس خوا لە ڕۆژێکدا کە جگە لە سێبەرو پەنای وی هیچ سێبەرو پەنایەکی دیکە نیە، دەیانخاتە ژێر سێبەری خۆیەوە .... وە کابرایەك کە لە شوێنێکدا کەسی لەلا نیە یادی خوا بکاتو چاوەکانی فرمێسکیان پێ دابێت.

١) بڕوانە: (الوابل الصيب)، ص٨٩، پەراوێزی (محقق ومخرج).

دوو: بەرهەمی یادی خوا لەبواری پەیوەندی لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ و فریشتەکانیدا.

١- خۆشویستنی پێغەمبەری خوا ﷺ و شوێنکەوتنی لەسەر هەموو مسوڵمانان فەرزەو خوای کاربەجێ کردوویەتی بە بەڵگەو نیشانەی بڕوا پێبوونو خۆشویستنی خۆی، وەك فەرموویەتی: ﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾ آل عمران ﴾، واتە: بڵێ: ئەگەر ئێوە خواتان خۆشدەوێ شوێنم بکەون خواش خۆشی دەوێن وە لە گوناهەکانتان دەبووری وە خوا لێبوردەو بە بەزەییە.

دەجا ئاشکرایە کە ئەگەر ئینسان لە هەموو حاڵەتە جۆراو جۆرەکانی ژیانو گوزەرانیدا ئەو زیکرانە بخوێنێ کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموونیو دیاری کردوون، ئەوە شوێن پێغەمبەر کەوتوەو هەمیشەش ئەو زاتە بەڕێزەی- ڕووحم فیدای ڕێبازەکەی بێت- لەبەرچاو دەبێتو لە خزمەتیدا دەبێتو، بێگومان بە ئەندازەی نیزیکیش لەو خۆشەویستەی خوا، مرۆڤ لەخوا نزیكو لەلای خۆشەویست دەبێ.

٢- هەروەها لە سۆنگەی یادی خوا کردنەوە ئینسان دەبێتە هاودەمو هاونشینی فریشتە بەڕێزو پاکەکانی خوای پەروەردگار، وەك فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ فصلت ﴾، واتە: بێگومان ئەوانەی دەڵێن: پەروەردگارمان خوایە، پاشان ڕاوەستاو دەبن، فریشتەکان دادەبەزنە لایان (و پێیان دەڵێن:) کە مەترسنو پەژارەتان نەبێ، وە موژدەتان لێبێ بەو بەهەشتەی کە بەڵێنتان پێدەدرا.

پێشتریش ئەو فەرموودەیەمان هێنا کە باسی فریشتەکانو کۆڕو مەجلیسەکانی زیکری تێدابوو، بەڵام تەنیا پێشەکییەکەیمان هێناو ئێستا بەتەواوی دەیهێنین، بەڵام لەبەرئەوەی زۆرە یەکسەر تەرجەمە کوردییە دەقاودەقەکەی دێنین: {پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: خوا چەند فریشتەیەکی هەن کە لە نووسینی کردەوەی بەندەکان زیادن، لەڕێو بانان دەگەڕێنو هەوڵی دۆزینەوەی ئەهلی زیکر دەدەن، جا کاتێك کۆمەڵێکیان دیتنەوە کە یادی خوای بەرز بکەن بانگی یەکتر دەکەن: وەرن بۆ ئەوەی مەبەست تان بوو، (فەرمووی:)[1] جا بە باڵەکانیان هەتا ئاسمانی نزیك (دنیا) دەوریان دەدەن، (فەرمووی:) جا پەروەردگاری بەرزیان کە خۆیشی لەوان چاکتر دەزانێ لێیان دەپرسێ، ئەوە بەندەکانم چی دەڵێن؟ (فەرمووی:) دەڵێن: بە پاکت دەگرنو بەگەورەت دەگرنو ستایشت دەکەنو پایە بەرزیت ڕادەگەیەنن، (فەرمووی:) جا دەفەرموێ: ئایا منیان بینیوە؟ (فەرمووی:) دەڵێن: نەء بەخوا نەیانبینیوی، (فەرمووی:) دەفەرموێ: ئەدی ئەگەر دیتبایانم؟ (فەرمووی:) دەڵێن: ئەگەر دیتبایانی چاکتر بەندایەتییان بۆ دەکردیو باشتر ستایشیان دەکردیو پایەبەرزیتیان ڕادەگەیاند، وە زیاتر بەپاکیان دەگرتی، (فەرمووی:) جا دەفەرموێ: ئایا چیم لێ داوادەکەن؟! دەڵێن: بەهەشتت لێ داوادەکەن، (فەرمووی:) دەفەرموێ: جا ئایا دیتوویانە؟ (فەرمووی:) دەڵێن: نە بەخوا ئەی پەروەردگار نەیاندیوە، (فەرمووی:) دەفەرموێ: ئەدی ئەگەر دیتبایان؟ (فەرمووی:) دەڵێن: ئەگەر دیتبایان زیاتر لەسەری سوور دەبوونو چاکتر داوایان دەکردو دڵ پێداچوونیان بۆی گەورەتر دەبوو، (فەرمووی:) دەفەرموێ: ئەدی لە چی پەنا دەگرن؟! دەڵێن: لە ئاگر، (فەرمووی:) دەفەرموێ: جا ئایا دیتوویانە! (فەرمووی:) دەڵێن: نە بەخوا ئەی پەروەردگار نەیانبینوە، (فەرمووی:) دەفەرموێ: ئەی ئەگەر دیتبایان، (فەرمووی:) دەڵێن: ئەگەر

١) ئەو وشەی: فەرمووی (قال) نۆزدە (١٩) جاران دووبارە بۆتەوەو بەزیادیش دێتە بەرچاو.

دیتبایـان چـاکتر ڕایـان دەکـرد لێـی وە زیـاتر لێـی دەترسـان، (فـەرمووی:) دەفەرموێ: دەجا ئێوە بـە شـایەد دەگـرم کـە ئـەوە مـن لێیـان خـۆش بـووم، (فەرمووی:) جا یەکێك لە فریشتەکان دەڵێ: فلاَنـە کەسیـشیان لەنێودایـە کـە لەوان نیە، بەڵکو پێویستیەکی هەبووەو هـاتوە بـۆ ئـەوێ، فـەرمووی: ئەوانـە کۆڕێکن هەر کەسـێك هـەر لەگەڵیـشیان دابنیـشێ بێبـەش نـابێ}. (بخاري و مسلم) لە (أبو هريرة) گێڕاویانەتەوە.

سێ: بەرهـەمی یـادی خـوا لەبـواری فەرمانبـەریی (الطـاعة)دا:

١- یەکەمیـن بەرهەمی یادی خوا لەبواری فەرمانبەری خوادا ئەوەیە کـە دەبێتـە هۆی چاکە بۆ نووسران و خراپە لـێ لابـران و پلـە بـۆ بەرزکرانـەوەو لـەوبارەوە چەندان دەق هەن، بۆ وێنە: (أبو هريرة) خوا لێی ڕازی بێ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ گێڕاویەتەوە کە فەرموویەتی: (هەر کەسێك لە ڕۆژێکـدا سـەد جـار بڵـێ: **((لا إله إلا الله وحده لا شريك له الملك وله الحمد وهو على كـل شـيء قـدير))** ئەوە بۆی بە بارتەقای پاداشتی ئازادکردنی دە کۆیلە دادەنـرێ و، سـەد (١٠٠) چاکەی بۆ دەنووسرێ و، سەد خراپەی لـێ دەسڕێتەوەو لەو ڕۆژەیدا هەتا ئێوارە بۆی دەبێتە پەناو پـارێزەر لـە شـەیطـان...) (بخاري ومسلم) گێڕاویانەتـەوە، پێشتریش چەند فەرموودەیەکمان لەوبارەوە هێنایەوە.

٢- بەرهەمێکی دیکەی یادی خوا بریتیە لەوە کە خاوەنەکەی لـە گونـاح و تـاوان دەپـارێزرێ، وەك خـوا پـەروەردگار فەرمویـەتی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ (٢٠١)﴾ الأعـراف، واتە: ئەوانەی کە پارێزکاریی دەکەن هـەر کاتێـك خوتخوتەیـەکی شـەیطانیـان گەیشتێ، خوایان دێتەوە یادو یەکسەر دەبینن.

بەڵێ یادی خوا بەرچاوڕوونی لە ئینساندا پەیدا دەکاتو وای لــێدەکات کـە هەست بە فێڵو پیلانەکانی شەیطان بکاتو دووچاری هەڵەو پەڵەی نەکات.

دیسان بـەهۆی بـەردەوامبوون لەسـەر زیکـر ئینـسان دڵو زمـانی بەچـاکەو تاعەتەوە ڕادێتو دڵو مێشکی لەبیرو خەیاڵی پیسو بە دوزمانی لە غەیبەتو درۆو...هتد پارێزراو دەبێت.

٣- هەروەها زیکری خوا کردن جێگای زۆر لە کردەوە چاکەکان دەگرێتـەوە، بـەڵام ئەوان کەلێنی ئەم پڕناکەنەوە، چەند فەرموودەیەك بەڵگەی ئەوەن کە گوتـمان، بۆ وێنە:

* ((**عن عبدالله بن بسر أن رجلا قال: يـا رسـول الله إن أبـواب الخـير كـثيرة ولا استطيع القيام بكلها فأخبرني بشيء أتشبث به، ولا تكثر علي فأنسى، قال: لا يـزال لـسانك رطبـا بـذكر الله تعـالى**)) رواه الترمـذي وأحمـد وإبـن ماجـه وصـححه إبـن حبـان والحـاكم ووافقـه الـذهبي[1]. کـە پێـشتر هێناومانــەو تەرجەمەمان کردوە.

* ئـەو فەرموودەیـەی کـە (بخـاري ومـسلم) لـە (أبـو هريـرة)یـان گێڕاوەتـەوەو نێوەڕۆکەکەی ئەوەیە کە هەژارە کۆچـەرەکان (فقـراء المهـاجرين) دەچـنە لای پێغەمبەر ﷺو سکاڵای ئەوەی لەلا دەکەن کە خاوەن ماڵو سامانەکان (أهل الدثور) پلە بەرزەکانی بەهەشت بۆخۆیان قۆرخ دەکەن، چـونکە وێـڕای نوێـژو ڕۆژوو کە هەژارو دەوڵەمەند تێیاندا بەشدارن، ئەوان ماڵو سامانیشیان هەیـە کە حەجو عومرەی پێ دەکەنو جیهادی پێدەکەنو خێراتی پێدەکەن! ئـەویش پێیان دەفەرموێ: ((**ألا أعلمكم شيئا تدركون به من سبقكم وتسبقون به من بعدكم ولا يكون أفضل منكم إلاّ من صنع ماصنعتم؟**)) ئایا شـتێکتان پـێ بڵێم کە پێی دەگەنەوە ئەوانەی پێشتان کەوتوونەوەو پێش ئەوانـە دەکەونـەوە

---

١) بڕوانە: (الوابل الصيب)، ص٧٦، پەراوێزی (محقق ومخرج).

کە لە دواتانەوەن، وە هیچ کەس لە ئێوە چاکتر نابێ مەگەر یەکێك کە وەك ئێوە بکات؟! گوتیان: با ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی: دوای هەر نوێژێکی فەرز (سبحان الله)و (الحمد لله)و (الله أكبر) بکەن.

٤- وە یادی خوا کردن ڕووحو ئامانجی سەرجەم خواپەرستییەکانە، وەك پێشتریش ڕوونمان کردۆتەوەو چەند دەقێکمان لەسەر هێناونەوە، وەك: ﴿...وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ ١٤﴾ طه، وە مایەی سەرفرازیو بەختەوەرییە لە دنیاو دوارۆژدا: ﴿...وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرٗا لَّعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ٤٥﴾ الأنفال.

٥- هەروەها یادی خوا بناغەی دۆستایەتیکردنی خوای پەروەردگارو فەرمانبەریی بۆکردنیەتی، چونکە بەندە هەتا خوای خۆشنەوێت یادی ناکاتو، لەئەنجامی نەبوونی یان کەمبوونی خۆشەویستییەوەش لەبیری دەکاتو لێی بێئاگا دەبێت.

٦- وە یادی خوا تاعەتێکە کە ئینسانی مسولمان بەهۆی وییەوە پێش خەڵکی دەکەوێتەوە، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((سبق المفردون، قالوا: وما المفردون یا رسول الله؟! قال: الذاكرون الله كثيرا والذاكرات)) رواه مسلم والترمذي، کە پێشتریش هێنامانەو تەرجەمەشمان کردوە.

٧- بەرهەمێکی دیکەی یادی خوا کردن لە بواری فەرمانبەریی کردنی خوای بەخشندەدا ئەوەیە کە خاوەنەکەی دڵنیا دەکات لەوە کە مۆری دەغەڵی (نفاق)ی بەنێوچاوانەوە بنرێ، چونکە خوای کاربەجێ دەربارەی دەغەڵەکان فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ يُخَٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَهُوَ خَٰدِعُهُمۡ وَإِذَا قَامُوٓاْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُواْ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلٗا ١٤٢﴾ النساء، واتە: بێگومان دەغەڵەکان دەیانەوێ خوا بخەڵەتێنن! بەڵام ئەو فریویان دەدات، وە کاتێك بۆ نوێژ هەڵدەستن بەتەنبەڵیی هەڵدەستن، وە بەکەمیی نەبێ یادی خوا ناکەن.

٨- هەروەها بەرهەمێکی دیکەی یادی خوا کردنو زۆر خوا لە یادبوون ئەوەیە کە خاوەنەکەی لە ڕۆژی دواییدا دووچاری پەشیمانیو خەفەت خواردن نابێت، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**من قعد مقعدا لم يذكر الله فيه كانت عليه من الله ترة، ومن اضطجع مضجعا لم يذكر الله فيه كانت عليه من الله ترة**)) وفي رواية (وكان لهم حسرة) رواه أبو داود وأحمد وهو صحيح، واتە: هەرکەسێك لە شوێنێك دابنیشێو یادی خوای تێدا نەکات ئەوە خوا بە بواردنو کەموکوڕیی لەسەری حیساب دەکات، وە هەرکەسێك لە جێیەکدا ڕابکشێ کە یادی خوای تێدا نەکات خوا بە بواردنو کەموکوڕیی لەسەری حیساب دەکات.

وشەی (حسرة)یش بەمانای خەفەتو داخو پەشیمانی دێ.

چوار: بەرهەمی یادی خوا لە بواری خزمەتپێکردنی عەقڵو دڵو جەستەدا:

١- یەکەمین بەرهەمی یادی خوا لە بواری خزمەت پێکردنی دڵو دەروون عەقڵو جەستەدا، ئەوەیە کە دەبێتە مایەی ئۆخژنو ئارامیی دڵو دەروون، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ الرعد﴾، واتە: ئەو کەسانەی کە بڕوایان هێناوەو بەیادی خوا دڵیان ئارام دەگرێ، بزانن کە تەنیا بە یادی خوا دڵان دادەمرکێنو ئارام دەگرن.

بەڵێ ئەو شتەی کە بەڕاستی ئۆخژنو تەسەللای دڵی مرۆڤ دێنێ تەنیاو تەنیا بەندایەتی بۆ خوایە کە یادکردنیو هەمیشە دڵ پێوە پەیوەستبوونی گرنگترینو سەرەکیترین حاڵەتو شێوەی دەرەوشانەوەو بەرجەستەبوونیەتی.

وە بێگومان لە کاتێکدا ئینسان دڵ بە غەیری خوا دەبەستێو هۆگری دەبێو دەبێتە خولیاو ئاواتو هیوای، ئەوە لە حاڵەتێکی نەخۆشو پەشێوی دەروونی

دایـــەو دووچـــاری لادان (إنحــراف) بـــووە، وەك خـــوای پەنهانبیـــــن لـــەبارەی بێبڕواکانـــــەوە فەرموویـــــەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا وَرَضُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَٱطْمَأَنُّوا۟ بِهَا وَٱلَّذِينَ هُمْ عَنْ ءَايَـٰتِنَا غَـٰفِلُونَ ﴿٧﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ يونس﴾، واتـــە: بێگومـــان ئەوانەی ئومێدەواری دیـدارمان نـینو ژیـانی دنیایـان پەسـەند کـردووەو دڵیـان پێبەستوەو ئەوانەی کە لە ئایەتەکانـمان بێئاگان. ئەوانە جێگایـان ئـاگر ـــی دۆزەخ-ە بەهۆی ئەو جۆرە هەوڵو تەقەللایانەیانەوە کە داویانەو ئەو بەرهەمەی دەستیانـخستوە.

بەڵی خوێنەری بەڕێـز!

هەروەك چۆن کرمی ئاوریشم هەر بەلیکی خۆی بـەدەوری خۆیـدا قۆزاخەیـەك دەچنێو دروست دەکات کە پاشان تێیدا دەمرێو بۆی دەبێتە گۆڕو حەپسخانە، بێبڕوایانیش هەر بەو هەوڵو ڕەنجە زڕو بێکاکڵەی کە داویانـە ڕەنجـەڕۆ دەبـنو هەر ئەو دەستکەوتەیان دەبێتە مایەی مەینەتییو نەگبەتییان!!

٢- بەرهەمێکی دیکەی یادی خواش لە بواری ناوبراودا ئەوەیە کە بابای خوا لەیاد بە ئەندازەی خوا لەیادبوونەکەی، هەم دڵو دەروونیو هەم ڕووو دیـمەنی ڕۆشـن دەبێ، جارێ بۆ ڕۆشنبوونەوەی دڵو دەروون بەهۆی زیکـرەوە ئەوەنـدە بەڵگەیـە بەسە کە خوای پەروەردگار ناوی لـە شـەیتانی خوتخەتەکـەر (الوسـواس) نـاوە خۆپەنهانکەر (الخناس)، چونکە وەك لە وەسفیدا گوتراوە[1]: **((إذا غفل وسوس وإذا ذكر الله خنس))**، واتە: هەرکاتێك ئینسان لە خوا بێئاگابوو خوتخوتەی بـۆ

---

١) عن ابن عباس عن النبيِّ ﷺ أنه قال: ((**الشيطان جاثم على قلب ابـن آدم فـإذا ذكـر الله تعـالى خنس وإذا غفل وسوس**)) رواه البخاري معلقا، بڕوانە: (في ظلال القرآن)، ج٨، ص٧١٣.

دەكات، بەڵام ئەگەر یادو باسی خوای كرد خۆی پەنهان دەكات! كەواتە شەیتان دزو ماڵبڕێكە كە دەرفەتی لە تاریكی وەردەگرێو بەهۆی ڕۆشناییو ڕووناكییەوە دزیو ماڵبڕینەكەی سەرناگرێ.

دەربارەی گەشو ڕوون بوونی دیمەنو ڕووش بەهۆی یادی خواوە هەم شتێكی بەرهەست (محسوس)و تەجرەبە كراوەو هەم چەند دەقێكیش ئاماژەی پێ دەكەن، بۆ وێنە: ﴿...سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ...﴿٢٩﴾ الفتح﴾، جا وەك چۆن سەجدە بۆ خوا بردن نیشانە لە دەموچاوی بڕواداراندا پەیدا دەكات زیكری خواو هەر تاعەتێكی دیكەش هەر وایە.

هەروەها لە فەرموودەیەكی (مرسل)دا لە پێغەمبەرەوە ﷺ هاتوە: **((من قال كل يوم مائة مرة: لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد يحيي ويميت بيده الخير وهو على كل شيء قدير، أتى الله يوم القيامة ووجهه أشد بياضا من القمر ليلة البدر))**[1].

هەروەها یادی خوا خۆراكو بژێوی دڵو گیانە، چونكە خوای بەدیهێنەر ڕوونی كردۆتەوە كە ئینسانی لە خاك (تراب)و گیان (روح)ێك كە تایبەتە بەخۆیەوە دروست كردوە، وەك فەرموویەتی: ﴿إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ ص﴾.

جا ئەو بەشەی مرۆڤ كە لە خاك دروست بووە كە جەستەكەیەتی خۆراكو بژێوەكەیشی هەر لە خاك پەیدا دەبێ، بەڵام ئەو بەشە كە لە خواوەیەو پەیوەندییەكی تایبەتی بە خواوە هەیە، ئەوە بێگومان خۆراكو بژێوەكەیشی هەر وەك خۆیەتی.

١) بڕوانە: (الوابل الصيب)، ص١٦٥، فەرموودەی (مرسل)یش ئەوەیە كە ئەو هاوەڵ (صحابي)یەی كە لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویەتەیەوە ناوی نەهاتبێ.

٤- وە زیکری خواکردن مایەی هێزو پێزی مەعنەویی‌و ماددییە لە روح‌و جەستەی ئینساندا کە ئەم مەسەلەیەش وێڕای هەست پێکران‌و تەجرەبە کرانی چەند دەقێکی سوننەتیش ئاماژەی پێدەکەن، بۆ وێنە: ئەو فەرموودەیە کە (بخاري ومسلم وأبو داود وترمذي وأحمد) لە (علي بن أبي طالب)یان خوا لێی ڕازی بێ گێڕاوەتەوە کە کاتێك خۆی‌و (فاطمة)ی هاوسەری خوا لێی ڕازی بێ داوای دابینکردنی خزمەتکار (خادم)ێکیان لە پێغەمبەر ﷺ کرد کە بۆ ئیش‌وکاری ماڵێ یارمەتییان بدات، چونکە عەلی بەئاو هەڵهێنجان‌و فاتیمە بە دەستاڕ بادان‌و خزمەتی ماڵ ماندووبوون! پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموون کە هەر شەوێك چوونە سەر جێگا سی‌و سێ (٣٣) جار (سبحان الله)و سی‌و سێ (٣٣) جار (الحمد لله)و سی‌و سێ (٣٣) جار (الله أكبر) بکەن، وە فەرمووی: (إنه خير لكما من خادم) ئا ئەوە بۆ ئێوە لە خزمەتکار چاکترە.

دیارە ئەم فەرموودەیە بە ئاشکرا ئەوە دەگەیەنێ کە زیکری خوا دڵ‌و دەروون‌و جەستەی ئینسان لە ئاقار گرفتاریی‌و ڕەنج‌و ماندووبوون بەهێزو پتەو دەکات.

٥- سەرجەم زاناو پسپۆڕانی بواری تەزکیەو عیرفان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە دڵ‌و دەروونی ئینسانیش وەك ئاسن‌و مس‌و کانزایەکانی دیکە ژەنگ دەگرێ‌و ژەنگ‌و ژارەکەیشی وەك (ابن القيم) گوتوویەتی[1]: بەهۆی دوو شتانەوەیە:

أ- گوناح کردن . ب- بێئاگایی لە خوای بێوێنە.

خوای بەرزو مەزنیش فەرموویەتی: ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا ۖ بَلْ ۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ المطففين﴾،

---

١) بڕوانە: (الوابل الصيب)، ص٨٢.

واتە: سزای سەخت لەو ڕۆژەدا بۆ درۆزانان، ئەوانەی کە ڕۆژی سزاو پاداشت بە درۆ دەزانن، وە جگە لە هەموو لەڕێ لادەرێکی گوناحکار کەس بە درۆی نازانێ. کاتێك ئایەتەکانمانی بەسەردا بخوێندرێتەوە دەڵێ: ئەفسانەی پێشینانە! نەخێر بەڵکو کردەوە (خراپە)کانیان ژەنگو کەمرەی لەسەر دڵیان پەیدا کردوە.

ئاشکراشە کە چارەسەری گوناحەکان تۆبەیەو هی بێئاگایی (غفلة)یش بریتیە لە یادکردنی خوای تاكو پاك.

هەروەها لە پێغەمبەریش ﷺ گێڕراوەتەوە[1] کە فەرموویەتی: **((لكل شيء صقالة وإن صقالة القلوب ذكر الله عزّوجلّ))** رواه البيهقي عن عبدالله بن عمرو بن العاص مرفوعا، واتە: هەموو شتێك (کە ژەنگ دەگرێ) صاف کەرەوەیەکی هەیە، جا صافو ڕوونکەرەوەیی دڵانیش یادی خوای زاڵو پایەدارە.

٦- هەروەها بە هۆی زیکرەوە ئینسانیش لە بێئاگابوون لە خوا دەپارێزرێ، کە بێگومان لە خوا بێئاگابوونو خوا لەبیر چوون سەرچاوەو ماکی کوفرو نیفاقو گوناحو تاوانەکانە، هەر بۆیەش خوای کاربەجێ ڕایگەیاندوە کە لە خوا بێئاگابوونو فەرامۆش کردنی پیشەی دەغەڵو بێبڕوایانەو زادەو دەستکەوتی شوومی بەسەر ئینساندا زاڵبوونی شەیتانە، وەك فەرموویەتی: ﴿ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتُ بَعْضُهُم مِّنۢ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِٱلْمُنكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ۚ نَسُوا۟ ٱللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ۗ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٦٧﴾ التوبة﴾، واتە: مونافیقە نێرو مێیەکان هەندێکیان لە هەندێکیانن، فەرمان بە خراپە دەکەنو ڕێ لە چاکە دەگرن، وە دەستیان لە

١) هەمان سەرچاوە، ص٨١، بۆیەش بە تەعبیری (گێڕراوەتەوە –روي) هێناومە، چونکە فەرموودەکە لاوازە (ضعیف)ە زانایانیش ئەو جۆرە تەعبیرەیان بۆ فەرموودەی بێهێز داناوە.

چاکەو خێر دەگرنەوە، خوایان لەیاد کردوەو خواش فەرامۆشی کردوون، بێگومان دەغەڵەکان لەڕێ دەرچوانن.

دیسان خوای دادگەر لە سیاقی ئەو ئایەتانەدا کە لەبارەی ئەو مونافیقانەوە دەدوێن کە لەگەڵ جوولەکەکان ﴿... قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِم ... ﴿١٤﴾ المجادلة﴾ دا کەین و بەینیان دژی ئەهلی ئیسلام هەبووە فەرموویەتی: ﴿ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولَٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٩﴾ المجادلة﴾، واتە: شەیتان خستوونیەتە ژێر رکێفی خۆیەوەو یادی خوای لەبیر بردوونەتەوە، ئەوانە پێڕی شەیطانن، بزانن کە پێڕی شەیطان زیانبارانن.

لەو ئایەتانەشەوە دەفامرێتەوە کە وەك چۆن یادو باسی خوای پەروەردگار خەسڵەتو دروشمونیشانەی مسوڵمانانو کۆمەڵی خوایە، خوا لەبیرچوونو لەخوا بێئاگابوونیش خەسڵەتو نیشانەی کافرو مونافیقەو دەستەو تاقمی شەیطانە.

٧- وە بە هۆی یادی خواوە حاڵەتی بیر چەسپاندن (ترکیز الذهن) دێتە دی، جا بەرهەمێکی دیکەی یادی خواش بریتییە لە وەدەستهێنانو بەهێزکردنی خەسڵەتی ناوبراو کە ڕۆڵێکی یەکجار گرنگ دەگێڕێ لە ژیانی مرۆڤداو بە پێچەوانەوەش نەبوونو لەدەستدانی کایگەرییەکی یەکجار سەلبی هەیە.

دکتۆر (أحمد عزت راجح) دەربارەی نەخۆشی بیرو زەین بڵاویی و پەرت بوون کە پێچەوانەی بیر چەسپاندنە گوتوویەتی:[1] {پێویست بە ڕوونکردنەوە ناکات کە زەین بڵاویی و بیر پەرت بوون ئەگەر بوو بە خوویەکی چارەسەرنەکراو چەندان شوێنەوارو ئەنجامی بەدو دڵتەزێنی دەبن، وە زۆر لە

---

١) بڕوانە: (أصول علم النفس)، ص١٨٤، ط: مزيدة ومنقحة.

خوێندکاران دەڵـێن: ئـەو نەخۆشـییە هۆیـەکی سـەرەکی‌و بنـەڕەتی بـووە لـە دواکەوتن‌و کەوتن (رسوب)ی جار لەدوای جاریان، ئەمەو جگە لـەوەش خـووی گۆڕین دەبێتە هۆی هەستکردن بە ناتەواویی‌و هەستکردن بە دەستەوەستانی لـە ئاقار خۆچارەسەر کردندا، بگرە تەنانەت ڕق لە خۆ هەستانیش}.

ئنجا ئایا چۆن چۆنی یادی خـوای تبـارك وتعـالى دەبێتـە هـۆی چارەسـەری نەخۆشی بیـرپەرتی‌و زەین بلاویی؟ ئەوە دیـسان دکتـۆر (عـزت أحمـد راجـح) دەڵێ[1]: {ئەوانەی کە سەبارەت بە کەم توانایی بیـر چەسپاندن‌و وریایی سکاڵا دەکەن، جا قوتابی بن یان نا، گیـروگرفتیان ئەوە نیە کە یەکجاری بێ‌دەسەڵات بن‌و نەتوانن بیـریان کۆبکەنەوە بەڵکو گرفتەکەیان ئەوەیە کـە بیـرو زەینیـان دەڕوات‌و داڵغـە بەچـەند شـتێکەوە لێـدەدەن کـە لـە لایـان لـەو شـتەی لـە بەردەمیانەو دەیانەوێ بیری خۆیانی لەسەر کۆبکەنەوە خۆشەویستتـرن، وە هیچ شـتێك یارمـەتی بیـر چەسـپاندن‌و بیـر کۆکردنـەوە نـادات بـۆ بابـەتێکی دیاریکراو، وەك هەبوونی مـەیل‌و ئارەزووو بایەخ پێدان‌و خۆشەویستی لـە دڵـدا دەربارەی بابەتەکە}.

ئنجا ئاشکراشە کە هەموو ئەو هۆکارو پاڵنەرانە بەچاکترین شێوە لە زیکـری خوادا هەن.

(ولێم مۆڵتۆن)یش دەربارەی شێوازو میکـانیزمی دەسـتگیرکردنی خەسـڵەتی ناوبراودا گوتوویەتی:[2] (وە پەیداکردنی بیـر چەسپاندن پێویستی بە ڕاهێنـان‌و پلە پلەیی هەیە، خۆڕاهێنانیش پێویستی بە پـشوو درێـژی‌و خـۆڕاگری هەیـە، چونکە قوتار بوون لە زەین بلاویـی‌و بیـر کۆکردنـەوەو چەسـپاندن بەرهـەمی

١) هەمان سەرچاوە، ص١٨٣.

٢) بڕوانە: (روح الصلاة) عفيف عبدالفتاح طبـارة، ص٣٢، ط١١، وە بۆ هەرسێکیان بڕوانـە: (یـادی خوا) بەرگی یەکەم، لاپەڕە ١٦٧-١٧٢.

هەوڵو ڕەنج کێشانێکی زۆرو بەردەوامە، جا ئەگەر بتوانی پەنجا کەڕەت سەد کەڕەت زەینت بگێڕیەوە سەر ئەو بابەتەی بڕیاری چارەسەرکردنیت داوە جار لە دوای جار، دەبینی ئەو دالغەو خەیاڵانەی کە لە مێشکدا چەنگە پرچەیان بووو دەهاتنو دەچوون، زۆر ناخایەنێ شوێنی خۆیان چۆڵ دەکەن بۆ ئەو مەبەستو بابەتەی کە هەڵتبژاردوەو بڕیارت لەسەر داوەو مشوورت لێ خواردوە، ئنجا دەبینی وات لێهاتوە کە هەر کاتێك بتەوێ بیرت بچەسپێنی بەگوێرەی ویستی خۆت دەتوانی).

وەك دەبینین بەپێی قسەی زانایانی دەروونناس بۆ پەیدابوونی خەسڵەتی بیرو زەین کۆکردنەوەو چەسپاندن دوو شت پێویستن:

أ- هەبوونی ڕەغبەتو خۆشەویستیو بایەخ پێدان.

ب- خۆڕاهێنانو بەردەوامی دووبارەو چەندبارە کردنەوەی گێڕانەوەی بیرو زەین بۆ سەر مەبەستی دیاریکراو.

دەجا بێگومان هەر کام لەو دوو مەرجەش لە زیکری خوادا هەن، چونکە:

یەکەم: یادی خواکردن زادەو بەرهەمی زێدە خۆشویستنو بەگەورەو پاكو بەرزو مەزن کرتنی خوای پەروەردگارە.

دووەم: ئامادەبوونی بیرو زەینو دڵو بێداریی (حضور القلب) دووبارە کردنەوە (تکرار)یش پێکهێنەری هەرە گرنگو بنەڕەتی یەتی.

٨- وە لە کۆتاییدا بەرهەمێکی زێدە گەورەو گرنگی یادی خواکردن بریتیە لە پارێزرانی خاوەنەکەی لە زۆربەی زۆری دەردو نەخۆشی یە عەقڵیو دەروونیو جەستەییەکان، وە یارمەتیدانی بۆ چارەسەرو لێ قوتاربوونیان ئەگەر پێیانەوە گیرۆدە بووبێ، خوای دادگەر لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿... فَمَنِ ٱتَّبَعَ

هُدَایَ فَلَا یَضِلُّ وَلَا یَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِی فَإِنَّ لَهُۥ مَعِیشَةً ضَنكًا ... ﴿١٢٤﴾ طه﴾، واتە: جا هەر كەسێك بكەوێتە شوێن هیدایەتی من ئەوە نە لە ڕێ ون دەبێت نە ژین تاڵ دەبێت، وە هەر كەسێك پشت لە یادی من بكات ژیانێكی تەنگو تاڵی دەبێت...

دیارە ئەو ژیانو گوزەرانە (سەختو تەنگو دژوار)[1]ە كە بابای بێدینو لاڕێو پشت لە بەرنامەو زیكری خواكردوو تووشی دەبێ، سێ شتان هەڵدەگرێ:

أ- نا ئارامیی دڵو دەروونو هەست نەكردن بە ئاسوودەیىو ئۆخژن.

ب- خۆڕانەگرییو پشوو سواربوونو تێشكان لەبەردەم گرفتو ناڕەحەتییەكاندا.

ج- پەیدا بوونو سەرهەڵدانی چەندان نەخۆشی دەروونیو عەقڵی كە بەهۆی وانیشەوە دووچاری چەندان دەردو نەخۆشی جەستەیی دەبێت.

ئنجا لە ڕاستیدا ئەم سێ شتانەش زۆر پێكەو پەیوەستن، وەك چۆن سێیەم زادەو ئەنجامی دووەمە، دووەمیش بەهۆی یەكەمەوە سەر هەڵدەدات.

جا هەرچەندە ئەوەی گوترا زۆر ئاشكراو ڕوونە، بەڵام با بۆ دڵنیایی زیاتریش چەند قسەیەكی دەروون ناسانیش لەوبارەوە بێنینەوە:

یەكەم: (ولیام جێمس) مامۆستای فەلسەفە لە زانكۆی (هارفارد) گوتوویەتی[2]: (كاریگەرترین دەرمانی سارێژكردنی خەمو پەژارەو نیگەرانی بریتییە لەو عەقیدەو بڕوایەی كە ئایین فەرمانی پێدەكات).

دووەم: (دایل كارنیجی) گوتوویەتی:[1] (ئەمڕۆ نوێترین زانیاری، واتە زانیاری دەروونناسی (علم النفس) ئەو ڕێڕوونی یانە فێری خەڵكی دەكات كە

---

١) بڕوانە: تەفسیری (البیضاوي)، ج٢، ص٦٤، كە (ضنكا)ی ئاوا لێكداوەتەوە.

٢) بڕوانە: (یادی خودا) بەرگی یەكەم، لاپەڕە ١٠٨-١٠٩.

پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام ڕاپاندەگەیاندن، بۆچی؟ چونکە دەروون ناسان بۆیان دەرکەوتوە کە پاڕانەوەو نوێژو بڕوای پتەو بە ئایین، خەمو پەژارەو زەین بڵاویی و هەڵچوونو ترس.. لە دڵو دەروونی مرۆڤدا ناهێڵێت).

سێیەم: (بوول ئەرنست ئەدۆڵف) مامۆستای یاریدەدەر لە توێکاری (تشریح)دا لە زانکۆی (سانت جۆنس)یش لەوبارەوە دەڵێ:[2] (...من لەو ماوەی کارکردنم لە بواری پزیشکیدا بۆم دەرکەوتوە کە چەکداربوونم بەلایەنی مەعنەوی وێڕای شارەزاییم لە چارەسەرکردنی هەموو نەخۆشییەکاندا یاریدەم دەدات، بە چارەسەرێکی وا کە پیتو فەڕی پێوەدیارە، بەڵام ئەگەر بێتو مرۆڤ پەروەردگاری فەرامۆش بکات، ئەوە ڕەنجو هەوڵەکان نیوەچڵ بگرە کەمتریش دەبن.

زۆربەی نەخۆشییەکانی گەدە پەیوەندییان بەو شتانەوە نیە، کە ئینسان دەیانخوات بەڵکو پەیوەندییان بەو شتانەوەیە، کە دڵو دەروونی دەیانخوات، بۆیە پێویستە ئەو جۆرە نەخۆشانە بەر لە هەر شتێك ڕقو قینو خەمو ناسۆرو پەژارەکانیان کە لە دڵو دەروونیان دان چارەسەر بکرێن، با چاو لەو پێغەمبەرانە بکەین، کە دووعایان بۆ ناحەزەکانیان دەکرد، چونکە هەر کاتێك دڵو دەروونیان پاكو صاف بووە، ئەوە مسۆگەر ڕێی چارەسەر دەگرنەبەر.. جا ئەگەر بێتو ترسو دوودڵیو دڵەڕاوکە (قلق) لەسەر بنچینەی پتەوکردنی بڕوا بەخوا بوونی ئینسان چارەسەر بکرێن، ئەوە چاکبوونەوەو تەندروستی بۆ گەڕانەوەی ئینسان بەجۆرێکی وا ڕوودەدات، لە زۆر حاڵاندا وەك جادوو (سحر) دەچێ.. جەستەی مرۆڤ لە کاتێکدا لەگەڵ بەدیهێنەرو پەروەردگاریدا پەیوەندییەکی ڕێكو پێکی دەبێت لە باشترین حاڵدا دەبێ، بەڵام بەبێ ئەوە تێکچوونو دەردەداریمان تووش دەبێت).

---

١) بڕوانە: (یادی خودا) بەرگی یەکەم، لاپەڕە ١٠٩-١١٠.

٢) سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە: ١١١-١١٢.

چوارەم: چەند زانایەکی پسپۆڕی دەروونناس تێکڕای ئەو تێکچوونو نەخۆشیانەی خوارەوە بە زادەو هەڵقوڵاوی حاڵەتە دەروونییە ناتەواوەکانو نەخۆشیەکانی دەزانن:

١- تێکچوونی کۆئەندامی سووڕی خوێن.

٢- بەرزبوونەوەی پەستانی خوێن (إرتفاع ضغط الدم).

٣- سەر ئێشەی نیمچەیی (الصداع النصفي).

٤- تێکچوونی کۆئەندامی هەرس (إضطراب جهاز الهضم).

٥- قەڵەویی.

٦-خواردن پێنەخوران.

٧- برینداریی گەدە (قرحة المعدة).

٨- تێکچوونی کۆئەندامی هەناسەدان.

٩- تێکچوونی کۆئەندامی ئێسکیو ماسوولکەیی، ڕۆماتیزمی جومگەکان، ئازاری پشت، ماسوولکە گرژبوون (تشنج العضلات).

١٠- تێکچوونی کۆئەندامی دەمار (الجهاز العصبي).

١١- تێکچوونی کۆئەندانی زاوزێ.

١٢- نەخۆشییەکانی پێست (الأمراض الجلدية).

١٣- نەخۆشی شێرپەنجە.

١٤- نەخۆشی ڕیخۆڵەی گەورە.

١٥- تێکچوونی لوو (ڕژێن)ەکانی نێوەوەی لەش[(١)].

١) بڕوانە: (الأنسان ذلك المجهول) الكسيس كاريل، ص١١٧، وە: (النفس: إنفعالاتها، أمراضها، علاجها) د. علي كمال، ص٣٦٩، وە: (أصول علم النفس)، ص١٦٩-١٧٠، وە: (الله يتجلى في عصر العلم)، ص١٣٨، وە: (ارامش رواني ومذهب)، ص١٦٧، د. صفدر صانعی. وە: (بهترين راه

کەواتە: بەڵێ ڕاستە پارێزرانی ئینسان لە دەردو نەخۆشیە دەروونیو عەقڵیو جەستەییەکان، یەکێکی دیکەیە لە زادەو بەرهەمو دەستکەوتە گەورەو گرنگەکانی زیکری خوا تبارك وتعالی.

پێنج: بەرهەمی یادی خوا لە بواری لە بەرانبەر شەیطانو دوژمناندا وەستانو پێوێرانیاندا:

١- یەکەمین زادەو بەرهەمی زیکری خوای بەرزو بێ وێنە لەم بوارەدا ئەوەیە کە شەیتان زەفەر بە دڵو دەروونی کەسێك نابات کە بە ڕووناکی ئیمان ڕۆشن بۆتەوەو بەیادی خوا ئاوەدان کراوەتەوە، وەك پێشتر ئاماژەمان پێکرد خوای پەروەردگار بە شەیتانی فەرموە لە وەلامی هەڕەشەو گوڕەشەکردنیدا لە بەندەکانی: ﴿ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَى بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾ الإسراء﴾، واتە: بێگومان تۆ بەبەندەکانی من ناوێری هەروەها فەرموویەتی: ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ النحل﴾، واتە: جا هەرکات قورئانت خوێند لەبەر شەیتانی نەفرین لێکراو پەنا بەرە بەر خوا، چونکە بێگومان ئەو دەستەڵاتی بەسەر ئەوانەدا نیە کە بڕوایان هێناوەو پشتیان بە پەروەردگاریان بەستوە.

٢- هەروەها زیکری خوا دەبێتە هۆی ئەوە کە شەیتان خۆراكو شوێنی حەوانەوەو خەوتنی لەلای ئینسانی خوا لەیاد چنگ ناکەوێ، وەك پێغەمبەر ﷺ

غلبە برنیگرانیها)، ص٢٠٦، نگارشو ئیقتباس: محمد جعفر، وە بڕوانە: (روح الدين الاسلامي)، ص١٧٥، ط١٨، عفيف عبدالفتاح طبارة، وە: (جدد حياتك) محمد الغزالي، ص٣٦.

فەرموویەتی: ((**إذا دخل الرجل بيته فذكر الله تعالى عند دخوله وعند طعامه قال الشيطان: لا مبيت لكم ولا عشاء...**)) رواه مسلم وأبو داود وابن ماجه وأحمد عن جابر بن عبدالله ﷺ. کە پێشتر هێناومانەو تەرجەمەشمان کردوە.

٣- وە زیکری خوا دەبێتە مایەی خۆڕاگریی و پێ چەسپان و بەدوژمن وێران لە کاتی ڕووبەڕووبوونەوەو جەنگـــــدا، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَٱثْبُتُواْ وَٱذْكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ الأنفال ﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە هەر کات بەرەنگاری کۆمەڵێك (لە دوژمنانتان) بوون چەسپاوو خۆڕاگر بن، وە زۆر یادی خوا بکەن بۆ ئەوەی سەرکەوتووو سەرفراز بن.

شەش: بەرهەمی یادی خوا لە بواری برایەتی و یەکڕیزی مسوڵمانان‌دا:

١- هیچ گومانی تێدا نیە کە کەسانێك هەمیشە یادی خوا ویردی سەر زمانیان بێت و دڵیان بەیادی وی ئاوەدان و درەوشاوە بێت، ناتوانن بەندە دڵسۆزو نزیکەکانی خوایان خۆش نەوێت و ئەرك و مافی برایەتییان لەگەڵدا جێبەجێ نەکەن!

خوای کاربەجێ و بەبەزەیی لەوبارەوە بە پێغەمبەری کۆتایی ﷺ فەرمووە: ﴿وَٱصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِٱلْغَدَوٰةِ وَٱلْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُۥ ۖ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُۥ عَن ذِكْرِنَا وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ وَكَانَ أَمْرُهُۥ فُرُطًا ﴿٢٨﴾ الكهف ﴾، واتە: ئەی پێغەمبەر! ﷺ ئارام بگرەو لەگەڵ ئەوانەدا بمێنەوە کە بەیانیان و ئێواران لە پەروەردگاریان دەپاڕێنەوەو ڕوو (دیدار)ی وییان دەوێ، وە چاوتیان لێ لامەدەو جوانی ژیانی

دنیات مەبەست بێ! وە بە قسەی کەسێك مەکە کە دڵیمان لە یادی خۆمان بێئاگا کردوەو بەدوای ئارەزووی خۆی کەوتوە، وە کاری لە کار ترازاوە.

* پێغەمبەریش ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((ليبعثهن الله أقواما يوم القيامة في وجوههم النور على منابر اللؤلؤ، يغبطهم الناس، ليسوا بأنبياء ولا شهداء، قال: فجثى أعرابي على ركبتيه، فقال: يا رسول الله صفهم لنا نعرفهم، قال: المتحابون في الله من قبائل شتى وبلاد شتى يجتمعون على ذكر الله يذكرونه)) أخرجه الطبراني في الكبير بإسناد حسن(١).

خوا لە ڕۆژی قیامەتیدا چەند کۆمەڵێك زیندوو دەکاتەوە کە دەمو چاویان ڕووناکی تێدایە لەسەر چەند دوانگەیەکی گەوهەری دادەنیشن، خەڵکی خۆزگەیان پێ دەخوازن، نە پێغەمبەرانو نەشەهیدانن، ڕاوی دەڵێ عارەبێکی خێڵەکی لەسەر چۆکان دانیشتو گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا بۆمانیان وەسف بکە تاکو بیانناسین! فەرمووی: ئەوانەن کە لە پێناوی خوادا یەکتریان خۆشویستوە لە تیرەو هۆزی جیاجیاو وڵاتانی جۆراوجۆرن، لەسەر زیکری خوا کۆدەبنەوەو یادی دەکەن.

پێشتریش ئەم فەرموودەیەمان هێنایەوە(٢) کە (بخاري ومسلم) لە (أبو هريرة)ە وە گێڕاویانەتەوە باسی گەورەیی و گرنگی کۆڕو مەجلیسەکانی زیکرو بەرزی پلەو پایەو پاداشتی کۆبووەوان لەسەر طاعەتو زیکری خوا دەکاتو لە کۆتاییەکەی باسی ئەوە دەکات، کە تەنانەت کەسێك بەکارێکی شەخسیو تایبەتی خۆیشی ڕێی لەو کۆڕو مەجلیسانە کەوتبێ، خوا لەبەر ڕێزو حورمەتی ئەو یادی خوا کردنو کۆڕو کۆمەڵە هەر دەیبەخشێ!!

١) بڕوانە: (تربيتنا الروحية) سعيد حوى.

٢) بەڵام (التاج الجامع للاصول) ج٥، ص٨٦-٨٧، کە ئەو فەرموودەیەی هێناوە ڕێکتر هێناویەتیو وە ئەو فەرمووی (قال)انەی کە وەك پێشتر ئاماژەمان پێکردن تێیدا نین.

٢- هەروەها زیکری خوا کردنو ناوی خوا هێنانو بەرزکردنەوەو بەرز ڕاگرتنی ناوونیشانی، لە هەموو کاتو حاڵێکداو بەتایبەت لە بۆنەکانی وەك: بانگدانو قامەت خوێندنو ڕۆژی جومعەو ڕۆژانی جەژنەکانو کاتی حەجو عومرەو...هتد دروشمو نیشانەی هەرە بەرزو زەقی کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵمانە.

چونکە شتێکی ئاشکرایە کە هەموو پێڕو کۆمەڵێك دروشمو شیعارێکی هەیە کە پێیەوە دەناسرێو، هەتا ڕاددەیەکی زۆر دەبێتە پێناسو دەرخەری ماهیەتو حەقیقەتی، بۆ وێنە بابایەکی نەتەوەو نیشتمان پەرست ویردی سەر زمانی باسو خواسی گەلو نیشتمانو ئەو مەسەلەو بابەتانەیە کە پێیەوە پەیوەستن،[1] وە بابایەکی کۆمۆنیستو مارکسی دروشمو نیشانەی پێ ناسرانیو ویردی سەر زمانی باسی ماددەو گۆڕانو پەرەستاندنی کۆمەڵگا بەهۆی ئامێرو ئامڕازەکانی بەرهەم هێنانو بەرەو پێشچوونی حاڵەتی ئابووریو...هتدەو باسو یادی مارکسو ئەنگلزو لینینو ماوتسی تۆنگو...هتدە!

بەڵام مرۆڤی مسوڵمانو کۆمەڵگای مسوڵمان لە سۆنگەی ئەوەوە کە خوای بەرزو مەزن بە گەورەترین ڕاستیو پەروەردگارو پەرستراوی خۆیان دەزاننو ڕازیکردنی بە بەرزترین مەبەستی خۆیان دەزانن، لە نێوانیاندا باس هەر باسی خوای تاكو پاكو پێغەمبەرەکەی ﷺو ئایینو بەرنامەی خواو بەها بەرزەکانیەتیو هەر بابەتو مەسەلەیەکی دیکەش باس بکرێ، هەر لەبەر تیشكو ڕۆشنایی ڕێساو یاساکانی ئایینو بەرنامەی خوادا باس دەکرێ.

---

١) بۆ لەیەك جیاکردنەوەی نەتەوەپەرستیو نیشتمانپەرستی لەلایەکەوەو سۆزی نەتەوایەتیو خۆشویستنو خزمەت پێکردنی گەلو نیشتمان، لە لایەکی دیکەوە بڕوانە: (سۆزی نەتەوایەتیو بیری ناسیۆنالیزم) چاپی سێیەم، نووسینگەی تەفسیر ٢٠٠٥.

بەکورتی: لە کۆمەڵگایەکی ئیسلامیدا خوای پەروەردگار چەق (مرکز)ی بەدەوردا سووڕانەوەی سەرجەم قسەو باس‌و خولیاو ئاوات‌و جم‌و جۆڵ‌و چالاکیەکانی تێکڕای ئەندام‌و توێژەکانیەتی.

وە لە ڕاستیدا چ لەسەر ئاستی تاک‌و چ لەسەر ئاستی کۆمەڵیش، خاڵ‌و سنووری لەیەك جیاکردنەوەی ئیسلام‌و نەفامیێتی (الإسلام والجاهلية)و ئیمان‌و کوفر خوا بەیەك گرتن‌و هاوبەش بۆ خوا پەیداکردن (توحيد الله والإشراك بالله)، خوای پەروەردگارو بەندایەتی بۆ کردن یان بۆ نەکردنیەتی‌و، شتەکانی دیکە سەرجەم لق‌و پۆپ‌و بەرهەم‌و دەرەنجامی ئەم مەسەلەیەن، هەر بۆیەش خوای کاربەجێ بەپێچەوانەی مسوڵمانانەوە کە بەیادو باسی خوا دڵیان ئۆقرەو ئارام دەگرێ: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ الرعد ﴾، وەسفی بێبڕوایانی بەوە کردوە کە بەیادو باسی خوا دڵیان دەگوشرێ‌و بێزار دەبن! وەك چۆن قالۆنچە ڕەشە کەیفی بە تەرس‌و ڕیخ دێت‌و دەڵێن بەبۆنی گوڵ گێژدەبێ: ﴿ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحْدَهُ ٱشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾ الزمر ﴾، واتە: وە کاتێك بە تەنیا باس‌و یادی خوا بکرێ ئەوانەی بڕوایان بەڕۆژی دوایی نیە دڵیان دەگوشرێ (و بێزارو ناڕەحەت دەبن) وەکاتێك باسی غەیری خوا بکرێ دڵیان خۆش‌و گەش دەبێ.

هەروەها لە کاتێکدا بڕواداران بەوە وەسف کراون کە زۆر یادی خوا دەکەن: ﴿ ...وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ ... ﴿٣٥﴾ الأحزاب ﴾، دەبینین دەغەڵ‌و دووڕووەکان (المنافقون) بەوە وەسف کراون کە خوایان هەر لەبیر نیەو یادی ناکەن: ﴿ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتُ بَعْضُهُم مِّنۢ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِٱلْمُنكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ۚ نَسُوا۟ ٱللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ۗ إِنَّ

﴿الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ التوبة﴾، یان زۆر بەکەمیی‌و بەدەگمەن یادی دەکەن، ئەویش بۆ ڕووپامایی‌و چەواشەکردنی خەڵکی: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ النساء﴾.

ئنجا پێویستە ئەوەش بگوترێ کە مەرج نیە کەم یادی خوا کردن تەنیا خەسڵەتی ئەهلی کوفرو شیرك‌و نیفاق بێت، بەڵکو کەسانێکی مسوڵمانیش هەن کە هێندەی باس‌و خواسی: پارەو زێڕو خواردن‌و خواردنەوەی بەتام‌و لەززەت‌و، بەرگ‌و پۆشاکی گران‌و بەقیمەت‌و، شمەك‌و کەل‌وپەل‌و کۆشك‌و تەلارو زەوی‌و زار، یان سەرکردەو دەمڕاستی ملهوڕو زۆردارو ڕێچکەی خوارو پیڕو دەستەی کرێ گرتەو بێ‌بارو بێ‌بەندو بار دەکەن، نیو ئەوەندەش باسی خواو پێغەمبەر ﷺ‌و ئیسلام‌و مسوڵمانان ناکەن‌و، پێشیان وایە بەهەشت لەبەر وان وەبەر کەس ناکەوێ!

کەواتە: ڕاستە یادی خوای پەروەردگار دروشم‌و نیشانەی مسوڵمانانەو سنووری نێوان ئەهلی کوفرو نیفاق‌و ئەهلی ئیمانەو، پێوەرو تەرازووی ئاست‌و ئەندازەی دینداریی‌و مسوڵمانەتی مسوڵمانانیشە.

جا ئەگەر بمانەوێ برایەتی‌و ڕێزمان پتەوترو پێکەوە چۆشدراوتر بێت‌و خۆشەویستی‌و پەرۆش‌و ڕێزو دڵسۆزیمان بۆ یەکتر چاکترو زیاتر بێت، دەبێ هەوڵ بدەین دڵ‌و دەروونمان بەیادی خوا ئاوەدانترو زارو زمانمان بە زیکری وی پاراوتر بێت.

حەوت: بەرهەمی یادی خوا لەبواری دروستبوونی کەسایەتییەکی ساغو سەلیمو تێرو تەواودا:

١- هیچ گومان لەوەدا نیە کە ئەو بەرهەمو سوودو بەهرانەی کە لە شەش بواری پێشوودا ڕابردن، دەبنە مایەی زەمینە ڕەخساندن بۆ دروستبوونو پەروەردەبوونی کەسایەتییەکی مسوڵمانی ساغو سەلیمو تێرو تەواوو پتەوو دامەزراو، بۆ ئینسانی خوا یادکەر، بەڵام بە مەرجێك بەو شێوەو چۆنیەتییە ئەنجام بدرێ کە شەرع دیاری کردوە، ئەگەرنا زیکریش وەك هەر ئەرکێکی دیکەی ئیسلام ئەگەر بێتو بەو شێوەو چۆنیەتییە شەرعییەی خۆی نەبێت، ئەوە بێگومان بە ئەندازەی کەمبوونەوەی مەرجە شەرعییەکانو لادرانی ئەو کاکڵو جەوهەرەی خۆی لە دەست دەداتو، لە ئاکامی ئەوەشدا بەرهەمو بەهرەکانیشی کەمو کورت دەبن، یان هەر نابن.

هەربۆیەش پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ فەرموویەتی: ((**إن العبد ليصلي الصلاة ما يكتب له منها إلاّ عشرها، تسعها، ثمنها، سبعها، سدسها، خمسها، ربعها، ثلثها، نصفها**)) رواه أحمد وأبو داود والبيهقي في طريقين صحح أحدهما العراقي وأخرجه إبن حبان في صحيحه وصححه الألباني[1]، واتە: بەندە جاری وا هەیە نوێژ دەکات بەڵام تەنها دەیەکی، نۆیەکی، هەشتیەکی، حەوتیەکی، شەشیەکی، پێنج یەکی، چواریەکی، سێیەکی، نیوەی لەو نوێژە بۆ دەنووسرێ!!

---

١) بڕوانە: (صلاة التراويح)، ص١٠٤، ط٤، ناصرالدين الألباني.

بەڵێ خوێنەری بەڕێز!

خودی زیکرکردن چەندە گرنگ‌و گەورەیە بەپێی شەرعکردنی‌و لانەدانیشی هێندە گرنگ‌و گەورەیە، چونکە خواپەرستی (عبادة) دوو شادەماری هەن‌و بێ هەرکامێکیان وەرناگیرێ‌و بەکەڵکی هیچ نایەت:

أ- تەنیا خواپەرستن (ألا نعبد إلا الله).

ب- پەرستنی خوا بەگوێرەی شەرعی خوا (ألا نعبد إلا الله وألاّ نعبده إلاّ بما شرعه لنا).

کەواتە: ئەوانەی کە بە حیساب یادی خوا دەکەن... بەتایبەت لە ئەهلی تەریقەت‌و تەصەووف، بەڵام بە ناشارەزایی لە شەرع کارەکەیان ئەنجام دەدەن‌و خۆیان دووچاری چەندان بیدعەت‌و شتی ناشەرعی دەکەن، کە هەندێکی هەر بیدعەت‌و ناشەرعییەو خاوەنەکەی بەس گوناحبار دەبێ، بەڵام هەندێکی لەوەش بەولاوەترەو شیرك‌و کوفریشە، وەك: هاوارکردنە غەیری خواو سەجدەو ڕکووع بۆ بردنی‌و سیفەتی خوا پاڵدانە لای!! ئەوە ئەوجۆرە کەسانە بەرهەم‌و کەڵك هیچ، بەڵام زۆریش لەسەر ئەو بەناو زیکرکردنە قەرزدار دەبنەوە...هتد.

٢- ئنجا بەرهەمێکی دیکەی یەکجار گەورەو گرنگی زیکری خوا کە کاریگەرترین دەوری هەیە لەسەر کەسایەتی ئینسان ئەوەیە کە وا لە خاوەنەکەی دەکات ڕوو بکاتە یەك لووتەکەی ئامانج کە بریتیە لە وەدەستهێنانی بەخشش‌و ڕەزامەندی خوای پەروەدگار، وە بەوەش ئینسان لە ڕاڕایی‌و پرژوبڵاویی‌و بێ‌ئامانجی قوتاری دەبێ، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَآءُ مُتَشَٰكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ

أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ الزمر﴾، واتە: خوا وێنەیەكی هێناوەتەوە: پیاوێك كە هی چەند هاوبەشێكی پێكەوە ناكۆكەو، پیاوێكیش كە بۆ پیاوێك یەكلاو ساغ بۆتەوە، ئایا حاڵیان وەك یەك دەبیّ؟ ستایش بۆ خوا، بەڵكو زۆربەیان نازانن!

ئاشكرایە كە خوای كاربەجێ لەم ئایەتەدا وێنەی بەكۆیلەیەك كە چەند خاوەنێكی هەن‌و كۆیلەیەك كە تەنیا هی یەك كەسە، هێناوەتەوە، بۆ ڕوون كردنەوەی حاڵ‌و باڵی بابای هاوبەش بۆ خوا دانەر (مشرك)و خوا بەیەكگر (موحِّد)، كە بێگومان زۆر لە یەك جیاوازن، چونكە بابای خوا بە یەكگر بۆ خۆی خۆ یەكلاو ساغكردنەوەیەوە بۆ خواو، تەنیا بەندایەتیكردنی بۆ وی، ڕووی كردۆتە یەك ئامانج‌و هەموو هێزو وزەكانی خۆی ئاڕاستەی وی كردوە، بەڵام بابای هاوبەشدانەر خۆی دووچاری ئەوە كردوە كە ببێتە شەڕگەو شوێنی گوریس پچڕكێنەی ئەو هاوبەش (شریك)و خاوەنانەی كە تێیدا بەشدارن‌و هەركامێكیان دەیەوێ بەلای خۆیدا ڕایكێشێ‌و بیكاتە هی خۆی!

جا بێگومان هەركاتێك ئینسان لەسەر ئەو جۆرە زیكرانە بەردەوام بێت كە پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ دوای نوێژە فەرزەكان‌و بەیانیان‌و ئێواران‌و حاڵەتە جۆراوجۆرەكانی ژیان‌و گوزەران دیاری كردوون، ئەوە مسۆگەر دەبنە مایەی قووڵبوونەوەی ئیمان‌و عەقیدەی خوا بەیەكگرتن (عقیدە التوحید)و پاككردنەوەی دڵ‌و مێشكی مرۆڤ لە خڵتەو خاڵ‌و ژەنگ‌و ژاری شیرك‌و نیفاق بەهەموو جۆرو شێوەكانی گەورەو گچكەیانەوە، ئنجا هیچ گومانیشی تێدا نییە كە قووتاربوونی ئینسان لەو دوو نەخۆشییە كوشندەو بێڕەزایەی شیرك (كە بریتییە لە بوونە كۆیلەی ئینسان بۆ شتەكان)، وە نیفاق (كە بریتییە لە دەغەڵی‌و دووڕوویی‌و لەیەك جیایی ڕواڵەت‌و پەنهان‌و دڵ‌و زمان)، وە خۆڕازاندنەوەی بەخەسڵەتی بەرزو پیرۆزی خوا

بەیەکگرتن، دەبێتە مایەی وەدەستهێنانی کەسایەتییەکی پاكو چاكو ئامانجدارو پایەدارو دامەزراوو نەلەخشاوو تێرو تەواو[1].

کۆتایی ئەم باسەش بەم چەند دێڕە شیعرە دێنم کە هی یەکێکن لەو جۆرە کەسانەی کە لەسایەی بەندایەتی بۆ خواکردنو خوا بەیەکگرتنەوە لە دنیاو لە ئەهلی دنیا بێمنەت بووەو ئازادیی ڕاستەقینەی لە سایەی تەنیا بەندەی خوا بووندا وەدەستهێناوەو بەرەی خۆی لە ئاوێ دەرهێناوە:

فليتك تحْلو والحياة مريرة — وليتك ترضى والأنام غِضاب
وليت الذي بيني وبينك عامر — وبيني وبين العالمين خراب
إذا صح منك الود فالكل هَيِّنٌ — وكل ما فوق التراب تراب

واتە: ئەی خوایە خۆزگە یادی تۆم لەلا شیرین دەبووو ژیانو گوزەرانم سەر لەبەر تاڵو تفت دەبوو، وە خۆزگە تۆم لێ ڕازی بای، با سەرجەم خەڵکی لێم تووڕەبن، وە خۆزگە نێوانم لەگەڵ تۆدا خۆش دەبوو، با نێوانم لەگەڵ هەموو جیهانیاندا تێکبچێ، ئەگەر تۆ خۆشت بوێم هەموو شتێکم لەلا ئاسانەو هەرچی لەسەر گڵیش بێ هەر گڵە.

---

١) لە (یادی خوادا) بەرگی یەکەم: بەشی دەیەم: لاپەڕە ١٧٣-١٨٦دا، چەند قسەیەکی زۆر بەنرخم لە زانای دروونناسو کۆمەڵناس (ئەریك فرۆم)ەوە هێناون کە لە کتێبی (جامعة سالم)دا هێناونیو لە شوێنی ناوبراودا دەتوانی سەرنجیان بدەی، دیارە (جامعة سالم) (کۆمەڵگایەکی ساغ) تەرجەمەی فارسیو ناونیشانی کتێبەکەیەتی، بڕوانە: لاپەڕەکانی: ٤٧-٤٩، وە ١٥١،١٥٠ لە تەرجەمە فارسییەکەیدا.

www.alibapir.com

له تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

عەلی باپیر/AliBapir

archive.org/details/@alibapir

عەلی باپیر/AliBapir

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

AliBapir
Google Play
App Store

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

دوا قسـه‌م

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویستم!

ستایشی بێ پایان بۆ خوای پەروەردگار (الحمدلله الذي بنعمته تتم الصالحات) کە لوتف‌و کەرەمی لەگەڵ کردم‌و هیدایەتیدام بۆ نوسین‌و تەواوکردنی هەر چوار بەرگی کتێبی (خواپەرستیی ئیسلامیی)، کە لەڕاستیدا ئەو باس‌و بابەتانەی کە لە کتێبە شەرعییەکاندا لەژێر ناوونیشانی فیقهی خواپەرستییەکان (فقه العبادات)دا نووسراون، سەرجەمیان‌و گەلێك باس‌و بابەتی دیکەشی گرتوونەخۆ.

هیواداریشم تۆش لەکاتی خوێندنەوەو موتالای ئەم بەرهەمەدا کە بەری ڕەنج‌و شەونخوونی چەندان هەفتەو مانگی بێ پسانەوەیە، هەقی خۆی بدەیەو چاك چاك لێی تێبگەی‌و هەزمی بکەی، بۆ ئەوەی بتوانی هەم بۆخۆت بەوردی ڕەفتاری پێبکەی‌و، هەم براو خوشکانی مسوڵمانی دەوروبەریشتی پێ ئامۆژگاری بکەی‌و، لەسەر پەروەردە بکەی .

بەڵام دەبێ وریاو هۆشیار بی نە بەهۆی ئەم کتێبەو نەبەهۆی هیچ کتێب‌و بەرهەمێکی دیکەشەوە، خۆت دووچارو گرفتاری دەردی کوشندەو سەختی دەمارگیریی (تعصب)و دیدەتەنگیی نەکەی‌و، هەق پێبوون‌و پێکان (إصابة)و چاك تێگەیشتن لەسەر خۆت تاپۆ نەکەی، چونکە وەك لە باسی (بنچینە گرنگەکانی هەڵس‌وکەوتی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکان)دا گوتوومانە: خوای کاربەجێ تبارك وتعالی‌و پێغەمبەری لێزان ﷺ گەلێك لە مەسەلەکانی خواپەرستییەکانیان(١)، لەڕووی چەندان حیکمەت‌و سوودو بەرژەوەندی جۆراوجۆرەوە کە یەکێکیان ئاسانکاریی (تَیْسیر)یە، وا هەڵیخستوون کە بگونجێ بەچەند شێوەی

---

١) مەبەستم خواپەرستییە ڕووتەکان (العبادات المحضة)ەکە من لەژێر ناوونیشانی: (پێنج دروشمەکانی خواپەرستی)دا لە بەرگەکانی (٢، ٣، ٤)ی ئەم کتێبەدا توێژیومانەوە.

جیاجیا ئـەنجام بـدرێن‌و هەمووشـیان هـەر پەسـەندو چـاکن‌و ئەوپـەڕی پەسـەندو پەسەندتر یان ڕاست‌و ڕاستتـرن‌و، مەگەر بەدەگمەن دەنا ناگەنە نێو بازنەو خانـەی ڕاست‌و هەڵە.

وەهیوادراشیم کـە لـە خواپەرستییەکانـمان‌و بەندایـەتی کردنـماندا بـۆ خـوا بەگشتی، وێڕای فەرامۆش نەکردنی وردە بابەتەکانی‌و لایـەنی ڕواڵـەتییان، زیـاترو زیاتر جێی سەرنج‌و بایەخ پێدانـمان بابەتە گـرنگ‌و بنەڕەتییـەکانی خواپەرسـتی‌و دیوی پەنهان‌و کاکڵەی بێت، کە بێگومان فەڕزکرانی خواپەرستییەکانیش هـەر بـۆ وەدەستهێنانی ئەو کاکڵ‌و جەوهەرو ڕووحەیە.

سبحان ربّك ربِّ العِزَّة عما يصفون.

وسلام على المرسلين، والحمد لله ربّ العالمين

٢٥ شعبان ١٤٣٠

٢٠٠٩ / ٨/١٦

بەرهـەمـەكانی دانـەر

١- پوختەیەك دەربارەی ئیسـلام.   چاپی ٢/ ٢٠٠٦.

٢- دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلامو ڕێچكان.   چاپی ٣/ ٢٠٠٦

٣- یادی خوا، گرنگی یادی خوا لە ژیانی مرۆڤـ دا.   چاپی ١ /١٩٨٧

٤- كۆمەڵـی خوا.   چاپی ١ / ١٩٨٨

٥- پێشمەرگەی ئیسلام، یان مسوڵمانی موجاهید كێیەو چۆنە؟ چاپی٣ /٢٠٠١

٦- دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامی.   چاپی ١ /١٩٨٩

٧- ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ كامەیە؟!   چاپی ١/ ١٩٨٩

تێبینی: ((دواتر خرایە نێو كتێبی (مسوڵمانی كـامڵ : بەشـی یەكـەم: بیروبـڕوای مـسوڵمان) وە دواتـر ئـەمیش خرایـە نێـو كتێبـی (ئیمـانو عەقیـدەی ئیسلامیی))یەوە .

٨- ڕێگای صاڵح بوونو بەرەو خوا چوون.   چاپی ٣ /٢٠٠٥

٩- كوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟!   چاپی ١ / ١٩٨٩

١٠- حوكمی گەڕانەوە ژێر نیری طاغووت.   چاپی ٢ /٢٠٠٥

١١- سۆزی نەتەوایەتیو بیری ناسیۆنالیزم لە تەرازووی ئیسلامدا. چاپی٣ /٢٠٠٥

١٢- مسوڵمانی كامڵ/ بەشی یەكەم: بیروبڕوای مسوڵمان   چاپی ١ /١٩٩٧

تێبینی: ((دواتر خرایە نێو كتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)یەوە)).

١٣- چارەسەری كێشەی كورد لە نێوان ئیمانو پەرلەمان دا.   چاپی ١ /١٩٩٢

١٤- بزووتنەوەی ئیسلامیی لە دووڕیانی مانو نەمان دا.   چاپی ١ /١٩٩٣

١٥- بزووتنەوەی ئیسلامیيو ئایندەیەكی گەشو ڕوون.   چاپی ١/ ١٩٩٥

١٦- پرۆژەی بەرنامەی فیکریی کاری ئیسلامیی. چاپی ١ / ١٩٩٦
١٧- چەند ڕێڕوونییەك بۆ ئیسلامییەکانی کوردستان. چاپی ١ /١٩٩٦
١٨- ئیسلامو کێشە هەنووکەییەکان چاپی ١ /١٩٩٥
١٩- با وریا بین! داڕووخانی ڕەوشت کۆمەڵگاکەمان بەرو هەڵدێر دەبات. چاپی ٢ /٢٠٠٦.
٢٠- مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان – بەرگی یەکەم . چاپی ١ / ٢٠٠٠ .
٢١- مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان – بەرگی دووەم . چاپی ١ / ٢٠٠٠ .

تێبینی: ئەم کتێبە بە هەردووك بەرگەکەیەوە ئێستاکە بۆ جاری دووەم لە چوار بەرگدا چاپ کراوەتەوە بەناوونیشانی: خواپەرستیی ئیسلامیی .

٢٢- گەڕانەوە لای خوا (عزّ وجلّ) . چاپی ٤ /٢٠٠٥
٢٣- زانایانی ئیسلام کێنو چۆنن ؟! چاپی ٢ / ٢٠٠٢

تێبینی : بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە.

٢٤- بنچینە گرنگەکانی هەڵسوکەوتی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکاندا، چاپی ١ / ١٩٩٩ .

تێبینی: ئەم نامیلکەیە باسێکی بەرگی یەکەمی کتێبی: (خواپەرستی ئیسلامیی)یە، وە بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوەو ئێستا لەژێر چاپە.

٢٥- مزگەوتەکانی کوردستان لە نێوان ئاوەدان کردنەوەو وێران کردندا. چاپی ١ /٢٠٠٠
٢٦- تاقیکردنەوەی خوا بۆ بەندەکانی چییەو چۆنە؟ چاپی ١ /٢٠٠٠

٢٧- بنەما شەرعییەکانو هێڵە گشتیەکانی کۆمەڵێکی ئیسلامیی ڕەسەن .

تێبینی: (ئەم نامیلکەیە وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی)

٢٨- کۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانجو هەڵوێستەکانی. چاپی ١ /٢٠٠١

٢٩- پاساوو بەڵگە شەرعییەکانی بنیاتنانی کۆمەڵیی ئیسلامیی، ئاڵقەکانی: ١و ٢ و ٣ و ٤ . چاپی ١ / ٢٠٠١

٣٠- ئافرەتی مسوڵمانی کورد مافە شەرعییەکانیو ئەرکە گرنگەکانی. چاپی ١ /٢٠٠٠.

٣١- ئافرەتو خێزان لە سایەی شەریعەت دا . چاپی ٢ / ٢٠٠٥

٣٢- چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم . چاپی ٥ / ٢٠٠٥

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

٣٣- چەند ڕێڕوونییەك بۆ خوشكو برایانمان لە هەندەران. چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٤- سنوورە قەدەغەکان مەشکێنن! (چاوپێکەوتنی دکتۆر حسین محمد عزیز) . چاپی ٢ / ٢٠٠٣

٣٥- چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکی دا بکەین؟! چاپی ١ / ٢٠٠٢

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

٣٦- شەهید کێیەو چ پلەوپایەیەکی هەیە؟! چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٧- جیهاد لە ڕێی خواداو چەند سەرنجو ئاگادارییەك. چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٨- بۆئەوەی لەسەر جیهادکردنمان قەرزدار نەبینەوە! چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٩- جیهاد لەڕێی خوادا چییەو بۆچی دەکرێو چۆن دەکرێ؟ چاپی١/ ٢٠٠٢

٤٠- ئەشکەنجەو زیندان (چاوپێکەوتنی هاوژین عومەر) چاپی ٢ / ٢٠٠٦ .

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی، هەروەها چاپی فارسیشی بەڕێوەیە.

٤١- کارو پرۆژەی ئیسلامیمان (وتاری کۆنگرەی یەکەمی کۆمەڵی ئیسلامیی) چاپی ٢ / ٢٠٠٦ .

٤٢- ئیسلامو مسوڵمانەتیو کاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئانو سوننەتدا. چاپی ١ / ٢٠٠٦ .

٤٣- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/١، ئیمانو عەقیدەی ئیسلامی چی یەو چۆنە؟! ١ تا ١٢ . چاپی ١ / ٢٠٠٦

٤٤- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٢، خوا بە یەکگرتن (التوحید) لە بەدیهێنەرایەتییو پەروەردگارێتی دا. ١٣ تا ٢٦ . چاپی ١ / ٢٠٠٦

٤٥- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٣، خوا بەیەکگرتن لە ناوو سیفەتو لە پەرستراوێتی دا، ٢٧ تا ٣٦ . چاپی ١ / ٢٠٠٧

٤٦- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٤، ئیمان بە فریشتەکانی خوا (عزّوجل)، کتێبەکانی خوا (عزّوجل)، پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام). ٣٧ تا ٤٠ . چاپی ١ / ٢٠٠٧

٤٧- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٥، ئیمان بە ڕۆژی دوایی قەزاو قەدەر ٤١ تا ٤٥ . چاپی ١ / ٢٠٠٨

٤٨- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/٦، تایبەتمەندییو دیدو بۆچوونەکانی پەیرەوانی ڕێبازی ڕاست. ٤٦ تا ٥٠ . چاپی ١ / ٢٠٠٨

٤٩- تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان. چاپی ١/ ٢٠٠٧

تێبینی: زۆربەی بە (٢٤) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (هاوولاتی)و ئەوەی دیکەش بە (٩) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (ئاوێنە)دا بڵاوکراوەتەوە.

٥٠- گەنجەکانمان لە نێوان ڕەسەنایەتییو لاسایی کردنەوەدا.

٥١- بە دوورخستنەوەی ئافرەت لە ئیسلام چ زیانێك دەكەین؟
٥٢- سیاسەتی ئیسلامییو چەند ڕوونكردنەوەیەك.
٥٣- چۆنیەتی بوونە پێشـەنگو بنیاتنانی بنكەی جەماوەریی.
٥٤- چەند بنەمایەكی گرنگی وتاربێژیی.
٥٥- قوتابیانی زانیاری شەرعیی چەند سەرنجو ڕێنمایی یەك.
٥٦- خوو ڕەوشتی بەرزو پەسند سەنگی مەحەكی مسوڵمانەتی یە.
٥٧- بانگەواز بۆ لای خوا .
٥٨- قوتابیان لەم هەلو مەرجەدا پێویستە چۆن بنو چی بكەن؟!
٥٩- ضيف و قضية (مقابلة مع قناة العربية).
٦٠- حوار خاص (مقابلة مع قناة العالم).
٦١- خوناسیی، ئاییـن ، ئیمان. چاپی ٢ / ٢٠٠٩ .
٦٢- واقیعی هەرێمی كوردستان ...دیدێكی ئیسلامییانە. چاپی ١/ ٢٠٠٨ .
٦٣- چـەند بابـەتێكی هونـەریی لەبـەر ڕۆشـنایی قورئـانو سـوننەت دا. چاپی ١ / ٢٠٠٨ .
٦٤- چۆن باشتر لە كتێبی بەڕێزی خوا بەهرەمەند دەبین؟! چاپی ١/ ٢٠٠٨ .
٦٥- سروشـتو پایەكانی خێزانو مەسـەلەی چـەندژنیی لـە تـەرازووی شـەرعو عەقڵ دا.

تێبینی: ئەم نامیلكەیە بە (١٤) ئاڵقە لە ڕۆژنامەی (ڕۆژنامە)دا بڵاوكراوەتەوە.

ئەو بەرهـەمانەی لەژێـر چاپـــن

١- پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا ﷺ .
٢- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد الأول.

ئەو بەرهەمانـەی چـاوەڕێی چـاپـن.

١- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد ٢- ٧ .
٢- خوو و ڕەوشتی ئیســلامیی.
٣- ئافرەتو خێزان لە سایەی شەریعەتدا. بەرگی دووەم.
٤- گرنگیو پێویستی پابەندیی بە قورئانو سوننەتەوە.
٥- چەند دەرسێك لە: (تەفسیری قورئانی بەرزو بـەپێز)، کـە ئەگـەر خـوا تەمـەن بدات هەموو قورئان تەواو دەکەین.

نێـوەڕۆك